”Kuninkaat kukistuu,
valtakunnat vapisee,
leipuri leipoo vaan..!”

HELSINGIN LEIPOMOTYÖNTEKIJÄIN AMMATTIOSASTO RY. 1888

Leiväntekijät

Helsingin Leipomotyöntekijäin tarina 1888-2018

Leiväntekijät

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston tarina 1888-2018

Leiväntekijät

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston tarina
1888-2018

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammatti-
osasto 1 kiittää Suomen Elintarviketyöläisten
liittoa merkittävästä taloudellisesta tuesta
sekä liiton henkilökuntaa avusta, jonka avulla
kirjan tekeminen ja julkaisu on ollut mah-
dollista. Lisäksi kiitämme opetusministerötä
tuesta. Kiitämme myös saamistamme kuvista
ja aineistoista etenkin Vaasan Oy:tä ja
Fazeria sekä eri arkistojen henkilökuntaa.

Kannen kuvat:
- Ekkan leipojat 1960-luvun puolivälissä (ao.)
- Leipomo Katajankokalla 1872 (HKM)
- Brondinin leipomo 1890 (HKM)
- Takakansi: Elannon leipätehtaalla 1998 (ao.)

Leiväntekijät

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston tarina 1888-2018

Risto Uljas ja Päivi Uljas

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto ry
Helsinki 2019

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston
130-vuotisjuhlakirja

Teksti:
Risto Uljas (luvut 1–3 ja 5–6)
Päivi Uljas (luku 4 ja 6)

Ulkoasu ja taitto:
Risto Uljas

Julkaisija:
Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto ry.

Painotyö ja sidonta:
Keuruun Laatupaino Oy 2019

Sisällys

Lukijalle 9

1. Leipomotyöläisten esihistoria (n. 1800–1887) **10**
Käsityöläisten ammattikunnat 10
Teollisuuskapitalismi murtautuu esiin 26
Työväenliike syntyy 34
Lisäluku: Leivän pieni historia 39

2. Leipuri järjestyvät, saavuttavat päivätyön ja liittyvät luokkataisteluun **46**
Leipurit saavuttavat päivätyön, köyhälistö äänioikeuden (1898–1907) 59
1905: Suurlakko järisyttää Suomea 72
1907: Uraauurtava Leipomolaki! 77
Leipurit liittyvät luokkataisteluun (1908-1918) 78
1914: Maailmansota puhkeaa
1917: Uutta aikaa alkaessa 99
Suomen työväenvallankumous 1918 113
Luokkasodan menetykset 119

3. Läpi ankarien aikojen 1918–48 **133**
Ammatillinen toiminta elvytetään 134
Työväenliike voimistuu
1930-luku: Lama ja fasismin nousu murjovat ay-toimintaa 149
Etutoiminta yhdistää taas leipomotyöläiset 159
Suomi syöstään suursodan syövereihin 175
Kansalaisoikeudet työväelle 186
Taas pamputetaan lakkolaisia 201

4. Hyvinvointivaltion rakennusvuodet 1949-1988 **213**
Leivän, leipomoiden ja leipureiden elämää 1950-luvulla 1949-1958 213
Kahdeksas vuosikymmen 1959–68: Kelmu, syväjäädytys ja sosiaalivakuutus 237
Yhdeksäs vuosikymmen 1969–1978: Mutta mikään ei ole niin kuin ennen 257
Ydinsodan ja ympäristöheräämisen varjossa 1979-1988 278
Ylikapasiteettia 279
Totista yritystä pois palkkakuopasta 283

5. ”Leipomoväki pitänyt sittenkin pintansa” **307**
Kasvukaudelta lamasyöksyyn 307
Paluu yötyöhön 331
Euro-kurilla varmistetaan voittojen kasvu 341
Leipomotyölaki historiaan – yötyökorvaus säilyy 351
2000-luvulle kriisitunnelmissa 342 ??
2010-luku: Leipomoiden rusikointi jatkuu, lähileivonta elpyy? 360
Sairastuvuus yhä korkealla elintarvikealoilla 376
Yhteishenki kantaa yli ankeitten aikojen 382

6. Leipomon kaari 1888-2018 **379**
Palkkakehitys leipomoalalla 386

Lähdeaineisto **395**

Lukijalle

Niihin aikoihin, kun ajatus yhteenliittymisestä alkoi viritä helsinkiläisten leipurityöläisten mielissä, elettiin 1880-luvun viime vuosia. Helsingissä toimi noin 85 leipomoa ja niissä työskenteli likimain 250 työntekijää. Perinteisten ammattileipomoiden rinnalla olivat lisääntyneet opinkäymättömien naisten pitämät ”kotileipomot”.

Kaikki leipomatyö tehtiin lihasvoimin. Työtä helpottavia koneita tai laitteita ei ollut, joten oli leipomahomma perin raskasta. Ja se oli kahta raskaampaa, koska työtä tehtiin öin ja päivin ja melkein vuoden jokaisena päivänä. Leivintupa oli useimmin kuuma ja kostea kellarihuone. Sen peräseinällä korvensi kivinen uuni eli pätsi, joka piti kuumentaa puilla useamman kerran vuorokauden aikana. Vähäistä valoa pidettiin kynttilöillä tai käryisällä öljylyhdyllä.

Palkka oli oppipojalla vähäinen, kisälli tienasi jonkun markan viikoittain. Mestariltaan he saivat ylöspidon: siis asunnon ohella ruoan ja ehkä jonkun työvaatteenkin. Omaa kotia ei monellakaan ollut, vaan asuttiin siinä sijassa, jonka mestari oli asunnoksi osoittanut. Työnantajan isäntävalta oli ehdoton ja kuri kova.

Mutta historian ratas pyöri nyt vilkkaasti: teollinen vallankumous mullisti tuotannon ja työnteon järjestelmät, syntyi kapitalistinen tuotantotapa ja sen tärkein voima, teollisen ajan työväenluokka. Uusi tuotantotapa kouri myös leipuriammattilaisten työ- ja elinoloja, vaikka leipomoissa käsityö säilyi pitkään vallitsevana.

Helsingin kaupunki kasvoi kohisten. Konevoimaa käyttäviä tehtaita ja verstaita syntyi Siltasaareen ja Sörnäisten rantaan. Maaseudulta kulki muuttovirta kun puutteen piinaama tilaton köyhälistö etsi leveämpää leipää uusista kaupunkielinkeinoista.

Helsingin leipomotyöväen tarinan taustaksi tarkastelemme ensiksi ammattiosaston ”esihistoriaa”: käsityöläistä tuotantotapaa ja Helsingin leipurien ammattikuntaa, jonka puitteissa leipurityöläiset ahersivat. Noilta ajoilta periytyvät monet työelämän käytännöt, jotka jäivät elämään kaupungin leivintuvissa pitkään – ja elävät ehkä osin vieläkin. Esihistorian jälkeen seuraamme leipomotyöläisten järjestymistä ja heidän 130-vuotista taivaltaan läpi historian myrskyjen. Tarina on jaoteltu suurten käänteiden rajaamaan neljään ajanjaksoon. Niistä ensimmäinen käsittää ammattiosaston perustamisen ja sen kuohuvat alkuajat huipentuen Suomen työväen vallankumoukseen 1918. Sitä seuraa maailmansotien välinen kausi (1919–1948), jota leimaa oikeistoterrori, onnettomat sodat ja työväen uusi nousu. Kolmas jakso kattaa työväen ”kultaiset vuodet” (1949–1988), ja neljäs laman, oikeistokäänteen, globalisaation ja rahavallan esiinmarssin (1991–2018).

Kullakin jaksolla tarkastellemme leipurityöläisten ammatillista toimintaa sekä työ- ja elinolojen kehitystä yhteiskunnan ja leipomoelinkeinon asettamissa kehyksissä.

1.

Ammattikuntaleipureista ”vapaiksi” työläisiksi

– Leipomotyöläisten esihistoria (n. 1800–1887)

HELSINGIN LEIPOMOTYÖNTEKIJÄIN AMMATTIOSASTO RY. 1888

1.

Ammattikuntaleipureista ”vapaiksi” työläisiksi

– Leipomotyöläisten esihistoria (n. 1800–1887)

Risto Uljas

Leipuri maanantaina jauhonsa seuloi,
taikinansa vaivasi, pullansa leipoi.
Tiistaina, keskiviikkona, torstaina samoin,
perjantaina ja lauvantaina samalla tavoin...[1]

Käsityöläisten ammattikunnat

Ennen teollista aikaa kaupungit rakentuivat kauppapaikoille, joilla kauppiaat välittivät talonpoikaisen erä- ja maatalouden tuotteita maailmalle ja toivat sieltä ulkomaan hienouksia, kuten suolaa, kankaita ja koruja. Maalla elettiin omavaraisesti, mutta kaupunkiin asettuneet säätyläiset tarvitsivat tavaroita ja hyödykkeitä, joita valmistivat eri alojen käsityöläiset. Riittävän hyödyketuotannon varmistamiseksi käsityöläiset organisoitiin *ammattikunniksi*, jotka muodostivat pääasiallisen tavaroiden tuotantotavan ennen teollisen tuotannon aikaa.

Varhaisia ammattikuntia syntyi Euroopassa Pohjois-Italian, Ranskan ja Saksan kaupunkeihin noin 1000-luvulta lähtien. Ne elivät kukoistuskauttaan 1400–1700-luvuilla

Käsityötä säädeltiin tarkoin määräyksin. Ihanteena pidettiin jonkinlaista tasa-arvoista kohtuullisuutta.

Varsinainen käsityöläinen oli mestari, jolla oli työntekijöinä kisällejä ja oppipoikia – ja nimenomaan poikia, sillä naisilta oli ammatinharjoittaminen kielletty.

Ammattimieheksi aikovan piti työskennellä mestarin palveluksessa ensin oppipoikana ja sen jälkeen kisällinä eli ammattityöntekijänä. Ennen vakinaisen työskentelyn

Keskiajan leipuri ja oppipoika. Ranskalainen maalaus 1500-luvulta. (WikimediaCommons)

aloittamista kisällin tuli lähteä vaellukselle, jonka pituudeksi oli määrätty yleensä 3–5 vuotta. Vaelluksellaan kisälli kartutti ammattitaitoaan ja tutustui eri paikkakuntien valmistusmenetelmiin ja ammattimiehiin.

Vaellukselta palattuaan kisälliä pidettiin täysinoppineena ammattimiehenä, ja määrätyn työskentelyjakson jälkeen hän saattoi pyrkiä mestariksi ja samalla ammattikuntansa varsinaiseksi jäseneksi. Ammattikunnan mestarina hän saattoi hakea kaupungin porvarisoikeutta ja perustaa oman käsityöpajan.

Kisällit olivat opinkäyneinä taitavia ammattimiehiä, mutta ilman mestarin oikeuksia. Toisinaan he muodostivat etujensa turvaamiseksi omia yhteenliittymiä, kisällien veljeskuntia tai kiltoja. Monissa Euroopan maissa ne olivat ajoittain kiellettyjä sekä mestareiden ja viranomaisten ankarien vainojen kohteena – varsinkin kun kisällien veljeskuntia epäiltiin

Leipurien ammattikuntatalo Saksan Goslarissa, rakennettu 1557. (WikimediaCommons)

toimeenpanijoiksi niihin työn lakkautuksiin, joita puhkesi Ranskassa, Saksassa ja Englannissa. Toisissa maissa mestarit hyväksyivät kisällien veljeskunnat, jos pystyivät pitämään ne omassa valvonnassaan.

Samanlaisen kehityskaaren kävivät käsityöläisten ammattikunnat myös Ruotsissa, johon Suomi kuului itämaana vuoteen 1809 asti. Ensimmäiset ammattikunnat perustettiin Ruotsiin 1300-luvulla, jolloin käsityö joutui saksalaisten mestareiden haltuun. Ammattikuntalaitos yhtenäistettiin Ruotsin valtakunnassa vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksellä. Sillä säädeltiin käsityön harjoittamista Suomessa puolitoista vuosisataa, aina ammattikuntalaitoksen lakkauttamiseen asti.

Ammattikunnat Suomessa

Ammattikuntajärjestyksellä tavaroiden valmistus myytäväksi keskitettiin kaupunkien ammattikunnille. Määrättyä tuotetta sai valmistaa vain kyseisen alan käsityöläismestari, jonka tuli kuulua oman alansa ammattikuntaan. Sellainen tuli perustaa kaupunkiin heti, kun samalla alalla toimi vähintään kolme mestaria.

Vuoden 1720 ammattikuntajärjestys, jolla säädeltiin ammatinharjoittamista Suomessa 1870-luvulle asti. (Kansallisarkisto)

Samalla kun tämä ammattikuntapakko antoi käsityöläismestareille yksinoikeuden oman alansa valmistukseen, heidän edellytettiin tuottavan kaupunkilaisille riittävästi kohtuuhintaisia ja hyvälaatuisia tuotteita.

Syrjäisen maamme ensimmäiset ammattikunnat perustettiin Turkuun ja Helsinkiin 1600-luvulla ja muihin kaupunkeihin vasta seuraavalla vuosisadalla. Käsityöläisten määrää kussakin kaupungissa säätelivät ammattikunnat itse, mutta tarpeen vaatiessa kaupungin maistraatti saattoi päättää mestarien luvun.

Tuotteille oli määrätty kiinteät hinnat, ja hintakilpailu oli kielletty. Tämän takia kyvykkäät mestarit pyrkivät saavuttamaan kuluttajien suosiota valmistamalla parempia tuotteita, mikä oli omiaan edistämään ammattitaitoa ja valmistustekniikkaa. Varallisuuttaan mestari ei saanut käyttää toimintansa laajentamiseen toisten ammattiveljien kustannuksella.[2] Ammattikunnan oli valvottava jäsentensä nuhteettomuutta ja ammatin kunniaa, jota varten lueteltiin yksityiskohtaisia käyttäytymissääntöjä. Rikkomuksista määrättiin sakko- tai muita rangaistuksia.

Ammattikunnan tuli myös huolehtia sairaitten jäsentensä sekä mestarinleskien kohtuullisesta toimeentulosta sekä "kunniallisesta hautaan panosta". Tähän myönnettiin avustuksia ammattikunnan kirstusta eli rahastosta harkinnan mukaan. Lainoja saatettiin myöntää jäsenille myös verstaan perustamis- tai käyttökuluihin. Näin "kirstut" toimivat sekä varhaisina sosiaalikassoina että luottolaitoksina.

Vauraammilla ammattikunnilla oli oma talo tai ainakin huone, jossa kokoukset pidet-

tiin ja säilytettiin ammattikunnan kirstua. Se sisälsi ammattikunnan rahavarat, asiapaperit sekä symboliesineitä.

Käsityöläiset olivat liikkuvaa väkeä. Varsinkin alkuaikoina ulkomaalaisia mestareita ja kisällejä saapui runsaasti Suomeen, jossa kotimainen käsityö oli vasta lapsenkengissä. Vastaavasti monet suomalaiset kisällit vaelsivat muihin maihin ammattitaitoaan kartuttamaan.

Ammattikuntien jatkuvana huolena olivat ulkopuoliset kilpailijat, jotka pyrkivät laittomasti harjoittamaan ammattia ja myymään käsityötuotteita kaupungissa. Näitä ”nurkkamestareita” jahdattiin aika ajoin poliisiviranomaisten avustuksella. Taistelu oli kuitenkin loputon, sillä rahvas myös suosi hutiluksia, jotka myivät ”nurkan takaa” halvemmalla kuin viralliset käsityöläiset. Lopulta ajojahteja pidettiin kansanhuveina, joita kaupunkilaiset seurasivat suurella mielenkiinnolla.

Helsingin kartta 1820-luvulta. (HKM)

Kolmen kerroksen työväkeä

1700- ja 1800-lukujen kaupunkien työväestö jaotellaan usein kolmeen ryhmään: käsityöläiset (mestarit ja kisällit), jotka olivat suhteellisen arvostettu ja hyvätuloinen ammattityöntekijäin ryhmä. Heidän alapuolellaan olivat rengit, piiat ja palvelijat, jotka tekivät kauppiaille, käsityöläisille ja säätyläisille muita kuin ammattitehtäviksi luettuja töitä.

Työntekijähierarkian alimmaisina olivat ammattitaidottomat ulkotyöläiset, kuten rakennusten työmiehet ja satamatyöläiset. Heidän palkkansa oli muita huonompi ja työsuhteensa sesonkiluontoisia ja epävarmoja.

Helsingin Leipurien ammattikunta 1839–1860

Helsingin kaupunki perustettiin Vantaanjoen suulle vuonna 1550 Ruotsin kuninkaan Kustaa Vaasan käskyllä, mutta kaupungin elämä pysyi pitkään kituliaana. Vasta 1660-luvulla perustettiin ensimmäisinä räätälien, tynnyrintekijäin, suutarien ja palttinankutojain ammattikunnat.[3]

1700-luvulla helsinkiläiset kokivat kovia. Kaupunkia hävittivät rutto, nälänhädät, tulipalot ja miehitykset. Vuosisadan loppupuolella toimeliaisuus virisi ja asukasluku alkoi kasvaa, kun Ruotsi ryhtyi rakentamaan Helsingin edustalle Sveaborgin merilinnoitusta (Viapori, Suomenlinna).

1800-luvun alkaessa Helsingin asukasluku ylsi 3 000:een, ja kaupunkiin perustettiin entisten lisäksi puuseppien, seppien, satulaseppien ja nahkurien ammattikunnat. Leipureita kaupungissa toimi jo neljä, jotka olivat Turun ammattikunnan jäseniä. Turkuun leipurien ammattikunta oli perustettu 1777.

Suomi liitettiin Ruotsin alaisuudesta Venäjän keisarikuntaan autonomisena suuriruhtinaskuntana 1809. Kolme vuotta myöhemmin Helsingistä tehtiin pääkaupunki ja 1820 yliopisto siirrettiin Helsinkiin. Tämä tiesi voimakkaan kasvukauden alkamista ja samalla käsityötuotteiden kysynnän kasvua. Kaupunkiin perustettiin useita uusia ammattikuntia. Omat ammattikuntansa perustivat mm. muurarit, maalarit, kirjansitojat, lasimestarit, läkkisepät, turkkurit – ja leipurit. He perustivat Helsingin Leipurien ammattikunnan viimeisten joukossa 1839.

Helsingin Leipurien ammattikuntaa tutkineen Olli Rajaharjun mukaan* pääkaupun-

* Rajaharju, Olli: Helsingin leipurien ammattikunta vuosina 1839-1860. Progradu 1987, jonka aineistoon ammattikuntaa koskeva selostus jatkossa pääosin perustuu.

gissa toimi tuolloin yhdeksän leipurimestaria. Heillä oli kullakin pienehkö leipomoliike, jossa työskenteli mestarin itsensä ohella kisälli ja yksi tai kaksi oppipoikaa. Yleisimpinä leipälajeina valmistettiin ruisleipää, ranskanleipää, rinkeleitä, korppuja ja sämpylöitä sekä kahvileipiä. Useimmat leipomot sijaitsivat kantakaupungissa Kruunuhaan, Kaartinkaupungin ja Kluuvin kaupunginosissa, joissa asui leipomotuotteita ostava herrasväki.[4]

Liikkeiden sijaintia ei erityisemmin säädelty, vaan kukin leipuri asettui sinne, missä katsoi olevan parhaat mahdollisuudet elinkeinolleen. Näin kullekin leipurille vakiintui oma toiminta-alue ja suhteellisen vakiintunut asiakaskunta, jota leipuri palveli korttelileipomon tavoin.

Palomääräysten takia leipomot sijaitsivat joko kivitaloissa tai puutalojen kivestä muuratuissa kellareissa. Useimmat olivat vuokranneet toimitilansa joltain porvarilta tai leskeltä, mutta vauraammat olivat jo hankkineet tontin ja rakentaneet sille oman talonsa ja ehkä erillisen leipomorakennuksenkin. Kukin leipuri myi omat tuotteensa leipomon yhteydessä toimivassa leipämyymälässä, jonka sisäänkäynti pyrittiin sijoittamaan kadunpuolelle.

Helsinkiläisleipurit kuuluivat pitkään Turun ammattikuntaan ja vältteli vät oman perustamista peläten ylimääräisiä maksuja sekä vaivannäköä. Kilpailun uhatessa kiristyä he päättivät kuitenkin perustaa oman ammattikunnan. Tarkoituksena oli valvoa tarkemmin ammattitaitovaatimuksia ja rajoittaa uusien mestareiden pääsyä ammattiin. Viralliseksi syyksi mainittiin halu parantaa järjestystä ja tapoja leipurinammatissa sekä käytännön asioitten järjestäminen, kuten kaupunkiin saapuvien kisällien majoitus.

Leipurimestari **Udelius** hoiti luparuljanssin, ja kesällä 1839 pidettiin ammattikunnan perustamiskokous. Siinä valittiin ammattikunnan ensimmäiset luottamusmiehet: ammatinvanhimmaksi eli oltermanniksi mestari **Abraham Möller**, hänelle kaksi varamiestä sekä nuormestari. Vanhin ja hänen varamiehensä muodostivat leipurien ammattioikeuden, jonka puheenjohtajana ja pöytäkirjan pitäjänä toimi yksi kaupungin raatimiehistä eli ”ammattiherra”.

Sääntöjen mukaan ammattikunnan tuli pitää vuosittain vähintään kaksi kokousta,

Helsingin leipuriammattikunnan arkku.
(HKM)

joissa suoritettiin mm. oppipoikien sisään- ja uloskirjoittamiset, kerättiin ammattimaksut ja ratkaistiin riita- ja muut esille tulevat asiat. Jäsen- eli ammattimaksun suuruus oli neljä pankkoruplaa*, josta yksi ammattikunnan köyhäinkassaan. Maksut määrättiin myös kisällin- ja mestarinkirjoista ja mestariksi hyväksymisestä. Rahavaroja ammattikunta sai lisäksi jäsenille määrätyistä sakkomaksuista sekä myöntämiensä lainojen koroista.

Varojen säilyttämiseksi ammattikunnalle hankittiin mahonkinen kirstu eli ”loota”. Siinä säilytettiin myös vuoden 1720 ammattikuntajärjestys, ammattikunnan perustamiskirja ja säännöt, juomamalja sekä hopeinen leima, jota käytettiin mestarinäytteeseen kuuluvien leipälajien leimaamiseen.[5]

Mestariksi näyttökokeen kautta...

Naimaton leipurinkisälli saattoi anoa ammattikunnalta mestariksi pääsyä työskenneltyään vähintään kolme vuotta yhden tai useamman mestarin alaisuudessa. Työtodistuksen lisäksi kisällin piti esittää ammattioikeudelle papin antama todistus hyvästä maineestaan sekä sunnuntaikoulun** todistus. Tämän jälkeen ammattioikeus määräsi tehtäväksi mestarinäytteen ja sen valvojiksi vähintään kaksi mestaria.

Taikinanteon sai aloittaa aamulla klo 8 ja leipomusten tuli olla valmiina klo 17 men-

* Pankkorupla on setelirupla erotukseksi hopearuplasta.

** Ennen kansakoulua suuremmissa kaupungeissa toiminut alkeiskoulu, joka oli tarkoitettu käsityöläisten oppipojille ja kisälleille.

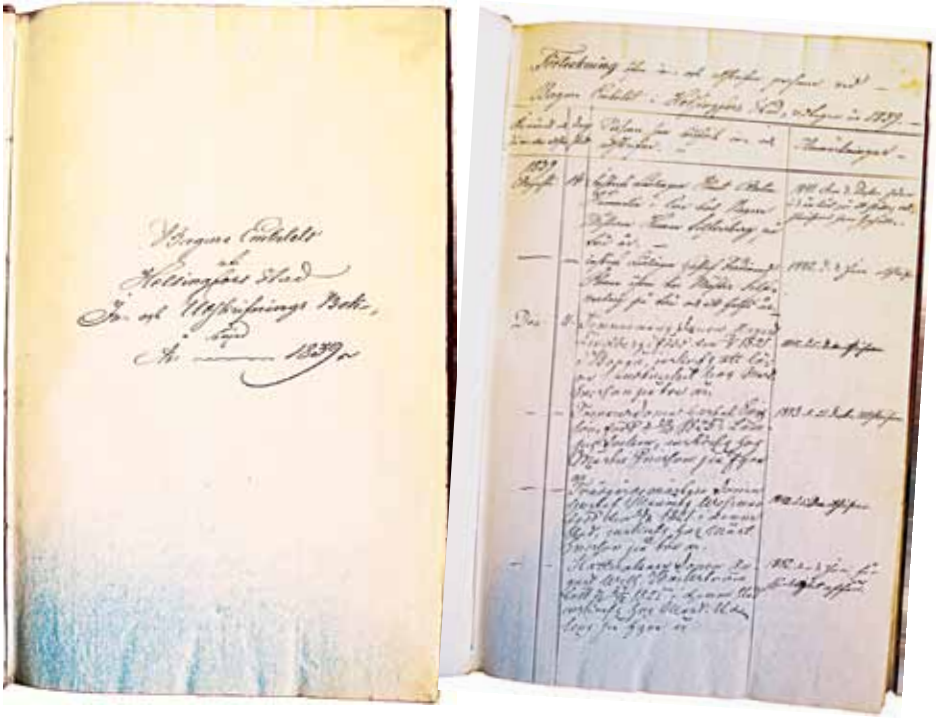

Leipurien ammattikunnan sisäänkirjoittamiskirja, jossa on ensimmäisenä merkintänä Knut Hummelinin kirjaaminen oppiin mestari Möllerille 14.8.1839. (Kansallisarkisto)

nessä. Silloin ne oli vietävä ammattioikeuteen tarkastettavaksi.[6]

Ammattikunnan ensimmäisen kymmenvuotiskauden aikana mestariksi pyrki vain kuusi kisälliä, jotka kaikki ammattioikeus hyväksyi. Tuolloin mestarinäytteissä tuli valmistaa kuutta eri leipälajia yhteensä 24 kappaletta, mutta sittemmin vaadittiin vähintään kahdeksan eri lajia, yhteensä 47 leipomusta. Vaatimustasoa siis nostettiin 1850-luvun loppua kohti, kun vanhat mestarit pyrkivät rajoittamaan uusien pääsyä alalle.

Kisällien ammattitaitoa voitaneen pitää korkeana, koska useimmat suoriutuivat mestarinäytteestä ilman ylivoimaisia vaikeuksia. Suuremman esteen muodosti mestariksi pääsylle asetettu hinta.

... ja suurin kustannuksin

Kun ammattioikeus oli hyväksynyt mestarinäytteen, se julisti valmistajan "kunnialliseksi mestariksi leipurin ammatissa" ja hyväksyi hänet ammattikunnan jäseneksi. Ehtona oli kuitenkin se, että uusi mestari maksoi ammattikunnan kirstuun mestarinmaksun sekä muita maksuja, yhteensä noin 80–90 hopearuplaa, mikä vastasi lähes kisällin vuosipalkkaa. Hänen tuli myös esittää maistraatille vakuus seuraavina kuutena vuotena kaupungille ja kruunulle maksettavista veroista.[7]

Oli myös hankittava asuin- ja työtilat sekä työvälineet. Näiden vuokra saattoi nousta aina 500 hopearuplaan vuodessa, mikä vastasi noin viiden vuoden kisällinpalkkaa. Tämä vaati huomattavia rahavaroja, mikä rajoitti merkittävästi mestariksi pyrkimistä.

Velvoitteensa suoritettuaan uusi mestari sai maistraatilta porvarinkirjan ja hän vannoi porvarinvalan. Tämä merkitsi oikeutta leipurinliikkeen pitämiseen Helsingin kaupungissa.

Leipurien ammattikuntaan sisäänkirjoitetusta yhteensä 79 kisällistä mestariksi Helsinkiin pyrki vain 11, ja heistä hyväksyttiin 10. He olivat työskennelleet kisälleinä keskimäärin 5,4 vuotta ja olivat keski-iältään noin 26-vuotiaita. Lisäksi ammattikunta hyväksyi kuusi kisälliään mestariksi muihin kaupunkeihin, joten Helsingin kisälleistä noin 20 prosenttia selvisi mestariksi. Pyrkijöitä oli lopulta melko vähän. Ilmeisesti suuret kus-

tannukset karsivat jo etukäteen halukkaiden määrän ”sopivaksi”.[8]

Ammattikunnan aloittaessa 1839 sen yhdeksällä leipurilla oli yhteensä 22 kisälliä ja oppipoikaa. Toiminnan päättyessä 1860 kaupungissa oli 15 leipuria ja heillä yhteensä 56 kisälliä ja oppipoikaa. Liikkeiden keskikoko siis kasvoi runsaasta kahdesta vajaaseen neljään työntekijään mestaria kohti.

Leipomot olivat suunnilleen samankokoisia kuin muidenkin käsityöläisten verstaat. Selvästi enemmän kisällejä ja oppipoikia oli suutareilla, räätäleillä, puusepillä ja maalareilla (1850), mutta kultasepillä oli keskimäärin vain yksi oppipoika ja kisälli kullakin.[9]

Suhteessa asukasmäärään leipurimestareita oli ammattikunnan lopettaessa hieman enemmän kuin sen aloittaessa. Näin mitattuna kilpailu leipurien kesken kiristyi. Kasvavassa kaupungissa leivän kysyntä kuitenkin kasvoi, ja useimmat leipurimestarit tienasivat mukavasti, vaikka laittomat leipämarkkinat olivat lisääntymään päin.

Leipurinelinkeino ammattikunnan toiminta-aikana 1839–1860[10]

vuosi	1839	1860
leipurimestareita	9	15
kisällejä	6	15
oppipoikia	16	41
työntekijöitä yht.	22	56
työntekijöitä / mestari	2,4	3,7
asukkaita / mestari	1960	1480
H:gin asukasmäärä	17 600	22 200

Hutilusjahteja

Leipurimestarien jatkuvana huolena oli ulkopuolisten harrastama leivän valmistus ja myynti. Tämä oli melko helppoa, koska leivän saattoi paistaa missä tahansa talossa, jossa oli uuni ja leivontataitoinen emäntä. Ammattikuntajärjestyksen perusteella käsi-työläisillä oli oikeus järjestää näiden hutilusten ajojahteja maistraatin luvalla ja poliisiviranomaisten tuella. Leipurialalla jahteja järjestettiin etenkin 1850-luvulla, jonka jälkipuoliskolla leipämarkkinaa kuumensivat Venäjän armeijan suuret tilaukset.

Jahtien tuloksena saatiin kiinni muutamia eläkeläisiä ja kisällejä sekä useita naisia, joukossa yksi kanttorintytärkin. Kaikki saivat sakot, joiden perusteena oli ”luvaton leivänvalmistus ja myynti leipurinammatin vahingoksi”.[11]

Leipurimestarit eivät kuitenkaan olleet yhtä hanakoita jahtihommissa kuin esimerkiksi puusepät tai räätälit. Suurempaa huolta leipureille aiheutti hinta- ja taksapolitiikka, jolla määrättiin leipomotuotteiden hinnat.

Tiukka hintasäännöstely

Ammattikuntajärjestys velvoitti maistraatin pitämään leivän hinnan kohtuullisena. Helsingin maistraatti vahvisti taksan kuukausittain kuultuaan ensin ammattikunnan edustajia ja kaupungin vanhimpia.* Taksat asetettiin nähtäville maistraatin ilmoitustaululle ja julkaistiin sanomalehdissä.

Ne antavat kuvan tuon ajan yleisimmistä leipälaaduista. Varsinkin ruisleivät näyttävät olleen varsin tukevaa tekoa, 8,5-kiloisia.

Leipien hinta- ja painotaksa Helsingissä kesäkuussa 1847[12]

	paino gr	hinta**
- Ranskanleipä	173	3 1/2
- Teerinkelit	a 27	1 1/4
- Maustelimput	558	6
- Vehnäsämpylä	33	1/2
- Vieraspulla 213	3 1/2	
- Hapanlimppu	1 062	8
- Ruisleipä, pehmeä	8 500	48
- Ruisleipä, kuiva	8 500	58

Leipurit vaativat tämän tästä korotuksia vedoten jauhojen ja muiden raaka-aineiden kallistumiseen. Kaupunginvanhimmat yleensä vastustivat, ja maistraatti otti sen usein huomioon. 1850-lopulla ammattikunta alkoi vaatia hienompien leipälajien vapauttamista kokonaan hintasäännöstelystä. Tätä perusteltiin sillä, että niiden raaka-aineeksi tarvitaan hienompia vehnäjauhoja, sokeria ja muita mausteita, joiden hintoja kauppiaat korottelivat vähän päästä.

* Vanhimpain neuvosto oli porvariston muodostama neuvoa-antava elin kaupungin asioissa, tavallaan kaupunginvaltuuston edeltäjä.

** Vanhimpain neuvosto oli porvariston muodostama neuvoa-antava elin kaupungin asioissa, tavallaan kaupunginvaltuuston edeltäjä.

Leipomo Katajanokalla. Rudolf Åkerblomin akvarelli vuodelta 1872. (HKM)

1856 ammattikunta esitti, että ellei hintoihin saada helpotusta, leipurien *"täytyy tehdä teeleivät ja muut hienommat tuotteet niin huonoista ja niukoista aineksista että harvat muut kuin torilla syödä maiskuttava rahvas voi olla siihen tyytyväinen"*.[13]

Maistraatti päätti kuitenkin pitää taksat entisellään, koska kuninkaalliset määräykset *"velvoittavat maistraatin kuukausitaksoja määräämällä estämään leivän hintojen kalleus kaupungeissa ilman että siitä tehdään poikkeusta edes hienompien leipälajien kohdalla"*. Ammattikunta valitti tämän jälkeen kuvernöörille ja sitten senaatille, mutta nämäkin pitivät taksan voimassa.

Hintojen lisäksi viranomaiset valvoivat leipien laatua ja kokoa. Ilmeisesti leipurit pyrkivät pitämään tuotteensa taksan mukaisina, koska sakkoja annettiin väärinkäytöksistä vain harvakseltaan.[14]

Kapitalisoituminen jakaa leipureita

Yllä mainittu ammattikunnan hinnankorotusvaatimus vuodelta 1856 oli leipurimestari **Fredrik Ekbergin** laatima, ja hänen onnistui ujuttaa siihen myös omia elinkeinopoliittisia näkemyksiään. Ne poikkesivat huomattavasti vanhemman polven mestarien käsityksistä:

"Kilpailu estäisi kyllä kaikki ylihinnat varmemmin kuin jotkut taksat määräävät... Kokemus lienee jo sitä paitsi osoittanut yleisen hyödyn käsityön ja teollisuuden harjoittamisesta ilman pakkoa, niin että meilläkin jo voisi olla aika yrittää poistaa kaikki ne esteet, jotka entisajoilta vielä ovat elinkeinojen ajanmukaisen kehityksen tiellä".[15]

Helsingin leipurit olivat tyytyneet pitkään ammattikuntaperiaatteeseen, jonka mukaan leipomotoimintaa harjoittavat mestarit käyttävät työntekijöinään vain ammattilaisia ja toimivat omalla alueellaan pitäen vain yhtä leipomoa ja yhtä myymälää kukin. Tämä kohtuullisuusperiaate ei kuitenkaan tyydyttänyt kaikkia nuorempia mestareita, jotka halusivat laajentaa liiketoimintaansa yli totuttujen rajojen. Ensimmäisenä avasi itselleen toisen myymälän juuri leipurimestari Ekberg, joka sai tähän luvan maistraatilta 1852.

Seuraavana vuonna toisen leipämyymälän avasi myös mestari **Sievers**.

Ammattikunta vastusti tätä voimakkaasti, koska *"jokaisella jäsenellä pitää olla vain yksi avoin myymälä käytössä, jossa saa myydä leipomotuotteitaan siinä osassa kaupunkia johon itse kukin edullisimmin voi sellaisen myymälän perustaa"*.

Tiljanderin leipomo-konditoria Kauppatorin kupeella, Pohjoisesplanadi 5, lukeutui kaupungin konditoriatoiminnan uraanuurtajiin 1800-luvun loppupuolella. (HKM)

Vuoden 1857 lopulla ammattikunta vaati "raskaita sakkoja" neljälle jäsenelleen, jotka olivat pitäneet useampia kuin yhtä leipämyymälää ja antaneet vielä naiskaupustelijoiden tarjota valmistamiaan leipiä "siellä täällä kaupungissa". Ammattikunta "nousi sitä mielipidettä vastaan", joka salli useamman myymälän pitämisen, ja näki kehityksen käsityöelinkeinoa uhkaavana:

> *"Huomiotta ei voi jättää sitä, että… tie sillä tavoin olisi valmis kapitalisteille tunkea pois vasta-alkajat ja vähemmän varakkaat ammattiveljet ja sitä kautta saada valtaansa koko elinkeino paikkakunnalla."*[16]

Maistraatti kuitenkin salli äänestyspäätöksellä toisenkin myymälän sitä hakeneille leipurimestareille. Tämä osoittaa, että maistraatin enemmistö oli jo kallistunut "vapaan yritystoiminnan" kannalle. Sen turvin Ekberg, Sievers ja kumppanit saattoivat laajentaa toimintaansa ja lisätä myyntiään toisten kustannuksella. He esiintyivät muutoinkin liikemiesmäisesti mm. aloittamalla lehtimainonnan eli reklaamin ja käyttämällä kisällien sijasta halpaa nais- tai oppilastyövoimaa.[17]

Ammattikunnan vastalauseista huolimatta maistraatti ei enää asettanut esteitä uusien leipomoiden, myymälöiden tai myyntikojujen pitämiselle. Ammattikunnassa nousi voimakkaita ristiriitoja enemmistön katsoessa kapitalistisen kehityksen ajavan käsityöläisyrittäjät perikatoon. Taistelu "elinkeinovapaudesta" kävi kiivaana myös leipurien ammattikunnan sisällä.

Tuloerot kasvussa[18]

Helsingin leipomot olivat pitkään verraten pieniä ja vaatimattomia, muutaman työntekijän leivintupia, mutta niiden kokoerot alkoivat vähitellen lisääntyä. Samalla kasvoivat leipureitten tulo- ja varallisuuserot.

Ammattikunnan viimeisenä toimintavuotena (1860) suurimpia olivat **Wahlbäck**, jolla oli kaksi kisälliä ja viisi oppipoikaa, sekä Ekberg (yksi kisälli ja kuusi oppipoikaa). Jokunen leipuri sen sijaan työskenteli yksinään tai vain oman perheensä avustuksella. Vauraimpien leipurimestareiden palveluksessa oli lisäksi useita piikoja ja renkejä, joita saatettiin käyttää avustaviin töihin leipomossakin. Vauraammilla oli ajopelinä hevonen.

Kaupungin veroluetteloiden mukaan leipurimestarit kuuluivat hyvätuloisiin käsityöläisiin teurastajien, räätälien, kultaseppien, kupariseppien ja värjärien ohella. 1850-luvun lopulla leipurien keskimääräinen äyrimäärä oli 7,7. Suurituloisimmilla leipureilla oli 14 äyriä, mutta pienituloisimmalla vain yksi.

Myös varallisuus jakautui epätasaisesti. Moni vanhempi mestari omisti arvokkaita keskustakiinteistöjä, mutta toisilla ei ollut juuri mitään omaisuutta, ja he toimivat koko ikänsä vuokratiloissa. Perunkirjojen perusteella varakkaimman leipurin, **Carl Blombergin**, netto-omaisuus oli yli 50 000 hopearuplaa, kun taas leipurimestari **Westergrenillä** oli kuollessaan vain velkoja.

Vauraimmat mestarit alkoivat erottautua myös elintavoiltaan ja omaksumalla "kapitaaliomistajan" piirteitä. Osa työskenteli lei-

pomossa vain osan aikaa, jotkut eivät enää ollenkaan. He alkoivat myös asua erillisessä huoneistossaan ja syödä omassa pöydässään. Osa piti myös maatilaa ja oleskeli pitkät ajat huvilallaan tai ulkomaillakin.

Oppipojat ja vaeltavat kisällit

Maanantaina maljailemme,
mestari ja minä.
Tiistaina teemme samoin, ystävinä.
Keskiviikkona, tyhjää me teemme,
ja torstaina leipoilemme.
Perjantaina tanssimme ja valssaamme.
Lauantaina ootamme sapattiamme.
Sunnuntaina lepäämme tarpeeksemme.

Vanha kisälliviisu kertonee, että leipurinsällit suhtautuivat hienoisella ironialla kovaan työelämään ja työnantajien ystävällisyyteen. Tätä viisua laulettiin ainakin 1800-luvun loppupuolella.[19]

Tuolloin monet käsityöläiset sekä lähiseutujen talolliset ja torpparit mielivät lähettää poikansa leipurinoppiin, kun ammatin arveltiin tarjoavan hyvän toimeentulon kasvavassa kaupungissa.

Jos mestarilla oli pulaa työvoimasta ja katsoi pojan sopivaksi, hän otti tämän ”suojeluunsa”. Oppisopimus tehtiin pojan holhoojan ja mestarin kesken. Siinä sovittiin oppiaika, jonka poika sitoutui olemaan mestarinsa opissa ja palveluksessa. Mestari puolestaan sitoutui antamaan pojalle ammattioppia ja huolehtimaan tämän ylöspidosta. Se käsitti asunnon, ruoan sekä työ- ja pyhävaatteet. Tavallisesti oppipojat majoitettiin ns. kisällinkamariin, joka sijaitsi leipomotilan vieressä. Toisinaan pojat joutuivat asumaan itse leipomossakin, jonka seinustalle oli ehkä kyhätty kerroslaveri.

Säädösten mukaan oppipojalla tuli teettää etupäässä alaan kuuluvia töitä, mutta käytännössä mestarit teettivät mitä mielivät. Työpäivät venyivät pitkiksi, kuri oli kova ja kohtelu usein tylyä. Halukkaita arvostettuun ammattiin oli kuitenkin tarjolla, sillä oppipoikien pulaa ammattikunnassa ei valiteltu.

Oppipoika oli paternalistisessa palvelussuhteessa, mikä on kokonaisvaltaisempi alistussuhde kuin palkkatyösuhde. Oppipojan oli toteltava mestaria kaikissa asioissa ja osoitettava kuuliaisuutta ja nöyryyttä mestarille, tämän perheelle sekä kisälleille. Mestarilla oli ehdoton isäntävalta ja oikeus valvoa oppilaansa elämäntapoja sekä antaa ruumiillista kuritusta. Oppipoika ei saanut poistua työnsä äärestä eikä lähteä kaupungille ilman mestarin tai työnjohtaja-kisällin lupaa. Hänen tuli teititellä mestaria, hänen perheenjäseniään sekä kisällejä eikä hän saanut aterioida samassa huoneessa heidän kanssaan.[20]

Tylyydestään tunnettu leipurimestari Silfverberg aiheutti pahennusta ammattikunnassa myös perustamalla toisen leipämyymälän Ekbergin ja Fazerin tavoin. (HKTY)

Oppipoikien kohtelu oli usein kovakouraista, vaikka ammattikuntajärjestys kielsi ylettömän pahoinpitelyn: *”Älköön mestari tai kisälli lyökö oppipoikaa syyttömästi, humalassa tai pahanilkisyydestä, sillä siitä menee sakkoa…”*. Mestareista esimerkiksi **Stier** ja **Silfverberg** tunnettiin kovakätisyydestä, jonka seurauksia puitiin poliisikamarillakin.[21]

Tiukasta valvonnasta huolimatta oppipojat livahtivat joskus kaupungille, ja väliin tuli myös jälkipuheita. Muutamia oppipoikia sakotettiin juopuneen esiintymisestä sekä metelöimisestä julkisella paikalla, yhtä myös ammuskelusta pistoolilla kävelykadulla.[22]

Noin neljän oppivuoden jälkeen leipurinoppilas saattoi tavoitella kisällin asemaa siihen liittyvine etuineen. Alkuaikoina tämä

Helsinkiläisiä kelloseppäkisällejä 1881. Leipurinsälleistä ei ole kuvia säilynyt.
(Hårdh Carl Adolph, Historian kuvakokoelma, Museovirasto)

kävikin sujuvasti, jos oppipoika oli hyvämaineinen, mikä osoitettiin papintodistuksella, käyttäytynyt moitteettomasti ja suorittanut vaaditut kisällinäytteet. Pääsy vaikeutui vuodesta 1845, kun kisälliksi pyrkivän piti "osata lukea, kirjoittaa, laskea neljällä tavalla ja tuntea välttävästi kristinoppia". Tämä yleissivistys tuli osoittaa sunnuntaikoulun todistuksella. Myös näytteiden vaatimustasoa nostettiin.

Kun oppipoika oli esittänyt vaaditut todistukset, suorittanut kisällinäytteen ja maksanut ammattikunnan kirstuun kirjoitusmaksun, hänet uloskirjoitettiin leipurinkisälliksi. Tämän jälkeen hän saattoi lunastaa kisällinkirjan, lähteä vaellukselle ja ryhtyä ammattimieheksi leipurinammatissa.

Ammattikunnan aikana helsinkiläisleipureille kirjoitettiin oppiin 170 oppipoikaa, joista 79 (46 %) saavutti kisällin arvon. Ulosoppineiksi kirjoitettiin lisäksi 33 oppilasta, joten kaikkiaan noin kaksi kolmasosaa oppiin otetuista pääsi ammattimiehiksi leipurinammattiin – joko kisälliksi tai ulosoppineeksi.*

Mestarin arvon saavutti oppipojista noin kuusi prosenttia (kisälleistä 20 prosenttia, kuten edellä nähtiin).

*Ulosoppinut oli kisällinäytteen suorittanut ammattilainen, jota ei voitu kirjoittaa kisälliksi sunnuntaikoulun todistuksen puuttumisen takia.

Vaeltavat kisällit

"Kun sälli saapuu vaeltaen, pitää hänen mennä kapakkaan ja pysyä siellä 14 päivää, jotta mestari, joka ehkä sälliä tarvitsee, voi tavata hänet tietyssä paikassa, ja, ellei sälli mainittujen päivien kuluessa saa ketään mestaria, vaeltakoon toiseen paikkakuntaan, mihin haluaa", sanotaan Helsingin suutarien ammattikunnan säännöissä.[23]

Ammattimieheksi selvittyyään uusi kisälli saattoi lähteä vaellukselle, mikä olikin ensimmäinen vapaampi aika nuoren käsityöläisen elämässä. Vaellus oli samalla opintomatka, seikkailu sekä jonkinlainen itsenäistymis- ja aikuistumisriitti.

Melkein kaikki Helsingin ammattikunnan sällit lähtivätkin matkaan. Mestaritkin suosivat vaelluksia, koska kisällit saivat matkoillaan tietoa alan teknisestä kehityksestä, resepteistä ynnä maku- ja tyylivirtauksista. Tämä oli tärkeää tiedonvälitystä, koska ammattikirjallisuutta tai muutakaan painettua aineistoa ei ollut saatavilla. Reseptit olivat vain ammattimiesten muistissa ja heidän reseptivihoissaan.

Vaellukset suuntautuivat sekä ulkomaille että eri paikkakunnille kotimaassa. Suosituin vaelluskohde oli Pietari, jota pidettiin 1800-luvulla Pariisin ohella leipuritaidon pääkaupunkina. Pietariin matkasi lähes puolet vaellukselle lähteneistä, Tukholmaan suuntasi vain yksi sälli. Kotimassa suosituin kaupunki oli Turku, mutta monet vaelsivat myös muualla maassa. Moni löysi elantonsakin muualta, sillä Helsinkiin palasi lopulta vain kourallinen täällä oppinsa käyneistä.

Köyhempikin sälli saattoi vaeltaa turvallisesti, koska tavan mukaan ammattikunnat huolehtivat vaeltajien majoituksesta. Jos kaupungissa toimi leipurinkisällien veljeskunta, kuten juuri Pietarissa, se otti vaeltajan vastaan, majoitti hänet ja antoi matkarahan, kun tämä jatkoi vaellustaan. Maaseudulla sällit saivat yöpyä pappiloissa tai pitäjänmestareiden luona.

Helsingin ammattikunnassa vaeltajien majoittamisesta ja ylöspidosta vastasi aluksi ammatinvanhin yksin. Kun oltermanni Silfverberg valitti liikenteen lisääntyneen liiallisesti, ammattioikeus päätti, että kaikkien jäsenten tuli pitää vuorollaan kisällimajaa vuoden kerrallaan.[24]

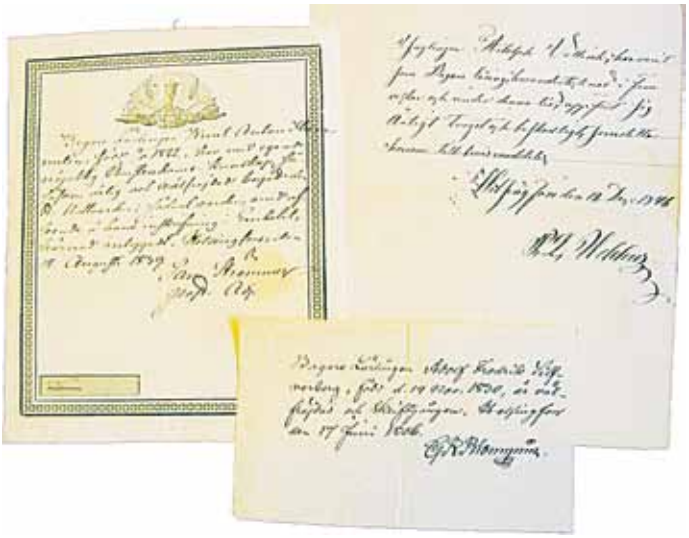

Helsingin Leipurien ammattikunnan papereita: todistus Knut Hummelinin oppiin otosta, Adolf Vellingin työtodistus ja todistus Adolf Silfverbergin kisällikelpoisuudesta. (Kansallisarkisto)

Aivan vapaata vaeltaminen ei ollut, sillä paikkakunnalle saapuessaan kisällin piti pestautua määräajassa jollekin mestarille – muuten häntä uhkasi irtolaisen kohtelu ja pakkotyö. Työtä hän saattoi kysyä keneltä mestarilta tahansa tai sitten "vuoron mukaan" majataloa pitävältä mestarilta.

Nuori kisälli hankki mieluusti muodikkaan puvun ja silkkihatun. Aikalaisten mukaan käsityöläiskisällit olivat omanarvontuntoisia ja ylpeitä. He katsoivat kuuluvansa porvarissäätyyn, vaikkei heillä säätyoikeuksia ollutkaan. He ylenkatsoivat talonpoikia ja kaupunkien ulkotyöläisiä, ja puhuivat näiden "jätkien" kanssa vain ruotsia. Useimmat olivat syntyjäänkin ruotsinkielisiä, mutta moni suomenkielinenkin sälli otti komeammalta kalskahtavan ruotsalaisen nimen.

Säätyläiset puolestaan ylenkatsoivat karkeina pitämiään kisällejä. Heitä syyteltiin huonotapaisiksi ja tappelunhaluisiksi. Nujakoita syntyikin silloin tällöin varsinkin yli-oppilaiden kanssa. Rahvaan keskuudessa sen sijaan moni katsoi kisälliksi pääsyn merkitsevän sosiaalista nousua arvostettuun käsityöläisten luokkaan.

Leipurinkisällien veljeskuntahanke

Suurimpien ammattikuntien kisällit perustivat omia veljeskuntia, jotka vaalivat ammattiperinteitä, kisällien ammattitoveruutta ja hoitivat lukuisia käytännön tehtäviä. Välillä ne pyrkivät vaikuttamaan myös työoloihin ja laatimaan säännöksiä työajoista. Tuolloin veljeskunnat joutuivat mestarien ja viranomaisten vainon kohteeksi. Useimmiten veljeskunnat olivat kuitenkin viranomaisten hyväksymiä ja toimivat mestarien valvonnassa.

Työläisten omaehtoinen yhteenliittyminen oli Suomessa kielletty lailla jo Ruotsin vallan aikana, ja tämä vahvistettiin kieltämällä yhdistysten perustaminen ilman erityistä lupaa keisarillisella määräyksellä vuodelta 1849.[25]

Helsingin leipurinkisällit alkoivat hankkia omaa veljeskuntaa 1850-luvun alussa, ja valmis suunnitelma esitettiin joulukuussa 1851 pidetyssä ammattikunnan neljänneskokouksessa. Kisällit **Carl Appelqvist**, **Carl Lindén** ja **Fridolf Westerlund** esittivät tuolloin "Helsingin leipurinkisällien valtuuttamina" kisällien veljeskunnan eli "lootan" perustamista, Siihen oli määrä koota kaikki Helsingissä työskentelevät leipurinkisällit ja ulosoppineet.

Sääntöehdotuksen mallina oli käytetty muiden veljeskuntien sääntöjä. Niiden mukaan veljeskunnan lähimpiä tehtäviä olisi hoidon järjestäminen sairaille ammattiveljille, vainajien saattaminen hautaan ja järjestyksen ylläpitäminen kisällien keskuudessa. Veljesapua varten oli määrä perustaa kassa, johon varat saataisiin jäsenmaksuista ja sakoista. Rangaistavina tekoina mainittiin mm. veljeskunnan toisen jäsenen pahoinpiteleminen, työajan laiminlyöminen, oppipoikien houkutteleminen kapakkaan ja esiintyminen juopuneena veljeskunnan kokouksissa.[26]

Veljeskunnan oli määrä toimia ammattikunnan suojeluksessa. Sille olisi valittu omat luottamusmiehet, mutta myös valvojamestarit olisivat osallistuneet sen kokouksiin.

Ammattikunnan kokouksessa kaikki mestarit Holmia ja Erikssonin lukuun ottamatta kannattivat veljeskunnan perustamista ”järjestyksen parantamiseksi kisällien keskuudessa”. Kuitenkin Helsingin maistraatti, jolle säännöt piti alistaa, hylkäsi kisällien anomuksen. Ilmeisesti maistraatin jäsenet olivat kuulleet varoituksia kisällien tapimuksista omapäisyyteen omissa veljeskunnissaan.

Tämä näyttää lannistaneen kisällit, sillä veljeskunnan perustamishankkeisiin ei enää palattu ainakaan ammattikunnan kokouksissa.[27]

Kohtuullinen palkka pitkästä päivästä

Oppipoika ei saanut aluksi ollenkaan rahapalkkaa, mutta 1850-luvulla leipurinoppilaille alettiin maksaa vuosipalkkaa, joka oli 15 hopearuplaa. Se oli murto-osa kisällin palkasta, joka oli tuolloin 2–2,5 ruplaa viikossa eli runsas 100 ruplaa vuodessa. Tavan mukaan palkkaa maksettiin silloin kun kisälli tarvitsi rahaa, ja lopputili tehtiin, kun työsuhde päättyi.

Vaihtaessaan uuteen työpaikkaan kisälli sai pyytää palkkaa mitä halusi, mutta työssä ollessa tehtiin sovitulla palkalla. Palkankorotusta saadakseen kisällin tuli siis vaihtaa työpaikkaa, mikä myös lisäsi heidän liikkuvuuttan. Irtisanomisaikana pidettiin kahta viikkoa molemmin puolin.[28]

Ammattikuntalaitoksen aikana leipurinkisällit kuuluivat palkkansa puolesta työväestön paremmin ansaitsevaan osaan. He saivat parempaa palkkaa kuin rengit, joille puolestaan maksettiin paremmin kuin ulkotyöläisille. Ulkotyöläisiksi luettiin mm. rakennustyöläiset ja satamamiehet. Mutta leipurityöläisillä oli useimmiten myös muita pitempi työaika.

Yötyön alkuperä

Perinteisesti työaikaa ei säädelty ollenkaan, vaan työssä oltiin tavallaan koko ajan vuosi- ja vuorokausirytmiä mukaillen. Ajan myötä käsityöammateissa omaksuttiin noin 12–14 -tuntinen työpäivä, josta otettiin määräyksiä myös joidenkin veljeskuntien sääntöihin.[29]

Myös leipomoissa noudatettiin ”luonnollisia työaikoja”, kunnes leipurityöläiset joutuivat yötyöhön vuoden 1837 huhtikuussa. Tuolloin Helsingin maistraatti velvoitti kaupungin leipurit pitämään tarjolla ”tuoretta ja pehmeätä vehnäleipää” klo 8:sta lähtien jokaisena viikonpäivänä. Määräystä perusteltiin sillä, että kaupungin asukkaat valittivat, etteivät saaneet tuoretta leipää kuin vasta päivällisaikaan. Tuoreen leivän toimittamiseksi leipurimestarit eivät keksineet muuta keinoa kuin ryhtyä yötyöhön.[30]

Siten leipurinkisällit ja oppipojat joutuivat yötyöhön vuodesta 1837 alkaen. Kun mestarit eivät ottaneet lisää työntekijöitä, he venyttivät palkollistensa työpäivän jopa 19-tuntiseksi painottaen sen yöaikaan.

Työ alkoi illansuussa klo 17–18 tienoilla ja jatkui seuraavaan aamupäivään klo 11–12 asti. Pitkän yötyön katkaisi kaksi ruokailutaukoa: illallinen klo 20:n ja aamiainen klo 8:n tienoilla.

Toisin kuin muilla käsityöaloilla, leipurityöntekijät joutuivat työskentelemään myös sunnuntaisin. Joulun ja pääsiäisen edellä he työskentelivät pari kolmekin vuorokautta yhtäjaksoisesti. Samoin kävi markkinoiden aikaan. Oppipojilla teetettiin työtä vuorotta myös silloin kun mestarit täydensivät jauhoja halkovarastojaan.

Maaseudulta kotoisin olevat oppipojat saivat vuosittain pari vapaapäivää käydäkseen tervehtimässä omaisiaan. Sen sijaan helsinkiläiset joutuivat tekemään täydet 365 työpäivää vuodessa.[31]

Kisällien työpäivät olivat suunnilleen yhtä pitkiä kuin oppipoikien, mutta huokoisempia. Sen sijaan vuosityöpäivät vaihtelivat, koska osalle kisälleistä kertyi enemmän vapaata matkustelun takia. Luppopäiviä kertyi myös maanantaisin, jonka monet kisällit pitivät vapaana perinteen mukaan. Mestarit valittelivat tavan takaa, että kisällien juopottelusta aiheutui liiallista rokulia.[32]

Toisilla aloilla kisällien veljeskunta saattoi tarjota pientä apua sairastapauksissa, mutta leipurinkisälleillä ei sitäkään ollut. Sairastuessaan he joutuivat omaistensa tai kotikaupunkinsa köyhäinhoidon armoille. Kukaan mestari ei pitänyt sairasta tai vanhuuden raihnaista kisälliä, antoi korkeintaan yösijan vähäksi aikaa ja pienen matkarahan.

Oppilaat muistelevat:

Työllä ja tuskalla ammattimieheksi

Leipurimestari **W.F. Salonen** meni 1870-luvun lopulla viisivuotiseen oppiin Kringelinin leipomoon, jossa hänet nimettiin ***"Pelleksi"***. Leipomossa työskenteli kahdeksan oppipoikaa ja kaksi kisälliä, toinen työnjohtajana, toinen kondiittorina. Pojat asuivat mestarin talossa ja saivat tältä ylöspidon, kuten ammattikunta-aikanakin:

– Vuosipalkkana oppipoika sai aluksi 60 markkaa, mikä nousi vähitellen lopulta 150 markkaan. Mestari vahti lauantaisin, että kaikki työt oli tehty ja pisti sitten käteen koko summan 25 pennin lantteina. Joka toinen lauantai käytiin saunassa, ja sitä varten sai vielä 10 penniä saunarahaa.

– Työnjohtajakisällinä oli muuan ***Senberg,*** *jonka vanhemmat olivat virkamiesluokkaa, ja ylpeänä esiintyi hänkin. Muodinmukaisen puvun täydensi silkkihattu, "prännäri", ja taskussa kiikkui kultakello – ellei sitten sattunut olemaan levolla panttikonttorissa. Työssä ollessa riippui hänellä nuoranpätkistä palmikoitu pamppu vyötäisillä. Sellaisilla siihen aikaan kuritettiin oppipoikia, eikä Senbergkään "isällistä kuritusta" säästellyt...*

– Oppipojan piti kiillottaa kisällien kengät, puhdistaa vaatteet ja kantaa heille pesuvedet. Kisällit söivät eri pöydässä, ja heitä piti kutsua herroiksi. Pojat olivat nöyriä, passasivat kisällejä verstaassa, pitivät puhtaana heidän kamarinsa ja kantoivat juomisia puodista.

Pitkää päivää – ja yötä

– Aloitin oppini kondiittorin apulaisena, ja siinä "virassa" pääsin öisin nukkumaankin, koska kondiittori työskenteli päiväsaikaan. Vaan eipä juuri rauhallista yötä ollut syystä, että leipomossa tehtiin vuorokausi umpeen: yöllä varsinainen leipomistyö, päivällä hääräili kondiittori apulaisineen. Vuorotella piti, koska käytössä oli vain yksi työhuone.

– Nuorimman oppipojan tehtävät olivat monenlaiset. Aamuyöstä oli herätys klo 2, jolloin alkoi korppujen leikkaus ja pellille latominen. Tämä kesti kolmisen tuntia, ja kuudelta nousikin kondiittori töihin, ja minä hänelle

Turkulaisia leipurinoppilaita 1890-luvulla.
(Turun museokeskus)

avuksi. Pian piti kiirehtiä kaupungille tilauksia viemään, seitsemäksi oli oltava tuore leipä muutamissa hotelleissa. Sen jälkeen 8–9 tienoilla, sain ruveta huoneita siivoamaan. Tässä piti huolehtia siitä, että pamppu oli aina työnjohtajan tyynyn alla. Vielä oli pestävä ja järjestettävä astiat ja muut työvälineet ja hankittava sisään polttopuut valmiiksi, kun alkoi uunin lämmitys.

– Sitten vasta pääsin kondiittorin avuksi erilaisia massojen tekemään eli mitä milloinkin vaadittiin. Kondiittori työskenteli yleensä yhteen asti, ja sen jälkeen syötiin Kringelinillä päivällistä.

– Ruokailun jälkeen alkoi leipurien vuoro eli varsinainen leivän teko. Se aloitettiin raskitaikinan valmistamisella, ja siitä jatkoivat leipurit koko illan ja yön aamupuolelle asti.

– Illallinen syötiin iltakahdeksalta. Sen jälkeen pääsin parhaassa tapauksessa levolle, mutta usein oli vielä hienonnettava manteleita ja mausteita tai keitettävä omenahilloja. Kello saattoi kolkutella kymmentä ennen kuin oppipoika pääsi levolle, mutta suurempien juhlien ja markkinoitten sattuessa tehtiin kaksi, jopa kolmekin vuorokautta läpeensä. Kiireen ai-

kaan nukuttiin säkkien välissä tai missä vain sattui. Kun ei nousta jaksanut, annettiin herätys heittämällä kylmää vettä niskaan.

– Eipä tarvinnut ajatella levolle pääsyä niinäkään päivinä, kun leipomoon tuotiin jauholasti. Säkkejä saattoi tulla viisi hevoskuormallista, ja oli poikien ne kannettava makasiinin toiseen kerrokseen… Eipä juhla- ja sunnuntaipäiviäkään lepopäivinä vietetty, mutta pyhäpäivän vastaisena yönä sai levätä muutamia tunteja rauhassa.

Herroja alushousuissa

– Tietysti oli myös suuri vaara houkutuksiin, joihin vanhemmat antoivat varmaan enemmän huonoa kuin hyvää mallia. Juoppous ynnä muut paheet olivat aivan yleiset. Sen takia sai yksi ja toinen sairastaa vaikeita tauteja, joista olisi säännöllisemmissä oloissa säästyneet.

– Aika ei siis riittänyt muuhun kuin työhön ja juopotteluun. Milloin vain sälli lähti kaupungille, tuli hän juopuneena kotiin, ja useasti jäi hän kokonaiseksi vuorokaudeksi, toisinaan kahdeksikin näille retkilleen. Mutta tuotiin työpaikallekin varsinkin olutta, mutta myös viinaa ja konjakkia. Nuorimman pojan velvollisuuksiin kuului tämä väkijuomienkin hakeminen. Sitä paitsi kuului sällien kestitykseen talon puolesta ruokaryyppy, ja ryyppyjä tarjottiin myös suurempina juhlapäivinä.

– Niinpä oli sällejä, joille ei palkasta jäänyt kuin rippeitä vaatteisiin, tuskinpa sitäkään. Möivätpä vanhemmat kisällit joskus vaatteensakin, ja saivat asustaa kotosalla alushousut yllään. Mutta kovia olivat he töitä puskemaan ja kovia komentamaan.

– Kaikesta ankaruudesta huolimatta tulevan työn ja palkan toivo elähytti meitä kestämään ja ammattia oppimaan. Se piti nuoren mielen virkeänä, ja hauskuutta osattiin etsiä vaatimattomissakin oloissa. Parikin oppipoikaa soitteli käsiharmonikkaa, joten soittoniekkoja oli useampi. Lyhyitä vapaahetkiä kulutettiin myös tammi- ja korttipelillä ja kaupungilla käynnillä. Siihen oli saatava lupa työnjohtajasälliltä, ja selkäsauna oli yleensä seurauksena, jos luvatta lähti ja kiinni jäi.

– Mutta viimeisenä vuotena en enää lupaa kysellyt, kun en tahtonut alistua pikkupoikien kannalle, kun jo olin täysin tietoinen tehtävistäni ja ihmisarvostanikin.

Oikean leivän tekoon

– Se olikin hauska hetki, kun kolmen vuoden oppiajan jälkeen sain siirtyä varsinaiseen leipurin työhön. Samalla alkoivat jatkuvat yövalvomiset, sillä leipomistyö suoritettiin yöllä ja jatkettiin päivällä sen mukaan mitä tarvittiin.

– Ammatin oppi työtä tekemällä ja mestari Kringelinin hyvällä opastuksella.

– Niin oli oppiaikani eräänä kauniina päivänä käyty. Mestari tiedusteli, olinko hankkinut koulutodistuksen ”yhdistykseen” menoa varten ja ilmoitti, että minun piti valmistaa ammattinäyte, joka oli kisälliksi pääsyn ehtona. Näyte tuli valmistaa yöllä varsinaisen työn ohella ja vieraanmiehen valvonnassa. Suoritin tämän sällikokeen, sain kiitettävät arvolauseet ja kisällintodistuksen Käsityö- ja Tehdasyhdistykseltä. Mestarini lahjoitti minulle hopeisen ankkurikellon muistokirjoituksineen.*

– Tapa vaati, että kisälliksi julistettu työntekijä piti kestit vanhemmille ammattitovereilleen. Silloin juotiin veljenmaljat, minkä jälkeen oli ammattitoverina lupa sinutella muita sällejä. Olin siis siirtynyt kisällien luokkaan. Se tarkoitti myös sitä, että saatoin lähteä Kringeliniltä, vaeltaa muille paikkakunnille ja hakeutua töihin jollekin toiselle mestarille.[33]

”Aamulla ensimmäinen, illalla viimeinen”

Vaivalloisesti alkoi myös sittemmin kirjailijana tunnetun **Konrad Lehtimäen** leipurintaival. Hän antaa kuvauksen myös 1890-luvun leivintuvasta:

– Nuorena oppipoikana astuin ensimmäisen kerran leivintupaan. Se oli suuri ja matala huone, jonka toisen seinän peitti miltei kokonaan äärettömän suuri uuni ja toisella puolella oli koko huoneen mittainen taikinakaukalo ”trooki”. Katto oli täynnä orsia ja lautoja ja uuninnurkassa kihisi suunnaton vesipata, jonka kannesta kohoavasta torvesta syöksyi ulos sakea, kuuma höyry... Ja ilma oli kuuma ja tukahduttava.

– Puoliyön aikana alettiin leipien paistaminen ja silloin uudelle oppilaalle vasta kiire tuli. Hänen täytyi peltitelineeltä tuoda täysi-

*Käsityö- ja Tehdasyhdistys myönsi halukkaille kisällin- ja mestarinkirjoja ammattikunnan lakkautuksen jälkeen, vaikka ilman niitäkin saattoi ammatissa työskennellä.

Konrad Lehtimäki

Köyhän torpparin poika Konrad Lehtimäki (1883 Vahto–1937 Turku) aloitti leipurinopin 14-vuotiaana Turussa, muutti Helsinkiin ja pääsi Ekbergille, josta valmistui sokerileipuriksi kolmessa ja puolessa vuodessa. Tuolloin hän oli Helsingin Leipuriammattiosaston jäsen.

Toimi sittemmin SDP:n järjestäjänä, valittiin kahdesti kansanedustajaksi ja ryhtyi kirjailijaksi. Toimi 1918 Kansan Lehden toimittajana Tampereella, mutta periaatteellisena pasifistina ei tarttunut aseeseen. Tuomittiin kuitenkin kuolemaan "valtiopetoksesta", mutta tuomio peruttiin perusteettomana Konradin haastaessa todistajikseen mm. tunnettuja jääkäreitä, joihin oli tutustunut aktivistiyhteyksiensä kautta. Konradin veljet **Jalmari** ja **Verneri Lehtimäki** olivat tunnettuja punapäälliköitä. Konrad Lehtimäki menestyi myös urheilijana, erit. painissa ja nyrkkeilyssä.

Konrad Lehtimäki 15-vuotiaana leipurinoppilaana. *(Kimmo Lehtimäen kotiarkisto)*

näiset pellit uunimiehen lapiolle sitä mukaan kun tämä pisteli niitä uuniin. Hän juoksi kuin riivattu, mutta uunimies yhä komensi vauhtia lisää! Uuniin meni 24 pellillistä, ja kun se oli täynnä, oli hänen paitansa hiestä märkä ja hän oli aivan hengästyksissään.

– Mutta pahempaa oli vastaanottaminen. Pellit olivat hehkuvan kuumia ja ellei oikealla hetkellä ehtinyt sitä sieppaamaan, kun lapio tuli uunista, sai tulisen pellin käsilleen tai se putosi lattialle. Ja siitä seurasi hivutus…[34]

Myös **Anton Huotarin** työpaikassa työ tehtiin kahdessa vuorossa, joten samaa työhuonetta ja samoja työkaluja voitiin käyttää ympäri vuorokauden. Vuoteitakin tarvittiin vain puolelle työntekijöistä, kun nämä nukkuivat vuorotellen: ensin päivävuorolainen, ja sitten lämpimään sänkyyn pujahti yövuorolainen, illalla taas päinvastoin.

"Menihän sekin järjestelmä muuten, mutta syöpäläisistä tuppasi tulemaan riitaa tämän sänkyosuustoiminnan vuoksi. Kumpikaan osakas ei näet tahtonut tunnustaa, että olisis erityinen syöpäläisten suosija", Anton Huotari muisteli.[35]

Vaellusperinne jatkui

Kisällien vuosisatainen vaellusperinne jatkui elinkeinovapauden aikanakin, vaikka siihen ei enää ollut velvoitetta. Leipurinkisällit vaelsivat entiseen tapaan sekä kotimaassa että ulkomailla Pietarin pysyessä yhä suosituimpana kohteena.

Vaelluksella kuljeskeltiin paikasta toiseen sattumanvaraisesti tai suunnitelmallisesti, jos kuultiin jossain olevan pulaa leipureista. Yleensä leipurimestari otti sällin mielellään töihin – olihan hän itsekin ollut aikanaan maantiellä ja ammattitoverien vieraanvaraisuuden varassa. Ja uudet virikkeet olivat aina tervetulleita.

Matkatavaroita vaeltaja kuljetti mahdollisimman vähän. Useimmilla oli mukanaan vain nyyttiin kääritytt työvaatteet sekä massakirja, johon pantiin ylös reseptit. Enimmäkseen kuljettiin jalan, ja taivalta kertyi tavallisesti ehkä 50 kilometriä päivässä. Välillä saatiin hevoskyyti ja joskus matkattiin junalla. Kisällit vaelsivat mieluusti pareittain, mutta monet kulkivat yksinkin. Välillä matkaan kertyi isompi joukko, jossa saattoi olla eri alojen

Vaeltavia leipurinkisällejä. Saksalainen piirroos 1600-luvulta.
(http://mhl-saga.blogspot.com/2013/07/42-blutezeit-um-1600.html)

kisällejä. Iltapuhteella kapakan pihalla saattoi syntyä tappeluja, vaikka mieluummin käsityöläissällit tappelivat ylioppilaiden kanssa. Pohjimmiltaan käsityöläiset tunsivat yhteenkuuluvuutta ammateistaan riippumatta.[36]

Yleensä kovakin kulkija asettui aikanaan jollekin paikkakunnalle, etenkin jos perusti perheen tai aloitti oman leipomon. Mutta oli niitäkin elämäntaiteilijoita, jotka vaelsivat niin pitkään kuin jalat kantoivat. Joillekin vaeltaminen jäi vähemmän kunnioitetuksi elämäntavaksi: *"Toisia miehiä kuljetti eteenpäin vain pohjaton vapauden kaipuu ja sammumaton jano"*[37]. Jotkut kadottivat ammattiylpeytensä ja heittäytyivät elämään toisten vieraanvaraisuuden varassa. Sen takia toiset ammattilaiset alkoivat karsastaa näitä "kiertäviä kiinalaisia".

Käsityöläiset tavoittelivat vaelluskäytännöllään ennen muuta ammattioppia, mutta samalla se toimi työvoiman säätelynä: vaeltamalla hakeuduttiin paikkakunnille, joissa työtä oli tarjolla ja kartettiin sellaisia, joissa esiintyi työttömyyttä. Näin kyettiin tasaamaan työvoiman tarjontaa ja puolustamaan palkkatasoa. Vaelluksille lähdettiin myös, jos työtulot loppuivat työtaistelun takia.

Vaeltavat kisällit toivat maahamme myös tietoja muiden maiden työväenliikkeistä ja toimintatavoista. 1900-luvun taitteessa useat helsinkiläiset ammattiosastot kustansivat jäsentensä matkoja sosialismin aatteisiin tutustumista varten eritoten Saksaan ja Ruotsiin. Myös Helsingin Leipuriammattiosasto tuki jäsentensä opintomatkoja myöntämällä heille matka-avustuksia.

Kuuluja voimamiehiä

Työ oli raskasta ja sen tekijät monasti huomattavia voimamiehiä. Niinpä muuan **F.** oli jo oppipoika-aikanaan perin väkevä voimiltaan, mutta myös hurja luonnoltaan. Eikä hän säästänyt kepposilta oppimestariaankaan.

Kerran oli mestari lähettänyt kaksi vähäisempää oppipoikaa hakemaan jauhoja makasiinista ja F:n näille avuksi. Kohta F. toi seljässään painavan venäläisen jauhomaton, jonka päälle oli asettanut oppipojat korttia pelaamaan. Mestaria kiusoitellakseen kulki F. sitten taakkoineen tämän ikkunan ohi leipomoon useampaan kertaan.[38]

1870-luvulla tuli suurista voimistaan kuuluksi myös muuan leipurinkisälli **B.** Lukemattomissa kahakoissa ja usein kymmenmiehisten joukkojen kanssa mitteli hän voimiaan ja jäi useimmiten voitolle.

Kauhunsekaista kunnioitusta herätti myös kisälli **K.** Missä liikkuikin, kohta syntyi tappeluja. Työpaikallaan hän usutti oppipojat toistensa kimppuun, ja tappelua hetken katseltuaan löylytti voittajat ja voitetut. Kerrotaan hänen kantaneen leipomoon yhtä aikaa kolme 80 kilon vehnäjauhosäkkiä, kaksi kainaloissaan ja kolmas hampaissaan.[39]

Saamaan aikaan Helsingissä vaikutti toinenkin **K.** -niminen sälli. Hän oli lyhyenläntä, lihavahko ja vahvarakenteinen mies. Vaikka hänelle ryyppykin maistui, ei häntä päihtyneenä juuri tavattu. Kerran kuitenkin K. nähtiin jonkun verran liikuttuneena. Silloin kertoi hän juoneensa kolme miestä pöydän alle peräkkäin ja tulleensa neljännen seurassa kotio.

Mikään tappelupukari K. ei ollut, mutta väistämätön, jos siksi tuli. Eräänä yönä hyökkäsi kadulla kolme venäläistä upseeria K:n kimppuun, valmiina iskemään miekoillaan. Mutta huonosti kävi hyökkääjien, kun K. tu-

kevalla katajakepillään siveli upseerien ruhoja kunnes ”katajaherra” katkesi keskeltä. K:n mielipahaksi venäläisistä yksi ehti käpälämäkeen, vain kaksi jäi pyörtyneenä tantereelle.[40]

W.F. Salosen tavoin liikkeenharjoittajaksi päätynyt **Otto Virtanen** muisteli kisälliaikaansa reippaana ja miehekkäänä. Hänen mielestään työoloja ei voi kovin moittia, vaikka työ oli kovaa ja työpäivä pitkä.[41] Hän työskenteli leipurinkisällinä Helsingissä samoihin aikoihin kuin Salonenkin. Molemmat olivat mukana siinä kisällien joukossa, joka alkoi suunnitella yhteistä toimintaa helsinkiläisten leipuriammattilaisten keskuudessa viimeistään vuonna 1887.

Teollisuuskapitalismi murtautuu esiin

Teollinen vallankumous* alkoi höyrykoneen jyskytyksellä Englannissa 1700-luvun lopulla ja levisi nopeasti Keski-Euroopan maihin ja Ruotsiin, mutta Suomen suuriruhtinaskunta säilyi pitkään vanhakantaisena maatalousmaana.[42]

Edellytykset teollisuuskapitalismin synnylle Suomessa kypsyivät vähitellen vanhan yhteiskunnan sisällä, ja 1800-luvun puolivälin jälkeen alkoi nopean kehityksen kausi. Teollistuminen eteni valtion suojeluksessa, kun Venäjän valtaistuimelle nousi vapaamieliseksi sanottu Aleksanteri II (1855–1881), joka oli kiinnostunut suuriruhtinaskuntansa taloudellisesta kehittämisestä. Vedenjakajana pidetään 1860-lukua, jonka jälkeen juridishallinnolliset puitteet teollisuuskapitalismin kehitykselle luotiin nopeassa tahdissa talousliberalismin hengessä.

Suurin osa ammattikunnista lakkautettiin vuoden 1860 lopussa, jolloin leipurintyökin vapautui ammattikuntapakosta. Leipurien ammattikunta ehti siten toimia vain 21 vuotta ja aivan teollistumisen esiinmurtautumisen kynnyksellä.

Vuoden 1879 asetus, jota kutsutaan “elinkeinovapaudeksi”, poisti loputkin rajoitukset

*Teollisella vallankumouksella voidaan tarkoittaa suppeasti vain mekanisoidun tehdasteollisuuden syntyä tai laajemmassa mielessä sitä ainutlaatuista tuotantovoimien kasvua, jotka jatkuu edelleen.

Straffordshiren teollisuuskaupunki Britanniassa 1880-luvulla. (WikimediaCommons)

uudelta yritystoiminnalta. Yhtiömuoto ja yksityinen omistus saivat erityisen lainsuojan.

”Kuka tahansa itseään hallitseva mies tahi vaimo” sai nyt harjoittaa mitä tahansa ammattia, pitää liikettä ja palkata työväkeä kuten parhaaksi katsoi. Samanaikainen palveluspakon ja laillisen suojelun kumoaminen vapautti maaseudun tilattoman väestön ”vapaaksi” työvoimaksi kasvavan teollisuuden palvelukseen. “Näin olivat 1880-luvun koittaessa viimeisetkin kahleet kirvonneet, joilla edellisten vuosisatojen aikana oli lain voimalla koetettu hallita talous- ja yhteiskuntaelämän voimia.” [43]

Ammattikuntiin organisoidun käsityötuotannon vaihe jäi Suomessa lyhyeksi ja ohueksi. 1805 maamme kaupunkien käsityöam-

Teollistuminen valtion johdolla

Teollistumisen teknologisena perustana mainitaan insinööritieteiden kehitys, joka tuotti höyrykoneen sekä eri alojen työkoneitä ja -välineitä mukaan luettuna uudet liikennevälineet (rautatiet, höyrylaivat).

Suomen ensimmäisenä rautatienä valmistui Helsingin-Hämeenlinnan -rata vuonna 1860 ja sen jälkeen päärataverkko vaiheittain. Rakennettiin kanavia, maanteitä, satamalaitoksia ja jäänmurtajia sekä avattiin ensimmäiset lennätinlinjat.

Pietarin radan valmistuminen 1870 vaikutti syvällisesti myös Suomen maatalouteen sekä leipomoalaan, koska sen kautta alettiin tuoda halpaa viljaa Etelä-Venäjän aroilta. Tämä johti viljanviljelyn taantumiseen ja Suomen maatalouden suuntautumiseen karja- ja meijeritalouteen. Voista tuli tärkeä vientituote. Elintason nousu laajensi myös kotimarkkinateollisuutta, kuten elintarviketuotantoa.

Kapitalismin pyramidi. Kuva Industrial Worker- (Teollisuustyöläinen) lehdestä 1911.

mateissa laskettiin toimineen 2 927 mestaria, kisälliä ja oppipoikaa. 55 vuotta myöhemmin ammattikuntien lakkauttamisen aikaan heidän luvukseen laskettiin 4 220.[44]

Samoihin aikoihin teollisten työpaikkojen määrä ohitti käsityöläisten määrän, vaikka heidänkin lukunsa lisääntyi 1800-luvun lopulle asti. Tämän jälkeen teollinen valmistus tuli nopeasti vallitsevaksi tavarantuotannon tavaksi. Elinkeinon harjoittamiseen riitti ilmoitus ja jonkinlainen ammattitaito, mutta mestarinarvoa tai ammattioppia ei enää vaadittu.

Porvariston nousu

Teollistuminen nosti etualalle porvarisluokan sekä valistuksen ihanteet demokratiasta ja kansalaisvapauksista. Johtavaksi aatteeksi nousi taloudellinen liberalismi. Se vaati säätelyn purkamista ja katsoi taloudellisten voimien ”vapaan käden” johtavan parhaaseen mahdolliseen yhteiskuntakehitykseen.*

Liberalistisesta puheesta huolimatta valtiolla oli keskeinen rooli Suomen teollistamisessa. Valtio rahoitti teollisuutta ja tuki sitä lainsäädännöllä, tullipolitiikalla sekä rakentamalla modernit liikenne- ja kuljetusjärjestelmät.

* Talousliberalismin oppi-isäksi sanottu Adam Smith julkaisi pääteoksensa *Kansojen varallisuus* vuonna 1776.

Teollisuuskapitalismin kehityksestä huolimatta maamme pysyi vielä pitkään maatalousvaltaisena. 1900-luvun alkaessa Suomessa asui noin 2,7 miljoonaa ihmistä, ja heistä yli 70 prosenttia sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Teollisuudessa ja rakennustoiminnassa työskenteli vasta vajaat 100 000 työntekijää, mutta määrä kasvoi nopeasti.

Uudet eliitit

Vanhan sääty-yhteiskunnan eliitin muodostaneet aatelisto ja papisto menettivät valtaansa, ja esiin nousi uusi porvaristo – liikemiesten ryhmä, joka omisti teolliset tuotantovälineet ja pääomat. Tähän kapitalistien luokkaan sulautui vientisahauksella pääomia kasanneita kauppaporvareita sekä rahamiehiä ruotsinkielisen yläluokan piiristä. Myös moni käsityöläismestari onnistui muuntamaan verstaansa teollisen ajan yritykseksi, vaikka useimmat jäivät pientuottajien välikerrokseen tai palkkatyöläistyivät. Teollisuusmiehiä muutti myös ulkomailta, ja jokunen erottui metsänmyynnillä vaurastuneiden talollisten piiristä.

Uusien tuotanto- ja taloussuhteiden kehittyminen mullisti väistämättä myös yhteiskunnan sosiaaliset ja poliittiset rakenteet.

Kunnallishallinto uudistettiin 1875, kun porvaristo teki oman kumouksensa kunnalliselämässä. Sen edustusto kasvoi, kun kauppiaiden ja käsityöläismestareiden rinnalle liittyi uusia kapitalisteja. Kunnallinen äänioikeus perustui edelleen varallisuuteen, minkä johdosta valtuustoissa valtaa pitivät vauraimmat porvarit. Työväestö oli kokonaan ilman äänioikeutta, vaikka se käsitti jo yli puolet esim. Helsingin asukkaista.

Valtiollisella tasolla oli vallalla Ruotsin ajalta periytynyt säätyjärjestelmä, joka koostui aatelis-, pappis-, porvaris- ja talonpoikaissäädyistä. Tämä harvalukuinen eliitti käytti valtaa valtiopäivillä, joiden toiminta tosin riippui täysin yksinvaltaisen keisarin tahdosta.

Uusi työläisluokka

Kun työvoiman liikkuvuutta rajoittaneet säädökset oli kumottu, maaseudulle patoutunut liikaväestö alkoi purkautua palkkatyöläisiksi teollisuuden ja rakentamisen aloille, naiset

Tamperelaisen Lapinniemen puuvillatehtalla tehdastyöläisiä 1890-luvulla. (Vapriikki)

myös teollisen ajan palvelutehtäviin. Liikkuvuutta lisäsi nälkä, joka pani maaseudun köyhän kansan etsimään leipää epätoivoisesti mistä tahansa. 1860-luvun puolivälin jälkeen Suomessa koettiin Euroopan viimeiset suuret nälkävuodet. Kerjäläisiä vaelsi maanteillä laumoittain, ja nälänhätä tappoi kahdeksan prosenttia Suomen asukkaista.

Nälkä, köyhyys ja työn puute aiheuttivat ensimmäisen laajan maastamuuttoaallon.*

Ammattikunta-ajalla valtion säätämää työväensuojelua ei pidetty tarpeellisena, koska työläinen oli työnantajansa ”suojelussa”. Kun tämä patriarkaalinen suojeluvelvoite purettiin, tilalle ei tullut mitään uutta säätelyä. Elinkeinoasetus tosin määritteli työsuhteen työnantajan ja työntekijän väliseksi sopimukseksi, jonka kumpikin sai purkaa kahden viikon irtisanomisajalla, mutta sen sisällöstä ei sanottu mitään. Köyhälistö heitettiin ”vapaiksi työläisiksi” kapitalistisille työmarkkinoille, jossa heillä ei ollut muuta myytävää kuin työvoimansa.

Liberalistisen käsityksen mukaan työsuhteessa oli kyse kahden itsenäisen ja tasavertaisen osapuolen vapaasta sopimisesta, kuten markkinoilla tulikin olla. Kuitenkin ”vapaaksi” julistettu työläinen asetettiin tiukan isäntävallan alaiseksi. Elinkeinoasetuksen mukaan työntekijät olivat *”velvolliset elinkeinonharjoittajalle tai hänen sijaiselleen osoittamaan kunnioitusta, uskollisuutta ja kuuliaisuutta sekä tarkalleen noudattamaan suostuttua tai paikkakunnalla tavallista työaikaa sekä ahkeruudella ja huolella täyttämään tehtävänsä”*.

Työntekijäin ruumiillinen kuritus oli yhä käytössä, sillä asetuksen mukaan alle 18-vuotiaat mies- ja alle 14-vuotiaat naispuoliset työntekijät *”olkoot kohtuullisen kurituksen alaisia, jonka antakoon elinkeinon harjoittaja taikka hänen sijaisensa”* [45]

Asetus sisälsi myös lakkokiellon määrätessään työläisille sakkorangaistuksen, jos työsopimuksen voimassa ollessa *”nämät lakkaavat työstänsä elinkeinon-harjoittajan tykönä”*.[46] Edelleen työnantajalle suotiin oikeus antaa lainvoimaisia järjestyssääntöjä. Säännöt sisälsivät ankaria kurivaatimuksia ja korostivat työläisen alistettua asemaa. Työlakon lisäksi pyrittiin estämään työläisten *”laiton yhteenliittyminen sekä joukolla työstä eroaminen”*.

”Vapaassa” kapitalismissa ”vapaa työläinen” alistettiin työvoimansa pakkomyyjäksi ja ankaraan isäntävaltaan.Kapitalisoituminen ulottui myös vanhoille käsityöaloille – sikäli kuin ne säilyttivät ylipäänsä elinkelpoisuutensa. Kisällit ja oppipojat muuttuivat palkkatyöläisiksi, mutta monet mestarit pyrkivät sinnikkäästi jatkamaan ammattikuntakäytäntöjä.

* Vuosien 1866–68 nälänhätä tappoi 8 % Suomen asukkaista. Siirtolaisuus ulkomaille alkoi heti kun muuttorajoitukset oli kumottu. Muutto Pohjois-Amerikkaan oli suurimmillaan 1880–1914, jolloin maasta muutti lähes 300 000 henkeä.

Teollisuuden tarjoamaa palkkaa voitiin ehkä pitää alkuunsa kohtalaisena. Työmiehen toimeentulo ehkä koheni verrattuna maaseutukurjuuteen, mutta sen saaminen kävi epävarmemmaksi. Maaltapaon kiihtyessä työläisten keskinäinen kilpailu työpaikoista lisääntyi, ja työnantajat saattoivat painaa työehtoja alemmaksi. Näin tapahtui etenkin lama-aikana, joka opittiin pian tuntemaan kapitalismiin kuuluvan suhdannekierron osaksi.

Teollisuustyössä käytettiin myös naisia, koska heidän työvoimansa oli halvempaa kuin miesten. Naisiakin halvempaa oli lapsityövoima, minkä ohella lapset olivat notkeina ja vikkelinä moneen työhön soveliaampia kuin aikuiset. Lapsityövoiman osuus oli suurimmillaan 1860-luvulla, keskimäärin 30 prosenttia tehdastyövoimasta.[47]

Vuoden 1879 elinkeinoasetuksella rajoitettiin tosin lasten ja nuorten työaikaa: alle 15-vuotiaiden lasten työpäivän pituudeksi määrättiin enintään kahdeksan tuntia ja alle 18-vuotiaiden yötyöhön vaadittiin erityinen lupa. Kun kuvernöörit tarkastivat tehdaslaitoksia, lapsityövoimaa piiloteltiin tarkastuskäyntien ajaksi.

Aikuisten työaikaa ei rajoitettu mitenkään, vaan oli se käytännössä työnantajan määrättävissä. Rajoitteena oli vain työläisten fyysinen kestokyky. Työaika vaihteli alalta toiselle ja samalla alallakin eri verstaissa. Teollistumisen alkuvuosikymmenten aikana tavallisin työaika lienee ollut 12–16 -tuntinen ympäri vuoden. Monissa tehtaissa oli käytössä myös yötyö.

Työväestö asui kurjasti ja söi huonosti, sairaudet levisivät, kuolleisuus kohosi. Sairaaksi tai työttömäksi joutuneella ei ollut muuta turvaa kuin kerjuulle lähtö tai kaupungin vaivaishoito – kammottuja vaihtoehtoja molemmat. Työväestön ahdinko herätti jo huomiota sivistyneistön herkimmän osan keskuudessa. **Minna Canth**, **Arvid Järnefelt** ja **Maila Talvio*** kirjoittivat teollisuustyöväen ankeista elinoloista 1800-luvun lopulla. Alettiin puhua työväenkysymyksestä, ja virisivät ensimmäiset pyrkimykset työväensuojelulakien aikaansaamiseksi.

Helsinkiläisen kirvesmiehen reaalipalkka 1831–1880

kiloa ruisleipää päivän palkalla[48]

1831	6,8
1865	14,4
1867	7,0
1877	18,6
1880	14,1

Työläisyhteiskunnan syntyminen Pitkänsillan pohjoispuolelle

Valistusaatteista innostunut Venäjän keisari ja Suomen suuriruhtinas **Aleksanteri I** rakennutti uuteen pääkaupunkiin komean empirekeskustan niille sijoilleen, joilla se on nytkin. Helsingistä kasvoi nopeasti hallinto-, yliopisto- ja varuskuntakaupunki. Kaupungin elinkeinotoiminta vilkastui, ja teollisuus laajeni. Asukasmäärä ohitti Turun vuonna 1840, nousi 35 000:een 1875 ja sataan tuhanteen 1907. Tuolloin kaksi kolmasosaa helsinkiläisistä oli muualla syntyneitä ja suunnilleen saman verran luettiin työväestöön.

Vaurastuva yläluokka rakennutti komeita kivitaloja Aleksanterinkadun ja Esplanadien varrelle sekä Kluuviin ja Kruunuhakaan. Työväestö väistyi kivitalojen tieltä ja kyhäsi harmaita mökkejään kantakaupungin ympärille muodostuvalla ”toisen Helsingin” kehällä: Katajanokalla, Siltavuoressa sekä Kampin ja Punavuoren suunnilla. Kaupunkiin syntyi vaikea asuntopula jo 1800-luvun puolivälissä. Kova kysyntä johti armottomaan asuntokeinotteluun.

Sakari Topelius kuvasi työväen asuntokurjuutta ja arvosteli aateliston ylellistä elämää kansan nähdessä nälkää keväällä 1859.

Topeliuksen mukaan *”työtätekevä alaluokka maksaa yleensä surkeista majoistaan suhteellisesti paljon kalliimman vuokran kuin säätyläisluokka palatseistaan”*. [49]

Teollisuuskeskus ja työläisyhteisö

Helsingin ensimmäinen höyrykone oli käynnistetty *Ramstedt & Smithin* konepajalla Hakaniemessä 1853. Sen jälkeen Sörnäisten rannan tuntumaan nousi saha-, tupakka-, tulitikku-, tapetti- ja metalliteollisuutta. Viertotie

*Minna Canthin *Työmiehen vaimo* ilmestyi 1885, *Köyhää kansaa* 1886.

Helsingin varhaista teollisuutta. Hagnäs Mekaniska Verkstad (Hakaniemen Mekaaninen Konepaja, sittemmin Fiskars) Hakaniemen rannassa. Kuva vuodelta 1866. (HKM)

oikaistiin ja makadamisoitiin (asfaltoitiin). Se toimi valtaväylänä Uudellemaalle ja Hämeeseen, kuten rautatie kauemmas sisämaahan Sörnäisiin rakennettu satama liitti kaupungin talousalueen maailmanmarkkinoihin.

1800-luvun kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana Sörnäisten rannan tuntumaan kasvoi maamme suurin ja keskittynein teollisuuskeskus, vaikka kooltaan suurimmat tehtaat olivat Tampereella.

Tehtaitten työväki hakeutui asumaan työpaikkojensa lähelle, jonne voitiin rakentaa ilman häiritseviä rakennusmääräyksiä. Työläisasutus levisi Pitkänsillan yli ensin Siltasaarelle ja edelleen Itäisen Viertotien (Hämeentien) varrelle. Ensin vuokrattiin työväelle huoneita Viertotien perhehuviloista. Sitten alettiin rakentaa varsinaisia vuokrataloja, joista ensimmäisenä Suruttomain ”puulaakivillat” 1875. Sen jälkeen nousi uusia vuokrakasarmeja katujen varsille, joilla ei ollut vielä nimiäkään, olivat vain ”linjoja”.

1900-luvun alkaessa Pitkänsillan pohjoispuolella asui jo yli 20 000 henkeä muodostaen tiiviin ja omaleimaisen työläisyhteiskunnan. Enimmät asukkaat olivat Sörnäisten tehtaitten työväkeä, mutta paljon oli myös rakentajia ja muita ulkotyöläisiä. Heitä tuli eniten Uudenmaan pitäjistä, mutta melkoisesti myös Pohjanmaalta, Hämeestä, Turun ja Porin läänin alueelta ja Savosta. Muuttajat olivat enimmäkseen nuoria miehiä ja naisia. Osa oli perheellisiä, mutta suurempi osa naimattomia.

> *”Maalla puhuttiin, miten Helsingissä tienaa... ja paljon nuoria lähtikin tehtaisiin ja työmaille. Mutta ei Helsingissä eletty lainkaan niin hyvin, kuin oli uskoteltu. Eläminen maksoi ja kamarissa asumisestakin oli maksettava vuokraa. Hyvä oli, että sai edes jonkinlaista työtä, eikä palkasta paljon kannattanut puhua. Monet maalta tulleet olivat ihan nälässä, mutta apua ei voinut mistään pyytää. Jos sen teki lähetettiin kruununkyydillä kotipitäjään takaisin, ja se vasta oli iankaikkinen häpeä.”*[50]

Näin muistelee tuleva kansanedustaja **Martta Salmela-Järvinen**, joka muutti pikkutyttönä Helsinkiin vuonna 1900.

Tyypillinen työläisperheen vuokra-asunto käsitti yhden huoneen, jonka pinta-ala oli noin 16 neliömetriä. Tässä huoneessa asui isän ja äidin lisäksi kaksi tai kolme lasta ja usein myös ulkopuolisia asukkeja alivuokralaisina. Toisissa taloissa asunnoilla oli yhteiskeittiö. Toisissa oli hellahuoneita, mutta usein vain pystyuuni eli kakluuni, jossa ruuan valmistus oli hankalaa.

Itäisen Viertotien varrella sijainneen Kone- ja Siltarakennus Oy:n sorvaamo. Tehdas työllisti jo 1800-luvun lopulla noin 600 työläistä. (HKM)

Vesi kannettiin ämpärillä pihalta, ensin pihakaivosta, myöhemmin uudesta vesijohdosta eli raanasta, polttopuut liiteristä. Piharakennuksessa sijaitsi myös yhteinen pyykkihuone ja sen vieressä roskaloora, laskikaivo ja rivi käymälöitä. Ne olivat syynä juomaveden huonoon laatuun ennen vesijohdon tuloa.

Kantakaupungissa pääkatuja ja rikkaitten asuntoja alettiin valaista kaasulyhdyillä 1860-luvulta. Sähkövaloa alettiin kokeilla parikymmentä vuotta myöhemmin, mutta Pitkänsillan pohjoispuolelle se ulottui vasta 1900-luvun puolella, kuten vesijohtokokin. Viemäri vedettiin Kallioon vasta 1920-luvulla, ja kesti vuosikymmeniä ennen kuin kaikki asunnot oli varustettu näillä uutuuksilla.

Köyhyydestä, ahtaudesta ja huonosta hygieniasta johtuen sairastavuus ja kuolleisuus oli työläisalueilla selvästi korkeampi kuin muualla kaupungissa. Juopottelu ja prostituutio olivat jatkuvan valituksen aiheena.[51]

Vaan eihän työläiselämä pelkkää ankeutta ollut. Ihmiset olivat nuoria, iloisia ja elämänhaluisia. Naurettiin ja laulettiin. Vaikka päällä oli ainoa takki tai mekko, sen piti olla siisti. Vaatteet olivat yleensä itse tehtyjä tai tutuilla teetettyjä. Kengät olivat kalliita, ja niistä oli köyhemmillä kova pula. Lapsilla oli tilaa leikkiä pihoilla ja kallioilla. Kansakoulun käynti yleistyi 1800-luvun lopulla, vaikka oppivelvollisuus toteutui vasta 1920-luvulla.

Varttuneemmat nuoret pelasivat pitkäpalloa ja kävivät talvisin hiihtämässä ja luistelemassa. Iltaisin käytiin kävelemässä Viertotiellä ja Siltasaarenkadulla, jota sanottiin työläisten Espaksi. Huveja ei ollut ennen työväen oman yhdistystoiminnan syntymistä 1880-luvun lopulla.

Eineekseen työläisperhe söi ruisleipää ja potikoita, lisukkeena suolasilakkaa, silavaa ja vähitellen halpaamakkaraa. Vähän vauraammissa kodeissa yritettiin hankkia viikoittain raavaan lihaa soppa-aineiksi ja pyhäksi nisua. Työttömyysaikana jouduttiin tinkimään nälkärajalle ja välillä allekin. Silloin kiersi köyhiä lapsia kerjäämässä Kallionkin linjoilla.

Samalla kun Helsinki kasvoi ja teollistui, se proletarisoitui. Suurimpia tehtaita Sörnäisissä olivat Kone- ja Siltarakennus Osakeyhtiö, jossa oli 1896 noin 600 työläistä, Stenberg &

Poikien konepaja ja kauemmas Toukolaan rakennettu Arabian posliini- ja fajanssitehdas, joissa 300 työläistä kummassakin[52]. Suuria teollisia työpaikkoja olivat myös Töölön sokeritehdas ja Hietalahden laivavarvi (telakka).

Tehdas tahditti työväen arkea. Martta-Salmela-Järvinen muisteli:

> *”Varhain aamulla meidän oli lähdettävä liikkeelle. Kone- ja Siltatehtaan suuri vellikello lämpytti joka aamu viideltä, ja silloin tiesivät lähiseutujen asukkaat herätä. Monilla ei kelloa ollut, mutta tehtaan puolesta pidettiin huolta, että kaikki ehtivät ajoissa työhönsä. Viittätoista vaille kuusi se lämpytti toisen kerran ja silloin oli jokaisen lähdettävä kotoaan. Tasan kuudelta kello soi jälleen, kun työt tehtaassa alkoivat”.*[53]

Kolmen lajin leipomoita

Leipurien ammattikunnan lopettamisen jälkeen (1860) leipomotoiminnalla oli Helsingissä suotuisat näköalat, koska kaupunki kasvoi kohisten ja sitä myöten leivän kysyntä. Uusissa vuokrakasarmeissa ei ollut enää leivinuuneja, joten työväenkin oli ostettava leipänsä leipurilta.

Kun lähes kuka tahansa saattoi perustaa leipomon, niiden luku lisääntyi ja keskikoko pieneni. Lukua lisäsivät jatkuvasti vaihtelevat pienleipomot. Niitä perustivat sekä kisällit että leivontataitoiset naiset. Terveystarkastajat laskivat 1890 Helsingin leipomoitten luvuksi 113, joista 43 ”varsinaista leipomoa” ja 70 ”kotileipomoa”. Keskimääräinen työntekijämäärä aleni 2,5:een, mutta ammattileipomoiksi laskettujen kasvoi seitsemään (omistajat ja aputyöntekijät mukaan lukien).*

Näin leipomotoimiala muovautui rakenteellisesti kolmijakoiseksi: 1) käsityöperinnettä vaalivat ”ammattileipomot”, 2) niistä erottuneet suuremmat ja selkeämmin kapitalistisin liikeperiaattein toimivat ”yritysleipomot” sekä 3) pienet ”kotileipomot”.

”Ammattileipomot” käyttivät pääasiassa opinkäynyttä miestyövoimaa ja pitivät yllä käsityöstatusta, mutta ”yrityksissä” ammattitaitovaatimuksista alettiin tinkiä, osittaa työtä ja käyttää opinkäymätöntä työväkeä. Kotileipomot olivat useimmiten opinkäymättömien naisten hankkeita.

Leipurimestari Florio Catania pidetään helsinkiläisen konditoriakulttuurin uranuurtajana. Hänen leipomonsa toimi1830-luvulta alkaen Pohjoisesplanadilla. *(Museovirasto)*

Leipää valmistettiin mitä erilaisimmissa olosuhteissa: laitakaupungin kellarimurjuista keskikaupungin hienoihin konditorioihin. Suurimmat liikkeet olivat sellaisten vanhojen mestarien leipomoita, jotka olivat vaurastuneet jo ammattikuntalaitoksen aikana. 1890 suurimpia olivat Ekberg, jolla oli piiat ja rengit lukuun laskettuna 27 työntekijää, ja **K. M. Brondin**, jolla oli kolme leipomoa, joissa yhteensä yli 40 työntekijää.[54]

Valmistuskartellin menetys merkitsi vanhojen leipurimestareiden etuoikeutetun aseman murenemista ja kilpailun kovenemista. Toiset menestyivät uudenajan yrittäjinä, mutta toiset ajautuivat turmioon.

Elintilasta taistelevat käsityöleipurit kuvasivat itsensä ammattitaitoa ja laatua vaaliviksi pientuottajiksi ja samalla välittäväksi ryhmäksi työväenluokan ja ammattityötä tuhoavan teollisuuskapitalismin välissä.

Konevoimaa leipomoihin

Helsingin leipomotoiminnassa otettiin uusi askel 1890, kun Brondinin höyryleipomo aloitti toimintansa Korkeavuorenkadulla. Kolme vuotta myöhemmin aloitti Helsingin Höyryleipomo Erottajalla. Kummassakin oli 30–40 työntekijää. Pitkänsillan pohjoispuolella aloitti 1898 Sörnäisten Höyryleipomo, jossa työskenteli noin 20 leipomotyöläistä.

Voimakoneina niissä käytettiin höyrykoneita ja pian myös sähkömoottoreita. Ensimmäisinä työkoneina otettiin käyttöön taikina- eli vaivauskone sekä paloittelukoneita, jotka olivat käsikäyttöisiä. Enimmälti alan koneita vasta kehiteltiin ulkomailla, ja ne olivat sekä kömpelöitä että kalliita.

*Miestyöntekijöitä oli yhteensä 172, heistä työnjohtajia 4, kisällejä 68 ja oppipoikia 67. Naistyöntekijöitä oli 109.

Brondinin Höyryleipomo 1890-luvulla. Kuvassa näkyy taikinakone ja sitä käyttävä vetohihna, joka saa voimasnsa katossa pyörivältä höyrykoneen valta-akselilta. (HKM)

Käsityövaltainen pienleipomo säilyi kuitenkin vallitsevana maailmansotien välisellä ajalle asti, ja edelleenkin suurtuotannon rinnalla elää elinvoimaisia pienleipomoita. Leipomotoiminnalle teollinen kehitys ei ole merkinnyt samanlaista kuoliniskua käsityöliikkeille kuin monilla muilla aloilla.

Elinkeinovapaus heikensi työoloja

Teollistuminen alkoi vaikuttaa leivintuvassa puurtavan leipurityöläisen asemaan vähitellen. Työtä tehtiin käsivoimin mestarin komennossa, kuten ennenkin. Ammattikuntalaitoksen loppuaikoina yötyöstä oli livetty, ja leipomoidenkin työpäivät olivat kohtuullistuneet. Mutta elinkeinovapauden aikana työvoiman tarjonta lisääntyi ja leipomoyrittäjien kilpailu kiristyi. Se tiesi riiston tehostamista ja työehtojen heikentämistä.

Kun päivittäinen työaika oli 1800-luvun lopulla helsinkiläistyöläisillä yleisesti 10–13 tuntia, se saattoi nousta leipureilla taas 17 tuntiin ja yötä myöten.

Leipomonomistajat myös asuttivat työntekijöitään sitkeästi leipomoittensa yhteyteen, josta heidät oli helppo hätistää työhön mihin aikaan tahansa. Palkka maksettiin entiseen tapaan kiinteänä viikkopalkkana, josta suuri osa kuitattiin asunto- ja ruokaetuina. Ylipitkistä työpäivistä tai yötyöstä ei maksettu mitään erillistä korvausta.

Oppijärjestelmä säilyi leipomoalalla osapuilleen entisellään, vaikka leipomotyöhön saattoi nyt ryhtyä ilman opinkäyntiäkin.Ammattileipuriksi valmistui 3–5 vuodessa, mutta sokerileipurin oppi vaati vuoden lisäkoulutusta.

Työvoiman laadun ja yleisten sivistyspyrkimystenkin takia pelkkää ammattioppia ei enää pidetty riittävänä ammattityöntekijöille. Kun huonosti toimineet sunnuntaikoulut muutettiin käsityöläiskouluiksi 1885, oppipoikia patisteltiin tähän uuteen oppilaitokseen. Sen ohjelmassa oli sekä yleissivistäviä aineita että kädentaitoja. Tämäkin koulu toimi sunnuntai-iltapäivisin, mutta aikaa ei juuri koulunkäyntiin jäänyt, kun yhä pitemmäksi venytettiin leipurioppilaiden pyhätyökin.*

Helsinkiläisleipomoiden oppipojista 40 prosenttia kävi koulua 1875, mutta 1888 käsityöläiskoulussa oli enää yksi oppilas. Seurauksena oli, että kisällinkirjalla työskentelevien määrä väheni, mutta ulosoppineiden lisääntyi. Koulutustaso aleni, ja sen turvin työnantajat saattoivat painaa myös palkkaa alemmas.

* Käsityökoulut muutettiin ammattikouluiksi vuonna 1920, minkä peruja nykyisetkin ammattioppilaitokset ovat.

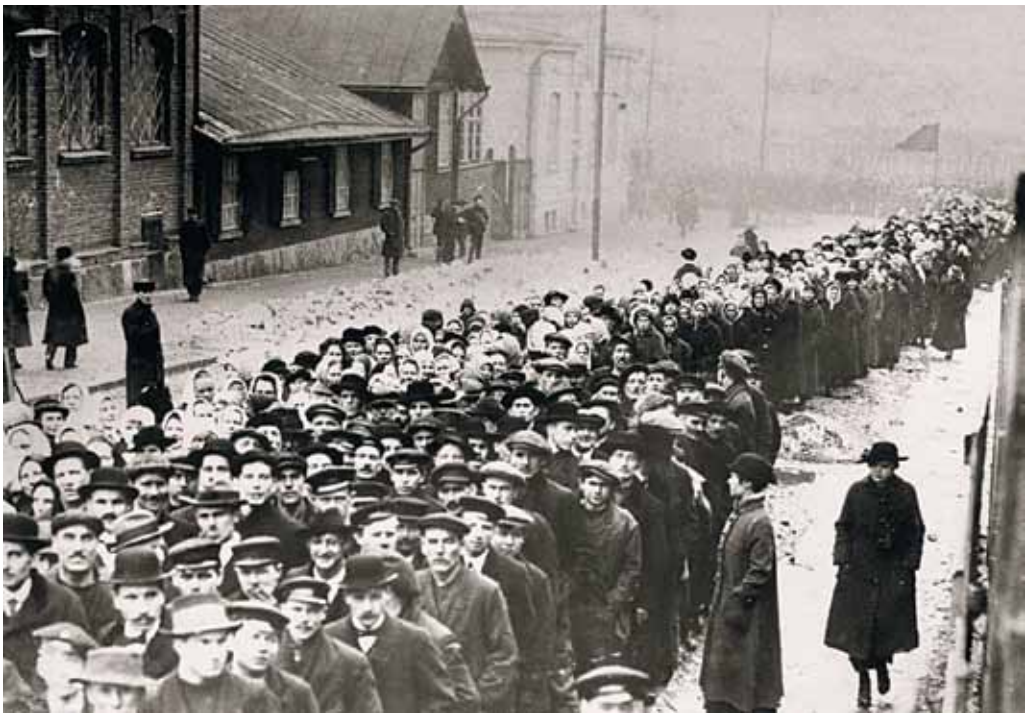

Sörnäisten työläisiä marssimassa mielenosoitukseen 8-tuntisen työpäivän puolesta Itäisellä Viertotiellä (Hämeentie) 18.4.1017. (Yle / MV)

Työväenliike syntyy

Jos elinkeinovapaus tiesi vapautta yrittäjille, työläiset se heitti kapitalistisen riiston armoille ilman mitään suojaa ja säätelyä. Mutta ajatus yhdistymisestä vastarintaan alkoi väistämättä kehkeytyä työläisten keskuudessa.

Ensimmäiset liikehdinnät

Työväen trade unioneista ja ”sozialistisista aatteista” oli kuultu maamme hallitsevissa piireissä jo niihin aikoihin, kun ammattikuntalaitos lakkautettiin ja kapitalistinen kehitys pääsi vauhtiin. **Yrjö Koskinen** ennakoi, että työn ja pääoman välisten taistelujen aika koittaisi Suomessakin, ellei täällä ryhdytä vastatoimenpiteisiin ja ruveta korjaamaan työväen oloja: *”Siten voitaisiin hävittää pahin tyytymättömyys työväen piireistä ja heikentää sozialistiselle työväenliikkeelle otollisen maaperän syntymistä”*.

Hänen mukaansa ”saksalaisen sozialistan **Kaarlo Marxin** kansainvälistä työväenyhdistystä (Ensimmäistä Internationaalia) ei Suomeen tulisi päästää”.

Eliitin mielenrauhaa olivat järkyttäneet Euroopan vallankumousvuosi 1848, Ensimmäinen internationaali (1864)* ja Pariisin kommuuni (1870–71), joka oli teollisuustyöväenluokan ensimmäinen vallankumous.**

Heti vuoden 1848 jälkeen Venäjän keskushallinto tiukensi otettaan ja muodostumassa olevan kansalaisyhteiskunnan valvontaa.

Sivistys- ja lauluseurat varhaisena järjestymismuotona

Kun ammattikuntien alasajo hajotti käsityöläisten perinteiset sosiaaliset siteet ja työyhteisöt, työläiset jäivät ikään kuin heitteille. Työläisten yhteenliittyminen ja työlakot oli nimenomaan asetuksella ja tehdassäännöillä kielletty.

Kuitenkin alkoi käsityöläiskisällien keskuudessa versota ajatuksia yhteistoiminnasta.

---

* Karl Marxin perustama Internationaali oli ensimmäinen yritys koota eri maiden työläiset yhtenäiseen toimintaan etujensa puolustamiseksi ja kapitalismin kukistamiseksi.

**Pariisin alueen työläiset ottivat vallan ja käynnistivät sosialistisen uudistustoiminnan vuonna 1870. Tätä runsaat kolme kuukautta kestänyttä ensimmäistä työväenvaltaa kutsutaan Pariisin kommuuniksi. Kommuuni lakkautti mm. leipurien yötyön.

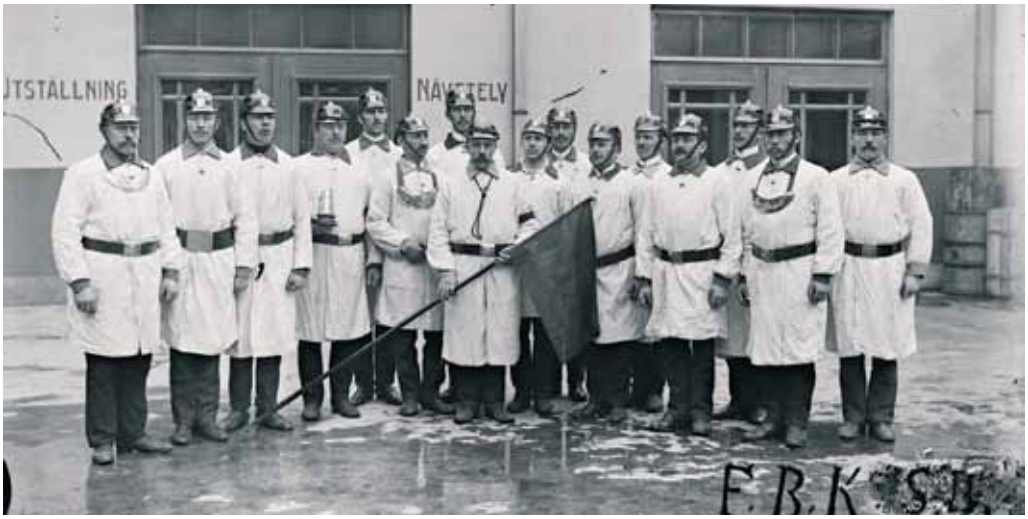

1864 perustetunHelsingin vapaaehtoisen palkokunnan miehistöstä suurin osa lukeutui työväestöön. Kuva otettu Palokunnantalon pihalla 1912. (HKM)

Työväenkulttuurin alkuhautomoiksi on arveltu käsityöläisten ilta- ja sunnuntaikouluja sekä sivistysseuroja. Saksalaisen käsityöläiskommunismin innoittamat sivistysseurat levisivät Ruotsin kautta Suomeen, matkalla tosin poliittisesti laimentuen. Suomen ensimmäinen sivistysseura perustettiin Turussa kisällien laulukunnan pohjalta, kuten Helsingissäkin 1857 perustettu Käsityöläisten Lauluseura. Taustalla oli Källströmin maalarinverstaan kisällien aloittama näyttämö- ja kuoroharrastus.

Kuitenkin Helsingin säätyläiset ottivat seuran valvontaansa karkein menetelmin estääkseen sen kehittymisen omaehtoiseksi työväenjärjestöksi, kuten oli tapahtunut muissa maissa. Seuraan liittyi pääkaupungin kerma etunenässään rikkaimmat elinkeinonharjoittajat – kuten sokeritehtailija **Kiselejeff**, panimonomistaja **Sinebrychoff** ja leipuri **Ekberg**. Jäseninä pysyi edelleen jonkin verran käsityöläiskisällejä, mutta seuran luonne latistui.[55]

Palokuntia ja raittiusseuroja

Samoihin aikoihin yleistyivät vapaaehtoiset palokunnat, joiden toiminta laajeni huomattavasti pelkkää palontorjuntaa laajemmaksi. Helsingin VPK aloitti 1864, ja sen yhteyteen perustettiin laulukuoro, soittokunta, näyttämöpiiri sekä lainakirjasto ja lukusali. VPK järjesti myös esitelmä-, opinto- ja virkistystilaisuuksia. Urheilutoiminnassakin se lukeutui uranuurtajiin järjestämällä kilpasoutuja sekä hiihto- ja luistelukilpailuja Töölönlahdella. Palokunnan iltamat ja kesäjuhlat keräsivät tuhatpäisiä yleisöjä. Jäseniä oli eri sosiaaliryhmistä, mutta työläisten osuus muodostui alusta asti huomattavaksi.

Palokunnat olivat ensimmäisiä yhdistyksiä, joissa otettiin käyttöön yleinen ja yhtäläinen äänioikeus: ääni miestä kohti sosiaalisesta asemasta riippumatta. Tämä ”kansanvalta” oli mullistava avaus tiukan säätyeriarvoisuuden leimaamassa yhteiskunnassa.

Palokuntatoiminta kokosi huomattavasti suuremmat joukot kuin harvat sivistysseurat. Tällä perusteella on sanottu, että työväen joukkojärjestäytyminen alkoi palokuntaliikkeestä.

Paikallisia raittiusseuroja syntyi 1800-luvun puolivälin jälkeen, ja pian niitä alettiin perustaa työnantajien aloitteesta myös työpaikoille ja ammattialoille. Kisällien juopottelun väitettiin yltyneen ammattikuntien lakkautuksen jälkeen. Ryyppypuuhissa käsityöläiskisällien veroisiksi mainittiin vain ulko- ja rakennustyöläiset. Toisaalta on esitetty, että suomalaisten alkoholinkulutus oli eurooppalaisittain vähäistä – vain kaksi litraa vuodessa henkeä kohti.[56]

Helsingfors Dagbladet julkaisi keväällä 1874 katsauksen, jonka mukaan pääkaupungissa toimi kymmenkunta työväenseuroiksi katsottua yhdistystä. Lehti luki suurimmaksi

vapaaehtoisen palokunnan ja luetteli lisäksi neljä avustus- tai eläkekassaa sekä viisi kohtuuseuraa.* Kaikkiaan Helsingissä tunnettiin 25 erilaista yhdistystä. [57]

Tätä työväenliikkeen "esihistoriaa" voidaan pitää kehityskautena, joka virisi hajoavasta käsityöläiskulttuurista, etsi muotojaan 1860-luvun sivistysseuroissa, kehittyi 1870-luvun vapaapalokunnissa ja edelleen raittiusseuroissa. Niissä kehittyi sivistyksellisiä tavoitteita edistävä toiminnallinen rakenne, joka tarjosi mallin tuleville työväenyhdistyksille.

Kun poliisikomento helpottui 1880-luvun alussa, kansalaisyhteiskunta ryöpsähti esiin. Syntyi ennen näkemätön järjestötoiminta ja julkisuus. Sanomalehdet ja niiden levikit lisääntyivät räjähdysmäisesti. Vuosisadan vaihteessa Helsingissä toimi jo lähes pari sataa yhdistystä, joista melkein puolet työväenjärjestöjä. Tärkeimmäksi tuli muodostumaan Helsingin Työväenyhdistys.

Helsingin Työväenyhdistys

Helsingin talouselämässä koettu lamakausi 1876-82 heikensi elinoloja ja kiristi mielialoja. Työttömät suunnittelivat mielenosoitusta, mutta kaupungin viranomaiset kielsivät sen. Jo sitä ennen Helsingissä oli nähty ensimmäiset työlakot.

Helsingin Käsityö- ja Tehdasyhdistyksessä keskustelua "työväen järjestökysymyksestä nosti mm. rottinkitehtailija **Viktor Julius von Wright**. Esillä oli joko Käsityöyhdistyksen laajentaminen tai uuden perustaminen siten, että siihen kuuluisivat työnantajien lisäksi ammattityöntekijät. Keskustelua käytiin siitä olisiko tällainen järjestö yleinen vai ammattialoittain organisoitu sekä siitä minkä osuuden työläiset niissä saisivat.

Samanlaista keskustelua oli käyty myös elinkeinolainsäädäntöä valmistelleessa komiteassa.[58] Työväenyhdistyksen tarpeellisuudesta kirjoitettiin aika ajoin sanomalehdissä.

Wrightiläinen työväenliike

Uuden työväenyhdistyksen perustaminen lähti liikkeelle erään seppämestarin kutsumasta kokouksesta, jossa oli tarkoitus perustaa käsityöläisseura. Hankkeen tuloksena perustettiin *Helsingin Työväenyhdistys* (HTY) keväällä 1884. Puheenjohtajaksi valittiin von Wright. Tämä aatelissuvun jäsen oli saanut ulkomaanmatkoillaan valistushenkisiä herätteitä ja kiinnostunut työväenluokan aseman parantamisesta ns. sosiaaliliberalismin hengessä. von Wrightistä tuli johtohahmo, jonka mukaan suomalaisen työväenliikkeen varhaiskautta kutsutaan wrightiläiseksi työväenliikkeeksi.

Helsingin Työväenyhdistys oli alkujaan työväenkysymyksestä kiinnostuneiden henkilöiden yleinen järjestö: se ei ollut työläisten järjestö, vaan järjestö työläisiä varten. Perustavaan kokoukseen osallistui toista sataa henkilöä: mestareita, tehtailijoita, työnjohtajia, sivistyneistön edustajia ja ammattityöläisiä. Puheenjohtajaksi valittiin itseoikeutetusti von Wright. Sääntöjen mukaan vähintään puolet johtokunnan jäsenistä tuli olla työntekijöitä tai työnjohtajia. Yhdistys oli kaksikielinen ja monet johtohenkilöt ruotsinkielisiä, mutta sitä leimasi suomalaiskansallinen henki.

von Wrightin asetti ohjelmapuheessaan yhdistyksen tehtäväksi *"korottaa ja vahvistaa työväen luokkaa, kaikin tavoin edistämällä säännöllisyyttä, säästäväisyyttä, sopua ja hyvää oloa, koulunkäyntiä, sanomalehtien lukemista, esitelmäin kuuntelemista ja tietojen etsimistä kirjoista ja keskusteluista."* [59]

Tehtävänä oli siis työväen sivistäminen, mutta ei niinkään työpäivän lyhentäminen tai työolojen parantaminen. Jäseniä uuteen Työväenyhdistykseen kerättiin nimilistoilla työpaikoilla. Pian listoille ilmoittautui yli 700 henkilöä kaikista yhteiskuntaluokista, mm. 4 leipuria ja kolme sokerileipuria. Leipurityönantajista olivat mukana alkuvaiheissa ainakin K. M. Brondin, Ekberg ja Stenius.

Uusi yhdistys vuokrasi huoneiston (Kaivokatu 8), jonka yhteyteen hankittiin lukusali, kirjasto ja ravintola. Ryhdyttiin järjestämään kansantajuisia luentoja ja iltamia sekä suunnittelemaan sairaus- ja hautausrahastoa. Kohta pantiin alulle tilastotietojen kerääminen työpalkoista, työajoista, elintarvikkeista ja

* Vapaaehtoinen palokunta (noin 450 jäsentä), Työläisten yleinen avustuskassa (200), Kirjatyöläisten tukikassa (70), Konetehtaalaisten eläkekassa (40), Puuseppäin ja verhoilijain eläkekassa (60), Kaasulaitoksen kohtuuseura (60), Borgströmin tupakkatehtaan kohtuuseura (50) Rautateiden raittiusseura (150) ja Hakaniemen verstaan raittiusseura (120). Lisäksi Helsingin Työväenseura ja rautatien virkamiesyhdistys ja Töölön sokeritehtaan raittiusseura..

vuokrista. Myös alettiin julkaista lehteä, joka sai nimekseen *Työmies-Arbetaren*, tarkoituksella *”saada aikaan hyvää suhdetta työntekijäin ja työnantajain kesken”*.

HTY:n johtokunta päätyi 1885 ”vakavan keskustelun perästä” toivottamaan työmiehet tervetulleeksi yhdistyksen tilaisuuksiin myös työvaatteissa, kun järjestyksenvalvojat olivat evänneet pääsyn yhdistyksen huoneelle yhdeltä työmieheltä työhaalareissa. HTY:n myöhempi johtohahmo viivoittaja **Aleksanteri Järvenpää** kuvasi yhdistyksen elämää: *”Se oli hienoa ja herraskaista, johon harvat varsinaisista työläisistä rohkenivat tulla”*. Yhdistyksen ravintolassa *”korkit pamahtelivat ja lasit helisivät, ja salissa vallitsi täysi pörinä” – pääasiassa ruotsinkielellä*.[60]

Viktor Julius von Wright (1856–1934)

Helsinkiläinen huonekalutehtailija ja tunnettu sosiaaliliberaali, Helsingin työväenyhdistyksen perustajajäsen ja varhaisen työväenliikkeen johtohahmo yli kymmenen vuoden ajan.

von Wright matkusteli nuoruudessaan ulkomailla ja suoritti Saksassa korityöntekijän kisällinäytteen. Kuului vaellusaikanaan useisiin työväenyhdistyksiin, joissa näki työläisten ja työnantajien etujen ajautuvan jyrkkiin ristiriitoihin. Sai luvan rottinki- ja huonekaluliikkeen perustamiseen Helsinkiin 1879 ja aloitti toimintansa lähinnä Ruotsin mallin mukaisen työväenliikkeen edistämiseksi.

Sen mukaan työväenyhdistyksiin tuli kuulua sekä työnantajia että työntekijöitä, ja niiden tuli ehkäistä työläisten tyytymättömyyden kasvu sivistämällä työläisiä ja korjaamalla epäkohtia, mutta vaarantamatta porvariston ylivaltaa.

Erottuaan työväenliikkeestä toimi yli 30 vuotta käsityö- ja pienyrittäjäjärjestöissä, joissa myös saavutti johtavan aseman. Pyrki aluksi edistämään työväen ja työnteettäjien yhteistyötä myös työnantajajärjestöissä, mutta ajautui sittemmin kovemman työnantajapolitiikan kannalle. Vaali käsityöläisyyttä ja edisti käsityöalojen ammattikoulutuksen kehittämistä.

Radikalismi leviää

Tietoja työväenluokan tieteellisestä maailmankatsomuksesta oli tihkunut vähitellen ulkomailta, etupäässä Ruotsista ja Saksasta. Olivathan Marx ja Engels singonneet *Kommunistisen puolueen manifestissa* jo 1848 jylisevän tunnuksen:

> *”Vaviskoot vallassa olevat luokat kommunistisen vallankumouksen edessä. Proletaareilla ei ole siinä muuta menetettävää kuin kahleensa. Voitettavana heillä on koko maailma. Kaikkien maiden proletaarit, liittykää yhteen!”**

Vaikka Työväenyhdistys oli virallisilta periaatteiltaan wrightiläinen yhteistoimintajärjestö, sen sisällä kehkeytyivät uudet aatteet. Varhaiset työläisaktivistit kiertelivät ulkomailla ottaakseen selvää sosialismista. 1888 he perustívat HTY:n yhteyteen puhuja- ja keskusteluseuran, josta muodostui uuden työläisradikalismin kehto. Seurassa päätettiin 1891, että ensi sijalle tuli asettaa työajan lyhentäminen ja lakisääteisen normaalityöpäivän saaminen.[61]

Joukkojärjestyminen käynnistyy

Useilla aloilla keskusteltiin ammattiyhdistysten perustamisesta. Ulkomailla toimivista trade-unioneista oli kuultu maailmaa kiertäneiltä kisälleiltä, ja Helsinkiinkin oli jo perustettu ensimmäiset ammattiyhdistykset, nimittäin Kirjapainotyömiesten yhdistys (varsinaisena ammattiyhdistyksenä 1885).

Ensimmäiset teollisen ajan työlakotkin oli nähty: tamperelaisella pellavatehtaalla puhkesi lakko 1866. Helsingissä ensimmäiseen työnlakkautukseen ryhtyivät tiettävästi Sinebrychoffin panimotyöläiset 1869, mutta sen työnantaja mursi palkkaamalla uudet työntekijät. Kirjapainotyöläistenkin ensimmäinen lakko 1872 päättyi tappioon, mutta sen tuloksena saatiin kuitenkin lyhennystä työaikaan ja pientä parannusta palkkoihin.

Kiivasta keskustelua lehdistössä herätti helsinkiläisten maalarien hyvin järjestäytynyt palkkaliike keväällä 1886. Tämäkin lakko päättyi tappioon mestarien turvauduttua lakonmurtajiin, mutta lakon jälkeen työaika

* Kommunistisen Puolueen manifesti suomennettiin ensimmäisen kerran vasta 1906. Pääoman 1. osa 1913–18.

lyhennettiin tunnilla 11,5-tuntiseksi ja myös palkkoja nostettiin.

Samoihin aikoihin järjestymistä alkoivat suunnitella leipurit sekä ainakin pläkki- (pelti-) ja vaskisepät, maalarit, muurarit, suutarit, räätälit, puusepät, kirvesmiehet, torvimiehet (putkimiehet), konetehtaalaiset, kaakeliuunintekijät, karvarit, puutarhurit ja ulkotyöläiset, jotka olivat enimmäkseen rakennustyöläisiä.*

Näille aloille perustettiin ammattiyhdistykset suunnilleen samoihin aikoihin 1880 -luvun viime vuosina. HTY:n wrightiläiset toimivat aktiivisesti osastojen perustamiseksi työnantajien ja työläisten yhteisjärjestöiksi Työväenyhdistyksen alaisuuteen. Useimmat itsenäisistäkin osastoista liittyi jonkun ajan kuluttua Työväenyhdistykseen ns. välikirjalla. Järjestely nähtiin molemmin puolin edulliseksi: HTY sai ammattiosastojen kautta lisää jäseniä ja jäsenmaksutuloja – yleensä puolet osaston jäsenmaksusta – ja ammattiosastot saivat käyttää veloituksetta HTY:n kokoustilaa, lukusalia ja ravintolaa.

Tärkeintä oli, että useitten ammattiosastojen asettuminen saman katon alle muodosti elävän yhteisen tilan, jossa eri alojen työläiset saattoivat tavata ja vaihtaa ajatuksia.

Helsingin Käsityö- ja Tehdasyhdistys kehotti mestareita liittymään omien alojensa ammattiosastoihin, koska siten he saattoivat valvoa ja ohjata työväen järjestötoimintaa.[62]

* Varhaisimpien ammattiyhdistysten ja -osastojen perustamisajankohdista esitetään erilaisia käsityksiä riippuen mm. siitä, katsotaanko yhdistys perustetuksi silloin, kun se on päätetty perustaa vai silloin kun sen säännöt on hyväksytty ja se on saanut viranomaisilta toimiluvan. Moni yhdistys on myös perustettu useampaan kertaan, koska toiminta on ensi yrityksen jälkeen lakannut. Usein mainitaan peltiseppien yhdistys perustetuksi jo 1887, mutta leipureitten osalta voitaisiin sanoa samaa, kuten edempänä huomataan.

Karl Marx (1818–1883)

oli saksalainen yhteiskuntafilosofi, joka katsoi elämäntehtäväkseen "kapitalismin liikelain paljastamisen". Hänen näkemyksensä ovat innoittaneet työväenliikkeitä kautta maailman.

Marxin talousteorian ytimessä on työarvoteoria, jonka mukaan työläisen on myytävä kapitalistille työvoimansa, joka tuottaa enemmän arvoa kuin kapitalisti maksaa työpalkkana. Maksamatta jätetty työ tuottaa lisäarvon, jonka kapitalisti pitää itsellään voittona. Toisin sanoen: työpäivä jakautuu toisaalta siihen osaan, josta kapitalisti maksaa palkkaa ja toisaalta siihen osaan, jonka työläinen työskentelee lisäarvon tuottamiseksi kapitalistille.

Kaikessa palkkataistelussa onkin kyse siitä missä suhteessa työläisen työn tuottama arvo jakautuu työpalkaksi ja voitoksi eli miten hänen työpäivänsä jakautuu maksetuksi työksi ja maksamattomaksi työksi. Kun kapitalisti kilpailun pakosta pyrkii alinomaa lisäämään voittoaan, hän pyrkii lisäämään maksamattoman työn osuutta eli alentamaan palkkaa ja venyttämään työpäivää.

Tätä riistoa rajoittaakseen työväenluokan on käytävä lakkaamatonta palkkataistelua, mutta riistosta vapautumiseksi sen on kumottava itse riistojärjestelmä.

Kommunistisen puolueen manifesti julkaistiin 1848, mutta suomennos vasta 1906, Marxin pääteos *Pääoma* ilmestyi suomeksi 1913–1976.

Koivulan emäntä paistaa leipää talon ulkouunissa Tammelan Liesjärvellä.
(Aaltonen Esko, Kansatieteen kuvakokoelma, Museovirasto)

Lisäluku: Leivän pieni historia

”Leipä miehen tiellä pitää!”

Juuret Muinais-Egyptissä

Muinaisihmisten tiedetään käyttäneen villien viljakasvien jyviä ravinnokseen ainakin 25 000 vuotta sitten. Noin 11 000 vuotta sitten opittiin käyttämään yksinkertaisia kivimekanismeja, joilla jyvistä hierrettiin jauho, ja sitä veteen selkoittamalla saatiin jonkinlaista puuroa. Arvatenkin leipä kehittyi siitä, kun kivikauden emännältä roiskui puuroa nuotiokiville ja paistui se siinä kakkaraksi.

Pehmeämpää leipää syntyi, kun ilmassa esiintynyt villihiiva sattumalta aikaansai käymisprosessin ja nostatti lepäämään jääneen taikinan. Kesti kuitenkin vuosisatoja, ennenkuin ihmisyhteisöt oppivat sekä kasvattamaan leipäviljoja että hallitsemaan jauhojen, veden, hiivan ja lämpötilojen käyttöä siten, että kyettiin valmistamaan leipää suunnitelmallisesti.

Sen taidon taisivat leipurit, jotka muodostivat yhden maailman vanhimmista ammateista.

Muinais-Egyptissä tunnettiin maanviljely, kivimylly ja saviuuni jo noin 4 500 vuotta sitten. Taikinaa vaivattiin pitkissä saviastioissa ja paistettiin suurissa saviruukuissa, jotka kuumennettiin kuumilla kivillä tai hiillokselle. Faaraoiden Egyptissä kehitettiin myös hiivan käyttöä ja hapanleivän valmistusta. Näistä ajoista asti rikkaat suosivat mahdollisimman vaaleaa vehnäleipää. Köyhempi kansa sai tyytyä karkeaan ruis- tai ohraleipään.

Egyptistä leivontataidot levisivät antiikin Kreikkaan, jossa leivontataitoja ja -tekniikoita kehitetiin monipuolisesti. Kreikkalaiset kehittivät esilämmitetyn uunin, joka oli edestä avoin, mikä on leipäuunin rakenneperiaate tänäkin päivänä. Leipä ja sen tekijät nauttivat

Leivänvalmistusta faaraon hovissa. Egyptiläinen kivipiirros 1500-luvulta ennen ajanlaskun alkua.(WikimediaCommons)

yleistä arvostusta ja parhaita leipureita kunnioitettiin suurina taiteilijoina.

Kreikkalaisten siirtolaisten myötä leivontakulttuuri alkoi kukoistaa myös Rooman valtakunnassa, jonne perustettiin leipurien ensimmäinen kilta (ammattikunta) vuonna 168 ennen ajanlaskumme alkua. Sen puitteissa Roomassa toimi satoja leipureita, jotka olivat vapaita miehiä, kun siihen asti leivonta oli ollut orjien työtä. Myös leipälajeja tunnettiin useita satoja. Rikkaitten leivonnaisiin alettiin lisätä maitoa, munia, voita ja siemeniä.

400-luvulla Rooman valtakunta alkoi hajota, mutta leivontataidot olivat jo levinneet läntiseen Eurooppaan, jossa varsinkin gallialaiset (nyk. Ranska ym.) jatkoivat leivonnan kehittämistä. Aatelisilla oli omat hovileipurinsa, mutta rahvaan tarpeisiin perustettiin yleisiä leipomoita, joihin köyhempi kansa saattoi tuoda tarveaineensa leivottavaksi tai ostaa leipurin tuotteita. Näistä päivistä leipä on ollut yksi pääruokalajeista Euroopassa.

Keskiajan reseptejä ei ole juuri säilynyt, mutta nykykäsityksen mukaan 1500-luvun leipä muistutti jo suuresti nykyajan kansanomaisia leipätuotteita.

Euroopan kaupungeissa leipurit oli organisoitu ammattikunniksi (tai killoiksi), jotka toimivat tarkoin säädeltyinä, mutta sisäisesti itsenäisinä yhteenliittyminä. Ammattikunnat koostuivat mestareista, jotka pitivät palveluksessaan ammattimiehiä eli kisällejä sekä oppipoikia. Suurten kaupunkien ammattikunnat olivat vauraita mahtitekijöitä elinkeinonsa ja kotikaupunkinsa asioissa. Ne omaksuivat leipurien tunnukseksi rinkelin.

Roomalainen leipomo vuoden 0 tienoilla. Muurattu uuni oli kehittynyt. Kivimyllyä pyörittää orja, mutta isompia myllyjä käyttivät härät. (WikimediaCommons)

Vasta teollinen vallankumous alkoi muuttaa leivontakulttuuria perusteellisemmin. Ensimmäinen höyryvoimalla toimiva mylly perustettiin Englantiin 1700-luvun lopulla, mutta vasta sata vuotta myöhemmin kehitetty valssimylly alkoi korvata vesi- ja tuulivoimalla pyörineitä kivimyllyjä suuressa mitassa. Kun Amerikan preeriat alkoivat tuottaa halpaa viljaa Euroopan markkinoille, leivän hinta halpeni ja leipä tuli yhä useampien ulottuville. Pariisissa ja muissa pääkaupungeissa kehiteltiin konditoriatuotteita ja kahvilakulttuuria.

Uunitekniikka kehittyi eri puolilla samantapaisin askelin: ensin leipä paistettiin kuumilla kivillä, sen jälkeen irtokivistä ladotuissa avouuneissa tai saviruukuissa, sitten savilaastilla muuratuissa kiviuuneissa ja lopulta tiiliuuneissa, jotka tunnettiin jo Roomassa.[63]

Leivänvalmistusta Pohjolassa. Kuva Olaus Magnuksen kirjasta Pohjoisten kansojen historia 1555. (SKS)

Tuhkalan pirtti. Ruisleipä paistettiin läntiseen tapaan vain muutamia kertoja vuodessa ja kuivattiin orsilla. (Museovirasto)

Katajainen kansa sinnitteli savupirtissä ja söi ruisleipää

Ruisleipä, suolakala ja piimä ovat olleet suomalaisten perusravintoa halki vuosisatojen. Jo kivikaudella metsästyksellä ja keräilyllä eläneet esi-isämme käyttivät ravintona viljakasvien jyviä. Leivontataitojen leviäminen Pohjan perukoille vei kuitenkin pitkään.

Viimeistään 500-luvulla ennen ajanlaskun alkua lounaisessa Suomessa alettiin viljellä ruista, joka soveltui viljakasveista parhaiten Pohjolan karuihin oloihin. Leipänä oli ensin ohut, happamaton ja nostattamaton kakko, joka paistettiin tulenloisteessa tai kuumilla kivillä. Sittemmin arkiruoaksi vakiintui uunissa paistettu hapan ruisleipä, Pohjois-Pohjanmaalla ja Lapissa ohraleipä.

Maataloudesta eläneen Suomen elämänkierto kytkeytyi pitkään juuri leipäviljan tuottamiseen, sen kylvöön, kasvuun ja korjuuseen. Myös leipominen tahditti elämää: itäsuomalaiset leipoivat viikoittain ja länsisuomalaiset kahdesti vuodessa. Lännessä syötiin siis kuivaa leipää, jota säilytettiin pitkään vartaissa tai leipähäkeissä katonrajassa. Itä-Suomessa paistettiin pehmeät limput jopa 2–3 kertaa viikossa. Idässä ruuanlaitossa suosittiin uunia ja paistamista, lännessä liettä ja keittämistä.[64]

Keskiajalle saakka suomalaisten savupirttejä lämmitettiin kiukaalla, joka ladottiin irtokivistä puulavan päälle. 1200-luvulla kiukaita alettin murata savilaastilla. Pirtin uuni oli varsin kookas – siinä voitiin polttaa metrinkin pituisia halkoja. Ruoan valmistuksessa kiukaan tulipesää käytettiin uunina ja sen eteen sijoitettua pientä liettä keittämiseen. Kesäaikaan leipä paistettiin ulko- eli mäkiuunissa, joka saattoi sijaita pihakodassa.

Uloslämpiävät eli savupiipulliset uunit alkoivat yleistyä Länsi-Suomessa 1600-luvulla viranomaisten määräyksestä. Tiilenkäytön leviäminen 1700-luvulla helpotti savuhormien rakentamista, jolloin syntyi myös yhdistelmä, jossa leivinuunin kulmaan sijoitettiin takka. Uloslämpiävä uuni oli kuitenkin lämmöntuotoltaan sisäänlämpiävää huonompi. Sisäänlämpiävä säilyikin maan itäoisissa, jossa vielä 1900-luvun alkaessa asuttiin paikoin savupirteissä.

1800–1900-lukujen vaihteessa alettiin rakentaa nielulla ja pellillä varustettuja hormeja ja leivinuuneja, joiden savukanava kiertää uunin sivuissa ja myös perustuksessa lämmittäen sitä. Vasta 1900-luvun puolivälissä tästä kehittyi nykyinen leivinuunityyppi, joka jo lämmitysteholtaan vastaa vanhoja savupirtin uuneja.[65]

Pyhä leipä

Leipä saatiin ankarasti uurastamalla karuissa oloissa, joissa sato – ja sitä myöten rahvaan elanto – oli alituiseen luonnon armoilla. Kato- ja nälkävuosia koettiin usein, ja silloin leipäviljaa jatkettiin männyn kuoren nilakerroksesta jauhetulla petulla, tai oljella ja puolukalla. Yli puolet suomalaisista söi säännöllisesti hätäleipää vielä 1800-luvun alkupuolella. 1860-luvun alussa Suomessa koettiin Euroopan viimeiset suuret nälkävuodet.

Koska leipä antoi elon, sitä kunnioitettiin ja sen saannin varmistamiseksi pyrittiin lepyttämään korkeampia voimia. Rukiin haltijana tunnettu *Rongotheus* eli *Runkoteivas* oli yksi muinsaisuomalaisten tärkeimmistä jumalista. Hänen lisäkseen onnea pyydettiin uhraamalla leipää ja muita ruokatarpeita talon haltijoille ja maahisille eli maanalaisille.[66]

Leipään liittyy myös monenlaisia symbolimerkityksiä. Leipää ja suolaa vietiin onnen tuojaksi sekä vastasyntyineiden varpajaisiin että tupaantulaisina uuteen kotiin. Lapsia opetettiin pienestä pitäen kunnioittamaan leipää. Sitä ei saanut panna pöydälle nurinpäin eikä jättää veistä leivän päälle. Leipä kädessä ei saanut lähteä juoksemaan eikä se suussa saanut puhua. Leipää sai pyytää vain sen verran kuin kerralla jaksoi syödä.[67]

Leipää on käytetty palkkana ja kansa on maksanut myös veroja leivillä. Usein leivällä tarkotetaankin ylipäänsä elintarpeita tai toimeentuloa kokonaisuudessaan. Tämä näkyy sanonnoissa: *”pitää perhe leivässä”* tai *”olla jonkun leivissä”*. Leipää kunnioitettiin, koska se ansaittin kovalla työllä: *”Ei tuu leipä laulamalla muille kun kukolle ja lukkarille”*. Se on ymmärretty myös vallan välineeksi: *”Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat”*.

Mutta ennen muuta leivän turvin sitkeä suomalainen selvisi halki tyynten ja myrskyjen, sillä: *”Leipä se miehen tiellä pitää!”*

Leivänleipoja.
(Väisänen A. O., Antellin kokoelmat, Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma, Museovirasto.)

Rikas leipäkulttuurimme

Suomessa on leivottu hyvin monenlaisia leipiä, koska leipäkulttuuriamme ovat rikastaneet sekä itäiset että läntiset perinteet. Leipää leivotaan yhä pääasiassa neljästä kotimaisesta viljalajista: vehnästä, rukiista, kaurasta ja ohrasta. Suomalainen erikoisuus on kuitenkin hapan, täysjyvärukiinen reikäleipä, jonka kaltaista muualla maailmassa ei juuri enää tunneta, vaikka ruisjauhoja toki käytetään leivontaan muilla tavoin. Ruisleipä on yhä syvä osa suomalaisuutta: valittiinhan se 2017 satavuotiaan Suomen kansallisruoksi. Rikkaan leipäkulttuurin jatkumisen takaavat maassamme yhä toimivat noin 700 leipomoa.

Suomen maaseudulla leipä leivottiin pitkään enimmäkseen kotona, mutta kaupungeissa ammattileipureiden toimesta. Näistä leiväntekijöistä tässä historiikissa kerrotaan.

2.

Leipuri järjestyvät, saavuttavat päivätyön ja liittyvät luokkataisteluun

– Historiallisia saavutuksia ja katkeria tappioita 1888–1918

2.

Leipuri järjestyvät, saavuttavat päivätyön ja liittyvät luokkataisteluun

– Historiallisia saavutuksia ja katkeria tappioita 1888–1918

Risto Uljas

Tämä luku 2 käsittää vuodet 1888–1918, jolloin leipurityöläiset perustavat ammattiosastonsa ja saavat sen ripeästi liikkeelle. Kohta se itsenäistyy työnantajista ja suuntautuu etutaistelun linjalle. Ankarissa oloissa päällimmäiseksi nousee kamppailu yötyön lopettamiseksi, missä leipurityöläiset saavuttavat uraauurtavia tuloksia.

Leipurityöläiset ovat tiiviisti mukana rakentamassa suomalaista työväenliikettä ja nostamassa suuria joukkoliikkeitä. Vuoden 1905 suurlakolla työväki saavuttaa äänioikeuden. 1917–18 leipurityöläiset liittyvät Suomen työväen vallankumoukseen, jonka porvaristo tukahduttaa verivirtoihin. Leipurityöläiset antavat raskaan uhrin työväenluokan vapauden puolesta.

Leipurityöläiset asettavat ay-toimintansa askelmerkit

”Vapaan” kapitalismin kauppatavaraksi heitetyillä työläisillä ei ollut 1800-luvun lopulle tultaessa järjestöjä eikä muutakaan turvaa ankaraa riistoa vastaan. Elinehtojen turvaaminen liittymällä yhteen nousi väistämättä esille.

Ajatus yhteistoiminnasta leipuriammattilaisten kesken lienee herännyt viimeistään 1887. Leipurinkisällit puhuivat tuolloin useasti oman yhdistyksen perustamisesta, kun näkivät miten muut työläiset alkoivat ryhmittyä omiinsa. Piinaavat työ- ja asuinolot olivat joka tapauksessa taustalla, kun *”muutamissa tarkkanäköisimmistä ammattilaisista heräsi ajatus oman yhdistyksen perustamisesta joutohetkiensä ratoksi”* ja yhteisten harrastustensa ajamiseksi. Yhdistystä puuhasivat innokkaasti kisällit **Fredrik Pitkänen** ja **Pentti Riikonen**, joiden aloitteesta *”vihdoin eräänä lauvantaiiltana joulukuussa 1887 kokoonnuttiin piharakennuksessa Ison Robertinkatu 16”*.[1]

1888: Valiomiehet perustavat ammattiosaston

Kaupungin noin 150 ammattilaisesta oli kutsua noudattanut vajaa kolmisenkymmentä. Kokouksen puheenjohtajana toimi **W. F. Salonen** ja pöytäkirjurina **Ivar Lindström-Kaarne**. Yhdistyksen perustamista kannatettiin yksimielisesti ja asetettiin kolmimiehinen komitea laatimaan sille sääntöjä.* Päätettiin kääntyä Helsingin Työväenyhdistyksen puoleen, josko sillä olisi vuokrata halpahintainen huoneusto leipurien käyttöön muutamaksi illaksi kuukaudessa.

HTY:n puheenjohtaja **von Wright** kehotti tuolloin leipurityöläisiä liittymään Työväenyhdistyksen jäseniksi ja muodostamaan erityisen ammattiosaston sen yhteyteen. Näin meneteltiin, ja Helsingin Leipuriammatti-

* Yhdistyksen perustaminen alkoi tuohon aikaan sääntöjen laatimisella. Säännöille oli haettava viranomaisten hyväksyntä, mikä merkitsi toimilupaa yhdistykselle.

Helsingin leipurityöläisten ammattiosasto perustettiin 6.5.1888 HTY:n huoneistossa, joka sijaitsi tuolloin tässä talossa, Kaivokatu 12.
(Helsingin yliopistomuseo)

osastosta tuli Työväenyhdistyksen ensimmäinen ammattiosasto.

Leipuriammattiosaston perustamiskokous kutsuttiin koolle lehti-ilmoituksella pääkaupungin sanomalehdissä. Kokouksen alkaessa 6. toukokuuta 1888 klo 12 pp. Työväenyhdistyksen kokoushuoneessa, Kaivokatu 8, paikalla on joukko nuorehkoja, vakaita miehiä. Kaikki ovat pukeutuneet siististi ja arvokkaasti. Useimmat ovat selvästi työn karaisemia nuorukaisia, mutta jokunen on herraskaisempaa väkeä. Puheita pidetään sekä suomen että ruotsin kielellä.

Kun lopulta tehdään juhlallinen päätös ammattiosaston perustamisesta, paikalla on 18 henkilöä. Kaikki he kirjoittavat nimensä uuden ammattiosaston ensimmäiseen luetteloon. Siinä ovat ne valiomiehet, jotka ammattiosaston panivat alulle 130 vuotta sitten, nimittäin: **Magnus Andersson, Karl Dahlgren, Emil Eklund, Karl Emanuelsson, Alfred Grönholm, Victor Illman, Johan Jansson, Knut Kumlander, Gottlieb Lindholm, Ivar Lindström, Karl Lundström, Knut Olin, Fredrik Pitkänen, Toivo von Schrowe, Anton Stenius, Fredrik Stenroos, Fredrik Standberg** sekä von Wright HTY:n edustajana.

Helsingin Leipuriammattiosaston perustamiskokouksen pöytäkirja on ensimmäinen luku tämän ammattiosaston historiaa, ja siinä sanotaan perustamisvaiheista:

> *”Sitten kun suurempi joukko Helsingin kaupungin leipurityöntekijöitä Työväenyhdistykseltä olivat kysyneet voisivatko he saada liittyä yhdistykseen sen osastoksi ja yhdistys tähän myöntyen Maalisk. 27 p:nä 1888 valinnut kaksi komitealaista, jotka yhdessä 4 leipurityöntekijäin valiomiehen kanssa valmistaisivat ehdotuksen säännöiksi aiotulle ammattiosastolle, sekä tämä ehdotus Huhtik. 8. p:nä 1888 pidetyssä leipuriammatin työntekijäin ja työnantajain kokouksessa yksimielisesti hyväksyttiin ja saman kuukauden 15. p:nä sai Työväenyhdistyksen suostumuksen ynnä Huhtik. 22 p:nä 1888 allekirjoitetun resolutionin kautta vahvistettiin, kokoontui leipuriammattiosasto Toukok. 6. p:nä 1888 klo 12 perustavaan kokoukseen Työväenyhdistyksen huoneustoon.”*[2]

Perustamiskokous oli uraauurtava, sillä Helsingissä toimi tuolloin vasta yksi varsinainen ammattiyhdistys, nimittäin Kirjatyöntekijäin yhdistys, mutta useampia oli samaan aikaan vireillä.

Uuden osaston nimeksi kirjoitettiin: *Helsingin Työväen-yhdistyksen Leipuri-Ammattiosasto*. Etukäteen hyväksyttyjen sääntöjen perusteella osastolle asetettiin toimikunta. Se kokoontui saman tien ja valitsi ensimmäiseksi puheenjohtajakseen herra Ivar Lindströmin, varapuheenjohtajaksi herra Knut Olinin ja sihteeriksi herra T. von Schrowen. Kaikki olivat kisällejä, mutta puheenjohtajaksi valittu Lindström oli juuri perustanut oman liikkeen, joten hän oli myös työnantaja.

Säännöissä hallitseva asema taattiin kisällikirjan omaaville. Ulosoppineet ja oppilaat saattoivat olla jäseninä ja osallistua keskusteluun, mutta ilman äänioikeutta. Ammattikuntaiseen tapaan alalla työskenteleviä naisia ei pidetty ammattilaisina eikä siten jäsenkelpoisina ammattiosastoonkaan.

Väkinäistä yhteiseloa

Leipurinkisällien yhdistyshanke ajautui ikään kuin huoneistokysymyksen seurauksena Työväenyhdistyksen suojiin ja wrightiläselle linjalle. Hankkeen varsinaiset alullepanijat – kisällit Riikonen ja Pitkänen – tavoittelivat nähtävästi itsenäisempääkin etutoimintaa, mutta tämä näkemys jäi vielä taka-alalle.

Etujen erilaisuus oireili kuitenkin jo ensimmäisessä kokouksessa, kun *”esiin nousi kysymys työväen asumisesta, mutta hyljättiin pitemmän keskustelun jälkeen toistaiseksi”*.

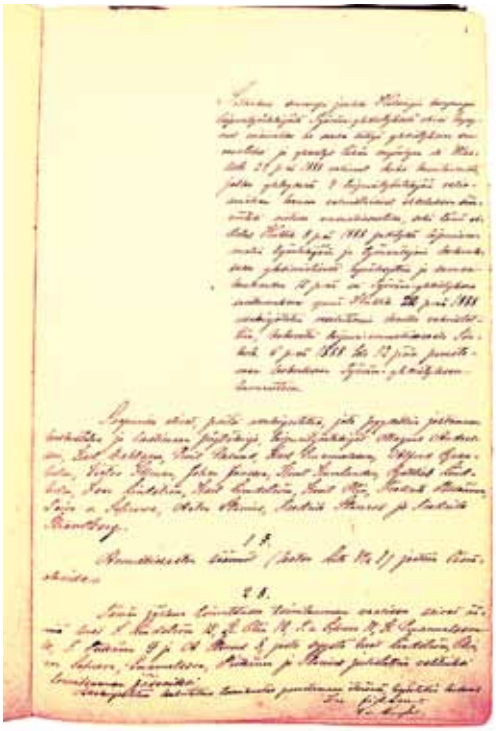

Leipomo-osaston ensimmäisen pöytäkirjan ensimmäinen sivu, jolla kerrotaan ammattiosaston perustamisesta. (Kansan Arkisto)

Työnantajajäsenet eivät halunneet puhua epäkohdista, mutta työläisjäsenet palasivat asiaan sitkeästi, ja loppuvuodesta todettiin: *"Onpa jo kaupunkimme leipurityönantajain täytynyt tehdä joitain muutoksia tässä suhteessa"*.

Myös oppilaskysymystä käsiteltiin useaan kertaan, koska oppiaika oli lyhennetty kolmivuotiseksi. Äänestyksen jälkeen päädyttiin sille kannalle, että oppi tulisi määrätä neljäksi vuodeksi, jotta ammattiopista tulisi perusteellisempi. Lisäksi todettiin, että oppilaan tulisi valmistaa kisällinäytteensä kokonaan itse, kun oli yleistynyt sellainenkin tapa, että tehtiin vain leivonta valmiista taikinasta.

Leipurinammatti havaittiin niin vanhanaikaiseksi, että *"on meikäläisellä työmiehellä paljon oppimista ulkomaalaisilta"*. Siitä seurasi sekin vahinko, että menee paljon rahaa ulkomaalaisten kukkaroon syystä, että eivät omat valmistajat voi tyydyttää eräiden sokerileivonnan tuotteiden eikä edes ruskuleivän kysyntää.

Yhteisvastuu tuli kauniisti esiin, kun syksyllä *"päätettiin nimilista esiinpanemalla koota varoja erään junan vahingoittaman leipurityöntekijän K. M. Anderssonin auttamiseksi"*.

Ensimmäisenä toimintavuotenaan ammattiosasto ehti vielä aloitteentekijäksi asiassa: *"Kuinka voitaisiin parhaiten saada aikaan yhdysvaikutusta eri ammattiyhdistyksien kesken"*.

Keskustelun jälkeen Leipuriosasto lähetti kaupungin muille ammattijärjestöille kirjeen, jossa ehdotettiin "ammattiyhdistysten centraalikomitean" perustamista. Perustamiskokoukseen osallistui leipurien lisäksi seitsemän muuta ammattiosastoa, ja myöhemmin mukaan liittyi vielä useampia.

Näin pääkaupungin juuri perustetuille ammattijärjestöille saatiin yhteistyöelin, *Helsingin ammattiyhdistysten keskuskomitea*. Leipuriosaston ensimmäisinä edustajina keskuskomiteassa olivat kisällit von Schrowe ja **Karl Emanuelsson**.

Ammattiosastossa työoloista puhuminen koettiin vaikeaksi, koska se ärsytti työnantajajäseniä. Niinpä puhuttiin jauhojen kalleudesta, jälleenmyyjien prosenteista ja varsinkin hiivasta.

Tuloja nuori ammattiosasto keräsi huviretkestä Korkeasaareen ja kahdesta iltamasta. Työväen sivistysaatetta seuraillen osastolle alettiin puuhata sekä soittokuntaa että laulukuntaa. Oma huvi- ja harrastustoiminta oli tärkeää, koska tähän aikaan kansanomaisia huveja ja harrastuksia ei ollut tarjolla.

Leipuriosaston ensimmäisen vuoden jäsenluetteloon on kirjoitettu 34 jäsentä, joista 20 kisälliä, seitsemän ulosoppinutta ja kolme oppilasta. Kisälleistä neljä oli vastikään oman liikkeensä aloittaneita. Vain yksi jäsen oli yli 30-vuotias.

Ammattiosaston alkujäsenistö on siten suunnilleen saman ikäisten ja koviin työoloihin tottuneiden nuorten miesten joukko. Melkein kaikki ovat tulleet leipurinoppiin niinä vuosina, kun elinkeinovapaus alkoi myllertää työelämää. Taustavoimana vaikuttava von Wright oli 32-vuotiaana nuorempaa polvea hänkin.

Ammattiosasto oli alkujaan työntekijäin ja työnteettäjien yhteisjärjestö, kuten siihen aikaan oli tapana. Vanhoja leipurimestareita ei kuitenkaan saatu jäseniksi ollenkaan, mitä osastossa valiteltiin. Antautuminen tasavertaiseen yhdistystoimintaan työmiesten kanssa ei sopinut vanhojen mestarien luonnolle.

Leipurinammatin valiomiehiä osaston alkuajoilta. Helsingin Työväenyhdistyksen Leipuri-Ammattiosaston toimikunta vuodelta 1892: Otto Virtanen (ylhäällä vas.), Toivo von Schrowe, G. Lindholm, I. Rosenberg (keskellä vas.), V. von Wright, A. Biese, H. Huhta (alhaalla vas.) ja K.F. Emanuelsson. *(Kansan Arkisto)*

”Työ- ja elinoloissa parantamisen varaa”

Työväenyhdistys järjesti ”tilastotietojen keruutilaisuuksia”, joihin kutsuttiin eri alojen työntekijöitä lehti-ilmoituksilla. Näissä tilaisuuksissa kävi ilmi, että palkat ja työajat vaihtelivat suuresti eri aloilla ja samallakin alalla eri työnantajilla. Työehdot työnantaja sopi kunkin työntekijänsä kanssa mieskohtaisesti ja paljolti mielensä mukaan.

Vuoden 1888 tiedoista ilmenee, että työaika oli useimmissa leipomoissa 15–16 tuntia vuorokaudessa. Työtä tehtiin viikon jokaisena päivänä ja yönä sillä poikkeuksella, että sunnuntain vastainen yö oli vapaata. Kaksi työnantajaa oli alkanut teettää työtä sinäkin yönä lyödäkseen laudalta kilpailijansa. Tämän pelättiin houkuttavan muitakin työnteettäjiä *”riistämään työmiehiltä sen ainuan yön, jonka he ovat saaneet levätä”*. Ammattiosaston ylimääräinen kokous ilmaisi ”vakaisen paheksuntansa” esittäen, että *”kaikin keinoin vastustettaisiin tämän turmiollisen järjestyksen aikaan saamista”*.

Työmiehen päiväpalkan huomattiin olevan leipurinammatissa keskimäärin 1,44 markkaa, mutta vaihtelu oli suurta kun pienin palkka oli 0,57 ja suurin 2,61 markkaa. Naistyöväen palkaksi ilmoitettiin 0,40–0,50 markkaa, mikä oli tuskin kolmasosa miesten palkasta. Työväestä kaikki olivat työnantajan ylöspidossa.

Antipoffin vuokrakasarmi (pääty) Uudenmaankadulla 1880-luvulla. Nelikerroksisessa kivitalossa oli 115 yhden hengen huonetta. Jokaisessa asui keskimäärin kuusi ihmistä, toisissa 12. Vuokra oli ajankohdankin mittapuulla korkea, 20 markkaa, jonka Antipoff peri käteen kultakin vuokralaiselta viikottain. (HKM)

Tilastokomitealta saatiin myös huolestuttavia tietoja leipomotyöläisten asuinoloista. Ne olivat perin kehnot, *"ja on sellaisiakin ammattitovereita, jotka asuuvat vaan työhuoneessa, mikä ei ole ollenkaan paikallaan"*. Oli myös tavattu alaikäisiä yötyössä.

Ensimmäinen työväensuojeluasetus

Maamme ensimmäinen työväensuojeluasetus oli hyväksytty 1889. Se rajoitti lasten ja nuorten työaikaa ja kielsi heiltä yötyön. Asetuksella asetettiin myös maamme ensimmäiset ammatintarkastajat, toinen Helsinkiin ja toinen Tampereelle. Vaikka asetuksen sanamuodot olivat pyöreitä, sen periaatteellinen puoli oli siinä, että kymmenen vuotta elinkeinojen vapaaksi julistamisen jälkeen tunnustettiin, että jotenkin riistämisen vapautta tulisi rajoittaa.

Erinäisten skandaalien myötä myös hygieniakysymykset nousivat julkisuuteen. Helsingin terveyslautakunta puuttui ruokakauppojen siivottomuuteen ja antoi järjestyssäännöt myös leipomoita ja makkaratehtaita varten.

Niiden mukaan leipomoiden työhuoneet oli pidettävä puhtaina ja siisteinä. Seinät ja katot tuli maalata öljymaalilla tai valkaista kalkilla. Riittävästä ilmanvaihdosta oli huolehdittava työhuoneissa ja asunnoissa. Työntekijöillä tuli olla valkoiset työvaatteet. Leipomohuonetta ja siihen kuuluvia varastoja ja välihuoneita ei saanut käyttää makuuhuoneina. Likaviemäreitä ja -kuoppia oli siivottava.

Sääntöjen valvonta oli terveyspoliisin tehtävänä, ja rikkomuksiin syyllistyvän leipomon omistajalle voitiin määrätä 10–50 markan sakko.[3]

Terveyspoliisi kuvasi leipomoitten olosuhteita ensimmäisessä vuosiraportissaan:

> *"Viime aikoina suoritetut lukuisat tarkastukset ovat tosin aikaansaaneet sen että nykyään harvoin tapaa likaisia taikinakaukaloita, leivinlautoja, pöytiä tai muita työvälineitä, sekä ettei leipomo myöskään enää ole makuuhuoneena eivätkä leivinpöytä tai leipälaudat hänen makuupaikkanaan, mutta paria poikkeusta lukuunottamatta ovat kalkitut seinät likaiset, paksun homeen peittämät ja kosteat, niin että niistä suorastaan valuu vettä.. Ilma on epämiellyttävä, sillä missään leipomossa ei ole minkäänlaista tuuletuslaitetta, ja vihdoin esiintyvät enimmät työläiset epäsiisteinä, usein pesunkestämättömissä vaatteissa.*
> *Vielä huonompia ovat työläisten makuuhuoneet… sänkyjä toistensa päällä niin että 2 tai useampia mahtuu vierekkäin, sänkyvaatteet ovat epäsiistit, ilma pilaantunutta tuuletuksen puutteessa, epäjärjestys selvästi havaittava… Osittain tämä on kai luettava heidän työtapansa syyksi. Leipomoissa työskennellään miltei läpi vuorokauden; osa henkilökunnasta on työssä, kun toinen osa lepää ja lepoaika on tavallisesti vain joitakin tunteja kerrallaan, minkä jälkeen heidät jälleen herätetään muutaman tunnin työhön ja niin edelleen.."* [4]

Tarkastusten perusteella terveydenhoitolautakunta antoi 1890 leipomoille 135 huomautusta likaisuudesta ja siivottomuudesta. Esim. K. M. Brondinille annettiin huomautus Etelä-Esplanadin leipomon huonosta tuuletuksesta ja siisteydestä. Lisäksi havaittiin puutteellisiksi hänen työntekijäinsä asuinhuoneet, joita oli kolme. Työläiset nukkuivat kerrossängyissä, kaksi alapetillä ja kaksi yläpetillä. Henkeä kohti oli tilaa 3,5 kuutiometriä ja lattia-alaa 1,4 neliömetriä.

Leipuriosastossa arvioitiin, että viranomaisvalvonta antoi kaunistellun kuvan leipo-

Ammattiosasto vauhditti terveyspoliisin toimintaa omilla selvityksillään leipurien työ- ja asuinoloista. Ote vuoden 1897 pöytäkirjasta.

moiden olosuhteista. Terveystarkastajille tarjottiin avuksi ammattimiestä osaston puolesta.

Pitkistä työajoista huolimatta leipurityöläiset viettivät vapaapäiviä silloin tällöin. Tämä käy ilmi ammattiosaston lausunnosta Käsityö- ja Tehdasyhdistyksen esittämään työtodistus-malliin. Yhdistys esitti, että työtodistukseen tulisi merkitä vapaapäivien eli rokulien pitäminen, sillä *"nyt ei katsota häpeäksi viettää vapaapäivää, vaan jos nämä päivät tulisivat kirjassa näkyviksi, ehkä rupeaisi mieli muuttumaan"*. Leipuriosasto katsoo muistutukset sopimattomiksi syystä, että *"ammattia rasittaa liian pitkä työaika, jonka tähden työntekijäin täytyy joskus lomata levätäkseen ja asioita suorittaakseen"*.[5]

Leipomotyöläinen ei kestä 30-vuotiaaksi

Huhtikuun kokouksessa 1890 kuultiin sihteeri von Schrowen selvitys leipurityöläisten iästä. Tietoja oli saatu 134 miespuoliselta työntekijältä 26 leipomosta. Valtaosa leipurityöläisistä oli alle 25-vuotiaita ja naimattomia nuorukaisia. Vain muutama oli avioitunut. Aiheellinen olikin ammattiosastossa esitetty huoli: *"Nykyään ei leipurityöntekijä koskaan voi nauttia avioelämän suloa."*[6]

Kun ihmetellään, mihin ovat varttuneemmat leipurityöläiset joutuneet, selityksenä sanotaan: *"Useat muuttavat maalle tai toisiin ammatteihin, kun huomaavat, etteivät enää kestä rasittavaa työtä kaupunkilaisten mestarien kanssa, toiset taasen kuolevat nuorena tai tulevat kivuloisiksi ja joutuvat vaivaishoidon synkkään huostaan."*[7]

Leipurityöläisten ikärakenne 1890

ikä, vuosia	leipureita
- alle 15	2
- 15-25	103
- 25-30	21
- 30-35	4
- yli 40	2
yhteensä	132

Tavoitteeksi päivätyö

Työaikakomiteansa esityksestä ammattiosasto päätyi kutsumaan koolle kaupungin leipurityönantajat neuvottelemaan yötyön poistamisesta kokonaan. Samalla esitettiin, että leipomoissa lopetettaisiin työskentely sunnuntai- ja pyhäpäivinä sokerileipurintöitä lukuun ottamatta.Tämä ensimmäinen "osapuolineuvottelu" pidettiin 9. marraskuuta 1890.[8]

Työnantajat vetosivat elinkeinovapauteen ja kilpailuun: jos he lopettaisivat yötyön, saattaisivat naisleipomot sitä harrastaa. Ne saattaisivat toimittaa lämpimän leivän kauppoihin aiemmin kuin päivätyössä olevat, jotka sitten lyötäisiin pois markkinoilta ja kokonaan nurin. Työnantajat olivat myös sitä mieltä, että päivätyö lisäisi juopottelua ja siveetöntä elämää. Olivat sitäkin mieltä, ettei työaikoihin pitäisi ylipäänsä "ulkopuolisten puuttua".

Tähän työläisjäsenet, että pitäisi ihmisellä olla omaakin elämää. Sanoivat raskaan yötyön olevan turmiollista terveydelle. Ja siveellisyyskysymyksenkin takia nimenomaan olisi päästävä päivätyöhön. Yötyön vallitessa ja työntekijän ollessa talon ylöspidossa, ei kukaan voi mennä naimisiin eikä perustaa perhettä. Tästä seurasi kokonaisen ammattikunnan *"puolittainen pakko kirmata vapaan rakkauden epäpuhtailla laitumilla"*.

Jota paitsi päivätyöhön siirtyminen poistaisi juoppoutta, johon on syynä juuri yötyön raskaus: *"Työssä loppuun väsyneet työmiehet hakevat jotain virkistystä ja iloa viinasta, kun ei mitään muutakaan jaksa"*.[9]

Leipurityöläiset sanoivat, ettei naisten kilpailua kannata pelätä, koska eivät nämäkään yötyöhön halua. Sitä vastoin olisi kuluttajallekin hyödyksi, että saisivat tuoretta leipää pitkin päivää eikä vain aamulla. Työläisten mielestä päivätyö edistäisi myös koulunkäyntiä – leipurityöläisille tarkoitettu käsityökoulu kun toimi iltaisin kello 19–21.

Kokous päätti äänin 36 vastaan kolme hyväksyä periaatteessa päivätyöhön siirtymisen. Näin päivätyöstä tuli ammattiosaston keskeinen tavoite, jonka puolesta on sitten kamppailtu halki vuosikymmenten.

Ensimmäiset työnlakkautukset

Kun uusi neuvottelukokous pidettiin seuraavana vuonna, mukana oli ammattientarkastaja, mutta vain muutama työnteettäjä. Heidän epäluulonsa kasvoi ja syyttivät osastoa välien huonontamisesta. Muutamat olivat jo toukokuussa 1890 eroamassa osastosta. Herra **Blåfield** sanoi syyksi sen, että hänellä työssä olevat osaston jäsenet olivat käyttäytyneen työlakkolaisten tavalla eräänä sunnuntaipäivänä, kun piti töitä tehdä, vaikka säännöt kieltävät työlakon tekemisen.*

Yhdeksi lakkolaiseksi Blåfield mainitsi herra von Schrowen, joka oli ammattiosaston sihteeri. Schrowe sanoi kokonaan perättömäksi *"herra Blåfieldin luuloa, että osastossa olevat työmiehet olisivat jonkinlaisessa liitossa isäntiänsä vastaan"*. Kiistelyssä otettiin aikalisä, ja seuraavassa kokouksessa kuultiin herrojen työnantajien jatkavan hyödyllistä toimintaansa osaston jäseninä.

Mutta jo joulukuussa (1890) työnantajat vaativat selitystä kaupungilla liikkuvaan huhuun, että *"leipurintyöväki lakkaisi työstään tulevassa tammikuussa"*. Tähän sanoivat työmiehet, etteivät ole sellaista kuulleet. Pöytäkirjaan kirjattiin, että *"miehissä vastustettaisiin sellaista menettelytapaa, josta ei saattaisi olla minkäänmoista hyötyä jos asiasta syntyisikin tosi asia"*.

Varmaankin jotkut leipurityöläiset pohtivat työnantajien painostamista, mutta ammattiosastossa aikeet kiistettiin. Työnantajia oli vain muutama mukana, ja hekin perin herkkähipiäisiä. Kohta taas yksi kiivaili, nyt osaston puheenjohtaja Ivar Lindström. Hän suuttui kuultuaan väitteitä, että leipurityömiehillä oli liian huonot palkat: *"Vaikka 15 vuotta takaperin palkat oli puolta pienemmät ja työaika paljon pitempi ja kuitenkin olivat työmiehet paljon enemmän kiitolliset ja tyytyväisemmät kuin nykyjään."*

Lindströmiä ei enää saatu lepytetyksi, ja seuraavassa kuukausikokouksessa ilmoitettiin herra Lindströmin eronneen tyytymättömänä osaston toimintaan. Puheenjohtajan tehtäviä alkoi hoitaa äsken työlakosta syytetty kisälli von Schrowe. Näin puheenjohtajaksi tuli työnantajan sijasta työmiesjäsen, tosin von Wrightin tapaan aatelissukua hänkin.

Sovitteluyrityksistä huolimatta jouluna 1891 koettiin tiettävästi ensimmäiset leipurityöläisten työnlakkautukset, jotka syntyivät ilmeisesti spontaaninpuoleisesti. Pöytäkirjaan kirjattiin:

> *"Joulupäivän iltana tapahtuneitten työlakkojen johdosta päätti osaston toimikunta lausua paheksumisensa. Työlakkojen syynä näissä muutamissa työhuoneissa oli se, että muutamat työnantajat eivät olleet antaneet työmiehillensä tavanmukaisia joululahjoja, vaan niiden sijaan tarjonneet entistä enemmän juovutus juomia, mistä oli päinvastaisia seurauksia kuin he toivoivat."*

Jos työnantajia oli vaikea saada jäseniksi, leipurityöläisiä liittyi nyt melko runsaasti, joten vuoden 1891 jäsenmäärä nousi 71:een.** Se oli lähes 40 prosenttia kaupungin miesleipureis-

* Blåfield tarkoittaa Helsingin Käsityö- ja Tehdasyhdistyksen laatimia työpajojen järjestyssääntöjä. Niiden 1. pykälä kielsi työlakon järjestämisen ja sellaiseen yllyttämisen.

** Helsingissä tilastoitiin 1891 yhteensä 94 leipomoa, joissa työskenteli 184 miestä ja 107 naista, 50:ssä yksinomaan naisia ja 30:ssä miehiä, oppilaita miehistä 101, joista 27 alaikäisiä; 1893: 104 työpaikkaa, joista 68 kokonaan ja 32 osaksi maan alla, koko 3,1–215 kuutiometriä, miehiä 130, naisia 106, asunto-olot suuresti puutteelliset.[10]

Ensimmäinen mielenosoitus

Kesäkuussa 1890 nähtiin maamme ensimmäinen laajempi mielenosoitus, johon myös työväkeä osallistui. Sen sai liikkeelle Mechelinin senaatin eroaminen, joka tapahtui vastalauseeksi venäläistämistoimeksi koetulle postimanifestille:

"Vähää ennen yhdeksää järjestäytyi tämä meidän oloissa suunnatoin työmiesjoukko ja kulki, yhdistyksen laulukunta etupäässä, pitkin Henrikin- ja Aleksanterinkatuja senatori Mechelinin asunnolle, jonka edustalla suuri kansanpaljous odotteli matkalla yhä kasvanutta, tuhansiin nousevaa kulkuetta."[10]

Keisarin antama manifesti alisti Suomen postilaitoksen Venäjän postin alaiseksi. Sen katsotaan aloittaneen ns. ensimmäisen sortokauden, joka herätti levottomuutta ja vastalauseliikehdintää Suomessa.

ta, joten järjestyminen oli ajankohtaan nähden hyvällä tolalla.

Kisälli Otto Virtasen ansiosta oli saatu toimintaan ammattiosaston komea torvisoittokunta, joka soitteli omissa iltamissa ja muittenkin tilaisuuksissa maksun edestä. Kohta saatiin myös osaston laulukunta siihen kuntoon, että se lauleli pienempiä palkintojakin.[11]

Sukupuolirajoitusten murtumaa enteili ensimmäisten naisleipurien palkkaaminen ”ammattileipomoon”, kun A.B. Blåfield otti palvelukseensa kaksi naistyöntekijää, joista toinen oli käynyt opin Tukholmassa – Suomessa se ei ollut vielä mahdollista.

Kohtalainen palkka, pitkä päivä

Vuonna 1891 leipurinkisällin rahapalkka oli keskimäärin 1,50 markkaa päivältä, mikä teki noin 45–50 markkaa kuussa. Sen lisäksi isäntä tarjosi ylöspidon, mikä oli yhä käytäntönä eräillä muillakin käsityöaloilla.

Niillä aloilla, joilla maksettiin vain rahapalkkaa, työläisperheen asuntoon ja ruokaan kului suunnilleen leipurikisällin palkan verran. Näillä aloilla työläisen tuli siis ansaita kaksi kertaa parempaa rahapalkkaa päästäkseen samaan elintasoon.

Esimerkiksi kirvesmiesten ja muurarien palkka olikin juuri kaksikertainen, 3 markkaa päivässä. Maalarin palkka oli 2,35 ja parhaiten tienaavan kirjanpainajan 7 markkaa päivässä.

Kun luontaisedut otetaan huomioon, voidaan arvioida leipurinkisällien käytettävissä olevan rahapalkan olleen kohtalainen tuon ajan mittapuulla. Heillä oli kuitenkin muita pitempi työaika, tavallisesti noin 14–16 tuntia.[12]

Naisleipojien päiväpalkka jäi yhä noin kolmannekseen mieskisällien keskipalkasta. Oppipojat saivat vielä vähemmän, kondiittorit taas selvästi enemmän.

Elintarpeiden hintoja 1891, mk

- ruisleipä, kg	0,24
- herneet, kappa	1,13
- perunat, kappa	0,51
- tuore sianliha, kg	0,89
- voi, kg	1,56
- maito, l	0,16
- suolasilakka, kg	0,22
- koivuhalot, syli	15,60
- asuinhuone, mk/kk	15–20

Kisälli Otto Virtasen 1891 perustama ammattiosaston torvi-soittokunta soitteli omissa ja vieraittenkin iltamissa. (Leipuriliitto 1900–1950)

Kaupungin vauraimpiin lukeutunut kondiittori F.E. Ekberg ja hänen ensimmäisen kivitalonsa 1860-luvulla. Talo sijiatsi Aleksanterinkadun länsipäässä, nykyisen Stockmannin paikalla. *(HKM)*

Ammattiosasto vaihtaa nimeä ja paheksuu työnteettäjiä

Vuoden 1892 vuosikokouksessa mieliä kiihdytti kysymys osaston nimestä. ”Kiivaan keskustelun perästä” nimi ajanmukaistettiin *Helsingin Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosastoksi*. Nimenmuutoksesta huolimatta osastoon ei liittynyt sokerileipureita vielä vuosiin.

Vuosikokouksessa väiteltiin myös periaatteellisesti tärkeästä sääntömuutoksesta, joka koski jäsenten oikeuksia. Äänin 5–4 päätettiin, että äänioikeus on edelleen vain ammattikokeen suorittaneilla ja kisällikirjan hankkineilla ammattimiehillä (kisälleillä) – vaan ei ulosoppineilla eikä oppilailla.

Sääntökiistaa seurasi puheenjohtajaongelma. Puheenjohtajaksi oli valittu yksimielisesti äänioikeuden laajentamista voimallisesti ajanut Toivo von Schrowe. Mutta hävittyään sääntöäänestyksen hän ilmoitti luopuvansa puheenjohtajan tehtävästä toistaiseksi toiselle paikkakunnalle matkustamisen takia. Sijalleen hän ehdotti herra Rosenbergiä, jonka kanssa oli juuri iskenyt yhteen sääntöasiassa. Puolen vuoden vaeltelun jälkeen von Schrowe palasi kaupunkiin ja otti taas puheenjohtajan tehtävän hoitoonsa. Osaston sihteerinä toimi näinä aikoina leipurimestari **Nikolai Leino**.

Keväällä 1892 vain yksi työnteettäjä oli myöntyväinen yötyön poistamiseen, kolme oli puolueetonta ja kaikki muut vastaan. Kaikki ammattiosaston työnantajajäsenetkään eivät

Muhkeita voittoja omistajille[13]

Leipomoliikkeen harjoittaminen näyttää olleen 1800-luvun lopulla varsin tuottoisaa liiketoimintaa ainakin isommille liikkeille.

Monessa leipomossa leipurityöläiselle maksettiin työpalkkana tuskin puolet siitä, minkä hän työllään tuotti. Esimerkiksi Fr. Ekbergin liikkeen palkkamenot olivat vuonna 1890 noin 16 000 markkaa ja voitto runsaat 28 400 markkaa (raaka-aine- ym. liikekulujen ollessa 93 500 mk). Työllä tuotettu arvo jakaantui siis siten, että omistaja otti lähes kaksi kertaa enemmän voittona kuin maksoi työntekijöilleen palkkoina. Ekberg saattoikin pian rakennuttaa komean kivitalon osoitteeseen Aleksanterinkatu 52.

Samana vuonna **Justina Taurenin** liike Iso-Robertinkadulla puristi neljän naistyöntekijän työllä 4 000 markan lisäarvon, joten voitto työntekijää kohti oli noin tuhat markkaa eli samaa luokkaa kuin Ekbergillä.

Rikkaita kivitalojen omistajia olivat myös ainakin kondiittori **Erik Löfström**, kondiittorimestarin leski **Charlotta Catani**, jonka poika jatkoi liikkeen pitoa Pohjoisesplanadilla, leipurimestarin leski **Amanda Holm** sekä leipurimestarit **G. U. Sandberg** ja **Frans Juslenius**.

Kuten titteleistä ilmenee, monet liikkeenharjoittajat säilyttivät mestari-nimikkeensä, vaikka sitä ei enää vaadittu. Samoin oppipojat pysyivät oppipoikina ja kisällit sekä ulosoppineet kisälleinä palkkatyöläisyydestään huolimatta. Naistyöntekijöitä sanottiin vain piioiksi.

Kisälli Toivo von Schrowe toimi Leipuriosaston ensivuosina sihteerinä ja puheenjohtajana. Työnantajat epäilivät häntä yllyttäjäksi ensimmäisiin työnlakkautuksiin. Myöhemmin von Schrowe ryhtyi yrittäjäksi ja ajautui valkoisten leiriin. *(Sukukirja von Schrowe)*

kannattaneet yötyön poistamista. Ammattiosasto päätti ilmaista ensimmäisen kerran paheksuntansa työnantajien mielialan johdosta. Paheksumislausunto saatettiin kiertokirjeellä heidän tietoonsa.

Vuoden 1892 loppupuolella taloudelliset olot kääntyivät huonompaan suuntaan, ja ensimmäinen kapitalistinen lamakausi alkoi koetella maamme työväkeä.

Leipomo-osastossa tunnettiin alakuloa huonon ajan lisäksi työnantajajäsenten kanssa nousseiden kiistojen seurauksena. Ammattiosaston toimeliaisuus hiipui, kuukausikokouksissa kävi vain muutamia jäseniä. Kuitenkin osaston kantelujen seurauksena kymmenkunta työnantajaa joutui maksamaan sakkoja alaikäisten käyttämisestä yötyössä. Osaston mielestä tarkastuksia suoritettiin edelleen leväperäisesti.

Agitaattori Nälkä puhuu

Kapitalistinen ylituotantopula syntyi vientiteollisuudessa, mutta se levisi muillekin aloille, kun ihmisillä ei ollut varaa ostaa niiden tuotteita. Vaikka leivän kulutus pysyi lamaaikanakin melko vakaana, alkoi köyhtyminen lamata myös leipomotoimintaa.

Tammikuussa 1893 joutui leipurityöläisiäkin työttömäksi, ja ammattiosasto järjesti listakeräyksen *"puutetta jo kärsivien jäsenten hyväksi"*. Tuolloin käytiin keskustelua myös laajemman sosiaaliturvan aikaansaamisesta, koska sen paremmin osaston oma apurahasto kuin HTY:n rahastokaan eivät toimineet toivotulla tavalla.

Työn puutteen uhatessa leipurit turvautuivat vanhaan menettelyynsä: matkusteluun. Jäseniä kehotettiin hakemaan Teollisuushallitukselta matkastipendejä syystä, että *"leipureilla on paljon oppimista ulkomailta, koskapa etenkin Ruotsista tuodaan tänne hyvin paljo piisleipää, jota kyllä voisi kotimaassakin valmistaa"*.

Kesällä 1893 pidetty maamme ensimmäinen työväenyhdistysten edustajakokous *"asettui pontevasti vaatimaan 10-tuntista työpäivää"* sekä rajoitettua äänioikeutta työväelle. Suutari **Eetu Salin** ja muut HTY:n radikaalit arvostelivat kokousta vaatimusten pehmentelystä. HTY:n puhujaseurassa noussut vasemmistosuunta sai lisääntyvää kannatusta.

Helsingissä nähtiin ensimmäiset palkkatyöläisten liikehdinnät vuoden 1894 alussa, kun *"työttömät ulkotyöläiset eli puseromiehet vaativat työtä ja leipää joukolla ja uhkaavasti esiintyen"*.[14]

Työväenyhdistyksen kutsumaan työttömien kokoukseen saapui yli 700 miestä.Kokouksessa valitettiin, että ei ole työtä eikä ole leipää, mutta vuokraisäntä kopistaa ja uhkaa ulosajolla. Kokous asetti komitean, joka lähetettiin vaatimaan kaupungin herroilta töiden järjestämistä työttömille ja niiden antamista vain helsinkiläisille työläisille. Ja nyt nimenomaan vaadittiin.

Porvarilehdissä työttömät leimattiin räyhääväksi roskaväeksi. Uudenmaan pataljoonasta oli määrätty yksi komppania hyökkäysvalmiuteen viikon ajaksi, mikä salattiin julkisuudelta[15]. **Alli Tryggin** perustamalla Kansankodilla Sörnäisissä jaettiin ruokaa nälkäisille.

Eetu Salin kuvaa juuri näiden tapahtumien muodostuneen käännekohdaksi helsinkiläisen työväenliikkeen kehityksessä:

> *"Ensimmäisen kerran minä näin sen agitatsiooniaan harjoittamassa Helsingin työväestön keskuudessa joulun seudussa talvella 1893. Sörnäisten Kansankodissa agitaattori Nälkä suvaitsi pitää sen ensimmäisen esittelynsä. Tämä siksi, että H:gin Työväenyhdistys oli silloin kylläisten huostassa, joten siellä eivät nälkäiset voineet saada kokoushuonetta."*[16]

Leipurit selvisivät melko vähällä, sillä vuoden 1894 alussa työttömänä oli vain kolme jä-

sentä. Palkatkaan eivät pahemmin kärsineet, vaikka muilla aloilla työnantajat onnistuivat alentamaan ansiotasoa. Työaikakysymys sen sijaan kuumensi tunteita. Ammattiosaston kokouksessa ehdotettiin niiden mestarien nimien julkaisemista, jotka teettävät 16- tai 18-tuntista työpäivää, mutta se jäi työnantajajäsenten vastustuksen takia.

Kisälliperinnettä ammattiosasto oli tukenut järjestämällä Helsinkiin saapuville vaeltajille työpaikkoja ja antamalla matkarahaa, jos työtä ei ole tarjolla. Nyt osaston *"työtoimisto päätetään lakkauttaa, syystä että eräät, joille annetaan reissurahaa juovat vaan rahat eivätkä välitäkään työstä"*.

Vuoden 1894 lopulla ammattiosaston jäsenmäärä romahti: maksaneita jäseniä oli vain 19, kun edellisvuosina heitä oli yli 70. Pula-ajan ohella Leipuriosastoa lamasi sen sisällä patoutunut ristiriita: osasto tasapainoili yhä työläisten vaatimusten ja työnantajien välillä, vaikka ristiriita oli sovittamaton.

Yhteistoimintaan naisten kanssa?

Naisleipurit lähettivät kirjeen, jossa valittivat epäterveellisistä työhuoneista ja heikoista palkoista. Ammattiosasto päätti, että naisten kanssa ryhdytään yhteistoimintaan olojen korjaamiseksi. Naisleipureilla ei ollut lainkaan omaa järjestöä, mutta puhuivat asioistaan HTY:n piirissä.

Samoihin aikoihin suomalainen työväenliike otti merkittävän askeleen, kun perustettiin *Työmies* -lehti.* Lehti sai alusta alkaen radikaalin maineen, koska se ilmoitti tehtäväkseen tukea työläisten taistelua etujensa ja oikeuksiensa puolesta. Lehdessä vaikuttivat työväenliikkeen itsenäistymistä ajavat puhujaseuralaiset, joita kutsuttiin "rähisijöiksi". He ajoivat Eetu Salinin johdolla sosialistista luokkataisteluohjelmaa eivätkä väistäneet väittelyä oli aika tai paikka mikä tahansa.

Leipuriosasto ryhtyi heti kannattamaan uutta lehteä ostamalla yhden osakkeen ja kehottamalla jäseniä se tilaamaan. Osaston ilmoitukset päätettiin julkaista Työmiehessä Päivälehden ja Suomettaren lisäksi.

* 1895 perustettu Työmies on eri lehti, kuin HTY:n aiemmin julkaisema Työmies-Arbetaren, joka ilmestyi Uuden Suomettaren ja joidenkin ruotsinkielisten lehtien liitteenä vuoteen 1889.

1890-luvun alkupuolen lama koetteli etenkin Helsingin rakennus- ja muita ulkotyöläisiä. Vuoden 1894 alussa nämä "puseromiehet" säikyttivät porvareita vaatien työtä ja leipää "joukolla ja uhkaavasti esiintyen".
(Wikimedia Commons)

Uutta itsetuntoa enteili myös alkukesän työväen kävelyretki, joka järjestettiin nyt ammattiosastojen yhteisenä mielenosoituskulkueena Seurasaareen. Päävaatimuksena oli äänioikeus työväelle ja lyhyempi työpäivä.

1896: "Punainen lakkokesä" – teollisen ajan ensimmäinen lakkoaalto

Vuonna 1896 ammatillinen toiminta oli yleisesti viriämässä lamakauden jäljiltä. Jo keväällä Helsingissä puhkesi useita työtaisteluja. Palkankorotusten ohella yhteiseksi tavoitteeksi muotoutui 10-tuntinen työpäivä, joka joissakin työpaikoissa oli jo saavutettu.

Suurin työtaistelu oli yli tuhannen rakennustyöläisen yli kaksiviikkoinen lakko. Työnantajat esiintyivät jyrkkinä ja hankkivat lakonmurtajia Pietarista. Lakko päättyi tappioon, mutta seuraavana keväänä rakennustyömailla päästiin 10 tunnin työpäivään.

Porvarilehdissä hyökättiin lakkoja vastaan ja väitettiin niitä kiihottajien aikaansaamiksi. Myös HTY:n johto vieritti syyn työläisille, mikä kärjisti suuntataistelua Työväenyhdistyksen sisällä.[17]

”Punaisen lakkokesän” 1896 työtaistelut olivat teollisen ajan ensimmäinen lakkoaalto maassamme. Työmies kirjoitti: *”Kova kovaa vastaan!”* Lakkojen johtomiehiä lähetetään opintomatkoille Ruotsiin ja Saksaan ottamaan selvää sosialistisen työväenliikkeen taistelumenetelmistä.

Ammattiosastojen kesäkuisella kävelyretkellä kannetaan ensimmäisen kerran punaisia nauhoja. Ne ovat osastojen etunenässä kulkevilla airueilla. Kävelyretkellä on mukana myös Leipurien ammattiosasto.

Työajan rinnalla äänioikeus sai yhä tärkeämmän sijan työväen vaatimuksissa. Säätyvaltiopäivien valtiopäivämiesten valintaan saivat osallistua vain neljän säädyn (aatelisto, papisto, porvaristo, talonpojat) jäsenet. Työväestöllä ei ollut äänioikeutta eikä ollenkaan omia edustajia valtiopäivillä.

Kunnallinenkin äänioikeus oli porrastettu varallisuuden mukaan. Siten esim. vuoden 1896 kunnallisvaaleissa Helsingissä 303 henkilöllä oli 25 ääntä kullakin ja suurempi äänivalta kuin kaikilla muilla yhteensä. Työväen laajoilla joukoilla ei ollut ääntä lainkaan. [18]

Yötyökysymys valtiopäiville

Leipomoiden yötyön poistaminen ei edennyt työnantajien kanssa neuvottelemalla. Maaliskuussa 1896 ammattiosasto asetti kymmenmiehisen komitean, johon nimettiin viisi työntekijä- ja viisi työnantajajäsentä. Se ryhtyi valmistelemaan palkatun asianajajan avustuksella yötyökysymyksen saattamista valtiopäivien käsiteltäväksi.

Porvarissäädyn edustaja ja työväenasian harrastaja **Otto Stenroth** ehdotti seuraavan vuoden säätyvaltiopäivillä tutkimusta, olisiko leipurien työaikaa lailla säädeltävä. Perusteluina esitettiin ammattiosaston ja ammatintarkastajien selvityksiä.

Porvarissäädyn hangoittelusta huolimatta ehdotus hyväksyttiin, ja senaatti velvoitti Teollisuushallituksen suorittamaan tutkimuksen leipomo-oloista.

Näin oli saatu eteenpäin ”asia, josta ensimmäisessä tulevaisuudessa odotetaan tulosta”. Lainsäädäntöhanke oli uusi avaus, koska mitään työaikasäädöksiä ei ollut olemassa lukuun ottamatta työväensuojeluasetuksen (1889) määräyksiä lasten ja nuorten työnteosta.

Tämä oli myös ensimmäinen kerta, kun Leipuriosasto pyrki vaikuttamaan poliittista tietä. Virkatien käytössä olivat avuksi suhteet sellaisiin poliittisiin vaikuttajiin, jotka tunsivat myötätuntoa työväenasiaa kohtaan. Heihin luetaan von Wrightin ja Stenrothin ohella Leo Mechelin ja muitakin edistysmielisiä poliitikkoja, jotka olivat HTY:n jäseniä.

Leipomoiden työolot olivat näihin aikoihin samantapaisen huomion kohteena muuallakin Euroopassa. Leipureista puhuttiin ”valkoisina kaivostyöläisinä”, ja yötyön rajoituspyrkimyksiä oli vireillä useissa maissa.

Työnteettäjiä nuhdellaan

Ammattiosaston kymmenes toimintavuosi alkoi eripuralla, koska eräät työnantajat olivat rikkoneet osaston päätöstä pitää tapaninpäivän ilta vapaata. Päätöksen rikkomisesta nuhdeltiin mestareita K. Holmqvist, K. Mustonen ja E. Baldauf.

Vuosikokouksen päätöksen mukaan kokouksista olisi pitänyt ilmoittaa Työmies-lehdessä. Puheenjohtaja R. Brondin (K.M. Brondinin veli) oli kuitenkin jättänyt ilmoituksen antamatta, koska piti lehden kirjoittelua liian hyökkäävänä työnantajia kohtaan. Kuukausikokouksessa puheenjohtajaa ojennettiin.

Ammattiosasto päätti osallistua keväiselle työväen kävelyretkelle (toisena helluntaipäivänä 7. kesäkuuta), mutta nyt päätettiin ”tehdä matka lipun kanssa”. Asiaa edistämään asetettiin lipunhankintakomitea.

Uusi lippu vanhaan kuosiin

Kesällä 1989 pidetyssä ammattiosaston kymmenvuotisjuhlassa vihittiin Leipuriosaston lippu, jossa on kuvattu leijonien pitelemä leipurien rinkelitunnus vaalealle pohjalle. Tähän aikaan työväenjärjestöjen liput olivat yleensäkin valkea- tai sinipohjaisia ammattikuntien vaakunakäytännön peruna, mutta kysymys oli politisoitunut. Kansainvälinen työväenliike oli jo ryhmittynyt punaisen viirinsä alle.

Suomalaisista ammattiyhdistyksistä ensimmäisenä punalipun otti käyttöönsä Helsingin konetehtaalaisten osasto 1898 – samana vuonna kun Leipureille valmistui vielä valkopohjainen – seuraavana vuonna maalarien ja kirvesmiesten osastot.

Leipurilipun tarina

Leipurien ammattiosasto teetti ensimmäisen lippunsa 10-vuotisjuhlaansa kevääksi 1898. Lipusta tuli vaaleapohjainen perinteisen ammattikunta-ajan tyyliin – vaan ei vielä punalippu. Seuraavana keväänä leipurit osallistuivat työväen yhteiselle kävelyretkelle uuden lippunsa ja airuenauhain kera.
Punalippu hankittiin osastolle vasta suurten taistelujen vuonna 1917, mutta alkuperäistäkin säilytettiin liiton toimistossa Siltasaaren työväentalolla. Keväällä 1918 eräät kaukokatseiset museovirkailijat pelastivat lipun Kansallismuseoon. Sieltä se palautettiin Ammattijärjestöjen selvityskonttorille, jolta puolestaan museo lunasti lipun takaisin itselleen 1932. Ja Kansallismuseon kokoelmakeskuksessa sitä säilytetään yhä. Lipun silkkinen pohjakangas on pahoin hapertunut, mutta hienot kirjailukuviot ovat säilyneet paremmin.
Lippu on yksi ammattijärjestöjen vanhimmista maassamme. (Kansallismuseo /Risto Uljas)

Leipurit saavuttavat päivätyön, köyhälistö äänioikeuden (1898–1907)

Toimintansa toisen kymmenvuotiskauden alkaessa Leipuriosasto eli vaikeaa murroskautta. Etummaisin työläisjäsenistö oli henkisesti irtautunut työnantajista, mutta osasto oli yhä virallisesti yhteistoimintajärjestö. Nuorempi polvi vaati tiukempaa toimintaa, parempia palkkoja ja työolojen helpottamiseksi, mutta työnostajat torjuivat ylimielisesti neuvotteluyritykset.

Valtiopäivät oli päättänyt yötyökysymyksen tutkimisesta, mutta ei sen enempää.

Juomalakko ei täysin pidä

Työväenjärjestöissä levisi juomalakkoliike. Leipuriosastokin päätti yhtyä asiaan, *"johonka kohta ilmoittaa ottavansa osaa noin 20 läsnä olijaa"*. Lakkointo hiipui, mutta loppuvuodesta *"aletaan hommaamaan uudestaan juomalakkoa"*. Yritys ei vaikuta kovin pontevalta tälläkään kertaa.

Monissa muissa ammateissa juomalakkoon tartuttiin innokkaammin. Se sai joukkoliikkeen luonteen, ja lakkoon yhtyi kaikkiaan liki 70 000 työläistä. Liikkeessä oli näkyvästi mukana sosialistisen suunnan toimijoita, joukossa myös tunnettuja ryyppymiehiä.

Työväen varhainen valistusaate vaali myös fyysisen kunnon kehittämistä, ja työläispiireissä levisi urheiluinnostus. Ensimmäisenä työväenseurana oli perustettu Helsingin Ponnistus 1897.

N. Leinon ehdotuksesta Leipuriosastossakin ruvettiin suunnittelemaan urheilukilpailuja ammattilaisten keskuudessa. Lajeiksi kaavailtiin *"kilpajuoksua, kuulannostoa, köydenvetoa ja muuta sellaista"*. Ensimmäisen kerran "ruumiillisen kulttuurin harrastus" oli virinnyt ammattiosastossa edellistalvena, kun leipurien hiihtoretki oli suunnattu Kaisaniemestä Fredriksbergiin eli Pasilaan.

Leipurit perustamassa työväenpuoluetta

Nuoren polven halukkuus jyrkempiin otteisiin tuli esiin, kun joukko kisällejä yritti ryhtyä työlakkoon yötyön lopettamiseksi kesällä 1898. Hankkeesta ei tiedetä muuta, kuin pöy-

Leipuriosaston jäseniä vuoden 1898 kävelyretken jälkeen Seurasaaressa uuden lippunsa ja airuenauhojen kera. (Kansan Arkisto-SEL)

täkirjan maininta: *”Erityisesti huomautti esimies* (Brondin*), että osaston ennen niin rauhallinen toiminta häirittiin viime kesänä siten että jotkut nuorukaiset ryhtyivät toimeenpanemaan työlakkoa joka ei kumminkaan mennyt läpi syystä, ettei vanhemmat työmiehet ottaneet ollenkaan osaa lakkoon.”*

Pesäeroa porvareista oireili ammattiosaston yhtyminen vuoden lopulla perustettuun Helsingin työväenpuolueeseen, jonka toimikuntaan valittiin kaksi leipurien edustajaa. Paikallinen työväenpuolue perustettiin Helsingin työväen yleisessä kokouksessa, jossa oli esillä äänioikeus- ja vaalilakkokysymys. Kokous linjasi:

> *”Helsingissä järjestäytynyt työväestö, joka jo kauan aikaa on huomannut edustavansa nykyisten tunnustettujen puolueiden ulkopuolella olevaa itsenäistä katsantokantaa, on viimeisten tapausten kautta entistä enemmän nähnyt, kuinka väärin vallassa olijat sen pyrintöjä ja toiveita ymmärtävät. Kieltääkseen julkisesti vallassa olijoilta kaiken holhoamis- ja kansan nimissä esiintymisoikeuden, julistautuu siitä syystä työväestö, ainakin mitä pääkaupunkiin tulee, itsenäiseksi puolueeksi.”* [20]

Leipuriammatin valiomiehet kasvoivat työväen luokkataisteluliikkeen mukana ja olivat sitä myös rakentamassa.

Helsingin lisäksi paikallisen työväenpuolueen perustivat myös Tampereen ja Turun työläiset.

Radikalisoituneet asenteet näkyivät seuraavana vuonna (1899) pidetyssä työväenyhdistysten toisessa edustajakokouksessa, jossa hyväksyttiin suurella yksimielisyydellä uusi ohjelma ja päätettiin perustaa *Suomen Työväenpuolue*. Ohjelmajulistuksessaan uusi puolue ilmoitti pyrkivänsä *”kaikissa suhteissa Suomen työväen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen vapauttamiseen”*. Tavoitteeksi asetettiin mm. 8 tunnin työpäivä, kansanvaltainen eduskunta ja valtiollinen työväenvakuutus.

Itsenäisen työväenpuolueen perustaminen oli liikaa von Wrightille. Hän erosi lopuistakin tehtävistään työväenjärjestöissä, minkä katsotaan päättäneen wrightiläisen ajan maamme työväenliikkeessä.

Ammattiosaston toimipaikka oli vaihtunut samalla, kun Työväenyhdistys oli muuttanut uusiin tiloihin Yrjönkatu 7:ään. Tästä Yrjönkadun Torpasta *Juttutupineen* muodostui helsinkiläistyöväestön vilkas toimintakeskus, ajatushautomo sekä kiihkeitten kokousten että huvienkin näyttämö.

Muutto symboloi myös wrightiläisen ajan päättymistä ja maamme ensimmäisen työväenyhdistyksen siirtymistä työläisten omiin käsiin. Leipuriosastossa se tapahtui lopullisesti seuraavana vuonna.

Paikallinen työväenpuolue Helsinkiin

Itsenäisen työväenpuolueen aikaansaaminen punoutui 1800-luvun lopulla äänioikeus- ja eduskuntataisteluun. Äänioikeus oli työväestölle tärkeä ihmisarvo- ja kansalaisoikeusasia. Samalla se tarvittiin, jotta voitaisiin vaikuttaa lainsäädäntöön ja saada sen kautta parannuksia työväestön asemaan.

Koska työväki oli säätyjen ulkopuolella, työväenyhdistykset pyrkivät saamaan edustajiaan sekä valtiopäiville että kaupunginvaltuustoihin porvarillisten puolueiden kautta. Tuolloin Suomessa toimi kolme puoluetta: ruotsalainen, suomalainen ja nuorsuomalainen puolue. Ne eivät suostuneet työväen esityksiin vaaliyhteistyöstä, mikä vahvisti näkemyksiä oman puolueen tarpeellisuudesta.

Vuoden 1898 lopulla kyse oli asevelvollisuuslain takia kutsuttujen säätyvaltiopäivien valtiopäivämiesvaalista. Työväenyhdistykset esittivät taas yhteistyötä, mutta porvari puolueet kieltäytyivät nytkin eväten työväestöltä mahdollisuuden saada ääntään kuuluviin edes vähässä määrin. Tämän johdosta työväen radikaalisiipi julisti vaalilakon, mikä oli enemmän symbolinen kuin käytännöllinen – eihän monellakaan työläisellä ollut vaali- eikä äänioikeutta. Tilannetta käsiteltiin HTY:n Yrjönkadun toimitalon pihalla pidetyssä työväenkokouksessa lokakuussa 1898. Tehtyään ensin vaalilakkopäätöksen, kokous hyväksyi ponnen:

> *”...on Suomen järjestyneen työväestön irtisanottava itsensä yläluokan holhouksesta, muodostumalla itsenäiseksi valtiolliseksi puolueeksi, joka niin hyvin taloudellisella ja valtiollisella kuin muillakin ihmiselämän aloilla ryhtyy taisteluun niitä yhteiskuntavalheita vastaan, jotka estävät kaikkia kansankerroksia pääsemästä valoon ja onnellisuuteen”* [21]

1899: Ensimmäinen leipurilakko

Työmiehen etusivulla julkaistiin tiistaina 4. heinäkuuta 1899 pieni ilmoitus: *Leipurien yleinen kokous on huomenna Yrjönkatu 27. Yötyön poistaminen!*[21]

Ilmoituksessa ei mainittu kokoonkutsujaa eikä kellonaikaa, joten kokous pidettiin ”villinä”, erillään ammattiosastosta. Sanaa oli levitetty suusta suuhun, ja kokoukseen Työväentalon pihalle 5. heinäkuuta klo 11 saapui runsaasti leipureita ja joitain työnantajia pienemmistä leipomoista. Puheenjohtajana toimi leipuri **Juho Koivistoinen**.

Hän selvitti, että yli kaksi vuotta oli odotettu viranomaisten toimenpiteitä yötyöasiassa. Kun ei mitään ole kuulunut, tulisi työantajille esittää, että nämä ryhtyvät korjaamaan asiaa omin toimin. Vaatimuksena oli yötyön poistaminen, 10-tuntinen työpäivä sekä pyhä- ja juhlapäivät vapaaksi. Palkkaan esitettiin ylityöstä 50 pennin lisäystä kisällille ja 25 penniä oppilaalle.[22] Vaatimukset hyväksyttiin yksimielisesti.

Kaupungin työnantajat pitivät viikon päästä oman kokouksensa ravintola Kaisaniemessä. Monet olivat myöntyviä, mutta isommat kapitalistit jyrkästi vastaan. He laittoivat kiertämään työmaille kaksi adressia: toiseen vaadittiin nimet niiltä työläisiltä, jotka osallistuivat leipurikokoukseen, toiseen niiltä jotka vastustivat lakkoa. Allekirjoituksesta kieltäytyviä uhattiin työstä erottamisella. Työläiset puolestaan keräsivät nimiä omaan listaansa. Toista sataa leipuria sitoutui irtisanoutumaan työstään, jos lakkoon jouduttaisiin.

Tavan mukaan lakkoon ryhdyttiin siten, että lakkolaiset irtisanoutuivat työpaikastaan ja palasivat takaisin, kun ratkaisu oli syntynyt. Työmiehessä varoitettiin muiden paikkakuntien leipureita tulemasta Helsinkiin töihin ennen kuin riita on ratkennut.

Sovintoneuvottelut kariutuivat, ja **Helsingin leipurityöläisten ensimmäinen järjestynyt työlakko alkoi 1. elokuuta 1899.** Lakko käsitti melkein kaikki kaupungin leipomot. Joukko pienempiä liikkeitä suostui työläisten vaatimuksiin, mutta isommat pysyivät jyrkkinä. Ne painostivat työläisiään ja hankkivat lakonmurtajia Pietarista, ensimmäisenä kaupungin toiseksi suurin työnantaja K. M. Brondin. Kansainväliseen rikkurikaartiin kertyi kolmisenkymmentä venäläistä ja joitain saksalaisia. Lakonrikkojiksi komennettiin myös puotipalvelijoita ja muita naistyöntekijöitä.

Ensimmäinen leipurilakko herätti suurta huomiota. Siitä kirjoiteltiin sanomalehdissä lähes päivittäin. Työmies antoi lakolle täyden tukensa ja kehotti yleisöä ostamaan vain niistä liikkeistä, jotka olivat myöntyneet työläisten esityksiin. Kun Työmies tuomitsi työnantajien röyhkeyden ja ”epäisänmaallisen rikkurivärväyksen”, sensuurilaitos lakkautti lehden kuukauden ajaksi.[22]

Wrigtiläinen työväenliike?

Jälkeenpäin on keskusteltu, voidaanko wrightiläisiä yhdistyksiä pitää lainkaan työväenjärjestöinä. Ne olivat enimmälti työnantajien ja porvarillisen sivistyneistön perustamia yhdistyksiä, joissa työläisten oma ääni jäi vaisuksi. Wrightiläiset vastustivat itsenäistä työväenpuoluetta, ja uskottelivat, että työväki voisi ajaa asiaansa olemassa olleiden porvarillisten puolueitten kautta.

Varhaiskauden työväenyhdistykset tekivät kuitenkin runsaasti aloitteita työväestön elinolojen kohentamiseksi. Ne tukivat apukassojen perustamista sekä työnvälityksen aikaansaamista, keräsivät tilastotietoja työ- ja elinoloista, tekivät esityksiä kaupungeille, virastoille ja säätyvaltiopäiville, joilla von Wright oli mukana aateliston edustajana. Järjestettiin puhe- ja esitelmätilaisuuksia sekä huveja. Ajoittain pyydettiin työnantajia lyhentämään työaikaa ja maksamaan työväelle kohtuullisia palkkoja.

Työväenliikkeen varhaiskauden uranuurtaja, rottinkitehtailija Viktor Julius von Wrighti toimi alkuvuosina myös Leipuriammattiosaston toimikunnassa. *(Wikimedia Commons)*

HTY julkaisi Työväenkalenteria ja omaa lehteä. Ja ehkä tärkeimpänä: varhaisilla työväenyhdistyksillä Suomeen luotiin kaikki kaupungit ja useita maalaispitäjiäkin käsittävä järjestöverkko lukuisine luottamus- ja toimihenkilöineen.

TYÖMIES.

No 176. 1899.

Yleinen leipurien työlakko

on alkanut Helsingissä tänä aamuna, h
työntekijät owat kieltäytyneet tekemäs
työtä öillä ja waatiwat päiwätöille r
joitusta, ettei työ olisi niin ihmistä rä
käwää ja terweydelle waarallista.
Tähän asti on ainoastaan yksi työn-

Leipurien lakko.

Suuremmat työnantajat niskoittele-
wat yhä edelleen, kiitos ulkomaalais-
ten työmiesten sekä kaikenlaisten maan-
tieltä haalittujen kulkijain, jotka owat
kiiruhtaneet tänne lakonrikkojiksi. Syytä
epätoiwoon ei kuitenkaan ole, sillä yksi
mestari toisensa jälkeen suostuu yhä.

PÄIVÄLEHTI.

No 195 1899

Leipurien työlakko.

Kun 1897 vuoden valtiopäivillä
käsiteltiin porvarissäädyssä tehtyä
anomusehdotusta leipurintyön-te-
kijäin työajan järjestämisestä, ei
säädyissä kuulunut yhtään ääntä,
koka olisi väittänyt, ettei epäkohdat
ole sellaisia kuin anomusehdotuk-

Työmies-lehti seurasi leipurilakkoa 1899 päivittäin antaen sille täyden tukensa.[23] *Porvarilehdistä vain nuorsuomalaisten Päivälehti katsoi yötyön lopettamisvaatimuksen oikeutetuksi. Lehti piti lakkoa myös kansallisena taisteluna ulkomaalaisia rikkureita vastaan.*

Porvarilehdistäkin Päivälehti ja Uusi Suometar pitivät lakkoa oikeutettuna, kun näkivät siinä kansallis-isänmaallisia piirteitä: pääasiassa suomenkieliset leipurityöläiset taistelivat enimmäkseen ruotsinkielisiä leipomokapitalisteja vastaan, ja nämä turvautuivat venäläiseen rikkurityövoimaan tsaarinhallinnon suojeluksessa. Hufvudstadsbladet taas ihasteli mestareita sekä heidän rouviaan, jotka riensivät leipomapuuhaan jopa yöajaksi.

Monet ammattiyhdistykset ilmaisivat tukensa työtaistelulle. Helsingin ammattiyhdistysten keskuskomitea kehotti lehti-ilmoituksin yleisöä ”poikoteeraamaan rikkurileipää” – uutta tämäkin, koska aiemmin keskuskomitea oli pysynyt työriidoissa puolueettomana.

Suurimmat leipomot saivat vähitellen tuotannon käyntiin ja toimittivat leipää myytäväksi pienemmillekin.

Lakkolaisten yksimielisyydestä huolimatta työtaistelu päättyi kolmen viikon kuluttua tappiolla. Moni lakkolainen oli jo hakeutunut töihin muille paikkakunnille, osa vaihtanut kokonaan toiselle alalle. Työnantajat eivät myöskään ottaneet lakkolaisia takaisin, vaan usuttivat viranomaiset heidän kimppuunsa. Joillekin lakkolaisille luettiin vankeustuomioita, jotkut muuttivat maasta.

Helsingin leipomoissa jatkui rajoittamaton työaika pyhä- ja yötöineen.[24]

Ammattiosastossa arvioitiin, että lakon ajankohta oli huonosti valittu eikä sitä osattu valmistella riittävän huolellisesti. Kesäaikaan leivän kulutus oli pientä monien kaupunkilaisten matkustettua maalle. Varoja lakkoavustuksiin ei ollut riittävästi eikä sovintolautakunnalla riittäviä toimintaohjeita eikä valtuuksia. Kun isot leipomot saivat työn käyntiin rikkurien avulla, olivat pienetkin pakotettuja mukautumaan.[25]

Ammattiosasto oli ollut virallisesti syrjässä elokuisesta työtaistelusta, koska se oli edelleen sääntöjensä mukaan työläisten ja työnantajien ”hyvää suhdetta” vaaliva yhteisjärjestö. Osastossa oli vielä jäseninä jokunen työnantaja ja Nikolai Leino puheenjohtajanakin.

K.M Brondin lukeutui kaupungin johtaviin työnantajiin, toimi aikanaan ammattiosastonkin johdossa, mutta ryhtyi sittemmin kovakätiseksi lakonmurtajaksi. (HKM)

Nikolai Leino oli Leipuriammattiosaston viimeisiä työnantajajäseniä ja osaston pj:kin 1899. Lakon aikana hän pyrki turhaan taivuttelemaan muita työnantajia sovinnollisemmalle linjalle. (Leipuriliitto)

Vuoden 1899 toimintakertomuksessa asia kuitattiin maininnalla: *”Työnantajien kieltäydyttyä edelleen oloihin vaadittavista korjauksista, päättivät työntekijät työlakon avulla hankkia oloihinsa parannusta.”*

Jos tappiollinen lakko aiheutti alakuloa ja katkeruuttakin, se myös tiukensi aktiivien asenteita. Yhtenä opetuksena oli se, että työläisten tulisi liittyä yhteen entistä lujemmin ja laajemmin. Siihen tähtäsi *”herra Koivistoisen esitys Leipurien liiton perustamisesta yli koko Suomen”*. Helsingin osasto asetti komitean valmistelemaan valtakunnallista liittoa.

Marraskuun kuukausikokouksessa oli läsnä HTY:n edustajana Eetu Salin, joka selvitti kesällä valitun puoluejohdon piirissä syntynyttä ammattiyhdistysriitaa*.

Salinin kutsuminen Leipuriosaston kokoukseen osoittaa osaston aktiivien samaistuneen tukevasti Työväenyhdistyksen sosialistisiipeen. Samaan viittaa sekin, että osasto osti entisen lisäksi 15 Työmies-lehden osaketta ”omaa lehteä kannattaakseen”. Samoin leipurit olivat valmiit liittymään HTY:n puhujaseuraan, joka jo tunnettiin sosialistisen ajattelun ja toiminnan keskuksena.[26] Tämä tiesi leipurityöläisten ja työnantajien väkinäisen yhteiselon päättymistä ammattiosastossa.

Osaston rahastonhoitajana oli toiminut työnteettäjäksi ryhtynyt Otto Virtanen, ammattiosaston perustajajäsen ja torvisoittokunnan puuhamies. Tileissä oli epäselvyyksiä eikä Virtaselta saatu riittävää selvitystä. Vuoden viimeisessä kokouksessa hänet poistettiin kokoushuoneesta *”suorastaan sosialistisen innostuksen vallassa”*[27]. Loputkin työnantajat erosivat, ja Leipuriosasto siirtyi luokkakannalle wrightiläisen vaiheen kestettyä reilut 11 vuotta.

Leipomolaki askeleen eteenpäin

Joulukuussa 1899 työnantajat perustivat *Helsingin leipurin- ja kondiittoriammatin harjoittajain liiton*. Sen johtokuntaan valittiin Robert Brondin ja Nikolai Leino, jotka molemmat olivat toimineet leipuriammattiosaston puheenjohtajina. Tässä liitossa, kuten Käsityö- ja tehdasyhdistyksessäkin, pyrittiin muun ohella

Eetu Salinin kutsuminen ammattiosaston kokoukseen kertoo leipurien samaistuneen työväenliikkeen vasemmistoon jo 1890-luvun lopulla. (Aikamerkki.org)

vaalimaan käsityöperinteitä mm. puhumalla opinkäynnin sekä ammattitaidon puolesta.

Valtakunnallisen työnantajaliiton leipomoyrittäjät perustivat jo seuraavana vuonna. Sen puheenjohtajaksi valittiin Helsingin Höyryleipomo Oy:n omistaja K. M Brondin.

Välittömänä syynä työnantajaliiton perustamiseen oli asetusesitys, joka koski leipomoiden työaikaa. Teollisuushallitus nimittäin julkaisi lokakuussa 1899 kaksi vuotta aiemmin määrätyn tutkimuksen leipomoiden työoloista ja siihen pohjautuvan asetusesityksen. Tähän sisältyi yötyön kieltäminen määrätyssä mitassa. Tätä työoloihin puuttumista vastaan työnantajat nousivat uuden liittonsa nimissä.

Siveellinen elämä isäntien huolena

Ammattientarkastajat olivat tiedustelleet työnantajien mielipiteitä yötyön poistamisesta. Sitä kannatti periaatteessa 174 liikkeenharjoittajaa ja vain 16 vastusti ehdottomasti. Useimpien mukaan päivätyössä järjestyksen ja puhtauden valvonta tulisi helpommaksi. Samoin arveltiin, että työ tehtäisiin ripeämmin, jos työntekijät saisivat nukkua yönsä.

Yötyökieltoa vastaan esitettiin, että lain noudattamista olisi vaikea valvoa. Huoli oli myös siitä, että työnantajat eivät voisi valvoa työntekijäin siveellistä elämää, jos nämä saisivat viettää yönsä vapaasti.

Työnantajat valittivat myös lisääntyviä kustannuksia, koska yötyön kielto pakottaisi hankkimaan toisen uunin niissä leipomoissa, joissa nyt selvittiin yhdellä uunilla, jota käytettiin sekä yöllä että päivällä. Joissain tapauksissa pitäisi hankkia toinen työhuonekin ja ehkä vielä makuuhuone työntekijöille, jos he eivät voisi maata samassa sängyssä vuorotellen.

* Riita koski työväenpuolueen ja ammattijärjestön suhdetta. HTY:n siipi kannatti itsenäisempää ay-toimintaa kuin puolueen turkulaisjohto.

Asetusehdotuksen mukaan leipurien työaika olisi enintään 12 tuntia vuorokaudessa. Työtä ei saisi teettää klo 21:n ja aamukuuden välisenä aikana arkisin, eikä lauantai- ja aattoiltaa seuraavan vuorokauden aikana. Yötyö olisi sallittu pyhäpäivän ja sitä seuraavan arkipäivän sekä kahden peräkkäisen pyhäpäivän välisenä yönä. Lisäksi yötyö voitaisiin sallia erityisluvalla korkeintaan 25 yönä vuodessa.

Asetusehdotus saatiin, mutta se ei täysin tyydyttänyt leipurityöläisiä. Asia myös hautautuu byrokratian rattaisiin seuraaviksi vuosiksi. Leipuriosastossa yötyön lopettaminen pysyy päällimmäisenä tavoitteena.

Vuosisata vaihtuu – nagaikat heiluvat Helsingissä

Vuosisatojen vaihtuessa poliittista tilannetta kärjisti tsaarin helmikuussa 1899 antama venäläistämismanifesti, joka liittyi Venäjän keskusvallan tiivistämispyrkimyksiin. Tämän ns. *ensimmäisen sortokauden* aikana (1899–1905) kansalaisoikeuksia rajoitettiin, painosensuuria tiukennettiin ja santarmilaitoksen yhteyteen perustettiin urkkijaverkosto. Kansalaisjärjestöt otettiin poliisin tiukkaan valvontaan.

Suomen sotaväki lakkautettiin ja suomalaismiehet komennettiin Venäjän armeijaan. Uuden asevelvollisuuslain nojalla vuodelle 1902 määrätyt kutsunnat johtivat mielenosoitusliikehdintään Helsingissä. Sotaväki hajotti väkijoukot pampuin ja ruoskin. Muualla maassa puhkesi työtaisteluja, joita leipurit tukivat listakeräyksillä.*

Venäläistämistoimet synnyttivät laajaa kansallista vastarintaa. Passiivisen vastarinnan rinnalle syntyi maanalainen aktivistien liike, johon liittyi myös tuhansia työläisiä, myös leipureita. Aktivistiryhmät hankkivat kiellettyä kirjallisuutta sekä aseita ja räjähdysaineita.

Suuren vastalauseadressin allekirjoitti yli 500 000 suomalaista, mutta Venäjän tsaari ei ottanut sitä edes vastaan. 1903 tsaari myönsi kenraalikuvernööri **Bobrikoville** diktaattorin valtuudet ”Suomen rauhoittamiseksi”. Suomenruotsalainen aktivisti **Eugen Schauman** ampui Bobrikovin kesällä 1904.

Kulttuurin ja talouden nousukausi

Sortokauden katveessa maamme kulttuurielämässä elettiin ns. kultakautta, joka ammensi kansallisaatteesta. Eturivin taiteilijat muovasivat suomalaisten omakuvaa kansallisromanttisilla teoksillaan. Sibelius sävelsi Finlandian 1899. Kansallisen vastarinnan vertauskuvaksi muodostui Helsingin Maalarien aktiivin **Eetu Iston** maalaus ”Hyökkäys”, jossa Suomi-neito puolustaa perustuslakia keisarillisen Venäjän kaksipäisen kotkan hyökkäykseltä.

* Asevelvollisuuslaki kumottiin 1905, jolloin Suomi sitoutui maksamaan ns. sotilasmiljoonia korvauksena siitä, että suomalaiset eivät joudu palvelukseen Venäjän sotaväkeen.

Liikehdintää laittomia kutsuntoja vastaan Helsingissä 1902. (HKM)

Talouselämässä jatkui kasvusuunta. Teollisuus laajeni ja elintaso kohosi. Sähkö- ja polttomoottorin käyttöönotto vauhditti teknistä kehitystä. Sarjatuotanto ja liukuhihna alkoivat yleistyä. Samalla pääomat laajenivat ja keskittyivät ennen näkemättömässä mitassa. Johtavissa kapitalistimaissa keskittyminen synnytti trusteja, jotka ottivat haltuunsa maailmanmarkkinoita. Imperialistiset vallat kiihdyttivät siirtomaiden anastusta 1800-luvun lopulta alkaen. Siihen liittyi myös Venäjän ja Japanin sota 1904–05.

Suomen pääkaupungissa jatkui arkinen hyörinä. Ateneum valmistui Kaivokadulle, ja muualle kantakaupunkiin nousi porvareitten kivitaloja. Kaupungissa katseltiin ensimmäisiä eläviä kuvia ja ihmeteltiin vierailevaa sirkusta. Telefooni otettiin käyttöön vauraimmissa kodeissa ja liikkeissä.

Työläisten asuinalue Pitkänsillan pohjoispuolella liitettiin Helsingin kaupunkiin. Linjat ja niiden ympäristö rakennettiin täyteen vuokrakasarmeja. Vähitellen sinnekin alettiin vetää sähköjä ja vesijohtoja. Asuntopulan jatkuessa hökkeliasutus levisi Pasilan ja Toukolan suuntaan. Kaupungin puolella työväki asutti Punavuoren kortteleita, joille porvarilehdet loivat hämäräperäistä mainetta.

Työväki kehitti ahkerasti omaa kulttuuriaan. Perustettiin soittokuntia, laulukuoroja ja teatterikerhoja. Iltamia järjestettiin vilkkaasti, ja niissä esiintyi omia ohjelmaryhmiä. Urheiluinnostus valtasi laajat joukot. Helsingin Jyry perustettiin Työväenyhdistyksen alaosastoksi 1902, ja siihen liittyi heti useita leipureita. Niukkaa vapaa-aikaansa työväki vietetti retkeilemällä mieluusti Seurasaaressa ja Korkeasaaressa, jotka oli avattu yleisölle 1890-luvulla.

Lukuharrastuksia varten HTY ja ammattijärjestöt ylläpitivät omia kirjastoja. Itäisen Viertotien varrella toimi Alli Tryggin raittiushenkinen Kansankoti, jonka lukutupa muutettiin kaupunginkirjastoksi. Järjestötoiminta keskittyi Työväenyhdistyksen Torpan ympärille Yrjönkadulla.

Työväenliike hyväksyy luokkataisteluohjelman

1900-luvun alkaessa Suomen työväenliike otti lopullisesti ohjat omiin käsiinsä. Sosialistinen Erfurtin ohjelma käännettiin suomeksi. Ammatillinen järjestyminen edistyi useilla aloilla.

Forssan kokouksessaan kesällä 1903 Työväenpuolue hyväksyi sosialistisen luokkataisteluohjelman ja muutti nimekseen *Sosialidemokraattinen puolue Suomessa*.

Forssan kokous julistaa, että taistelu on alkanut, lähimpinä tavoitteina äänioikeus ja 8-tuntinen työpäivä, päämääränä kapitalismin kumoaminen ja tuotantovälineiden yhteiskunnallistaminen köyhälistön luokkataistelun kautta. Forssan ohjelma on voimassa 49

Forssan ohjelma

"Mutta kuta enemmän kapitalismin kehitys kartuttaa köyhälistöä, sitä enemmän sitä pakotetaan ja tehdään kykeneväksi taisteluun kapitalismin kehitystä vastaan… Samassa kohoaa köyhälistö itsetietoiseksi siitä, että sen täytyy kannattaa ja jouduttaa tätä kehitystä ja että tuotannon välikappalten siirtymisen yksityisomaisuudesta kansan omaisuudeksi tulee olla sen päämääränä, valtiollisen vaikutusvallan valloittaminen keinona sen taistelussa työväenluokan vapauttamiseksi…

Köyhälistön järjestäminen, sen kohottaminen tajuamaan asemansa ja tehtävänsä, sen tekeminen henkisesti ja aineellisesti taistelukykyiseksi on siis sosialidemokraattisen puolueen varsinaisena ohjelmana, jonka toteuttamiseksi se käyttää kaikkia tarkoituksenmukaisia ja kansan luonnollista oikeudentunnetta vastaavia keinoja.

Forsssan kokous 1903. *(Työväen Arkisto)*

Sosialidemokraattinen puolue Suomessa... vaatii työntekijäluokan elämän laillista suojelemista ja taistelee hankkiakseen köyhälistölle kaikilla julkisen elämän aloilla mahdollisimman suuren vaikutusvallan."

Otteita Forssan ohjelmasta, hyväksytty puoluekokouksessa 1903, Forssa

Agitaattori Alex Halonen puhuu Yrjönkadun Torpalla vuonna1900. Seuraavana vuonna Leipuriammattiosasto palkkasi Halosen muutamaksi kuukaudeksi omaksi järjestäjäkseen. (Wikimedia Commons)

vuotta ja luo perustan mm. suomalaisen sosiaaliturvan rakentamiselle näihin päiviin asti.*

Helsingin Leipuriosasto kuului HTY:n kautta puolueeseen ja osallistui aktiivisesti sen toimintaan, levitti valistusaineistoja ja tuki järjestöjen ja työväentalojen rakentamista.

1900: Uskottuja miehiä ja agitaattori Halonen

Uuden vuosisadan alkaessa Helsingin Leipuriosastokin aloitti tavallaan alusta. Osasto piti organisoida uudelleen taistelujärjestöksi. Mitä se tarkoitti käytännössä, sitä ei kukaan osannut sanoa. Samanlaisessa murrosvaiheessa olivat muutkin helsinkiläiset ammattiosastot. Lisäksi suuri osa leipurityöläisistä oli häädetty työpaikoistaan tappiollisen lakon jälkeen, ja jäsenistö vaihtui muutenkin vilkkaasti.

Toimihenkilöiden löytäminen oli pulmallista, koska puheenjohtajan, sihteerin ja rahastonhoitajan tehtäviä olivat hoitaneet järjestöelämään tottuneemmat työnantajajäsenet. Raha-asiatkin olivat yhä sotkussa, edellinen rahastonhoitaja oli käyttänyt rahoja omiin tarkoituksiinsa, jättänyt jälkeensä velkoja ja poistunut kaupungista. Uusikin rahastonhoitaja oli kadonnut tuntemattomalla tavalla.[28]

Toiminta pyrittiin elvyttämään valitsemalla *"yksi mies joka työpaikasta uskotuksi mieheksi tehtävänään kantaa jäsenmaksut sekä toimittaa kaikki työtoverinsa jäseniksi"*. Uskotut miehet valittiin aluksi 14 työpaikalle.

Näitä "uskottuja miehiä" eli jäsenmaksunkantajia voidaan pitää nykyisten luottamusmiesten edeltäjinä ja heidän asettamistaan tärkeänä askeleena järjestymisen edistämisessä. Päätökseen sisältyi toinenkin oireileva piirre: nyt puhuttiin "tovereista", kun vielä lakkokokouksen puheenjohtajaksi edelliskesänä oli valittu "herra Koivistoinen".

Hänen esittämäänsä valtakunnallista liittoa alettiin puuhata lähettämällä kirjeitä "kaikkiin tunnettuihin paikkoihin" sekä palkkaamalla agitaattori, toimenaan *"ammattiosastojen perusteluhommat toisiin kaupunkeihin"*. Matkarahoja hankittiin iltamien kautta. Agitaattori **Halonen** tekikin syksyllä kiertomatkan, jonka tuloksena ilmoitti ammattiyhdistysasian edistyneen joillakin paikkakunnilla.

Kun keisarinhallinto tiukensi työväenjärjestöjen valvontaa, joidenkin ammattiosastojen toiminta hiipui kokonaan, mutta leipurityöläiset pitivät sitkeästi omansa toiminnassa. Leipomoiden siivottomuuden ja kehnojen asunto-olojen takia työnantajia uhattiin antaa ilmi terveystarkastajille. Oloja seuraamaan asetettiin kaksimiehinen komitea, **W. Nygren** ja **K. Runko**. Työoloihin tartuttiin myös julkisuuden avulla: *"Yleisöä pyritään saamaan puolellemme sanomalehtikirjoituksilla."* Luonnottomien työaikojen lisäksi ammattiosasto tiedotti lehdille työhuoneiden puutteista.

Suhdanteiden elpyessä työläisten lakkoliikehdintä alkoi virkistyä. Helsingissä puhkesi ainakin 15 työtaistelua, mutta Leipuriosastossa tunnettiin yhä alakuloa. 1903 työväen kävelyretkellekään ei moni jaksanut: *"Kävelyretkelle ei voida tänä keväänä lähteä syystä*

* Ensimmäinen "Suomen työväen ohjelma" oli hyväksytty Työväenpuolueen perustamiskokouksessa 1899.

että meidän täytyy tehdä edellinen yö työtä ja myöskin seuraava yö niin kuka jaksaisi lähteä sinne käveleen."

Työnantajat olivat silti havainneet levottomuutta helsinkiläisissä leipomoissa "parin perättömän lehtikirjoituksen sekä kiihkoilijoitten takia". Otto Virtanen raportoi: *"Kokouksia pidetään tavallisessa raskihuoneessa ja työväentalolla, jossa pari kolmekymmentä miestä kuuluu kokouksessa käyvän joka ilta... mutta ei yötyötä voida Helsingistä poistaa, jollei leipomista kokonaan tahdota jättää akkain ja kotileipomoitten valtaan."*[29]

Muualla maassa päästiin jo hiukan eteenpäin. Lyhyen lakon jälkeen Vaasassa tehtiin sopimus päivätyöhön siirtymisestä, jota pitivät hyvänä sekä työmiehet että työnteettäjät. Hämeenlinnassa ja Savonlinnassa oli leivottu pelkästään päiväsaikaan jo vuosia. Päivätyön eduksi mainittiin, että valaistus säästyi, monta epäkohtaa työväen suhteen katosi ja työnantaja saattoi paremmin valvoa liikettään.[30]

Naisleipojille oma osasto

Leipuriammattiosaston tammikuun kuukausikokous 1904 oli siinä mielessä historiallinen, että kokoukseen osallistui ensimmäisen kerran naistyöntekijöitä. He kertoivat naisten joutuvan tekemään leipomoissa ylen pitkää päivää ja yötä: *"16, 17 ja 18 tuntia päivässä viikot läpitte. Asunnot ovat suurimmaksi osaksi huonoja, kaikilla ei ole ensinkään vaan makaavat kyökin lattialla jne."*

Mutta otetaanko naisleipojat jäseniksi vai perustetaanko heille oma osasto? Keskustelu osoitti suljetun ammattikuntahengen rakoilua tässäkin asiassa. Naisia ei enää kielletty ammatin piiristä, vaan heidät katsottiin ammattitovereiksi, joiden kanssa oli käytävä yhdessä työnantajia vastaan.

Järjestökysymys ratkaistiin syksyllä, kun Koitossa poidettyyn kokoukseen saapui 20 mies- ja 40 naisleipuria. He päättivät nyt perustaa naisleipojille oman ammattiosaston, johon ilmoittautui heti 30 jäsentä. Leipuriosaston miehet lupasivat laatia säännöt ja hankkia kokoushuoneet. Osoitteet saatiin 45 "naisleipomosta".

Käytännössä naisia oli alalla kohta yhtä paljon kuin miehiäkin. Työnantajat suosivat nyt naistyövoimaa myös poliittisista syistä, sillä valittivat miestyöläisten heittäytyneen "sosialistikiihottajien syliin".[31]

Teollinen kehitys ja vapaa kilpailu olivat lisänneet opinkäymätöntä työvoimaa leipomoissa. Koko kotileipomohaara toimi pääasiassa naisten voimin, ja nämä leipomot kilpailivat ammattileipomoiden kanssa. Samalla kun ammattiosasto ajoi ammattitaidon säilyttämistä tasokkaan opin kautta, oli kyettävä parantamaan myös naisten työehtoja.

Sama koski oppilaita. Työnantajat pyrkivät lisäämään oppilaitten määrää ja samalla kilpailua työn tarjonnassa, jolloin *"entisetkin pienet palkat tulee poljetuksi alas kuin on kilvalla menijöitä"*.

Kirjallisia oppisopimuksia työnantajat eivät enää juurikaan tehneet, vaan oppisuhteet jäivät epämääräisiksi. Leipuriliikkeen pitäjinä oli rouvia, kivimiehiä ynnä muita, joilla ei ollut edes riittävää pätevyyttä valvoa ammattikokeita. Ammattioppi oli siis tuuliajolla.[32]

Ensimmäiset kesälomat, yötyökielto eteenpäin

Keväällä 1904 leipurityöläiset osallistuivat taas "välivuoden" jälkeen työväen kävelyretkelle "lipun ja airuitten kera". Äänioikeuskamppailu oli nyt päällimmäisenä, ja siinä Leipuriosasto mukana. Ammattiosasto keräsi tukea äänioikeusrahastoon, jolla varustauduttiin mahdollisen suurlakon varalle. Mutta oli mielessä muutakin:

"Koivistoinen ehdotti että eikö olisi pyydettävä työnantajilta pientä kesä-lomaa, jotta voitaisiin nauttia vähän kesään ihanuudesta, joka muuten jää Leipureilta hyvin pieneen. Kokous katsoi tällaisen pyynnön suotavaksi sillä edellytyksellä että palkka myöskin seuraa mainittuna aikana."[33]

Ehdotettiin kahden viikon lomaa vuoden työpaikassa olleille. Työnantajain liitto vastasi, että pyyntö on oikeutettu, mutta jätti asian kunkin työnantajan ja -tekijän keskinäiseksi asiaksi. Ilmeisesti monet leipurityöläiset kuitenkin pitivät ensimmäisen kerran lomaa kesällä 1904, mutta sen pitäminen riippui työnantajan suopuudesta.

Alkusyksystä tartuttiin jälleen yötyöasiaan, joka oli lopultakin liikahtamassa valtiopäivillä. Laki- ja talousvaliokunta otti nimittäin käsi-

Espoolainen Hougbergin leipomo n. 1907. (Espoon museo)

teltäväkseen teollisuushallituksen esityksen vuodelta 1899. Ammattiosasto vauhditti sitä omalla mietinnöllään, jonka vaatimuksiin oli lisätty siirtyminen viikkopalkkaan sekä työnantajan ylöspitojärjestelmän lopettaminen. Valtaosa pääkaupungin leipurityöläisistä asui vielä työnantajansa luona, ja heillä oli palkan osana työnantajan ylöspito – sekä kaupanpäällisinä jatkuva tarkkailu ja työvalmius.

Ammattiosasto pyrki rakentamaan myös valtakunnallista yhteistyötä lähettämällä kirjelmät tiedossa oleville leipuriosastoille:

"Pidettiin tärkeänä saada leipurit ympäri Suomen yhteistoimintaan ja päätettiin kysyä muilta leipuriamm.osastoilta, josko he yhtyvät meidän lakiehdotukseemme joka aijotaan esittää Waltiopäiville. Lisäksi pyydettiin tietoja Ruotsin leipurityöntekijäyhdistykseltä, millainen työaikatilanne mahtoi siellä vallita."

Voimat kootaan liitoksi

Vuosi 1905 muodostui työväenluokan suuren nousun vuodeksi. Yleisen liikehdinnän vanavedessä leipuriosastojen edustajat kokoontuivat Tampereelle Suomen Leipuri- ja Kondiittoriammattiosastojen ensimmäiseen edustajakokoukseen 14. toukokuuta 1905.

Mukana oli edustajia kuuden kaupungin osastoista. Helsinkiläisiä edustivat **K. Korhonen** ja **A. Mast**. Heillä oli evästyksenä: *"8 tuntinen työaika ja päivätyö samoinkuin palkkatariffi"*.[34] Perustetun keskushallinnon tehtäväksi tuli toimia yhdyssiteenä leipuriosastojen kesken, perustaa uusia ammattiosastoja ja valvoa ammattikunnan etuja.

Keskushallinto sijoitettiin Helsinkiin, ja sen jäseniksi valitiin vain helsinkiläisiä. Hallinnon toiminta jäi käytännössä Helsingin osaston vastuulle. Käynnistämiskuluihin osasto myönsi 25 markan lainan.

Tampereen edustajakokousta pidetään *Suomen Leipurityöntekijäin liiton* perustamiskokouksena, vaikka varsinainen liitto muodostetaan vasta seuraavana vuonna. Leipurien liitosta syntyy myöhemmin koko leipomoalan liitto ja edelleen eri elintarvike- ja nautintoainealojen yhteisliitto. Se toimii nykyisin nimellä *Suomen Elintarviketyöläisten liitto*.

Leipurit ovat tämän liiton perustajia ja sen johtavana voimana alusta alkaen. Liiton perustajaosastoille annettiin järjestysnumerot siten, että vanhin osasto sai numeron 1. Ja Ykkösenä Helsingin leipomotyöläisten ammattiosasto tunnetaan yhä.

Kokous vahvisti "ensimmäiseksi tavoitteeksi" yötyön lopettamisen.

Leipuriosastojen ensimmäinen edustajakokous 1905 katsotaan S. Leipurityöntekijäin liiton perustamiskokoukseksi, vaikka virallisesti liitto perustettiin vasta seurtaavana vuonna (Työväen Arkisto)

Päivätyö saavutetaan – ja menetetään…

Ammattiosasto ryhtyi ajamaan asiaa painostustoimin, koska leipomolaki raukesi jälleen valtiopäivillä. Kesänkorvalla 1905 kokouksiin saapui toista sataa jäsentä eli melkein kaikki jäsenmaksun maksaneet ja lisäksi järjestymättömiä. Leipomotyönantajain liitolle lähetetään kirjelmä, *"josko he hyväntahtoisesti lopettaisivat yötyön teettämisen leipomoissaan"* kesäkuun (1905) alusta lukien. Lisäksi ammattiosaston vaatimuksena on luopuminen seitsemännestä työvuorosta (sunnuntai).[35]

Kun vastausta ei kuulu, otetaan esille työtaisteluun ryhtyminen. Edellisen hävityn lakon vetomies Koivistoinen on sitä mieltä, että *"lakko tällä kertaa on toivotonta, johon ei kuitenkaan toiset yhtyneet"*.[36]

Työnantajien vastaus kuvaa kevään joukkoliikehdinnän taivutelleen isäntiä: ilmoittivat kannattavansa päivätyöhön siirtymistä, mutta vasta seuraavan vuoden (1906) elokuussa. Vetosivat tarpeeseen rakentaa lisäuuneja ja laajentaa työhuoneita. Sunnuntaivapaan osalta ehdottivat sovittelukomiteaa.

Ammattiosastossa päätetään ryhtyä neuvotteluihin ja valmistautua samalla työtaisteluun. Päätös tehdään suurella enemmistöllä, mutta se aiheuttaa sukupolven vaihdoksen osastossa. Puheenjohtaja ja sihteeri nimittäin vastustivat lakkopäätöstä ja erosivat tehtävistään. Tilalle nousivat nuoret miehet, joista neljä oli myös juuri perustetun leipurien keskushallinnon jäseniä.

Ammatillisen paikallisjärjestön edustajaksi sovittelukomiteaan nimettiin apj:n sihteeri **Matti Hälleberg***, joka toimi samalla komitean sihteerinä. Liiton kymmenvuotisjulkaisussa hän kertoo näistä uraauurtavista neuvotteluista, jotka käytiin Brondinin kahvilassa Etelä-Esplanadilla 20. toukokuuta 1905:

> *Aluksi kokouksen puheenjohtajaksi valittu leipurimestari O. Virtanen lausui mielihyvänsä siitä, että työnantajain ja työntekijäin edustajat olivat nyt ensi kertaa kokoontuneet pohtimaan yhteisiä asioita.*

* Matti Hälleberg (1906 Paasivuori) oli kirvesmies ja ammatillisen paikallisjärjestön puheenjohtaja, johon leipurit tunsivat luottamusta, sittemmin Suomen Ammattijärjestön ja Sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtaja sekä kansanedustaja.

Korhosen esitettyä työläisten vaatimukset yötyön ja seitsemännen työvuoron poistamisesta, K. M. Brondin sanoi puheita yötyön epäterveellisyydestä lörpöttelyksi. Mestari Lindberg myös puolusti yötyötä ja väitti ettei se ole luonnonlakien vastaista. Todisteeksi mainitsi mm. leijonan, joka on terve ja voimakas eläin ja jonka sanoi olevan yöllä hommissa ja päivällä lepäävän. Samoin se käy leipurityöntekijältäkin. Sen sijaan mestari Nikolai Leino, entinen ammattiosaston puheenjohtaja, sanoi, etteivät työnantajat vastusta yötyön poistamista, vaan pyysivät vain lisäaikaa tila- ym. järjestelyjen suorittamiseksi.
Hälleberg sanoi, että työnantajien on annettava selvä vastaus. Sovinnollinen yhteistyö on mahdollista vain, jos työnantajat suostuvat heti yötyön poistamaan. Tähän työnantajat esittivät kuukauden valmisteluaikaa, joten yötyö voitaisiin lopettaa 1. heinäkuuta 1905. Työt aloitettaisiin tavallisesti aamulla klo 5 ja lopetettaisiin viimeistään klo 9 illalla. Sunnuntain ja pyhäpäivän jälkeisenä yönä työt aloitettaisiin klo 12 yöllä. Ja milloin sattuu kaksi pyhää perätysten, niin tehtäisiin niiden välinen yö. Satunnaisten kiireiden aikana tehdään ylityötä 50 prosenttia korotetulla palkalla.”

Tämä työnantajien tarjous esitettiin Leipuriosaston kokoukselle 24. toukokuuta. Kokoukseen osallistui 141 jäsentä, jotka kallistuivat hyväksymisen kannalle:

”Osasto päätti tällä kertaa tyytyä siihen mitä sovinnolla saataan ja kaikki saapi jatkaa työtään vaan ainoastaan siinä tapauksessa että tekevät sitä päivällä määrätyllä ajalla” [37]

Seuravana päivänä sovittelukomitean kokouksessa vahvistetaan sopimus, jonka nojalla Helsingin leipomoissa siirrytään päivätyöhön 1. p:stä heinäkuuta 1905.

Tätä historiallista sopimusta voidaan pitää leipomoalan ensimmäisenä joukkotyösopimuksena (työehtosopimus) maassamme. Sen allekirjoitti 66 työnantajaa, jotka antoivat samalla sitoumuksen, että pyrkivät saattamaan sen voimaan ”myös naistyövoimaa käyttävissä koti- yms. leipomoissa”, kuten naisleipojat vaativat.

Historiallista saavutusta juhlittiin sitten nais- ja miesleipurien ”Valonjuhlassa” Lammassaaren Pohjanpirtissä. Olihan kahden vuosikymmenen ponnistelujen tuloksena saavutettu päivätyö.[38]

Päivätyöhön siirryttiin saman tien myös Turussa, Tampereella, Kotkassa, Porvoossa, ja Raumalla. Näin päivätyö oli ajettu läpi jo ennen varsinaisen leipurilain aikaansaamista.

Mutta jo kuukauden kuluttua alkoi venkoilu, kun Helsingin Höyryleipomon omistaja K. M. Brondin irtisanoi leipomonsa kaikki miesleipurit. Tilalle otti järjestymättömiä naisia, joilla alkoi teettää jälleen yötyötä. Sopimusta rikkovia työnantajia voitiin vain huomauttaa vakavasti. Näitä olivat Brondinin ohella Sjöblom, Hjort, Biström, Johansson ja Lents, lievemmin O. Wirtanen, G. Lindberg, E. Heinänen ja Gronval. Brondin julistettiin lisäksi työsulkuun, mutta sen teho jäi nimelliseksi.[39]

Yöleipomon aikataulu

”… ja kaikki tiedämme, että korpuiksi aijotut leivät tulevat ensin valmiiksi klo 11 aikana illalla ja jäähtymään muutamaksi tunniksi ennen kuin leikataan, muun halvempihintaisen leivän vuoro tulee sitte ja ranskanleivän klo 2, varikoinen eli ”sötsuuri” tarvitsee vielä kylmemmän uunin ja leivotaan sen tähden vasta myöhemmin aamulla, jolloin myös parempi kahvileipä valmistuu.. Kuljetus haarakauppoihin ym. aloitetaan klo 6 aamulla ja päätetään tämä 9 tai 10 suuremmissa leipomoissa.” [40]

Reikäleipämuotti 1900-luvun alkuvuosilta. (HKM)

Koneistuminen edistyy

”Koneellistamisen kokemuksia oli havaittu runsaasti Saksasta. Siellä on otettu käyttöön kaasu-uuneja ja monia koneita, joilla valmistetaan suuria määriä mm. keksejä edullisesti ja siisteissä tehdassaleissa. Sähköllä toimivia uuneja on puolestaan kehitetty Parisissa entistä toimivammiksi.” [41]

Elanto perustetaan

Osuustoiminta oli nousussaa, ja työnantajien petollisuus herätti Helsingin ammattiosastossa keskustelun työväen oman osuusleipomon perustamisesta. Kokemuksia oli haettu Tukholmasta. Ammattiosaston asettama suunnittelukomitea tuli siihen tulokseen, että *"on perustettava Työväen Osuusleipomo r.l."*[42]

Ammattiosasto kutsui muut ammattiyhdistykset ja edistykselliset järjestöt tällaisen osuusleipomon suunnittelukokoukseen:

> *"... Että voisimme seistä lujana moista sortoa vastaan, on leipuriammattiosasto valinnut erikoisen komitean tutkimaan siihen suuntaan, että paikkakunnalle saadaan tarpeellinen osuusleipomo."*[43]

"Hyvät olosuhteet keuhkotaudille"

Syksyllä 1905 saatiin uutta tietoa leipomoiden työoloista. Työtilastoinnin uranuurtajan maisteri **G. R. Snellmanin** laatimaan Työtilasto III:een oli koottu tietoja 696 leipomosta, joista vähän yli puolet oli kaupungeissa. Näissä leipomoissa työskenteli yhteensä 2 149 työntekijää. Lisäksi oli katsastettu 275 kotileipomoa, joissa 339 palkatonta työntekijää.[44]

Leipomoiden koneistumisaste oli hyvin alhainen. Käytössä oli joitain paloittelukoneita, joista useimmat toimivat käsivoimin. Vanutuskoneita oli tavattu koko maassa viisi. Höyryvoimaa käytti vain kolme leipomoa, joista kaksi Helsingissä.

60 prosenttia työntekijöistä oli miehiä. Useimmat olivat naimattomia ja asuivat edelleen työnantajan taloudessa. Työväensuojeluasetuksen (1889) rajoituksia oli yleisesti rikottu, koska monet olivat joutuneet leipomotyöhön alle 12-vuotiaina, yksi yhdeksänvuotiaana.

Leipurien työaika oli pitempi kuin teollisuudessa keskimäärin, noin 11–12 tuntia seitsemänä päivänä viikossa, naisilla ja oppilailla keskimäärin pitempi. Yli puolet joutui työskentelemään klo 21:n ja aamuviiden välillä. Yötyö oli yleisintä Helsingissä.

Työntekijäin niukat lepo- ja ruokailuajat olivat hyvin epäsäännöllisiä. Syötiin silloin, kun työn lomassa ehti, monasti seisaaltaan työhuoneessa. Lepo- ja vapaa-aika oli ripoteltu pienissä pätkissä vuorokauden eri aikoihin.

Kaikkein ahtaimmin asuttiin Helsingissä, jossa 82 prosenttia leipomotyöläisten asunnoista oli liika-asuttuja.

Useimmissa työhuoneissa ei ollut minkäänlaista pesumahdollisuutta: *"Taikinan vanutus sai käydä käsienpesusta, sillä taikinalla on suuri kyky imeä itseensä kaikenlaista likaa"*. Epäsiisteyttä lisäsi sekin, että työntekijät käyttivät samoja vuoteita vuorotellen, joten niitä ei päästy putsaamaan eikä tuulettamaan.[45]

Tutkijat antoivat kolmasosalle liikkeistä muistutuksen siivottomuudesta, likaisuudesta, torakoista, leipien pitämisestä portailla ja lattialla, löyhkästä ym. puutteista.[45]

Snellmanin mukaan huono hygienia yhdistyneenä työhuoneissa leijuvaan jauhontomuun ja raskaaseen työhön *"loikin keuhkotaudin leviämiselle otolliset olosuhteet."*

Työterveyden alkutahdit

Työolot aiheuttivat muitakin ammattisairauksia. Suuonteloon tunkeutuvan jauhopölyn katsottiin lisäävän hampaiden turmeltumista ja pölyn sekä hiostavan kuumuuden silmäsairauksia. Taikinan vanuttaminen ja jatkuva hikoilu olivat syynä ihotauteihin, kuten rohtumiin käsissä ja käsivarsissa. Uunista hehkuva kuumuus sai aikaan verentungosta päässä ja verenvuotoa nenästä. Suuret ja äkilliset lämpötilan vaihtelut aiheuttivat reumaattisia vaivoja. Jatkuva seisominen työssä aiheutti latuskajalkoja ja muita luuston epämuodostumia.

Sukupuolitauteja sairastettiin yleisesti. Tämä johtui tutkijoiden mukaan siitä, että korkea kuumuus ja yötyö kiihdyttivät sukupuoliviettiä samalla kun holhousjärjestelmä esti normaalin avioelämän.

Joka tapauksessa leipomoissa harjoitettiin yöaikaan muutakin ammattia kuin leiväntekoa, kuten jo leipomo-osastojen ensimmäisen edustajakokouksen pöytäkirjasta ilmeni: *"Sillä aamupuolella yötä jolloin työntekijän tahto on työstä ja valvomisesta veltostunut, tulee useinkin leipomoihin rakkauden kauppaajia ja usein nuoret työntekijät yhtyvät näiden kanssa irstailemaan ja saavat tuon inhottavan taudin itselleen"*.[46]

Snellmanin tutkimus osoitti, ettei leipomoiden työoloissa ollut tapahtunut parannusta 26 vuotta jatkuneen elinkeinovapauden aikana, pikemmin päinvastoin. Tutkimus edisti osaltaan Leipomolain aikaansaamista.

Tässä suunnittelukokouksessa päädytään siihen, että tuotanto-osuuskunnan sijasta perustetaan kulutusosuuskunta, ja sille hankitaan kannattajia eri yhteiskuntaluokista.

Perustamiskokoukseen 15. lokakuuta 1905 saapui sitten nelisensataa henkeä, ja he päättivät nimetä uuden osuusliikkeen Elannoksi.

Tilaisuudessa esitelmöinyt professori **J. H. Vennola** esitti, että leipomoliikkeen harjoittaja sai tavallisen ruisleivän hinnasta voittoa keskimäärin neljäsosan ja hienoimmista leivistä vielä enemmän. Hänen mukaansa osuusleipomolla olisi tärkeä merkitys elintarvikkeiden hintojen vakaannuttamisessa.

Elannon perustamiskirjaan ensimmäisenä nimensä kirjoitti leipurityöläinen **J. E. Niskala**. Hänen lisäkseen perustajajäseninä oli viisi muuta Leipuriosaston jäsentä. Ammattiosaston nimiin ostettiin 10 osuutta.

Elannolle hankittiin lainaa vastaan Itäisen Viertotien varrelta tontti, jolla toimi aiemmin Sörnäisten Höyryleipomo. Elanto rakensi kuitenkin uuden leipomon, jonka ensimmäisinä tuotteina toimitettiin tippaleipiä työväen vappujuhliin Mäntymäelle keväällä 1907.

Ammattiosaston aloitteesta perustettu Elannon leipätehdas valmistui 1907. (HKM)

1905: Suurlakko järisyttää Suomea

Työläisten liikehdintä oli lisääntynyt jo vuoden 1904 loppua kohti ja nousi ennen näkemättömiin mittoihin seuraavana keväänä.

Työväenjärjestöihin virtasi jäseniä, työtaistelut lisääntyivät. Joukkotoiminta kiihtyi, kun äänioikeusuudistus tuli säätyvaltiopäivien käsittelyyn keväällä 1905. Helsingin työväki marssi jo maaliskuussa punaisten lippujen alla suuriin mielenosoituksiin vaatien jokaiselle kansalaiselle yhtä ja yhtäläistä ääntä.

Huhtikuussa marssitaan uudelleen, ammattiosastoittain, leipurit muitten mukana. Rintamerkeissä lukee: *"Kaikki pyörät seisoo, kun vahva käsi tahtoo!"* Illalla väkijoukko piirittää Säätytaloa, jossa säätyjen on määrä ratkaista kantansa äänioikeuskysymykseen. Ratkaisu siirtyy ja jää keisarin käsiin.

Kesällä kuullaan mielialojen kiristyneen Venäjällä tappiollisen Japanin sodan ja elintarvikepulan seurauksena. Huhuttiin suurista mielenosoituksista ja verisistä yhteenotoista Venäjän asutuskeskuksissa. Taistelu huipentui lokakuussa valtakunnalliseen yleislakkoon, ja liikehdintä levisi saman tien Suomeen.

Helsinkiläinen työväki oikaisi selkänsä maanantaina aamupäivällä 30. lokakuuta 1905. Torille muodostui joukkokokous, joka kehotti Suomen työläisiä yhtymään välittömästi suurlakkoon.

Tehtaat, virastot, koulut, kaupat ja kahvilat sulkivat ovensa. Ihmiset tulvivat kaduille tervehtien toisiaan riemuiten.

Heti lakon alkaessa muodostettiin suurlakkokomitea ja kansalliskaarti, jonka runko muodostui työläisaktivisteista sekä vastarintaan osallistuneista ylioppilaista. Kaarti miehitti poliisilaitoksen ja ryhtyi pitämään järjestystä pääkaupungissa. Tsaarin kätyreinä tunnetut virkamiehet erotettiin ja venäläiset santarmit riisuttiin aseista.

1. marraskuuta työläisrunoilija **Kössi Kaatra** lukee Tampereen keskustorilla *Punaisen julistuksen*, jossa Helsingin järjestynyttä työväkeä kehotetaan valitsemaan maahan väliaikaisen hallituksen. Julistukseen yhdytään joukkokokouksissa kautta maan. Järjestysvalta siirtyy monin paikoin lakkokomiteoille.

Kumouksellisen joukkoliikkeen painostamana keisari Nikolai II myöntyilakiasäätävän duuman (eduskunnan) perustamiseen Venäjälle. Keisari antoi myös ns. marraskuun manifestin, jolla Suomen autonomia ja kansalaisoikeudet palautettiin entiselleen. Manifestiin sisältyi lupaus kutsua koolle valtiopäivät päättämään kansanedustuslaitoksen uudistamisesta.

Suurlakko 1905. Mielenosoittajia marssimassa Esplanaadilla Senaatintorille. (HKM)

Suurlakkokomitea päätti keskeyttää lakon 6. marraskuuta äänin 11–3. Työläisten kokouksissa ratkaisua arvostellaan, koska se jää puolitiehen: porvaristo saa entiset etuoikeutensa, mutta työväki pelkän lupauksen. Lakkokomitean enemmistö selittää päätöstä Pietarista saaduilla tiedoilla, joiden mukaan tsaari oli sittenkin säilyttänyt valtansa.

Leipuriammattiosasto oli lakon aikana välikädessä: pitäisikö elintarvikehuollon toimia lakonkin aikana: *"Puheenjohtaja teki kysymyksen josko leipuritkin yhtyvät nykyiseen suurlakkoon. Keskusteltaissa tultiin siihen päätökseen, että ei yhytä, sillä siitä johtuisi ehkä haittaa toisille aateveljille jos leipä loppuisi, vaan siinä tapauksessa yhtyään jos keskuslakkokomitea niin päättää."*[47]

Ammattiosasto esitti lisäksi, että lakkokomitea määrää leipurien työajan kahdeksantuntiseksi, *"jotta mekin ehtisimme lakkopuuhiin edes vähemmässä määrin"*. Lakkokomitea päätti pitää elintarvehuollon käynnissä, työaikaan se ei ottanut kantaa.

Suurlakko johti työväenliikkeen valtaisaan mobilisaatioon ja radikalisoitumiseen.

Jo suurlakon aikana työväestön ja porvariston välit kiristyivät. Kansalliskaarti jakautui työväen ja porvariston kaarteiksi, jotka ajautuivat lakon lopulla aseellisen yhteenoton partaalle. Liikehdinnän jatkuessa työväenkaarteja perustetaan ympäri maan ja niitä aletaan kutsua punakaarteiksi.

Ammattijärjestöjen jäsenmäärät moninkertaistuivat. Uusia ammattiliittoja perustettiin – kuten Leipurien liittokin – ja keskusammattijärjestön perustaminen pantiin vireille. Useilla aloilla tehtiin uusia paikallisia sopimuksia palkoista ja työajoista. Helsingin rakennustyöläiset ajoivat ensimmäisinä läpi yhdeksäntuntisen työpäivän.

Sosdem puolueen jäsenmäärä nousi 10 000:sta 85 000:een (1906). Radikaalisti uudistunut puoluejohto nimesi uuden suurlakkokomitean siltä varalta, että äänioikeusuudistus yritetään vesittää. Uusi lakkokomitea kehotti työväkeä perustamaan punakaarteja järjestyksen turvaksi niillekin paikkakunnille, joilla kaarteja ei vielä ollut. Keväällä 1906 pidettyyn punaisten kaartien ensimmäiseen edustajakokoukseen lähetti edustajansa 87 kaartia. Niihin oli liittynyt 25 000 työläistä.

Suurlakkovuoden lopulla työväki vauhditti taas eduskuntauudistusta mielenosoituksilla kautta maan.

1906: Köyhälistö saavuttaa äänioikeuden...

Kun eduskuntauudistus tuli säätyvaltiopäiville toukokuun lopulla 1906, järjestettiin taas laajoja mielenosoituksia, koska uudistusten sisällöstä ja läpimenosta ei ollut varmuutta. Tehtaat ja verstaat hiljenivät. Ihmiset kokoontuivat suoraan työpaikoilta Rautatientorille ja

Äänioikeusmielenosoitus Helsingissä kesällä 1905. (Wikimedia Commons)

marssivat sieltä ammattiosastoittain Säätytalolle. Kulkueen edessä kulki Punaisen kaartin soittokunta. Punaiset liput liehuivat. Julisteissa luki: *"Ellei luokkaeduista luovuta, ne lakaisee myrsky"*.[48]

Asemansa vaivoin säilyttänyt keisari Nikolai II vahvisti uuden vaalilain ja valtiopäiväjärjestyksen 20. heinäkuuta 1906. Sillä luodaan 200-jäseninen eduskunta, jonka valitsevat Suomen kansalaiset, yksi ja yhtäläinen ääni kullakin. Samalla säädetään sanan-, paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapaudet.

Suomen takapajuinen säätyjärjestelmä kansanvaltaistui kerralla ehkä Euroopan moderneimmaksi demokratiaksi (vaikka ei vielä parlamentaariseksi). Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus sekä vaalikelpoisuus koski myös naisia – kolmantena maana maailmassa. Ylin hallintovalta säilyi kuitenkin suuriruhtinaalla (Venäjän keisarilla), joka saattoi mm. jättää vahvistamatta eduskunnan säätämät lait ja hajottaa eduskunnan.

Historiankirjoittajien mukaan 1800-luku alkoi Suomessa 1809, kun yli 600 vuotta kestänyt Ruotsin valta päättyi ja Suomi liitettiin Venäjän keisarikuntaan. Vuosisata päättyi vuoden 1905 marraskuiseen suurlakkoon, joka asetti valtiollisen säätyjärjestelmän tilalle yleiseen äänioikeuteen perustuvan kansanedustuslaitoksen ja nosti työväenliikkeen keskeiseksi toimijaksi kansakunnan elämässä.

... ja vetää punaisen viivan

Alkuvuodesta 1907 Leipuriosastossa valmistauduttiin innolla vetämään punainen viiva ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Opiskeltiin vaalilain pykäliä ja äänestysmenettelyjä sekä levitettiin sosialistista vaaliagitaatiota.

Ensimmäisiin vaaleihinsa osallistunut sosdem puolue sai 37 prosenttia äänistä ja 80 kansanedustajaa 200:sta. Helsingissä ääniosuus oli 32,1, mikä oli alhaisin suurten kaupunkien joukossa. Uuden eduskunnan oli määrä käsitellä joukko säätyvaltiopäivillä käsittelemättä jääneitä lakiesityksiä, kuten leipomoiden työaikalaki.

1906: Oma lehti ja luottamusmiehiä

Helsingin leipurityöläiset osallistuivat tiiviisti suurtapahtumien vyöryyn ja työväenliikkeen rakentamiseen. Raskaaseen työsulkuun 1906 joutuneitten Helsingin metallityöläisten tueksi toimeenpantiin useampi listakeräys. Tuettiin myös työväentalojen rakentamista ja Työmies-lehteä.

Ammattihengen vahvistamiseksi osasto päätti *"ottaa käytäntöön yhtäläisen ammattimerkillä varustetun työlakin a.osaston jäsenten kesken"*. Lakin malli ratkaistiin äänestämällä (32–5), ja päähine pantiin tilaukseen. Yhdenmukaisia ammattiasuja hankittiin tuo-

hon aikaan muillakin aloilla. Pysyvämpään käyttöön ne jäivät vain harvoilla.

Uutta avausta merkitsi myös päätös perustaa osastolle pieni käsinkirjoitettu lehti, jonka nimeksi tuli *Edistäjä*. Ensimmäinen numero luettiin ääneen marraskuun kokouksessa 1907. Uutta aikaa kuvasti myös päätös hankkia ammattiosastolle monistamiskone.

Leipurien keskushallinnon kehotuksesta marraskuussa asetettiin luottamusmiehiä, joiden tuli pitää silmällä työväensuojelulain noudattamista ynnä muita ammattiasioita. Aiemmin Helsingin osasto oli asettanut työpaikoille uskottuja miehiä ja heidän yhdyssiteekseen alueelliset ”piirimiehet”. Nämä korvattiin nyt *luottamusmiehillä*, joita nimettiin aluksi kaksi, vastuualueinaan useampia työpaikkoja molemmilla.

Leipurityöntekijäin liitto

Leipuriosastojen edustajakokousta valmistelemaan ammattiosasto asetti kymmenmiehisen komitean. Väljähköstä keskushallinnosta haluttiin muodostaa varsinainen ammattiliitto.

Ilmoituksia Työmies-lehdessä lauantaina 11. marraskuuta 1905

Agitaattorit huomatkaa!
Työväen agitaattoreja kaikilta maan kulmilta pyydetään ilmoittamaan itsensä Helsingin suurlakkokomitealle, osoite Työmiehen toimitus. Olisi oltava valmiit lähtemään matkalle mitä pikimmin valistamaan kansaa 6 viikon kuluttua tapahtuvaan taisteluun äänioikeuskysymyksen lopullista ratkaisua varten. Suurlakkokomitea.

Punasen kaartin 4:s komppania kokoontuu sunnuntaina 12 p. klo 9 a.p. Oikokadun kansakoululle. Uusia, voimakkaita ja reippaita miehiä otetaan.

Leipuri a.-o. Iltama Palokunnantalolla lauvantaina 18. p. t. k. 1905. Pääsylippuja on saatavana tunnetuista kahviloista.

Höyrylaivaliike. Amerikkaan, Afrikkaan ja Austraaliaan kuljettaa siirtolaisia ehdottomasti pikemmin, paraiten ja halvimmalla Suomen Höyrylaiva-Osakeyhtiön maailman tunnetuilla englantilaisilla höyrylaivalinjoilla. Lipun hinta Hankoosta maihinnousupaikkaan Ameriikassa on nykyään Smk 178:-.

Asia ratkaistiin Helsingissä 2–4. syyskuuta 1906 kokoontuneessa leipuri- ja kondiittoriosastojen toisessa edustajakokouksessa, joka päätti perustaa *Suomen Leipurityöntekijäin liiton* (SLTL). Mukana oli nyt 11 ammattiosastoa. Liittohallinnon kaikki paikat jaettiin edelleen helsinkiläisille. Liiton ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Juho Koivistoinen ja sihteeriksi **Kyösti Lindroos**.

Ammattiosaston puheenjohtaja E. Niskala oli mukana, kun seuraavana vuonna perustettiin *Suomen Ammattijärjestö* (SAJ).

Leipurityöläisten toinen työlakko

Lakkoaalto jatkui ja parannuksia ajettiin läpi useilla aloilla. Myös Leipuriosasto ryhtyi hankkimaan uutta työsopimusta, kun vuoden 1905 hatara sopimus päättyi toukokuun lopussa 1907.

Ammattiosasto esitti päivittäiseksi työajaksi enintään yhdeksän tuntia, joka sisälsi yhden tunnin ruokailuajan. Lisäksi esityksenä oli ”ensiluokan palkkatariffi”.*

Siltä varalta, että jouduttaisiin lakkoon, ammattiosasto lähetti sähkösanomat Pietariin, Rääveliin, Tukholmaan, Tallinnaan ja Kööpenhaminaa. Viestissä pyydettiin etteivät sikäläiset työläiset lähtisi lakkopettureiksi, jos heitä Helsinkiin houkuteltaisiin. Ammattiosasto pyrki näin rakentamaan ensimmäisen kerran kansainvälistä yhteistoimintaa käyttäen hyväksi uudenaikaista sähkölennätintä.

Leipurien toinen työlakko alkoi 1. kesäkuuta 1907. Siihen liittyi noin 150 järjestynyttä ja 60 järjestymätöntä työläistä kaupungin 40 leipomossa.

Ensimmäinen lakkokokous pidettiin Työväenyhdistyksen talolla 3. kesäkuuta, läsnä noin 150 lakkolaista. Lakonmurtopuuhissa oli huomattu 15 rikkuria, joiden nimet luettiin julki. Nimettiin tarkastajat, jotka pyrkivät estämään rikkurien pääsyn työpaikalle, jos sellaisia ilmaantuu.

* Palkka oli maksettava ainoastaan rahassa. Ylityöstä arkipäivinä 50 sekä yö- ja sunnuntaityöstä 100 prosentilla korotettu palkka. Myös täsmennettiin oppilasmääräyksiä siten, että oppiaika oli leipurinammatissa kolme vuotta samassa työpaikassa, oppilaita voi olla vain yksi kolmea opinkäynyttä kohti ja heillä sai teettää ainoastaan ammattityötä. Lisäksi sovittelulautakunta selvittelemään työntekijäin ja työnantajain välisiä erimielisyyksiä. Sopimusajaksi ehdotettiin kahta vuotta.[49]

Vasta toimintansa aloittanut Elannon leipomo suostui ammattiosaston vaatimuksiin jo ennen lakon alkamista, ja parin ensimmäisen lakkoviikon aikana 24 muuta työnantajaa hyväksyi sopimuksen. Mutta isommat liikkeet pysyivät taas jyrkkinä ja haalivat rikkurityövoimaa mistä saavat, myös ulkomailta. Uusi työsopimus oli siis saatu hyväksytyksi ja voimaan, mutta vain osassa leipomoliikkeitä.

Leipurityöntekijäin liitto kehotti jäsenosastoja keräämään lakkotukea, mutta paheksui samalla sitä, ettei sille ilmoitettu etukäteen Helsingin lakosta.

Lakko venyi ja jotenkin laimeni. Rikkurikysymyksiä, lakkoavustuksia ja jäsenveroja setvittiin viikosta toiseen. Rikkureitten nimiä julkaistiin Työmiehessä ja liiton uudessa *Tähkä*-lehdessä.

Syyskuulla liittosihteeri Lindroos ehdotti lakon lopettamista, mutta ehdotus hylättiin yleisessä kokouksessa.

Sopimuksen piirissä oli lopulta noin 170 leipurityöläistä ja 28 työnantajaa.[50] Työnantajat olivat joutuneet korottamaan palkkoja rikkurityövoimaa houkutellessaan, joten sopimus nosti palkkoja myös sellaisissa leipomoissa, joiden omistaja ei sitä hyväksynyt. Vaikka suurin osa leipomoliikkeistä oli tehnyt sopimuksen, isoimmat toimivat lakonmurtajien voimin liki normaalisti.

”Lakko katsotaan päättyneeksi”

Tilanne jämähti urilleen, ja kesti liki kaksi vuotta ennen kuin lakko saatiin pois päiväjärjestyksestä. Lakkokomitea raportoi rikkuritapauksista ja rettelöivistä työnantajista. Lakkokassa oli tyhjä, ja niin oli liitonkin rahasto. Lakkoavustusten maksaminen lopetettiin toukokuussa 1908, jolloin suuri osa lakkolaisista oli hakeutunut töihin muille paikkakunnille tai toisille aloille.

Loppukesästä liittosihteeri Lindroos yritti taas saada lakon lopetetuksi, mutta esitys torjuttiin kahteenkin kertaan. Tapaus loi uutta kireyttä osaston ja liittosihteerin välille.

Liiaksi venähtänyt työriita piti joka tapauksessa jotenkin selvittää. Julkisesti lakkoa ei haluttu lopettaa, koska se olisi houkutellut sopimuksen hyväksyneitäkin liikkeitä siitä luopumaan. Lopulta päädytään siihen, että lakko katsotaan loppuneeksi, *”kun kohta sanotaan työsopimus ylös, jolloinka ollaan taas tilaisuudessa tarjoamaan uutta työsopimusta lakossa yhä oleviinkin liikkeisiin”*.

Työnantajat olivat nyt voimansa tunnossa eivätkä vastanneet lainkaan ammattiosaston uuteen sopimusesitykseen. Kokouksessa ehdotettiin uutta lakkoa, mutta *”ehdotus hyljättiin toistaiseksi osaston ollessa heikoissa voimissa tällä kertaa 2 vuotta kestäneestä lakosta”*. Uudesta lakosta luovuttiin äänin 20–2.

Vanha lakko katsottiin asiallisesti päättyneeksi, ja Helsingin sopimustilanne jäi sekavaksi.

”Parempia lakkoja”

Kun Suomen Ammattijärjestö (SAJ) oli perustettu*, Leipuriammattiosasto päätti yhtyä siihen äänestyksen jälkeen (28–5). Vastustajat pelkäsivät sopimusvapauden menetystä ja ”ulkopuolisten” liiallista sekaantumista leipurien asioihin. Liitonkin johdossa emmittiin, mutta liittymispäätös tehtiin Viipurin edustajakokouksessa syksyllä 1907.

Tässä kokouksessa käytiin kipakka keskustelu lakoista, joita oli käyty muuallakin. Helsingin lakkoa arvosteltiin huonosta ajoituksesta ja valmistelusta. Lakkoa murensivat rikkurit, joista miehet olivat venäläisiä ja naiset suomalaisia, eikä näitä kyetty riittävästi valistamaan. Lakkokassana ollut 400 markkaa oli riittämätön. Toisaalta Helsingin osasto lahjoitti liitolle iltamatuotostaan 504,89 markkaa tänä samaisena lakkovuotena.[51]

Lakkokassan huvetettua jouduttiin turvautumaan ylimääräiseen jäsenveroon, mikä taas vieroitti jäseniä, jotka muutenkin purnasivat jäsenmaksuista.

Liiton Viipurin kokouksessa hyväksyttiin SAJ:n puheenjohtajan **Eero Haapalaisen** esittämät ponnet, joilla hyökkäyslakot kielletään kokonaan, ellei ole huomattavia voiton mahdollisuuksia. Ammattiosaston tuli esitettää uusi sopimusesitys liittohallinnon ja SAJ:n toimikunnan tarkastettavaksi, ja saatava näiltä vanhan sopimuksen irtisanomislupa. Tuli pyrkiä koko paikkakuntaa tai sitä laajempaa aluetta koskeviin työehtosopimuksiin**.[52]

---

* Perustamiskokous pidettiin Tampereella 15-17 huhtikuuta 1907.

** Nyt alettiin puhua työehtosopimuksista, kun tähän asti paikallista kollektiivisopimusta oli nimitetty työsopimuk-

Wikströmin leipomo 1900-luvun alkuvuosina. *(TyArk)*

Näillä ponsilla muodostettiin kolmiportainen järjestö, jossa päätösvalta lakon aloittamisesta siirtyi liitolle ja jopa SAJ:n johdolle. Ammattijärjestön perustavassa kokouksessa oli perusteltu:

”Kovin paljot lakot, joista suurin osa päättyy työväelle tappioksi, todistavat, että meidän ammattiyhdistyksemme ja liittomme ovat vielä heikot. Paremmin pitää järjestäytyä, ja tehdä vähemmin lakkoja! Mutta silloin kuin niitä tehdään, tehtäköön niin, että voitetaan! Meidän on luotava sellainen järjestö, joka kapitalisteja vastaan taisteltaessa takaa köyhälistölle voiton.”[53]

Keskustelu ammattiosaston, liiton ja keskusjärjestön keskinäisistä suhteista kävi kiivaana, kun nuori ammattiyhdistysliike etsi toimintatapojaan.

1907: Uraauurtava Leipomolaki!

Leipomoiden työaikalaki tuli lopulta eduskunnan käsittelyyn leipurilakon jatkuessa syksyllä 1907. Ammattiosasto vaati lakiesitykseen muutoksia ja velvoitti sosialidemokraattiset kansanedustajat niitä ajamaan. Osasto osallistui myös asianajaja **Hirvikankaan** palkkaamiseen työväen edustajien avuksi.

Eduskunnassa laista käytiin kiivas kamppailu. Työväen edustajat vaativat lakiin kahdeksantuntista työpäivää, mutta porvarit vastustivat ankarasti. He uhkasivat kaataa koko lain myös sen takia, että siinä määrättiin palkka maksettavaksi yksinomaan rahana. Yötyön lopettaminen oli hyväksytty niin yleisesti, että siitä riideltiin vähemmän.

Ratkaisevassa käsittelyssä sosialisti **Taavi Tainion** esitys henkilökohtaisen työajan rajoittamisesta 48 tuntiin viikossa ja enintään kymmeneen tuntiin päivässä hyväksyttiin neljän äänen enemmistöllä. Rahapalkka – eli asunto- ja ruokapalkan poistaminen – voitti vain yhdellä äänellä 92–91. Pyhävapaastakin piti äänestää, mutta se hyväksyttiin selvemmin numeroin. Sosialistiedustajien tukena oli siis joitain edistysmielisiä porvareita.

Lakia käsiteltiin neljä kertaa täysistunnossa, kaksi kertaa työväenasiainvaliokunnassa ja kolme kertaa suuressa valiokunnassa. af Ursinin laskelmien mukaan siitä puhuttiin 103 kertaa, mistä kertyi pöytäkirjaan satakunta sivua. Hänen mukaansa ”se vasta oli eduskunnallista virkavaltaa” ja esimerkki siitä miten sosiaalista lainsäädäntöä voidaan venytellä ja jarrutella ”täydellisen demokraattisessakin eduskunnassa”.[54]

seksi tai palkkatariffiksi. Työsopimuksella aletaan tarkoittaa työnantajan ja yksittäisen työntekijän keskinäistä sopimusta työnteon ehdoista.

Eduskunta hyväksyi ”Lain työstä leipomoissa” 22. lokakuuta 1907. Leipomolakko vei osaston huomion siinä määrin, että tämä historiallinen tapahtuma kuitattiin vain pöytäkirjan maininnalla. Venäjän keisari vahvisti lain 4. kesäkuuta 1908, ja sen oli määrä tulla voimaan 1. heinäkuuta 1909.

Leipurityöläiset olivat saavuttaneet lailla vahvistetun päivätyön lähes 20 vuotta kestäneen kamppailun tuloksena, jonka pani alulle ensimmäinen leipurilakko 1899. Tämä oli ensimmäinen varsinainen työaikalaki maassamme. Lisäksi se sisälsi sunnuntaivapaan, enintään 10-tuntisen työpäivän ja 48-tuntisen työviikon, mikä merkitsi käytännössä keskimäärin kahdeksantuntista työpäivää.

Näin leipurityöläiset ottivat uranuurtajina käyttöön työajan, jota muilla aloilla ja muualla maailmassa vasta tavoiteltiin.

Laki painettiin seinätauluksi, joka asetettiin näkyville kaikissa leipomoissa. Tämä historiallinen laki oli ennen muuta Helsingin Leipuriammattiosaston sinnikkään kamppailun tulos ja työvoitto.

Työväenliikkeen rakentamisen kausi

Leipuriosasto joutui käsittelemään yhä lukuisampia kiertokirjeitä ja avustuspyyntöjä. Myös Leipurityöntekijäin liiton liittokokousasiakirjoja sekä työttömyys- ja matka-apurahakassan sääntöluonnoksia ammattiosastossa tutkittiin pitkään ja kommentoitiin seikkaperäisesti.

Lakkoväsymys, huono aika ja kenties pitkät pykäläasiatkin laimensivat osallistumista. Jäsenmäärä pysyi kuitenkin uskottujen miesten sitkeitten ponnistelujen tuloksena sadan tietämissä.[55]

Vuoden1907 lopulla Leipuriliiton kirjoissa oli 370 jäsentä, joista Helsingin osastossa 98 ja Turun osastossa 62. Kyösti Lindroos palkattiin Leipurityöntekijäin liiton vakinaiseksi sihteeriksi. Hän oli leipomoalan ensimmäinen palkattu ammattiyhdistysjärjestäjä agitaattori Halosen jälkeen.

Leipurityöläisten tietoisuuden kohottamiseksi osasto välitti jäsenille **August Bebelin** kirjaa *Ammattiyhdistysliike ja valtiolliset puolueet*. Myös suositeltiin osallistumista Työväenyhdistyksen Puhujaseuran esitelmä- ja keskustelutilaisuuksiin.

Leipuriosaston toinen vuosikymmen oli tapahtumarikas ja monessa suhteessa historiallinen: osasto oli saavuttanut ensimmäisen työ(ehto)sopimuksensa, käynyt kaksi raskasta työtaistelua ja saavuttanut Leipurilain, joka sisälsi päivätyön, käytännössä kahdeksantuntisen työpäivän sekä rahapalkan.

Koko Suomi oli kokenut suuria mullistuksia: ensimmäinen sortokausi ja kansallinen vastarinta, suurlakko ja työväen mobilisaatio, äänioikeus ja yksikamarinen eduskunta.

Oli myös rakennettu luokkakantaiset työväen- ja ammattiyhdistysliikkeet, jotka vielä määrittelivät toimintalinjojaan.

Leipurit liittyvät luokkataisteluun (1908-1918)

”… kun Graniittilinna valmistui 1908 ja työväen toiminta siirtyi kokonaan Pitkänsillan pohjoispuolelle, ei silta ollut enää silta, vaan kuilu, jota ei pystytty täyttämään. Suurlakossa 1905 saavutettu äänioikeus ja eduskuntauudistus eivät tähän riittäneet. Porvaristo ei ymmärtänyt työväen tyytymättömyyttä… porvariston mielestä työväentalo oli pirun kirkko, josta kaikki pahuus lähti ja johon menemistä papitkin saarnoissaan varoittivat. Ensimmäinen maailmansota vaiensi työväen vaatimusten äänet. Mutta hiljaisuus oli pakonalaista, ja siihen sisältyi uhkaa ja toiveita, että tulee vielä toinenkin aika.”[56]

Martta Salmela-Järvinen

Toimintansa kolmannen vuosikymmenen alkaessa syksyllä 1908 Helsingin Leipuriosasto muutti toimistonsa uuteen työväentaloon Siltasaarelle, kuten muutkin työväenjärjestöt. Työväentalon rakennusrahastoa osasto oli kartuttanut useita vuosia.

Suurlakkokuohujen laannuttua Venäjän keisarivalta tiukensi otettaan ja pyrki jatkamaan venäläistämistoimia. Keisari hajotti autonomiaa puoltaneen eduskunnan huhtikuussa 1908. Uudet vaalit pidettiin heinäkuussa. Keisari hajotti tämänkin eduskunnan, ja kolmannet vaalit pidettiin seuraavana keväänä.

Laki työstä leipomoissa.

Annettu Pietarhovissa 4 p:nä kesäkuuta (22 p:nä toukokuuta) 1908.
Hänen Majesteettinsa Keisari on, Suomen Eduskunnan alamaisesta esityksestä, Pietarhovissa ollessaan 4 p:nä kesäkuuta (22 p:nä toukokuuta) 1908 suvainnut Armossa vahvistaa seuraavan lain työstä leipomoissa:

1 §

Leipomoissa, joissa tavaraa valmistetaan myytäväksi, saa jäljempänä mainituilla poikkeuksilla tehdä työtä ainoastaan arkipäivinä, eikä muuna vuorokauden aikana kuin kello kuuden aamulla ja kello yhdeksän illalla välisellä ajalla, kuitenkin niin, että työ sunnuntai- tai pyhäpäivän edellisenä päivänä on lakkaava kello kuusi iltapäivällä.

2 §

Kun erityiset asianhaarat tekevät sen tarpeelliseksi, olkoon maistraatilla tai kunnallislautakunnalla oikeus hakemuksesta sallia työtä enintään kymmenenä arkipäivän edellisenä yönä vuodessa, ja on siitä joka kerta annettava lupatodistus, jossa mainitaan, minä yönä sellaista työtä saa tehdä.

3 §

Leipomossa saa työntekijää käyttää työhön enintään neljäkymmentäkahdeksan tuntia viikossa, ei kuitenkaan kymmentä tuntia enempää vuorokaudessa.
Tämän työajan lisäksi saa työntekijää pitää ylityössä enintään sata tuntia vuodessa, ei kuitenkaan kymmentä tuntia enempää viikossa; ja on siitä pidettävä kirjaa, joka on vaadittaessa näytettävä ammattientarkastajalle.
Ylityöstä on maksettava vähintään viidelläkymmenellä prosentilla korotettu palkka.
Lasten, nuorten henkilöiden ja naisten työajasta on tämän lain määräysten lisäksi voimassa, mitä siitä on erittäin säädetty tai säädetään.

4 §.

Työntekijä älköön olko velvollinen ilman erityistä sopimusta olemaan 2 ja 3 §:ssä mainitussa yö- tai ylityössä.

5 §.

Työntekijän palkka on maksettava rahassa eikä asunnon tai muiden etujen muodossa.

6 §.

Jos leipurinammatin harjoittaja tai hänen sijaisensa rikkoo tämän lain säännöksiä, rangaistakoon sakolla kymmenestä seitsämäänsataan markkaan.

7 §.

Tämä laki koskee myöskin leipurin- ja sokurileipurin- tointa, jota harjoitetaan hotellissa, ravintolassa tai konditoriassa, mutta ei sellaista liikettä, joka ei ole elinkeinolaissa säädetyn ilmoittamisvelvollisuuden alainen.

8 §.

Terveydellisessä suhteessa tarvittavia järjestysohjeita leipurinammattia varten annetaan hallinnollista tietä.

9 §.

Tämän lain noudattamista valvovat ammattientarkastajat sillä tavoin, kuin siitä on erittäin säädetty.

10 §.

Jokaisessa työhuoneessa pitää olla työnantajan toimesta sopivaan paikkaan naulattuna painettu kappale tätä lakia.

11 §.

Tämä laki astuu voimaan heinäkuun 1 päivänä 1909.

1909: Leipurilaki voimaan – osasto asettaa lainvalvojia

Historiallinen Leipurilaki tuli voimaan 1.7. 1909 ja siihen perustuvat leipomoiden järjestysohjeet pari viikkoa myöhemmin. Ne korostivat työhuoneitten siisteyttä ja hygieniaa samaan tapaan kuin Helsingin kaupungin leipomoita varten antamat säännöt vuodelta 1889.*

Uudet säädökset eivät välittömästi muuttaneet kovin paljon järjestyneen leipomotyöväen työoloja. Ne antoivat kuitenkin tukevan pohjan jatkaa työolojen kehittämistä ja kohensivat etenkin villien liikkeiden oloja.

Leipurityöntekijäin liitto varoitti tuudittumasta lain suojaan: *"Kapitalistinen hirviö liikehtii levottomana, koska sen saalistamismahdollisuuksia on kavennettu."* Helsingin osasto asetetti 15-miehisen lainvalvontatoimikunnan ja alkoi maksaa valvontamiehille kolme markkaa jokaisesta rikkomuksesta, joka vedettiin oikeuden käsiteltäväksi.

Valvojat ilmoittivat ensi töikseen, että Sjöblomin leipomossa oli siirrytty lainvastaisesti takaisin ruoka- ja asuntopalkkaan ja useita rikkeitä muissakin leipomoissa.

Työnantajat yrittivät sabotoida lakia painostamalla ja irtisanomalla työläisiään. Sitten selittivät, ettei työväkikään ole lain kannalla. Tukea he saivat Yleiseltä Työnantajaliitolta, joka katsoi lain *"edistävän uhkaavaa vaatimusta kahdeksantunnin työpäivästä muunkin työväen taholta"*. Käsityö-Tehdasyhdistyskin asettui vastustamaan työpäivän säätelyä lailla, koska se "vahingoittaa maamme teollisuuden kilpailukykyä" ja "rajoittaa turhanpäiten työnantajan ja työntekijän sopimusvapautta".

Leipomotyönantajat uhkasivat myös työsululla, jos Leipomolakia ei saada kumottua anomusteitse. Työnantajaliitto osoitti vaatimuksensa suoraan *"Teidän Keisarilliselle majesteetilleen Armossaan"*, mutta esitys juuttui byrokratian rattaisiin. Samoin hautautui isäntien työsulkuhanke.

Leipurilain ensimmäisen voimassaolovuoden aikana ammattiosastot raportoivat liitolle ja ammattientarkastajille yhteensä 127 rikkomusta. Tuskastuneena valvontaviranomaisen vitkasteluun liittosihteeri Lindroos ryhtyi itse saattamaan törkeimpiä lainrikkojia vastuuseen. Hän otti yhteyttä yleiseen syyttäjään, toimitutti tarkastuksia ja ajoi oikeudessa kanteita lainrikkojia vastaan.[57]

Seuraavana vuonna (1910) viranomaistenkin valvonta virkistyi. Helsingin alueen ammattientarkastaja **K. Jansson** antoi yhteensä 434 määräystä ja ohjetta. Mutta ilman sanktioita huomautukset olivat tehottomia. Työnteettäjien mukaan viranomaisten runsas puuttuminen leipomo-oloihin johtui ammattiosastojen tekemistä ilmiannoista, joten lakia ei noudatettu lain kunnioituksesta, vaan ilmiantojen pelosta.[58]

Suomen Leipurityöntekijäin liitto (SLTL) ilmoitti, että *"vain väkivaltaisilla keinoilla voidaan leipurityöntekijöiltä riistää heidän suojelulakinsa"*.

SAJ:n jäsenyydestä riidellään

Ammattiosasto suoritti jäsenmaksuja ja -veroja liitolle, Ammattijärjestölle, HTY:lle ja sosdem kunnallisjärjestölle. Tukea myönnettiin myös työväenlehdille, nuoriso-osastoille, muutamille työväentaloille ja osuusliikkeille, naisleipojien osastolle ja omalle huvitoimikunnalle.

Huonosta ajasta huolimatta työtaisteluja käytiin ympäri Suomea. Ammattijärjestö kantoi paperi- ja metalliteollisuuden laajojen lakkojen tueksi ylimääräistä jäsenveroa 27 viikon ajan. Työtaisteluja käytiin myös ulkomailla, mm. Ruotsissa oli meneillään suuret metalli- ja metsäalan lakot. Näillekin pyydettiin tukea.

Keräykset järjestettiin, mutta maksut aiheuttivat nurinaa ja jäsenkatoa.

Runsaat verot aiheuttivat kiivaan keskustelun syyskuun lopulla 1909 pidetyssä Ammattijärjestön toisessa edustajakokouksessa, kun joissain liitoissa vaadittiin eroamista SAJ:stä. Tällaisen vaatimuksen esitti pari Leipuriliitonkin osastoa liittosihteeri Lindroosin kannustuksesta. Jäsenyyskysymys synnytti pitkän ja turhauttavan eripuran leipurityöläisten keskuuteen.

---

* Työhuoneissa tuli olla riittävästi valoa ja ilmaa, vähintään kymmenen kuutiometriä työntekijää kohti. Työtiloja ei saanut käyttää makuu- tai ruokailuhuoneina. Leipomon seinät oli päällystettävä öljymaalilla tai jollain muulla helposti puhdistettavalla aineella. Leipomohuone oli puhdistettava kahdesti viikossa ja työvälineet joka päivä käytön jälkeen. Työhuoneen välittömään läheisyyteen oli järjestettävä tila peseytymistä ja pukeutumista varten. Työnantaja tuli huolehtia saippuat ja pyyhkeet. Työntekijöillä tuli olla puhtaat vaatteet. Työhuoneissa tuli olla sylkykupit, jotka puhdistetaan päivittäin. Iho- tai sukupuolitauteja, tuberkuloosia tai muita tarttuvia sairastava henkilö ei saanut työskennellä leipomossa tai konditoriassa.

Kiistaa puitiin liiton neljännessä edustajakokouksessa 1910. Liittohallinnon varapuheenjohtaja **Juho Lähde** arvosteli sitä, että SAJ:n toimikunta oli kieltänyt leipureilta työehtosopimusten esittämisen silloinkin, kun liittohallinto oli luvan myöntänyt. Hän ehdotti, että liitto eroaisi SAJ:stä, koska *"Ammattijärjestön jäsenyys on ollut esteenä liiton itsenäiselle ja omien etujensa mukaiselle toiminnalle"*.

SAJ:n edustaja **K. Heinonen** puolusti Ammattijärjestön menettelyä myöntäen, että paperiteollisuuden työtaistelu oli tullut raskaaksi leipureillekin. Mutta *"puolustettavana oli suuri asia, kun kahdeksantuntinen työpäivä aiottiin muuttaa 12-tuntiseksi"*. Taloudellinen laskukausi oli lisännyt vaikeuksia, ja uusi järjestö oli joutunut tukemaan raskaita työtaisteluja ilman etukäteen koottuja rahastoja.

Liittosihteeri Lindroos puolestaan syytti SAJ:n johtoa siitä ettei Ammattijärjestö tukenut leipureita keväällä 1909, jolloin liitto sai kamppailla yksinään työnantajien rikottua useita paikallisia sopimuksia.

Pietarsaaren osasto taas ilmoitti eroavansa liitosta, jos se eroaa SAJ:stä: *"Pietarsaarelaiset luottavat enemmän suureen ammattijärjestöön kuin pieneen liittoon."*

Asia ratkaistiin äänestyksellä, jossa edustajakokous hajosi kahtia. Niukka enemmistö teki eroamispäätöksen, johon vähemmistöön jääneet panivat "ankaran vastalauseen" vaatien asian alistamista jäsenäänestykseen. Tämän edustajakokous hyväksyi.

Suuntakiista myös osastossa

Helsingin ammattiosastossakin muodostui jako, jossa nuoremmat leipurit – **Jukka Viitasaari, Anna Dahlberg, Viktor Salomaa** ja **Albin Heiskanen** – kannattivat työväen voimien kokoamista yhtenäiseen ammatilliseen ja poliittiseen luokkataisteluun. Ammattijärjestöstä eroamista puoltanut "vanha kaarti" selitti jäsenyyden lähinnä taloudelliseksi rasitteeksi. Eroamiskanta voitti osastossa äänin 40–30.

Liiton muissa osastoissa jäsenyyttä kannatettiin enemmän kuin vastustettiin, ja lopputulos oli jäsenyyden puolesta 126 vastaan 70 (115 ei äänestänyt). Näin Leipurityöntekijäin liitto pysyi Ammattijärjestön jäsenenä, mutta riita jäi hiertämään ja tulehdutti osastron ilmapiiriä pitkän aikaa.

SAJ-kiistelyn ohessa Leipurityöntekijäin liiton neljäs edustajakokous (1910) kiristi työtaistelusääntöjä. Uuden sääntöpykälän mukaan ammattiosasto ei voi irtisanoa työsopimusta tai aloittaa lakkoa ellei peräti 90 prosenttia jäsenistä sitä kannata. Näille toimenpiteille oli saatava edelleen sekä liittotoimikunnan että SAJ:n suostumus. Perusteluna esitettiin liialliset työtaistelut ja suuntautuminen valtakunnalliseen sopimustoimintaan.

Näin paikallisen lakon aloittamiskynnystä nostettiin rajusti. Viitasaari ilmoitti eroavansa liiton johtoelimistä katsoen "liittotoimikuntaa hallitsevan vanhoillisen suunnan" vahingoittavan työväenliikettä. Myöhemmin liittotoimikunnasta erosivat myös Salomaa ja Dahlberg. Taustalla vaikutti periaatekiista nuoremman polven radikaalien ja liittosihteeri Lindroosiin henkilöityvän "vanhoillisen suunnan" välillä.

Lindroosin toiminnasta piirtyi esiin "tradeunionistinen" ay-linja, joka nuorempien mielestä vaali liian ahtaasti vain oman ammattikuntansa lähietuja. Se vieroksui osallistumista työväenliikkeen poliittiseen toimintaan ja ammatillistakin liittoumista ellei siitä ollut välitöntä hyötyä omalle ammattikunnalle.

Kohti liittovetoista sopimustoimintaa

Liitto otti linjakseen työehtojen yhdenmukaistamisen valtakunnallisesti kulmakivinä 8-tuntinen työpäivä, alin viikkopalkka ja kovemmat rangaistukset työnantajille rikkomuksista. Lisäksi tavoiteltiin pykälää pakollisesta järjestymisestä. Maatakäsittävän sopimuksen tavoittelu oli uutta, sillä valtakunnallinen palkkatariffi oli toistaiseksi vain kirjatyöläisillä.

Ensimmäiset lainrikkojat

Ensimmäisinä Leipurilain rikkojina Helsingissä tuomittiin: K. Fazer, kolme tuomiota, joista sakkoja yhteensä 190 mk, K. Knöllinger, kolme tuomiota, yht. 85 mk, Oy K. M. Brondin, kaksi tuomiota, yht. 65 mk, A. Andrejeff, kaksi tuomiota, yht. 65 mk, Frid. Ekberg 25 mk, Helsingin Höyryleipomo 20 mk, K. Kallas 30 mk, H. Ylönen 15 mk, R. Lahti 20 mk. Lisäksi yksi kanne kumottiin Ekbergiä ja Sörnäisten Höyryleipomoa vastaan siksi, että ammattientarkastaja oli kehnosti ajanut asiaa.[68]

Elannon leipomon uuneilla työskennellään 1910. Maamme nykyaikaisimmassa leipomossa oli käytössä mm. kuusi vetoarinoilla varustettua pariuunia. *(Työväen arkisto)*

Ammattiosaston puheenjohtajana toimi 1909–10 Albin Heiskanen, varamiehenään **B. Limnell**, pöytäkirjurina **B. Liljeroos** ja rahastonhoitajana **E. Soinivaara**. Heidän sekä ammattiosaston osoitteeksi on merkitty Itäinen Viertotie 12, joka on Elannon leipomon osoite (nykyisin Hämeentie 11–13). Osaston asioita hoidettiin siis Elannon leipomosta käsin. Siitä oli muodostunut muutenkin keskeinen työpaikka ammattiosastolle.

Osaston jäsenluvuksi ilmoitettiin vuoden lopulla 93, joista työskenteli Elannossa 49, yli puolet. Toimikunnan seitsemästä jäsenestä viisi oli elantolaisia, huvitoimikunnan 11 jäsenestä kahdeksan.

Elanto oli jo selvästi kaupungin suurin leipomo. Työväen osuusliikkeenä se asetti työhönotossa etusijalle järjestyneet työntekijät – toisin kuin yksityiset leipomoliikkeet, joista järjestyneitä työläisiä oli putsattu pois vuoden 1907 lakon yhteydessä.

Leipomo-osastolle Elanto oli voimapesä. Työnantajien keskuudessa työväen osuusliike nähtiin epäreiluna kilpailijana ja yksityisleipomoiden sortajana.

Työväenliikkeen aallonpohja

Vuoden 1910 tienoilla talouden lama ja taantumuksen ote lamasivat työväenliikettä. Eduskunnassa oikeistoporvarit sabotoivat lainsäädäntötyötä yhdessä tsaristisen virkavallan kanssa. Keisari jätti vahvistamatta eduskunnan jo hyväksymät tärkeät lait, kuten kunnallislait sekä oppivelvollisuus-, kielto- ja työväensuojelulait. Niiden toteutuminen siirtyi hämärään tulevaisuuteen. Sortotoimia kiristettiin.

Myös työnantajien sävy oli jyrkentynyt.

Jäsenmäärät laskivat ja ammatillinen toiminta hiipui. Kohta kuitenkin suhdanteet kääntyivät taas nousuun, ja niiden myötä työväen toimeliaisuus alkoi viritä.

Tradeunionismi

Jo ennen ammattijärjestökiistaa liittosihteeri Lindroos arvosteli ammattiosastojen kuulumista työväenyhdistyksiin ja osallistumista poliittiseen toimintaan. Perusteluna oli "politikoinnista" aiheutuvat taloudelliset rasitukset ammattiyhdistyksille, mikä "esti niiden itsenäisen toiminnan". [70]

"Tradeunionistinen" ammattiyhdistys saattaa hoitaa oman jäsenistönsä asioita hyvinkin, mutta se on mahdollista vain pienen ja ammattimonopolia ylläpitävän ammattikunnan piirissä. Näin oli leipureillakin käsityökaudella, kun työ vaati korkean ammattitaidon, joka saavutettiin suljetun oppijärjestelmän kautta. Kun kapitalistiset työnjaot mursivat ammattikuntaiset työtavat ja ammatin rajat, ammattikuntajärjestön mahdollisuudet hupenivat. Tässä mielessä tradeunionismi edusti "vanhoillista suuntaa", kuten Jukka Viitasaari kuvasi. Kehittyneempänä ay-periaatteena hän piti järjestymistä teollisuusaloittain sekä liittymistä yhteiskunnalliseen luokkataisteluun.

Helsinkiläisiä leipurinkisällejä yhteiskuvassa 1910-luvulla. Oikealla Matti Heiniö.
(kirjasta Tehtaalainen Helsingissä)

1911: Elannon vappukahina

Elannossa jouduttiin ensimmäiseen työselkkaukseen 1911. Ammattiosasto oli laatinut kirjelmän kaupungin mestareille, *"että saataisiin olla Wapun päivänä töistä vapaat"*. Kirjelmä oli jäänyt erehdyksessä jättämättä Elannolle. Työhuonekunta päätti silti pitää vapaan. Elannon hallitus kielsi sen, mutta työläiset menettelivät päätöksensä mukaisesti.[59]

Tytöntekijäedustajana hallintoneuvostoon kuulunut liittosihteeri Lindroos oli puoltanut henkilökunnan rankaisutoimia, ja olivatpa ne huhujen mukaan hänen aloitteestaan lähtöisinkin. Ammattiosasto tuomitsi Lindroosin menettelyn, koska tämä oli yrittänyt *"estää työntekijöitä osallistumasta koko työväenluokan yhteiseen Wappujuhlaan"*. Päätös syntyi "kiivaan keskustelun perästä" äänin 26–3.

Kiistaa vatvottiin loppuvuoden aikana monissa kokouksissa Elannon hallituksen esittäessä omia vastineitaan ja työhuonekunnan taas omiaan. Lopulta Lindroos ilmoitti, että hän luopuu Elannon hallintopaikoista.

Jouluinen valvontaisku

Kuuleman mukaan joukko leipurimestareita, joukossa työnantajaliiton johtomiehiä ynnä muita tunnettuja lainrikkojia, aikoi teettää leipomoissaan työtä sunnuntaina joulukuun 24. päivää vastaan 1911. Tämän takia ammattiosasto asetti lainvalvontamiehensä liikkeelle ja vaati mukaan ammattientarkastaja Janssonin. Sakkotuomiot luettiin aikanaan 12 leipomoliikkeelle, joista Karl Fazerille jatketusta työaikarikoksesta.

Saamattomuudesta moitittiin mm. naistarkastaja **Vera Hjeltiä**, hän kun ei ollut saanut määrätyksi viittä toimenpidettä enempää. Hjelt puolestaan vihjasi "erikoisjärjestelyihin" työnantajien ja ammattiosaston lainvalvojien kesken. Tarkastuskertomuksessaan hän tiesi kertoa, että *"leipomotyön aiheuttamia valituksia… on tänä vuonna tullut tuskin nimeksikään… mikä ei johdu lainkuuliaisuudesta, vaan siitä, että ovat työnantajat ja työntekijät sopineet keskenään eräistä menettelytavoista"*.

Mahdollisesti jotkut työnantajat pyrkivät sovittamaan rikkeensä maksamalla sakon suoraan ammattiosastolle välttääkseen raastuvan. Ammattiosaston pöytäkirjoista ei kuitenkaan ilmene mitään tähän viittaavaa. Päinvastoin, lainvalvojille maksettiin osaston puolesta edelleen pieni palkkio kustakin syytteeseen saadusta tapauksesta ja lisäksi todistajanpalkkiot.

Valvontatyö tuotti vähitellen tuloksia, ja isäntien puhti lain rikkomispuuhissa tuntui hiipuvan.

Leipomotyöläisille teroitettiin jatkuvasti järjestymistä ja lain ehdotonta noudattamista. Liittotoimikunnan lennokkaissa ohjeissa osastoja patistettiin asettamaan erityinen agitationitoimikunta. Tehtävään tuli valita sopivat henkilöt, jotka *"käyvät järjestymättömäin kotona selvittämässä liiton tarkoitusta ja yhteistoiminnan ja järjestymisen tarpeellisuutta"*.

Helsingin osastossa päätökseksi tuli, että *"kantomiehet kovasti puhuvat ja järjestymättömille järjestetään luento"*.

Suurissa leipomoissa työskenteleviä venäläisiä leipureita päätettiin lähestyä ja ottaa jäseniksi, jos ovat Suomen kansalaisia. Asian edistämiseksi järjestettiin yhteinen kokous, johon hankittiin venäläinen puhuja sekä tulkki. Tutuiksi tultiin, mutta jäseniä ei vielä saatu.

1912: Uusi suunta vahvistuu osastossa

Työmies kertoo vapusta 1912:

> *”Helsingissä muodostui sosialidemokraattien luokkataisteluarmeijan mielenosoitus ja juhla erittäin mahtavaksi. Klo puoli 10 alkoi työläisjoukkoja virrata Rautatientorille... Ensimmäisenä kulkueessa kulki t.y:n suuri soittokunta soittaen lähteissä ”Internationalea” ja kaunis kansainvälinen lippu, jossa luki ”Kaikkien maiden köyhälistö, liittykää yhteen!” Sen jälkeen seurasivat osastot lippuineen ja soittokuntineen... Juhlaohjelma aloitettiin torvisoitolla. Sen jälkeen pidettiin puheita yhtä aikaa neljältä lavalta. Kolmella kielellä julistettiin siinä sosialismin evankeliumia, suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi…”* [58]

Helsingin leipurit kulkivat omalla paikallaan vappukulkueen etupäässä, mutta lippua heillä ei ollut. Osaston lippu oli wrightiläiseltä ajalta ja vaaleapohjaista ammattikunta-ajan tyyliä. Sitä ei enää pidetty sopivana luokkatietoiselle ammattiosastolle.

Osastossa oli tapahtunut tammikuisessa vuosikokouksessa sukupolven vaihdos, kun johtoon nousivat nuoremman polven tietoiset sosialistit, puheenjohtajaksi **Jukka Viitasaari**.

Molskeilla pölisee

Työläisurheilu oli nousussa koko maassa ja myös leipurien keskuudessa. Ammattiosaston viisijäseninen urheilutoimikunta järjesti 1912 leipurien omat kilpailut lajeina hiihto ja juoksu. Ammattienvälisistä kesäkisoista oli muodostumassa kesäinen suurtapahtuma, ja menestystä tuli sielläkin. Jyryn järjestämien kisojen viisiottelun voittajaksi selviytyi ”ennen palkitsemattomain sarjassa” **Abel Laukkanen** ja kissanhännänvedossa (?) **Kaarlo Karhila**, Elannon leipureita molemmat. Pukkitappelussa toiseksi sijoittui leipuri **Otto Lasanen**. Työmiehen mukaan *”Otto vaan hymyili ja pudotteli ukkoja vikkelillä iskuillaan”*.[59]

Ykköslajiksi muodostui kuitenkin paini. Leipureista painimiehenä tunnettiin varsinkin **O. Niemelä**, joka toimi Jyryn Atleettiosaston johdossa. Ammattiosastoon oli myös liittynyt Kotkasta Helsinkiin muuttanut sokerileipuri ja painijalupaus **Adam Malm**. Myöhemmin hän muisteli juuri Leipurilain sysänneen liikkeelle urheiluharrastukset leipurityöläisten keskuudessa:

> *”Näissä olosuhteissa, kun leipureille avautui ikään kuin toinen maailma, noustiin pimeyden yöstä. Se suorastaan tempaisi uusille harrastusaloille… Loppujen lopuksi olenkin valmis eritoten nuoremmalle polvelle antamaan sellaisia elämän ohjeita, että urheilu, eikä vähemmän paini, on se lääke, joka erikoisesti leipurinammatissa on ’elämänbalsamia’, pölyisien keuhkojen puhdistamista.”* [60]

Iltamia ja moraalisaarnoja

1912 osaston huvitoimikunta järjesti seitsemät yleiset ja yhdet perheiltamat. Esim. ammattiosastojen viestihiihtojen iltana helmikuussa ammattiosasto järjesti *”Hauskan Tanssi-Iltaman”* Työväentalolla, jossa *”soitosta huolehtivat H.T.Y:n torvisoittokunta ja Soitannollisen osaston Jouhiorkesteri vuorotellen, sisäänpääsy 1 mk”*. Kevätkaudella oli vielä *”Hauskat Palmu-Iltamat”* Arbetets Vännerillä ja *”Boston Tanssi-Iltama”* Polyteknikkojen talolla. Musiikista huolehtivat suuret torviorkesterit.

Lisäksi osaston huvitoimikunta järjesti jäsenille perheineen kaksi laivamatkaa saaristoon ja yhden kävelyretken.

Huvit olivat tärkeitä osaston taloudelle, sillä esim. vuoden 1912 iltamien tuotto oli runsaat 500 markkaa, kun osaston koko vuoden ylijäämäksi merkittiin 606 markkaa. Jatkuvista lakko- ja muista veroista huolimatta osaston talous pysyi melko vankalla pohjalla.

Työmies-lehti ajoi edelleen raittiutta, minkä tueksi se kertoi varoittavia tarinoita tosielämästä. Esimerkiksi eräänä maaliskuisena lauvantaina 1912 eräs leipuri oli lähtenyt kotoaan Saariniemenkadulta sanoen menevänsä Työväentalolle laulamaan. Seuraavan kerran perhe sai hänestä tietoja viikon kuluttua, kun laulaja oli nähty junassa matkalla Forssaan. Perhe ilmoitti kaipaavansa kovasti miestä, koska hän oli perheen elättäjä.

Alkoholin käyttö kuului edelleen jossain määrin leipomon työpaikkakulttuuriin, vaikka se oli vähentynyt olojen kohenemisen sekä asenteiden tiukentumisen seurauksena.* Hel-

*Kieltolaki oli hyväksytty eduskunnassa 1907, mutta viranomaisten vastahangan takia se astui voimaan vasta 12 vuotta myöhemmin 1919.

Helsingin Höyryleipomon näkkileipäuunilla vuoden 1912 tienoilla. (HKM)

singin kaupunginvaltuusto rajoitti alkoholin myyntipaikkoja ja kielsi väkevän oluen myynnin kokonaan Pitkänsillan takaisilla alueilla jo 1905. Tämä kuivatti elämänmenoa työläiskaupunginosissa, mutta lisäsi pimeän myyntiä ja salakapakoita.

Elannon ensimmäisiin työnjohtajiin lukeutuneen J. E. Niskalan mukaan osuusliikkeen leipomon työsopimuksessa ei puhuttu mitään ryyppäämisestä: *"Mutta kuri oli se, että työssä ei ryypätä."* Kovin innokkaita raittiusmiehiä leipurit eivät olleet. Siihen viittaa verraten laimea suhtautuminen raittiuspyrintöihin, joita vähän päästä pantiin vireille.

Alkoholin liikakäyttöön liitettiin naisten kohdalla myös epäsiveellisyys ja haureus. Prostituution kieltäminen kuului työväestön vaatimuksiin jo suurlakossa 1905, ja sitä koskeva säännöstö poistettiinkin 1908. Tuolloin kaupungissa toimi noin 15 bordellia.[61]

Moni leipuriperheenkin lapsi joutui osallistumaan perheen elatukseen käymällä työssä.

1910-luvulla ammattiosaston talous nojasi jäsenmaksujen ohella iltamiin. Ne vetivät hyvin väkeä, kun muita huveja ei juuri ollut. (HKM)

Taskurahoja tienattiin esim. lehdenmyyjänä tai juoksupoikana. Rahapulan takia köyhien perheitten lapsia kulki kerjuulla vielä 1912.

Korttelien poikaviikarit tappelivat keskenään, mutta liittyvät välillä isommiksi joukoiksi, kun Kallion, Herulin, Suruttomain tai Kinaporin sakit ottivat yhteen Josafatin laaksossa. Kivisotiin saattoi osallistua 300–400 poikaa, joita rauhoittamaan tarvittiin kymmenmiehisiä poliisijoukkoja ratsupoliiseilla vahvistettuna.

Huonojen tapojen ehkäisemiseksi alettiin soittaa kirkonkelloja. Vastavalmistuneen Kallion kirkon kellot soivat kesäisin klo 21, talvisin tuntia aiemmin, sen merkiksi, että lasten tuli mennä koteihinsa.

Hyvin toimeentulevaa työväkeä?

Tutkija **Timo Yliaho** on arvioinut Elannon leipätehtaalaisia koskevan aineiston perusteella helsinkiläisten leipurityöläisten elintason kohtuulliseksi vuoden 1912 tienoilla.[62] Tuolloin ammattimiehille maksettiin leipätehtaalla noin 32 markkaa viikossa. Naistyöntekijäin palkka oli osapuilleen puolet miesten palkasta, 13–17,50 markkaa ja oppipoikien samaa tasoa, 11,50–21 markkaa. Miehille maksettiin viikkopalkka perjantaisin, mutta naiset olivat kuukausipalkalla. Lisätienestiä voitiin hankkia ylitöillä, joita tehtiin 50 prosenttia korotetulla palkalla melko yleisesti.

Vertailun vuoksi esim. rakennustöissä kirvesmiehelle ja muurarille maksettiin parem-

Elannon leipureita Lammassaaressa 1911. Vasemmalla Matti Heiniö ja tuleva vaimonsa Helmi Lindroos, Tyyne ja Albin Heiskanen sekä Ida ja Matti Rautiainen.
(kirjasta Tehtaalainen Helsingissä / Museovirasto Kansantieteen kuva-arkisto MV:KTKA)

min kuin leipurille, mutta rakennustyöläiset kärsivät talvikauden työttömyydestä, joten heidän vuosiansionsa jäi pienemmäksi.

Eniten työläisperheen tuloista haukkasivat asunto ja ruoka. Kallion alueella yhden huoneen työläisasunnon vuokra oli keskimäärin 26 markkaa kuussa, minkä lisäksi polttopuut ja paloöljy maksoivat vähintään viisi markkaa. Näin asumiseen kului noin neljännes ammattileipurin palkasta. Vaatimattomat ravintomenot tekivät noin 20–25 markkaa.

Välttämättömien menojen jälkeen yksinäiselle miesleipurille jäi käytettäväksi vajaa 80 markkaa kuussa. Sillä hän saattoi ostaa esim. räätälillä teetetyn halvemman luokan puvun. Työmies-paperossit maksoivat 30 penniä aski ja Työmies-lehden vuosikerta 12 markkaa. Lippu iltamiin maksoi tavallisesti markan. Uutuutena mainostetun gramofonin hinnat alkoivat 85 markasta. Ammattiosaston ja liiton jäsenmaksuun kului ammattimieheltä noin 1,50 markkaa kuussa.

Pienen asunnon hinta oli Kallion alueella noin tuhat markkaa, joten vakinaisessa työssä oleva ammattileipuri saattoi suunnitella omankin asunnon hankintaa asunto-osakeyhtiöstä tai osuuskuntatalosta. Valtaosa asui kuitenkin yhä yhden huoneen vuokra-asunnossa, joko vuokralaisena tai pitäen asukkia tai useampaakin tai alivuokralaisena itse.

Helsinkiläiset ammattileipurit näyttävät olleen 1912 edelleen suhteellisen hyvin toimeentulevia työläisiä, jos heitä verrataan muiden alojen tai maaseudun työväkeen. Taloutta vakaannutti verraten turvattu työpaikka. Ammattileipureilla oli varaa pukeutua siististi ja niin he mielellään tekivätkin: puku oli hyvä, kaulassa kiiltosilitetyt kaulukset ja jotkut heiluttivat herraskaista kävelykeppiä.

Tähkä-lehden mukaan helsinkiläisen leipomotyöväen palkkataso oli kuitenkin laskenut sen jälkeen, kun paikalliset palkkatariffit murenivat (1910). Lehden mukaan Helsingin noin 500 leipomotyöläisestä vain 130 kuului ammattiosastoon, jolloin järjestyneitä oli noin 26 prosenttia alan työväestä. Muualla maassa tilanne oli hyvin vaihteleva. Tampereella järjestymisprosentti oli noin 10 ja Turussa vain 5-6, mutta Viipurissa ja Vaasassa liittoon kuului melkein puolet alan ammattityöväestä.

Työläiskodin keittiönurkkaus 1910-luvun asussaan. Yhden hellahuoneen asunto sijaitsi Helsingin kaupungin vuokratalossa Kirstinkadulla. Modernin asunnon mukavuuksiin kuului hellakakluuni, vesikraana ja kaasuvalo. 18 neliömetrin huoneessa asui kahdeksanhenkinen perhe. Talo on nykyisin Työväenasuntomuseona. *(Risto Uljas)*

Luokkalinja vahvistuu liitossa

Leipurien ammattiosasto vietti 25-vuotisjuhlaansa kesällä 1913 ilman uutta lippua. Siitä oli luovuttu erikoisella perusteella: *"lippu on liian kallis ja patriarkaalista toimintaa"*. Jäsenten lisäksi juhlassa oli edustettuna 46 paikallista ammattiosastoa ja yhdistystä. Liiton edustajaa ei juhlassa ollut eikä oltu kutsuttukaan.

Välit liiton suuntaan kiristyivät yhä viidennen edustajakokouksen alla 1914. Osaston edustajiksi valittiin äänestämällä uuden suunnan luottomiehet Viitasaari, Salomaa, Vuoristo ja Rimpiläinen. Näille annettiin evästykseksi "liiton toiminnan uudelleen organisointi". Ammattiosasto esitti jäsenpohjan laajentamista teollisuusliiton suuntaan ja "työläishenkisempää toimintaa". Esityksiinsä osasto liitti seikkaperäiset perustelut..

Liiton johto sätti helsinkiläiset Tähkä-lehdessä jo etukäteen. Liiton tehostamisesityksen johto ruttasi ja opasti tulevaa edustajakokousta: *"Paikallaan sen vuoksi lienee, että edustajakokous vaan antaa ehdotuksen tekijöille ystävällisen neuvon: järjestykää paremmin, kagaaliseeratkaa vähemmän."*

Syytöksen esittäminen vihjaa helsinkiläisten leipurityöläisten suhteista maanalaiseen vastarintaan (kagaali).* Julkinen vihjaus vaikuttaa suorastaan provokatiiviselta, koska tuolloin tsaarin santarmilaitos urkki ja vainosi leppymättä kaikenlaista vastarintatoimintaa.

Helsingin osasto arvioi Leipurityöntekijäin liiton liian suppeaksi ja voimavaroiltaan heikoksi, mistä seurasi myös jäsenistön ylen raskaaksi kokema verotus. Edustajakokouksen harkittavaksi esitettiin kolme tehostamisvaihtoehtoa: a) liiton yhdistäminen johonkin isompaan, "jos taataan leipuriasioitten tarmokas ajaminen", b) laajentaminen kaikkia elintarvikealoja kattavaksi tai c) luottamusmiehen matkustelun vähentäminen, valistustoiminnan siirtäminen ammattiosastoille ym. tehostamistoimia.

Liittotoimikunta sanoi lausunnossaan, että esityksen tarkoituksena on liiton lakkauttaminen tai alistaminen jonkun toisen alaosastoksi. Viitasaari vastasi kehityksen kulkevan kohti teollisuusliittomuotoa, mikä lisää pientenkin ammattiryhmien voimavaroja. Kärkevän keskustelun jälkeen liittokokous kallistui laajentamisen kannalle ja asetti komitean valmistelemaan asiaa (äänin 196–143).

Palkkapolitiikassa SLT päätti pyrkiä edelleen paikallisiin sopimuksiin, vaikka edellisessä liittokokouksessa oli tehty valtakunnallista sopimista puoltava linjaus. Paikallisen sopimuksen puolesta esitettiin, että sen valmistelussa voitiin huomioida kunkin paikkakunnan järjestymis- ja työllisyystilanne sekä muut olosuhteet, joiden perusteella voitiin valita sopivin aika sopimuksen esittämiselle ja lakolle.

* "Kagaaliseeraus" viittaa ensimmäisen sortokauden aikana perustetun, Venäjän keisarivaltaa vastaan suuntautuneen maanalaisen vastarintaliikkeen, ns. kagaalin, toimintaan. Myös Helsingin leipurityöläisiä osallistui vastarintaan työläisaktivisteina, vaikka tarkempaa tietoa heidän toiminnastaan ei ole.

Leipurityöntekijäin liiton ensimmäinen toimisto Helsingin Työväentalolla. Etualalla liiton puheenjohtajaksi 1913 valittu Juho Sainio, taaempana liiton ja Helsingin osaston monivuotinen taloudenhoitaja Karl Emanuelsson. (SEL / KaArk)

Kiistojen pääpukariksi koettu Kyösti Lindroos ilmoitti jo ennen kokousta luopuvansa liiton luottamusmiehen tehtävästä. Hänen tilalleen valittiin yksimielisesti sokerileipurikansanedustaja **J. V Sainio** Joensuusta.

Valinnat nostivat liitonkin johtoon "uuden suunnan" miehiä kuten Helsingin osastossa jo aiemmin.

Osastossa toivottiin, että mieliä kiihdyttäneen edustajakokouksen jälkeen suhteet normalisoituisivat liiton sisällä. Sen edistämiseksi osasto nimesi ensi kertaa kirjeenvaihtajan Tähkä-lehdelle, ja yleiseen kokoukseen kutsuttiin puhujaksi liiton järjestäjäksi palkattu **Frans Heinonen**, joka oli Tampereen osaston miehiä. Kokous oli osa Heinosen "herätysmatkaa" liiton osastoihin. Hänen mukaansa *"Leipurilain noudattamisen suhteen kehnoimmilla ovat Turku ja Vaasa, jossa leipuriliikkeenharjoittajat tuskin tietävät sellaista lakia olevankaan"*.

"Kevytmielinen elämä miltei lakannut"

"Leipomolaki on luonut niin ruumiillisesti kuin henkisestikin entistä paljon terveemmän työntekijäsuvun, joka ilolla tekee työnsä ja kykenee tuottamaan saman työmäärän kuin ennen pitkinä työpäivinä. Työteho on kasvanut, työtavat ovat paremmat, samoin työvälineet, paljon useampia koneita kuin ennen on käytännössä, myös leipomoissa ennen vallinnut kuumuus on alentunut, eikä työ nyt väsytä entiseen tapaan. Puhtaus on melkoisesti suurempi, joten kuluttajat epäilemättä saava puhtaampaa leipää kuin ennen."

Näin kuvasi Leipomolain aikaansaamiseen eduskunnassa keskeisesti vaikuttanut tri. **N.R. af Ursin**. Hänen kirjoituksensa julkaistiin Helsingin Sanomissa lain hyväksymisen viisivuotispäivän merkeissä.

Ursinin mukaan: *"Nyt ovat useimmat terveitä, jopa punaposkisia, kevytmielinen elämä on miltei kokonaan lakannut, sukupuolitaudit miltei hävinneet, samoin juoppous, ainakin mikäli on puhe järjestyneistä työntekijöistä; monet ovat jo naimisissa, käyvät hyvin puettuina eivätkä enää epäedullisesti eroa muusta työväestä, raakuus on niinikään poistunut, iloa ja tyytyväisyyttä ilmenee heidän piirteissään, reippautta heidän liikkeissään…"*

af Ursinin kirjoitus sai päreet palamaan leipomotyönantajien liitossa, kun hän syytti isäntiä lain tietoisesta sabotoinnista. Työnantajien Leipuri-lehdessä "kumottiin herra tohtorin sepustukset" ja väitettiin kehityksen menneen pikemmin huonompaan suuntaan: *"Nykyään pakollisesti lisääntynyttä vapaa-aikaa käytetään, etenkin nuorten puolesta, väärin, juopotteluun ja muihin paheisiin…"* [63]

Vuoden 1913 aikana Helsingissä tuomittiin sakkoihin Leipomolain rikkomuksista

Leipurit huomatkaa!

Nykyaikaisen leipurin kunnia-asiana on

käydä puhtaissa työ- ja alusvaatteissa.

Näitä saatte parhaiten minulta syystä, että

ne tehdään asiantuntemuksella.

Varastossa löytyy sitäpaitsi suuri valikoima kauluksia, kravatteja, lakkia, käsineitä, kalossia (ven. amerik.), housunkannattimia, villatavaroita, kankaita y. m. y. m. joka päivä tarvittavia tavaroita halvalla.

Maaseudulle lähetetään joutuin ja huolellisesti.

Juho Lähde.

Helsinki, Yrjönk. 38.
(Simonk. kulma.)
Puhelin 80 61.

Liiton Tähkä-lehteen alkoi ilmestyä leipurien työasujen mainoksia vuodesta 1914.

18 työnantajaa. Primulan omistajalle ja työnantajaliiton nokkamiehiin lukeutuvalle **Pekka Väyryselle** luettiin vain 20 markan sakko, vaikka kyse oli jo kolmannesta syytteestä tuona vuonna.

Turhaan ei oikeus hätäillyt. Konditorialiikkeenharjoittaja Karl Fazer oli tuomittu laittomasta pyhätyöstä 50 markan sakkoon jo kesällä 1910. Hän valitti Turun hovioikeuteen, joka piti tuomion voimassa. Tämän jälkeen Fazer valitti senaattiin, joka myös vahvisti tuomion. Aikaa oli kulunut kolme vuotta yhdeksän kuukautta ennekuin oikeuden päätös saadaan voimaan vuoden 1913 lopulla.

Yhtenäisyys palautuu osastoon…

Tammikuussa 1914 pidetty Leipuriammattiosaston vuosikokous valitsi puheenjohtajaksi edelleen **Jukka Viitasaaren** – jo kolmannen kerran peräkkäin. Valinnat suoritettiin yksimielisesti, mikä osoittaa jäsenistön tiivistyneen uuden suunnan tueksi.

Jäsenveron selkeyttämiseksi vuosikokous päätti yhdistää eri maksut ja jakaa ne tasan viikkomaksuiksi. Käyttöön tuli kiinteä viikkomaksu, joka merkitsi myös pientä korotusta. Ammattileipuri maksoi siten jäsenmaksuna noin 1,5 prosenttia palkasta.

Väsymättä uurastaville kantomiehille myönnettiin pienet palkkiot uusien jäsenten kirjoittamisesta ja hankittiin uudet kuittausleimasimet toivomuksella, että pian pitäisi hankkia lisää. Kantomiehet vastaanottivat jäsenmaksuja Työväentalolla ”joka lauvantaiilta kello 6–8”.

… mutta rakoilee hiihtoladulla

Jos tunteet rauhoittuivat liiton piirissä, ne kuumenivat Jyryn toimeenpanemissa ammattikuntain välisissä hiihtokilpailuissa. Jäsen **A. Kuitunen** ilmoitti, että *”kilpailuihin osaa ottanut **U. Harjanne** on käyttänyt ilmeistä väkivaltaa häntä kohtaan, syystä että Kuitunen ei väistänyt ladulta, jota tämä ei kieltänytkään, sanoi ei tienneensä eikä kuulleensa sellaista määräystä”*. Leipuriosaston kuukausikokous uskoi asian tarkemmat tutkimukset urheilutoimikuntansa huoleksi.

Monta puheenvuoroa kirvoitti myös **E. Laineen** ja **J. Korven** selkkaus HTY:n iltamissa. Työväenyhdistyksen järjestysvaliokunta väitti leipurimiesten tapelleen järjestysmiesten kanssa, mistä syystä se uhkasi rajoittaa ammattiosaston toimistohuoneen käyttöoikeutta. Tutkimusten jälkeen ammattiosasto antoi molemmille jäsenilleen *”muistutuksen juopuneena esiintymisestä Työväentalolla”*, mutta huomautti myös järjestysmiehiä turhasta virkaintoilusta.

Leipureille työttömyysrahasto

Entisten jäsen- ja osuusmaksujen lisäksi ammattiosaston varoista suoritettiin maksu liiton uudelle Työttömyys- ja matka-apurahastolle. Se oli perustettu vuoden 1910 liittokokouksessa, mutta saatiin toimintaan vasta kolme vuotta myöhemmin. Maksun suuruus oli 10 prosenttia osaston rahavarallisuudesta. Lisäksi rahastoa kartutettiin luovuttamalla iltamatuotoista 100 markkaa.

Luokkataistelulinjan vetäjäksi mainittu Jukka Viitasaari saavutti Helsingin leipurityöläisten vankan luottamuksen 1910-luvulla ja nousi keskeiseksi toimijaksi myös Leipurityöntekijäin liitossa vuoden 1913 liittokokouksen jälkeen. *(Kansan Arkisto /SEL))*

Avustusta oli määrä maksaa vähintään 12 kuukautta liittoon kuuluneille ja jäsenveronsa suorittaneille jäsenille kahdeksannesta työttömyyspäivästä alkaen. Tähän asti työttömäksi joutuneita ammattitovereita oli avustettu satunnaisin avustuksin ammattiosaston kassasta tai listakeräyksillä.

Työnsaannin helpottamiseksi uusi rahasto jakoi myös matka-apua. Sitä myönnettiin toiselle paikkakunnalle työhön matkustaville jäsenille lainan muodossa.

Työttömyyskassan perustaminen ammattiliiton yhteyteen ei ollut lainkaan itsestään selvää. Sitä vastustettiin, koska työttömät nähtiin kapitalismin uhreina, joten heidän avustamisensa kuului yhteiskunnalle.

Tähkä perusteli uutta järjestelmää: *"Mutta meidän ammattiyhdistyksemme eivät enää… vastusta avustusjärjestelmää, vaan koettavat parantaa sitä, yrittämällä, mikäli mahdollista pysyttää kapitalismin uhrit kurjuuden yläpuolella, mutta ne ovat samalla tietoisia siitä, että ne ovat ensi tilassa taistelujärjestöjä, joiden tehtävänä etupäässä on hankkia jäsenilleen parannettuja palkka- ja työoloja."* [64]

Tamperelaisleipuri Frans Heinonen palkattiin liiton järjestäjäksi 1913. Toimi liiton puheenjohtajana työväenvallan aikana 1918. (SEL)

Näin nykyaikaisen sosiaaliturvan peruskiviin luettu työttömyysajan turva pantiin alulle ammattiyhdistysten toimesta 1910-luvulla.

Helsingissä 13 teollisuusleipomoa

Viimeiseen rauhanvuoteen huipentui suomalaisen kapitalismin toinen kasvukausi (1895–1913), jonka aikana teollinen tuotanto Helsingissä nelinkertaistui arvoltaan ja kolminkertaistui työntekijämäärältään. Vienti veti, voitot paisuivat ja keinottelu kiihtyi uudessa arvopaperipörssissä. Maailmantilanteen jännittymistä saattoivat ehkä aavistella vain ne kapitalistipiirit, joilta Venäjän viranomaiset tunnustelivat teollisuuden muuntamista sotateollisuudeksi.

Suurimpia teollisuusaloja Helsingissä olivat edelleen konepajateollisuus, sokerin, fajanssin, suklaan yms. valmistus sekä tupakkatehtaat. Kaupungin kasvu oli merkinnyt myös leipomotoiminnan kasvua, koska leivänkulutus kasvoi likimain väestön kasvua vastaavasti. Työläisperheissä leivän osuus ravinnosta oli edelleen yli puolet.

Kun leipomoyrittäjien hanke Leipomolain kumoamiseksi ei näyttänyt etenevän, liikkeet alkoivat sopeutua päivätyöhön ja lisätä tuottavuutta koneistamalla. Kotimainen leipomoteollisuus pysyi kuitenkin varsin vanhakantaisena. Useimmissa leipomoissa uunit lämpesivät yhä haloilla, joten uunin lämpötilan säätö ja muu prosessointi oli kankeaa. Höyryvoimaa käytti vain muutama leipomo, mutta sähkömoottorit olivat yleistymässä.

1913 kaupungin tilastossa laskettiin teollisten leipomoiden luvuksi 13 ja käsityöliik-

keiden 80. ”Teollisiksi” katsottiin liikevaihdoltaan ja työntekijämäärältään suurimmat sekä eniten koneellistetut leipomot.

Selvästi suurimmaksi oli kasvanut Osuusliike Elannon* leipomo, joka oli myös uudenaikaisin sekä tuotantoteknisesti että hygieenisten olojensa puolesta. Työväen luku oli 244, insinöörien ja työnjohtajien kahdeksan ja konttoristien 19. Käyttövoimaa varten oli käytössä yksi höyrykone ja 12 sähkömoottoria, yhteensä 48 hevosvoimaa. Elannon tuotelistalla oli jo yli 200 nimikettä.

Toiseksi suurin leipomo oli K. M. Brondin Oy: työväkeä 83 henkeä ja muuta henkilökuntaa 8, yksi höyrykone ja 12 sähkömoottoria. Tuotannon määrä oli kolmannes Elannosta. Valmistus oli monipuolista, ja leipomo harjoitti myös vientiä ulkomaille. Kolmantena Edv. Ekberg, jolla oli työväkeä keskimäärin 27 miestä ja muuta henkilökuntaa viisi. Ekbergin vahvuutena oli konditoriapuoli. Seuraavina olivat Helsingin Höyryleipomo, Fazer ja A. F. Andrejeff..

Pienempien käsityöleipomoiden luvuksi laskettiin 80. Niissä työskenteli 362 työntekijää, keskimäärin 4,5 työntekijää kussakin. Useimmissa myös omistaja osallistui työhön.

Leipomotoiminnassakin näkyi pääomien keskittymiskehitys. Leipomoiden määrä oli supistunut ja suuret olivat kasvaneet ja kasvattaneet osuuttaan koneistamisen lisätessä työn tuottavuutta ja mittakaavaetua. Kaksi suurinta teollista leipomoa tuotti reilusti enemmän kuin kaikki pienleipomot yhteensä.[65]

Kanavauuneja ja leipäkemiaa

Leipomoyrittäjien liitto järjesti tutkimusmatkoja ulkomaisiin leipomoihin ja näyttelyihin, joista hankittiin tietoja alan teknisestä kehityksestä. Kisällinvalellukset olivat menettäneet merkitystään tiedonhankinnassa.

Pohjoismaiselta tutkimusretkeltä raportoitiin: *”Ruotsissa on käytännössä mm. edistyneitä koneita, kuten vesiputki- ja kanavauuneja sekä taikina- ja paloittelukoneita, joka paloittelukone tekee 12–20 palasta minuutissa ja säästää esimerkiksi 8–10 miehen työvoiman”*. Tutkimusmatkailijat kyllä epäilivät, että puuuuneilla saatiin leivästä paremman makuista kuin rautauuneilla, joita lämmitetään hiilellä tai kaasulla.

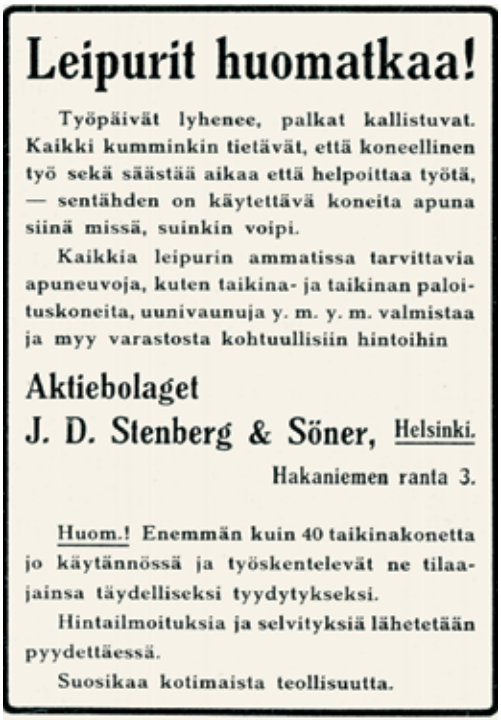

Leipurit huomatkaa!

Työpäivät lyhenee, palkat kallistuvat. Kaikki kumminkin tietävät, että koneellinen työ sekä säästää aikaa että helpoittaa työtä, — sentähden on käytettävä koneita apuna siinä missä, suinkin voipi.

Kaikkia leipurin ammatissa tarvittavia apuneuvoja, kuten taikina- ja taikinan paloituskoneita, uunivaunuja y. m. y. m. valmistaa ja myy varastosta kohtuullisiin hintoihin

Aktiebolaget J. D. Stenberg & Söner, Helsinki.

Hakaniemen ranta 3.

Huom.! Enemmän kuin 40 taikinakonetta jo käytännössä ja työskentelevät ne tilaajainsa täydelliseksi tyydytykseksi.

Hintailmoituksia ja selvityksiä lähetetään pyydettäessä.

Suosikaa kotimaista teollisuutta.

Leipomokoneita alettiin mainostaa työnantajaliiton Leipuri-lehdessä Leipurilain hyväksymisen jälkeen vuodesta 1909. (Leipuri-lehti)

Ruotsalaiset leipomot tapasivat olla myös ilmavia ja siistejä. Sen sijaan *”englantilaisilla on leipomoalalla runsaasti surkeita murjuja eivätkä nämä päästäneet keksi- ja biskittitehtaisiinsa pitääkseen valmistusmenetelmänsä salaisina”*. Sikäläisinä uutuuksina havaittiin kuitenkin muottien käyttö, mausteenlevittäjä sekä rautauuneja, joissa kaksinkertaiset ulosvedettävät arinat.

Tanskalaisen Weidemanin kehittämä vastavirtaperiaatteella toimiva ”kanavaleivinuuni” herätti ihastusta: *”Sillä saavutetaan mitä tehokkain polttoaineen säästö, kun savutorven kaasut poistuvat sangen alhaisessa lämpötilassa, vaikka ne ensin olivat olleet kovasti kuumennettuja. Kaikki lämpö on jäänyt uunin hyväksi… eikä tätä tarvita lämmittää kuin muutama tunti ja pysyy sitten uuni lämpimänä monta tuntia.”*

* Nopeasti pohjoismaiden suurimmaksi kasvaneen Osuusliike Elannon leipomossa toimi jo 8 pariuunia, joista toiset varustettu ulosvedettävillä arinoilla, sekä 1 pyörivä verkkouuni ja 1 pyörivä näkkileipäuuni. Leipämyymälöitä oli noin 30, minkä lisäksi osuusliike oli ryhtynyt harjoittamaan myös kahvila- ja ruokalaliikettä. 1912 se aloitti myös maitoliikkeen.

Nopeasti kasvaneen Primulan leipomon työväki 1911. *(Hotelli- ja Ravintolamuseo)*

Tämän uutuuden hankkivat ensimmäisinä Helsingissä Wieniläisleipomo ja Pohjoismainen Leipomo, jonka *"suurin 60 levyn uuni toimii erinomaisesti ja valmistaa noin 1000 kg ruokaleipää paitsi melkoista määrää pehmeätä, minkä ohella hiilen kulutus on sangen pieni, noin 300 kg vuorokaudessa"*.

Sähkön arveltiin aikaansaavan melkoista kehitystä alalla, mutta sen saanti oli toistaiseksi rajoitettua ja epävarmaa.

Turmiollinen basillikesytetty Parisissa

Tähän asti ammatti oli opittu käytännönopissa, ja leipuri hallitsi sen hienoudet kokemustiedollaan ja käden taidollaan. Mutta teollisen ajan ammattitaitoon kuului myös leivontaprosessien teoreettisempi ymmärtäminen ja tiedon soveltaminen koneellistuviin menetelmiin. Leipuri-lehdessä julkaistiin selostuksia ulkomaisista tutkimuksista otsikolla *"Leipä ja kemia"*. Kotimaisiakin palveluja oli jo tarjolla: *"Leipureita kehotetaankin analyseeraamaan tuotteensa laboratoorioissa, että selviää ovatko raaka- ja tarveaineet aitoja… kun väärennöksiä tyrkytellään yleisesti"*.[66]

Myös työntekijäpuolella yritettiin pysyä ajan hermolla. Tähkässä selviteltiin leipäkemiaa mm. ranskalaisten tutkimusten pohjalta:

"Leipomoille sattuu usein melkoisia vahinkoja sen vuoksi, että leipä joutuu omituisen muutoksen alaiseksi ja muuttuu, kuten sanotaan taikinaiseksi… pari tutkijaa Parisin tiedeakatemiasta väittää, että tuon sairaalloisen muutoksen saa aikaan erityinen basilli 'Basillus mesentericus'. Tämä basilli kuuluu olevan hyvin pieni kooltaan ja olevan erinomaisen vastustuskykyinen kaikkia fysikallisia ja kemiallisia vaikutuksia vastaan ja on siitä syystä vaikea hävittää. Parisin leipomoliikkeenharjoittajien toimeenpanemissa kokeissa on nähty, että jos sekoitetaan vähän maitohappoa taikinaan, ja pidennetään leipomisaika ½ tunniksi 250–500 gr leivälle, voidaan nämät bakterien tuottamat turmiot estää."[67]

Tekninen kehitys oli nopeaa, ja mm Helsingin Höyryleipomon hankkimaa Jalouise -höyryuunia pidettiin vielä parempana kuin juuri käänteentekeväksi kehuttua kanavauunia. Tähkä tiesi kertoa sitäkin mullistavammasta keksinnöstä, joka oli tehty Ylivieskassa:

"Teollisuushallitus on myöntänyt patentin kauppias K. Kontiolle 'Leipoja'-nimiseen leipomalaitteeseen. Lieneekö tämä uusi leipoja nyt sellainen, joka tekee työtä yötä päivää ilman leipurien apua, tahi lieneekö samanlainen kun Pohjanmaalla viime kesänä keksitty ikiliikkuja?"

1914: Maailmansota puhkeaa – sotatila myös Suomeen

Leipurityöntekijäin liitto yhtyi Leipurien ja sokerileipurien kansainväliseen sihteeristöön, jolta odotettiin taloudellista ja siveellistä tukea työtaisteluissa. Sen kautta saatiin myös tietoa leipurityöläisten oloista ja toiminnasta muissa maissa. Tähkä kertoi mm. Pietarin ja Moskovan leipurien suurista lakoista. Tsaarin viranomaiset olivat turvautuneet asevoimiin ja kieltäneet Pietarin Leipuriyhdistyksen toiminnan murtaakseen työtaistelut.

Lakot tyssäsivät myös Suomen suuriruhtinaskunnassa heinäkuun viimeisenä päivänä 1914, kun maahan julistettiin sotatila.

Imperialistivaltojen taistelu markkina-alueista oli kärjistynyt ensimmäiseksi maailmansodaksi. Osapuoliksi muodostuivat toisaalta Saksan ja Itävallan johtamat keskusvallat ja toisaalta ympärysvallat Ranskan, Englannin ja Venäjän johdolla. Saksa julisti sodan Venäjälle 2. elokuuta.

Sotatila synnytti Helsingissä paniikin. Viranomaiset rajoittivat kokoontumis- ja julkaisuvapautta ja tiukensivat sensuuria. Tsaarinhallinto sijoitti lisää venäläistä sotaväkeä Suomeen.

SAJ:n puheenjohtaja **Tokoi** kielsi jäseniä osallistumasta mihinkään toimintaan, joka antaisi viranomaisille tekosyyn ryhtyä järjestöjä vastaan. Liittojen tileillä olleet varat otettiin ulos pankeista takavarikointien varalta.

Vaan pian huomattiin, että sotatoimet eivät ulotu lähellekään Suomen rajoja. Sotatilamääräykset olivat kuitenkin voimassa, ja työväen-järjestöjen oli haettava lupa kokouksilleen poliisiviranomaiselta. Poliisi saattoi tulla myös vahtimaan kokouksia.

Sotatila sulki meritiet ja katkaisi Suomen ulkomaankaupan. Vientiteollisuus pysähtyi, ja Helsingissä lopetettiin rakentaminenkin miltei kokonaan. Työväkeä irtisanottiin joukoittain. Helsingissä ilmoittautui työnhakuun ensimmäisen sotavuoden aikana ennätyksellisesti lähes 18 000 miestä ja yli 8 600 naista.

Elinoloja vaikeutti myös hintojen kallistuminen, kun monen elintarvikkeen hinta lähes kaksinkertaistui lyhyessä ajassa.

Alkushokin jälkeen sotatilaan alettiin sopeutua. Venäjä aloitti Helsingin ympäristössä mittavat linnoitustyöt Saksan maihinnousun varalta. Vallityöt tarjosivat tuhansia työpaikkoja. Juoksuhautoja rakentamaan tuotiin outoa työväkeä Kiinasta asti. Venäjän armeijan sotatarviketilaukset kiihdyttivät teollisuuden tuotantoa, ja keväällä 1915 pääsi vauhtiin voimakas sotasuhdanne. Keinottelu kukoisti ja juhlat jatkuivat Helsingin pörssissä.

Saattoipa leivänkin kysyntä aluksi lisääntyä, mutta leipomotoimintaa alkoi pian häiritä pula voista ja ajoittain joistain jauholaaduista. Viljaa tuotiin enää vain Venäjältä ja toimitukset alkoivat takkuilla. Leipomopiireissä alettiin tutkailla korvaavien ainesten, kuten perunan ja riisin käyttöä. Helsingin kaupunginvaltuusto asetti muonitustoimikunnan, jonka vastuulle tuli pääkaupungin elintarvikehuolto.

Sotatilasta huolimatta ammattijärjestöjen jäsenmäärät kääntyivät nousuun. Tämä koski myös Helsingin molempia leipuriosastoja. Sekä mies- että naisosastojen jäsenluku kasvoi 1914 noin 60:lla. Järjestyneitten miesleipurien luku nousi jo yli 250:n. Helsinkiläisosastot muodostivat yhdessä yli puolet koko liiton jäsenmäärästä.*

”Lohduttomalta näyttää siis tulevaisuus…”

Hintojen kallistumisen takia palkkoihin oli saatava korotusta, mutta sotatilan takia ei voitu uhata lakolla. Syksyllä palkattiin osaston jäsen **I. Stenman** pariksi kuukaudeksi järjestelemään *”työhuonekuntain perustelua ja perustamaan leipureitten ammattiosastoja myös ympäristöön, kuten Oulunkylä, Dickursby jne.”*.

*Vuoden 1914 viimeisen neljänneksen tilityksen mukaan 254 (Tähkä).

Pitkin syksyä työnantajille tehtiin palkankorotusesityksiä, ja ammattiosasto vauhditti niitä kirjelmällä, jota oli hiottu yhdessä liiton miesten sekä naisleipurien kanssa:

> *”Raskas kärsimysten taakka painaa nyt työväen hartioita. Entistäänkin kovemmat koettelemukset ovat kohdanneet kovaosaisia. Kallis aika ja niukat työpalkat ovat ajan yleiset tunnusmerkit. Päälle päätteeksi työttömyyden hirmu uhkaa jo ennestään nälän kanssa taistelevaa työläistä. Lohduttomalta näyttää siis tulevaisuus… Kehotamme siis Teitä, arvoisa Työnantaja, tarkoin harkitsemaan työläistenne asemaa ja ihmisyyden nimessä näinä raskaina aikoina palkkojen korotuksilla sitä kohottamaan ja vointinne mukaan tukemaan.”*

Pieniä korotuksia saatiin vain harvoissa liikkeessä. Sitovan palkkatariffin aikaansaaminen oli näissä oloissa vaikeaa, mutta sellainen otettiin nyt tavoitteeksi. Sitä varten asetettiin tilastokomitea, tehtävänään tietojen kerääminen alan palkka- ja työoloista.

Leipurityöntekijäin liitto vietti kymmenvuotisjuhlaansa keväällä 1915. Sen kunniaksi liiton jäsenmäärä nousi uuteen ennätykseen, yli 630:een.

Leipurityöläisten kansainvälinen sihteeri toveri **O. Allman** tiedotti Hampurista: *”Saksan liitossa on nykyinen jäsenmäärä 31 632, joista sotapalveluksessa 18 638 miestä, ollen sodassa 65 prosenttia liiton miesjäsenistä… Kansainvälinen edustajakokous voidaan järjestää vasta sodan jälkeen… Toivotaan, että voidaan toimia vastaisestikin yhdessä niin kuin tähän saakka.”* [68]

Suomen Sosialidemokraattinen puolue kieltäytyi tukemasta keisarillisen Venäjän sotapolitiikkaa, kun taas Saksan sosdem johto oli suostunut ns. sotamiljooniin eli hyväksymään sotaan osallistumisen. Saksalaisten ratkaisu merkitsi kansainvälisen työväenliikkeen hajaantumista.

Leipuriosastoonkin saapui suruviesti, kun Venäjän armeijaan värväytynyt osaston jäsen **Rudolf Klävin** oli menehtynyt jossain itärintamalla. Muutoin ei suomalaisia sotaan joutunut lukuun ottamatta Venäjän armeijassa palvelevia vapaaehtoisia (ja sittemmin jääkäreitä Saksan armeijassa). Suomen sotaväki oli lakkautettu jo ensimmäisen sortokauden aikana.

Ensimmäinen maailmansota näkyi Helsingin katukuvassa mm. Venäjän armeijan haavoittuneiden virtana kaupungin sairaaloihin.
(Timisiarew HKM)

Ammattiosastot yhdistetään!

Syksyllä 1915 Helsingin Leipuriosasto hyväksyi yksimielisesti ja suosionosoituksin naisosaston tekemän yhdistymisehdotuksen. Sen toteuttaminen edellytti ammattiosaston sääntöjen muuttamista ynnä muita käytännön järjestelyjä.

Historiallinen mies- ja naisleipuriosastojen yhdistäminen tapahtui sitten vuosikokouksessa 27. tammikuuta 1916. Läsnä 70 miesja 40 naisleipuria, jotka tervehtivät toisiaan riemuisasti. Yhdistyneen osaston jäsenmääräksi tuli noin 370, miehiä 250 ja naisia 120. Näin Helsingin leipurit hylkäsivät ammattikunnista periytyneen sukupuolierottelun, mutta tasa-arvoon käytännön työelämässä oli vielä matkaa.

Koneistuminen vähensi ammattikäsityön tarvetta ja lisäsi naistyövoiman osuutta. Naisia arvioitiin oleva Helsingin leipomotyöväestä noin 40 prosenttia, mutta järjestymisen puutteellista: *”Tästä syystä palkka- ja työolot ovat päässeet polkeentumaan melko sekaviksi. Ei ole lainkaan harvinaista tavata luontaispalkkoja eri muodoissa ja työajan säännöttömyyskin melko suuri. Työhuonekunnat ovat jo saaneet siellä täällä parannuksia aikaan ja toiset pyrkivät yhä samaan…”*

Leipomoiden työnantajat olivat huomanneet naistyöntekijöillä muutamia huomattavia etuja. Leipuri-lehti kirjoitti:

E. Heinäsen leipomon ranskanleipäosaston työntekijät 1915.
(Kansan Arkisto)

”Kun tehdastyö nykyaikaisen koneteknii-kan vaikutuksesta tarvitsee enemmän hal-paa työvoimaa kuin ruumiillista voimaa, on nainen tullut niin käyttökelpoiseksi teollisuuden palvelukseen... On nainen työssään paljon yritteliäämpi ja vikke-lämpi, ei kursaile ryhtyä kokonaan toisen työhön työttömyyden sattuessa… vaan ottaa mitä työtä tahansa… pitäisi heille myös järjestää ammattikasvatusta että saataisiin enemmänkin käsityöaloille…” [69]

Vaan oppivat naisetkin pian ajamaan etujaan. Mm. osuusliike Tähkän leipomossa vasta osastoon liittyneet naistyöläiset aloittivat lakon ja saavuttivat palkkasopimuksen.

Nyrkki vastaan Myrsky

Yhdistyneen osaston ensi töinä päätettiin elvyttää osaston käsinkirjoitettu lehti. Edellinen lehti oli nimeltään ”Edistäjä”. Mielialoista kertonee, että maaliskuun kuukausikokouksessa nimi päätettiin vaihtaa, ja kannatusta saivat sekä *Myrsky*”että *Nyrkki.* Äänestyksessä Nyrkki voitti niukasti Myrskyn. Vuoden 1916 aikana lehteä ilmestyi kuusi numeroa käsittäen yhteensä 123 sivua. Vuoden viimeinen numero käsitti peräti 30 kaunista sivua. Se sitten luettiin ääneen kokouksen alussa, ja kiersi sitten kädestä käteen. Lehti oli edelleen käsinkirjoitettu ja langalla yhteen niputettu, joten sen eteen nähtiin paljon vaivaa.

Ammattiosaston sääntöjä modernisoitiin ottamalla maininta työhuonekunnista, joita tuli perustaa isommille työpaikoille. Toistaiseksi niitä oli Elannon lisäksi vain muutama.

Elantoon ”uuden ajan työehtosopimus”

Elannon työhuonekunta ryhtyi puuhaamaan palkankorotuksia ja sitä varten työpaikkakohtaista sopimusta alkuvuodesta 1916. Ammattiosastoa arvelutti, jäävätkö muun jäsenistön asiat hoitamatta, jos vahvin työpaikka tekee sopimuksen omin päin. Siksi osasto puolsi Elannon sopimusta vain sillä ehdolla, että sopijana on myös ammattiosasto – ei työhuonekunta yksin.

Ammattiosasto jätti yksinkertaisen palkkaehdotuksen, jonka Elannon johto hylkäsi. Neuvotteluja käytiin pari kuukautta tuloksetta. Lakko oli sotatilamääräyksillä kielletty. Niinpä Elannon leipurit ilmoittivat pääsiäisen edellä liikkeen johdolle, että he ovat *”alhaisten palkkojen takia käyneet niin heikoiksi, etteivät jaksa tulla pitkäperjantai-iltana yöksi työhön”*.

Vastaukseksi Elannon toimitusjohtaja **Väinö Tanner** toimitti pukuhuoneisiin ilmoituksen, jonka mukaan ne työntekijät katsotaan

Elannon henkilökunta 1915. Etualalla johtoporras ja konttoristit. *(Työväenmuseo Werstas)*

irtisanoutuneeksi Elannon palveluksesta, jotka eivät tule töihin. Kukaan ei tullut – lukuun ottamatta Stenman-nimistä pikkupomoa.

Pääsiäisaattona taas leivottiin, mutta ylitöihin työläiset eivät jääneet, vaikka työnjohto niin luuli ja teetti ylimäärän taikinoita. Tämän takia jäi monta padallista leipomatta. Paistopuuhiin jäivät häärimään vain työnjohtaja Stenman ja leipomon esimieheksi nimetty entinen liittosihteeri Lindroos – ao:n jäseniä kumpikin yhä. Vihdoin lakkouhan alla syntyi sopimus, joka kirjoitettiin parissa tunnissa, kun asiallinen ratkaisu oli tehty.

"Kamppailumme osoittaa, miten ratkaisevaa on työläisten yksimielisyys ja keskinäinen luottamus", kommentoi Elannon työhuonekunnan neuvottelijana toiminut **Heikki Joki**.

Sopimuksen allekirjoittivat Helsingin Leipuriammattiosaston ja Elannon edustajat 11. toukokuuta 1916. Siihen oltiin tyytyväisiä, että sopimus sisälsi uusia etuuksia, kuten kahden viikon kesäloman täydellä palkalla, sairausajan avustuksen (3–21 päivän palkka työsuhteen kestosta riippuen) ja työpaikkalääkärin palvelut veloituksetta. Palkkataulukko laajeni, sillä opinkäyneiden miestyöntekijäin palkat jaettiin viiteen eri luokkaan Myös naisille tuli viisi palkkaluokkaa. Naispalkka oli hieman yli puolet miesten palkoista.

Elannon sopimus merkitsi työehtosopimuksen kehittymistä entistä yksityiskohtaisemmaksi ja laajemmaksi. Se oli rakenteeltaan jo "moderni" sisältäen palkan lisäksi sosiaalietuuksia.

Pahan särön jätti kuitenkin pääsiäisselkkaus, kun työnjohtajat Stenman ja Lindroos olivat jääneet ainoina töihin. Tästä seurasi pitkä riita samaan tapaan kuin viisi vuotta aiemmin ammattijärjestökiistan ympärillä. Riidan ratkaisu jätettiin liiton kuudennelle edustajakokoukselle, jonka oli määrä kokoontua vuoden 1917 alussa.

Työhuonekunnat palkkaliikettä nostamaan

Elannon innostamana työpaikkakohtaisia sopimuksia alettiin puuhaamaan muihinkin leipomoihin. Syksyllä 1916 ammattiosastolle palkattiin järjestäjäksi toveri **E. Sara** 175 markan kuukausipalkalla, "tehtävänään työhuonekuntain perustelu". Ensimmäisenä sellaisen perustivat Maitokeskusliikkeen uuden leipomon työläiset, sitten Ol. Tähkän, Sörnäisten Höyryleipomon, Vettenrannan, Heinämäen, Pyykösen, Heinäsen, Oy Brondinin ja G. E. Lindbergin leipurit.

Toveri Sara kiersi uutterasti, ja vuoden päättyessä työhuonekuntia oli perustettu 58 leipomoon, joissa työskenteli 584 työläistä. 48 leipomoa oli vielä ilman työhuonekuntaa, kuten 51 työntekijän Ekberg, muutama "isoh-

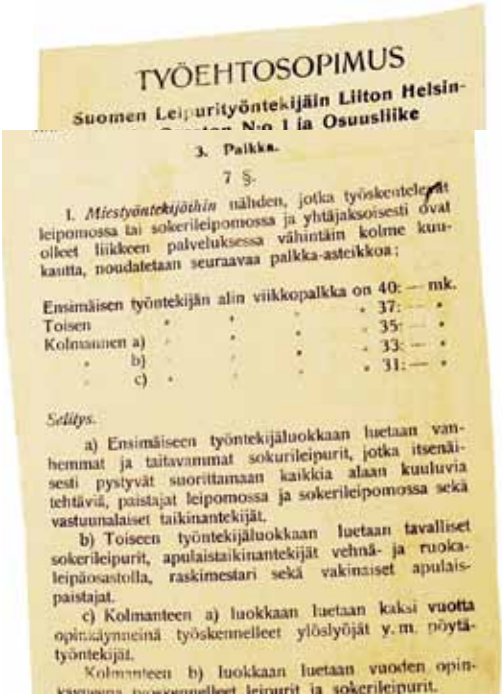

TYÖEHTOSOPIMUS

Suomen Leipurityöntekijäin Liiton Helsin-

3. Palkka.

7 §.

1. *Miestyöntekijöihin* nähden, jotka työskentelevät leipomossa tai sokerileipomossa ja yhtäjaksoisesti ovat olleet liikkeen palveluksessa vähintäin kolme kuukautta, noudatetaan seuraavaa palkka-asteikkoa:

Ensimäisen työntekijän alin viikkopalkka on	40:— mk.
Toisen	37:—
Kolmannen a)	35:—
b)	33:—
c)	31:—

Selitys.

a) Ensimäiseen työntekijäluokkaan luetaan vanhemmat ja taitavammat sokurileipurit, jotka itsenäisesti pystyvät suorittamaan kaikkia alaan kuuluvia tehtäviä, paistajat leipomossa ja sokerileipomossa sekä vastuunalaiset taikinantekijät.

b) Toiseen työntekijäluokkaan luetaan tavalliset sokerileipurit, apulaistaikinantekijät vehnä- ja ruokaleipäosastolla, raskimestari sekä vakinaiset apulaispaistajat.

c) Kolmanteen a) luokkaan luetaan kaksi vuotta opinkäynneinä työskennelleet ylöslyöjät y. m. pöytätyöntekijät.

Kolmanteen b) luokkaan luetaan vuoden opin-

Elannon vuoden 1916 sopimus oli jo nimeltään työehtosopimus. Opinkäyneiden miesleipurien viikkopalkaksi määrättiin 31–40 markkaa ja oppilaille 19–26 markkaa. (Ao:n ptk.)

ko vierasmaalainen ja jokunen keskisuuri kotimainen". Näissä laskettiin leipurityöläisten luvuksi yhteensä 335, joten enemmistö alan työväestä oli työhuonekuntien piirissä. Järjestyminen oli noussut kokonaan uudelle tasolle.

Työpaikat ja niin muodoin myös työhuonekunnat sijaitsivat eri puolilla kaupunkia. *"Tarkemman selvyyden ja voimakkaamman alueellisen kokoomuksen saantia varten"* kaupunki jaettiin piireihin. Työhuonekuntien puheenjohtajat muodostivat piirikohtaisen neuvoston, jonka oli määrä toimia välityksenä koko kaupungin kattavan ammattiosaston ja työpaikoilla toimivien työhuonekuntien välillä. Organisaatio muodostui näin kolmiportaiseksi: työhuonekunta-piiri-ammattiosasto. Palkkaliikkeiden ja lainvalvonnan ohella uusia piirineuvostoja työllistivät monet rutiiniasiat, kuin jäsenmaksujen kanto, keräysten toimeenpano, lehtien ja kirjallisuuden levitys.

Vasta perustetut työhuonekunnat jättivät heti sisään korotusesitykset kalliin ajan johdosta. Elanto oli nostanut palkkoja jo elokuussa 15 prosenttia. Jotkut muutkin liikkeet suostuivat korotuksiin nähdessään työläisten mielialan kiristyvän. *"Vaan ei sillä pitkälle päästä, jos saadaan 10–20 prosentin korotus, ja sekin almun luontoisena, kun elintarpeet vastaavana aikana rasittavat työläisiä paljon suuremmin."*

Helsingin Leipuriosasto ryhdisti kampanjaa lähettämällä joulukuussa 1916 kirjelmän sekä kaupungin työnantajille että heidän liitolleen. Kirjelmässä sanottiin elinkustannusten *"kallistuneen tunnetusti keskimäärin sadalla prosentilla, vaatteet ja jalkineet 300 á 400 prosentilla, samoin polttopuut, sekä myöskin asuntovuokrat tuntuvasti nousseet. Säilyäksensä edes jossain määrin työkuntoisina, ovat työntekijät viime aikoina katsoneet olevansa pakotettuja kääntymään työnantajiensa puoleen palkankorotuspyynnöllä. Tulokset ovat olleet valitettavasti perin laihat."*

Vastauksessaan Helsingin työnantajaliitto "toteaa pahoitellen", ettei se voi määrätä jäseniään korottamaan henkilökuntansa palkkoja. Työnantajaliitto kuitenkin *"lausuu lopuksi sen toivomuksen, että kukin työnantaja kysymyksessä olevaan palkankorotusanomukseen nähden mikäli mahdollista menettelee niin kuin asianhaarat kulloinkin kipeimmin vaativat"*.

Niinpä. Mutta toistaiseksi ei voida muuta kuin kiristää vyötä ja odottaa aikaa parempaa.

Huveihin kuitenkin ehdittiin, sillä osaston huvitoimikunta järjesti vuoden 1916 aikana ennätykselliset 16 iltamaa ja kävelyretkeä, tuottoa 1 891 markkaa. Kun huvitoimikunta oli palkannut joihinkin iltamiin ammattisoittajia, osaston omat pelimannit närkästyivät "syrjinnästä" ja valittivat osastolle. Toimikunta esitti huvitoimikunnalle diplomaattisesti: *"Omien ammattilaisten keskuudesta on soittoniekkoja tilattava, sikäli kun heidän kykynsä näyttää yleisöä tyydyttävän"*.

"Viimeistä ratasta myöten…"

Kun ammattiosaston jäsenyys oli avattu naisille, nousi kysymys myös muiden leipomoissa työskentelevien järjestymisestä, mm. leivänlaskijat ja ajomiehet olivat edelleen ulkopuolella. Järjestäjä Sara suositteli sellaista teollisuusliittoa, johon saataisiin kaikki leivänvalmistuksessa työskentelevät, ei ainoastaan leipomoiden apuväki, vaan puotilaisetkin:

> *"Jos jolloinkin pannaan pyörät seisomaan, niiden pitää seisoa viimeistä ratasta*

myöten. Sen kiristäväisempi on työläisten rautakoura, mitä ahtaammalle se puristuu työnantajan ympärille… Onhan parempi että koko liikkeen väki tuntee seisovansa veljinä, yhdessä rintamassa, yhteistä vastustajaa vastaan, kuin että esim. toiset työläiset karttavat epäluuloisesti toisia, eivätkä tiedä mille kannalle joku osa asettuu." [70]

Sara oli kuitenkin vielä aikaansa edellä, sillä liitossa Lindroos ajoi läpi kannan, jolla hankkeen annettiin raueta "kun asian enempi tutkiminen näyttää hyödyttömältä". Samalla kaatui esitys liiton laajentamisesta muitakin elintarvealoja kattavaksi. Perusteluiksi vedottiin tilastoon, jonka mukaan järjestyminen oli perin heikossa jamassa näillä muilla aloilla. Asiaa päätettiin kuitenkin tutkia.

Ravinto- ja nautintoaineteollisuus muodosti kirjavan ryhmän eri ammatteja, jotka teknilliseltä ym. kehitykseltään olivat hyvin eri tasoisia. Vuoden 1913 tilaston mukaan näillä aloilla työskenteli koko maassa yhteensä noin 12 000 työntekijää, joista järjestyneitä noin 9 prosenttia ja naisia noin 53 prosenttia. Järjestyneitä oli leipureista 21,5 prosenttia, makkaratehtaalaisista 19, sokeriteollisuudessa 11 ja muilla aloilla alle 10 prosenttia. Myös työnantajat olivat huonosti järjestyneitä leipomoalaa lukuun ottamatta.[71]

Kun Leipurityöntekijäin liiton laajentumiskomitea (Heinonen, Salomaa, Lindroos) sai lopulta selvitystyönsä tehtyä, se päätyi ehdottamaan, että jatketaan entisellään.

Rajahintoja ja jakelusäännöstelyä

Elintarvikepula yltyi ja hinnat nousivat. Kävi selväksi, että sotatalouden elintarvikemarkkinat eivät turvaa vähävaraisten toimeentuloa. Väittely kävi kiivaana sosialistien ja porvarien välillä: tuleeko väestön huolto turvata yhteiskunnan toimin vai luottaa pelkästään "vapaiden markkinoiden" toimintaan? Vuoden 1915 lopulla viranomaiset hieman taipuivat ja ryhtyivät asettamaan elintarvikkeille raja- eli enimmäishintoja, alkaen voista. Se johti voin katoamiseen salakauppaan.

Vuoden 1916 loppua kohti elintarvikkeiden niukkuus paheni puutteeksi. Kun rajahintojen julistaminen ei auttanut, Helsingin muonitustoimikunta ryhtyi vastentahtoisesti

Emil Sara järjesti työhuonekuntia leipomoihin vuoden 1916 lopulla ja -17 alussa. Kuva vuodelta 1927, jolloin Sara asui Valkeakoskella toimien mm. kaupunginvaltuutettuna.
(Valkeakosken kaupunki)

jakelusäännöstelyyn. Ensimmäiseksi kortille pantiin sokeri ja ankaran talven aikana myös voi, liha, maito, juusto, jauhot ja polttopuut. Tuotteita ei kuitenkaan saatu kauppoihin edes korttiannosten määriä.

Sokerin ja voin säännöstely koski myös leipomoita, minkä seurauksena leivokset, kaakut ja makeiset katosivat julkisesta kaupasta. Kun jauhontuontikin Venäjältä katkeili, työnantajat ryhtyivät irtisanomaan leipurityöläisiä. Työttömyyden ehkäisemiseksi ammattiosasto kehotti jäseniä rajoittamaan ylitöiden teon mahdollisimman vähiin. Lehdissä alettiin julkaista pula-ajan reseptejä.

Helsingin Työväenyhdistyksen vuosikokouksessa vuoden 1916 toimintakertomus luettiin poliisin läsnä ollessa:

"Varakkain käsissä olevain kunnallishallintojen rikollinen leväperäisyys on saattanut useiden tarveaineiden, kuten halkojen, ruokatarpeiden ym. saannin uhatuksi.

Joukkovoima tiivistyy

Sosialidemokraattisen puolueen kannatus oli kasvussa. Kesän 1916 vaaleissa se oli saavuttanut eduskuntaenemmistön, 103 kansanedustajaa. Tätäkään eduskuntaa ei kutsuttu koolle,

vaan valtaa piti keisarillinen sotatilahallinto. Ahdingosta huolimatta työväki järjestyi entistä tiiviimmin. Leipuriosaston jäsenmääräksi kirjattiin vuoden 1916 päättyessä 446.

Leipurityöntekijäin liiton puheenjohtaja Sainio ihmetteli toiminta-arviossaan:

> *”Kuluneen vuoden ajalla liittomme toiminta on ollut paljon vilkkaampaa kuin edellisenä, vaikka ulkoiset olosuhteet ovat olleet samanlaiset. Sen on vaikuttanut ”ajan henki”, sillä mitään erityistä herätystyötä ei liitto ole toimeen saanut.”*

Nyrkki puristui, vaikka se oli vielä pidettävä taskussa…

Viranomaisvalvonnan takia pöytäkirjoihin ei kaikkia ajatuksia kirjattu, mutta jotain on luettavissa varovaisten ilmaisujen takaa. Leipurityöntekijäin liiton edustajakokous oli määrä pitää sääntöjen perusteella vuoden 1916 aikana. ”Erinäisistä syistä” liiton johto pyysi jäsenäänestyksessä valtuudet kokouksen lykkäämiseen ja tarpeellisten päätösten tekoon liittotoimikunnassa. Puheenjohtaja Sainio viesti osastoille:

> *”Kuudes edustajakokous on siirretty… Mutta meidän on pidettävä mielessä, että sopiva ajankohta voi tulla hyvinkin pian… Siirtämispäätös edellyttää, ettei silloin noudateta sääntöjen aikamääriä, vaan toimitaan nopeasti... ollaksemme valmiit silloin, ’kun ylkä tulee”.*

Kun ”ylkä tuli”, ammattiyhdistysten kokoukset siirrettiin suurempien tehtävien takia.

1917: Uutta aikaa alkaessa

Tammikuussa 1917 työläisäidit hytisivät halkojonossa Hakaniemen torilla. Polttopuu oli kadonnut mustaanpörssiin, ja paleltumiskuolemien välttämiseksi kaupunki järjesti halkojen hätäjakelua. Kun vähät halot oli jonotettu, siirryttiin haalimaan elintarpeita. Voita yritettiin ostaa säännöstelykupongeilla, mutta usein tuloksetta. Soppalihaa oli myynnissä joskus, mutta hinnaltaan liian kallista köyhien pöytään. Ruisleipäkin oli kallistunut.

Kun vaikeuksiin ajautunut Venäjän hallitus lopetti vallityöt ja sotatarviketilaukset, työttömyyskin oli lisääntynyt nopeasti.

Huhuttiin Venäjän armeijan tappioista ja maan ajautumisesta kaaokseen. Helmikuussa kerrottiin suurista lakoista ja taisteluista Venäjän asutuskeskuksissa. Torstaina 15.3. tsaari Nikolai II syöstiin vallasta. Perjantaina 16. maaliskuuta tieto maaliskuun vallankumouksesta levisi Helsinkiin.

Suuria waltataisteluja Wenäjällä.

Työt lopetettiin tehtaissa, myymälät ja kahvilat sulkivat ovensa. Venäläinen sotaväki liittyi kumoukseen ja pidätti upseereitaan. Työmies kertoo:

Leipäjono Katariinankadulla kesällä 1917. (HKM))

”Kaikkialla vilisi ihmisiä kuin mehiläispesästä. Punaisia nauhoja ilmestyi yhä runsaammin ihmisten rintoihin ja käsivarsiin. Niitä oli nuorilla ja vanhoilla, herroilla ja työläisillä... Liikutaan keskikaupungin kaduilla. Paukahtaa revolveri silloin tällöin. Riennetään katsomaan mitä on tapahtunut. Sotamiehet ovat ampuneet upseeria, joka on asettunut kumousta vastaan.”[72]

Pietarissa muodostettu Venäjän väliaikainen hallitus antoi maaliskuun manifestin, jolla kumotaan sortokauden lait ja asetukset ja palautetaan suomalaisten kansalaisvapaudet.

Kansanmiliisi järjestyksenvalvojaksi

Tsaarin järjestysvalta hajotettiin heti kun tieto vallan vaihtumisesta saapui Helsinkiin. Valtiollisena poliisina toiminut santarmisto riisuttiin aseista ja erotettiin. Yleistä järjestystä valvoivat aluksi venäläiset sotilaat, mutta luovuttivat kohta vastuun Helsingin järjestyneelle työväelle.

Ammattiosastojen puheenjohtajat kutsuivat koolle Helsingin työväen yleisen kokouksen, johon osallistui Leipuriosaston puolesta mm. uusi puheenjohtaja **Hannes Juvonen**. Kokous perusti *Helsingin Työväenjärjestöjen eduskunnan*, johon jokaisen järjestön tuli valita yksi edustaja kutakin 200 jäsentään kohti. Se oli yhteistyöelin, jonka tehtävänä oli johtaa ja yhtenäistää työväen toimintaa, erityisesti taistelua kunnallisen päätösvallan saamiseksi työläisille. Valtuustohan valittiin yhä omaisuuden perusteella vauraimmista porvareista.

Samalla kokous perusti *työväen järjestyskomitean*, jonka johdolla on määrä koota järjestöjen edustajia järjestyksenvalvojiksi pääkaupunkiin.

Nyt toimittiin ripeästi. Leipuriosaston toimikunta nimesi edustajansa Työväenjärjestöjen eduskuntaan saman päivän iltana kuin se oli päätetty perustaa. Seuraavana iltana nimetään työväen ”järjestysmiehiksi ja miliisin kokoonpanoa varten” 18 jäsentä sekä heille varamiehet, joista yksi nainen, **Anna Dahlberg**.

Kun kustakin järjestöstä valitaan yksi järjestysmies 25 jäsentä kohti, parissa päivässä on koossa satoja järjestysmiehiä. Heidän tehtävänään on yleisen järjestyksen sekä mielenosoitusten järjestyneen kulun turvaaminen.

Järjestyskysymys on ongelmallinen, koska tsaarin järjestyskoneisto on pantu viralta eikä porvari tahdo tunnustaa työväen järjestysmiehistöjä.

Kompromissina Työväenjärjestöjen eduskunta esitti kunnallisen järjestystoimikunnan perustamista. Tähän kaupungin porvarijohto suostui, mutta ilmeisen vastahakoisesti. Uuteen toimikuntaan nimetätiin kahdeksan työväenjärjestöjen ja kolme kaupunginvaltuuston edustajaa. Se irtisanoi poliisilaitoksen 600-henkisen miehistön ja asetti sijalle miliisin, jonka päälliköksi nimettiin metallimies ja sosdem nuorisoliiton sihteeri **Kustaa Rovio**.

Miliisiin oli tarkoitus koota 700–800 miestä eri yhteiskuntapiireistä. Yli puolet saadaan työväen järjestysmiehistä, lähes kolmannes entisistä poliiseista ja ylioppilaitakin toista sataa.

Aluksi miliisit partioivat pareittain – työmies ja ylioppilas yhdessä. Virkamerkkinä heillä oli numerolaatta ja punainen käsivarsinauha, jossa valkoinen H-kirjain (Helsinki). Varustuksena oli ensin pelkästään puinen patukka, *”Tokoin tuolinjalka”*, myöhemmin myös jonkun verran käsiaseita. Kaupunki maksoi palkan. Tehtävät olivat enimmäkseen rutiiniluontoista järjestyksenpitoa, juopuneitten rauhoittelua sekä pikkurötösten selvittelyä.

Alkuinnostuksen jälkeen ylioppilaiden into hiipuu, ja Helsingin miliisi muovautuu työläisvaltaiseksi. Se on silti yhteisesti asetettu pääkaupungin kunnallinen järjestyksenvalvoja.

Jatkossa miliisit joutuvat tasapainoilemaan työläisten ja porvarien ristiriitaisten vaatimusten välillä joukkoliikkeen kiihtyessä.

Voimatekijänä vaikutti yhä venäläinen sotaväki, jonka asema oli epäselvä. Kun sotilaiden keskuudessa esiintyi vasemmistomielialoja, syntyi yhteistoimintaa helsinkiläistyöläisten ja venäläisten sotamiesten kesken.

30. maaliskuuta 1917 järjestettiin mahtavat hautajaiset vallankumouksen puolesta kaatuneille venäläisille sotilaille. Leipomo-osasto ryhmittyi Hakaniemessä lähinnä Pitkäsiltaa vierellään konepuuseppien, kunnantyöväen ja lämmittäjien ammattiosastot. Punaiset liput olivat liehuneet viimeksi vappuna 1914.

Tästä alkoi työväen suurten mielenosoitusten ja lakkojen myrskyisä kausi.

Elannon leipureita 1916. (HKM)

”Ei erityisvaatimuksia”

Työväenjärjestöihin virtaa uusia jäseniä. Ammattiosastojen jäsenmäärät kaksin- tai kolminkertaistuvat lyhyessä ajassa. Lakkoja ja palkkaliikkeitä nousee kaikkialla. Monilla työpaikoilla järjestellään uudestaan myös työnjohtoa ja työjärjestelyjä.

Helsingin leipurityöläiset tempautuvat tapahtumien pyörteeseen. Mitään linjakeskusteluja osastossa ei tarvita. Leipurit vain liittyvät liikehdintään, joka tähtää työväen vaikutusvallan lisäämiseen kaikissa suunnissa. Kuitenkin ammattiosasto *”kehottaa ammattitovereita nykysenä vallitsevana tilanteena menettelemän rauhallisesti ja olemaan työssä sikäli kun on mahdollista”*.

Tanner ehdotti Elannon leipomoon kolmivuoroa, jonka työhuonekunta torjui. Maitokeskusliike uhkaili sulkea koko leipomonsa työläisten palkkavaatimuksen takia. Useat muutkin leipomot olivat aikeissa irtisanoa työväkeä raaka-ainepulaan vedoten. Ammattiosasto vaati, ettei työväkeä irtisanota, vaan on mieluummin lyhennettävä työaikaa – ”kuitenkin samalla palkalla”.

Mielenosoituksia, marsseja ja joukkokokouksia. Vapauden ja veljeyden aatetta julistetaan kaduilla, kirjoissa ja lehdissä. Suurta huomiota herättävät tolstoilaisen kirjailijan **Arvid Järnefeltin** saarnat Kallion kirkossa. Niiden aikana väkijoukko huusi rovastin alas ja kantoi urkurin ulos.[73]

Kuohunnan keskellä Leipuriosasto järjestää iltamia ja kesäretkiä. Molskeilla yltää urotekoon osaston jäsen Adam Malm voittaessaan suvereenisti raskaan keskisarjan Suomen mestaruuden kevään SM-paineissa Tampereella.

Itsenäisyys työväen tavoitteeksi

Venäjän väliaikainen hallitus kutsui lopulta koolle 1916 valitun sosialistienemmistöisen eduskunnan. Maaliskuun lopulla muodostetaan yhteishallitus, Tokoin senaatti, johon sosdem edustajat osallistuvat epäröiden yksityishenkilöinä. Työväki vaatiI päättäviä toimia leivän ja työn turvaamiseksi.

Sosialistien tavoitteeksi selkeytyy itsenäinen ja kansanvaltainen tasavalta. Irtautumiseen Venäjästä tähtäävät myös porvarilliset itsenäisyysmiehet. Valtaosa porvareista korostaa kuitenkin Venäjän väliaikaisen hallituksen auktoriteettia, koska sen avulla kykenevät rajoittamaan työläisenemmistöisen eduskunnan ajamia uudistuksia.

Kahdeksantuntiseen työpäivään

Mielenosoitukset ja joukkokokoukset laajenevat Helsingissä kevään edetessä. Metalli ajaa läpi 8-tuntisen työpäivän rajulla lakolla.

Elannon leipureita ruokailutauolla 1917. (HKM)

Ammattijärjestö vaatii sitä kaikille aloille vappuun mennessä. Se toteutuukin nopeasti suuressa osassa teollisuutta sekä osin kaupassa ja liikenteessä.

Myös maataloustyöläiset heräävät vaatimaan lyhyempää työpäivää ja parempia ansioita. Isäntien uppiniska johtaa kärkeviin maatalouslakkoihin kartanoilla ja suurtiloilla. Torpparit taistelevat samalla torppiensa omistusoikeudesta.

Leipomotyöntekijäin liiton puheenjohtaja J. V. Sainio kirjoittaa huhtikuun Tähkässä:

> *”Maaliskuun 17. päivän tapahtumat olivat alkuna yhä vielä jatkuvalle porvarilliselle vallankumoukselle, ja sen jatkona tulee tapahtumaan yhteiskunnallinen vallankumous, mutta sen kykenee suorittamaan vasta hyvin järjestynyt työväki, eikä meidän ammattikuntamme suinkaan silloin tahdo olla syrjästä katsojana…”*

Leipä kortille, leipureita työttömiksi

Kokoomasenaattiin asetetut toiveet hiipuvat pian, kun työn ja elintarpeiden puute yltyy.

Tosin voita ja muita maitotuotteita maassa on tuotettu yli oman tarpeen ja halkojakin tehty ennätysmäärä, mutta niitä ei riitä vähävaraisille. Talousjärjestelmä näyttää nyt koko luonteensa: tuotteita on, mutta vain niille, joilla on varaa maksaa mustan pörssin ”markkinahintoja”.

Työläiset näkevät, että omistava luokka voi hyvin ja rikastuu köyhälistön hädällä. Porvarillisten elinkeinoviranomaisten toiminta on saamatonta. Kärsivällisyys alkaa loppua. Kiihtynyt väkijoukko pakkoluovuttaa elintarpeita Kauppatorilla rajahinnoilla. Suuri joukkokokous perustaa *Työväen elintarvekomitean*, jolle annetaan tehtäväksi etsiä ja takavarikoida kätkettyjä ruokavarastoja. Myös muualla maassa puhkeaa elintarvikelevottomuuksia.

Viranomaiset arvioivat huhtikuussa, että Helsingin jauhovarastot riittävät tuskin kahdeksi kuukaudeksi. Leipomoita kehotetaan keskittymään vain neljän yksinkertaisen leipälajin valmistukseen. Kuun lopulla leipäkin siirretään kortille. Helsinkiläisille jaetaan noin 200 000 leipäkorttia, jotka sisältävät päiväkohtaiset kupongit eri leipälajeille. Samalla julkaistaan leipätaksa, joka tulee ripustaa liikkeisiin yleisön nähtäville.[74]

Vaan leipomokapitalistitkin liittyivät keinottelijoihin. Esim. toukokuussa muonitustoimikunta rankaisi säännöstelymääräysten rikkomisesta kaupungin suurimpia leipomoita, joukossa mm. Ekberg ja Fazer. Ne kiersivät määräyksiä käyttämällä jauhoja väärässä suhteessa ja lisäämällä kilohinnalla myytyjen leipien painoa jättämällä ne sisältä raaoiksi.[75]

Ammattiosaston tietojen mukaan vuoden 1917 kesään tultaessa toimintansa oli lopettanut 15 helsinkiläistä leipomoliikettä ja muut vähentäneet tuotantoaan. Työssä olevien jäsenten luku oli alentunut 929:stä 535:een. Miesleipureista oli menettänyt työnsä lähes puolet, naisista joka neljäs. Työssäolevien enemmistö olikin jo naisia.[76]

Työttömyys ahdisti nyt ensimmäisen kerran toden teolla helsinkiläisiä leipomotyöläisiä. Liitto alkoi jakaa junalippuja muualle maahan työnhakuun lähteville.

Palkkasopimus leipomotyöväelle…

Vaikeuksista huolimatta Leipuriosasto arvioi uuden palkkasopimuksen aikaansaamisen mahdolliseksi: *”Vaikkakin työolot ovat huonon puoleiset, muuten voiton mahdollisuudet näyttää nyt olevan paljon paremmat kuin ennen.”*

Liiton miehet toppuuttelivat vedoten työttömyyteen sekä SAJ:n kehotukseen pysytellä odottavalla kannalla.

Palkkatavoitteet hyväksyttiin 7. toukokuuta 1917 leipurien yleisessä kokouksessa, paikalla 245 jäsentä.

Työnostajien mielestä kunkin tuli edelleen ”sopia vapaasti” omien työntekijöittensä kanssa. Mahdottomaksi kokivat myös esityksen nostaa naisten palkkoja enemmän kuin miesten. Isäntien käsitys naisten työkyvystä oli vaihtunut vuodessa:

> *”Naisten työkyky on näet miesten kykyä tuntuvasti heikompi… Korkeintaan voitaneen sanoa, että kolme naista vastaa siinä suhteessa kahta miestä, eikä naisella yleen-*

Porvaristo suostui elintarvikesäännöstelyyn liian myöhään ja liian haluttomasti. Suomen ensimmäiset leipäkortit jaettiin vasta huhtikuussa 1917. *(Werstas, HKM)*

Elintarvikesäännöstely

Ensimmäisen maailmansodan aikana koettu elintarvikepula johtui viljan puutteesta ja keinottelusta. Suomen leipäviljasta yli 60 % tuotiin ulkomailta, koska vapaakaupan kaudella halpa tuontivilja oli suunnannut Suomen maatalouden karjatalouteen. Maailmansodan puhjettua viljantuonti Saksasta ja Puolasta loppui, ja sitä yritettiin korvata tuonnilla Venäjältä. Omaa viljantuotantoa ei tehostettu. Tuontia Venäjältä hankaloitti kuljetusreittien tukkoisuus sekä sotaa käyvän maan omankin tuotannon supistuminen.

Vuodesta 1915 alkaen perustettiin erilaisia valtion ja kuntien elintarvike-elimiä, joiden oli määrä turvata elintarvikkeiden saanti ja jakelu kuluttajille. Huolto toimi huonosti, koska porvarihallinto oli haluton tahokkaisiin säännöstelytoimenpiteisiin. Sen mukaan vapaitten markkinoitten toimintaan ei tulisi puuttua. Vasta laajan nälänhädän uhatessa ryhdyttiin hintasäännöstelyyn määräämällä elintarvikkeille enimmäis- eli rajahintoja. 1916 määrättiin rajahinnat vilja-, liha- ja maitotuotteille ja loppuvuodesta myös kala-, leipomo- ja makkaratuotteille. Kun tuotanto- ja myyntiketjuja ei valvottu, järjestelmä lisäsi keinottelua.

Vuoden 1917 alussa porvarihallinto taipui jakelusäännöstelyyn ottamalla käyttöön leipä-, voi-, liha- ja sokerikortit, mutta korttiannoksiakaan ei riittänyt kaikille.

Jatkossa korttiannoksia pienennettiin ja jatkettiin pellavansiemenillä ja selluloosalla. Pohjois- ja Itä-Suomessa turvauduttiin jäkälään ja pettuun. Nälkäkuolemiakin koettiin jo vuoden 1917 lopulla.

Työläiset näkivät pulan syyksi tuottajien ja välittäjien keinottelun: varastoja salattiin ja myytiin kalliilla hyvätuloisille mustassa pörssissä sekä vientiin Venäjälle. Vaikeuttamalla asutuskeskusten ruokahuoltoa porvaristo halusi myös kurittaa ja masentaa työväkeä pitämällä sitä nälässä.

sä ole sitä arvostelu- ja johtokykyä, että häntä voitaisiin käyttää itsenäisesti toimivana henkilönä, hän kaipaa useimmin itse miehen johtoa.”[77]

Työnantajien neuvotteluhalukkuus kuitenkin lisääntyi joukkoliikkeen kiihtyessä. Ja pian neuvottelijat saattoivat ilmoittaa leipurityöläisten kokoukselle, että palkkapykälistä oli päästy yksimielisyyteen ”vähän joustamalla”. Erimielisyys koski edelleen työvoimapykälää: otetaanko töihin ”ainoastaan järjestäytyneitä” vai ”etupäässä järjestäytyneitä”, mihin työnantajat sanoivat suostuvansa.

Kokous tulkattiin venäjäksi, sillä se oli samalla ”vastaanottojuhla wenäläisille ammattitovereille”. joita olikin saapunut osaston kutsusta melkoinen määrä.Heidät toivotetaan tervetulleeksi osastoon sekä kamppailuun yhteisten luokkaetujen puolesta. Tuleva sopimus päätetään painattaa suomen, ruotsin ja venäjän kielillä.

Neuvottelutulos hyväksyttiin 6. kesäkuuta Työväentalon rappukäytävässä, johon ahtautui noin 300 leipurityöläistä. Neuvottelijoita kiiteltiin vuolaasti. Ja *”Liljeroos toi esiin liittotoimikunnan mielipiteen, että osasto on saanut loistavan voiton sopimuksen kautta”*.[78]

Sopimus allekirjoitettiin Helsingin Leipurinammatinharjoittajain liiton ja Ruokaleipurien liitto kanssa. Liikkeiden sijasta allekirjoittajina olivat työnantajien paikalliset liitot, joita olikin nyt kaksi.

Leipurinammatinharjoittajain liitto edusti 33 perinteistä leipomoliikettä, Ruokaleipurien liitto uudempia koti- ja pienleipomoita. Lisäksi sopimuksen allekirjoitti 42 ”villiä” liikkeenharjoittajaa. Osuusliike Elanto piti voimassa entisen talokohtaisen sopimuksen korjattuna uusilla palkkapykälillä.

Maitokeskusliike jäi kuitenkin sopimuksen ulkopuolelle, irtisanoi työväkensä ja joutui lakkoon neljäksi viikoksi. Lakko katsottiin päättyneeksi, kun leipomo siirtyi uuden yrittäjän, **E. V. Jonassonin** hoitoon, ja tämä hyväksyi palkkasopimuksen.

Näin Helsingin leipomotyöläiset uudistivat paikallisen palkkatariffin oltuaan kymmenen vuotta käytännössä ilman sopimusta. Se nosti käytännön palkkoja noin 30 prosenttia ja supisti palkkahaitaria, koska naisleipojien, oppilaitten ja aputyöntekijäin korotukset olivat hieman suuremmat kuin ammattimiesten.

… ja korotus hintapykälän perusteella

Kun hintavyöry jatkui, ammattiosasto saattoi vaatia tuoreen sopimuksen tarkistuspykälän perusteella uutta palkankorotusta jo kolmen kuukauden kuluttua. Osasto esitti elintarpeit-

Ensimmäinen indeksiehto

Helsingin palkkasopimukseen sisältyneen tarkistuspykälän mukaan ammattiosastolla oli oikeus vaatia palkkojen tarkistusta hintojen nousun perusteella. Sopijapuolten yhteisen palkkalautakunnan tuli tutkia ja ratkaista tämä vaatimus. Jos hinnat olivat nousseet edellisen palkankorotuksen jälkeen keskimäärin 10 prosenttia, lautakunnan tuli määrätä palkkoihin vähintään kahdeksan prosentin korotus. Päätös oli lopullinen ja sitova.

Elokuussa 1917 Helsingin osasto esitti seikkaperäiset laskelmat käyttäen keräämiään hintatietoja sekä Tilastollisen aikakauslehden tilastoja. Niiden mukaan sopimuskauden kolmen ensimmäisen kuukauden aikana (1.6.–1.9.1917) leipä oli kallistunut 65,7 %, maito ja kerma 31,3 %, kananmunat 140 %, perunat 28,6 %, lihatavara 42,9 %, kahvi 45,7 % jne.

Keskimäärin elinkustannusten nousuksi saatiin 41,7 %. Siitä seurasi tarkistuspykälän perusteella vähintään 32 prosentin palkankorotus, mikä siis oli ammattiosaston vähimmäisvaatimuksena. Kun laskelmiin ei ollut vastaansanomista, palkkalautakunta määräsi palkankorotukset tämän mukaan: korotusta 32 prosenttia.

Vaatimuksensa perusteluna ammattiosasto vetosi myös ammattientarkastaja **Vera Hjeltin** esittämään työläisperheen kulujakaumaan. Sen mukaan ammattileipurin viikkopalkka (70 mk) kului elinkustannuksiin seuraavasti, %:

- ravintoon	55,4
- vaatetukseen	11,8
- vuokraan	12,4
- lämpöön ja valoon	4,1
- puhtauteen	1,1
Elintarpeisiin yhteensä	84,8

Loput 15,2 % kului väkijuomaan, tupakkaan, veroihin, talouskaluihin, kirjallisuuteen, lääkärinmaksuihin ym. tarvekuluihin, joten säästöön ei työläisen palkasta juuri riittänyt. Ravintomenojen osuus oli kasvanut hintojen nousun takia huomattavasti aiemmasta.

Työväen järjestyskaartin osastoja kokoontuneena Eläintarhan kentälle kesällä 1917. Mukana on myös lukuisia leipureita. (Työväen Arkisto)

ten kallistuneen yli 40 prosenttia. Sovintolautakunta ei voinut tätä kiistää ja päätyi siihen, että palkkoja tuli korottaa syyskuun alusta 32 prosenttia. Tätä voidaan pitää leipomoalan ensimmäisenä indeksikorotuksena.

Palkoista pääsivät tosin nauttimaan yhä harvemmat, sillä leipomotoimintaa supistettiin yhä. Viljantuonti oli loppunut lähes kokonaan. Elokuussa 1917 helsinkiläisleipomoille jaettiin voita viimeisen kerran puoleentoista vuoteen. Liikkeiden ikkunoissa nähtiin enää vain muutamia ruisleipiä. Silti tiskin alta piisasi herkkuja yläluokalle.

Kahdeksantuntinen työpäivä ja kunnallislait ajetaan läpi

Kiihkeän kesän kuluessa työläisjoukot piirittävät kunnanvaltuustoja useilla paikkakunnilla vaatien työtä, leipää ja puolet valtuustopaikoista työväelle. Porvarilliset valtuusmiehet yleensä suostuvat vaatimuksiin parissa päivässä. Näin tapahtui myös Helsingin maalaiskunnassa Malmilla.

Juhannuksen jälkeen järjestynyt työväki valmistautui ajamaan läpi kunnallisen demokratian ja 8-tuntisen työpäivän varmistavat lait.*

Ne tulivat eduskunnan käsittelyyn 13. heinäkuuta, jolloin lakeja vauhditettiin valtavalla mielenosoituksella, jota valvoi lähes 2 000 järjestysmiestä. Leipomotyöväen pj. Hannes Juvonen ja edellinen pj. Jukka Viitasaari toimivat viestipuhujina, jotka toivat tiedot eduskuntatapahtumista kansankokouksille Senaatintorilla ja Rautatientorilla.

Työläisjoukkojen piirittäessä Heimolan taloa (eduskunnan toimitalo) historialliset työaika- ja kunnallislait hyväksyttiin pitemmittä puheitta, vain kourallisen oikeistoedustajia vastustaessa.

Kunnallislait antoivat yhden äänen jokaiselle 20 vuotta täyttäneelle kunnan asukkaalle varallisuudesta riippumatta. Se merkitsi kumousta kunnalliselämässä. Laki määritteli kunnan tehtäväksi mm. koulutustuen ja oikeusavun järjestämisen vähävaraisille, työnvälistystoimistojen ja työttömyysrahastojen perustamisen sekä työttömien avustamisen. Lait jäivät kuitenkin toistaiseksi vahvistamatta.

Valtalaki ja sen kavallus

Neljän päivää myöhemmin Helsingin työväki vyöryi jälleen kaduille, nyt vauhdittamaan *valtalakia*, jolla eduskunta ottaa Suomen asiat omiin käsiinsä. Laki merkitsi Suomen tosiasiallista itsenäistymistä sekä askelta eduskuntavaltaisen parlamentarismin suuntaan.

Joukkojen paineessa eduskunta hyväksyi valtalain äänin 135–55. Sitä puolsivat sosia-

* Valtiopäiväjärjestyksen mukaan eduskunta päätti lain sisällön, mutta 1/3 vähemmistö saattoi äänestää lain voimaantulon yli seuraavien vaalien. Tämän takia "Mannerin eduskunta" ei voinut toteuttaa lakiuudistuksia ilman voimakasta joukkopainostusta.

Koko Helsingin keskusta kuohui, kun 8-tunnin työaikalaki, kunnallislait sekä Valtalaki ajettiin läpi valtavilla mielenosoituksilla heinäkluun puolivälissä 1917. Leipuriosaston Jukka Viitasaari ja Hannes Juvonen kuuluivat viestipuhujiin, jotka toivat tietoja eduskunnasta Senaatintorin yleisölle. (HKM)

listien lisäksi porvarillisten ryhmien itsenäisyysmiehet.

Valtalaki lisäsi työväen toiveita yhteiskunnallisten uudistusten toteutumisesta parlamentaarista tietä, koska eduskunnassa oli työväen enemmistö eikä se ollut enää riippuvainen Venäjän hallinnosta.

Kuitenkin porvarijohto hylkäisi parlamentaarisen tien ja vehkeili valtalain Venäjän väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi, vaikka eduskunta oli juuri ottanut tällä lailla päätösvallan itselleen. Kerenskin hallitus jätti lain vahvistamatta, määräsi Suomen eduskunnan hajotettavaksi ja uudet vaalit lokakuulle. Sosialistisenaattorit eivät tätä kavallusta tunnustaneet, mutta senaattorien äänten mennessä tasan eduskunnan viraltapanon ratkaisi venäläisen kenraalikuvernöörin ääni.

Sosialistiset kansanedustajat yrittivät jatkaa eduskunnan toimintaa, mutta Kerenskin lähettämät ratsuväkiosastot estivät kansanedustajien kokoontumisen.

Näin porvaristo luopui juuri päätetystä itsenäisyydestä, koska näki mahdolliseksi nujertaa sosialistienemmistöisen eduskunnan ja työläisten joukkoliikkeen Venäjän virkavallan ja armeijan avulla.

Luokkasodan lähtölaukaukset

Samana iltana kun eduskunta käsitteli kunnallislakeja kuultiin kuohuttava uutinen Satakunnasta: nimismiehen ja eläinlääkärin kokoama ”suojelujoukko” oli avannut tulen 500 lakkolaisen mielenosoituskulkuetta kohti Huittisten meijerillä. Tulituksessa oli haavoittunut kahdeksan maatyöläistä. Helsingin järjestysmiehissä vaadittiin jo rankaisuretkelle lähtöä, mutta esikunta päätyi vain ”tuomitsemaan lahtarien hyökkäyksen”.

Suojeluskunnan hyökkäys toistui parin viikon kuluttua Suodenniemellä, jossa ammuttiin 21-vuotias maatyömies **Simo Saarikko**. Luokkasodan lähtölaukaukset oli ammuttu. Kävi selväksi, että työväestön on tehostettava itsepuolustustaan.

Voivarastot jakeluun

Loppukesällä 1917 kansankokoukset vaativat tiukaan sävyyn elintarpeita nälkäisille.

13. elokuuta työväentalon pihalle ja lähikaduille kokoontui 25 000 vihaista kaupunkilaista. Joukkokokous vaati varastojen uusia inventointeja, pakko-ottoja sekä rajahintojen

Simo Saarikon hautajaissaatto Ypäjällä 9.8.1917. *(Kansan Arkisto)*

alentamista. Vakuudeksi kokous julisti Helsinkiin kunnallislakon eli paikallisen yleislakon. Lopuksi päätetään: *"Jos ketä tämän kansanliikkeen vuoksi vainotaan, niin ottaa kokous tuomiovallan käsiinsä koko laajuudessaan."*[79]

Kokous lähetti tarkastuskomiteat tutkimaan Valion voivarastoja. Tulos oli mykistävä: voita löytyi tuhansia astioita ja lisäksi suuret määrät juustoja. Ne siirrettiin kauppoihin jaettavaksi helsinkiläisille rajahinnalla kuponkeja vastaan. Valion oli tarkoitus myydä elintarpeet suurella voitolla Pietariin.

Salattujen varastojen omatoimiseen jakeluun työväki päätyi muillakin paikkakunnilla. Kyse ei ollut ryöstelystä, vaan jaon järjestyneestä toimeenpanosta hädän oikeudella.

Helsingin suojeluskunta astuu esiin

Saman viikon lopulla työtä ja leipää vaativat mielenosoittajat saartoivat Pörssitalon, jossa Helsingin valtuusto käsitteli työttömyyskysymystä. Kun miliisi ei saanut väkijoukkoa hajaantumaan, sen kimppuun hyökkäsi asein ja valkoisin käsivarsinauhoin varustettu ratsumiesjoukko. Heidän tulituksessaan haavoittui useampi mielenosoittaja.

Kyse oli suojeluskunnan ensiesiintymisestä Helsingissä. Jälkikäteen selitettiin, että kyse oli "urheiluseurojen jäsenistä", jotka antoivat miliisille "virka-apua".

Seuraavalla viikolla "urheilijat" hyökkäsivät jo suojeluskunnan nimellä Malmille, jossa jatkui kireä vastakkainolo kunnallislakon peruna. Vastassa oli kuitenkin venäläisiä sotilaita, jotka vangitsivat hyökkääjät ja toivat heidät putkaan Helsinkiin.

Porvaristo varustautuu sisällissotaan

Porvaristo seurasi työväen liikehdintää raivon vallassa. Maaliskuussa alkaneen liikehdinnän kuluessa työväki oli vallannut etuja ja asemia. Mielenosoituksissa vaadittiin jo avoimesti yhteiskunnallista vallankumousta.

Tätä joukkoliikettä porvaristo ei kyennyt pysäyttämään parlamentaarisin keinoin. Väkivaltakoneistoakaan sillä ei ollut – eikä voinut laillisesti perustaakaan, koska eduskunnassa oli sosialistinen enemmistö (sittemmin määrävähemmistö). Siksi porvaristo varustautui työväenluokan nujertamiseksi salassa.

Aseellisia joukkojaan porvaristo organisoi eri puolilla maata jo huhtikuusta 1917 alkaen. Pääkaupunkiin niitä puuhattiin urheiluseurojen ja osakuntien suojissa.

Samalla porvaristo pyrki syrjäyttämään kaupunkien kansanmiliisit ja asettamaan tilalle omat luokkapoliisinsa. Helsingissä porvarivaltuusto teki tällaisen päätöksen kesäkuussa. Tämä johti kiivaisiin vastalauseisiin työväen taholta ja sitkeään miliisilakkoon. Kuuden hulinaviikon jälkeen valtuusto perui päätöksensä ja miliisi jatkoi Helsingin kunnallisena järjestyksenvalvojana.

Eokuussa porvarijohto perusti salakähmäisesti "poliisireservin", joka sijoitettiin Kaivohuoneelle. Miehistöksi värvättiin 400 miestä, enimmät tsaarinajan poliiseja.[80] Senkin oli määrä syrjäyttää miliisi, mutta yhä tuloksetta.

Porvariston salassa perustaman Saksanniemen sotakoulun "opiskelijoita" syksyllä 1917. (Yle)

Syksyllä 1917 porvariaktivistien sotilaskomitea* lähetti kentälle ohjeita, joiden mukaan suojeluskunnista tuli muodostaa sotilaallisesti organisoituja taisteluosastoja.Jo toukokuussa sotilaskomitea oli pyytänyt Saksan armeijalta sekä aseita että maihinnousua Suomeen.[81]

Porvariston varustautuminen tapahtui yläluokan ja suurtilallisten johdolla porvaripoliitikkojen hiljaisella tuella.[82] Rahoituksen järjestivät pankit ja suuryritykset, sotilaskoulutuksen aluksi Venäjän armeijan upseerit, sittemmin jääkärit. Aseita hankittiin Ruotsista, Venäjältä ja Saksasta.

Syyskuussa tynkäsenaatti perusti salassa ratsupoliisijoukon, joka sijoitettiin Saksanniemeen lähelle Porvoota. (Sosdem senaattorit olivat tuolloin jättäneet paikkansa tuskastuneena porvariston sabotointiin elintarvike- ja muissa asioissa.)

Sosdem puolue tuomitsi porvariston varustautumisen ja totesi tynkäsenaatin toimet yhteiskuntarauhaa uhkaaviksi ja laittomiksi, koska niitä ei käsitelty eduskunnassa. Työmies varoitti porvariston verikaarteista, jotka aseistautuvat kuumeisesti työläisiä vastaan.

"Vain yhtenäinen esiintyminen voi pelastaa porvarin kynsistä…"

Jo toukokuun lopulla pari sataa vuosien 1905–06 punakaartilaista oli kokoontunut Kaisaniemessä esittäen kaartien elvyttämistä. Hanke kuivui kokoon, mutta ajatus jäi elämään.

Kesän lakkojen ja mielenosoitusten aikana työväenjärjestöt asettivat lisää järjestysmiehiä, ja heitä alettiin koota yhtenäisemmiksi miehistöiksi. Syyskuussa Helsingin Työväenjärjestöjen eduskunta päätti muodostaa *Sosiaalidemokraattisen puolueen järjestysmiehet* -järjestön, "johon valitaan nuoria, vahvoja ja luokkatietoisia miehiä".

Pian tämän jälkeen myös sosdem puolueen johto katsoi porvariston aseistautumisen edenneen niin vaarallisesti, että työväen on ryhdyttävä puolustautumaan. Sitä varten SDP perusti valtakunnallisen *Työväen Järjestyskaartin* ja kehotti työväkeä perustamaan kaarteja kaikkialle maahan.

Lokakuun puoliväliin mennessä kaarteja oli perustettu 17 kaupunkiin ja 20 maalaiskuntaan. Sääntöjensä mukaan Työväen Järjestyskaatin tarkoituksena *"on nykyisinä levottomina aikoina suojella työväen yhdistys-, lausunto, ja painovapautta sekä yleensä olla työväenluokan oikeuksien turvana"*.[83]

Helsingin Leipuriosasto kokosi jäseniä uuteen kaartiin jäsenmaksujen kantotilaisuuksissa Työväentalolla. Osasto tuki kaartia myös taloudellisesti sekä omista varoistaan että listakeräyksin työpaikoilla. Sen sijaan raittiusyhdistys Koiton kirjelmään yhteisestä valistustoiminnasta osasto vastasi: *"Niin kannatettava kuin asia onkin, talven kuluessa saatetaan osaston varat tarvita tärkeämpiin asioihin"*.

Osasto tiukensi myös toverikuria. Kahta Elannon työntekijää nudeltiin, kun nämä oli-

* Venäjästä irtautumiseen tähdänneen maanalaisen aktivistiliikkeen porvarillinen johtoelin, joka ohjasi myös suojeluskuntien varustautumista.

vat menneet kesälomalla työhön toiseen leipomoon, *”vaikka paljon ammattitovereita on työttömänä”*. Yksi poliittinen petturikin löytyi, sillä lokakuussa erotettiin **Arber Packalén** *”siksi kun hän on liittynyt lahtarikaartiin”*.

Porvariston valtiokaappaus

Venäjän väliaikainen hallitus oli hajottanut sotavoimalla eduskunnan, vaikka valtalain mukaan sillä ei ollut tähän valtuuksia. Lokakuun vaaleissa sosialistit menettivät enemmistönsä, vaikka heidän äänimääränsä lisääntyi. SDP ei tunnustanut laittomia vaaleja, joissa esiintyi paljon rikkeitäkin, mutta porvaripuolueet katsoivat saavuttaneensa eduskuntaenemmistön.

Porvarit esiintyivät nyt hallitusherroina vaikka olivat kaapanneet vallan kaatamalla itsenäiseksi julistautuneen eduskunnan venäläisten pistinten voimalla. Tilanne turhautti työväkeä entisestään.

> *”Kiivaita poliittisia keskusteluja… punakaartien perustamisesta puhuttiin sekä järjestöissä että kodeissa.. varsinkin monet naiset toppuuttivat... Mutta kymmenen vuotta on jaariteltu eduskunnassa, ja tulos on plus miinus nolla, miehet sanoivat. Eikä siihen voinut muuta kuin myöntää: näinhän asia oli… Muistettiin, että 1906 lakkojen ja taistelujen jälkeen saadut edut ja uudistukset olivat työnantajat nyhtäneet pois toisensa jälkeen... paitsi äänioikeutta, mutta sekin oli työväen silmissä mitätöity jatkuvilla eduskunnan hajotuksilla ja porvareitten pelillä, joilla estettiin tarpeellisten uudistusten toteuttaminen…*
> *Kerrottiin, että myös suojeluskunnat aseistautuivat ja pitivät aseharjoituksia. Saksanniemessä Porvoon lähellä toimi poliisikouluksi naamioitu upseeriopisto… Nämä tosiasiat oli aseellisen toiminnan vastustajienkin pidettävä mielessä.”*[84]

Lokakuun lopulla 1917 saksalainen höyrylaiva Equity purki Vaasaan edustalle suuren aselastin sekä ensimmäisen erän Saksasta kutsuttuja jääkäreitä. Kiväärit ja konekiväärit oli tarkoitettu suojeluskunnille ja jääkärit niiden kouluttajiksi.

Kumouksen kellot soivat

Marraskuun alussa Pietarin työläiset ja sotilaat kukistivat Venäjän väliaikaisen hallituksen, ja valta siirtyi bolsevikkien johtamille neuvostoille. Tieto Lokakuun vallankumouksesta sähköisti heti tunnelmat Helsingissä. Sosdem puolue ja Ammattijärjestö antoivat yhteisen julistuksen*:

> *”Vallankumouksen kellot soivat. Ne kertovat Pietarista: vallankumouksen saavutukset turvatakseen on kumouksellinen sotaväki ja työväki siellä ottanut käsiinsä kaiken vallan. Saapuneiden tietojen mukaan on tämä tapahtunut melkein verettömästi… Suurten historiallisten tapahtumain sarja on siis alkamassa. Nämä tapaukset varmaankin vaikuttavat meidänkin oloihimme. Olkoon työväki siis valveilla!”*

Samana iltana laittoman eduskunnan oikeisto ehdotti kolmijäsenistä valtionhoitajakuntaa, joka ottaisi itselleen keisarille ja sittemmin väliaikaiselle hallitukselle kuuluneet valtaoikeudet. Porvaristolle tuli nyt kiire katkoa siteet Venäjään, koska valtaan oli noussut työläismielinen neuvostohallitus.

Sosialistit osoittivat, että valtiohoitajakunta merkitsi diktatuuriin tähtäävää vallankaappaushanketta. He asettivat sitä vastaan *Me vaadimme* -ohjelman, jossa vaaditaan valtalain vahvistamista, senaatin eroa ja ratkaisuja kipeimpiin yhteiskunnallisiin ongelmiin mukaan luettuna lahtarikaartien lakkauttaminen.

Helsingissä taas suuria marsseja ja työväenkokouksia. SAJ ja sosdem puoluejohto

* Lokakuun vallankumous tapahtui Venäjällä käytössä olleen juliaanisen kalenterin mukaan 25. lokakuuta, mutta suomalaisen (gregoriaanisen) kalenterin mukaan 7. marraskuuta.

Me Vaadimme

-ohjelman tärkeimpiä vaatimuksia: valtalaki vahvistettava, senaatin erottava, elintarvepula torjuttava, elintarvikevarastot avattava ja jakelu ankaraan valvontaan, työttömille työtä ja palkkaa, kunnallislait vahvistettava ja vaalit niiden mukaan, 8-tunnin työaikalaki voimaan, virkakunta ja tuomioistuimet puhdistettava kansansortajista, torpparivapautus, vanhuudenvakuutus ja rikkaitten verotus, porvariston aseelliset järjestöt riisuttava heti aseista ja lakkautettava.

muodostavat *Vallankumouksellisen keskusneuvoston*, jossa vaaditaan vallanottoa, mutta neusvosto päättää äänin 18–8 jatkaa porvariston painostamista.

12. marraskuuta Ammattijärjestön edustajakokous vaatii *Me vaadimme* -ohjelman hyväksymistä ja julistaa vaatimuksen tueksi suurlakon.

Leipurityöntekijäin liiton edustajina SAJ:n kokoukseen osallistuivat Helsingin osaston Hannes Juvonen, Frans Heinonen, Jukka Viitasaari, Liisi Pirskanen ja Juho Sainio. Kun Kyösti Lindroos tivaa liittotoimikunnassa, *"miksi SAJ:n kokous oli ruvennut tekemään politiikkaa"*, Sainio vastaa: *"Päätöksen sanelivat joukkojen lähettämät edustajat, eivät johtajat."*

Suurlakko ja työväenvalta suurissa kaupungeissa

Suurlakon merkiksi Työväentalon torniin syttyy punainen lyhty yöllä 14 marraskuuta 1917.

Lakko nostaa työväen liikkeelle kautta maan. Se pysäyttää tehtaat, liikenteen ja hallinnon. Kaarteihin liittyy lisää tuhansia työläisiä ja torppareita. Helsingissä järjestystä valvoo Työväen järjestyskaarti, joka miehittää poliisilaitoksen, rautatieaseman, puhelinlaitoksen ja liikenteen solmukohdat.[85] Valta siirtyy työläisten käsiin useilla muillakin paikkakunnilla.

Lakkolaiset suorittavat elintarvike-etsintöjä, toimittavat kätkettyjä varastoja jakeluun ja riisuvat suojaluskuntalaisia aseista. Saksalaisen rahtialuksen mahinlaskema jääkärijoukko pidätetään Loviisassa. Kaivohuoneen poliisikoulu ja Saksanniemen upseeriopisto hajotetaan.

Maaseudulla torpparit kieltäytyvät päivätöistä. Torpparien kokoukset julistavat, että he panevat toimeen torpparivapautuksen itse, ellei eduskunta sitä tee.

Joukkoliike vyöryi nyt eteenpäin ja kasvoi köyhälistön vallankumoustaisteluksi porvaristoa vastaan.

Ja sen edessä porvarijohto taipui perumaan valtionhoitajahankkeensa, hyväksymään valtalain sekä vahvistamaan kahdeksantunnin työaikalain ja kunnallislait.

Näin oli saatu läpi joitain vaatimuksia, mutta kun liikkeelle on lähdetty, pitäisi mennä eteenpäin. Mutta johto epäröi ja päättää lopettaa lakon vajaan viikon jälkeen 19. marraskuuta. Päätös syntyy kiivaan keskustelun jälkeen äänestämällä Vallankumouksellisen keskusneuvoston kokouksessa.

Työläisten keskuudessa tunnettiin pettymystä ja suuttumusta, ja päätös jakoi työväenjärjestöjä: osa hyväksyi lakon lopettamisen, osa vaati jatkamista, koska voitto oli jo näköpiirissä.

Useat kaartit omaksuivat punakaartin nimen vuoden 1905 perinteen mukaan.

Monin paikoin lakkotoimet jatkuivat vielä jonkin aikaa. Paikoin suojeluskunnat rohkaistuivat ja astuivat esiin. Niiden hyökkäilyt johtivat aseellisiin yhteenottoihin, joissa kuoli ainakin yhdeksän suojeluskuntalaista ja kolme punakaartilaista.

Suurlakon lakko-ohjeissa kiellettiin kaikki yksilöihin kohdistuva väkivalta ja omavaltaisuus. Silti niitäkin tapahtui. Kaikkiaan suurlakon aikaisissa levottomuuksissa sai surmansa 34 ihmistä, joista Helsingin seudulla kuusi.

Tynkäsenaatin johtoon asetettu Svinhufvud lähetti aktivistipoliitikko **Edvard Hjeltin** pyytämään apua Saksan armeijalta jo suurlakon alkupäivinä. Svinhufvud itse kävi anelemassa ruotsalaisia joukkoja.[86]

Kuumeista varustelua

Sosialidemokraatit varoittivat porvariston jatkuvan aseistautumisen merkitsevän syöksyä kansalaissotaan. Varoituksista piittaamatta Helsingissä pidettiin 11. joulukuuta suojeluskuntien uhoava edustajakokous.

Viikkoa myöhemmin kokoontuviat työväen järjestyskaartien edustajat Tampereella, jossa mm. Helsingin kaartien edustama radikaalisiipi jäi vähemmistöön päätettäessä kaartien säännöistä. Erimielisyys koski kaartien suhdetta sosdem puolueeseen radikaalien kannattaessa kaarteille suurempaa riippumattomuutta.

Kaartit näyttivät jakautuvan kahteen kilpailevaan siipeen, mutta harjoituksia tehostivat kaikki.

Joulukuun alussa julkaistiin Elintarvehallinnon kuulutus:

> *"Kuten tunnettua, ovat meillä kaikki kaupungit esikaupunkeineen sekä ne maalaiskunnat, joiden asukkaista melkoinen osa on teollisuusväkeä tai joissa maanviljelys*

on takapajulla, jo syyskuun puolivälissä olleet nälänhädän partaalla. On ollut kahden ja kolmen viikon väliaikoja, jolloin ei ole voitu jakaa viljaa... Nyt kun jo 800 000 Suomen asukasta kärsii viljan puutetta, riippuu yhteiskunnan säilyminen viljapitäjien elintarvikelautakuntien ripeästä toiminnasta."[87]

"Ripeää toimintaa" ei kuulu. Sen sijaan porvaristo sabotoi tietoisesti työläisvaltaisten asutuskeskusten elintarvikehuoltoa.[88]

Joulukuun lopussa Turun punakaarti takavarikoi junalasteittain suojeluskunnille tarkoitettuja aseita ja ratsuhevosia.

Vuosi 1917 päättyi pahaenteisesti: porvaristo oli kurjistanut työväenluokan elinolot äärimmilleen ja valmistautui nujertamaan sen asein.

Työväestö ymmärsi, että se saattoi turvata saavutuksensa ja päästä eteenpäin vain karistamalla herrat harteiltaan. Jopa ruumiillisen ja henkisen olemassaolonsa turvaamiseksi työväenluokan oli otettava valta omiin käsiinsä. Syvät virrat liikehtivät: *"Joukkojen syvyydessä kuului kuohua, joka ennusti tulevaa myrskyä."*[89]

Kuohunnan keskellä otettiin välillä rennommin. Elokuvateattereissa näytettiin joulukuussa 1917 **Charlie Chaplinin** lyhytelokuvia. Työmies-lehti ilmoitti: *"On aika toimittaa joulu- ja uudenvuodentervehdykset luokka- ja taistelutovereille".* Sosdem Naisliitto kehotti kaikkia "raatajatoverittaria" järjestämään joulupäivänä tilaisuuksia porvariston sotalaitosta vastaan, rauhanaatteen puolesta.[90]

Itsenäisyys Leninin kädestä

Porvaristo pyrki nyt kiireesti irtautumaan Venäjästä, koska ei voinut odottaa tukea bolsevikkihallitukselta. Svinhufvudin senaatti ajoi itsenäistymistä neuvottelematta Venäjän kanssa, sosialistit kannattivat itsenäistymistä Venäjän kanssa sopien.

Itsenäisyysjulistus hyväksyttiin eduskunnassa 6. joulukuuta 1917, mutta pian kävi ilmi, etteivät länsimaat sitä tunnusta ilman emämaa-Venäjän suostumusta. Sen saamiseksi Svinhufvud joutui matkustamaan Pietariin ja pyytämään neuvotteluja kansankomissaarien neuvostolta. Se hyväksyi Suomen itsenäisyyden, jonka sinetöi **Leninin** luovutama tunnustuskirje vuoden 1917 viimeisillä minuuteilla. Tämän jälkeen muutkin maat sen vähitellen tunnustivat.

V.I Lenin johtama Lokakuun vallankumous synnytti neuvostojen maan – ja varmisti Suomen itsenäisyyden. (WordPress)

Leipurien liitosta kaikkien leipomotyöläisten liitoksi

Leipurityöntekijäin liiton kuudes edustajakokouksen pidettiin kuohuvissa oloissa joulukuun alussa 1917. Kokousedustajia oli yhteensä 32, joista 14 Helsingin osastosta. Pääasiana oli liiton laajentaminen, mikä ratkaistiin sääntöjen yhteydessä:

"Leipomoteollisuustyöväen liitto käsittää kaikki vehnä-, sokeri-, viener-, ruoka- ja näkkileipäleipomoissa, konditorioissa, keksi- ja vesirinkelitehtaissa ynnä muilla niihin verrattavilla aloilla työskentelevät työläiset, näihin luettuna varastotyöläiset, lämmittäjät, ajomiehet ynnä muut työntekijäryhmät, jotka ovat heihin verrattavissa."

Vastaavasti liiton nimenä tuli olemaan *Suomen Leipomotyöväen liitto*.

Näin ratkaistiin kysymys liiton luonteesta: ammattikuntajärjestö on määrä muuntaa moderniksi teollisuusliitoksi, joka kokoaa kaikki alan työläiset heidän ammatistaan tai koulutuksestaan riippumatta. Jatkossa on tarkoitus jatkaa liiton laajentamista ottamalla mukaan ensin muiden elintarvealojen ja lopulta kaikkien ravinto- ja nautintoainealojen työläiset.

Palkkasopimusten uudistusmenettely vahvistettiin sellaiseksi, että toimikunnan valmistelema esitys on hyväksyttävä ammattiosaston kokouksessa kahden kolmasosan enemmistöllä, minkä jälkeen sopimusesitys esitetään

Leipurien liitto laajennettiin Leipomotyöväen liitoksi edustajakokouksessa 1917. Pöydän äärellä leipurien johtomiehet Jukka Viitasaari, Juho Sainio ja Frans Heinonen. Viitasaaren takana Anna Alho, vierellään Hannes Juvonen (vas.) ja Albin Heiskanen (oik.). Vaalepuseroiset naiseleipojat Ida Reijonen (istuu) ja Liisi Pirskanen.

liittotoimikunnalle. Näin haluttiin lieventää keskusjohtoisuutta, mutta varmistaa samalla, että palkkaliikkeeseen lähdetään ”vakain mielin ja enemmistön sekä liiton tuella”.

Liiton katsottiin säilyneen verraten eheänä leipomotoiminnan vaikeuksista ja työttömyydestä huolimatta. Jäsenmäärä oli kasvanut tuntuvasti. Tätä edesauttoi työttömyysavustus ja jäsenmaksuvapautus työttömille jäsenille.

Joulukuussa 1917 Helsingin elintarvelautakunta päätti jauhopulaan vedoten rajoittaa leipomista myöntämällä leipomisluvan vain niille leipomoille, *”jotka viime aikoina ovat noudattaneet asetuksia ja päätöksiä ja käyttäneet leipomiseen vähintäin 1000 kg jauhoja viikossa*”. Tuloksena oli, että Helsingissä toimivien leipomoiden lukumäärä väheni lähes sadasta 26:een.

Lehdissä annettiin ohjeita hätäleivästä, jossa käytetään havupuitten kaarnaa jauhojen jatkeena. Pettua oli leivottu viimeksi suurina nälkävuosina 1866–68. Nyt pidetään jäkälää maukkaampana ja ravintopitoisempana. Tähkässä kysytään: *”Mikä meidät lopulta perii?”*

Leipurin joulu-unelma

”Kohta saamme viettää neljännen sotajoulun; mutta milloin on rauha maassa? Seuraamalla sosialidemokratian punalippua muodostuu meistä, köyhälistöatoomeista, suuri kiinteä kokonaisuus, joka tahdollansa poistaa viimeisetkin pilven riekaleet rauhan tähden edestä… vaikka meidän on pakko aseilla puolustaa sitä ja oikeuttamme ja siinä ehkä menettää vielä lisää köyhälistön viatonta verta...
Silloin saavat leipuritkin takaisin väsyttävät, mutta silti mieluisat joulukiireensä; saavat taas paistaa joulutortut, piirakat, kaakut ym. mieluisat ja ravitsevat syötävät... Ja ilahduttaa meitä tieto, että silloin pistävät niitä suuhunsa myös köyhälistönkin pienet palleroiset…” J.V.S.

Tämä oli viimeinen Tähkä-lehden numero ennen luokkasotaa ja viimeiseksi jäänyt liittosihteeri Sainion kirjoitus. Satojen leipurityöläisten tavoin hän osallistui kohta työväen vallankumoukseen ja sen puolustamiseen uhraten lopulta henkensä kumouksen puolesta.

Suomen työväenvallankumous 1918

Tammikuun alussa 1918 tynkäsenaatti päätti lopullisesti ryhtyä sotaan työväenluokan nujertamiseksi. Maahan tuli luoda ”luja järjestysvalta” eli porvariston diktatuuri suojeluskuntien voimin. Sodan johtajaksi kutsuttiin tsaarin armeijan kenraali **G. Mannerheimin**. Aseita rahdattiin Saksasta. Samalla porvarit siirsivät eduskunnan toimivallan tynkäsenaatille, mikä merkitsi valtiokaappausta.

17. tammikuuta suojeluskuntajoukot aloittivat sotatoimet Karjalassa. Mm. asekuljetuksista taisteltiin. Ensimmäiset punakaartilaiset kaatuivat. Suojeluskunnat liikehtivät maakunnissa työläiskeskuksia kohti, miehittivät liikennesolmuja ja vangitsivat työväenjärjestöjen jäseniä.[91]

25. tammikuuta Vaasaan paenneet porvarisenaattorit julistivat suojeluskunnat ”hallituksen armeijaksi”, ja Mannerheim teki operointipäätökset.

26. tammikuuta *Työväen toimeenpaneva komitea** katsoi, että porvaristo on aloittanut sisällissodan nujertaakseen työväenluokan. Se antoi liikekannallepanokäskyn, jonka mukaan työväen kaartien tuli olla toimintavalmiina kolmessa vuorokaudessa. Työväen järjestyskaartit ja punakaartit yhdistyivät *Suomen Työväen Punaiseksi Kaartiksi*.

Samana iltana klo 23.00 Helsingin työväentalon tornissa syttyi jälleen punainen lyhty.

Liikkeellelähdön ratkaisi viime kädessä tieto, että suojeluskunnat oli julistettu hallituksen joukoiksi ja ne kävivät jo työläisten kimppuun.[92]

> *”Klo 10 illalla kuulimme, että huhusta tuli tosi. Porvarit olivat ase kädessä päättäneet kukistaa Työväenluokan ja sen järjestöt ja siinä tapauksessa että porvarien omat voimat eivät riitä, pyytävät saksalaiset avuksi, oman maan Työläisten nujertamiseksi millä hinnalla hyvänsä.”*[93]
>
> **Jussi Tuominen**, Helsingin Vallankumouskomitean puheenjohtaja 1918

Seuraavana aamuna punakaartilaisosastoja marssi Siltasaaresta eri puolille kaupunkia miehittäen keskeiset hallinto- ja liikennekohteet. Työväen toimeenpaneva komitea julisti:

> *”Suomen työväenluokan suuren vallankumouksen hetki on lyönyt. Tänä päivänä on pääkaupungin työväki uljaasti kukistanut sen synkän harvainvallan päämajan, joka alkoi verisen sodan omaa kansaansa vastaan... Kaikki vallankumouksellinen valta Suomessa nyt kuuluu järjestyneelle työväelle ja heidän vallankumouksellisille järjestöilleen.”*

Järjestyneen työväen kokous perusti Suomen vallankumoushallituksen, *Kansanvaltuuskunnan*, johon valittiin 18 jäsentä, puheenjohtajana **Kullervo Manner**.

Vallankumouksen alkaessa Helsinkiin julistettiin suurlakko. Se ei koske elintarvehuoltoa, joten leipomoitten on määrä toimia siihen puutteelliseen tapaan kuin ne toimivat muutenkin.

Myös muualla Etelä-Suomessa sekä pohjoisen asutuskeskuksissa vallankumous tapahtuu rauhanomaisesti. Työväki alkaa käyttää valtaa järjestyneesti vallankumouselintensä kautta.

Punainen nauha käsivarteen

Kumouksen alkaessa sen toteuttamissuunnitelmat olivat aivan puutteelliset ja Punakaartin organisointi alkutekijöissään. Riveissä oli kuitenkin lähes 40 000 miestä ja määrä nousi yhä.

Kaarteille annettiin ohjeet varautua ainakin kahden kuukauden retkeä varten. Lisäksi jaettiin ohjeita ryhmityksistä, tärkeiden kohteiden miehityksestä, perustason sotilaskäytännöistä ja vihamielisten henkilöiden vangitsemisesta. Sotilaspukuja tai mitään muutakaan yhtenäistä asua punakaartilaiset eivät ehtineet saada. Merkkinä oli vain punainen nauha käsivarressa ja lakin reunuksessa.

Vaikka suojeluskunnat aloittivat sodan, ei niidenkään operointikyky ollut kehuttava. Suojeluskuntia oli kyllä perustettu 420 kun-

* Sosdem puolueen, Ammattijärjestön ja kaartien muodostama toimintaa johtava elin.

Helsinkiläinen punakaartilaisosasto 1918. (Kansan Arkisto)

Wallankumonstiedonantoja.

Wallankumousjulistus Suomen kansalle.

Revolutionsupprop till Finlands folk.

Helsingin rautatieläisten sekä Jyryn komppanioiden käsivarsinauhat 1918. (Werstas)

taan, mutta aluksi sodanjohdon käytettävissä oli vain runsaat kolme tuhatta vapaaehtoista.[94] Vasta laittomien kutsuntojen ja pakko-ottojen kautta* valkoisen armeijan vahvuus nousi maaliskuulla lähelle Punakaartin vahvuutta. Silloin molemmin puolin oli aseissa noin 70 000 henkeä.[95] Rintamalle Punakaarti ei kuitenkaan saanut kerralla puoltakaan tästä.

Aseita Punakaartilla oli niukalti ja sotilaallista asiantuntemusta vielä vähemmän. Suomen oma sotaväki oli lakkautettu 1900-luvun alussa, joten sotilaskoulutusta olivat saaneet vain jotkut vanhemmat miehet. Päällystöä ei ollut ollenkaan lukuun ottamatta muutamaa vapaaehtoista venäläisupseeria.[96]

Työväen kumouskaarteissa vaalittiin demokraattisia järjestöperiaatteita ja toverikuria, mutta ei sotilaskuria. Miehistöt valitsivat päälliköt keskuudestaan ja vaihtoivat heitä äänestämällä. Rintamatoimia saatettiin käsitellä kokouksissa ja lähteä lomalle kesken operaatioiden.

Punakaartit muistuttivat enemmän aseistettuja siviiliryhmiä kuin sotaväkeä. Liikkeelle lähtiessään ne katsoivat tehostavansa paikallista vallanottoa asevoimalla. Ne hoitivat parhaansa mukaan kotiseutunsa, mutta lähtivät haluttomasti ”talkoisiin” naapuripitäjää etäämmälle. Poikkeuksena Helsingin ja muiden teollisuuskeskusten kaartit, jotka osallistuivat rintamatoimiin useilla lohkoilla.

Sen sijaan valkoisella armeijalla oli käytössään runsaasti sekä varoja että hallinnollista ja sotilaallista ammattitaitoa, upseereitakin yli 1 700.** Aseita ja rahaa virtasi ensin Ruotsista ja Norjasta, sitten Saksasta. Saksa toimitti runsaskätisesti sekä aseita että sittemmin myös sotaväkeä, mutta ei vastikkeetta.[97]

* Vaasan tynkäsenaatti antoi laittoman asevelvollisuusasetuksen, jonka nojalla kaikki 21-39-vuotiaat miehet velvoitettiin liittymään valkoiseen armeijaan.

** Kenraaleita 11, vanhan kadettikoulun kävijöitä 480, jääkäreistä 403 upseeria ja 724 aliupseeria ja lisää Vimpelin ja Vöyrin sotakouluista, Ruotsista 84 aktiiviupseeria, tsaarin armeijasta Mannerheimin upseeritovereita sekä jonkun verran päällystöä myös Saksasta ja Virosta.

Punainen ja valkoinen Suomi?

Punaista Suomea leimasivat suuret sosiaaliset erot ja jyrkkä luokkajako. Näitä Etelä- ja Länsi-Suomen alueita isännöi enimmäkseen ruotsinkielinen yläluokka, joka koostui teollisuuden, rahamaailman sekä kartanoiden omistajasuvuista sekä virka- ja sotilaseliitistä. Tämä yläluokka taisteli oman valtansa ja omistustensa puolesta ja harhautti talonpoikaistoa mukaansa valheellisin tunnuksin.

Työmies kirjoitti:

> *”Sivistyneet luokkamme osaavat puhua taiteesta ja Shakespearesta, mutta he eivät tiedä ehdottomasti mitään sosiaalisista olosuhteista. Kun työväki pyytää hädässään leipää, porvaristo tarjoaa petäjänkuorta ja lahtarikaarteja.”* [98]

Pohjoisen maatalousalueilla luokkaerot eivät näkyneet yhtä jyrkkinä, vaikka karua oli maalaisköyhälistön elämä sielläkin. Pohjalaisseutuja leimasi itsellinen talonpoikaiskulttuuri, koska tilat oli jaettu ns. sopujaolla ja liikaväestö purettu Amerikkaan ja etelän kaupunkeihin.

Valhe ”vapaussodasta”

Ratkaiseva osa valkoisten sotatoimissa olikin Pohjanmaan talonpojilla ja jääkäreillä, joille lietsottiin ryssävihaa ja uskoteltiin, että kyse oli vapaussodasta Suomen vapauttamiseksi Venäjästä. Kuitenkin Suomi oli jo itsenäinen eikä jäljellä ollut venäläinen sotaväki halunnut sekaantua sen asioihin. Neuvostohallitus kotiutti hajoamistilassa olevia joukkojaan ja käski jo vuoden 1918 alussa niitä noudattamaan Suomessa puolueettomuutta.

Kun talonpojat oli harhautettu valheella, valheesta oli pidettävä kiinni. Valkoinen johto kiihotti ryssävihaa loppuun asti, ja sodan jälkeenkin Mannerheim julisti taistelujen päättyneen voittoon venäläisistä bolsevikeista.[99]

Traaginen totuus selvisi lakeuksien miehille vasta Kalevankankaalla ruumiskasojen äärellä. Sittemmin Mannerheim ohjeisti alaisiaan:

> *”Tulisi tähdentää, että se oli vapaussota. Ei mikään sisällissota. Me emme olisi koskaan saaneet niitä talonpoikia mukaamme, jos olisimme sanoneet, että käymme punaisten kimppuun”.* [100]

Työväenvalta ja tehdasneuvostot

Työväenvalta jouduttiin järjestämään nopeasti ja ilman aiempaa kokemusta. Porvariston sabotaasin takia hallintokoneisto sekä talouden ja tuotannon johto lamautuivat. Hallinto korvattiin työläisillä, joilla oli intoa ja urheut-

(Werstas)

Punakaartilaisuus

Punakaartien runkona olivat ammattiosastot, joista valittiin kaarteihin eturivin työläisiä. Myös monet puoluejärjestöt tukivat kaarteja, kuten Helsingin sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö ja Työväenjärjestöjen eduskunta.

Jäsenryntäyksen myötä mukaan tuli runsaasti myös uusia jäseniä, mutta kaartien johtomiehet olivat lähes järjestään kokeneita työläisaktiiveja ja vakaumuksellisia vallankumousmiehiä.

Kaarteja ei perustettu sotaa varten, vaan sodan estämiseksi. Ne olivat alunperin järjestysmiehistöjä sanan varsinaisessa merkityksessä. Aseelliseen toimintaan ne joutuivat vallankumousta puolustaessaan, kun suojeluskunnat olivat aloittaneet avoimet sotatoimet.

Jälkikäteen selitetty jako kumouksellisiin kaartilaisiin ja maltillisiin järjestöihmisiin ei vastaa vuosien 1917–18 todellisuutta.

Liittosihteeri Juho Sainio edusti leipomotyöläisiä Työväen pääneuvostossa, joka oli eduskuntaa vastaava lakeja säätävä vallankumouselin. (KaArk)

Leipuriosaston vallankumousvuoden pj. Hannes Juvonen toimi työväenvallan aikana Uudenmaan punaisen lääninvaltuuskunnan virkailijana. (KaArk)

ta mutta ei juuri tehtävien vaatimaa ammattitaitoa.

Suomen vallankumoushallituksena toimi 18-jäseninen *Kansanvaltuuskunta*. Sitä valvoi työväenjärjestöjen edustajista koottu *Työväen Pääneuvosto*, jossa oli leipomotyöläisten edustajana liittosihteeri Juho Sainio.

Kansanvaltuuskunta antoi kaikkiaan 44 lakia ja asetusta. Ensimmäisenä lakina oli torpparivapautus. Lisäksi vallankumoushallitus ehti kumota palkollissäännön, säätää suurten tulojen ja omaisuuksien verolait, lakkauttaa kirkollisverot, poistaa kuolemanrangaistuksen, julistaa naisten tasa-arvon ja käynnistää mm. työ- ja sosiaalilakien uudistamisen.

Valtiosääntöehdotus tähtäsi mahdollisimman laajaan kansanvaltaan. Sosialismi asetettiin tavoitteeksi Kansanvaltuuskunnan ensimmäisessä julistuksessa Suomen kansalle:

> *”Tällä tavoin päivä päivältä, viikko viikolta on astuttava herkeämättä eteenpäin sosialistisen kumouksen tietä... Pankkipääoma on alistettava yhteiskunnan valvontaan ja sen kautta päästävä pitämään kurissa teollisuus- ja kauppapääoma.”*

Kun porvaristo ajoi tehtaat alas, ammattijärjestöjen johdolla alettiin muodostaa tehdasneuvostoja huolehtimaan tuotannosta. Suuret tuotantolaitokset oli määrä ottaa yhteiskunnan haltuun, *”milloin kansan yhteinen hätä tätä jo selvästi vaatii”*.

Helsingissä työläiset ottivat haltuunsa mm. rautateiden konepajat sekä Kone- ja Silta Oy:n. Kaikkiaan Kansanvaltuuskunta yhteiskunnallisti noin 40 suuryritystä ja takavarikoi (tarkoittaa käytännössä samaa) parisen sataa muuta tuotantolaitosta. Lisäksi isompia ja pienempiä tehtaita käynnistettiin paikallisten vallankumouselinten toimesta.

Porvariston boikotin takia myös kunnallistoiminnot lamautuivat, ja Helsingin Työväenjärjestöjen eduskunta joutui valitsemaan uuden kaupunginvaltuuston työväenjärjestöjen edustajista. Valtuustoon tuli 60 jäsentä, leipomotyöläisistä Jukka Viitasaari. Kunnallisvaalit oli tarkoitus pitää suurlakon tuloksena säädetyn kunnallislain mukaan heti kun olot rauhoittuvat.

Vallankumouselimet olivat läheisessä yhteydessä Venäjän bolsevikkihallintoon, ja 1. maaliskuuta 1918 Pietarissa solmittiin maailman ensimmäinen kahden sosialistisen hallituksen välinen sopimus ystävyyden ja veljeyden lujittamisesta. Sopimus vahvisti molempien tasavaltojen – punaisen Suomen ja Neuvosto-Venäjän – itsenäisyyden ja alueellisen koskemattomuuden.

Ay-toimintaa työväenvallan aikana

Helsingin leipomotyöläiset tukivat tiiviisti työväenvaltaa, vaikka virallisesti ammattiosasto ei osallistunut kumoustoimintaan. Näin menettelivät muutkin ammatilliset järjestöt, vaikka ne tomivat kumouksen kantavana voimana. Tällaisena järjestämiskeskuksena toimi Leipomotyöväen liitonkin toimisto Työväentalolla ohjaten jäseniä Punakaartiin ja muihin kumoustehtäviin.

Leipomo-osaston jäseniä toimi ainakin Työväen Pääneuvoston, Kansanvaltuuskunnan, Uudenmaan punaisen lääninvaltuuskunnan, Helsingin punaisten kunnalliselinten sekä vallankumousoikeuksien tehtävissä. Jukka Viitasaari toimi myös Helsingin raitioteiden komissaarina (päällikkönä).

Kaatuneitten kaartilaisten hautajaiset Punakaartin sankarihautausmaalla Mäntymäellä maaliskuussa 1918. (Kansan Arkisto))

Ammattiosaston vuosikokous pidettiin 11. helmikuuta 1918 Vuorelassa Itäisen Viertotien varrella Työväentalon ollessa Punakaartin käytössä. Kokouksessa ilmoitettiin palkkalautakunnan päätös, jonka mukaan leipomotyöläisten palkkoja nostetaan 33 prosenttia kokouspäivästä alkaen. Tämä oli jo toinen palkantarkistus kesäkuussa 1917 alkaneen sopimuskauden aikana. Yhteensä palkkoja oli tarkistettu kalliin ajan takia noin 75 prosenttia.

Puheenjohtajan toimi uskottiin toistamiseen **Hannes Juvoselle** ja vt. sihteerin **Uuno Schulzille**. Valittiin tavalliseen tapaan agitatsiooni-, lainvalvonta- ja urheilutoimikunnat, lipunkantajat ja airuet.

Vallankumousaika ei tule esiin ammattiosaston pöytäkirjamerkinnöistä muutoin kuin harvoina viittauksina. Osaston toimikunta kokoontui helmikuun lopulla – kesken kiivainta kumousaikaa – leipuri **Gröndahlin** kotona, Läntinen Viertotie 28. Palkkasopimuksen irtisanomisesta keskusteltiin, mutta päätettiin jäädä odottavalle kannalle "... *tämän poikkeuksellisen tilanteen vuoksi joka nykyään, ja myös siitä syystä, että oletetaan Suomen kansanvaltuuskunnan Työosaston ryhtyvän toimenpiteisiin koko maata käsittävien palkka- ja työehtosopimusten aikaansaamiseksi*".

Toimikunta vaati lisäksi Hännisen liikettä maksamaan leipomotyöntekijä **Anni Rissasen** palkkasaatavat takautuvasti: "*Jos J. Hänninen ei suostu tähän, tullaan asia ratkaisemaan Vallankumousoikeuden kautta.*"

Työttömien jäsenten ahdinkoa yritettiin lievittää raha-avustuksilla, joihin oli saatu tukea punaisen kaupunginhallinnon myöntämistä varoista. Jako tapahtui Gröndahlin asunnossa kuten jäsenmaksujen kantokin. Työmiehessä oli ilmoitus jäsenmaksujen kannosta – "kantomiehinä V. Gröndahl ja A. Huumosenkangas" – ja uusien jäsenten vastaanotosta vielä 9. huhtikuuta kun saksalaisten tykkien jyly miltei jo kantoi Helsinkiin.

Ammattiosaston viimeinen pöytäkirja työväenvallan ajalta on "S. Leipomotyöväen liiton osasto N:o 1 toimikunnan kokous Vuorelassa 25/III 1918". Viimeisenä asiana tämä kokous kehotti leipomotyöläisiä järjestämään tarmokkaasti työhuonekuntia kaikkiin leipomoliikkeisiin.

Sen jälkeen ei pidetty Leipomoammattiosaston kokouksia 11 kuukauteen. Ammattiosaston 30-vuotisjuhla oli määrä pitää kesällä 1918, mutta sinä kesänä ei juhlittu.

Vallankumous murskataan Saksan asevoimalla

Helmikuun loppuun mennessä rintamatilanne oli vakiintunut rintaman halkoessa Suomen Pori-Tampere-Kouvola-Viipuri -linjan pohjoispuolelta.

Maaliskuun alussa Saksan armeija suoritti maihinnousun Ahvenenmaalle, ja Vaasan tynkäsenaatti solmi sopimuksen, jolla alisti Suomen Saksan vasalliksi.

15. maaliskuuta valkoiset aloittivat hyökkäyksen kohti Tamperetta saatuaan varmistuksen Saksan armeijan iskusta Punakaartin selustaan. Sen turvin valkoisten sodanjohto saattoi keskittää kaikki mahdolliset joukkonsa Pohjoismaiden sotahistorian suurimpaan hyökkäykseen.

Ankarien katutaistelujen jälkeen lahtarit valtasivat Tampereen 6. huhtikuuta saksalaisen eversti **Ausfeldin** johdolla.

Sitä ennen Saksan Itämeren divisioona oli noussut maihin Hangossa ja edennyt radansuunnassa kohti pääkaupunkia. Helsinkiin saksalaisjoukot tunkeutuvat 12. huhtikuuta. Kaupunkia on puolustamassa vain hajanaisia punakaartilaisryhmiä, kun päävoimat pyrkivät Tampereen tueksi.

Saksalaiset avasivat tykkitulen Töölön suunnalta sekä laivatykeillä Kruunuvuorenselältä. Työväentalo sai osumia ja syttyi tuleen. Hajanainen puolustus murtui lauantai-iltana 13. huhtikuuta, jolloin vastarintaa teki viimeisten joukossa Helsingin naiskomppania Vesilinnanmäellä.

Seuravana päivänä (14.4.) Saksan armeija piti voitonparaatin Suomen pääkaupungissa. Hienostorouvat kiikuttivat herkkuja saksalaisille sotilaille ja sokeria heidän hevosilleen.[101]

Tampereen ja Helsingin menetysten jälkeen alkoi Punakaartin vetäytyminen Länsi-Suomesta. Pitkiä pakolaiskaravaaneja vaelsi taistellen itään kohti Pietaria. Ne joutuivat saksalaisjoukkojen saartamiksi Lahden edustalla toukokuun alussa. Vangiksi jäi lähes 30 000 henkilöä, valtaosa aseettomia siviilejä. Fellmanin pelloille ja Hennalan kasarmeille perustettiin valtavat vankileirit.

Neuvosto-Venäjälle selviytyy lopulta noin 10 000 punaisten puolella taistellutta tai heidän omaistaan.

Vaasan tynkäsenaatti palasi Helsinkiin 4. toukokuuta. Pääkaupungissa sen otti vastaan keisarillisen Saksan armeijan Itämeren divisioonan kunniakomppania soittokuntineen sekä kenraalimajuri **von der Goltz**. Svinhufvud lupasi, että suomalaiset luovat saksalaisten alaisuudessa ensin voimakkaan armeijan ja liittyvät sitten hyökkäyksiin Neuvosto-Venäjää vastaan Aunuksessa ja Vienan-Karjalassa.

Mannerheim selviytyi joukkoineen Helsinkiin vasta toista kuukautta myöhemmin.

Teloitusmylly ja vankileirihelvetti

Luokkasodan rintamilla kaatui lähes 10 000 ihmistä, mutta taisteluja verisemmiksi muodostuivat niiden jälkiselvittelyt.

Päämajan ohjeiden mukaisesti paikalliset suojeluskunnat jahtasivat työväenliikkeen jäseniä, teloittivat vangittuja ja hakivat uusia uhreja vankileireiltä. Toukokuun alkupuolella punavankeja ammuttiin lähes 200 päivässä, joko ns. kenttäoikeuden päätöksellä tai ilman.

Helsingissä puhdistukset ulotettiin ”Sörnäisten viimeiseen kotiin asti”. Vangitsemisen syyksi riitti huhu, että henkilö oli osallistunut työväenjärjestöjen toimintaan. Mielivaltaiset teloitukset alkoivat välittömästi.

Punavankeja koottiin vankiloihin ja kouluille ja marssitettiin Kauppatorille, josta heidät siirrettiin laivoilla pääosin Suomenlinnaan. Siellä vankeja ammuttiin ensin Kustaanmiekan muureja vasten. Stten teloitukset keskitettiin Santahaminaan, jonne perustettiin myös valtavat joukkohaudat.

Teloituksia määräsi pääasiassa kenraalimajuri **Gösta Theslöf**, jonka Mannerheim oli asettanut Helsingin käskynhaltijaksi. Teloittajiksi valittiin luotettuja suojeluskuntalaisista.

Maahan oli perustettu ennen näkemätön keskitysleirien saaristo, joissa vankien luku nousi kesäkuun lopussa 80 000:een, Helsingissä yli 13 000:een.[102]

Tynkäeduskunta* päätti kesäkuun alussa tuomita jokaisen vangin erikseen ja pitää heidät vangittuna tuomionlukuun saakka. Tämä tiesi laajamittaista kansanmurhaa, sillä vangit pidettiin nälässä, ja nälkää pahennettiin tietoisesti kieltämällä omaisten lähettämät ruokapaketit. Massakuolemista huolimatta kielto pidettiin voimassa Helsingissä elokuulle asti.[103]

Laiton terrori piti verhota laillisuuden kaapuun ulkomaisten ja osin kotimaistenkin vastalauseiden takia. Sitä varten kesäkuussa 1918 asetettiin erikoistuomioistuimeksi ns. valtiorikosoikeudet, mutta mitään yhteistä länsimaisen oikeudenkäytön kanssa niillä ei ollut.[104]

Tuomiomyllyyn valjastettiin maan koko juristikunta, yli tuhat lakimiestä.[105] He lukivat yli 70 000 tuomiota, käsittelyaika keskimäärin vajaa tunti. Perusteluksi merkittiin yleensä maanpetos, valtiopetos tai avunanto. Näytöksi riitti suojeluskunnan lausunto. Kuolemantuomioita valtiorikosoideudet määräsivät 555. Ellei tuomittu anonut armoa, teloitus tapahtui välittömästi.

Vankilatuomion saaneilta evättiin lisäksi kansalaisluottamus. Heidän kerrotaan kuitanneen: *"Oli tuttu tuomari, pääsin elinkautisella."*

Kaikki porvarillisetkaan piirit eivät hyväksyneet ihmisteurastusta. **K. J. Ståhlberg**in mukaan rivimiehet tuli päästää vapaaksi ja tuomita vain Punakaartin johtohenkilöt, ja heidätkin Suomen lakeja ja oikeusperiaatteita noudattaen.

Heinäkuussa tynkäeduskunta myönsi valtuudet lähettää punavankeja pakkotyöhön Saksaan. Vankeja oli tarkoitus käyttää kaivostöissä vastineeksi Saksan toimittamasta kalilannoitteesta. Ensimmäinen lastillinen oli jo koottu Hangon satamaan, kun hankkeesta luovuttiin työnantajien havaittua maahan syntyneen vaikean työvoimapulan.

Kun vankileirit syyskuun puolivälissä muutettiin siviilihallinnon alle pakkotyölaitoksiksi, toiminnassa oli yhdeksän leiriä. Niissä virui yhä 23 000 poliittista vankia. Lisääntyneen arvostelun ja työvoimapulan johdosta heitä alettiin vapauttaa vuoden 1918 lopulla.

Luokkasodan menetykset

Luokkasodan taisteluissa ja sen jälkiselvittelyissä kuoli nykykäsityksen mukaan yhteensä yli 36 000 suomalaista, joista punaisia runsaat 30 000 ja valkoisia noin 5 200.

Taisteluissa kaatuneiksi luetaan noin 6 000 punaista ja noin 3 500 valkoista, rintamatappiot yhteensä 9 500 suomalaista.

Rintamatoiminnan ulkopuolella tapettiin paikalla noin 10 000 punaista ja keskitysleireillä näännytettiin yli 13 000, valkoisen terrorin uhreja yhteensä noin 23 000.**

Ns. punaisen terrorin uhreina luetellaan nimeltä 1 424 valkoista.[106]

Valkoinen ja punainen terrori

Vaikka jotkut punaisetkin syyllistyivät mielivaltaisiin veritekoihin, valkoinen ja punainen terrori eivät olleet yhteismitallisia.

Valkoinen johto käytti terroria tietoisesti sodankäyntinsä osana. Julistamalla tappouhkauksia ja niitä toimeenpanemalla pyrittiin luomaan pelkoa ja lamaannusta vastustajissa. Mannerheimin *"Ammutaan paikalla"* -päiväkäsky julkaistiin sanomalehdissä ja luettiin valkoisen Suomen kirkoissa – ja sen mukaan myös toimittiin.

Sen sijaan Kansanvaltuuskunta ja Punakaartin johto kielsivät vankien ja siviilien surmaamisen. Kuolemantuomio kiellettiin myös

* Sosdem edustajat oli tapettu, vangittu tai maanpaossa eikä varamiehiä kutsuttu.

** Hoppu 2009, 210. Jani ja Jouni Eerolan mukaan valkoisen terrorin uhreina tapettiin 8 342 punaista.

Kenttäoikeus on toiminut Inkoon Västankvarnissa, kesäkuu 1918. (TyArk)

lailla. Siksi valkoisiin kohdistuneet veriteot olivat sattumanvaraisia ja kumousperiaatteiden vastaisia omavaltaisuuksia.

Punainen ”hirmuhallinto” näyttää olleen pikemminkin lepsu kuin ankara. Esim. työnantajien päämaja toimi normaalimiehityksellä koko työväenvallan ajan keskellä Helsinkiä organisoiden suojeluskuntia ja sabotoiden tuotantoa punaisessa Suomessa. Ensi kerran STK:n toimistossa lopetettiin työt vasta saksalaisen divisioonan aloitettua Helsingin valtauksen 12. huhtikuuta 1918.[107]

Tuolloin ryömivät kellareistaan myös Helsingin porvarispojat. Kävi ilmi, että punaisen Suomen pääkaupungissa oli koottu neljän pataljoonan vahvuinen joukko, joka sitten riensi jahtaamaan saksalaisten suojissa aseettomia työläisiä pitkin Helsinkiä ja Uuttamaata.

Uhrien määrä

Käsitykset luokkasodan uhriluvuista ovat muuttuneet vuosien saatossa huomattavasti. Esim. 2002 julkaistu Suomen Sotasurmat-projekti osoitti uhrien määrän noin 40 prosenttia aiemmin arveltua suuremmaksi.

Myöhemmät paikallishistoriat ja selvitykset ovat osoittaneet punaisten uhrien määrän tätäkin selvästi suuremmaksi. Tässä käytetyt luvut perustuvat Tuomas Hopun tietoihin vuodelta 2009[108]. Punaisten uhrien määrää ei ilmeisesti koskaan voida selvittää täydellisesti. Edes kaikkia hautapaikkoja ei tiedetä, koska voittanut puoli kielsi ne.

Leipomotyöläisten raskas uhri

”Nämä työmiehet luottivat kuitenkin keväällä 1918 itseensä ja kärsimystovereihinsa, noustessaan vastustamaan sortajiaan, kaatumalla ennen sortajien kiväärin edessä kuin vaipumalla ikuiseen nälkään ja kurjuuteen. Nämä miehet, jos kukaan, voivat puhua kodin puolustamisesta. Heillä oli nälkäiset lapset, leivätön koti ja rakastamansa Isänmaa.” [109]

Helsingin Leipurien ammattiosasto kärsi raskaita menetyksiä taistelussa vallankumouksen puolesta. Osaston aiemmissa historiikeissa luetellaan 20 menehtynyttä jäsentä. Suomen sotasurmat -tietokannassa mainitaan lisäksi 17 muuta punaisten puolella surmansa saanutta helsinkiläistä leipurityöläistä (leipuri, leipurityöntekijä, sokerileipuri). Todennäköisesti he olivat myös ammattiosaston jäseniä, koska miesleipurien järjestyminen lähenteli tuolloin sataa. Siten Helsingin leipomotyöläisten uhriluku nousee 37:ään ja voi olla suurempikin.

Työväenvallan puolesta 1918 menehtyneet helsinkiläiset leipomotyöläiset[110]

- nimi, ikä, syntymäaika, kuolintiedot, lapsiluku, jos tiedossa

Alanen August	38, kuollut Suomenlinnan vankileirillä 1.7.1918, 2 lasta
Eriksson Väinö	24, 12.12.1894 Helsinki, kaatunut 1918
Finer Walter	30, kaatunut Helsingin taisteluissa 12.4.1918, 2 lasta
Färm A.	21, 1897, kaatunut Juupajoella 1918
Gustafsson Hjalmar	23, 1895, kuollut 29.7.1918 sairauteen Suomenlinnan vankileirillä
Huoppi Jussi	27, 9.5.1991, murhattu Valkealassa 9.5.1918, tuomio maankavallus
Huovinen Arvid	20, 14.2.1898 Sortavala, mestattu 24.2.1918 Rautu
Kangas Emil	22, 9.10.1895 Joensuu, kuollut 25.6.1918 Lappeenrannan vankileirillä
Kekkonen Oskar	45, 23.6.1873, kuollut Tammisaaren vankileirillä 23.6.1918
Koivistoinen Juho	51, 1867, kadonnut 14.4. 1918, 3 lasta
Koivusalo Antti	33, 1885, kaatunut Lempäälässä 1918
Korhonen Matti	54, 1864, kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 1918
Koski Martti	21, 16.4.1897, kaatunut 29.4.
Kärnä Jussi	56, 21.6. Loviisa, Hämeenlinnan vankileirillä 22.6.1918, heikkous
Lindholm Bruno	37, 6.10.1881 Jämsä, kaatunut Hämeenlinnassa 1918
Lundström Julius	53, 1865, kaatunut 1918
Manninen Otto	40, 1878, kaatunut 1918 Lammilla
Nordström Otto	32, 21.11.1885, kuollut Hämeenlinnan vankileirillä 19.7.1918
Nurminen Juho	53, 18.6.1865, kuollut 11.9.1918 Hämeenlinnan vankileirillä, 1 lapsi
Nyström Karl	17, 26.10.1900, Turku, kuollut 27.7.1918 Tammisaaren vankileirillä
Peltonen Otto	21, 18.11.1896 Janakkala, kaatunut Lahdessa 25.4.1918
Porkkala Emil	36, 18.6.1881 Loviisa, mestattu Loviisassa 7.4.1918 saksalaiset, 2 lasta
Pykäläinen Otto	24, 3.8.1893, murhattu Helsingissä 23.12.1917
Pylkki August	31, 12.11.1886, kuollut Tammisaaren vankileirillä 30.7.1918
Rautiainen Matti	33, 23.8.1884 Saarijärvi, kuollut 29.4.1918, 3 lasta
Reijonen Evert	31, 11.3.1887 Sortavala, kuollut sairauteen Suomenlinnan vankileirillä 17.8.1918
Ronkanen Vilho	41, 27.12.1876 Viipuri, kuollut sairauteen Suomenlinnan vankileirillä 20.6.1918, 4 lasta
Salomaa Väinö	31, 6.5.1887 Alahärmä, Hämeenlinnan vankileirillä 20.5.1918, 2 lasta
Siikanen Onni	28, 1890 Viipuri, ammuttu Viipurin vankileirillä 9.5. 1918
Sundberg Gösta	30, 9.8.1988 Helsinki, kaatunut 1918, 1 lapsi
Survonen Johannes	19, 10.4.1899 Akaa, kaatunut Lahdessa 1918
Tenhunen Johan	22, 12.12. 1895, haavoittuneena kuollut Lempäälässä 7.4.1918
Toivonen Hjalmar	30, 1888, kaatunut Lammilla 1918
Turva Juho	32, 3.12.1885, kaatunut Helsingissä 11.4.1918, pakolla otettu
Vainio Alvar	22, 27.2.1897, Iitti, kaatunut Kouvolassa 29.4.1918
Vallin Karl Viktor	41, 6.9.1876 Janakkala, ammuttu Haminassa 10.5.1918, 2 lasta
Vuoristo Jussi	33, 1885, murhattu Hausjärvellä 14.5.1918

Menehtyneet leipomotyöläiset olivat keskimäärin 32,5-vuotiaita. Nuorin on 17-vuotias **Karl Nyström**, joka kuoli nälkään Tammisaaren vankileirillä. **Johannes Survonen** kaatui 19-vuotiaana Lahdessa ja 20-vuotias **Arvid Huovinen** mestattiin 24.2.1918 Raudussa. Iäkkäin uhri on 56-vuotias **Jussi Kärnä**, joka tapettiin nälkään Hämeenlinnan vankileirillä, kuolinpäiväksi on merkitty 22.6.1918 ja kuolinsyyksi ”heikkous”. **Matti Korhonen** näännytettiin niin ikään Hämeenlinnan leirillä täytettyään 54 vuotta.

Punakaartiin liittyneet leipurit olivat keskimäärin nuorehkoja työläismiehiä parhaassa iässään. He eivät olleet ”nuoria intoilijoita”, vaan vakaumuksellisia sosialisteja, jotka olivat omaksuneet luokkataisteluaatteet Suurlakon taisteluissa 1905.

Vajaa kolmannes menehtyneistä leipomotyöläisistä on merkitty perheellisiksi. Punaorpoja jäi ainakin kymmeneltä. Neljä lasta jäi **Vilho Ronkaiselta**, kolme **Matti Rautiaiselta** ja **Juho Koivistoiselta**.

Jos leipurikaartilaisia menehtyi suhteellisesti yhtä paljon kuin kaartilaisia yleensä – lähes kolmannes – voidaan arvioida ainakin sadan helsinkiläisen leipurityöläisen toimineen Punakaartissa. Elannosta tiedetään liittyneen kaartiin ainakin 37 miestä ja kuusi naista.[111] Leipurit eivät kuitenkaan muodostaneet omaa komppaniaa, kuten monet suuremmat ammattiosastot, vaan liittyivät Helsingin Punakaartin eri osastoihin, kuten Jyryn, kirvesmiesten tai laivatelakan komppanioihin.

Kuolinpaikkatiedot osoittavat, että he osallistuivat taisteluihin etupäässä keskisellä rintamalla Pohjois-Hämeen suunnalla ja perääntymisvaiheessa Etelä-Hämeessä. Vain muutama on kaatunut Karjalassa tai Helsingin seudulla.

Ja kuten uhriluettelosta ilmenee, taistelutilanteissa kaatui 14–15 leipurityöläistä, ja rintamatoiminnan ulkopuolella valkoisen terrorin uhreina 22–23. Sotaa tuhoisampi oli myös leipureitten osalta valkoinen terrori, jonka uhreja olivat myös keskistysleireille näännyteyt.

Hengissä säilyneistä osaston aktiiveista **Heikki Joki** ja **Adam Malm** toimivat Punakaartin komppanianpäälliköinä ja saivat 12 vuoden kuritushuonetuomiot, syynä ”valtiopetoksen valmistelu”. Lisäksi heiltä evättiin kansalaisluottamus 15 vuodeksi. Ihmisten ilmoille ja takaisin työväenliikkeen riveihin he palaavat kuitenkin jo 1920-luvun alussa.

Lahtarijoukoissa tiedetään kaatuneen ainakin yhden pakko-otetun leipurityöläisen. Valkoisten puolella taisteluihin osallistui myös aikanaan Helsingin ja Tampereen leipuriosastoissa toiminut **Toivo von Schrowe**.

Juho Koivistoinen

Juho (Johan) Koivistoinen kuului Punakaartin varttuneempiin miehiin täytettyään 50 vuotta 1917. Hän liittyi Leipurien ammattiosastoon kaksi vuotta osaston perustamisen jälkeen vuonna 1890. Hänen aloitteestaan Helsingin ammattiosasto esitti leipurien valtakunnallisen ammattiliiton perustamista lokakuussa 1899. Samana vuonna hän toimi leipurien ensimmäisen lakkokokouksen puheenjohtajana.

Kun liitto kuusi vuotta myöhemmin perustettiin Koivistoinen valittiin sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi ja seuraavana vuonna leipurien edustajaksi SAJ:n keskustoimikuntaan. Helsingin osastossa hän toimi puheenjohtajana ja hallituksen jäsenenä vuosina 1899–1909 ajaen aktiivisesti mm. yötyön poistamista, työehtojen parantamista ja järjestymisen edistämistä. Hänet nimettiin ammattiosaston kunniajäseneksi.

Koivistoinen työskenteli vuodesta 1909 leipurina Elannon uudessa leipätehtaassa. Hän oli erittäin kiinnostunut leivontatekniikasta ja harrasti työn ohessa kokeiluja eri raaka-aineilla ja valmistusmenetelmillä. Häntä kunnioitettiin työantajienkin keskuudessa maamme ”ensimmäisenä leipäkemistinä”.

Juho Koivistoinen kuoli saksalaisten Helsingin valloituksen yhteydessä 14.4.1918, mutta hänen ruumistaan ei koskaan löydetty. Siksi hänen hautapaikkansa on tuntematon. Koivistoinen julistettiin kuolleeksi 1923. Häneltä jäi kolme lasta.

Leipurit luokkasodassa

Valiokomppanian päällikkönä

Helsingin Leipuriammattiosaston jäsen, sokerileipuri ja mestaripainija **Adam Malm** puolusti työväen vallankumousta maineikkaassa Helsingin Jyryn komppaniassa, joka perustettiin suurlakon aikana marraskuussa 1917. Komppaniaan liittyi eturivin urheilijoita – painijoita, yleisurheilijoita ja voimistelijoita.

Komppanian päällikkönä toimi aluksi **Kalle Säde** ja hänen kaaduttuaan voimistelun Suomen mestari **Hjalmar Marttinen.** Hänen jälkeensä päälliköksi valittiin leipuri Malm. Komppania toimi ensin vartiopalveluksessa Helsingissä ja osallistui sitten Mäntsälän retkelle sekä raskaita menetyksiä kärsien taisteluihin Pohjois-Hämeessä ja Viipurin lähellä.

Malm haavoittui vakavasti 24. huhtikuuta 1918. Viikkoa myöhemmin suurin osa komppaniaa joutui saksalaisten vangiksi Lahden edustalla, josta Malm lähetettiin Lappeenrannan keskitysleiriin. Heikon kuntonsa takia kuulustelut viivästyivät, mikä ilmeisesti pelasti hänen henkensä. Kuulustelulausunnon mukaan Malm "ei näyttänyt villiltä punaiselta". Jyryn komppanian kokoonkutsujan **Oskari Lammisen** mukaan Malm oli "urhoollinen päällikkömme, joka ammuttiin seulaksi".

Harrastelijasotaa

Omissa muisteloissaan Adam Malm vähättelee oman puolensa sotataitoja:

"Kun punakaartit jouduttiin kokoonpanemaan sellaisista jäsenistä, joilla ei ollut alkeellistakaan sotakoulutusta sen enempää päällystötehtävissä kuin sotilailla, niin ei se ollut varsinainen sotatoimi, joka kylläkin kohta muodostui eräänlaiseksi rintamasodaksi…

Sen sijaan toisella puolella oli järjestetyt saksalaiset sotajoukot, joiden ansiosta sota käytännöllisesti katsoen saikin sen päätöksensä. Tämän jälkeen seurasikin se vankileirikurjuus, jossa Suomen porvaristo vasta näytteli tosiaankin sen osuuden, joka on kaikkea inhimillisyyttä vailla, niissäkin oloissa…

Sitten seurasi vankileirien sisälläkin, ilman mitään muodollistakaan tuomiota, teloitukset aivan joukkomitassa. Eikä annettu edes alhaisinta elintilaa, sillä nälkäkuolema niitti vankileireissä mitä suurinta tuhoa… Niinpä esim. sellaisessa vankileirissä kuin Lappeenrannassa, missä minä olin, kahdentuhannen ehkä vähän päälle olevassa vankijoukossa ei toista puoltakaan jäänyt jäljelle.

Siirryttäessä sitten ns. tuomioistuinten toimintaan, tuomiot vaihtelivat elinkautisesta viiteen kuuteen vuoteen… ja yleensä ilman minkäänlaisia perusteluja tai puolustusta kuulematta. Minulle tuomittiin 12 vuotta."

Sokerileipuri Adam Malm raskaan keskisarjan Suomen mestarina 1917. (TyArk)

Vankileirillä sokerileipuri pääsi keittiötöihin ja armahduksen jälkeen vapaaksi 1920. 12 vuoden tuomio oli suhteellisen lievä komppanian päällikölle, mikä johtunee siitä, että valkoisetkin kunnioittivat rehtiä mestariurheilijaa.

Luurankotehtaalta molskeille

Vapauduttuaan Adam Malm palasi kotiseudulleen Kotkaan. Siellä hän jatkoi painimista vammoistaan huolimatta – sirpaleita oli olkapäässä, selässä ja lonkassa. Työväen Urheilulehti kertoi 15.4.1920:

"Malmin Aatu, suosittu jyryläinen urheilumies ja etevä painija, Suomen mestari raskaassa keskisarjassa, on pääsiäispyhien aikaan päässyt vapaaksi Lappeenrannan valtiorikosvankilasta. Koko Suomen työläisurheilijain puolesta lausumme kauan odotetun kunnon toverin tervetulleeksi työrintamaamme."

Kotkan paineissa lokakuussa 1920 Malm oli jo sarjansa toinen, ja hänestä kerrottiin: *"Malmin ulkonäkökin todisti, että mies oli vasta äsken päässyt luurankotehtaalta. Siitä huolimatta hän kävi käsiksi vastustajaan kuin entisaikaan Jyryn syyspaineissa Työväentalolla."* [112]

Leipurit luokkasodassa

"Soittokunta soitti marseljeesin, sitten tulivat voittajat"

Suutarin poika **Kalle Hummelin** meni leipurin oppiin 10-vuotiaana Tuusulassa. Kisällinä hän vaelsi Pietarin kautta Helsinkiin, jossa aloitti työt 22-vuotiaana Elannon vehnäleipäpuolella syksyllä 1916. Kun työt loppuivat seuraavana syksynä Kalle aikoi Punakaartiin, mutta poikkesi ensin Leipurityöntekijäin liiton toimistoon Työväentalolle.

"Tapasin siellä Sainion ja Jukka Viitasaaren. Sainio sanoi, että sinulla olisi muutakin tehtävää, mutta mene nyt kaartiin.

Sodan alettua minut ohjattiinkin Punaisen Ristin tehtäviin… Niissä olin sodan lopulla, kun lähdimme hakemaan junalla haavoittuneita Toijalan asemalta. Silloin oli Tampereen ja Lempäälän isot taistelut menossa. Meillä oli junallinen haavoittuneita, mutta Hämeenlinnaan päästyämme oli rautatie poikki ja juna jäi siihen. Kuljetimme sairaat Hämeenlinnan sairaaloihin. Ratapihalla katselimme kun saksalaisten lentokoneet pommittivat meitä.

Löydettiin hevonen ja lähdettiin kohti Lahtea…

Sitten tuli huhtikuun viimeinen ja aamuun mennessä tuli tieto, että kaikki oli menetetty. Vappuaamuna klo 10 torvisoittokunta soitti Marseljeesin. Sen jälkeen tulivat voittajat… Meidät paimennettiin Fellmanin pellolle, olimme aidattuna nurmella taivasalla. Sitten viiden päivän jälkeen vietiin Hennalan kasarmiin, paljaalle sementtilattialle virumaan.

Keskitysleirillä leipurina

Minä olin jo toivoton ja riutunut, kun tuli Liljelund sanomaan, että pihalla huudetaan ammattileipureita. Ja siitä paikasta meitä oli kuusi ammattitoveria, ja meidät vietiin yhteen tyhjään leipomoon alustavia töitä tekemään. Meitä oli lopulta 23 leipuria, 3 polttopuun hakkaajaa, 1 nainen keittäjänä ja 2 pyykinpesijänä. Muonituspäällikkö antoi luvan tehdä yhden leivän joka päivä itselle syötäväksi.

Yhtenä iltapäivänä huudettiin pihalla Forssalaisia vankeja. Ja sen tien tämä ryhmä oli viety yöllä Salpausselän kallion viereen ja kaikki ammuttu konekiväärillä kuoliaaksi, joita oli ollut noin 200 henkilöä…

Kun kävimme hakemassa raaka-aineita keittiöstä, joka aamu näin kasarmien seinustoilla kuolleita tovereitani. Kun tuli mätäkuu kuoli noin 80–90 miestä vuorokaudessa, ja toiset vangit vetivät näitä ruumiskuormia

Riihimäen keskistysleirin leipomo kesällä 1918. (TyArk)

hautaan. Yhtenä päivänä kävimme joella, ja tämän joen rannalla oli tämä joukkohauta. Ruumiit oli ristiin rastiin heitettynä sekä kalkkia heitetty päälle…

Kun jauhoja ei saatu, leipomoon tuotiin pellavan siemeniä sekä mäntypuun selluloora ja kuivattua turskaa, mikä jauhettiin hienoksi. Näitä sekoittamalla vähäiseen määrään ohrahjauhoja me teimme tovereillemme leipää. Karheaa ja pihkaista se tietysti oli.

Sitten tuli syyskuu, ja määrättiin myös minut Lahden kaupungintalolle, osasto 71. Siellä jonossa meitä taisi olla 40–50 henkeä. Ja sitä toimitusta kesti koko päivän, minun edelläni oli yksi nainen, joka sai kuolemantuomion...

Kun kävivät läpi kuulustelupöytäkirjan ja huomasivat ettei tullut yhtään syytettä, pyysin päästä vapaaksi. Syyttäjä vaati rangaistusta maan ja valtion petoksesta, mutta huomasin, että hän ei vaatinut ankaraa rangaistusta. Noin 20 minuutin päästä kello soi sisään, missä tuomari luki, että valtiorikosoikeus on 6.9.1918 kokonaan vapauttanut Hummelinin syytteestä ja passitetaan Helsinkiin…

Ei ollut sotataitoja

Kun pääsin Helsinkiin pelastuin väärän passin avulla silloin uhanneesta valkoisten sotapalvelusta. Töitä ei aluksi ollut, mutta vähitellen alkoi elämä rauhoittua ja viljaakin tulla. Keväällä 1919 sai Elantokin niin paljon jauhoja, että minäkin pääsin sinne töihin takaisin.

Kun olen miettinyt tämän 50 vuoden ajan punakaartilaisten taistelua, niin täytyy sanoa, että se oli kovin haparoivaa. Ei ollut kunnon johtoa, eikä rivit pitäneet, kun rintamilta karkasi joukkoja, esim. Lempäälän ja Tampereen rintamalta... [113]

Helsinkiin palattuaan Kalle Hummelin palasi elvyttämään myös Helsingin Leipurityöläisten ammattiosastoa.

Isännätkin kokivat kovia?

Leipuriammatinharjoittajain liiton Leipurilehti kirjoitti kesäkuussa 1918:

> *”Kauhun valtaamana katseli jokainen rehellinen kansalainen verta, murhia, rosvotöitä ennustavia lippuja, jotka isänmaan kavaltajat pystyttivät kaikkialle, minne heidän tilapäinen valtansa pääsi leviämään. Kansallisvihan lietsojat hieroivat verisiä käsiään nähdessään eläimellisten joukkojensa temmellyksiä ja kuinka viattomat, rauhalliset ihmiset joutuivat petojen saaliiksi…*
> *Ja mitä sanoisimmekaan siitä vieraasta, mahtavasta kansasta, joka ymmärtäen pienen turvattoman kansan syvän hädän on tullut vapauttamaan meitä raakalaiskansan, aasialaisten barbaarien kavalista vehkeilyistä… Ikuinen kiitos Germaanian urhoille!”*[114]

Myös leipomonomistajien liiton toimintakertomuksessa kauhistellaan ”tuota joukkoa, joka esim. merkkipäivinä kulki ympäri liehuvine lippuineen”:

> *”… Emme tosin voi tällä haavaa sanoa, kuinka monta leipurinammatinharjoittajaa joutui syyttömästi kärsimään, mutta niin paljon tiedämme, että monet heistä saivat piiloutua kuin ajetut teuraseläimet ja että luodit sinkoilivat heidän korviensa ympäri, vaikka kaikeksi onneksi ei aina sattunut… Kunniakkaasti on moni leipurinammatinharjoittajakin ottanut osaa niihin verisiin taisteluihin… punaisen hirmuvallan kukistamiseen.”*[115]

Vaikka ”luodit sinkoilivat”, yksikään leipomonomistaja ei menettänyt henkeään eikä edes haavoittunut luokkasodan tapahtumissa valkoisten puolella. Ainut surmansa saanut leipurimestari oli punaisten puolella taistellut 47-vuotias **Maurits Suvikas**, jonka valkoiset teloittivat kotipaikallaan Karhulassa.

Hautojen häpäisy

Työväenvallan aikana punaisille kaatuneille järjestettiin sankarihautajaisia, joilla kunnioitettiin vallankumouksen puolesta kaatuneita. Helsingissä punaisten sankarihautausmaa perustettiin perinteiselle työväen juhlapaikalle

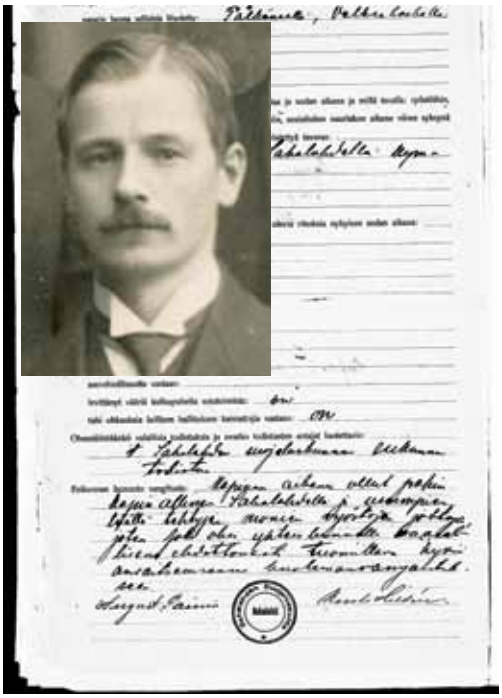

Sahalahden suojeluskunnan lausunto leipomotyöläisten ammattiosaston ja liiton tulevasta luottomiehestä Heikki Joesta valtiorikosoideuden pöytäkirjassa: ”Kapinan aikana ollut pahin kapinallinen Sahalahdella ja monien ryöstöjen johtaja, joten Joki on yhteiskunnalle vaarallisena ehdottomasti tuomittava hyvin ansaitsemaansa kuolemanrangaistukseen. August Sainio, Kaarlo Hilden”. Mainitut ”ryöstöt” olivat lainmukaisia elintarviketakavarikointeja. Kun komppanianpäällikkönä toimineen Joen tuntevat isännätkin todistivat hänen toimineen pelkästään rauhallisesti, tuomio jäi 12 vuoden vankeuteen.

Mäntymäelle, jonne haudattiin ainakin 150 kaatunutta.

Syyskesällä 1918 voittajat pakottivat punavangit kaivamaan ylös haudatut toverinsa ja siirtämään heidät joukkohautaan Malmin hautausmaalle, kortteliin 23.

Kun seurakunta ryhtyi perimään hautamaksuja, vankeja alettiin haudata Santahaminaan jossa heitä myös teloitettiin ampumaradan suojavalleja vasten. Vainajat haudattiin päivittäin kolme päällekkäin riveihin, joiden päähän lyötiin joka ilta paalu. Hautauksia suoritettiin maaliskuulle 1919, jolloin Suomenlinnan vankileiritoiminta loppui. Paaluja oli kertynyt 52.[116]

18-vuotias työmies Johannes Nieminen elokuussa 1918 vapauttuaan viikko aiemmin valkoisten keskitysleiriltä. Hänet oli jo viety sorakuopalle, mutta teloitus epäonnistui. (Vapriikki)

Santahaminaan, keskushietikon länsilaidalle, on haudattu noin 1 400 punaista vainajaa, joista useimpien henkilöllisyys on nyttemmin kyetty selvittämään.[117] Lähes kaikki vainajat olivat helsinkiläisiä työläisiä. Rivin alkupäässä lepäsi myös mereen ammutun kirjailija **Algot Untolan** (Maiju Lassilan) jäännökset.

Hautauksen loputtua Santahaminan sorakummuille ilmaantui silloin tällöin seppeleitä ja ristejäkin, vaikka alue oli suljettua sotilasaluetta.

Asukkaitten valitettua esiin tunkevista kalmoista 1920 hauta-alue tasattiin ja peitettiin puolen metrin maakerroksella. Samalla jyrättiin hautauspaalut ja muut merkit. Työväenjärjestöjen Tiedonantaja kertoi 1925 hautapaikkojen häpäisystä, kun paikalle oli sijoitettu Uudenmaan rykmentin sikala. Hauta-alueen yli kulki lentokoneiden rullaustie vuoteen 1929. Sen jälkeen alue oli pelkkää tasaista Saharaa.[118] Nykyisin paikalla voi havaita painaumia maan vajottua ajan saatossa vainajien maatuneiden jäänteiden kohdalla.

Helsingin taisteluissa surmansa saaneet saksalaiset sekä 16 suojeluskuntalaista haudattiin juhlavin menoin Vanhankirkon puistoon. Heidän nimensä on kaiverrettu muistomerkkiin.

Santahaminan 300 metriä pitkään joukkohautaan kolmeen kerrokseen haudattuja työläisvainajia ei edes laskettu.*

Kielletty suru

Valkoisessa Suomessa punaisten omaisilta kiellettiin uhrien hautaaminen, muistaminen ja kukkien vieminen hautapaikoille. Koska punaiset vainajat ja heidän muistonsa todistivat kaameaa totuutta, heidän suremisensakin oli vaiennettava.

Mutta omassa piirissään työläiset kertoivat teloituksista, vankileirikuolemista ja hautojen häpäisystä. Joillekin haudoille pystytettiin vaatimattomia muistomerkkejä, mutta voittanut puoli kielsi ja särki ne. Yhtä usein työläiset pystyttivät ne uudestaan.

Taistelua vainajien muiston kunnioittamisesta käytiin sitkeästi 1920–30 -luvuilla. Santahaminan hautapaikalle voitiin pystyttää muistomerkki vasta 1949. Monet muut punaisten hautapaikat metsissä ja suonlaidoilla

*Vuoden 2018 lopulla ilmoitetiin, että vaivalloisen työn jälkeen useimpien Santahaminaan haudattujen nimet on saatu selvitettyä, vaikka ei vielä julkaistu.

ovat kadonneet iäksi. Helsingin Mäntymäelläkään ei ole mitään merkkiä punaisten ylöskaivetuista sankarihaudoista.

Murtumia hiljentämisen muurissa

Valkoinen Suomi julisti ja iskosti valkoista valhetta halki vuosikymmenten. Vasta 40 vuoden kuluttua **Väinö Linna** mursi valheen romaanillaan *Täällä pohjantähden alla*, jonka luokkasotaa käsittelevä toinen osa ilmestyi 1960. Siinä Linna nostaa esiin punaiset ja punakaartilaiset aktiivisina ja ajattelevina ihmisinä. Sittemmin myös historioitsijat alkoivat varovasti kyseenalaista vallitsevaa selitystä, ja viime vuosina on tehty uutta tutkimusta, joka tuo esiin runsasta tietoaineistoa ja myös punaisten näkökulmaa.

Kuitenkin esim. **Heikki Ylikankaan** *Tie Tampereelle* -kirjasta syntynyt väittely osoittaa, että vuoden 1918 muiston käsittely ja trauman purkaminen on yhä kesken. **Ulla-Maija Peltosen** mukaan tehdyt rikokset voidaan sovittaa ja antaa anteeksi, mutta ensin ne pitää tunnustaa. Näin ei ole tapahtunut.[119]

Luokkasodan punaiset vainajat ja heidän hautansa toimivat sekä muistutuksena että todisteena siitä kaameasta rikoksesta, josta kollektiivista syyllisyyttä kantava valkoinen yhteisö vaikeni ja vaikenee yhä.

Kovan onnen orvot

Vieläkään ei tiedetä kuinka paljon työläislapsia jäi orvoksi luokkasodan ja sitä seuranneen valkoisen terrorin jäljiltä, mutta sosiaalihallitus laski turvattomaksi jääneiden lasten määräksi noin 25 000. Heitä sitten vaelsi laumoittain kerjuulla eri puolilla Suomea vuoden 1918 syyspuolella.[120]

Valkoisiin sijaiskoteihin sijoitettiin uudelleenkasvatettaviksi noin 1 800 punaorpoa. Se merkitsi työväen edustajien mukaan orpojen viemistä työjuhdiksi isäntien pelloille sekä työläislapsiin kohdistettua ideologista rodunjalostuspyrkimystä.

Työväenjärjestöt aloittivat luokkasodasta ja valkoisesta terrorista kärsineiden avustustoiminnan heti, kun kykenivät. Helsinkiin perustettiin vuoden 1918 lopulla työläisten avustuskomitea, johon Leipomotyöväen ammattiosasto osallistui empimättä.

Väinö I, Suomen porvariston kuningas

Suomen eduskunnan kokoontuessa toukokuun lopulla 1918 Helsinkiin, mukaan pääsi vain yksi sosdem edustaja, Matti Paasivuori. Edellisvuonna valituista 92 työväen kansanedustajasta viisi oli ammuttu ja 45 suljettu vankileireille. Muutama oli paennut Venäjälle, ja loppuja jahdattiin ympäri maata.

Oikeisto piti silti yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittua eduskuntaa epäilyttävänä, koska pelkäsi sosialistien saavan uudelleen vaikutusvaltaa harvennuksesta huolimatta. Siksi se pyrki heikentämään parlamenttia ja vahvistamaan siitä riippumatonta hallintovaltaa. Oikeisto tavoitteli mm. äänioikeuden rajoittamista varallisuuden mukaan sekä etuoikeuksiensa vakuudeksi monarkiaa.[121]

Valtionhoitajaksi korotettu Svinhufvud nimitti toukokuun lopulla saksalaismielisen senaatin. Ensi töikseen se solmi Saksan kanssa rauhansopimuksen, jolla vahvistettiin Saksan oikeus kontrolloida Suomen asevoimia sekä maan talouselämää ja ulkomaankauppaa.

Suomen kuninkaaksi löydettiin Saksan Hessenistä muuan **Friedrich Karl**, joka oli kaukaista sukua Saksan keisarille. Tynkäeduskunnan 64 jäsentä valitsi hänet Suomen perinnölliseksi kuninkaaksi 9. lokakuuta 1918 tasavaltalaisporvarien boikotoidessa laitonta äänestystä.

Saatuaan kuninkaansa Suomen herrat alkoivat suunnitella itsestään kuningaskunnan aatelissäätyä.

Ensimmäinen maailmansota päättyi Saksan tappioon marraskuussa 1918. Samalla romahti Suomen porvariston saksalaissuuntaus ja kuningashanke sen mukana. Uuden hallituksen muodosti prof. **Lauri Ingman**, jonka ministereistä puolet oli tasavaltalaisia. Uuden hallitusmuodon mukaan senaatista tuli valtioneuvosto ja senaattoreista ministereitä. Suojeluskunnista sekä jääkäreistä muodostettiin Suomen armeijan runko. Väkivaltakoneisto sinetöitiin tiukasti valkoisten käsiin.

Saksan hävittyä maailmansodan Suomen porvaristo joutui hakemaan tukea lännestä. Voittajavaltiot pitivät valkoisia vallanpitäjiä Saksan vasalleina ja protestoivat raakuuksia. Kun Englanti ja Ranska asettivat tunnustuksen ja elintarvikeavun ehdoksi parlamentaarisen

demokratian palauttamisen, vuodelle 1919 alettiin valmistella eduskuntavaaleja.

Kevään ja kesän 1918 teloitukset ja massamurhat olivat sekä Suomen lakien että silloistenkin kansainvälisten sopimusten vastaisia sotarikoksia*.[122]

Saksan suojelun rauettua ei ollut enää itsestään selvää, etteikö valkoiseen terroriin syyllistyneitä vaadittaisi vastuuseen. Siksi Svinhufvud antoi viime työnään valtionhoitajana asetuksen, jossa todetaan laveasti:

> *"... jos kapinan kukistajat ja järjestyksen palauttajat... ovat teoissaan menneet yli sen, mitä mainittujen tarkoitusten saavuttamiseksi olisi ollut tarpeen,* ***jätettäköot niistä syytteeseen panematta ja rankaisematta.****"*

Tämän mukaan maassa on eletty näihin päiviin asti.

* Brysselin ja Haagin sopimukset sotavankien sekä siviiliväestön suojelemiseksi vuosilta 1874 ja 1907 kielsivät mm. siviilien sekä vangiksi antautuneiden sotilaiden surmaamisen.

3.

Läpi ankarien aikojen 1918–48

– Osasto menetetään ja elvytetään, sopimus pidetään voimassa

3.
Läpi ankarien aikojen 1918–48

– Osasto menetetään ja elvytetään, sopimus pidetään vloimassa

Risto Uljas

Ammattiosaston 30-vuotisjuhla oli määrä pitää kesällä 1918, mutta sinä kesänä ei työväki juhlinut. Ihmisiä kuoli nälkään vankileirien ohella myös syrjäseuduilla. Maan talous oli raunioina ja työväen elintaso romahtanut. Maanteillä liikkui laumoittain lapsia ja aikuisia kerjäämässä. Pohjoismaisen hätäavun turvin köyhälistö sinnitteli syksyyn, jolloin elintarviketilanne alkoi vähitellen kohentua.

Tässä luvussa tarkastelemme ammattiosastomme vaiheita luokkasodasta vuoteen 1948. Jakso alkaa työväenliikkeen elpymisellä ja päättyy jatkosodan rauhantekoa seuranneen kansanrintaman valoisiin näkymiin ja niiden hiipumiseen. Väliin mahtuvat puolifasistisen diktatuurin ja kahden sodan raskaat vuodet.

Näinä vuosikymmeninä suomalainen yhteiskunta mullistui useaan otteeseen. Kaupungistuminen, kaupallistuminen ja modernisaatio etenivät. Leipomoissa otettiin käyttöön yhä enemmän koneita ja muuta tekniikkaa. Maailmansotaa seurannut jälleenrakennus siivitti leipomotkin uuteen kasvuun.

Uusi alku

Pääkaupungin valtauksen jälkeen kesällä 1918 Hakaniemen hallissa oli avoinna vain elintarvikelautakunnan myymälä, joka myi suolasilakoita. Vähitellen tuli kauppoihin pellavansiemenistä ja rehujauhoista leivottua leipää. Se oli akanaista ja tikkuista, risuaidaksi sitä sanottiinkin. Kesällä 1918 päiväannos määrättiin 80–100 grammaksi, jolloin leipään oli sekoitettu neljännes pellavansiemeniä ja toinen neljännes selluloosaa. Ei löytynyt sinä kesänä nokkosia eikä muitakaan syötäväksi kelpaavia kasveja Helsingin laitamilta.[1]

Joulupäivän iltana 1918 saapui ensimmäinen vehnäjauholasti Helsingin satamaan, ja leipomot saivat luvan leipoa valkoista leipää ensi kerran 14 kuukauteen. Sörnäisten työmailla kerättiin kolehteja ja lähetettiin ”edustaja” jonottamaan sämpylöitä Elannon leipämyymälästä.

Työväen toimintaa viriteltiin vähitellen. Kansan Näyttämöllä oli esitys jo syyskuun alussa 1918. HTY:n mieskuoro kokoontui lokakuun alussa ja torvisoittokunta vaati torvensa takavarikosta marraskuussa. Työmies oli lakkautettu, mutta uudessa Sosialidemokraatti-lehdessä ilmoitettiin ”tanssikursseista erit. työläisnuorisolle” sekä elävien kuvien esityksestä elokuvateatteri Kalevassa. Myös työväen urheiluseurat käynnistivät toimintaansa.[2]

Työmailla puhuttiin ammattijärjestöjen elvyttämisestä, mutta varoen.

Viranomaisten jahtilistalla lueteltiin vielä lokakuussa 1918 noin 3 400 henkilöä. Listalla

mainittiin Helsingin leipureista ammattiosaston puheenjohtaja **Hannes Juvonen**, toiminut Uudenmaan läänin punaisen valtuuskunnan virkailijana, **Emil Sara**, ao:n järjestäjä, toiminut vallankumousoikeuden jäsenenä Helsingissä, **Kalle Tervonen**, Työväen pääneuvoston jäsen, **Juho Sainio**, Leipomotyöväen liiton sihteeri ja luottamusmies, Työväen pääneuvoston jäsen, **Frans Heinonen**, liiton puheenjohtaja, punaisen raha-asiaintoimikunnan jäsen sekä **Jukka Viitasaari**, ao:n pj. ja liiton varapj., toiminut Helsingin työväen toimeenpanevan komitean ja punaisen kaupunginvaltuuston jäsenenä sekä raitioteitten ylikomissaarina.[3]

”Huolestuttava työvoimavajaus”

Omaisia ja tuttavia palaili hiljakseen vankileireiltä, mutta perin huonokuntoisina.

Punavankien vähittäiseen vapauttamiseen vaikutti kansainvälisen kohun ohella työnantajien havaitsema työvoimapula. Niinpä yksi ja toinen isäntä lähti etsiskelemään leireiltä ”omia” työmiehiään.

Ehdonalaiseen pääsyn ehtona oli, että henkilö ei poistu kotipaikaltaan ja on sotilasviranomaisten määräysten alainen. Kansalaisluottamuksensa menettäneinä he eivät päässeet ehdolle eikä äänestämään eduskunta- eikä kunnallisvaaleissa.[4]

Ammatillinen toiminta elvytetään

Kun luokkasodan voittajien tuhoamiskiihko ja työväenjärjestöjen toimipaikkoihin kohdistettu hävitystyö alkoi sen verran vaimeta, että eloon jääneet työläiset, mikäli eivät olleet vangittuina, uskalsivat jälleen ryhtyä hävityksen jälkiä kohentelemaan, kokoontuivat Helsingin Leipomoammattiosastonkin jäsenet keskustelemaan toiminnan jatkamisesta ja katselemaan mitä muistoja entisen toiminnan ajoista oli jälellä.” [5]

Valkoiset voittajat kielsivät kaikkien työväenjärjestöjen toiminnan, sulkivat työväentalot ja lakkauttivat työväen sanomalehdet. Mutta

Helsingin leipurit kaivoivat jäsenkirjansa taas esille alkuvuodesta 1919 (Werstas)

joulukuussa 1918 SAJ ja useimmat liitot saattoivat jatkaa toimintaansa – juristien mielestä niitä ei voitu kieltää, koska ne eivät olleet järjestöinä syyllistyneet maanpetokselliseen toimintaan. Kun ei voitu kieltää, työnantajat omaksuivat jyrkän nujertamislinjan.

Kun Siltasaaren työväentalo vapautui takavarikosta joulukuussa, lähtivät leipuritkin tarkistamaan paikkoja. Katto oli romahtanut ja puoleksi palanut tykkitulen jäljiltä, mutta pahempaa tuhoa olivat saaneet aikaan saksalaiset ja valkoiset valloittajat.

Myös Leipomotyöväen liiton toimisto oli ryöstetty. Kadonnut oli Helsingin ammattiosaston historiallisesti arvokas arkisto ja alkuperäinen lippukin. Sittemmin kävi ilmi, että joku virkailija oli pelastanut lipun Kansallismuseoon, josta sitä alettiinkin kohta periä takaisin.

Vuoden 1918 lopulla pidettiin useiden ammattiliittojen elvytyskokouksia. Leipomotyöväen liiton toimikunnan kokouksessa läsnä olivat Heinonen, **Pirskanen, Liljeroos,** Tervonen, **Lehtonen** ja **Schulz**. Poissa olivat liittosihteeri ja muut jäsenet. Vt. sihteeriksi nimettiin Frans Heinonen ja liittotoimikunnan puheenjohtajaksi Hjalmar Lehtonen.

Liiton toiminta katsottiin keskeytyneeksi vuoden 1918 kolmen viimeisen neljänneksen ajaksi ja alkavan uudelleen vuoden 1919 alusta. Rahavarat liittosihteeri Sainio ja taloudenhoitaja Emanuelsson ehtivät siirtää turvaan, joten ne ovat vasta käytettävissä. Löytyi myös vakuutuskirja, mutta sen ehdot näyttivät niin epäselviltä, ettei korvauksia valkoisten aiheuttamista tuhoista lähdetty vakuutuksesta hakemaan.

Primulassa leivotaan 1919. Leipomot saivat toimintansa käyntiin kangerrellen valkoisen terrorin jäljiltä ja raaka-ainepulan vähitellen helpottaessa. (Ravintolamuseo)

SAJ:n ammattiliittojen liittotoimikuntien yhteiskokous kokoontui 17. joulukuuta. Läsnä oli kaikkiaan 67 liittotoimikuntien jäsentä, jotka hyväksyvät Ammattijärjestölle välisaikaisen toimikunnan ja sen puheenjohtajaksi **Matti Paasivuoren**.

Tehtävänä oli ammatillisen toiminnan elvyttäminen ja SAJ:n varsinaisen edustajakokouksen valmistelu. Koska edellisen kokouksen valitsemat johtajat olivat poissa ammattijärjestö kootaan uudelleen lähinnä vallankumouksesta sivussa pysyneiden aymiesten johdolla.

Kävi ilmi, että valkoisten viha oli kohdistunut julmasti ammatillisiin järjestöihin. Raivoissaan lahtarit olivat etenkin rautateitten ja postin työntekijöille, jotka pitivät nämä laitokset toiminnassa työväenvallan aikana – ja näin osoittivat yhteiskunnallisten toimintojen hoituvan ilman porvariherrojakin.

Postiliiton liittotoimikunta murhattiin kokonaisuudessaan Viipurissa heti valkoisten valtauksen jälkeen. Rautatieläisten johtomiehiä valkoiset telottivat ja erottivat sadoittain liikenneosaston ja konepajojen työläisiä. Liiton puheenjohtajan **Juho Jalon** kuolemantuomion lahtarit joutuivat perumaan naapurimaiden kuljetustyöläisten uhattua Suomea kuljetussaarrolla.[6]

Toimikunnasta jäljellä neljä jäsentä…

Ensimmäinen maininta Leipuriammattiosaston toiminnan alkamisesta on lehti-ilmoitus toimikunnan kokouksesta Sörnäisten Työväenyhdistyksen talolla 12. joulukuuta 1918. Toimikunnasta oli jäljellä neljä jäsentä: **Koskinen, Gröndahl, Ihalainen** ja **Haaparanta**. Puheenjohtaja Hannes Juvonen ja entinen pj. Heikki Joki viruivat keskitysleirillä. Kateissa oli yli puolet jäsenistä.

Osaston yleinen kokous oli koolla neljä päivää myöhemmin. Näistä kokouksista ei ole säilynyt pöytäkirjoja, mutta varmasti esillä oli tappioiden selvittely ja toiminnan elvyttäminen. Samoin pohdittiin vangittujen jäsenten ja punaorpojen avustamista.

Ammattiosaston säännöllisempi toiminta pääsi alkuun vuoden 1919 alusta. Vuosikokouksessa 2. helmikuuta puhetta johti **Väinö Koskinen.** Pöytäkirjaa piti Uuno Schultz, joka oli toiminut sihteerinä jo kumousvuoden aikana.

Ilmeni, että jonkinlaista toimintaa oli ylläpidetty vuoden 1918 lopullakin, koska avustuksia työttömäksi joutuneille jäsenille oli maksettu osaston varoista. Niitä yritettiin turhaan periä takaisin liiton työttömyysrahastolta. Samoin ilmeni, että ruokapakettien toimittaminen vangituille jäsenille ja heidän perheilleen oli jo aloitettu.

Henkilövalinnat vuodelle 1919 sekä muut asiat päätettiin hyvässä yhteisymmärryksessä. Samalla alettiin pohtia palkkaliikkeen mahdollisuuksia ja käynnistää tavanomaista järjestötoimintaa muutenkin.

Luokkasodassa hävinneiden kohtalo

Tapettujen ja vankileireille suljettujen toverien kohtalo painoi mieliä, mutta Leipomoosaston pöytäkirjassa asia mainitaan ensimmäisen kerran vasta marraskuussa 1919. Tuolloin *"otettiin keskusteltavaksi kansalaissodassa hävinneiden ammattitoverien kohtalo sekä tietojen hankkiminen mitä heistä suinkin on saatavissa"*. Jäseniä kehotetiin selvittämään tuttujen ja työtovereittensa kohtaloita.

Liitolta toivotaan sellaista muistojulkaisua, *"johonka hankitaan tietoja sekä valokuvia kansalaissodan uhriksi joutuneista leipureista"*. Ammattiosasto lupautui maksamaan puolet julkaisun kustannuksista, mutta sitä ei saatu aikaiseksi.

Arvostava suhtautuminen luokkasodan muistoon oli itsestään selvä leipomotyöläisille kuten helsinkiläiselle työväelle yleensäkin. Raskasta uhria paremman elämän puolesta pidettiin arvokkaana, ja sitä kunnioitettiin.

Vangittujen leipurien ja heidän perheittensä avustamista jakettiin. Toverihautojen kunnostusjoukkueeseen Leipuriosasto lähetti edustajansa vuosittain, samoin luokkasodan muistotilaisuuksiin, jotka pidettiin punaisten haudoilla joka kesäkuun toisena sunnuntaina. Arvostus näkyi myös suhtautumisessa punakaartilais-jäseniin: he olivat ikään kuin eturivin kaaderia, jota kuunneltiin kunnioittaen.

Luokkasodan tapahtumia ei ammattiosastossa erikseen arvioitu, mutta eri yhteyksissä tuli esiin, että tappion pääasiallisena syynä pidettiin sotilastaitojen ja kurin puutetta. Ehkä siksikin painotettiin korostetusti toverikurin merkitystä palkkaliikkeiden ja työtaistelujen aikana, mutta tulipa se esiin alkoholinkäytönkin yhteydessä.

Osasto päätti näet *"ryhtyä ankarasti valvomaan raittiutta, ettei päihtyneitä iltamiin tai muihin tilaisuuksiin päästetä"*. HTY:n järjestysmiehille myönnettiin valtuudet ottaa jäsenkirja pois iltamissa ja muissa tilaisuuksissa juovuksissa tavatuilta leipureilta. Jäsenkirjansa he saivat takaisin suoritettuaan päivän palkkaa vastaavan sakon.

Kieltolaki oli päällä, mutta se ei kansaa juuri raitistanut. Muistelujen mukaan virolainen kova tee maistui leipureillekin ja näkö-

Elokuun kommunardien hautakivi Leningradin (Pietarin) Mars-kentällä. Kivessä on mm. Helsingin leipureitten Jukka Viitasaaren ja Juho Vainion nimet.
(Risto Uljas)

Elokuun kommunardit

Ammattiosaston syyskuun kokouksessa 1920 luettiin "kaikkien seisaallaan kuunnellessa" liittotoimikunnan kirjelmä toverien Juho Sainio ja Jukka Viitasaari kuoleman johdosta. He ja kuusi muuta SKP:n johdon jäsentä oli murhattu Pietarissa SKP:n sisälle muodostuneen ns. revolveriopposition toimesta. Uhrit haudattiin Pietarin Mars-kentälle liki 100 000 saattajan läsnä ollessa. Heidän nimensä löytyvät yhä kentällä sijaitsevasta Elokuun kommunardien hautakivestä.

Parin kuukauden kuluttua saatiin terveisiä kymmeneltä Neuvosto-Venäjälle siirtyneeltä liiton jäseneltä ja samalla tieto, että Helsingin osaston jäsen Valde Heino oli kaatunut Aunuksen rintamalla taistelussa valkoisia maahantunkeutujia vastaan.[7]

Elanto oli toiminut Punakaartin muonittajajana ja leipomo toiminut koko työväenvallan ajan. 1920-luvun alussa leivottiin jo hyvään tahtiin jauhopulan helpottaessa. (HKM)

jään hörppy tuli joskus otetuksi huveihinkin lähdettäessä. Omia iltamiaan Leipomo-osasto järjesti jo vuoden 1919 lopulla useita. Yhden tilaisuuden tuotolla tuettiin kalusteiden hankintaa liiton toimistoon. Taulu, jonka osaston joukkue oli voittanut ammattikuntien välisissä hiihtokilpailuissa, saatiin takaisin, mutta niin tärveltynä, että se piti korjauttaa.

Punalippu hulmuaa taas

Kun hengissä säilyneet helsinkiläistyöläiset elvyttivät järjestötoimintaansa, ensimmäisiä tehtäviä olivat kunnallisvaalit, jotka järjestettiin 1917 läpiajettujen kunnallislakien mukaan vuodenvaihteessa 1918–19. Vaikka suuri osa työläisäänestäjistä oli eliminoitu ja työväenjärjestöjen toimintaoikeudet typistetty, sosdem puolue sai ensimmäisissä kunnallisvaaleissaan kolmanneksen annetuista äänistä, Helsingissä 26 valtuustopaikkaa 60:stä. Leipomotyöläiset antoivat vaalityölle taloudellista tukea ja levittivät vaaliagitaatiota.

Viranomaisia uhmaten Helsingin katukuvassa nähtiin punaisia lippuja Sörnäisten vankilassa kuolleen **Eetu Salinin** hautajaisissa 17. huhtikuuta 1919. Työväenliikkeen veteraanin ruumisvaunujen ja HTY:n soittokunnan jäljessä marssi noin 5 000 työläistä järjestölippuja kantaen Työväentalolta uudelle hautausmaalle.

Voittaja piti voimassa poikkeustilasäädökset, joiden nojalla punalipun esilläpito tai Kansainvälisen laulaminen tiesi linnatuomiota. Hautajaissaaton kulkuun poliisit eivät kuitenkaan puuttuneet.

Salin sai kuolemantuomion, joka muutettiin elinkautiseksi, ja ilmeisesti murhattiin Sörnäisten vankilassa.

STK pyrki työläisrodun jalostukseen

Kun keväällä 1918 Helsingissä vielä ammuttiin viimeisiä laukauksia, STK:ssa päätettiin jo lähiajan toimintalinjoista. STK pyrki lopettamaan työehtosopimukset, nujertamaan ay-liikkeen ja mitätöimään 1917 läpiajetun 8-tuntisen työpäivän.

Työnantajia neuvottiin jatkamaan työvoiman puhdistusta, mutta seulonta huomattiin mahdottomaksi, koska paikoin melkein kaik-

ki työläiset olivat kuuluneet punakaartiin. Helsingin maalarit vitsailivat, että töihin pääsemiseksi tarvitaankin punakaartin työtodistus – muuten kyse ei ole ammattimiehestä.

STK joutui toteamaan jo kesällä 1918, *"ettei työläisiä yksinomaan siitä syystä, että olivat ottaneet osaa 1918-vuoden kapinaan, olisi pidettävä mahdottomina teollisuustöihin otettaviksi"*.[9]

STK kuitenkin kielsi jäseniään neuvottelemasta Ammattijärjestön ja sen jäsenliittojen kanssa syyttäen Ammattijärjestöä "punaisesta terrorista". Työehtosopimukset STK selitti purkautuneiksi, koska *"työntekijäpuoli oli rikkonut sopimukset kapinaan ryhtyessään"*.[10]

STK esitti myös kahdeksan tunnin työaikalain kumoamista. Senaatti valitti, että sen tuli ottaa huomioon maassa vallitsevat kiihtyneet mielialat, minkä johdosta työaikalakia ei voitu kokonaan peruuttaa. Sen sijaan sitä luvattiin väljentää "tarpeen mukaan". Poikkeusluvilla kahdeksan tunnin työpäivä pitkälle mitätöitiinkin, joten käytännössä siihen siirryttiin yleisemmin vasta myöhemmin 1920-luvulla, kun muissakin maissa työpäivää lyhennettiin.[11]

Työväenliike jakautuu

Hengissä säilyneet vallankumousjohdon jäsenet järjestivät jo syyskuussa 1918 Pietarissa suomalaisten sosialidemokraattien neuvottelukokouksen, johon osallistui valtaosa SDP:n, Ammattijärjestön ja Kansanvaltuuskunnan johtoelinten jäsenistä sekä vapaana olleista kansanedustajista. Kuusisen, Sirolan ja Mannerin johdolla ruodittiin vallankumoustaistelun kokemuksia ankaran itsekriittiseen sävyyn: virhe ei ollut se, että noustiin kumoukseen, vaan se, että siihen ei kyetty riittävän määrätietoisesti ja valmistautuneina.

Puutteen paikkaamiseksi kokous perusti Suomen Kommunistisen Puolueen, joka joutui toimimaan Suomessa maanalaisesti.

Sisäministeriö kertoi kiertokirjeessään maaherroille, että punaisten johtajat pyrkivät levittämään "kommunistivallankumouksellisen salaisen järjestönsä yli koko maan". Ministeriö käski maaherroja poliisikuntansa sekä suojeluskuntien avulla estämään tuhotyön. STK perusti "Kansalais-Tietotoimiston", joka tehtaili sanomalehdille uuden kapinan puhkeamisella mässäileviä artikkeleita.[8] Uhkakuvilla oikeutettiin vasemmistotyöväkeen kohdistetut poliisitoimet ja tuettiin äärioikeiston pyrkimyksiä.

Tosiasiassa vainotun SKP:n jäsenmäärä Suomessa nousi parhaimmillaankin vain pariin tuhanteen. Alkuvaiheen äkkijyrkkyydestä selvittyään kommunistit suuntautuivat toimintaan työpaikoilla ja julkisissa järjestöissä. Heidän välitön vaikutuksensa oli vaatimaton, mutta vasemmistovakaumus eli vankkana työläisten keskuudessa.

Joulukuun lopulla 1918 Helsingissä pidettiin nk. maltillisten sosiaalidemokraattien johdolla SDP:n ylimääräinen puoluekokous, jossa kumouksesta syrjässä pysynyt oikeistoryhmittymä asetti itsensä puolueen johtoon.

SSTP perustetaan

SDP:n kokouksen vähemmistö käsitti kolmanneksen kokousedustajista kärjessään Helsingin ja muiden teollisuuskeskusten työläisedustajat. He katsoivat SDP:n joutuneen vieraisiin käsiin ja ryhtyivät perustamaan uutta puoluetta, jonka tavoitteeksi määriteltiin "valtiovallan valtaaminen köyhälistön käsiin, kapitalistisen omaisuuden pakkoluovuttaminen ja suurtuotannon sosialisointi".

Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP) perustamiskokouksessa toukokuussa 1920 oli läsnä on 86 edustajaa, jotka edustivat valtakirjojen perusteella noin 30 000 jäsentä. Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston edustajina olivat Gröndahl, **Salomaa, Heiniö**, Schultz, **Turunen** ja **Kivihalme**. Poliisi keskeytti kokouksen ja vangitsi useita osanottajia.

Kun perustamiskokous oli hajotettu, Helsingin sosialistinen kunnallisjärjestö julistautui Sosialistiseksi työväenpuolueeksi.

Suomessa toteutui samankaltainen työväenliikkeen jakautuminen kuin muissa maissa oli tapahtunut jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Siten meillä toimi 1920-luvun alkaessa kolme työväenpuoluetta: oikeiston käsiin joutunut SDP, vasemmistososialistinen SSTP sekä maanalainen SKP.

EK vainosi SKP:n ohella myös SSTP:n jäseniä. Heille suollettiin valtiopetostuomioita, lehtiä lakkauteltiin ja toimittajia vangittiin. Silti Sosialistinen työväenpuolue sai joulukuun 1920 kunnallisvaaleissa yhteensä 341 paikkaa sosdem puolueen saadessa 1 032.

Jatkossa SSTP lisäsi jäsenmääräänsä osapuilleen samassa suhteessa kuin SDP menetti. Kun SSTP lakkautettiin 1923 molemmissa lienee ollut runsaat 20 000 jäsentä. SSTP:n ja sen perillisten kansanedustajamäärä vaihteli 1920-luvulla 18–27 välillä, SDP:n saadessa 53–60 edustajaa.

Taistelutahtoa ei nujerrettu

STK:n linjausten mukaan työnantajat alensivat palkkoja, vaikka elinkustannukset olivat kallistuneet roimasti. Tämä johti puolustusluontoisiin työtaisteluihin jo kesällä 1919.

Suurta huomiota herätti heinäkuussa alkanut satamatyöläisten lakko, joka kesti kymmenen viikkoa. Oikeisto leimasi palkkataistelun Moskovasta johdetuksi ja poliittiseksi. Satamiin värvättiin laumoittain rikkureita. Poliisi ja suojeluskunnat vangitsivat lakkolaisia, mutta solidaarisuusliikkeen tuella työläiset saivat läpi osan vaateistaan.

Helsingin leipomotyöläiset tukivat satamalakkoa ja käynnistivät samaan aikaan oman palkkaliikkeensä.

Vuoden 1917 työehtosopimus sisälsi tarkistuspykälän, jonka perusteella leipomotyöläisten palkkoja oli korotettu kaksi kertaa, viimeksi työväenvallan aikana helmikuussa 1918. Sen jälkeen hintojen nousu oli syönyt suuren osan palkkojen ostovoimasta, ja nyt alettiin vaatia hyvitystä.

Osasto kutsui palkkalautakunnan koolle, mutta leipomotyönantajat selittivät työehtosopimuksen rauenneen eivätkä lähettäneet edustajiaan lautakuntaan. Se teki kuitenkin yksipuolisen päätöksen, jonka mukaan työpalkkoja tuli korottaa 56 prosenttia. Työnantajat eivät tätä tunnustaneet, vaan jättivät korotukset maksamatta. Heidän mielestään kukin työnantaja saattoi ”sopia” palkoista työntekijäinsä kanssa yksityisesti.

Ammattiosasto haastoi paikalliset työnantajaliitot – H:gin Leipurinammatinharjoittajain liiton sekä Ruokaleipurien liiton – sovinto-oikeuteen, joka sekin perustui vuoden 1917 sopimukseen. Sovinto-oikeus päätti kesäkuussa, että leipomotyöläisille oli maksettava palkkalautakunnan määräämät palkat takautuvasti 1.3.1919 lukien.

Palkat saatiinkin jotenkuten määrätylle tasolle, kun niskottelevia leipomoliikkeitä uhattiin haastaa vielä yksittäin sovinto-oikeuteen. Näin saatiin pidettyä paikallinen sopimus voimassa, vaikka työnantajat pyrkivät siitä eroon.

Ei vuottakaan luokkasodan tappiosta ja työväki ajoi jo terhakasti työehtojen korjauksia, leipomotyöläiset taas ensimmäisten joukossa. Taistelutahtoa ei oltu sittenkään nujerrettu. Työväki oli hävinnyt, mutta ei lyöty.

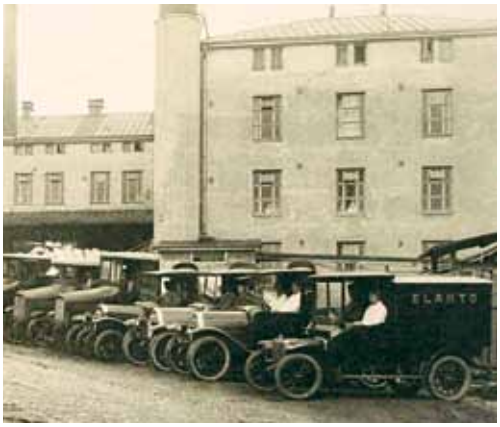

Elannon hienoja leipäautoja 1920-luvun alussa. (HKM)

Leipomoiden palkat Helsingissä 1917-19, opinkäyneet miehet, mk/vko

tes 1.6.1917	70,00	70,00
	tarkistukset:	
1.9.1917	+32 %/ 22,40	92,40
11.2.1918	+33 % / 30,50	122,90
1.3.1919	+ 56 %/ 68,74k	191,64

Oppilaspalkat: 109,54 / 123,24 / 136,90 markkaa, aputyöntekijöillä miehet 150,61, naiset 123,24 markkaa.

1919: ”Lakkoon on taas lähdettävä”

Muutamaa kuukautta myöhemmin ammattiosastossa otettiin esille työehtosopimuksen irtisanominen. Vanhemmat miehet varoittelivat taas ja muistuttivat raskaaksi käyneestä vuoden 1907 lakosta. Nuorempi polvi oli kuitenkin toiminnan kannalla, joten vanha sopimus päätettiin irtisanoa. Viikkopalkkaan vaadittiin 15 prosentin korotus. Lisäksi vaadittiin samanlaisia työaikaa, ylityölisiä ja kesälomaa koskevia pykäliä kuin oli Elannon talokohtaisessa sopimuksessa.

Työnantajat kokivat asemansa niin vahvaksi että vaativat palkanalennuksia. Liiton Frans Heinonen suositteli työnantajien tarjouksen hyväksymistä, koska *”on parempi ottaa huonokin sopimus kuin jäädä kokonaan ilman*”. Saavutettua palkkatasoa päätettiin kuitenkin puolustaa tarvittaessa työtaistelulla. Ammattiosastossa äänestettiin siitä ajetaanko sopimusta koko kaupunkia koskevalla lakolla

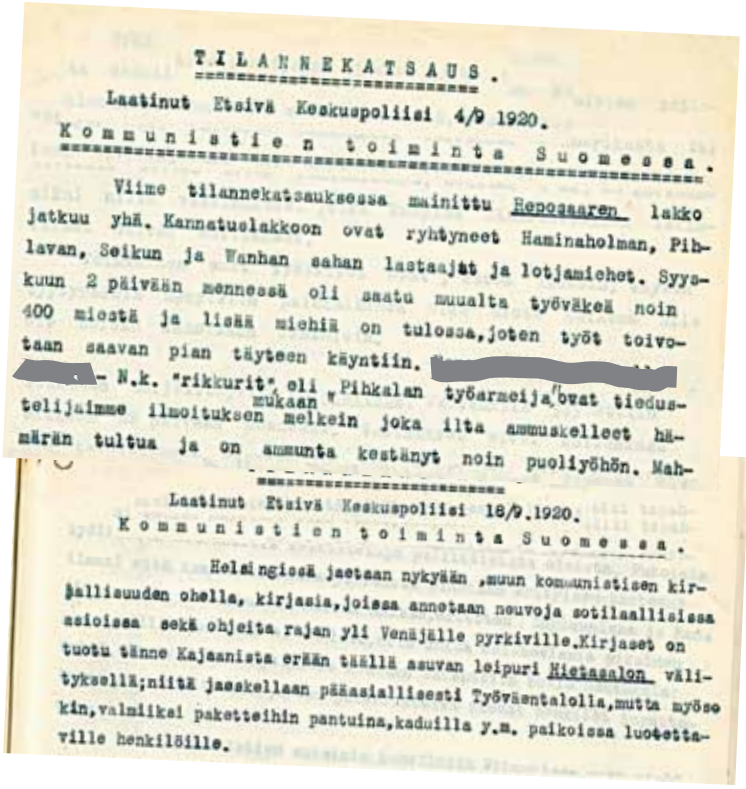

T I L A N N E K A T S A U S .

Laatinut Etsivä Keskuspoliisi 4/9 1920.

K o m m u n i s t i e n t o i m i n t a S u o m e s s a .

Viime tilannekatsauksessa mainittu Reposaaren lakko jatkuu yhä. Kannatuslakkoon ovat ryhtyneet Haminaholman, Pihlavan, Seikun ja Wanhan sahan lastaajat ja lotjamiehet. Syyskuun 2 päivään mennessä oli saatu muualta työväkeä noin 400 miestä ja lisää miehiä on tulossa, joten työt toivotaan saavan pian täyteen käyntiin. [redacted] N.k. "rikkurit" oli Pihkalan [redacted] mukaan. [redacted] ovat tiedustelijaimme ilmoituksen mukaan melkein joka ilta ammuskelleet hämärän tultua ja on ammunta kestänyt noin puoliyöhön. Mah-

Laatinut Etsivä Keskuspoliisi 18/9.1920.

K o m m u n i s t i e n t o i m i n t a S u o m e s s a .

Helsingissä jaetaan nykyään, muun kommunistisen kirjallisuuden ohella, kirjasia, joissa annetaan neuvoja sotilaallisissa asioissa sekä ohjeita rajan yli Venäjälle pyrkiville. Kirjaset on tuotu tänne Kajaanista erään täällä asuvan leipuri Hietasalon välityksellä; niitä jaeskellaan pääasiallisesti Työväentalolla, mutta myöskin, valmiiksi paketteihin pantuina, kaduilla y.m. paikoissa luotettaville henkilöille.

Etsivän Keskuspoliisi oli työläisten kimpussa herkeämättä luokkasodan jälkeisinä vuosina ja vuosikymmeninä. Syyskuussa 1920 urkkijat raportoivat mm. Reposaaren sahatyöläisten lakosta ja sitä murtamaan saapuneesta "Pihkalan työarmeijasta". Sen jäsenet pelottelivat lakkolaisia myös ammuskelemalla iltaisin.

Syyskuussa 1920 ohrana raportoi myös leipuri Hietasalon levittäneen "kommunistista kirjallisuutta" Helsingissä. Hietasalo oli Leipomoosaston jäsen ja toimitti "vaarallisia painotuotteita" mm. Leipomotyövän liiton toimistoon Työväentalolle.

vai työhuonekunnittain. Äänin 80–18 päätettiin, että *"yleislakkoon on lähdettävä"*. Suuttumusta lisäsi osuusliike Elannon ilmoitus, että se alentaa palkat työnantajaliiton esittämälle tasolle.

Helsinkiläiset leipomotyöläiset irtisanoutuivat työpaikoistaan vuoden 1919 marraskuun alussa. Irtisanoutuminen suoritettiin kirjallisesti kussakin liikkeessä. Tämä merkitsi sitä, että irtisanomisajan umpeuduttua 22. marraskuuta leipomot olisivat lakkotilassa. Poutanen ilmoitti, että työhuonekuntien kokoukseen oli osallistunut edustajia 30 liikkeestä. Irtisanoutuneita työläisiä oli yhteensä 256, vain 14 oli kieltäytynyt.

Työnantajaliiton sihteeri myönsi Helsingin Sanomissa, että työnantajien tavoitteena oli palkkojen alentaminen. Kertoi lisäksi, että uhkaava lakko oli seurausta sosialistien agitaatiosta ja sen järjestäjänä olivat "leipurityöntekijäin vähemmistöön kuuluvat henkilöt". Sihteeri lupasi, että lakon puhkeaminen ei aiheuttaisi leipäpulaa, koska asia hoidettaisiin "työhaluisten voimin".[12]

Uusi sopimus syntyi kuitenkin pari päivää ennen lakon alkamista. Neuvottelijoina toimineiden Poutasen ja Heinosen toiminta hyväksyttiin yksimielisesti leipomotyöläisten kokouksessa. Katsottiin, että sopimuksen aikaansaaminen oli saavutus sinänsä, koska kapitalistien linjana oli sopimusten romuttaminen ja ay-järjestöjen nujertaminen kokonaan. *"Ja lopuksi puheenjohtaja Koskinen lausui vielä muutamia innostavia sanoja."*

Marraskuussa 1919 allekirjoitetun sopimuksen mukaan palkkataso säilyi entisellään, mutta laihan palkkaratkaisun* vastapainona sopimus sisälsi merkittäviä muita etuja. Uutena pykälänä oli kesäloma (1–2 viikkoa työsuhteen kestosta riippuen) ja sairasajan palkka (täysi palkka 3–21 päivältä työsuhteen kestosta riippuen lääkärin toteamissa sairastapauksissa). Lisäksi vapunpäivä määrättiin vapaapäiväksi. Järjestymisvapauden turvaamiseksi määrättiin, että työnantaja ei saa estellä työntekijäin liittymistä ammattiosastoon.

Työaikapykälät uudistettiin vuoden 1917 sopimuksen mukaan, samoin palkkojen tarkistuspykälä 10/8 prosentin kynnyksellä sekä

* Opinkäyneille miesleipureille vähintään 190 markkaa viikossa, naisleipureille 138, oppilaille 100 / 120 /140 mk, aputyöläisille miehet 140, naiset 118 markkaa.

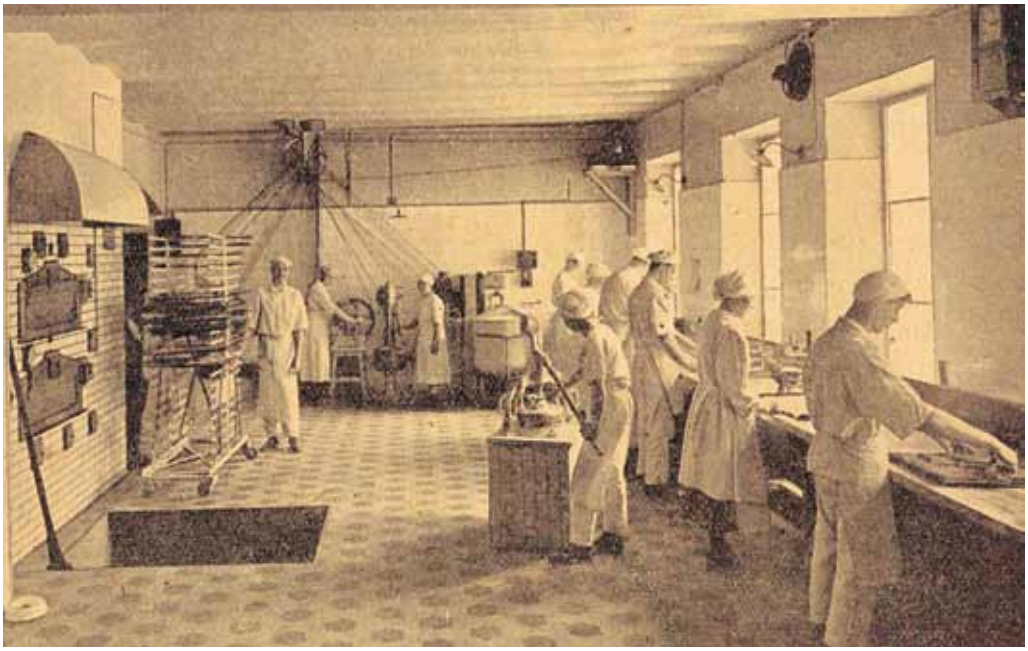

Hartellin leipomo 1920-luvun alussa. Hartell kuului pääkaupungin merkittävimpiin yksityisleipomoihin 1920–30 -luvuilla (Leipuri nro 5/1922)

sovintolautakunta (ja -oikeus) tulkintaerimielisyyksien ratkomista varten.

Ilmeisesti leipomotyöläisten yhtenäisyys ja taistelutahto yllätti työnantajat, ja sen tuloksena sopimukseen kirjattiin sellaisia poliittisesti arkojakin etuja kuin vappuvapaa ja järjestymisvapaus.

Sopimus muodostui merkittäväksi senkin takia, että sopimuskäytäntö ylipäänsä jatkui. Lisäksi sopimukseen sisältyi tärkeitä päänavauksia, kuten kesäloma ja sairasajan palkka, jotka oli kirjattu Elannon talokohtaiseen sopimukseen jo 1916. Yleisiksi nämä edut kirjattiin vuoden 1922 työsopimuslaissa.

Näin uusittiin ay-vetoisen etutoiminnan malli: ensin edut ajetaan läpi vahvimmilla työpaikoilla, sitten ne yleistetään paikalliseen sopimukseen, edelleen eri aloille ja lopulta käytäntö vahvistetaan kaikkia työnantajia sitovalla lainsäädännöllä.

Vuoden 1919 sopimus toimi pohjana leipomotyöläisten työehtojen kehitykselle 1920- ja 30-luvuilla aina seuraaviin sotavuosiin asti – ja niiden ylikin. Sopimuksen uudistaminen ja voimassapito vaati jatkuvaa valppautta ja liikehdintää, joka päätyi monasti lakkouhkaan ja avoimiin työtaisteluihin pariin otteeseen.

Lakolla sopimusta jouduttiin puolustamaan jo seuraavana vuonna.

Luja leipurilakko 1920

Syksyllä 1920 käyty Helsingin leipomotyöläisten työtaistelu herätti laajaa huomiota, koska se käytiin pian satama- ja metallityöläisten suurten työtaistelujen jälkeen. Porvarilehdistö syytti lakkoja kommunistien lietsomiksi ja poliittisiksi.

Pihkalan kaartia värvättiin leipomoihinkin. Tilanne kärjistyi, mutta leipomoväki ei horjunut. Ratkaisu syntyi tuomari Ingmanin välityksellä, kun lakon murtoyritykset valuivat tyhjiin.

Työnantajien puolesta sopimuksen allekirjoittivat molemmat paikalliset työnantajaliitot sekä Osuusliike Elanto ja Maitokeskusliike. Isot rikkuritalot Helsingin Höyryleipomo ja Pohjoismainen Leipomo jäivät aluksi sopimuksen ulkopuolelle.

Syksyn 1920 palkkaliike käytiin ennennäkemättömän järjestyneesti ja tiukan taisteluhengen vallitessa. Toimintaa johti lakkokomitea, jolla oli tiiviit yhteydet työpaikoille. Lakkokokouksiin osallistui parhaimmillaan neljättä sataa leipomotyöläistä. Niissä keskus-

teltiin myös toverikurista ja -hengestä: *”Useat keskustelijat ottivat esimerkkiä surullisesta kansalaissodasta. He kaikki asettivat sen epäonnistumisen syyksi kurin puutteen.”*[13]

Luja yhtenäisyys turvasi jälleen työehtosopimuksen jatkuvuuden pääkaupungin leipomoissa.

Työväenliike voimistuu – taantumus pui nyrkkiä

Kolmivuotisen sopimuskauden aikana taantumuksen ote kiristyi. Vuoden 1923 toimintakertomukseensa ammattiosasto kirjasi:

> *”Kulunut vuosi on ollut taantumuksen voittokulkua… Työväenluokan jäseniä on teljetty sadoittain vankiloihin, sanomalehdet lakkautettu, kirjapainoja suljettu, vaalivapautta häiritty, kokoontumisvapaus saatettu vaaranalaiseksi, ammatillisia järjestöjä vastaan on hyökätty ennen kuulumattomalla raivolla, taantumusporvariston sanomalehdissä ja oikeussaleissa on vaadittu ammatillisten järjestöjen lakkauttamista ym.”* [15]

Vuoden lopulla linnassa istuvat helsinkiläisleipureista **Pajula** ja **Haapanen** sekä liiton luottamusmies **Vihtori** (Viktor) **Salomaa**. Ammattiosasto järjesti toistuvasti tukikeräyksiä poliittisten vankien tueksi ja oikeuskulujen peittämiseksi.

Työehtosopimuskin raukesi vuoden 1923 lopulla, mutta saatiin taas voimaan seuraavana vuonna (1924), nytkin lakkouhan jälkeen. Aktiiviset työhuonekunnat ja luottamusmiehet toimivat yli 20 leipomossa. Suuremmista liikkeistä vain Fazer puuttui listalta.

Kun palkantarkistukset suoritettiin jatkossa indeksiehdon perusteella eikä sopimusta irtisanottu kummaltakaan puolen, se pysyi voimassa 1920-luvun loppuun asti. Tosin ammattiosasto joutui patistelemaan tavan takaa työnantajia sitä noudattamaan. Jäsenten palkkasaatavia osasto peri useaan kertaan mm. Höyryleipomo Tähkältä Ja Sörnäisten Höyryleipomolta.

Kalle Hummelin lainvalvojana

”Emme tule millään ehdolla alistumaan yötyön uudelleen käyttöön ottamiseen”, leipurien ammattiosasto ilmoitti läpi vuosikymmenten. 1920-luvulla osasto ryhtyi myöntämään valvontamiehilleen 10 markan palkkion niistä ilmiannoista, jotka johtivat työnantajan sakottamiseen. Yhtenä valvojana toimi **Kalle Hummelin**.

Kun pääsin vapaaksi Hennalasta, tulin Helsinkiin ja äitini luokse asumaan Itäinen Viertotie 12. Ensin tein tilapäishommia vanhan työtoverin pienessä leipomossa Heikinkatu 3. Hän osti jauhoja ja sokeria ’kulakeilta’.

1919 keväällä alettiin saada Suomeen niitä ’Mannerheimin jauhoja’ ja silloin alkoi myös elämä elpyä. Elantokin sai viljaa niin paljon, että minäkin pääsin sinne takaisin työhön. Näin päästiin vuosi eteenpäin, jolloinka myös meidän ammattiliittotoiminta elpyi. Jäseniä tuli uusia ja vanhat maksoivat rästinsä pois.

Pian tuli esille tärkeä kysymys: työnantajat vaativat leipomotyön aloittamista aamuyöstä klo 3–4 aikaan. Tämä asia otettiin kokouksessa vakavasti esille, ja valittiin leipomolain valvojain toimikunta. Valituksi tulivat leipurit **Väinö Koskinen**, **Reino Tolonen** ja Kalle Hummelin, ja minusta tuli toimikunnan esimies. Näin se meidän toimikuntamme alkoi.

Joka lauantaiaamu lähdimme tarkastustehtäviin klo 3, ja joka kerta löysimme lainrikkojia. Meillä oli liittotoimikunnan valtakirja mukana. Minä ilmoitin näistä lainrikkojista sen piirin poliisipäällikölle, jossa rötökset olivat tapahtuneet. Leipuriliitto ilmoitti näistä myös Helsingin kaupungin ammattientarkastaja Kävylle (joka oli toiminut Hennalan keskitysleirin sotilaskomendanttina keväällä 1918).

Tätä työtä me teimme vuoteen 1924 asti, jolloin minä erosin Elannosta. Ja me sakotimme kaikki rikkomuksiin syyllistyneet leipomot. Se siinä oli Ikävintä, että piti joka maanantai mennä myös poliisiasemalle todistamaan, että syytettynä olivat oikeat henkilöt. Kun pöytäkirjat oli tehty, täytyi olla myös seuraavana tiistaina raastuvanistunnossa kuultavana…

Muistan erään työnantajan, joka piti leipomoa osoitteessa 4. linja 4, Hämäläinen nimeltään. Oikeus oli julistanut hänelle tuomion 600 markkaa sakkoa. Kun tulimme ulos raastuvasta, niin tämä Hämäläinen huutaa Senaatintorilla kovalla äänellä, että ’kylläs sinä Hummelin tämän luissas vielä tunnet…’

Kun olin Elannosta eronnut, täytyi hakea uutta työpaikkaa, ja niin siinä kävi, että tuli seinä eteen. Sanottiin, että te olette se mies, jolle ei ole työtä antaa, ja niin ollen en saanut työtä Helsingistä ollenkaan ja muutin sitten Vaasaan.”[14]

Maitokeskuksen konditoria Olavinkadulla vuoden 1924 tienoilla- (HKM)

Höyryleipomo rettelöi

Marraskuussa 1924 Sörnäisten Höyryleipomo määräsi näkkileipäosastonsa kolmivuoroon – ja siis myös yötyöhön. Kun työläiset kieltäytyivät yksimielisesti lakiin ja sopimukseen vedoten, työnantaja irtisanoi heidät kaikki. Tilalle otetuille alettiin maksaa pienempiä palkkoja kuin työehtosopimus edellytti. Leipomotyöväen ammattiosasto ryhtyi maksamaan avustuksia työnsä menettäneille ja haastoi Höyryleipomon sovinto-oikeuteen. Se velvoitti työnantajan noudattamaan Leipomolaissa määrättyjä työaikoja ja maksamaan sopimuksen mukaisia palkkoja. Lisäksi Höyryleipomo joutui korvaamaan ammattioston oikeudenkäyntikulut. Tilanne laukesi, mutta välit säilyivät kireinä.

Syksyllä 1924 Helsingissä käytiin makkaratyöläisten tiukka työtaistelu. Leipomotyöläiset keräsivät avustusta työpaikoilla. Tässäkin tapauksessa *"työnantajien vahvimpana linnakkeena oli leipurityöntekijäin kerran alullepanema Osuusliike Elanto johtajaan SDP:n puheenjohtaja Väinö Tanner"*, todetaan liiton toimintakertomuksessa.

Leipomotyöväen liiton luottamusmies Viktor Salomaa virui valkoisten vankilassa vielä 1920-luvun alkuvuodet. (Tähkä)

Toiminta vakiintuu ja vireytyy

1920-luku oli myös taloudellisen kasvun ja modernisaation aikaa. 1925 liiton toimistoon ilmestyi puhelin ja ammattiosaston pöytäkirjojen väliin ensimmäiset koneella kirjoitetut liuskat. Käytössä oli osaston tuella liitolle hankittu "nykyaikainen kirjoittamislaite".

Ammattiosaston kuukausikokoukset pidettiin entiseen tapaan joka kuukauden ensimmäisenä torstaina klo 19 Työväentalon E-salissa. Kokouksiin osallistui keskimäärin noin 30 henkeä eli noin 10 prosenttia jäsenistä. Jäsenmaksuja vastaanotettiin torstai-iltaisin Työväentalon huoneessa 1.

Vuodesta 1925 ammattiosaston jäsenmäärä kääntyi lievään nousuun, ja vuoden 1927 lopulla kirjattiin jo 359 jäsentä. Syksyisen valistusviikon tilaisuuteen osallistui noin 100 henkeä eli enemmän kuin vuosiin.

Vuoden 1907 lakon jälkeen enemmistö osaston jäsenistä oli ollut elantolaisia. Järjestymisen kohentuessa aktiiveja saatiin muistakin liikkeistä. Pitkästä aikaa osaston puheenjohtajakin tuli muualta, kun 1926 Albin Heiskasen tilalle valittiin **Hugo Gröndahl**, joka työskenteli Töölön leipomossa. Hänelle leipomoväki uskoi vetomiehen tehtävät myös 1927–28. Toimikuntaan vakiintui ydinjoukkue, johon lukeutuvat mm. **Hjalmar Lamminen, O. Alenius, Anni Kaipainen, Ida Reijonen**, Albin Heiskanen sekä rahastonhoitajana Frans Heinonen.*

Osaston iltamat ja retket keräsivät taas osanottajia ja tuottivat tuloja. Esim. 1926

* Kivihalme: puheenjohtajina toimineet 4. vuosikymmenen aikana (1918-28): V. Koskinen, K. Lindholm, T. Koskela, H. Joki, T. Kivihalme (itse), A. Heiskanen ja nykyinen pj. H. Gröndahl & sihteerit & rahastonhoitajat..

Helsingin Leipomon työntekijöitä työn touhussa 1924.
Leipomon omisti O. Helminen osoitteessaRuneberginkatu 15. (HKM)

osaston huvitoimikunta järjesti *"4 ohjelmallista iltamaa, 4 tanssi-iltamaa sekä laivamatkoja 3, puhdas tulo yhteensä Smk 1014:80"*. Seuraavana vuonna järjestettiin kuusi iltamaa ja kolme laivamatkaa, tuloja Smk 1871:61.

Hyväksi tavaksi tuli, että syysiltamien tuotto luovutettiin "Punakaartin leskien ja orpojen hyväksi". Samaan tarkoitukseen kannettiin 1920-luvun alkuvuosina myös ylimääräisiä jäsenveroja.

Urheilupuuhissa kunnostautuivat edelleen osaston hiihtäjät. Varsinkin Leipomoliike Ekbergin hiihtojoukkue – **T. Salmi, Y. Väänttinen, A. Taimitarha, K. Jääskeläinen** ja **Y. Nyman** – keräsi pokaaleja ammattiosastojen välisissä sekä liiton ja UPI:n kilpailuissa.

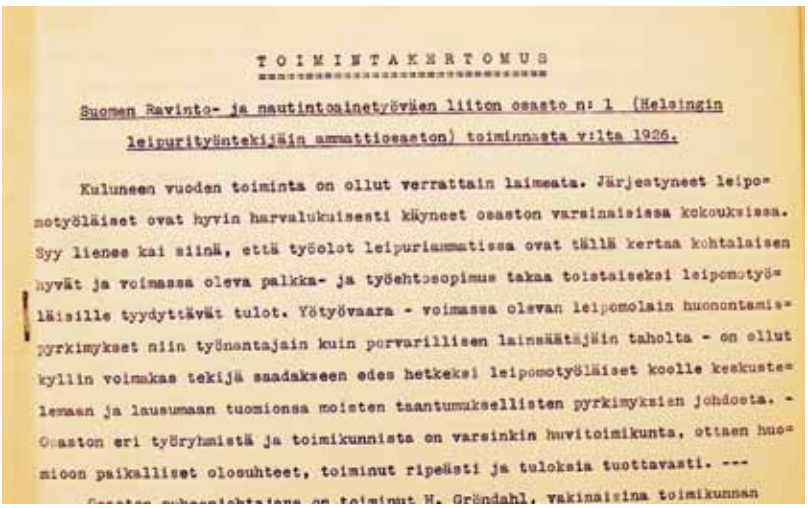

T O I M I N T A K E R T O M U S

Suomen Ravinto- ja nautintoainetyöläien liiton osasto n: 1 (Helsingin leipuritytöntekijäin ammattiosaston) toiminnasta v:lta 1926.

Kuluneen vuoden toiminta on ollut verrattain laimeata. Järjestyneet leipomotyöläiset ovat hyvin harvalukuisesti käyneet osaston varsinaisissa kokouksissa. Syy lienee kai siinä, että työolot leipuriammatissa ovat tällä kertaa kohtalaisen hyvät ja voimassa oleva palkka- ja työehtosopimus takaa toistaiseksi leipomotyöläisille tyydyttävät tulot. Yötyövaara - voimassa olevan leipomolain huonontamispyrkimykset niin työnantajain kuin porvarillisen lainsäätäjäin taholta - on ollut kyllin voimakas tekijä saadakseen edes hetkeksi leipomotyöläiset koolle keskustelemaan ja lausumaan tuomionsa moisten taantumuksellisten pyrkimyksien johdosta. - Osaston eri työryhmistä ja toimikunnista on varsinkin huvitoimikunta, ottaen huomioon paikalliset olosuhteet, toiminut ripeästi ja tuloksia tuottavasti. ---

Osaston puheenjohtajana on toiminut H. Gröndahl, vakinaisina toimikunnan

Ammattiosaston sihteeri Anni Kaipainen arveli kohtalaisen palkkatilanteen tuudittaneen jäseniä toimettomiksi vuonna 1926. Tuon vuoden toimintakertomus oli osaston ensimmäinen koneella kirjoitettu.

Ammattiosaston vetreä hiihtojoukkue 1920-luvun lopulla: Salmi (vas.) Vänttinen, Taimitarha, Jääskeläinen ja Nyman, kaikki Ekbergin leipureita. (Tähkä 1928)

Hajotus ulotetaan ay-liikkeeseen

Kun oikeistosiipi oli kaapannut SDP:n johdon vuoden 1918 lopulla, se pyrki valtaamaan kaikki muutkin työväenjärjestöt ja erityisesti Ammattijärjestön. Siinä se sai tukea työnantajilta, jotka pyrkivät nujertamaan vasemmistohenkisenä säilyneen ammatillisen liikkeen. STK leimasi SAJ:n kommunistiseksi ja kielsi työnantajia neuvottelemasta sen jäsenjärjestöjen kanssa. Työpaikkoja puhdistettiin ”agitaattoreista” mustien listojen ja työsulkujen avulla.

Jäätyään Ammattijärjestössä vähemmistöön oikeistoryhmä alkoi suunnitella rinnakkaisjärjestön perustamista jo 1923 alkaen. Vuoden 1926 edustajakokouksen alla se yritti jälleen valtausta. Sen tueksi SDP:n jäsenet määrättiin eroamaan vasemmistolaisista ammattiosastoista, joita syytettiin poliittisesta toiminnasta, ja perustamaan niiden rinnalle ”kansanvaltaisia ammattiyhdistyksiä”.

Tilanteesta keskusteltiin Leipomotyöväen vuosikokouksessa tammikuussa 1926. Hajotustoimet tuomittiin yksimielisesti, mutta julkilausuma hyväksyttiin äänestämällä 22–15:

> *”Kun Sos-dem puolueen johdon taholta on aloitettu mitä häikäilemättömin parjaus ja hajoitustyö S. Ammattijärjestöä vastaan, tuhotakseen tämän Suomen työväen ainoan yhdyssiteen, niin lausuu kokous paheksumisensa ja vastalauseensa Ammattijärjestön hajoitustyötä vastaan, esiintyköön se sitten miltä taholta tahansa… Hajoitustyöntekijät eivät vahvista työväen, vaan työnantajien voimaa…”*

Kesäkuussa 1926 pidetyssä SAJ:n edustajakokouksessa sosdem oikeiston takana oli vain 10 edustajaa 75:stä. Silti he esittivät ylimitoitettuja vaatimuksia uhaten erolla. Kokous myöntyi vaatimuksiin, koska tämän linnarauhaksi kutsutun kompromissin oli määrä turvata

ammatillisten järjestöjen eheys. Näin mm. Ammattijärjestön puheenjohtajaksi valittiin Matti Paasivuori, joka oli vähän aiemmin valittu sosdem puolueenkin johtoon. Tuolloin keskusjärjestöön kuului 18 liittoa ja yli 62 000 jäsentä.

Edustajakokouksen jälkeen Ammattijärjestön vasemmiston sisälläkin alkoi näkyä kasvavia erimielisyyksiä. Alettiin puhua SAJ:n "hoipertelijoista" ja SKP:n "äkkiväärist ä", jotka kiistelivät ay-politiikan ohella sosdem oikeistojohdolle tehtävien myönnytysten rajoista.

Ammattijärjestö, saatiin kuitenkin pidettyä yhtenäisenä, ja hyvä nousuvire hiljensi arvostelun. Kun aallonpohja oli sivuutettu, kasvanut voima näkyi työtaistelujen lisääntymisenä ja työolojen parannuksina 1920-luvun loppua kohti. Myös uusia työehtosopimuksia sovittiin paikallisesti useilla aloilla.

Leipomotyöväen ammattiosasto vaali yhtenäisyyttään ja vastusti sosdem oikeiston valtauspolitiikkaa, jonka nähtiin pirstovan yhteistä ay-voimaa. Osaston sisällä jakautuminen tuli silti esille joissain henkilövalinnoissa ja asiaäänestyksissäkin. Ne osoittivat jäsenistön luottavan vankasti vasemmistosuuntaan ja Ammattijärjestöön. Kun erimielisyydet pyrittiin sovittelemaan, osastossa säilyi pääpiirtein toverillinen yhteishenki.

Erimielisyydet tuotiin leipurien keskuutteen vasta myöhemmin ulkoapäin.

1928: Vireä 40-vuotias

Leipurin oli ennen
määrä kuolla nuorempana;
viisineljättä kun täytti,
kohta häipyi rookin luota,
miehen kohta kaatoi Mana.
Oli kurjat elinehdot…
Nous' leipomon väki taistelujen tielle..
Ja he ottivat, mitä olivat vailla;
tekivät tarmolla taistelutyötä…

Ote leipuri **Toivo Pirstaleen** runosta *Juhlasäkeitä* Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston 40-vuotisjuhlaan.[16]

Osaston 30-vuotisjuhla oli jouduttu perumaan kauhujen keskellä, mutta 40-vuotisjuhlaa vietettiin arvokkaasti 3. huhtikuuta 1928 HTY:n juhlasalissa. Sali oli täynnään pyhäpukuista leipomoväkeä sekä kutsuvieraita muista ay-järjestöistä.

Osaston toimintakertomuksen mukaan juhla alkoi työväenhenkisesti, kun "*toveri Toivo Kivihalmeen laatiman osaston 40-vuotishistoriikin esitti puheenjohtajamme Hugo Gröndahl*". Sitä kuunteli tiettävästi vain yksi mies, joka oli osallistunut osaston perustavaan kokoukseen 6. toukokuuta 1888, nimittäin **Karl Emanuelsson**, toinen tämän kuten monen muunkin vuoden tilintarkastajista.

Vuosijuhlassa tarkasteltiin kulunutta neljättä vuosikymmentä. Se alkoi haudansynkis-

Suuret työtaistelut 1927-1928

1920-luvun lopulla metalliteollisuudessa ja satamissa käydyt työtaistelut herättivät valtavaa huomiota, koska oikeisto politisoi palkkaliikkeet valkoisen Suomen taisteluksi punaista varaa vastaan.

1927 alkanut Turun telakkatyöläisten palkkataistelu laajeni valtakunnalliseksi yhteenotoksi työnantajien julistettua työsulun koko metalliteollisuuteen. *"Jos metalliherrat tässä taistelussa voittavat, tietää se palkkatason yleistä alentamista kautta linjan"*, Leipomotyöväen liiton Tähkä-lehti kirjoitti.

Laajan tuen turvin metallityöläiset taistelivat seitsemän kuukautta selkkauksen päättyessä sovitteluun.

Vielä sitkeämmäksi muodostui seuraavana vuonna alkanut satamatyöläisten palkkaliike. Se pyrittiin nujertamaan vangitsemalla lakkokomiteoiden jäseniä, häätämällä työväkeä asunnoistaan ja laittamalla liikkeelle laumoittain lakonmurtajia. Verisiltäkään yhteenotoilta ei vältytty, kun rikkurikaartit ja lakkovahdit ottivat yhteen.

Tähkä kirjoitti joulukuussa 1928: *"Kesäkuun alussa alkanut satamatyöläisten suurtaistelu jatkuu edelleen… Mutta työnantajat toivovat, että pitkittämällä taistelua yli talven, työläiset joutuvat heidän armoilleen ja nälän pakottamina taipuisivat. Järjestyneen työväen on tehtävä tuo kapitalistien katala pyrkimys tyhjäksi ja tuettava taistelua entistä tehokkaammin."*

Helsingin leipomotyöläiset järjestivät *Tunnin palkka työtaistelun tueksi* -keräyksiä lähes puolentoista vuoden ajan Ne tuottivat yhteensä 20 850,90 markkaa.

Satamatyöläiset pitivät pintansa, ja sovitteluratkaisu tehtiin heidän alkuperäisten vaatimustensa pohjalta.

Leipomo-osaston toimikunta 1928: V. Tanner (istumassa vas.), H. Gröndahl, V. Sundqvist, A. Heiskanen, seisomassa M. Heiniö, E. Rimpiläinen, A. Alenius ja Y. Ylander. Poissa jäsenet Iida Reijonen, J.Lampinen ja H. Auvinen. (Tähkä 1928)

sä tunnelmissa, mutta kymmenessä vuodessa ammatillinen toiminta oli saatu elpymään. Vuonna 1928 osaston jäsenluku ylitti puolen tuhatta, kun neljännen neljänneksen tilitys osoitti jäsenmaksuja kertyneen 501 jäseneltä. Sitä suuremmaksi jäsenmäärä oli noussut vain vallankumousvuoden alla 1917.

Järjestyminen oli taas kohtuullisissa kantimissa, mutta vielä oli pieniä leipomoita villeinä. Niitä järjestämään Leipomo-osasto palkkasi **Heikki Poutasen** muutamaksi kuukaudeksi vuosittain.

Leipomotoiminnan keskittyminen alkoi jo näkyä Helsingissä: yksityisleipomoiden määrä oli vähentynyt viidessä vuodessa 105:stä 79:ään. Jäljelle jääneet olivat kuitenkin laajentuneet, joten työntekijämäärä oli pysynyt ennallaan ja työolot kohtalaisina.

Vuoden 1928 päättyessä Leipomo-osaston sihteeri **Verner Tanner** kirjasi:

> *”Kuluvan vuoden aikana on osastomme toiminta huomattavasti vilkastunut… Näin ollen voimmekin mielihyvin kääntää lehteä osastomme aikakirjassa toivossa, että uusi vuosi olisi osastollemme vieläkin valoisampi.”*

”Voimakas kausi alkamassa…”

Tähkä kirjoitti: *”Voimakas kausi näyttää olevan alkamassa. Siihen vaikutti ennen muuta suurten työtaistelujen kautta lujittunut yhtenäisyys, kun Ammattijärjestön hajoamisuhkakin saatiin torjuttua.”*

SAJ:n jäsenmäärä nousi kahdessa vuodessa lähes 50 prosenttia ja yli 90 000:een vuonna 1928, mikä oli historian suurin luku vuotta 1917 lukuun ottamatta. Myös STK:n kieltämät työehtosopimukset lisääntyivät.

Liiton järjestäjä ”Kypsä”, **Kalle Lindholm** raportoi:

> *”Palkkaliikkeitä on ollut enemmän kuin milloinkaan ennen liiton toiminta-aikana. Palkka- ja työehtosopimuksia on uusittu ja uusia solmittu… Jäsenten mielenkiinto ammatillista ja koko työväenliikettä kohtaan on kasvamassa ja tästä syystä on toimintakin järjestöissä huomattavasti elpynyt. Paljon on vielä puutteita, vaan kaikkialla ollaan menossa varmoin ottein eteenpäin… Eteenpäin vaan rohkeasti ja tarmolla työhön yhteisen asiamme, luokkamme vapaustaistelun puolesta!”*

Myös vasemmiston äänimäärät lisääntyivät vaali vaalilta 1920-luvun loppua kohti, vaikka heidän puoluetoimintansa oli kielletty ja keskeiset aktiivit vankilassa.*

Poliisitoimet kiihtyvät

Kun työväenluokka lujittui, oikeistopiireissä kasvoi pelonsekainen raivo. Vastatoimiin oli ryhdyttävä.

Sisäministeriö ehdotti 1929 ”kommunististen ammatillisten järjestöjen” lakkauttamista. SAJ hälytti Kansainvälisen Työtoimiston ILO:n, ja hallituksen juristit joutuivat toteamaan, että ammatillisten järjestöjen kieltäminen loukkaisi Suomen allekirjoittamaa ILO:n sopimusta. Sen mukaan oikeusvaltiossa vapaa ammattiyhdistystoiminta on sallittua.

Korvaukseksi Etsivä Keskuspoliisi suoritti suuriskun, jolla se ilmoitti eliminoineensa maanalaisen SKP:n koko johdon piiri- ja paikallistasoa myöten. Samaan aikaan SDP:n oikeisto kiihdytti uudestaan Ammattijärjestön hajotusta ja äärioikeisto ”suoran toiminnan” valmisteluja.

1929 Leipomo-osasto pani vireille uuden lipun hankinnan, koska ”sellaisesta onkin jo puute”. Uskottiin, että omalle punalipulle on hyvinkin käyttöä tulevaisuudessa. Ammattiosaston ja liiton keskeisenä toverina tunnetun Vihtori Salomaan hautajaisiin lippu ei ehtinyt. Ja kohta taas revittiin entisetkin punaliput.

Liittoa laajennetaan

Helsingin Leipomo-osasto toimi yhä keskeisenä voimana 1920-luvulla, kun heidän liittonsa järjestöpohjaa laajennettiin.

Jo ennen vallankumousta Ammattijärjestössä oli ryhdytty muovaamaan ammattikuntajärjestöjä teollisuusliitoiksi, ja tätä linjausta tukivat myös leipurit. Liiton jäsenyys avattiin kaikille leipomoissa työskenteleville 1917 ja vastaavasti liiton nimeksi muutettiin *Leipomotyöväen Liitto*. Raameja lavennettiin edelleen kaikkia elintarvikealoja koskevaksi 1921, ja liitto nimettiin *Suomen Elintarveteollisuustyöväen Liitoksi* (SETTL). Liittoon yhtyivät mm. makkara-, mylly- ja makeistyöläiset.

* Viranomaiset lakkauttivat SSTP:n ja vangitsivat sen kansanedustajat sekä johto- ja toimihenkilöt 1923. Sen jälkeen vasemmistotyöväki osallistui vaaleihin työväen ja pienviljelijöiden sosialististen vaalijärjestöjen kautta.

Leipurien vaellusperinne jatkui vielä sotien välisenä aikana. Helsinkiläiset leipurinoppilaat Tauno Jalkanen ja Asser Kivelä kävivät valokuvassa Kokkolassa 1927. Oikealla Jalkasen reseptikirja. *(Kirjasta: Tehtaalainen Helsingissä)*

1920-luvun alussa lyöty Suomen Leipomotyöväen liiton rintamerkki ehti olla käytössä vain pari vuotta ennen liiton nimen vaihtumista. (Kansan Arkisto)

Kolme vuotta myöhemmin mukaan tulivat juoma- ja tupakkatyöläiset, silittäjät, saunottajat ja pesijät. Vuoden 1925 edustajakokouksessa nimeksi otettiin *Suomen Ravinto- ja Nautintoainetyöväen Liitto* (SRNL). Tuolloin liiton jäsenmäärä oli 2 600 ja jäsenten enemmistö ensi kerran naisia.

Liitto voimistui 1920-luvun loppua kohti, kunnes poliisi- ja hajotustoimet ulotettiin senkin piiriin.

1930-luku: Lama ja fasismin nousu murjovat ay-toimintaa

Ammattiosastomme viidennen vuosikymmenen alkaessa 1929 sanomalehdissä mainittiin pikku-uutisena New Yorkin pörssiromahdus, mutta talouspulan merkit voimistuivat nopeasti.

"Ravinnon puute, kurjat asunto-olot ja puutteellinen vaatetus toivat sanoin kuvaamatonta kurjuutta tuhansiin työläiskoteihin viime talvena. Eikä kesä ole työnsaantia ja ansiomahdollisuuksia parantanut… Ennakkotiedot osoittavat, että tuotantoa tullaan entisestäänkin vielä suuresti supistamaan", liiton Tähkälehti kertoi loppukesästä 1929.

Kapitalismi syöksyi äkisti maailmanlaajuiseen kriisiin, joka merkitsi ensimmäisen vapaakauppavaiheen loppua. Valtiot alkoivat suojautua, asettaa tuonti- ja valuuttarajoituksia, nostaa tullimuureja ja tukea "omia" kansallisia kapitalistejaan.

Suomen puutavaran vienti pysähtyi ja rakennustoiminta hiljeni. Yrityksiä kaatui solkenaan. Vasaran alle joutui yli 15 000 tilaa, joista valtaosa vasta itsenäistyneitä torppia ja mäkitupia. Teollisuustyöläisten palkkoja alennettiin 25–35 prosenttia. Työttömyys oli pahimmillaan 1932, virallisin luvuin yli kymmenen prosenttia eli runsaat 120 000 henkeä, todellisuudessa ainakin kaksinverroin.

Sosiaaliturvan puuttuessa työttömyys tiesi todellista kurjuutta, köyhäinapuun turvautumista ja kerjuulle lähtöä. Syrjäseuduilla leivottiin taas pettua. Maaseudulla syntyi pulaliikkeitä. Kuuluisaksi tuli kesällä 1932 puhjennut konikapina. Pulan uhrit ja poliisit ottivat yhteen Nivalassa, ja alakynteen joutuneet poliisit hälyttivät avukseen armeijan.

Helsingin köyhäinhoitolautakunnalta loppuivat avustusvarat, kun työttömien jonoon liittyi myös käsityöläisiä ja konttoristeja. Lopulta avattiin hätätyömaita, mutta niihin kyettiin osoittamaan vain pieni osa työttömistä. Lopuille alettiin järjestää hätäruokajakelua. Helsingin köyhäinhoidon avustettavien määrä oli huipussaan 1933, yli 35 000 henkeä (yli 20 %).

Fasismi nousee Euroopassa...

Lamaa edeltäneen noususuhdanteen aikana työväenliike voimistui kautta Euroopan, mutta pääomapiirit ryhtyivät nujertamaan sitä organisoimalla äärikansallisia ja antikommunistisia liikkeitä. Italiassa fasistit nousivat valtaan jo 1920-luvun puolivälissä. **Adolf Hitler** nimitettiin Saksan valtakunnankanskleriksi 1933, vaikka kansallissosialistinen puolue sai parlamenttivaaleissa vain kolmanneksen äänistä. Natsit perustivat ensimmäisen keskitysleirinsä Oranienburgiin, jonne suljettiin kommunisteja, ay-aktiiveja ja muita natsivallan vastustajia.

Hitler aloitti massiiviset sotavalmistelut, päätavoitteena vallata Suur-Saksalle elintilaa idästä. Voimakkaita fasistisia liikkeitä nousi myös Itävallassa, jonka Hitler liitti Saksaan 1938, Espanjassa, Puolassa, Romaniassa, Unkarissa, Ranskassa, Virossa ja muissakin maissa.

KUSTAA VAASA

KANSANKOKONAISUUS

voidaan meilläkin toteuttaa

LOHJAN KALKKITEHDAS OY:n

sosiaaliset olot loistavana esimerkkinä yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta

Kansallissosialistinen pienoisyhdyskunta keskellä liberalistis-demokraattista järjestelmää

Suojeluskuntaupseerin univormussa kukkoileva vuorineuvos Petter Forsström rakensi Lohjan Kalkkitehtaasta "kansallissosolistisen pienoisyhdyskunnan", jossa ay-toiminta oli kielletty ja vasemmistotyöläiset häädetty sekä työpaikoistaan että asunnoistaan. Muu työväki painostettiin suojeluskuntaan, jonka organisaatio ulotettiin yhtiön kaikkissa tuotatolaitoksissa työosastoille asti. Ylistävä esittely julkaistiin suomalaisnatsien Kustaa Vaasa -lehdessä.
(Kuva kirjasta Salomaan: Suuri raha & isänmaa co)

... ja Lapuan liike Suomessa

Myös Suomessa pääomapiirit lietsoivat työväen luokkataistelun nujertamista. Vasemmiston voimistuminen ja laajat lakkoliikkeet olivat horjuttaneet työnantajien yksinvaltaa, vaikka sen piti olla varmistettu luokkasodan verivirroin, suojeluskunnilla, Pihkalan kaarteilla ja EK:n poliisitoimilla.

Juha Siltala arvioi, että oikeisto katsoi jääneensä saaliista osattomaksi itsenäisyyden ensimmäisellä vuosikymmenellä, vieläpä joutuneensa maksajaksi. Nopeasti kasvanut Maalaisliitto vei ääniä ja virkapaikkoja, maatalouden tukeminen ohitti virkamiesten edut ja eliitin taloudellinen asema heikkeni inflaation takia. Oikeisto oli tyytymätön progressiiviseen verotukseen sekä osuusliikkeiden suosimiseen. Se piti tuhlauksena myös kuntien ja valtion vaatimattomia sosiaalikuluja.[17]

Pankki- ja teollisuuskapitalistit lisäsivät rahoitustaan äärioikeistolaisille liikkeille, jotka julistivat itsensä vapaussodan todellisiksi voittajiksi ja uhosivat vievänsä "taistelun loppuun saakka". Kommunistit piti eliminoida viimeiseen mieheen ja rämettyneet poliitikot raivata kansallisen yhtenäisyyden tieltä.[18]

Terrorikampanja alkoi hyökkäyksellä vasemmistonuorten kimppuun Lapualla marraskuussa 1929. Seuraavana keväänä hävitettiin Vaasalaisen *Työn Äänen* kirjapaino, koska "hallitus vitkasteli kommunistilehtien lakkauttamisessa". Lapualaiset pahoinpitelivät oikeudessa todistaneen faktorin ja ryöstivät Vaasan läänin maaherran käsipuolesta kirjapainoa edustaneen kansanedustaja **Asser Salon**. Salo vietiin väkivalloin Lapuan kautta Viitasaarelle.

Siitä alkoivat ihmisryöstöt pahoinpitelyineen ja murhineen.

Terroriliike järjestyi valtakunnallisesti Lapuan Liike ry:ksi. Keulakuvaksi nostettiin velkaantunut maanviljelijä ja Yhtymä Vientirauhan rikkurivärväri **Vihtori Kosola**. Hänen talossaan toimi "lapuanjohto", joka antoi hyökkäys- ja pahoinpitelykäskyjä ja luki "tuomioita" siepatuille työläisille, usein vahvan humalatilan innoittamana.

Mutta liikkeen valtuuskunta toimistoineen sijoitettiin STK:n suojiin Helsinkiin. Se koostui pankki- ja teollisuuskapitalisteista – kuten Walden, Haarla, Hackman, von Julin, Fazer ja Forsström – sekä muun eliitin jäsenistä. Poliittisesti valtaosa oli kokoomuksen

Kaunista pitkoa Fazerin leipomosta, joka toimi 1920-luvulla Kluuvikadulla. *(Fazerin arkisto)*

jäseniä, loput maalaisliittolaisia, kaikki suojeluskuntalaisia. Taustavoimina häärivät oikeistoaktivistit, Etsivä Keskuspoliisi ja STK.[19]

Liikkeen tavoitteena oli mm. äänioikeuden ja eduskunnan vallan rajoittaminen. Se pyrki eroon vähistäkin sosiaalisista tulonsiirroista, työlainsäädännöstä, osuustoiminnasta ja ”oppivelvollisuusrasituksesta”. Verot tuli minimoida ja suunnata maanpuolustuksen ja järjestyksen ylläpitoon. Omaisuusvero oli poistettava ja verottoman tulon ylärajaa nostettava.[20]

Lapuanliike oli kapitalistien kassara, jonka he myös rahoittivat. Liikkeen piirissä ihannoitiin Italian fasismia, josta otettiin oppia iskulauseita ja univormuja myöten.

Ammattijärjestöjen hajotus ja lakkautus

Pula ei heti vaikuttanut Helsingin leipomotoimintaan, vaikka jauhojen saanti vaikeutui kadon takia. Enemmän huolta Leipomo-osastossa aiheutti lapualaisterroristien ja viranomaisten yltyvä painostus sekä ristiriitojen kärjistyminen ay-liikkeen sisällä.

Vaikka Ammattijärjestön hajaannus oli torjuttu 1926 ns. linnarauhalla, sosdem oikeisto oli jatkanut valtauspolitiikan organisointia. Kun se ei tuottanut mainittavia tuloksia, ja Ammattijärjestö vahvistui vasemmistojohtoisena, sosdem oikeisto päätti rinnakkaisen ay-järjestön perustamisesta jo ennen SAJ:n seuraavaa edustajakokousta.

Tämä kokous pidettiin toukokuussa 1929, ja siihen ammattiliittojen jäsenet valitsivat jälleen vasemmistoenemmistön: 109 vasemmistolaista ja 28 sosdem edustajaa. Kokouksessa sosiaalidemokraatit kieltäytyivät SAJ:n johtotehtävistä ryhmäpäätöksensä mukaisesti syyttäen Ammattijärjestöä ”politikoinnista”.

SRNL: ”Huonompaan suuntaan…”

Ravinto- ja Nautintoainetyöväen liitto SRNL oli säilynyt verraten yhtenäisenä. Liiton jäsenmäärä ja paikalliset työehtosopimukset olivat lisääntyneet ja toiminta vilkastunut. Liitto piti kolmannen edustajakokouksensa heti SAJ:n kokouksen jälkeen, ja nyt erimielisyydet alkoivat nousta pintaan tässäkin liitossa.

Jakautuminen kolmeen suuntaukseen tuli esiin SDP:n kannattajien syyttäessä vasemmistoa täälläkin politikoinnista. Vasemmistolaisista ”hoipertelijat” syyttivät ”äkkivääriä” liiallisesta jyrkkyydestä ja nämä puolestaan edellisiä sosdem oikeiston myötäilystä ja pelkuruudesta taistelussa fasismia vastaan.

Liiton puheenjohtajasta jouduttiin äänestykseen, jossa vastakkain oli kaksi Helsingin Leipomo-osaston jäsentä, liiton pj. Heikki Joki ja järjestäjä Kalle Lindholm, joka oli juuri vapautunut Tammisaaren pakkotyölaitoksesta. Äänin 43–27 liiton uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Lindholm, minkä jälkeen Joki valittiin uuden liittoneuvoston vetäjäksi. Liitossa pyrittiin edelleen sovittelelemaan syntyneitä erimielisyyksiä.

Etsivä keskuspoliisi pidätti puheenjohtaja Lindholmin 29. marraskuuta 1929 ja kuukautta myöhemmin liiton naisjärjestäjä **Sandra Lehtisen**. Liittotoimikunta valitsi uudeksi puheenjohtajaksi Helsingin Leipomo-osaston pj:n Hugo Gröndahlin.

Tähkässä julkaistiin toistamiseen vetoomuksia hajotuksen välttämiseksi ja yhtenäisyyden turvaamiseksi, mutta muutama osasto erosi liitosta. Liiton viimeiseksi jääneessä toimintakertomuksessa vuodelta 1929 todetaan: *"Edellisinä vuosina jatkunut eteenpäinmenon ei voi sanoa jatkuneen, vaan on toiminta kulkenut huonompaan suuntaan."*

Vuoden päättyessä liitolla oli voimassa 60 paikkakuntakohtaista työehtosopimusta.

Hajotuksen sekä lisääntyvän työttömyyden johdosta liiton ja koko SAJ:n jäsenmäärä alkoi laskea vuoden 1929 lopulla.

SDP:n oikeisto käynnistää hajotuksen

Neljä kuukautta SAJ:n edustajakokouksen jälkeen, 29. syyskuuta 1929, Helsingin Säätytalolla pidettiin "sosdem ay-väen kokous", jonka 269 osanottajasta 25 edusti ammattiosastoja, valtaosa oli "asianharrastajia". Kokoonkutsujana oli toimittaja **E. Lähde**, jonka mukaan *"nyt piti ryhtyä ratkaisevaan taisteluun kommunisteja vastaan ja saavuttaa siinä voitto"*.[21]

SDP:n pj. **Matti Paasivuori**, joka oli toiminut SAJ:nkin puheenjohtajana, vastusti jyrkästi hajotusta. Samoin teki puoluesihteeri **K. H. Wiik**, joka kertoi porvarien suunnittelevan SAJ:n lakkauttamista ja varoitti hajotuksen rohkaisevan näitä hankkeita.

Tästä huolimatta – tai ehkä juuri siksi – kokouksen tannerilainen enemmistö päätti ryhtyä "ratkaisevaan taisteluun".[22] Kokouksen julkilausumassa ratkaisua perusteltiin väittämällä, että *"Suomen Ammattijärjestö oli SKP:n käsikasasara, jota johdettiin Moskovasta"*.

Tätä julkilausumaa EK käytti jatkossa perusteena hyökätä ammattijärjestöjen kimppuun, kuten Paasivuori varoitti.

Säätytalon kokous perusti *"Ammatillisten järjestöjen valtuuskunnan"* (AJV). Se antoi SDP:n jäsenille ohjeet, joiden mukaan jä-

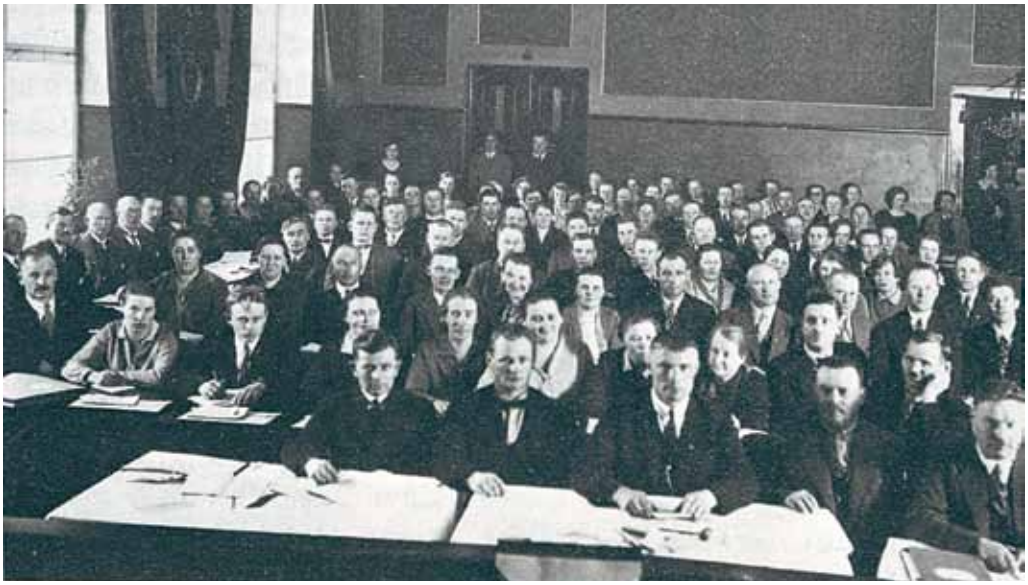

1929 kokoontunut SRNL:n kolmas edustajakokous jäi liiton viimeiseksi. Tässäkin kokouksessa Helsingin leipurit olivat keskeisessä roolissa, puheenjohtajaäänestyksessäkin oli vastakkain kaksi osaston jäsentä. *(Kuva: SEL / Kirjasta "Me emme pyydä – me vaadimme")*

Liiton pj. Kalle Lindholm ja järjestäjä Sandra Lehtinen joutuivat ohranan pidättämiksi 29.11.1929. (Kansan Arkisto)

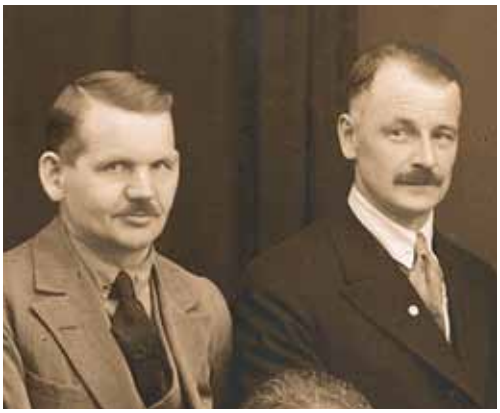

Pian vangittiin myös liittoneuvoston puheenjohtaja Heikki Joki (vas). Kun liiton johto oli vangittu, liittovaltuusto valitsi vt. puheenjohtajaksi Helsingin leipuriosaston pj:n Hugo Gröndahlin (oik.). (Kansan Arkisto)

senmaksut Ammattijärjestölle tuli lopettaa ja sosdemien hallinnassa olevien liittojen ja osastojen siitä erota. Sosdem jäsenten tuli erota niistä järjestöistä, jotka eivät eroa SAJ:stä. Niiden rinnalle tuli perustaa sosdem järjestöt.

AJV:lle perustettiin toimisto ja palkattiin työntekijöitä järjestämään hajotustoimintaa. Se ulotettiin nopeasti ammattiosasto- ja työpaikkatasolle.

Lokakuussa 1929 Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto hyväksyi vilkkaan keskustelun jälkeen julkilausuman:

> *”Hajotus Amm.järjestössä käy päivä päivältä yhä kiihkeämmäksi, jota osoittaa se, että juuri kun työnantajakapitalistit kaikilla mahdollisilla keinoilla hyökkäävät Ammattijärjestömme kimppuun, tuhotakseen meidän ainoan taisteluaseemme, perustamalla rikkuriarmeijoita ym. Niin samaan aikaan ovat sos. dem. johtajat kutsuneet koolle kokouksen jossa ovat päättäneet perustaa uuden ammattijärjestön, t.s. sos. dem hajoitusjärjestön. Koska heidän mielestään ei ole kylliksi riittänyt se hyökkäys joka suunnataan ulkoa päin, vaan on täytynyt se alkaa myöskin sisältäpäin...”*

Rinnakkaisjärjestö Leipomo-osastolle

AJV:n ohjeiden mukaan myös Helsingin leipomotyöläisille alettiin puuhata rinnakkaisjärjestöä. Perustamisesta päätettiin kokouksessa, joka pidettiin 27.11.1929 Elannon ravintolassa. Kokoonkutsujiksi mainittiin ”joukko Elannon leipureita” etunenässä leipuri **Eino Hurtta**. Sihteerinä toimi Elannon työnjohtaja Frans Heinonen, selostajana toimitsija **E. Lähde**.

Kun Helsingin Leipomo-osaston sihteeri **Ivar Björk** esitti rinnakkaisosaston perustamishankkeesta luopumista, hänet poistettiin kokouksesta puoliväkisin.

Varsinainen perustamiskokous, johon pääsi sisään SDP:n vaan ei ammattiyhdistysliikkeen jäsenkirjalla, pidettiin 4. joulukuuta 1929 Elannon Iskun huoneustossa. Uuden järjestön nimeksi otettiin *Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistys*. Sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin **A. Aava**. Varapuheenjohtajaksi ryhtyi Anna Alho (ent. Dahlberg) ja sihteeriksi **Heikki Pyykönen**. Yhdistyksen jäsenmääräksi ilmoitettiin 60.

Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston jäsenluku oli vuoden 1929 viimeisellä neljänneksellä 366. Se oli 135 pienempi kuin vuotta aiemmin, joten jäseniä jäi pois hajotusosastoon siirtymisen lisäksi myös kasvavan työttömyyden ja riitojen seurauksena.

Uuden osaston puuhamiehet löytyivät Elannosta, ja sen tiloissa alkuvaiheen toimintakin tapahtui. Merkittävä rooli oli Elannon työnjohtajilla, ja heistä varsinkin liiton ja Leipomo-osaston eri tehtävissä toimineella Frans Heinosella.

Rinnakkaisyhdistyksen perustaminen herätti eripuraa Elannon leipomon työhuonekunnassa, jossa työnjohtajat esiintyivät nyt

näkyvästi. Kun käsiteltiin työhuonekunnan iltamia, uusi sihteeri esitti ettei oteta puhujaa liitosta (SRNL) – tämä kun saattaisi moitiskella sosialidemokraatteja. Puhuja päätettiin kuitenkin pyytää, mutta huomautuksella, että *”työhuonekunnassa on sekä kommunistisia että sosdem jäseniä ja puheen tulisi tyydyttää molempia”*. Hyväksyessään uudet säännöt työhuonekunta päätti olla ”riippumaton paikkakunnalla olevista ammatti- ym. järjestöistä”.

Leipomo-osaston viimeinen vuosikokous

Vuoden 1930 tammikuussa pidetty Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston vuosikokous sujui ajan melskeet huomioon ottaen rauhallisesti. Sihteeri Björk kirjasi:

> *”Rikkirepimistoimenpide on kohdistettu meidänkin osastoa kohtaan, vaikka ei se ainakaan vielä ole tuottanut mitään loistavia tuloksia… Mutta älkäämme antako erimielisyyksien hajoittaa rivejämme, vaan koittakaamme sopia hiljaisuudessa ne ristiriidat, joita kaikesta huolimatta tahtoo esiintyä meidänkin keskuudessamme, niin silloin saamme järjestötoimintamme pysymään vankalla ja horjumattomalla pohjalla.”*

Tämä jäi ammattiosaston viimeiseksi vuosikokoukseksi, vaikka sitähän ei tuolloin tiedetty.

SRNL:n osastoille laadittiin uudet säännöt siltä varalta, että osastot voisivat jatkaa toimintaansa, vaikka liitto lakkautettaisiin. Sen takia osastot piti perustaa muodollisesti uudestaan ja rekisteröidä itsenäisiksi yhdistyksiksi, kun ne tähän asti olivat toimineet liiton valtakirjalla. Niinpä kuukausikokouksessa 6.2.1930 osasto perustettiin uudelleen nimellä *”Suomen Ravinto- ja nautinta-ainetyöväen liiton r.y. osasto n:o 1”*.

Huhtikuun kokouksessa kuultiin, että osaston uusi lippu on teon alla käsityöliikkeessä. Siitä tulee *”taistelulipun mallinen, 180 sm pitkä ja 120 sm leveä, hinnaltaan noin 1 300 markkaa”*. Päätettiin myös hankkia uudet airuenauhat, joita oli määrä käyttää jo tulevan vapun kulkueessa.

Lapuanliikkeen suurhyökkäys

Alkukesästä 1930 Lapuanliike nosti poliittisen väkivalta-aallon eri puolilla Suomea. Alkoi vimmattu kommunistijahti.* Mustat autot kiisivät kesäyössä herättäen pelkoa työläiskodeissa. Uutisia pahoinpitelyistä ja muilutuksista. Työväenliikkeen jäsenet eivät tienneet, koska tulevat noutajat ja mikä on määränpää.[23]

Jo kesäkuussa 1930 lapualaiset muiluttivat ja pahoinpitelivät SAJ:n puheenjohtajan **Iisak Heikan**.

* Vapun ja syyskuun 15. väliseltä ajalta tunnetaan ainakin 1930 ihmisryöstöä, joista 56 henkilöä oli muita kuin kommunisteja, lähinnä sosialidemokraatteja ja joitain porvareitakin.

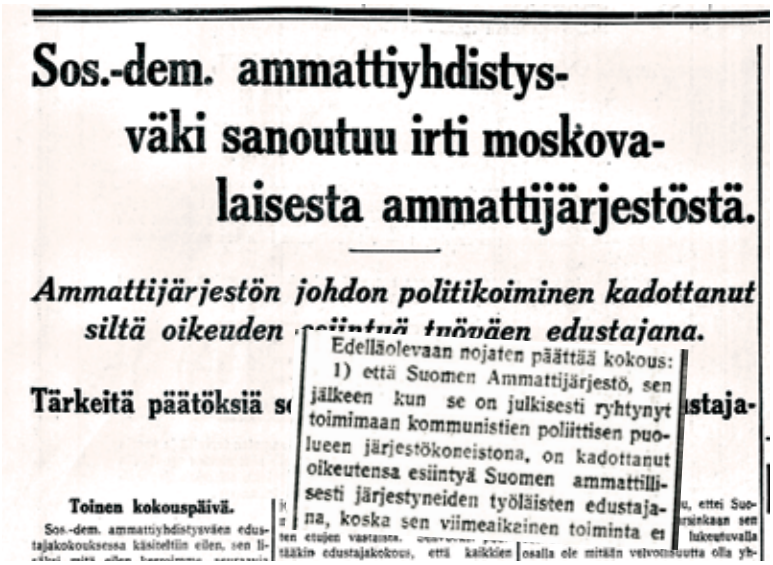

Sos.-dem. ammattiyhdistysväki sanoutuu irti moskovalaisesta ammattijärjestöstä.

Ammattijärjestön johdon politikoiminen kadottanut siltä oikeuden esiintyä työväen edustajana.

Tärkeitä päätöksiä s

Toinen kokouspäivä.

Sos.-dem. ammattiyhdistysväen edustajakokouksessa käsiteltiin ellen, sen li-

Edelläolevaan nojaten päättää kokous: 1) että Suomen Ammattijärjestö, sen jälkeen kun se on julkisesti ryhtynyt toimimaan kommunistien poliittisen puolueen järjestökoneistona, on kadottanut oikeutensa esiintyä Suomen ammattillisesti järjestyneiden työläisten edustajana, koska sen viimeaikeinen toiminta et

Suomen Sosialidemokraatti julkaisi 1.10.1929 ”Sosdem ay-väen kokouksen” julkilausuman, jossa Ammattijärjestö leimattiin kommunistiseksi ja Moskovasta johdetuksia. Sittemmin viranomaiset käyttivät julkilausumaa todisteena Ammattijärjestöä vastaan samoin sanankääntein.

4. heinäkuuta asetettiin Svinhufvudin hallitus, joka antoi ensi töikseen lapualaisten vaatimat esitykset ”kommunistilaeiksi”.

Samana päivänä lapualaiset murhasivat Loimaalla työmies **Yrjö Holmin** ja ryöstivät eduskunnan suuren valiokunnan istunnosta vasemmiston kansanedustajat **Eino Pekkalan** ja **Jalmari Rötkön**. Heidät vietiin ”tuomittaviksi” Lapualle. Tarkoitus oli siepata koko työväen ja pienviljelijäin 23-henkinen eduskuntaryhmä, mutta kun roistot eivät muita tavoittaneet, maan hallitus antoi vangitsemismääräyksen lopustakin ryhmästä. Kiinni saaduille kansanedustajille luettiin sittemmin monien vuosien kuritushuonetuomiot.

6. heinäkuuta Etsivä Keskuspoliisi valloitti HTY:n talon, sulki siellä sijainneiden ammatillisten sekä muiden työväenjärjestöjen toimistot ja takavarikoi niiden arkistot. Näin menetettiin jo toistamiseen Leipomoosastonkin arkisto. Sisäministeriö määräsi ay-järjestöille toimintakiellon.

Seuravana päivänä Helsingissä nähtiin Lapuanliikkeen organisoima ”talonpoikaismarssi”, joka kulki samaa reittiä kuin valkoisten voitonparaati 1918. Senaatintorilla fasistilaumaa pokkuroi maan ja armeijan korkein johto. Lapuan kirkkoherra **Kares** julisti rikkurivärväri Kosolan *”Jumalan valitsemaksi johtajaksi Suomen kansalle”*.[24]

Kesällä 1930 suljettiin väkivalloin ainakin 185 työväentaloa, ja syksyllä lisää. Vasemmistolaisten toimistojen, toimipaikkojen ja työväentalojen oville lyötiin poliiisin sinetit ja ovet naulattiin kiinni. Mäntsälässä terroristit naulasivat kiinni mm. Nummisten työväentalon, jonka talonmiehenä toimi tämän kirjoittajan eno.

Lapualaiset hyökkäsivät myös kunnanvaltuustoihin häätäen niistä kommunistit ja sellaisiksi epäillyt. Näin muutettiin porvarienemmistöiseksi yli 70 kunnanvaltuustoa.

SDP kävi omaa ”kommunismin vastaista taisteluaan”, jota oikeisto tuki. Vuorineuvos **Rafael Haarla** ehdotti jopa Väinö Tanneria Suomen diktaattoriksi (joulukuussa 1929), mutta Tanner kieltäytyi kunniasta.

Vasta suojeluskuntamarssin alla sosdem lehdistö alkoi kirjoittaa fasismin vaarasta, jonka *”päämääränä on hävittää kansanvalta ja asettaa tilalle taantumuksellinen diktatuuri”*. Jatkossa SDP:kin alkoi esiintyä julkisesti

Suojeluskunta marssii Helsingin kaduilla ”propagandapäivänään. (Museovirasto)

fasistisia pyrkimyksiä vastaan, kun lapualaiset alkoivat ahdistella myös sosdem työväenliikettä selittäen, että *”samaa punaista löytyy sieltäkin”*. Kuitenkin sosdem johto pyrki yhä rakentamaan yhteistyötä mm. suojelukuntien kanssa.

SAK:sta SDP:n valvoma keskusjärjestö

Kiivaan oikeistohyökkäyksen vanavedessä sosdem oikeisto jatkoi ”kansanvaltaisen ay-liikkeen” organisointia. Koska liittoja saatiin mukaan vain muutama, eri alojen ammattiosastoille perustettiin kokoomaliitoksi *Suomen Työläisliitto* (STL). Liittoa oli perustamassa SDP:n puoluetoimistossa 12 ammattiosastoa, ja se alkoi julkaista *Palkkatyöläinen*-lehteä 1930 alusta. Lehti ilmoitti ”taistelevansa kommunistien karkottamiseksi ay-liikkeestä”.[25]

Työläisliiton oli määrä koota mm. elintarvealojen väkeä, koska heidän liittonsa SRNL pysyi SAJ:n jäsenenä. Uusi keskusjärjestö oli määrä perustaa sitten, kun liittoja oli saatu perustettua riittävästi.

Kun Amsterdamin internationaali ja skandinaaviset ay-järjestöt kieltäytyivät rahoittamasta hajotusjärjetönä pitämäänsä AJV:tä, se hankkin rahoituksensa ”kotimaisilta tahoilta ja yksityishenkilöiltä”.[26]

Viranomaiset tukivat hajotusjärjestöä pyytämällä siltä lausuntoja ja nimeämällä sen jäseniä lautakuntiin ay-liikkeen edustajiksi. Työnantajat antoivat löyhiä lupailuja yhteistyöstä ”kansanvaltaisen ay-liikkeen” kanssa.

Lokakuussa 1930 pidettiin sitten *Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton* (SAK) pe-

rustamiskokous, josta oli päätetty jo ennen SAJ:n toiminnan estämistä. Kokoukseen osallistui edustajia seitsemästä sosdem johtoisesta liitosta.

Perustamiskokous hyväksyi antikommunististen kiroponsien ohella mm. periaateohjelman, joka oli voimassa 1960-luvulle asti. Siinä määriteltiin ay-liikkeen suureksi linjaksi: *"Ammatillisesti järjestyneen työväen yhtynyt järjestövoima kohdistetaan luonnonrikkauksien sekä tuotanto-, liikenne- ja jakeluvälineiden yhteiskunnallistamiseksi ja vallitsevan talousjärjestelmän muuttamiseksi sosialistiseksi"*.

Säännöillään SAK heikensi paikallisen toiminnan mahdollisuuksia, koska menettelytavaksi tuli tiukka keskitys. Ehdoton päätösvalta oli SAK:n johdolla, jolle liitot ja ammattiosastot olivat alisteisia. Ammattiosastojen esitykset tuli alistaa etu- ja jälkikäteen ensin liiton, sitten SAK:n johdon hyväksyttäväksi. Työtaistelun oli saatava jäsenäänestyksessä vähintään kahden kolmasosan kannatus ja lupa sekä liitolta että SAK:n työvaliokunnalta, jolla oli myös oikeus julistaa työtaistelu päättyneeksi.

Sääntöjen mukaan jäsenliitot ja niiden alaosastot olivat poliittisesti riippumattomia ja saivat osallistua toimintaan valtiollisten ja taloudellisten etujen puolesta vain SAK:n johdon valvonnassa. Erikseen korostettiin, että kommunistien kanssa ammatillisilla järjestöillä ei saanut olla mitään tekemistä eikä jäseneksi saanut ottaa SKP:n toimintaan osallistuneita henkilöitä.[27]

Tämän määräyksen takia, jäsenten tarkkailu ja seulonta jäi SAK:n johdon pysyväksi huoleksi. Ukaasi ennakoi vaikeuksia jäsenhankinnassa, koska se sulki SAK:n ulkopuolelle valtaosan maamme ay-aktiiveista ja luottamusmiehistä, joita kenttäväki seurasi.

Rikkureitten liittymistä SAK:n järjestöihin sen sijaan helpotettiin.

Näin sosdem johto muodosti omat ay-järjestönsä samaan aikaan, kun viranomaiset tukahduttivat väkivalloin Suomen Ammattijärjestön.

SRNL:n Tähkä-lehden viimeinen numero oli ilmestynyt kesäkuussa 1930, mutta siitä ei ilmennyt sanallakaan, että lehden ja liiton tarina oli päättymässä. Lopputaival ei ehkä järin

PALKKATYÖLÄINEN

Paperityöläiset!
Vapautukaa kommunistisesta ammattijärjestöstä!

NOIN 6.000 TYÖLÄISTÄ LIITTYNYT KUUKAUDEN AJALLA S. TYÖLÄISLIITTOON.

Selvät tienviitat.

Yli 50 paikkakunnalla

Vuoksenlaakso vapautuksen tiellä.

Joukolla vahvistamaan ei-kommunistisen ammattiyhdistysvöen toimenpiteitä järjestövoiman lujittamiseksi.

Paperityöläisten liiton vapauttamista kommunistisesta huliari-politiikasta vaadittaan.

Kotkan seudun saha- ja lautatarhatyöläiset vapautuvat nopeasti Moskovan kahleista.

Useilla paikkakunnilla on pesänselvitys jo suoritettu.

Rakennusliiton edustajakokous äärimmäisyyskommunistien johtama.

Kommunismi alkaa jo vähitellen luhistua Malminkin seuduilla.

Varkauden seutu on alkanut vakavan työn kommunismin karkoittamiseksi ammattiliikkeestä.

Kuljetustyöläisten liitto jäänyt venäläiseksi lahkolaisjärjestöksi.

"Hoipertelevaa" sihteeri Kankari tyrkytää edelleen Moskovaan kuulumista.

Työläisten taloudellisten asioiden ajamiseen perustettu liitto muodostettu moskovalaiseksi hulinajärjestöksi.

Tähän tyyliin alkoi "sosdem ammattiyhdistysliikkeen" taival. Sen äänenkannatajaksi perustetun Palkkatyöläisen ensimmäisten numeroiden otsikoita samoilta ajoilta, kun Suomen Ammattijärjestöä alajärjestöineen – kuten Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto – vaadittiin lakkautettavaksi ja työväentaloja naulattiin kiinni lapualaisten toimesta.

kunniakas ollutkaan. Viime vaiheissa SRNL päätti erota SAJ:stä ja yhtyä hajotusjärjestön puuhaajiin. Tällä ns. hoipertelijat toivoivat estävänsä liiton lakkauttamisen, mutta eivät SAK:n puuhamiehet liittoa mukaansa huolineet. Liittosihteeri **Vilho Viitanen** palkattiin kuitenkin Työläisliittoon järjestämään elintarvikeväkeä, myös leipureita.

SRNL:n lakkautuspäätöksen ollessa vireillä liittoneuvosto päätti 28. joulukuuta 1930 virallisesti työttömyys- ja matka-apukassan lopettamisesta. Liiton rahavarat siirrettiin ilmeisesti Ruotsin ammattijärjestön haltuun.

Vapaan ammattiyhdistysliikkeen lakkautus

Syyskuussa 1930 Helsingin raastuvanoikeudessa vaadittiin lakkautettavaksi Ammattijärjestö jäsenjärjestöineen, ja sisäministeriö vahvisti niitä koskevan toimintakiellon lokakuussa, viikko ennen SAK:n perustamiskokousta.

Maamme oikeushistorian laajin järjestöoikeudenkäynti aloitettiin Helsingin raastuvanoikeuden viidennellä osastolla 3. helmikuuta 1931. Vastaamaan oli haastettu Suomen Ammattijärjestö ja sen 1 200 jäsenyhdistystä*, mm. Suomen Ravinto- ja Nautintoainetyöväen liitto ja sen 75 osastoa, joiden joukossa Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto.

Raskauttavana todisteena syyttäjä esitti SAJ:n työläisvaltuuskunnan vierailun Neuvostoliittoon sen ammattijärjestön kutsusta. Tämä merkitsi syyttäjän mukaan sitä, että Ammattijärjestön oli *”katsottava yhtyneen tukemaan sitä Neuvosto-Venäjällä jo toimeenpantua ja sieltä kaikkeen muuhun maailmaan kohdistettua vallankumouksellista liikettä, jonka tarkoituksena oli kaiken nykyisen yhteiskuntajärjestyksen kumoaminen väkivaltaisin keinoin ja Neuvosto-Venäjän mallin mukaan kaiken vallan riistäminen laillisilta hallituksilta ainakin Venäjällä juutalaisten ohjaamien työläisneuvostojen käsiin*”.[28]

Kaikki vastaajat kiistivät syyttäjän väitteet perusteettomana poliittisena ajojahtina.

Raastuvanoikeus julisti järjestöt lakkautetuksi elokuussa 1931, ja korkein oikeus vahvisti päätöksen joulukuussa pari vuotta myöhemmin.

Myös 1888 perustetun Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston kunniakas taival päättyi virallisesti korkeimman oikeuden päätöksellä 4. joulukuuta 1933.

Näin porvaristo tuhosi Suomen työläisten perustamaan vapaan ammattiyhdistysliikkeen. Se merkitsi ankaraa iskua vuosikymmenten työlle maamme työläisten etujen ja oikeuksien puolesta ja samalla ammattiyhdistystoiminnan loppua vuosiksi varsinkin suurteollisuudessa.

Monet työläisaktiivit lamaantuivat. Toiset painuivat maan alle, tuhansia siirtyi naapurimaihin työnhakuun tai pakolaisina. Mutta useimmat jatkoivat työntekoa Suomessa sulkien vakaumuksensa sisäänsä, kuten tekivät työväenliikkeen miehet ja naiset väkivallan alla toistakymmentä vuotta aiemmin.

1930-luvun alun poliittisissa oikeudenkäynneissä porvaristo lakkautti sadoittain muitakin vasemmistolaisia työväenjärjestöjä raittius- ja urheiluseuroja myöten. Yksistään työväen urheiluseuroja lakkautettiin 157, mm. leipomotyöläisille läheinen Helsingin Jyry.

HTY:n kaappaus

Kun SDP:n oikeisto valtasi rumin ottein Helsingin Työväenyhdistyksenkin johdon 1930, se erotti heti 52 ammattiosastoa – Leipomoosasto niiden joukossa – ja hyväksyi kiireellä uudet säännöt. Niiden mukaan seitsenhenkinen johtokunta hyväksyi HTY:n jäseniksi vain SAK:n ja SDP:n alaisia järjestöjä. Tämän seurauksena HTY:n jäsenmäärä romahti. Kun vuoden 1929 lopussa yhdistykseen kuului 70 osastoa ja niiden 13 528 jäsentä, seuraavan vuoden lopussa osastojen määrä oli 48 ja jäsenten 2 706.

Jo 1918 Tanner oli luvannut ”puhdistaa kommunistit HTY:stä” neuvotellessaan työväentalon avaamisesta Svinhufvudin kanssa.

---

* Suomen Puuteollisuustyöväen liitto, sen 19 teollisuusneuvostoa ja 300 osastoa, Suomen Kuljetustyöläisten liitto ja sen 89 osastoa, Suomen Rakennustyöväen liitto, sen 14 teollisuusneuvostoa ja 242 osastoa, Suomen Metalliteollisuustyöntekijäin liitto ja sen 89 teollisuusneuvostoa, Suomen Nahka- ja kumiteollisuustyöväen liitto, sen 44 teollisuusneuvostoa ja 53 osastoa, Suomen Vaatetustyöntekijäin liitto ja sen 61 osastoa, Suomen Rautateiden Työntekijäin liitto ja sen 12 osastoa, Suomen Maa-, Metsä- ja Uittotyöväen liitto, sen 6 kunnallista keskusneuvostoa ja 170 osastoa, Suomen Kehruu- ja Kutomatyöntekijäin liitto ja sen 12 osastoa, Liiketyöntekijäin ammattiliitto ja sen 8 osastoa, Suomen Muurarien liitto ja sen 39 osastoa, Suomen Ravinto- ja Nautintoainetyöväen liitto ja sen 75 osastoa – mm. Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto – sekä Pohjolan Ammatillinen piirijärjestö.

Oikeistovoimat hyökkäsivät samaan aikaan kuin talouspula ja työttömyys ahdistivat työväkeä. Ammattijärjestöt painostivat kuntia järjestämään työttömyystöitä (yllä, Kansan Arkisto) sekä ruuan hätäjakelua (vas., Museovirasto).

Oikeistoterrorille lainsuoja

Loppukesällä 1930 tynkäeduskunnan sosdem määrävähemmistö oli äänestänyt osan ”kommunistilaeista” lepäämään yli vaalien, koska pelkäsi niitä käytettävän myös sosdem työläisiä vastaan. Kostoksi lapualaiset kyyditsivät eduskunnan sosialidemokraattisen varapuhemiehen **Väinö Hakkilan** Pohjanmaalle. Presidentti hajotti eduskunnan ja määräsi uudet vaalit lokakuulle.

Vaalien alla hallitus lakkautti työväen ja pienviljelijäin sosialistiset vaalijärjestöt ja sulki kommunistisiksi leimaamansa lehdet ja kirjapainot. Vasemmistolaisilta evättiin vaalikelpoisuus ja yli 20 000 työläiseltä äänioikeus. Vasemmisto hävitettiin kokonaan poliittiselta puoluekartalta.

Uusi eduskunta hyväksyi lapuanlait. Niihin kuului yhdistyslain muutos, joka mahdollisti ”vastoin lakeja ja hyviä tapoja” toimivien järjestöjen lakkauttamisen. Sosdem ryhmän enemmistö pidättyi äänestämästä, vaikka olisi voinut estää lain voimaantulon määrävähemmistöllään.

Lapuanliike oli saavuttanut suurpääoman sille asettamat päätavoitteet.

Uuden yhdistyksen vaivalloinen alkutaival

”Kansanvaltaisen ay-liikkeen” alkutaival osoittautui vaivalloiseksi. Vuoden 1931 lopussa SAK:hon kuului seitsemän jäsenliittoa ja vajaat 15 000 jäsentä, kun SAJ:n jäsenmäärä nousi ennen hajotusta lähes sataan tuhanteen. SAK:n ja sen jäsenliitojen talous oli heikoissa kantimissa eivätkä kapitalistit suhtautuneet palkkojen ja työehtojen korjauksiin sen suopeammin kuin ennenkään. Pääsivät päinvastoin heikentämään työvoiman myyntiehtoja entisestään, kun ay-liike oli lyöty hajalle.

Vaisusti sujui Leipomo-osaston rinnalle perustetun uuden ammattiyhdistyksenkin alkutaival. Työläisliiton esityksiin jäsenmaksun korottamisesta sekä SAK:n *Palkkatyöläinen*-lehden tilaamisesta jäsenille yhdistys vastasi *”ettei näin alkuvaiheessa kumpaakaan”*.

Kuukausikokouksiin osallistui ensimmäisenä toimintavuotena jäseniä harvakseltaan, aina ei kokouksia saatu päätösvaltaiseksikaan. Jäsenkaavakkeita painettiin ja nimettiin henkilöitä levittämään niitä työpaikoille, mutta esim. *”Hakkarainen kieltäytyi viemästä niitä Maitokeskusliikkeeseen”*.

Jäseniä kaivattiin, mutta sosdem johdon määräysten mukaan kommunistit ja sellaisiksi epäillyt tuli pitää ”kansanvaltaisen ay-liikkeen” ulkopuolella – ja monet työläiset hajotusjärjestöjä vierastivatkin. Joitain van-

han ammattiosaston aktiiveja pyrki kuitenkin liittymään jo vuoden 1930 lopulla. Toimikunta hyväksyi jäseneksi mm. (toimintakiellossa olleen) SRNL:n puheenjohtajan Hugo Gröndahlin, mutta toivomuksella *"ettei ottais osaa toimintaan toistaiseksi"*. Sen sijaan Leipomoosaston sihteerin Ivar Björkin hakemusta ei hyväksytty, koska hän *"oli toiminut yhdistystämme vahingoittavassa tarkoituksessa"*.

Lähentymisyrityksiä vanhan osaston jäseniin uusi yhdistys kuitenkin teki, mutta hyvin varovasti, koska veljeily kommunistien kanssa olisi ärsyttänyt SDP:n portinvartijat. Myös työhuonekunnat tuottivat päänvaivaa. Yhdistys päätti, *"että vanhain työhuonekuntain kanssa ei olla missään tekemisissä paitsi erikoistapauksissa, josta päätetään erikseen"*. Elannon jäseniä kehotettiin perustamaan keskuuteensa uusi "kerho".

Jäsenhankinnan tehostamiseksi yhdistyksen johto nimesi työpaikoille yhdyshenkilöitä.

Etutoiminta yhdistää taas leipomotyöläiset

Viimeiseksi jäänyt Tähkä oli hälyttänyt kesällä 1930: *"Eri paikkakunnilta kerrotaan, että joissain leipomoliikkeissä työt aloitetaan jo klo 5, jopa neljäkin, aamulla… Lisäksi muodostuu itse työpäiväkin pitemmäksi kuin 8 tuntia."* Leipomoliikkeet olivat ryhtyneet myös palkanalennuksiin monin paikoin.

Myös aina valppaat helsinkiläistyönantajat ryhtyivät alentamaan palkkoja ja venyttämään työaikoja. Suuntaa näytti nyt Elanto, jonka leipomossa toteutettiin 10–15 prosentin palkanalennuksia.

Uusi yhdistys sopijajärjestöksi

Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistys ryhtyi puuhaamaan vanhan ammattiosaston työehtosopimuksen siirtämistä omiin nimiinsä, mutta tuloksetta. Työnantajien mielestä *"työehtosopimusta ei enää ole, kun ei ole sitä tehnyttä järjestöäkään"*. Väite ei pitänyt paikkaansa, sillä vanha osasto oli vasta toimintakiellossa. Uusi yhdistys suuntautui kuitenkin uuden sopimuksen aikaansaamiseen vuoden 1931 alussa.

Ja jälleen leipomotyöläiset olivat valmiit ajamaan sopimusta työtaistelutoimin. Mutta Työläisliitto ei antanut lakkolupaa. Sen sijaan liiton johto runnoi läpi työnantajien kanssa sopimansa pakkoratkaisun. Vastalauseeksi osa uuden yhdistyksen jäsenistä erosi saman tien.

Sopimus tiesi palkkatariffien alentamista 4,5 prosenttia ja työajan määräämistä klo 05–22 väliseksi ajaksi. Tämä mahdollisti kaksivuorotyön, jota suurleipomot havittelivat. Eduskunta oli näet huonontanut Leipomolakia oikeistokuohuissa vaivihkaa siten, että työaika tuli sijoittaa klo 05-22 väliseksi ajaksi, kun se oli ennen 06-21.

Mahalaskun jälkeen ammattiyhdistys ajautui hiljaiseloon 1930-luvun lapualaisvuosiksi. Vuoden 1931 sopimus pysyi kuitenkin natisten voimassa viisi vuotta – toisin kuin monet muut harvoista työehtosopimuksista.

SEL perustetaan 1932

Kun Työläisliittoon oli haalittu riittävästi elintarvikealan osastoja, ne perustivat 1932 *Suomen Elintarvetyöläisten liiton* (SEL).* Perustamista valmistelleeseen toimikuntaan

*SEL:n perustamiskokous 11–12.9.1932, HTY:n talo. Nimen kieliasua nykyaikaistettiin hieman 1949, jolloin liitto sai nykyisen nimensä: Suomen Elintarviketyöläisten liitto (SEL).

Leipuriliitossa isänmaallisia tunnelmia

Kesällä 1930 leipomotyönantajien liitossa elettiin lapualaiskiihkoa. Otsikolla "Työnantajat ja työmaaterrori" Leipuri-lehti kertoi kuinka *"äskettäin on perustettu Suomen Lukko kommunistista kiihotustyötä vastustamaan"*.

Lehti kiisti lapuanliikkeen taholta esitetyt väitteet että työnantajat olisivat olleet passiivisia isänmaallisessa tehtävässään suojella valkoista työväkeä: *"Sillä työnantajat ja heidän järjestönsä ovat ryhtyneet ensimmäisinä vakaviin toimenpiteisiin kommunistien terroristisen väkivallan vastustamiseksi työmailla, mutta näitä toimenpiteitä ei asian luonteen mukaisesti yleisesti ole saatettu julkisuuteen…"*

Lehti kertoi leipomonomistajien "eläneen voimakkaan isänmaallisuuden nousuhetkiä, nähneen juhlallisen, mieltä lämmittävän talonpoikaismarssin… ja lähtevän puhdistamaan harteiltaan vieraasta maasta johdetun kommunismin ikeen…" [29]

Elannon ranskanleipäosasto ja taikinaparvi 1933 (HKM)

kuului Helsingin leipomoyhdistyksen puolesta Björk, joka oli siis päässyt jo jäseneksi, ja Frans Heinonen. Edustajakseen perustamiskokoukseen ammattiyhdistys valitsi **Nestor Raitisen**. Nämä kolme valittiin uuden liiton ensimmäiseen liittotoimikuntaan. SEL:n ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin helsinkiläinen makkaramies **Lauri Pöyhönen**.

SEL:n jäsenpohja erosi SRNL:stä siten, että pesijät, saunottajat ja silittäjät jäivät pois.

Uusi liitto aloitti toimintansa skandinaavisten veljesjärjestöjen taloudellisen tuen turvin.

Heiskanen ja Björk palaavat puheenjohtajiksi

Pulakauden päättymistä enteillen leipomoissa lisättiin kahvileivän valikoimia vuoden 1933 aikana.

Työväen ammatillisessa toiminnassa lama jatkui, vaikka järjestöt olivat nyt ”länsimaisilla linjoilla”. Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen alkuvuoden kokouksiin osallistui viitisentoista jäsentä. Lainvalvontatoiminta kuitenkin elvytettiin: *”H. Halme kokoaa miehet, joita on oltava vähintään kolme kussakin tarkastuspaikassa: yksi syyttää, kaksi todistaa”*. Toukokuussa *”kävivät Halme, Rimpiläinen ja Pirinen Taskisella, Aleniuksella ja Alppikatu 13, ja oli näissä paikoissa rikottu työaikalakia”*.

Ammattientarkastaja ilmoitti lähettävänsä kirjeitä leipomoliikkeille rikkomusten ehkäisemiseksi.

Vuoden 1933 alussa Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen uudeksi puheenjohtajaksi oli valittu Albin Heiskanen, omapäinen vasemmistososialisti, joka oli toiminut vanhankin osaston puheenjohtajana. SDP:n puolueohjailu tuntuu muutenkin herpaantuneen, koska marraskuussa 1933 yhdistyksen uudeksi pj:ksi valittiin Ivar Björk. Kaksi vuotta aiemmin Björk oli torjuttu ”liian vasemmistolaisena”, nyt valinta oli yksimielinen. Valintansa jälkeen Björk luki kertomuksen ”Hukkuvat miehet”. Rimpiläinen lupasi esittää ohjelmaa seuraavassa kokouksessa.

Ammattiyhdistyksessä otettiin keskusteltavaksi kysymys työajan lyhentämisestä seitsemään tuntiin päivässä tai 40 tuntiin viikossa. Elintarvetyöväen liiton sihteerin Vilho Viitasen mukaan mm. Kansainvälinen Työjärjestö suositteli työajan lyhentämistä vastalääkkeeksi suureen työttömyyteen. Sihteeri **Armas Pitkänen** päätti vuoden 1933 toimintakertomuksen: *”… ja ainoa turva työläisille on voimakas*

järjestyminen ja voimakkaat ammattijärjestöt, siitähän emme voi olla eri mieltä."

Tuon vuoden lopussa tuli voimaan Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston lopullinen lakkautuspäätös. Osa jäsenistä oli tuolloin jo liittynyt uuteen yhdistykseen ja valittu sen johtotehtäviinkin.

Ammatillinen toiminta vireytyy jälleen

Oikeistoterrorin nousu ja vapaan ay-liikkeen tuhoaminen olivat tapahtuneet samaan aikaan, kun kapitalismin historian syvin lama kouri Suomea.

Käänne alkoi 1933, kun maailmantalous alkoi elpyä ja Suomenkin vienti lisääntyä. Samalla alkoi SAK:n voimistuminen. Sitä vauhditti maanalaisen SKP:n kehotus liittyä SAK:n alaisiin ammatillisiin järjestöihin ja pyrkiä toimintayhtenäisyyteen. Suuntautuminen yhteisrintamaan ei käynyt kitkattomasti, sillä monet työläiset tunsivat voimakkaita epäluuloja uusia järjestöjä kohtaan.

Kesällä 1933 virisi jo työtaisteluja. Helsingin makkaratyöläisten joutuivat puolustustaisteluun työnantajien määrättyä roimat palkanalennukset. 12 viikkoa kestänyt lakko päättyi sovitteluun rikkurikaartien vallattua useat työpaikat. 140 lakkolaisesta kolmisenkymmentä jäi työttömäksi. Leipomotyöväen ammattiyhdistys tuki lihatyöläisiä tukikeräyksin ja omista varoistaan.

Ammattiyhdistys tehosti jäsenhankintaa, laati lentolehtisiä ja järjesti puhe- ja tervetuliaistilaisuuksia työpaikoilla. Sihteeri **Armas Pitkänen** kirjasi: *"Toivottavaa olisi, että se toiminnan vilkastuminen jatkuisi, sillä voimakasta yhteistoimintaa siinä tarvitaan jos aijotaan saada takaisin menetettyjä etuja."*

Iivari (Ivar) Björk oli lakkautetun Leipomotyöväen osaston viimeinen puheenjohtaja. Uuden ammattiyhdistyksen vetäjäksi hänet valittiin 1933. *(Kuva: SEL / Kirjasta Me emme pyydä – me vaadimme)*

Lakkautetun ammattiosaston jäsenten liittymistä helpotettiin päättämällä, että he voivat liittyä vanhoina jäseninä. Loppuvuodesta elantolaisiakin alkoi liittyä vilkkaammin.

Jäsenhankinta ja jäsenmaksujen kerääminen oli hankalaa ja uskaliastakin, koska moni leipomotyönantaja suhtautui vihamielisesti "kansanvaltaiseenkin" ammatilliseen toimintaan. Jyrkimpinä esiintyivät Maanviljelijäin Maitokeskusliike ja Helsingin Meijeriliike, joissa järjestyneet pyrittiin pitämään tyystin porttien ulkopuolella. Jäsenmaksunkantajat kiersivät työtovereittensa kotona puhumassa järjestymisen puolesta ja maksuja keräämässä.

1933: Kohti elpymistä

Laman pahin vaihe ohitettiin vuosien 1932-33 vaihteessa. Sen jälkeen vahva kasvu jatkui 1930-luvun loppuun asti. Teollisuuden työvoimaosuus nousi 10:stä 14 prosenttiin eli noin 300 000 työntekijään.[30]

Työväestön palkat olivat yleensä vähemmän kuin puolet Ruotsin tai Englannin palkoista. Pohjoisamerikkalaiset kilpailijat puhuivat halpatyöstä. Norjassa ja Ruotsissa syytettiin suomalaisia hintojen ja palkkojen polkemisesta.[31]

Kun Lapuanliike muodollisesti lakkautettiin epäonnistuneen "Mäntsälän kapinan" jälkeen 1932, äärioikeisto perusti Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) ajamaan taatusti valkoista Suur-Suomea.

Vuoden 1933 eduskuntavaaleissa IKL:n ja kokoomuksen tappio enteili jonkinlaista sisäpoliittista suunnanmuutosta. Presidentinvaaleissa 1937 maalaisliiton Kyösti Kallio voitti IKL:n tukeman Svinhufvudin. Presidentiksi tultuaan Kallio nimitti Suomen ensimmäisen ns. punamultahallituksen (1937-1940) maalaisliiton ja SDP:n varaan. Cajanderin hallitus pysyi koossa talvisotaan asti. Sosiaalipoliittisia uudistuksia olivat mm. kansaneläkelaki (1937) ja vuosilomalaki (1939). Tämäkin hallitus jatkoi vasemmiston vainoa ja vihankylvöä Neuvostoliittoa kohtaan.

Vuonna 1936 valmistunut Charles Chaplinin elokuva Nykyaika (Modern Times) oli Chaplinin kannanotto pienen ihmisen puolesta koneistumista ja modernisaatiota vastaan, sillä hänen mielestä koneet ja teollisuuden tehostamispyrkimykset olivat syyllisiä joukkotyöttömyyteen ja lamaan. *(WikimediaCommons)*

Kaikki SAK:n puuhat eivät näytä innostaneen ammattiyhdistystä. SAK:n tarjoamaa kirjasta "Nuoriso ja ay-liike" Leipomotyöväen ammattiyhdistys ei ottanut myyntiin, koska *"alalla ei ole varsinaisesti nuorisoa"*. Myöskään HAP:n (ammatillinen paikallisjärjestö) arpoja ei otettu, *"koska arpoja on vaikea saada kaupaksi nykyisin"*.

"Solutustoimintaa ei havaittavissa…"

Syksyllä 1934 syntyi riitaa ammattiyhdistyksen urheilutoimikunnassa, joka erosi saamiensa moitteiden takia. Moitteet koskivat yhdistyksen urheilijoiden osallistumista liikkeiden välisiin (UPI:n) kilpailuihin osastojen välisten sijasta. Kiista oli herkkä, sillä *"jos toimikunta hajaantuu, vastustajamme voivat käyttää tätäkin tilaisuutta hyväkseen soimatessaan yhdistyksemme toimintaa"*.

Leipomotyöläisten piti sovitella toimintaansa useampaankin suuntaan. Varuillaan oli oltava viranomaisten, EK:n urkkijoiden, työnantajien ja lapualaishuligaanien varalta. Myöskään jäsenistöä tiiviisti tarkkailevaa SAK:n johtoa ei sopinut ärsyttää.

Syksyllä 1935 SAK lähetti ammattiosastoille kiertokirjeen, *"jossa varoitettiin ammatillisia järjestöjä SKP:läisten solutustoiminnasta"*. Kirje luettiin sekä Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen toimikunnassa että kuukausikokouksessa. Toimikunta totesi, että *"liittomme ja yhdistyksemme toiminnassa ei ole havaittavissa mitään solutustoimintaa"*. Kuukausikokous päätti, että *"noudatetaan sääntöjä ja liittokokouksen päätöksiä, muihin toimenpiteisiin ei kirje anna aihetta"*.

Kun Sosialidemokraatti-lehti pyysi tehostamaan tilaushankintaa, yhdistys totesi, *"ettei valita asiamiestä koska tilausten saanti tuntuu hyvin vaikealta ja koska kukaan ei halunnut vapaehtoisesti ruveta asiamieheksi, niin asia raukesi yhdistyksemme osalta"*.

SAK:n politrukkien huoli pyrittiin sivuuttamaan vähin äänin, ja lakkautetun ammattiosaston jäseniä päinvastoin pyydettiin jäseniksi.

Näin toimintayhtenäisyyden tarve työnsi sivuun puoluepukarien ohjailun. Vanha toimintatraditio pääsi esiin, ja uusi yhdistys alkoi pitääkin itseään vanhan osaston jatkajana. Yhdistys oli nimetty Elintarvetyöläisten liiton osastoksi n:ro 1, kuten oli vanha ammattiosasto ollut lakkautetussa liitossaan (SRNL) ja sitä edeltäneissä liitoissa.

Myös uusi liitto katsoi jatkavansa alkuperäisen SAJ:läisen liiton toimintaa. Siten SEL:n perustamisen katsotaan tapahtuneen 15.5.1905, jolloin Suomen leipuri- ja kondiittoriosastojen ensimmäinen edustajakokous asetti keskushallinnon leipurityöläisten liittoa varten.

Palkkaliikkeet tuovat taas tuloksia

Palkkaliikkeet ja lakot lisääntyivät 1930-luvun loppua kohti. Vuoden 1935 aikana. Leipomotyöväen ammattiyhdistys tuki taloudellisesti työlakkoon joutuneita autokorityöläisiä, maalareita, kutomotyöläisiä sekä lampputehtaan työväkeä.

Työnantajien Leipuri-lehti kirjoitti vuoden 1935 lopulla: *"Mitä järjestäytymiseen tulee… on sosialistinen ammattiyhdistysliike viime syksystä lähtien sangen suuressa määrin lujittunut ja vahvistunut… Liikehtimistä on havaittu jo myös elintarvealalla… Taas annetaan työläisille ohjeita, miten on työaikalakien noudattamista omakohtaisesti valvottava. Ei tyydytä ammattientarkastukseen, vaan ryhdytään itse toimimaan tarkastajina."*

Useat työtaistelut päättyivät nyt voitollisesti, minkä seurauksena palkkoja ja työehtoja saatiin korjailtua. Lamaa edeltänyt reaalipalkkataso saavutettiin teollisuudessa vuoden 1936 paikkeilla. Tuolloin putkimiehet saavuttivat koko maata käsittävän palkkasopimuksen, jollainen oli aiemmin vain kirjatyöläisillä. Seuraavana vuonna palkkaliikkeitä kirjattiin lähes 500, joista huomattavimpana konepajatyöläisten lakot Helsingissä ja Turussa.

Paikallisten palkkasopimusten määrä lisääntyi vuosi vuodelta, ja yleensä niillä saavutettiin 5–10 prosentin palkankorotuksia.

Vapaamielisessä porvaristossa ay-liikkeen tunnustaminen sai lisääntyvää kannatusta, kun alettiin tavoitella "kansallista yhtenäisyyttä" sodanvaaran kasvaessa. Työnantajat eivät kuitenkaan tunnustaneet sen paremmin ammattiyhdistysliikettä kuin työehtosopimustakaan ennen sotavuosia.

Työehtosopimus uudistetaan

Helsingin leipomotyöläiset alkoivat hankkia vuoden 1931 työehtosopimuksen uudistamista 1937, kun järjestyminen oli vankistunut. Tiukan neuvotteluvaiheen jälkeen sopimukseen saatiin allekirjoitukset vajaalta kymmeneltä suurelta leipomolta. Pää oli saatu auki uudelle sopimukselle, mutta kattavuus oli vielä suppea.

Seuraavana syksynä (1938) ammattiyhdistys kallistui sille kannalle, että tilanteen selkeyttämiseksi hatara sopimus oli paras sanoa irti ja esittää uusi. Leipomotyöläiset liikehtivät taas päättäväisesti vaatien palkkojen parantamista. Liiton (SEL) johto tinki vaatimuksia alaspäin ja vesitti työtaisteluvalmisteluja.

Pulan jälkeen leipämyymälöiden hyllyt alkoivat runsastua. Maitokeskuksen leipämyymälä Kampissa 1930-luvun puolimaissa. (HKM)

Lopulta leipomotyöläisten kokouksessa hyväksyttiin työnantajien "viimeinen tarjous" kiivaan keskustelun jälkeen, mutta yksimielisesti. Korotukset vaihtelivat 8–9 prosentin välillä. Sopimus oli yksivuotinen, ja siinä oli luovuttu lauantaille vaaditusta 100 prosentin ylityölisästä sekä indeksiehdosta (jonka perusteella työnantajat olivat vaatineet palkkojen alentamista, kun hintataso oli alentunut joinain vuosina). Huhtikuussa 1939 voimaan tulleeseen sopimukseen yhtyi yli 30 leipomoliikettä eli reilusti enemmän kuin edelliseen.*

Näin Helsingin leipomotyöläiset olivat ohittaneet ay-toimintansa puolivuosisataisen virstanpylvään ja uusineet työehtosopimuksensa – nyt tosin uuden ammattiyhdistyksen nimissä. Tämä olikin leipomotyöläisten viimeinen sopimus pitkään aikaan, sillä seuraavina vuosina palkat määrättiin sotasäännöstelyssä.

Meijeriliikkeen katkera työtaistelu

Helsingin Meijeriliikkeen leipomon työläiset järjestäytyivät syksyn 1937 palkkaliikkeen aikana ja ryhtyivät esittämään työehtosopimukseen yhtymistä. Työläiset kutsuttiin yksitellen

* Leipomoalan alimmat kuukausipalkat 1938 sopimuksessa: opinkäyneillä miehet 2100 / naiset 1360 mk, oppilailla 930-1600 / 820-1175 ja aputyöläisillä 1500 / 1170 mk kuussa.

konttoriin, jossa johtaja vaati heitä eroamaan ammattiyhdistyksestä. Marraskuussa ammattiyhdistys ilmoitti työläisten irtisanoutuvan ellei liike hyväksy sopimusta. Kun näin ei tapahtunut, liikkeessä alkoi työtaistelu joulukuussa 1937. Lakkoon lähti 152 työläistä kymmenen jäädessä töihin.

Ammattiyhdistys käynnisti heti lakon alettua listakeräykset, joita järjestettiin toistuvasti työpaikoilla ja ammattijärjestöjen tilaisuuksissa. Tukea saatiin liiton ja SAK:n lisäksi mm. varasto-, kuljetus- ja lasityöväen, raitiovaununkuljettajien sekä rakennustyöläisten ammattiosastoilta. Lakkolaisten tukemiseksi järjestettiin iltamia, levitettiin lentolehtisiä ja toimitettiin kirjoituksia Sosialidemokraattiin ja Helsingin Sanomiin.

Meijeriliikkeen omistaja, osuusliike Valio ei kaihtanut tappioita, vaan värväsi rikkureita Pihkalan kaartista ja maaseudulta. Lakko kesti yli talven ja mureni vähitellen ulkopuolisten rikkurien avulla. Huhtikuun puolivälissä 1938 työttömänä oli vielä 12 lakkolaista – loput olivat hakeutuneet muualle töihin tai muille paikkakunnille. SEL:n ja SAK:n johto lopettivat lakon kesäkuussa 1938 sen kestettyä noin seitsemän kuukautta.

Vaikka osaston toimikunta oli hyväksynyt lakon lopettamispäätöksen, osaston kuukausikokous ei sitä hyväksynyt. Vielä 1970-luvulla leipuri **Matti Stenholm** kertoi olevansa Meijeriliikkeen leipomon lakossa, vaikka oli sen jälkeen aloittanut ja menettänyt oman leipomon, käynyt sodat ja työskenteli Kotisaaressa taikinantekijänä.

Elannon eläkejupakka

Vuosien 1937–38 palkkaliikkeeseen kietoutui Elannon henkilökunnan kiista osuusliikkeen perustaman eläkelaitos Tuen säännöistä. Tuen oli määrä hoitaa henkilökunnan vanhuus- ja työkyvyttömyysvakuutusta siten, että 58–63 vuotta täyttäneet saisivat 40–50 prosentin palkkaa vastaavan eläkkeen palveltuaan osuusliikettä 30 vuotta.

Elannon johto esitti työläisten rahoitusosuudeksi viittä prosenttia palkasta. Kun leipomon työhuonekunta hylkäsi tämän, liikkeen johto asetti paikallisen työehtosopimuksen hyväksymisensä ehdoksi sen, että Tuen säännöt liitetään tähän Helsingin sopimukseen. Leipätehtaan työhuonekunta hylkäsi koplauksen (52–35) ja ilmoitti ajavansa tarvittaessa omaa työehtosopimusta ilman eläkepykäliä – ja tarvittaessa työtaistelulla. Elannon muut työntekijäryhmät yhtyivät tähän.

Ammattiyhdistys joutui hankalaan välikäteen, kun vahvin työpaikka uhkasi jäädä yleisen sopimuksen ulkopuolelle. Siksi toimikunta kielsi Elannon työhuonekuntaa ryhtymästä erillissopimukseen. Lopulta ammattiyhdistyksen kuukausikokous päätti, että eläkesopimus

Kansanrintama sotaa ja fasismia vastaan

1930-luvun puolivälissä kommunististen puolueiden Komintern hälytti natsi-Saksan nostamasta sodanuhasta ja esitti kansanrintamaa sotaa ja fasismia vastaan.

Useissa Euroopan maissa syntyikin voimakkaita kansanrintamaliikkeitä, mutta Suomessa SDP:n oikeistojohto torjui vasemmiston yhteistyöesitykset ja erotti sitä ehdottaneet jäsenensä.

Päästyään hallitukseen SDP hylkäsi pasifistisen linjansa ja ryhtyi kannattamaan sotavarustelua. Samalla hallitus lisäsi tukea suojeluskunnille, tehosti maanpuolustuskasvatusta ja solmi suhteita Saksan natsihallintoon. Otettuaan vastaan führerin myöntämän kunniamerkin EK:n päällikkö **Riekki** raportoi: *"Saksan johdolla on tapahtumassa paljon, ja siinä Suomen tulee olla mukana."* [32]

Syntyi kuitenkin uusia kansalaisjärjestöjä, kuten *Rauhanliitto* ja *Sotaa vastustava kansalaistoimikunta*. Se keräsi rauhanvetoomukseensa yli 100 000 allekirjoitusta ja järjesti julkisia kokouksia rauhanpolitiikan tueksi. Nämäkin kansalaisjärjestöt lakkautettiin ja niiden aktiivit vangittiin. Kun Helsingin ammatillisen paikallisjärjestön kokous vaati yhteisrintamaa, SAK kehotti paikallisjärjestöjä välttämään kokouksia.[33]

Lopulta reformistinen *Kansainvälinen Ammattiyhdistysten liitto* KAL (Amsterdamin internationaali) suostui yhteistyöneuvotteluihin kommunistijohtoisen *Profinternin* kanssa. KAL:n jäsenenä SAK äänesti edelleen yhteistoimintaa vastaan. KAL kuitenkin lopetti neuvottelut Neuvostoliiton ja Saksan solmittua hyökkäämättömyyssopimuksen elokuussa 1939.[34]

Kansanrintamapolitiikka oli yritys estää suursota, mutta siinä se ei onnistunut.

liitetään työehtosopimukseen pöytäkirjaotteella.

Näiltä osin Elannon johto sai tahtonsa läpi. Osuusliikkeen henkilökunta sai puolestaan eläke-edun, mutta se kirpaisi ansioita, joissa ei kehumista ollut ennestäänkään.

Ay-toiminta kasvu-uralle

1930-luvun loppupuolella ammattiyhdistyksen toiminta oli vakiintunut loivalle kasvuuralle, kuten ammattiyhdistysliikkeen yleensäkin.

Järjestymisen kohentuessa yhteydet työpaikoille tiivistyvät. Yhä useampaan leipomoon nimettiin yhdysmiehet, joiden tehtävänä on mm. jäsenmaksujen keräys ja valistusaineiston levitys. Esim. 1936 nimettiin Primulaan Koskinen ja Korhonen, Meijeriliikkeeseen Mäkelä, Ekbergille Leino, Maitokeskusliikkeeseen Auvinen, Aleniukselle Viinikainen ja Mannalaan Lyyli Järvinen. Toimikunnassa oli useita Elannon työläisiä, joten sinne ei erikseen tarvinnut nimetä yhdysmiehiä.

Ammattiyhdistys osallistui Helsingin ammatillisen paikallisjärjestön (HAP) perustamiseen (1930) ja toimintaan, samoin Elintarvetyöläisten liiton ja SAK:n edustajakokouksiin sekä muihin tapahtumiin, kuten työnjuhliin, maakuntapäiville ja valistusviikkoihin.

Suomen Elintarvetyöläisten liiton ensimmäinen varsinainen edustajakokous pidettiin pääsiäisenä (12–13. huhtikuuta) 1936 HTY:n talolla. Suurimpia osastoja olivat Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistys ja Helsingin Ravintolatyöläisten ammattiosasto. Leipomoyhdistyksen edustajina SEL:n liittotoimikuntaan valittiin edelleen Björk ja uusina Herman Auvinen ja Anna Alho.*

Paikallista yhteistoimintaa varten perustettiin elintarvetyöläisten Helsingin keskustoimikunta, joka vastasi lakkautettua keskuskomiteaa.

Liiton jäsenhankintakilpailuun leipomotyöläiset osallistuivat innokkaasti. Ensimmäisen kilpailun voittajana 1938 palkittiin **A. Salmi**, palkintona täytekynä, arvostettu uutuus,

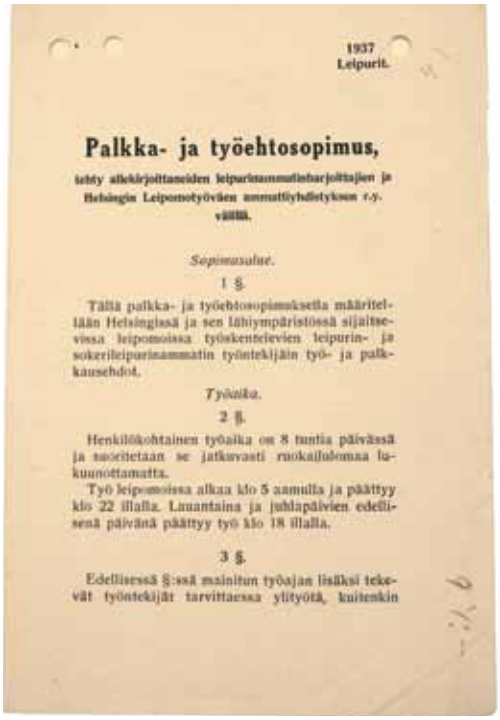
1937
Leipurit.

Palkka- ja työehtosopimus,

tehty allekirjoittaneiden leipurinammatinharjoittajien ja Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen r.y. välillä.

Sopimusalue.

1 §.

Tällä palkka- ja työehtosopimuksella määritellään Helsingissä ja sen lähiympäristössä sijaitsevissa leipomoissa työskentelevien leipurin- ja sokerileipurinammatin työntekijäin työ- ja palkkausehdot.

Työaika.

2 §.

Henkilökohtainen työaika on 8 tuntia päivässä ja suoritetaan se jatkuvasti ruokailulomaa lukuunottamatta.

Työ leipomoissa alkaa klo 5 aamulla ja päättyy klo 22 illalla. Lauantaina ja juhlapäivien edellisenä päivänä päättyy työ klo 18 illalla.

3 §.

Edellisessä §:ssä mainitun työajan lisäksi tekevät työntekijät tarvittaessa ylityötä, kuitenkin

Helsingin leipomoalan sopimus vuodelta 1937 oli yksi tuon ajan harvoista työehtosopimuksista maassamme.

sekä liiton merkki, uusi sekin. Kilpailu tosin johti siihenkin, että jotkut liittyivät useampaan kertaan. Tämän johdosta johtokunta päätti, että *"sillä ehdolla annetaan jäsenkirja että jäsenyys on sitte varmasti jatkuvaa"*.

Yhteiselo vakiintuu uuteen yhdistykseen

Alkukuohujen jälkeen ammattiyhdistykseen vakiintui jokseenkin sopuisa yksituumaisuus. Iivari Björk saavutti niin laajan luottamuksen, että hänet valittiin puheenjohtajaksi yhtäjaksoisesti vuodesta 1933 alkaen. Monet muutkin vanhan osaston ja liiton aktiivit valittiin toimihenkilöiksi myös uusissa järjestöissä.

Toimikunnan runkomiehistön muodostivat vuosikymmenen lopulla Björkin ohella Armas Pitkänen, Herman Auvinen, Anni Alho ja Heikki Raitinen. Leipomolain valvojien joukossa kasvoi nuorempaa kaartia, kuten **Viljo Berg**, **Martta Männynväli** ja **Kaiku Vuori**. Heistä saatiin uutta voimaa myös johtotehtäviin.

Ponnisteluista huolimatta ammattiyhdistyksen jäsenmäärä jäi vielä 1938 selvästi pie-

* Anna Alho oli yhdessä Jukka Viitasaaren ja Juho Sainion kanssa reivaamassa 1910-luvulla silloista liittoa radikaalimpaan suuntaan, osallistui työväen järjestyskaartiin 1917, mukana perustamassa uutta ammattiyhdistystä 1929 ja nyt uuden liiton johtoelimissä sen edustajana.

Taloudellinen elpyminen vauhditti myös leipomotoiminnan kasvu-uralle 1930-luvun puolivälin jälkeen. Heinämäen leipurit Martta Männynväli (vas.) ja Elsa Rekola ammattinäytteineen 1936. Sittemmin Martasta tuli Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen uuttera sihteeri useitten vuosien ajaksi. (Kuva kirjasta: Tehtaalainen Helsingissä)

nemmäksi kuin vanhan osaston. Vuoden lopun jäsenluvuksi kirjattiin 172, joista miehiä ja naisia suunnilleen yhtä paljon. Vanhassa osastossa oli parhaimmillaan 500 jäsentä ja lakkautuksenkin aikoihin noin 370.

Liittoon (SEL) kuului 1938 lopussa 64 osastoa ja 3 140 jäsentä. Heistä kaksi kolmasosaa oli naisia. SAK:n jäsenluku nousi 70 000:een, jäsenliittoja oli 19.

Leipomotyöläiset osoittivat jatkuvasti solidaarista toverimieltä tukemalla empimättä muiden alojen työtaisteluja. Tukea kerättiin useaan otteeseen myös Espanjan sisällissodan tasavaltalaisten tueksi.*

Kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen kampanjalle natsi-saksalaisten tuotteiden boikotoimiseksi ammattiyhdistys antoi tukensa, vaikka se ei näytä konkreettisiin toimiin johtaneenkaan. Toverihautojen kunnostukseen uusi ammattiyhdistys myönsi ensimmäisen kerran tukea 1939.

* Espanjassa kansanrintama nousi valtaan vaaleilla, mutta Saksan ja Italian tukemat fasistit aloittivat sisällissodan sen kukistamiseksi. Tasavallan puolella taisteli mm. suomalaisia vapaaehtoisia, mutta natsi-Saksan aseet ratkaisivat voiton Francon johtamille fasisteille.

Leipurien laulukuoro aloittaa jälleen

Ammattiyhdistykselle valittiin säännöllisesti huvi-, urheilu- ja lainvalvontatoimikunnat sekä 1938 lisäksi kirjallisuustoimikunta tehtävänään levittää työväenkirjallisuutta ja lukuharrastusta leipomotyöläisten keskuudessa. Iltamia ja retkiä järjesteltiin taas vilkkaasti – mm. Ateneumin retkelle 1938 osallistui 34 jäsentä. Ay-väen urheilukilpailuissa leipomoväki menestyi kohtuullisesti, talvisin hiihdossa ja kesäisin viestijuoksussa ja viisiottelussa. Yhdistyksen jalkapallojoukkue alkoi harjoitella Haapaniemen kentällä.

Toimikunnan kokousajaksi vakiintui joka toinen torstai HTY:n talon H-salissa. Joka toisen kokouksen jatkoksi pidettiin kuukausikokoukset. Jäsenmaksuja kannettiin samoin torstaisin HTY:n huoneessa 19. Aikataulut olivat samat kuin vanhalla osastolla liki perustamisestaan lähtien.

Jäsenmaksujen kantotilaisuudesta muodostui entiseen tapaan leipomoväen epävirallinen tapaamisilta. Sen tiimoilla virisi syksyllä 1937 leipomotyöläisten lauluryhmä, jolle hankittiin yhdistyksen varoin laulukirjat. Myös

kuukausikokoukset alettiin päättää perinteiseen tapaan yhteislauluun, yleensä pari värssyä Työväenmarssista. Helsingin elintarviketyöläisten yhteinen opintokerho aloitti keväällä 1939.

Uutta tekniikkaa otettiin käyttöön myös työväen järjestötyössä. Leipomo-osaston aktiivit saattoivat käyttää puhelimen ohella liittoon hankittua kopiokonetta kutsujen ja lentolehtisten monistukseen. Mutta pöytäkirjat kirjoitettiin yhä käsin. Erityisen kauniilla käsialalla pykäliä kirjasivat 1930-luvun loppuvuosina **Tyyne Lehtinen** ja Martta Männynväli. SAK alkoi puolestaan levittää ammattiyhdistyspropagandaa lyhytfilmien avulla hankittuaan elokuvakoneen.

Leipomoita modernisoidaan: Höyryuuneja ja leipäkemiaa

Luokkasodan jälkeen leivän korttisäännöstely lopetettiin Helsingissä huhtikuussa 1921. Sen jälkeen leipä- ja konditoriavalikoimat lisääntyivät ripeästi. Alan näkymät näyttivät suotuisilta, mutta leipomoyrittäjät valittivat pulaa ammattimiehistä, koska ”monet työväenliikkeen toiminnassa mukana olleet ammattimiehet saivat surmansa sisällissodassa tai nääntyivät nälkään vankileireillä”.[36]

Perinteinen ammattioppi oli myös jäänyt hunningolle.

”Ennakkoluulottomasti koneellistamaan…”

Meikäläistä leipomoteollisuutta pidettiin pitkään vanhakantaisena. Vuonna 1904 koko maassa oli toiminut vain 3 teollista höyryleipomoa ja taikinanvalmistuskoneita oli käytössä viisi kappaletta. 1919 leipätehtaiden luvuksi laskettiin 25. Niissä työskenteli yhteensä 804 työntekijää – keskimäärin 32 kussakin.

1920-luvulla leipomoiden uudistaminen vauhdittui. Esim. vuonna 1924 ”Hartellin modernissa leipomossa Punavuorenkatu 3:ssa on puhdasta ja siistiä”. Hartellilla oli käytössä seitsemän erilaista konetta, joita käytti 2 sähkömoottoria. Lämmitykseen ja lämmönsäätelyyn otettiin höyryä höyrypannusta ja lämpöä uuneista.

Suomen Leipuriliiton ja suurimpien yksityisleipomoiden perustama Leipurien Tukkuliike alkoi välittää raaka-aineitten ohella leipomoalan koneita ja laitteita: ”Ajan tasalle! Nyt ennakkoluulottomasti koneellistuttamaan leipomoita – tietysti Leipurien Tukkuliikkeen välittämillä vehkeillä”, Leipuriliitto kehotti 1926.

Ongelmallisin oli uuni, leipomon sydän: ”Onhan käytössä vielä tuhansia miltei Aataminaikuisia uunilaitteita, jotka syövät puuta kuin horna, nokeavat työhuoneet mustiksi ja likaisiksi, tekevät työnteon ikäväksi ja hankalaksi ja nostavat samalla leipomiskustannukset tuhoisan kalliiksi.”

Leipomotyöläisten palkat 1936 [35]

Tutkija **Timo Yliahon** mukaan Elannon leipomoväen reaaliansiot olivat 1936 lähes samalla tasolla kuin ennen suurta lamaa (1929) ja hieman korkeammat kuin ennen ensimmäistä maailmansotaa (1913). Opinkäyneiden miesten keskipalkka Elannon leipomon kahvileipä- ja ruokaleipäosastoilla oli noin 1 900 markkaa kuukaudessa. Naisten palkka oli kahvileivässä vajaat 1 100 mk ja sata markkaa enemmän ruokaleivässä. Naispalkat olivat yhä vaajaat 60 prosenttia miesten palkoista. Ansiotaso oli korkein konditoriaosastolla, parhaimmillaan mieskondiittoreilla 2 200 mk kuussa. Ylityöt saattoivat lisätä kokonaispalkkaa, enimmillään noin 1 400 mk vuodessa.

Tuolloin esim. kuorimaton maito maksoi 1,81 mk/l, meijerivoi 30,31 mk/kg, pehmeä ruisleipä 3,95 mk/kg, naudanpaisti 13,70 mk/ kg, paahtamaton kahvi 28,23 mk/kg ja palasokeri 9,42 mk/kg.

Suhteessa palkkoihin keskeiset elintarvikkeet olivat hieman halventuneet vuodesta 1912, mutta kulutusrakenne oli muuttunut siten, että kalliimpien nautintoaineiden, kuten kahvin ja sokerin, käyttö oli lisääntynyt.

Yhden huoneen vuokra oli 1936 puutalossa noin 350–400 mk ja mukavuuksilla varustetussa kivitalossa vajaa 500 mk. Yhden huoneen vuokra vei palkasta noin neljänneksen, saman kuin 1912, mutta kaksio, joihin ammattileipureitakin jo muutti, kolmanneksen. Hellahuoneen osake maksoi Kalliossa noin 15 000 mk, kaksio – kaksi huonetta, keittiö ja kylpyhuone – maksoi noin 55 000 mk. Miesten talvipalttoo maksoi 1936 noin 450, naisten ”kapat” 250 mk. Halvin putkiradio maksoi yli 1 000 mk.

W&P:n höyryputkilla lämpiävä Viennara-uuni hallitsi leipomoiden uunimarkkinoita 1920–30 -luvuilla. Auto syrjäytti hevosen leipätuotteiden kuljetuspelinä 1920-luvulta alkaen.
(Leipuri-lehti 1936)

Vanhimmat näistä muuratuista ”vinvanki”-uuneista olivat yhä sisäänlämpiäviä. Parannusta merkitsivät muuratut kanaali- ja kuumailmauunit, mutta nekin nielivät valtavat määrät puuta. Uutena ”mullistavana keksintönä” pidettiin ns. perkins-putkia, joissa kuumeneva höyry aikaansai lauhkean lämmönsäteilyn. Leipuri-lehden mukaan ”tällainen höyryuuni oli ehdottomasti sopivin Suomenkin oloihin”.[37]

Suomalaisena sovelluksena mainostettiin ”T-tuliputkia”, jotka asennetaan rinnakkain uunin pohjaan ja kattoon, jolloin ”lämmitykseen kuluu vain kuusi kuutiometriä halkoja”. Vielä parempana pidettiin sähköuunia, jossa sähkö lämmittää tasaisesti suuret uunipinnat ja sähkön määrä on myös tarkoin säädeltävissä. Tukholmassa oli avattu täysin sähköistetty leipomo, jossa kaikki koneet kävivät sähköllä ja paistaminen suoritettiin sähköuuneissa. Meillä oli pulmana sähkön saannin epävarmuus.

Leipuriliiton lähetystö kiersi vuosittain ulkomailla tutustumassa alan virtauksiin. Leipomoteknologian kärkiyrityksenä mainittiin saksalainen Werner & Pfeiderer, jonka tehdasnäyttelystä 1928 suomalaiset raportoivat: ”Koneet vaivaavat, sekoittavat, muokkaavat ja leikkaavat nyt taikinan kuin koskaan voitaisiin ihmiskäsin tehdä… ja uuni paistaa aina ja tasaisesti… jonka ansiosta ovat leipomohuoneet erinomaisen siistejä – ei jälkeäkään jauhonpölystä, noesta tai tuhkasta.”[38]

Taikinan vaivaamiseen odotettiin ratkaisua Viennara sekoittajakoneesta. Sen kerrottiin olevan ”rakenteeltaan yksinkertainen ja tukeva, helppohoitoinen, tilanotto pieni, käyttökustannukset alhaiset, käyntivarmuus ehdoton, sekä moitteettoman työn tuloksena hyvin vatkattu taikina”.

Muihinkin työvaiheisiin oli kehitelty teknisiä apuvälineitä. Esim. jauhosäkkien käsittelyyn oli tarjolla mekaanisia nostimia ja hihnaratkaisuja.

Leipomatiedettä ja prosessinsäätelyä

”Leipomatieteen” virtauksia ammennettiin myös Amerikasta. Sikäläiset kemistit olivat selvitelleet taikinan salaisuutta ja niitä kemiallisia sekä fysikaalisia prosesseja, jotka määräävät leipomuksen tuloksen:

> *”Siihen vaikuttavat mm. raaka-aineitten laatu ja tila – eikä vähiten jauhot ja hiiva – ja järjestys, jossa aineet pannaan taikinaan. Tässä auttavat nykyajan hygieeniset ja tarkoin säädellyt olot… Joudutaan siis tekemisiin mitä monimutkaisemman orgaanisen elämän kanssa, joka alkaa siitä hetkestä, jolloin taikina sekoitetaan ja loppuu silloin kun leipä syödään… Ja kaikki tällä välillä vaatii ammattimiestä.”*

Primulan uudistettua leipomoa Viiskulmassa pidettiin teknologisena tiennäyttäjänä yksityisleipomoiden puolella 1930-luvulla. (Ravintolamuseo)

Ammattimiestä siis tarvittiin edelleen, mutta hänestä oli puristettava yhä suurempi voitto. Mallia haettiin tähänkin suuresta maailmasta. Työnantajien lehdessä esiteltiin uutta Taylorin oppia, jonka kerrotaan olevan *"työn tiedettä, jota käytetään hyväksi, kun on lisättävä työn intensiteettiä, voimaperäisyyttä, ja estettävä sitä jarrutusta, jota laiskat ja vastahakoiset työntekijät niin monessa muodossa harjoittavat"*.[39]

Tieteellisiin tuotantomenetelmiin pyrittiin etenkin mittavälineitä, prosessien hallintaa ja elintarvikekemiaa kehittämällä. Vaaka otettiin käyttöön 1920-luvulla lähes kaikissa leipomoissa. Entistä tarkemmin pyrittiin säätelemään leipomohuoneen lämpötilaa ja ilman kosteutta. Asiantuntijoiden mukaan "vain käsin tunnustelemalla ei päästä yhtä suureen tarkkuuteen kuin uusimmilla mittalaitteilla… joita kannattaa siis hankkia, kun niitä aletaan saamaan meillekin".

Jauhojen ominaisuuksista, taikinan sekoittamisesta ja käymisestä, paistamisesta sekä näihin vaikuttavista tekijöistä julkaistiin ahkerasti lähinnä ulkomaisia selvityksiä. Osuusliike Elannolla, Leipurien Tukkuliikkeellä ja suurimmilla myllyillä oli jo omatkin laboratoriot, joissa tuotteiden ja menetelmien ominaisuuksia selviteltiin.

Hygieniasyistä elintarvikekauppojen tuli eristää maito- ja lihaosastot väliseinillä muista myymälätiloista. Kylmäkalusteiden käyttöönotto kaupoissa paransi tuotteiden säilyvyyttä ja laatua. Pakatut valmistuotteet lisääntyivät, kun hyllyille ilmestyivät kahvi- ja jauhopaketit. Myös leipätuotteita alettiin pakata, ensiksi näkkileipää ja keksejä.

Trustit pientuottajien uhkana!

Teknologian soveltaminen toi esiin pientuottajan ristiriitaisen aseman: kilpailussa pärjätäkseen hänen oli tehostettava tuotantomenetelmiään, mutta tämä kiristi kilpailua ja joudutti keskittymistä sekä pienten häviötä.

Jo 1920-luvulla suuret trustit nähtiin pientuottajan uhkana: "Liikkeiden kehitys… näyttää menevän siihen suuntaan, että ammattimiehet liikkeenomistajina vähenevät ja liikkeet joutuvat yhä enemmän kapitaalin omistajien käsiin. Ammattimiehet joutuvat palvelemaan näitä liikkeitä vain työmestareina ja työntekijöinä menettäen näin itsenäisen liikkeenharjoittajan ja isännän aseman joutuen palkansaajan asemaan."[40]

Leipomoelinkeinon keskittymistä toisaalta pelättiin, toisaalta menestyjiä ihailtiin.

Ideologisista syistä leipomokapitalistin oli helpompi syyttää osuustoiminnallisia leipomoita. Juuri niiden väitettiin muuttuvan trusteiksi, jotka ottavat koko alan haltuunsa. Tästä nähtiin merkkejä esim. 1924, kun leipomoiden omistajat sopivat Helsingissä 10–12,5 prosentin korotuksesta leivän hintaan, mutta Elanto jäi hintakartellin ulkopuolelle.

Seuraavina vuosina yksityisleipomot kävivät katkeraa torjuntataistelua ”kapitaalia” ja osuusleipomoita vastaan. Toisaalta Helsingissä juuri työväen osuusliike Elanto ja keskusjärjestö KK toimivat ajoittain jopa työnantajapolitiikan linjanvetäjinä.

Helsingin yksityisessä leipomotoiminnassa asemiaan vahvistivat vanhat ammattileipomot Brondin, Fazer ja Ekberg, Viime mainitut olivat säilyneet suvun omistuksessa, Brondin oli siirtynyt K. A. Welinin omistukseen. Brondinin palkkalistoilla oli 1920-luvun lopulla

Elannon uusi suurleipomo[41]

Helsingin leipomotyöläisten aloitteesta perustettu Osuusliike Elannon leipomo laajeni nopeasti nojautuen alusta alkaen moderniin leipomoteknologiaan ja omien myymälöiden verkostoon. Uuden suurleipomon valmistuminen 1925 tiesi kapasiteetin kaksinkertaistumista. Sen yhteyteen valmistui myös oma mylly.

Itse leipomorakennus oli kuusikerroksinen ja suunniteltu siten, että leivontaprosessi kulki ylhäältä alaspäin ja mahdollisimman vähin siirroin.

Ylinnä sijaitsi jauhovarasto, johon jauhot tuotiin ruuvikuljettimilla myllystä tai hisseillä pihatasolta.

Viidennessä kerroksessa sijaitsi pitkälle koneistettu näkkileipäosasto, jonka liikkuvilla arinoilla varustettuun uuniin sopi 210 leipää kerrallaan.

Sen alapuolella olivat järjestelyiltään samanlaiset ruoka- ja kahvileipäkerrokset. Saleja hallitsi pituussuuntaiset taikinaparvet, joiden länsipäässä oli kaksi taikinakonetta, joihin mollat kiinnitettiin. Niihin laskettiin jauhot yläkerran varastosta annostelusuppiloita pitkin. Vesi saatiin uunien päälle sijoitetusta ”vesilaitoksesta” haluttuun lämpötilaan sekoitettuna. Vähäisempiä määriä aineksia lisättiin käsin.

Kun taikina oli sekoittunut, pyörillä liikkuvat teräspadat työnnettiin parven sivustoille nousemaan. Padallinen taikinaa painoi noin puoli tonnia. Valmis taikina kaadettiin suppiloita myöten lattiatason paloittelukoneille. Niiltä palat kulkivat hihnaa pitkin leipomokoneeseen, sen pyöristämät aihiot edelleen työpöydille, joilla leipien lopullinen ylöslyönti tapahtui käsityönä. Sen jälkeen leivät aseteltiin pelleille ja pellit vaunuihin, jotka työnnettiin parven alla sijaitsevaan nousuputkaan.

Paistaminen tapahtui leivontasalien itäpäähän sijoitetuissa uuneissa. Ruokaleipäosastolla oli vierekkäin seitsemän vedettävällä rauta-arinalla varistettua Voltex-uunia. Leipomon ylpeytenä oli ns. auto-uuni, ensimmäinen laatuaan Suomessa, jossa kiersi 40 kiviarinaa. Ne tulivat peräjälkeen ulos uunista ja kippasivat leivät pakkauslaatikoihin. Tällä uunilla voitiin paistaa 18 000 sämpylää tai 2 400 ranskanleipää tunnissa.

Kahvileipäosastolla paisto suoritettiin neljällä samankaltaisella uunilla. Hienompia laatuja varten oli lisäksi kaksi Viennara-uunia, joissa oli kiinteät kiviarinat.

Kahvileivän alapuolella toisessa kerroksessa sijaitsivat konditoria ja lähettämö, jossa leivonnaiset laskettiin, lajiteltiin ja pakattiin laatikoihin myymälöihin vietäväksi. Kuljetus hoitui 1920-luvun lopulla jo kokonaan omilla autoilla ja jakelu oman myymäläverkon kautta.

Alimmassa kerroksessa toimi raaka-aineiden vastaanotto sekä suklaaosasto ja pesula.

400 hevosvoimaa

Uudella leipätehtaalla oli 76 sähkömoottoria, jotka tuottivat lähes 400 hevosvoimaa ja käyttivät noin sataa konetta. Uuneja oli 21, joista useimmat höyryuuneja. Ne lämmitettiin kivihiilellä erillisistä lämmityshuoneista käsin. Sähköuuneja oli aluksi vain muutama, ensimmäinen kaasu-uuni hankittiin 1930.

Runsaasta koneistuksesta huolimatta käsityötäkin riitti. Sen osuus oli suurin konditoriassa, jonka herkkujen valmistukseen tarvittiin yhä tarkkaa silmää, vakaata kättä ja luovaa mieltä.

Työntekijöitä uudessa leipätehtaassa oli alkuvaiheessa 174 työnjohtajat mukaan lukien, eli hieman vähemmän kuin vanhassa leipomossa, vaikka tuotanto ja jauhojen kulutus kaksinkertaistuivat. Leipätehtaan täydeksi vuosikapasiteetiksi oli suunniteltu runsaat 10 miljoonaa kiloa, mikä vastasi lähes koko Helsingin leiväntarvetta.

Leipätehtaan suunnittelussa pyrittiin ratkomaan myös työturvallisuusongelmia. Puhaltimien ja kanavien avulla ilmanvaihtoa pyrittiin ohjaaman siten, että liikalämpö ja

noin sata henkeä, joista osa karamelli- ja suklaatehtaan puolella. Fazer piti konditoriaansa Kluuvikadulla, minkä ohella se oli laajentanut karamelli- ja suklaatehdastaan sekä ostanut kilpailevia keksitehtaita, viimeksi Hangon Keksin.

Suurimmaksi yksityisleipomoksi oli kuitenkin kasvanut 1908 perustettu Kotileipomo Primula. Sen johtajaa, Pekka Väyrystä, esiteltiin uuden leipomotekniikan rohkeana soveltajana. Primula avasi 1928 Viiskulmassa uudistetun leipomonsa, jota kuvattiin ajanmukaiseksi ja uhkeaksi: ”Uudet aistikkaasti rakennetut uunit… tilavat työsuojat posliinilevyillä peitettyine seinineen, mosaiikkilattioineen ja ajanmukaisine valaistuslaitteineen…”

Yritys työllisti tuolloin noin 130 työntekijää. Selvästi sitä suurempi oli vain osuusliike Elannon leipomo.

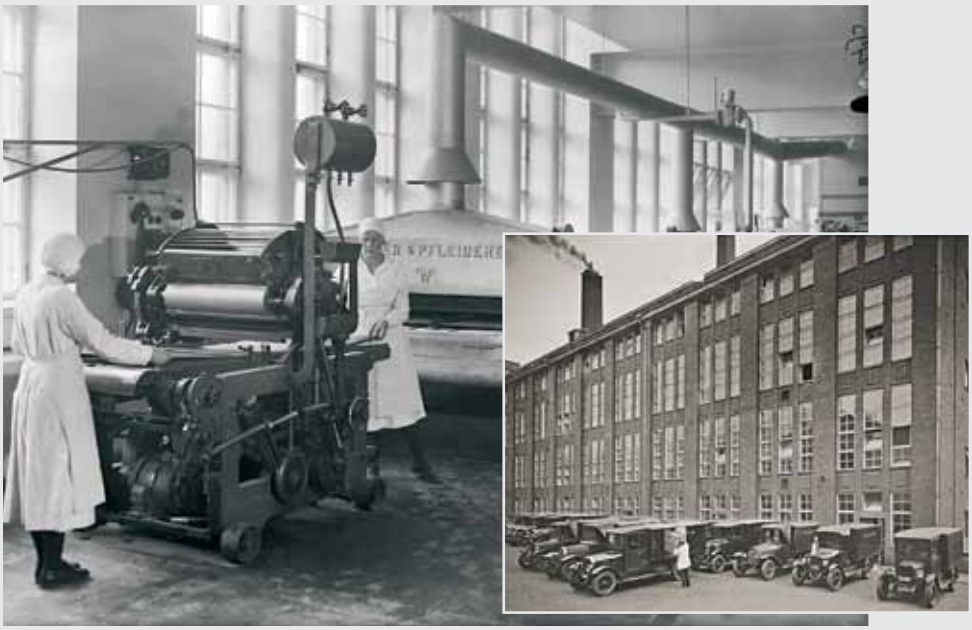

1925 valmistunut Elannon uusi leipätehdas ja sen pipariosasto kaasu-uuneineen (HKM)

jauhopöly vähenisivät leipomotiloissa. Uutta leipätehdasta pidettiinkin ”raikkaana”, mutta edelleen pölysi ja kuumuus kohosi tukalaksi uuneilla ja taikinaparvella. Työntekijäin pesu- ja pukeutumistilat olivat nykyaikaiset ja toimivat.

Elanto pystyi tuottamaan leipätuotteita tehokkaasti, joten se kilpaili menestyksellä yksityisleipomoiden kanssa hinnalla. Samalla osuusleipomossa vaalittiin laatua. Elannon Häälimppu, Eloleipä ja Isoäidinpitko tulivat tunnetuksi jo 1920-luvulla. Myös Elannon konditoriatuotteet pääsivät kuluttajien suosioon. Raaka-aineiden ja tuotteiden laatua tarkkailtiin leipätehtaan laboratoriossa ja koeleipomossa, jotka sijaitsivat neljännessä kerroksessa ruokaleivän yhteydessä.

Työsuhdepolitiikassa Elannon johto alkoi irtautua työväenhenkisyydestä jo muutaman toimintavuoden jälkeen. Toisaalta osuusliike toimi päänavaajana useille työsuhde-eduille, kuten vuosi- ja sairaslomat sekä työterveyshuolto. Vakinaisten työsuhteiden edistämiseksi Elanto ryhtyi hankkimaan henkilökunnalle työsuhdeasuntoja ja myöntämään asuntolainoja. Käytössä oli myös henkilökunnan säästö- sekä (sittemmin) sairas- ja eläkekassat sekä normaalit jäsenedut, kuten hautausavustus. Henkilökunnan vapaa-ajankäyttöön Elanto vuokrasi Sompasaaren ja alkoi tukea harrastuspiirejä sekä urheiluseura Iskua.

Elanto-lehti tuli kaikille jäsenille, ja liikkeen kesäjuhlat keräsivät suuria väkimääriä. Vuoden 1928 päättyessä henkilökuntaa oli eri toimialoilla yhteensä 2 251 henkeä. Osuusliike Elantoon kuului 3 8 529 jäsentä, joille maksettiin ostokuponkien perusteella ylijäämää noin viisi miljoonaa markkaa vuosittain.

Kaupunkilaiselämää 1920–30 -luvuilla

Leipuri muuttaa kaksioon, kun jatsityttö viilettää...

1920-luvulla tyypillinen työväenasunto käsitti hellahuoneen tai huoneen ja keittokomeron, ja siinä asui vuokralla noin viisi henkeä. Terveyspoliisin mukaan ihmisiä asui runsaasti ala-arvoisissa asunnoissa, mutta kaupungin porvarijohto lopetti vuokrasäännöstelyn ja kaupungin omien vuokra-asuntojen rakentamisen. Seurauksena oli taas armoton asuntokeinottelu ja vuokrakiskonta.

Seuraavalla vuosikymmenellä elintason kohoaminen lievensi vähittäin asumisahtautta ja sai monen leipuriperheenkin havittelemaan tilavampaa yksiötä tai kaksiota – ja yhä useammin omaksi. Uusissa kaupunkiasunnoissa yleistyi sähkö, vesijohto ja viemäri, kalliimmissa taloissa myös keskuslämmitys, lämmin vesi ja kylpyhuone.

Heteka ratkaisee syöpäläisongelman

Elintason nousu 1930-luvulla kasvatti kulutustavaroiden kysyntää. Uutuuksina alettiin ostaa tehdastekoisia huonekaluja, vaatteita ja urheiluvälineitä. Pitkät housut yleistyivät naisten vapaa-ajanvaatteina. Metallivalmisteisesta hetekasta tuli suosikkihuonekalu, jonka avulla päästiin eroon puusänkyjä piinanneesta syöpäläisongelmasta.

Kauppoihin ilmestyi banaaneja, appelsiineja sekä entistä enemmän vihanneksia ja eineksiä, mikä monipuolisti vähitellen työläisperheidenkin ruokalistaa. Sunnuntaipöytään saatiin jo lihapullia ja kuorittuja perunoita tai makaronilaatikkoa ja puolukkasurvosta. Nakkeja ja makkaraa pidettiin kalliina. Pannukakku ja pullamössö olivat lasten herkkua. Tilipäivänä saatettiin ostaa jokunen leivoskin leipäkaupasta tai konditoriasta.[42]

Virkistystä luonnosta ja urheilusta

Kaupunkiköyhälistö ei lähtenyt kesäksi huvilalle, mutta ahkerassa virkistyskäytössä olivat Seurasaaren, Korkeasaaren ja Hakasalmen kansanpuistojen ohella Koiton vuokraama Lammassaari ja Ponnistuksen Kivinokka. Varsinainen ryntäys syntyi Mustikkamaalle, kun siitä muodostettiin 1921 kansanpuisto ja ravintolanpito luovutettiin HTY:lle. Kun saareen rakennettiin Jyryn uimala ja tanssilava, paikka ohitti suosiossa muut saaret työväen kesä- ja retkipaikkana.

Urheiluseuroilla ja nuoriso-osastoilla oli komeita soutuveneitä, joissa kuusikin airoparia. Tavan mukaan veneen lipuessa Pitkänsillan ali kajautettiin Kansainvälinen tai Marseljeesi – Molemmat kiellettyjä 1920- ja 30-luvuilla.[43]

Elantolaiset saivat virkistyskäyttöönsä luonnonkauniin Sompasaaren, jonka avajaisia vietettiin 1922. Talkoilla saareen rakennettiin urheilukenttä ja tanssilava.

Työläisseurat perustivat 1919 Työväen Urheiluliiton (TUL), kun porvarit erottivat Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitosta ne seurat, jotka olivat porvarijohdon mielestä ”osallistuneet kapinaan”. 1920-luvulla Helsingissä toimi 17 TUL:n seuraa, joista suurimpina Jyry, Koiton Visa ja Kallion Kullervo. Elannon henkilökunnan urheiluseura Elannon Isku lukeutui alusta pitäen TUL:n suurseuroihin.

Seuratasolla menestyneet työläisurheilijat osallistuivat piirikisojen kautta TUL:n mestaruuskilpailuihin ja niistä edelleen työläisolympialaisiin asti. Niitä alettiin järjestää vuodesta 1925, jolloin Suomesta on mukana 127-jäseninen joukkue. Vasemmistotyöväen Spartakiadit alkoivat 1928. Niille osallistui myös Helsingin leipureita.

Yleisurheilun, hiihdon ja voimalajien rinnalla naisvoimistelu saavutti suuren suosion. Ammattiosastojen ja ammattikuntien väliset kilpailut keräsivät runsaasti sekä osanottajia että yleisöä. Leipomotyöläiset pärjäsivät ennen muuta hiihdossa ja painissa.

Suomalaiset kestävyysjuoksijat menestyivät Berliinin olympialaisissa 1936, mutta urheiluaate kärsi tappion, kun kisoista tehtiin natsi-Saksan propagandanäytös. Työläisseurojen urheilijat oli suljettu pois Suomen kisajoukkueesta.

Vuosikymmenen lopulla urheiluharrastusta siivitti Helsingissä olympiastadionin ja muitten suorituspaikkojen rakentaminen – Suomelle kun oli myönnetty vuoden 1940 olympialaisten järjestäminen. Maailmansota esti kisat, ja ne siirrettiin vuoteen 1952.

Leipuripariskunta Matti ja Helmi Heiniö lapsineen omassa yksiössään, jonka he hankkivat 1920-luvulla osoitteesta Castreninkatu 10. Asunto oli kooltaan 25 neliömetriä ja sen varustukseen kuului puulämmitys, hellakakluuni, vesikraana ja wc käytävällä. Tilavampaan kaksioon perhe muutti 1930-luvun lopulla. (Tehtaalainen Helsingissä)

Työläislapset töihin suoraan kansakoulusta

Työväestön koulutustaso pysyi huolestuttavan matalana. Oppivelvollisuus tuli voimaan Suomessa suhteellisen myöhään, 1921, joskin miltei kaikki lapset kävivät kansakoulun jo sitä ennen. Jatkokoulutus sen sijaan oli työväestön keskuudessa harvinaista lukuunottamatta ammatillista koulutusta, jonka tarjonta ammattikouluissakin vähitellen lisääntyi.

Useimmat joutuivat kuitenkin töihin heti kuusivuotisen kansakoulun käytyään. Helsingissä lapsia käytettiin eniten kaupan ja liikenteen toimialoilla, joilla työskenteli 1920-luvun loppuvuosina noin 2 000 alle 15-vuotiasta lasta eli lähes koko kansakoulun päättänyt ikäluokka.

Nuoriso-ongelmista alettiin puhua, kun kulmilla vetelehti sakilaisia. Leveälahkeiset ja suippokenkäiset huligaanit herättivät paheksuntaa vanhemmassa väessä ja pelkoa pienemmissä. Kallion ja Sörnäisten seudun sakilaisten joukkotappeluja rauhoittamaan tarvittiin välillä vahvoja poliisivoimia.

Jatsi syrjäyttää torvimusiikin

Luokkasodan jälkeen sarkatakkisen Suomen henkinen ilmasto kehittyi ristiriitaisesti: oloja leimasi oikeistopaatos ja talonpoikainen konservatismi, mutta sen varjossa virisi kasvuoptimismi ja modernisaatio. Tulenkantajat ja Kiila-ryhmän edistykselliset taiteilijat "avasivat ovia Eurooppaan".

Työväenliike elvytti nopeasti harrastus- ja kulttuuririentojaan, jotka keskittyivät paljolti Siltasaaren Työväentalon ympärille heti kun se saatiin takavarikosta ja remontoitua. Tilaisuuksia järjestävän HTY:n juhlatoimikunnan vetäjänä toimi leipuri **Matti Heiniö**.

1920-luvulla iltamat harvenivat ja siirtyvät suuremmille järjestäjille, kuten juuri työväenyhdistyksille ja urheiluseuroille. Kuitenkin leipurien omakin huvitoiminta elpyi.

Työväenkulttuuri kehittyi aikaansa seuraten. Torvisoitto säilyi työväen iltama- ja juhlamusiikkina. Työväenyhdistyksen soittokunta sai jalkeille kolmekin seitsikkoa, joten se saattoi soittaa tarvittaessa tauotta.

Helsinkiläisleipureita Jyryn uimalaitoksen rannalla Mustikkamaalla 1920-luvulla. Kesäloma oli saatu Helsingin työehtosopimukseen 1919. (HKM)

Mutta muutosta oli ilmassa. Kulutus- ja perhekeskeinen kaupunkikulttuuri valtasi alaa samalla kun kapitalismi kaupallisti ihmisten harrastuksia ja vapaa-ajanviettoa. Yhdysvallat syyti maailmalle kulutustavaraa sekä Hollywood-elokuvaa ja viihdemusiikkia.

Helsingissä kuultiin ensimmäisen kerran ”neekerijazzia” Oopperakellarin ravintolassa 1921. Itsenäisen naisen airuena viiletti jatsityttö polkkatukka hulmuten.

Työväen piirissä muotimusiikista kehitetiin omaperäistä haitarijazzia.[44] Siitä innostui myös nuori varastomies **Martti Jäppilä**, joka oli osallistunut luokkasotaan 18-vuotiaana, käynyt Hennalan vankihelvetin ja palannut Helsinkiin Sörnäisten Sosialistinuorten *Rajamäen Pojat* -ohjelmaryhmään. Pojista kehittyi Jäppilän johdolla Dallape-orkesteri, Suomen kevyen musiikin maineikkain yhtye.

Osa iäkkäämmästä järjestöväestä vierasti uutta populaarikulttuuria, mutta nuorisoosastoissa syntyi kisälliryhmiä, jotka yhdistivät innolla poliittisen agitaation ja uuden kabareen. Monet kisälliryhmät saavuttivat suuren suosion työväenliikkeen juhlissa ja iltamissa.

Suomen Yleisradio aloitti lähetykset 1926. Työläisperheissä kuunneltiin kidekoneita, joita kätevät työläiset rakensivat itse. Hintojen halpeneminen synnytti todellisen gramofonikuumeen 1920-luvun lopulla.

Rajamäen Pojat -kisälliryhmästä kehittyi ”Masa” Jäppilän (oik.) johdolla kuulu Dallapé-orkesteri. (http://dallape.suntuubi.com/)

Kaikkien aikojen suosituin radio-ohjelma Lauantain toivotut levyt aloitti 1935. Ensimmäinen suomalainen äänilevy julkaistiin 1938. Elokuvavillityksen kotimaisiksi tähdiksi nousivat Ansa Ikonen, Regina Linnanheimo ja Tauno Palo, joka oli aloittanut uransa Sörnäisten työväennäyttämöllä nimellä Tauno Brännäs.

Mutta huvit hiljenivät, kun ”iloinen 30-luku” hukkui sodan melskeisiin.

Suomi syöstään suursodan syövereihin

Valtaapitävät kiihdyttivät sotapropagandaa Suomessa 1930-luvun loppua kohti. Myös SAK:n johto kielsi jäseniä kuuntelemasta vasemmalta tulevia ääniä, jotka kehottivat sodan ja fasisminvastaiseen rintamaan sekä ystävällisiin suhteisiin Neuvostoliiton kanssa.

Syksyllä 1938 Leipomoyhdistyksen kokouksessa luettiin kiertokirje, jossa SAK:n johto vaati ”kommunistien salaisen solutuksen torjumista”. Kirje ”merkittiin pöytäkirjaan”, ja saman tien hyväksyttiin jäseneksi mm. leipuri Kalle Lindholm, vanhan ammattiosaston ja liiton (SRNL) puheenjohtaja ennen näiden lakkautusta. ”Kypsä”* oli juuri vapautunut Tammisaaren pakkotyölaitoksesta istuttuaan yhtäjaksoisesti lähes 10 vuotta. Hänet valittiin heti ammattiyhdistyksen jäsenhankintatyöryhmän ja kohta myös lainvalvojien koollekutsujaksi.

Kesällä 1939 SAK vaati kansalaisluottamusta vailla olevien henkilöiden poistamista ammattiosastojen johtotehtävistä. Leipomoyhdistyksessä asia tuli esiin, kun toimikuntaan valittu **Vilho Berg** oli yhä kansalaisluottamusta vailla. Keskustelun jälkeen hän päätyi pyytämään itse eroa toimikunnasta. Kokouksessa arvosteltiin asiaa, mutta eronpyyntö hyväksyttiin.

Leipureitten puheenjohtajaksi vuodelle 1939 valittiin edelleen Iivari Björk. Vuosikokouksessa kerättiin tukea Espanjan sisällissodan tasavaltalaisten tueksi. Yhdistys avusti toverihautojen kunnostusta sekä autokorityöläisten työtaistelua.

Kesällä 1939 ammattiyhdistys lähetti vastalausekirjelmän Primulan johdolle, joka oli

Maailmansodan alkutahdit

Kun Helsingin leipomotyöläisten ammatillisen toiminnan kuudes vuosikymmen alkoi, Japani oli hyökännyt Kiinaan. Italia valtasi Etiopian. Euroopan sydänalueilla natsi-Saksa varustautui kiihkeästi ja aloitti ”elintilan raivaamisen” miehittämällä Itävallan 1938. Neuvostoliiton yritykset rakentaa kollektiivista turvallisuusjärjestelmää Ranskan ja Englannin kanssa epäonnistuivat.

Alkuvuodesta 1939 Saksa anasti osia Liettuasta ja valtasi Tsekkoslovakian. Elokuussa maailma hämmästyi kuultuaan natsi-Saksan ja Neuvostoliiton solmineen hyökkäämättömyyssopimuksen. Tällä *Molotov-Ribbentropp* -sopimuksella NL halusi voittaa aikaa varautuakseen Saksan hyökkäykseen. Sitä se piti väistämättömänä ja pelkäsi Saksan käyttävän myös Suomea hyökkäystienä.

Puolaan Saksa hyökkäsi 1. syyskuuta 1939, jolloin Puolalle turvatakuut antaneet Ranska ja Iso-Britannia julistivat sodan Saksalle. Toinen maailmansota oli alkanut.

Natsi-Saksa valtasi nopeasti läntisen manner-Euroopan, minkä jälkeen sen päätavoite – hyökkäys Neuvostoliittoon – läheni vääjäämättä.

* Leipuri Kalle Lindholm sai tarinan mukaan liikanimensä, koska hänellä oli tapana koetella paistettuja ruisleipiä koputtelemalla ja ilmoittaa poikkeuksetta: ”Kypsä, kypsä!”

erottanut jäsenmaksujen kantajana toimineet M. Korhosen. Yhdistys ja liitto panivat vireille leipomoiden työaikalain uudistamisen, koska sitä oli huononnettu lapualaisvuosina. Lainvalvontaa jatkettiin, ja tyydytyksellä kuultiin ammattientarkastajien suhtautuvan nyt toimintaan myönteisesti.

Mutta pian jouduttiin vaihtamaa jäsenmaksujen kantaja, kun entinen kutsuttiin kertausharjoituksiin.

Näkkileipää yötä päivää

Jännitys kiristyi Euroopassa Natsi-Saksan sotavalmistelujen myötä.

Suomen eduskunta hyväksyi joukon poikkeuslakeja, jotka lisäsivät hallituksen valtuuksia rajoittaa kansalaistoimintaa ja siirtyä sotatalouteen. Laki työvelvollisuudesta sisälsi viranomaisille valtuudet työvoiman pakkoottoihin.

Sotatilalaki määrättiin voimaan syyskuussa 1939, ja se antoi hallitukselle valtuudet puuttua myös työelämään, kieltää työnseisaukset ja määrätä palkat. Työaikalakeihin lisättiin poikkeuksia, jotka mahdollistivat työpäivän pidentämisen ja ylitöiden lisäämisen.

Kansanhuoltoministeriö perustettiin, sokeri ja kahvi pantiin kortille.[45] Lehdistö lietsoi sotauhoa. Hallitus valmisteli liikekannallepanoa.

Lokakuussa 1939 sosiaaliministeriö ilmoitti, että Helsingin suurimmissa leipomoissa aletaan tehdä töitä kolmessa vuorossa armeijan tarpeita varten. Poikkeusluvat yötyöhön myönnettiin viidelle leipomoliikkeelle: HOK, H:gin Höyryleipomo, Sörnäisten Höyryleipomo, Elanto ja H:gin Meijeriliike. Nämä liikkeet saivat teettää yötyötä ilman ylityökorvauksia. Koska muutamat muutkin leipomot ottivat saman oikeuden omavaltaisesti, ammattiyhdistys protestoi näitä väärinkäytöksiä sanomalehti-ilmoituksella. Muunlaiset painostustoimet oli jo kielletty sotatilalakien nojalla.

Marraskuun alussa valtioneuvosto täsmensi, että kymmentuntista työaikaa ilman ylityökorvausta saavat teettää ne leipomot, jotka valmistivat näkkileipää. Tällä perusteella ammattiyhdistys vaati oikaisua mm. Elannolta, joka teetti pidennettyä työaikaa muillakin osastoilla. Elanto ehdotti, että Helsingin työehtosopimuksesta kumotaan pykälät, jotka koskevat ylityötä, töitten alkamis- ja loppumisaikaa sekä aputyöläisten työehtoja. Esitys hylättiin ammattiyhdistyksessä yksimielisesti ja liittoa kiellettiin keskustelemasta asiasta.

Kun Keski-Euroopassa alkanut sota katkaisi kauppatiet länteen, leipomot kärsivät ensimmäiseksi sokerin puutteesta. Valikoimia supistettiin ja yksinkertaistettiin. Elinkustannukset kallistuivat voimakkaasti jo syksyllä 1939, minkä johdosta työpaikoilla vaadittiin korvausta. Leipomotyöväen yhdistyksessä todettiin työehtosopimuksen olevan voimassa, mutta työnantajille jätettiin ”olympiavuoden palkankorotusesitys”. Vuoden 1940 olympialaiset oli määrä järjestää Helsingissä.

Sekä olympialaiset että leipomotyöläisten palkka-asia lykättiin kuitenkin tuonnemmaksi ”näinä epävakaina aikoina”. Pian taivas synkkeni ja palkkakysymys siirtyi kokonaan sotasäännöstelyn alaiseksi. Talvisota alkoi 30. marraskuuta 1939.

Talvisota hiljentää ay-toiminnan

Oikeistovetoinen Suomi joutui talvisotaan jatkettuaan vihankylvöä naapuriaan kohtaan yli 20 vuotta.

Jo alkusyksyllä 1939 valtiollinen poliisi oli pidättänyt 272 työväenliikkeen aktiivia, jotka ”vaaransivat kansallista yksimielisyyttä”. SAK:n toimitsijat aloittivat hallituksen pyynnöstä mielialatarkkailun työpaikoilla.

Lokakuun alussa 1939 eduskunta hyväksyi tasavallan suojelulain. Sen nojalla poliisiviranomaiset saattoivat vangita ja sulkea ”turvasäilöön” kenet tahansa maan turvallisuudelle vaaralliseksi katsomansa henkilöt määräämättömäksi ajaksi ilman syytettä ja oikeudenkäyntiä. Ohrana iski myös leipureihin.

Kolme kuukautta kestänyt talvisota hiljensi ammatillisen toiminnan marraskuusta 1939. Leipomotyöväen yhdistys piti talvisodan aikana vain yhden ”virallisen tilannekokouksen” 18. helmikuuta 1940.

Koska vuosikokousta ei pidetty, todettiin entisten toimihenkilöiden jatkavan. Toimikuntaa jouduttiin kuitenkin täydentämään, koska leipurit Kaiku Vuori ja Viljo Berg oli ”korjattu säilöön” maan turvallisuudelle vaarallisina henkilöinä. Huvitoimikunta vapautettiin tehtävistään, kun sotatilan takia huvitilaisuudet oli kielletty.

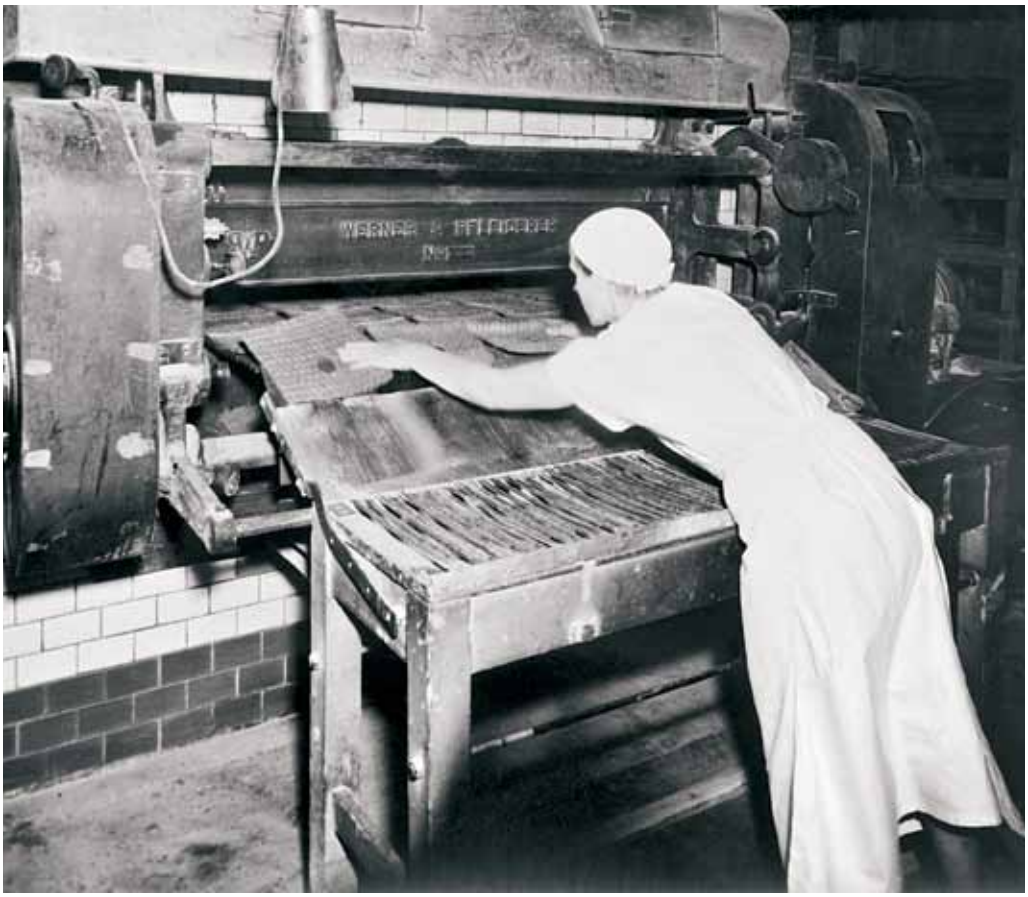

Helsingin Höyryleipo lukeutui niihin helsinkiläisleipomoihin joukkoon, jotka määrättiin valmistamaan näkkileipää armeijalle yötä päivää syksystä 1939. (HKM)

Elintarvikkeiden hatara säännöstely ei estänyt hintojen nousua. Leipomotyöläiset lähettivät jälleen suuremmille liikkeille palkankorotuskirjelmän, mutta ”talvisodan henki” ei innostanut isäntiä korjaaman palkkoja, joita olivat hintojenkorotuksilla mitätöineet.

SDP:n suojeluskuntasopimus ja SAK:n kihlaus

Talvisotaan suhtautuminen oli vaikea kysymys vasemmistolaisille. Sotapropaganda oli massiivista eikä NL:n turvallisuusaloitteista tiedetty. Huomattava määrä sodanvastustajia oli vangittu jo etukäteen. Kun sotaan jouduttiin, sodittava oli. Tämä oli käytännön realismia ja kaukana siitä sotauhoosta, jota markkinoitiin ”talvisodan henkenä”.

Sen nimissä SDP:n johto teki ns. suojeluskuntasopimuksen, jonka tavoitteena oli liittää työväkeä suojeluskuntiin ja ulottaa suojeluskuntien toiminta työväenliikkeen piiriin.

SAK:n johto ja STK antoivat puolestaan yhteisen julkilausuman, jossa järjestöt lupasivat, että vastaisuudessa ne *”tulevat luottamuksellisesti neuvottelemaan kakista niiden toimialalla esiintyvistä kysymyksistä niiden ratkaisemiseksi mikäli mahdollista yhteisymmärryksessä”*. Sen kummempaa talvisodan aikainen ”tammikuun kihlaus” ei sisältänyt. STK nimenomaan kieltäytyi puhumasta työehtosopimuksista.[46]

Sotatalvi 1939–40 oli poikkeuksellisen kylmä ja runsasluminen. Se koetteli ihmisiä myös rintaman takana. Helsingissä kuultiin ilmahälytyksiä useina päivinä. Osa kaupunkilaisista oli evakuoitu maaseudulle. Huvit oli kielletty, kaupunki hiljeni. Bensaa ja yhä useampia elintarpeita säännösteltiin. Ruumisarkkuja alkoi tulla junakuljetuksina.

Väliaikainen rauha ja uudet sotavalmistelut

Kun armeija oli lyöty, Suomi joutui suostumaan epäedullisempiin alueluovutuksiin, kuin Neuvostoliitto tarjosi ennen talvisotaa.

Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistys käynnisti toimintansa keväällä 1940 toiveikkaana, vaikka ensimmäisessä kokouksessa jouduttiin viettämään hiljainen hetki taistelukentälle jääneen yhdistyksen jäsenen **Viljo Laineen** muistolle. Osa aktiiveista oli yhä harmaissa ja useampia vangittuna.

Tarkoituksena oli aloittaa uusi palkkaliike, mutta pian toiveikkuus vaihtui epävarmuuteen, kun nähtiin hallituksen ryhtyneen uusiin sotavalmisteluihin.

Hallitus- ja oikeistopiirit kuvasivat Moskovan rauhaa 1940 ”välirauhaksi”, koska tarkoitus oli ryhtyä kohta uuteen sotaan natsi-Saksan rinnalla.

Kun uusi Risto Rytin hallitus muodostettiin 30.3.1940, sitä alettiin kutsua heti sotakabinetiksi, koska se käynnisti uudelleen sotatalouden ja haki eduskunnalta poikkeusvaltuudet työvoiman käyttöön, työehtojen säätelyyn ja ay-toiminnan rajoittamiseen.

SDP antoi taas tukensa sotavalmisteluille, ja ay-johto vedettiin mukaan varustelu- ja säännöstelyelimiin. Väkeä värvättiin varustelutalkoisiin, naisia ja lapsia sotatalouden työvoimaksi sekä sodankäynnin avustustehtäviin.

Erityislailla kiellettiin mielenosoitukset ja vähänkin isommat kokoukset, ”jos niissä on määrä käsitellä poliittisia asioita”. SAK:n johto laati yhteistyössä valtiollisen poliisin kanssa listan ”luotetuista” puhujista. Lääninhallitus myönsi kokousluvan ammattijärjestölle vain, jos puhuja oli tältä listalta.

Poikkeustila tuntui välirauhan aikana monien elintarvikkeiden ja muiden tuotteiden niukkuutena – sotahan riehui jo Euroopassa. Taas pantiin leipä, voi ja kahvi kortille ja kolme helsinkiläisleipomoa – Elanto, Suomen Höyryleipomo ja HOK – valmistamaan kolmivuorossa ”pomminkestävää” armeijalle.

Muutoin leipomoiden työajat normalisoituivat siinä mielessä, että syyskuun alusta 1940 tuli voimaan leipomotyölain uudistus, joka merkitsi eräiden lapualaiskaudella lakiin tehtyjen heikennysten perumista. Työaikana pysyi 05–22, mutta ns. aamualoituksia ei enää sallittu.

Rauhanliike nousee… ja tukahdutetaan

Sotavalmistelujen kiihtyessä Suomessa nousi rauhanliike, josta muodostui laajin kansalaisliikehdintä sitten vuoden 1917. Talvisodan lopulla SDP:n sisälle syntyi rauhanoppositio, josta käytettiin nimeä kuutoset, koska siihen kuului mm. kuusi tunnettua sosdem kansanedustajaa.* He tuomitsivat suojeluskuntasopimuksen, vaativat poikkeuslakien kumoamista sekä rauhanomaisia suhteita NL:oon. Kuutoset sekä lukuisia muita rauhanpolitiikkaa puoltaneita jäseniä ja järjestöjä erotettiin sosdem puolueesta.

Vielä laajempaa rauhantahtoa ilmensi *Suomen ja Neuvostoliiton Rauhan ja Ystävyyden seura* (SNS 1), joka kokosi jo alkusyksystä 1940 yli 40 000 jäsentä ja 120 paikallisjärjestöä. SNS:n lehti *Kansan Sanomat* ylitti levikissään heti Suomen Sosialidemokraatin levikin. Viranomaiset kielsivät lehden julkaisemisen ja ryhtyivät tukahduttamaan seuran toimintaa kovin ottein.

Sosdem puolue ja SAK:n johto kielsivät yhteistyön SNS:n kanssa. Sellaiset jäsenjärjestöt, jotka olivat liittyneet ystävyysseuraan tai tukeneet sitä esim. luovuttamalla kokoustiloja, erotettiin.[50]

Lokakuussa 1940 SN-seuran johtohenkilöt piiritasoa myöten pidätettiin ja tuomittiin maanpetoksesta kuritushuoneeseen. Lisäksi tasavallan suojelulain nojalla suljettiin ”turvasäilöön” ensi vaiheessa noin 600 muuta henkilöä, neljä tai viisi jäsentä kustakin SNS-seuran osastosta. Sitä varten perustettiin erillinen vankileiri Köyliön varavankilan tiloihin.[51] Poliittiset naisvangit koottiin Hämeenlinnaan.

Kun rauhanoppositio oli vaiennettu, kiellettiin myös saksalaisen fasismin arvostelu. Lehdet täyttyivät fasismia ja Saksan voittoja ylistävistä kirjoituksista samalla, kun sensuuri peitti kaikki tiedot natsien rikoksista. Osuusliike Elannon vaaleissa rauhaa puoltaneet vaalilistat saivat silti yli 31 prosentin kannatuksen, kun SDP sai 40 prosenttia.

* K. H. Wiik, Mikko Ampuja, Väinö Meltti, Yrjö Räsänen, Kaisu-Mirjami Rydberg ja Cay Sundström.

Ay-toimintaa sotavalmistelujen varjossa

Rauhankysymys jakoi jossain määrin mielipiteitä Leipomoyhdistyksessä. Kun ”säilöstä” väliaikaisesti vapautuneet Kaiku Vuori, Kalle Lindholm ja Emil Teri kannattivat *SN-seuraan* liittymistä, asiaa myös vastustettiin. Koska äänestys haluttiin välttää, esitys merkittiin pöytäkirjaan. Itse asia jätettiin jokaisen henkilökohtaisesti ratkaistavaksi.[52]

Esillä oli myös Helsingin kirvesmiesten kirjelmä, jossa paheksuttiin SAK:n johdon kehotusta suojeluskuntiin liittymiseksi ja vaadittiin suojeluskuntajärjestön lakkauttamista. Ponsia kannatettiin, mutta Johan Salmi esitti, ”että ilman SAK:n nuhtelua”.

Kokoukseen osallistunut SEL:n sihteeri Viitanen vaati keskustelun lopettamista, koska se *”koski poliittisia kysymyksiä, jotka eivät kuulu ammattiyhdistyksille”*. Tähän vastasi Herman Auvinen, ettei keskustelu ole perusjärjestöjen syy, vaan SAK:n johdon, joka julkaisee moisia julistuksia. Heiniökin katsoi, ettei perusjärjestöjä voida syyttää politikoinnista, jos keskustellaan keskusjärjestön esille nostamista asioista. Kokous yhtyi kirvesmiesten ponsiin vastaan Salmen ehdotus äänin 12–11.

Leipomotyöläisten kanta suojeluskuntiin oli siten yksiselitteisen kielteinen, vaikka kaikki eivät halunneet paheksua SAK:n johdon toimintaa. Toiveikkaasti ammattiyhdistys asetti vuodelle 1941 urheilu- ja huvitoimikunnat. Kevätkaudella ne puuhasivatkin vireästi. Urheilutoimikunta järjesti hiihtotapahtuman ja huvitoimikunta kaksi ”Rattoisaa illanviettoa leipureille” ja yhdet ”Leipurien iltamat”.

Leipomotyöläiset kannattivat lämpimästi 1918 kaatuneitten punaisten muistomerkkihanketta. Muistomerkkiä hankittiin Malmin hautausmaalle keräyksellä, jonka listoja ammattiyhdistys levitti työpaikoille.

Elintarvetyöläisten liiton edustajakokouksessa liiton puheenjohtajaksi valittiin Helsingin Leipomoyhdistyksen pj. Iivar Björk.

Satiaiset työmaille

Mielialojen hallinta oli tärkeä osa sotapolitiikkaa. Talvisodan jälkeen SDP:n johdon myötävaikutuksella organisoitu *Suomen Aseveljien Työjärjestö* (SAT) värväsi urkkijoita, joita alettiin kutsua satiaisiksi. SAK:n toimitsijat pestasivat tuhansia asiamiehiä, joille maksettiin palkkio valtion varoista. Satiaisten toiminta ulottui ammattijärjestöihin ja kaikille vähänkin suuremmille työpaikoille. SAT-verkostoon kuului enimmillään yli 10 000 urkkijaa, jotka keräsivät tietoja ja raportoivat päivittäin ylöspäin.*

Raporttien pohjalta Valpo (Valtiollinen poliisi, entinen Etsivä Keskuspoliisi) laati listoja sodanvastustajista ja muista ”maan turvallisuudelle vaarallisista henkilöistä”. Verkoston avulla tehtiin myös salaisia mielipidekartoituksia ja levitettiin sotapropagandaa.

Palkoille alennusautomaatti

Hintojen nousu jatkui, joten leipomotyöläiset joutuivat palaamaan palkka-asiaa useaan otteeseen. Paikallisen työehtosopimuksen irtisanomista ei pidetty poikkeusoloissa mahdollisena, mutta Elannon työhuonekunta sai painostettua osuusliikkeen hyväksymään palkankorotuksen sekä parannetun indeksimenettelyn: jos hinnat nousevat yli 10 prosenttia, palkkoja nostetaan vastaavasti.

Samaan pyrittiin muissakin leipomoissa kirjelmillä, vetoomuksilla ja lehti-ilmoituksilla. Tulokset olivat laihoja, mutta Elannossa sovittu indeksiperiaate katsottiin hyväksytyksi.

SEL yritti käynnistää valtakunnallisia palkkaneuvotteluja muiden liittojen tavoin. Mutta ei ”asevelihenki” eikä ”tammikuun kihlauskaan” kapitalistia hellyttänyt: STK torjui yhä työehtosopimukset. Kun veljeily ei auttanut, SAK yritti edistää asiaa mielialaraporttien nojalla: *”Työväestö oli tyytymätöntä ja kommunistien kannatus kasvussa.”*

Mielialojen rauhoittamiseksi Rytin hallitus kehottikin työnantajia korottamaan pienimpiä palkkoja. Loppusyksystä 1940 korotuksia tuli leipomoissakin, mutta vaihtelevasti lähinnä työnantajien mielen ja kilpailutilanteen mukaan.

Keväällä 1941 ammattiyhdistysliikkeen vaikutusmahdollisuuksia heikennettiin entisestään *taloudellisella valtalailla*, jolla hallitus sai suorat valtuudet määrätä mm. palkoista ja

* SAT:n työpaikka-asiamies välitti tietoja työtoveriensa mielipiteistä ja asenteista paikallisasiamiehelle. Tämä raportoi alueasiamiehelle ja hän piiriasiamiehelle, joka laati piirikohtaisen raportin Valtion tiedoituslaitoksen tarkkailutoimistolle. Tarkkailutoimisto välitti päivittäin yhteenvedot hallitukselle, valtiolliselle poliisille ja päämajan valvontaosastolle.

työoloista sekä kieltää työtaistelut. Lailla määrättiin palkoille kahden kolmasosan kompensaatio hintojen noususta, mikä merkitsi reaalipalkkojen alennusautomaattia seuraaviksi sotavuosiksi. Sillä sota oli ovella, vaikka sitähän työläiset saattoivat vain aavistella.

Leipomotyöväen ammattiyhdistys vastusti valtalakia siihen sisältyvän lakkokiellon ja elintasoa alentavan indeksipykälän takia.

Ammattiyhdistyksen toimikunnan kokouksessa 10.6.1941 valmisteltiin toimenpiteitä Suomen Höyryleipomon palkkakiistan ratkaisemiseksi. Samalla päivämäärällä natsi-Saksan joukot alkoivat marssia Suomen Lapissa kohti Neuvostoliiton rajaa, ja Suomen armeija ryhmittyä hyökkäysasemiin etelämpänä.

Kokouksen kopauttaminen päättyneeksi klo 19.30 jäi Iivar Björkin viimeiseksi ay-tehtäväksi.

Juhannusaamuna 1941 kuultiin sitten radiosta Adolf Hitlerin sodanjulistus, jossa hän ilmoitti natsi-Saksan idän ristiretken alkaneen ja suomalaisten taistelevan liitossa (im Bunde) saksalaisten aseveljiensä kanssa. Ensiaallossa natsi-Saksan pommikoneet hyökkäsivät mm. Utin ja Malmin kentiltä.

Suomi natsi-Saksan liittolaisena

Kesällä 1940 Saksa oli jo miehittänyt läntisen Euroopan, minkä jälkeen se ryhtyi muodostamaan itärintamaa ja keskittämään ennen näkemätöntä sotavoimaa Neuvostoliiton rajoille. Natsi-Saksan sotasuunnitelmissa Suomelle oli varattu merkittävä osa 3 600 km pitkän itärintaman pohjoisena siipenä.

Natsi-Saksa aseisti Suomea, ja ns. kauttakulkusopimuksen varjolla sen joukot nousivat maihin 22.9.1940 Vaasassa ja Oulussa. Suomen viranomaiset järjestivät saksalaisten kuljetukset pohjoiseen, jossa ne ryhtyivät valmistelemaan hyökkäystä NL:oon.[53]

Kesäkuussa 1941 Suomen kentille saapui natsi-Saksan pommikoneita, ja Suomen ilmavoimien koneisiin maalattiin Saksan itärintaman tunnukset. Suomen sodanjohto luovutti Pohjois-Suomen rintamavastuun Saksan armeijalle ja alisti Suomen kolmannen armeijakunnan sen käskyvaltaan.

Operaatio Barbarossa alkoi natsi-Saksan kannalta myönteisesti. Suomenkin armeija saavutti talvisotaa edeltäneet rajat elokuun lopussa 1941, ja pian se oli vallannut "riemusodalla" laajat alueet Neuvostoliiton Itä-Karjalassa.[54] Sotatoimien jatkaminen valloitussodaksi johti Englannin sodanjulistukseen Suomelle syksyllä 1941.

Neuvostoliitto oli halukas tekemään erillisrauhan Suomen kanssa jo sodan alkuvaiheessa, mutta Suomen sotakabinetti ei ottanut tarjousta edes pohdittavaksi.

Saksan sotatoimet saivat pian myös rotusodan luonteen, kun natsit aloittivat "alempien rotujen" järjestelmällisen tuhoamisen. Myös Suomen Lapissa toimi SS:n tuhoamisyksikkö *Einsatzkommando Finnland*, jolle valtiollinen poliisi toimitti virka-apua ja päämajan valvontaosasto venäläisiä sotavankeja, lähinnä kommunisteiksi epäiltyjä.

Natsi-Saksan ilmavoimien lentäjiä valmistautumassa pommituslennolle Malmin lentokentällä 25.6. 1941 (SA-Kuva)

Saksan tavoitteena oli "arjalaisen rodun" johdolla luotu "uusi Eurooppa", johon suomalaisten vallanpitäjien tavoittelema Suur-Suomi niveltyi jonkinlaisena alusmaana. Siihen oli määrä liittää Itä-Karjala ja laajalti NL:n pohjoisosia, jotka asutettaisiin suomenheimoisilla.

Sitä varten Itä-Karjalan suomalainen miehityshallinto seuloi valloitettujen alueiden väestön "heimokansoihin" kuuluviin ja "epäkansallisiin". Viime mainitut olivat pääasiassa venäläisiä, joista osa luokiteltiin toisen luokan pakkotyövoimaksi, heikommat suljettiin keskitysleireille.

Myös Suomeen nousi keskitysleirien saaristo, joihin sijoitettiin sotavankien lisäksi yli 2 000 poliittista vankia "turvasäilöön". Siitä huolimatta toimintaa sotaa ja fasismia vastaan nousi täälläkin. Maanalaisia vastarintaryhmien sotimasta kieltäytyneiden metsäkaartilaisten joukoissa oli lopulta noin 30 000 miestä.[55]

Joulukuussa 1941 Suomen hyökkäysvoima alkoi tyrehtyä, ja rintamilla alkoi pari vuotta kestänyt asemasotavaihe.

Reaalipalkoista leikataan neljännes

Kun Suomi yhtyi ”operaatio Barbarossaan” ja hyökkäsi Neuvostoliittoon kesällä 1941, Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen miesjäsenistä suurin osa joutui rintamalle. Aktiiveista ainakin Lindholm, Vuori, Berg ja Teri suljettiin taas turvasäilöön. Yhdistys jatkoi silti toimintaansa, vaikka epäsäännöllisesti ja harvennein rivein.

Poikkeusmääräyksillä leipomoissa lisättiin vuoro-, yö- ja ylitöitä ja leikattiin näistä töistä maksettuja korvauksia.

Hintasulusta huolimatta elintarpeet kallistuivat tuntuvasti. Mielialoja rauhoitellakseen uusi säännöstelyelin – hintaneuvosto – salli enintään 10 prosentin palkankorotukset. Monet leipomoliikkeet suostuivat korotuksiin, kun ammattiyhdistys painosti niitä kirjelmillä ja lehti-ilmoituksilla.

Syyskuun puolivälissä 1942 valtioneuvosto julkaisi *palkkasäännöstelypäätöksen*, jolla oli tarkoitus selkeyttää perin sekavaksi ajautunutta palkkatilannetta. Nimellispalkat tuli nyt järjestää tasolle, joka oli 48 prosenttia vuoden 1939 palkkatasoa korkeampi. Se ei vastannut inflaatiota, mutta osapuilleen 2/3-kompensaatiolinjaa, jota oli määrä noudattaa vastakin.

Työmarkkinajärjestöjen tuli sopia palkkajärjestelyn viemisestä käytäntöön, kunhan ne pysyivät annetuissa raameissa. Käytännössä SAK ja ammattiliitot neuvottelivat työnantajien kanssa indeksipykälän kulloisestakin soveltamista. Näin syntyneet sopimukset tuli alistaa uuden palkkaneuvoston päätettäväksi. Se koostui kolmikantaisesti valtion, STK:n ja SAK:n edustajista.

Alikompensoivan indeksiehdon nojalla sotavuosina suoritettiin muutamia palkantarkistuksia, joiden soveltaminen käytäntöön työllisti ay-aktiiveja. Korotukset määrättiin prosenttimääräisiksi, mikä lisäsi palkkaeroja ja syrji pienipalkkaisia.

Yleisestä palkkalinjasta poiketen Helsingin leipomotyöläiset pitivät kiinni paikallisesti käyttöön otetusta täyskompensoivasta indeksiehdosta (10 prosentin kynnyksellä), mutta korotuksia ei juuri saatu. Ammattiyhdistys saattoi vain vedota, vaatia ja patistaa. Toistuvasti ammattiyhdistys puuttui myös työaikamääräysten noudattamiseen, koska useat liikkeet niitä rikkoivat.

Sotavuosina elinkustannukset kallistuivat virallisen elinkustannusindeksin mukaan kaksinkertaisiksi, mutta todellisuudessa enemmän. Käytössä ollut alikompensaatioperiaate johti siihen, että reaalitulot henkeä kohti alenivat keskimäärin noin neljänneksen ja putosivat vuosien 1934–35 tasolle. Lisäksi verotusta kiristettiin, mm. liikevaihtovero tuli voimaan vuoden 1943 alusta.[56]

Työväestön toimeentulo vaikeutui myös elintarvikepulan takia. Keskeiset elintarvikkeet olivat taas kortilla, mutta korttiannokset olivat niukkoja eikä aina saatu niitäkään. Syrjäseuduilla syötiin taas pettua, rintamaillakin voikukan juuria ja muita korvikkeita.

Leipomotyöväen ammattiyhdistys protestoi kansanhuoltoministeriön säännöstelyohjeita, joissa leipomotyöläiset luettiin kevyen työn tekijöiksi, joiden korttiannokset olivat pienempiä kuin raskaantyön tekijöillä. Yhdistys vaati leipomotyön määrittelyä raskaaksi työksi, mutta tuloksetta.

SAK:n johto oli sitoutunut sotapolitiikkaan, johon kuului myös työläisten elintason alentaminen. Tämä aiheutti tyytymättömyyttä kentällä, mutta avointa kritiikkiä ei voitu esittää. Vasta arvioituaan uudelleen suhteensa sotapolitiikkaan SAK alkoi vaatia oikeudenmukaisempaa palkkapolitiikkaakin. 1943 keskusjärjestön edustajakokous vaati jo täyskompensaatioon siirtymistä.

Sota-ajan kolmikantainen palkkasäännöstelymenettely edisti keskitettyjä neuvotteluja ja pohjusti työehtosopimuksiin siirtymistä jatkossa.

Leipä taas kortilla

Elintarvikkeiden säännöstelyyn oli palattu jo talvisodan alla lokakuussa 1939, jolloin ryhdyttiin jakamaan ostokorttia, nimeltään ”Valtion ostokortti”. Siitä leikatulla kupongilla sai ostaa aluksi yhden kilon sokeria yhdelle henkilölle, ja sen tuli riittää noin kuukauden käyttöön. Sokerin jälkeen kortille joutui kahvi ja pian lähes kaikki tärkeimmät elintarvikkeet ja jatkossa muutkin kulutustuotteet, kuten vaatteet, jalkineet ja saippua.

Väestö oli jaettu ravintotarpeen mukaan viiteen kulutusluokkaan. Päiväannoksen ravintoarvot vaihtelivat kevyen työn tekijöiden 1 100–1 300 kilokalorista (B-kortti) raskaan

Leipäkortteja leikataan. Sotavuosina Suomi palasi korttitalouteen. Myös mustanpörssin kaupalla keinottelijat ja liikemiehet tekivät taas sotavoittoja. (Kuva: Sami Nissinen /Vapriiki)

ruumiillisen työn tekijöiden 2 000–2 800 kilokaloriin (D-kortti). Esim. B-kortilla sai tuolloin ostaa niukan vilja-annoksen lisäksi 2 desilitraa maitoa päivässä sekä voita 150, lihaa 433 ja sokeria 250 grammaa kuukautta kohti. Lihaa sai ostaa sittemmin 14 markalla perhettä ja vuosineljännestä kohti, mikä vastasi kymmenesosaa normaaliajan kulutuksesta.

Säännöstelyn ollessa laajimmillaan kuluttajalla oli käytössään 51 erilaista ostokorttia, jotka koskivat noin 160 eri tuotetta.

Ostokortti tarkoitti vain lupaa ostaa kyseistä tuotetta, mutta ei taannut että sitä oli saatavilla. Hintoja säännösteltiin, mutta ne nousivat tästä huolimatta.

Pelkästään korttiannoksilla työläisperhe ei tullut toimeen. Jatketta hankittiin pitämällä kotieläimiä ja kotitarvepalstoja sekä turvautumalla korvikkeisiin. Helpotusta haettiin myös viljelijäsukulaisilta tai -tuttavilta. Pakko oli turvautua myös mustaanpörssiin, jossa vaadittiin kiskurihintoja. Liikemiehet tekivät taas muhkeita sotavoittoja keinottelemalla ihmisten nälällä.

Köyhemmän kansan pelasti laajemmalta nälänhädältä tällä kertaa peruna – sitä kun oli kohtuullisesti tarjolla.

Leipomoväen ammattiyhdistys sinnitteli läpi ankean ajan

Toisin kuin monet muut ammattijärjestöt, Leipomotyöväen ammattiyhdistys valvoi työehtoja ja piti yllä muutakin toimintaa läpi sotavuosien. Huvitilaisuudet oli kielletty, mutta yhdistys paikkasi yhdessäolon tarvetta mm. kävely- ja teatteriretkillä. Niistä ensimmäinen suunnattiin keväällä 1942 Koiton teatteriin, joka esitti näytelmän *”Uusi kevät”*. Yhteinen vapaa-ajanvietto koettiin vapauttavaksi ja yhteishenkeä elvyttäväksi ankean ajan keskellä.

Jäsenten omastakin keskuudesta löytyi esiintyjäkykyjä, kun kuukausikokouksiin alettiin järjestää ohjelmaa 1943 alusta. Tuolloin joka toinen kokous järjestettiin ”ohjelmallisena kuukausikokouksena”. Se aloitettiin yhteislaululla, välillä käsiteltiin kokousasiat ja sitten siirryttiin ohjelmapuoleen.

Ohjelmanumeroina saattoi olla esim.: *”lausuntaa A. Toivanen, huumoria H. Sänkiaho tai ’Pikku-Pirkko Pirkkalasta’, kanteleen soittoa O. Korhonen ja yksinlaulua rouva Kaarela….”* Ikään kuin sovitteluna sotahengen ja työväenaatteen välillä toisinaan laulettiin Työväenmarssi, toisinaan Vala. Ohjelmapuo-

lesta vastasi *huvi- ja retkeilytoimikunta* uuden vetäjänsä **Olavi Korhosen** johdolla.

Oma lehti elvytetään

Lakkautetun ammattiosaston lehtiperinteen jatkona ammattiyhdistys alkoi julkaista omaa lehteä Emil Rimpiläisen aloitteesta keväällä 1943. Yhdistyksen toimikunta ei ollut aluksi kovinkaan innostunut, mutta kun *"O. Korhonen luki ensimmäisen numeron osastomme keskuudessa toimitetusta lehdestä, jonka huvitoimikunta oli ristinyt 'Jyväksi', se otettiin mielihyvällä vastaan"*.

Ennen sodan päättymistä Jyvää ehdittiin julkaista neljä kaunista numeroa. Lehden ulkoasusta vastasi sihteeri Martta Männynväli, joka sommitteli ja kuvitti lehden sekä kirjoitti tekstit sivuille – kaiken käsin värikynillä. Ilmestyttyään lehti luettiin kokouksessa, minkä jälkeen se kiersi kädestä käteen.

Sosiaaliturvan puutetta leipomotyöläiset pyrkivät paikkaamaan taas omin toimin. Ammattiyhdistys asetti erityisen *"Sairaiden ystävät"* -toimikunnan, jonka tehtävänä oli muistaa vaikean tai pitkäaikaisen sairauden uhriksi joutuneita jäseniä sekä raha-avulla että vierailukäynneillä.

Siivoojat jäseniksi

Uutena työntekijäryhmänä Leipomotyöväen ammattiyhdistykseen liittyivät 1943 Elannon siivoojat, jotka tunsivat jääneensä ymmärrystä vaille Liiketyöntekijäin liiton jäseninä. Siivoojille ryhdyttiin ajamaan 100 markan korotusta kuukausipalkkaan, jolloin se vastaisi leipomoalan aputyöläisen palkkaa. Elannon johto suhtautui esitykseen jyrkän kielteisesti, joten jäätiin odottelemaan aikaa parempaa.

Keskustelua käytiin myös työnjohtajien asemasta. Tärkeäksi katsottiin, että työnjohtajat kuuluisivat yhdistykseen, koska *"sosiaalisesti ajattelevien myötävaikutuksella on mahdollisuus saada parannuksia työntekijäin asioihin"*. Erottaminen tulee kysymykseen vasta silloin, jos työnjohtaja toimii tahallaan työläisten etuja vastaan.

Meijeriliike oli erottanut lakkoon ryhtyneet työntekijänsä 1937, ja heidän tilalleen otetut leipomotyöläiset halusivat nyt liittyä yhdistykseen. Asiaa harkittiin ja pyyntö hyväksyttiin. Näin Meijeriliikkeen työläiset järjestyivät ja perustivat oman työhuonekunnan. Heillä oli valmiina lista epäkohdista, jotka vaativat korjausta: epäsäännölliset työajat, porttien sulkeminen neljä minuuttia ennen työajan alkamista, naisilla pienempi palkka kuin miehillä samasta työstä, saippuan puute, lääkärintodistuksen vaatiminen työntekijän kustannuksella, järjestymiskielto...

Hitler, Mannerheim ja Ryti Mannerheimin syntymäpäivillä 4.6.1942 Immolassa. (SA-Kuva)

Tapaus osoitti jälleen ammatillisen yhteenliittymisen tarpeen. Ei kulunut kuutta vuotta, kun "ay-vapaan" työpaikan työläiset liittyivät taas ajamaan etujaan yhteisvoimin.

Sotapolitiikkaa ei yhdistyksen kokouksissa järin avoimesti arvosteltu – sehän olisi tiennyt linnareissua – ja jatkosodan alkuvaiheissa yhdistys osallistui SAK:n kehotuksesta esim. maanpuolustusjuhliin. Mielialojen muutosta lienee heijastellut, kun vuosina 1943–44 vapaaehtoisia ei enää ilmaantunut S. Sosialidemokraatin asiamiehiksi. Lehti jatkoi sotapropagandan levittämistä, mutta ay-väen piirissä sodanvastaiset mielipiteet olivat leviämässä.

Länsi-Euroopan ay-liike kauhisteli SAK:ta

Kun SAK oli liittynyt tukemaan natsi-Saksan hyökkäyssotaa, länsimaiden ay-järjestöt ja Kansainvälinen ammattiyhdistysliitto KAL olivat katkaisseet suhteensa siihen. SAK:n edustajat kiersivät Euroopassa anelemassa tukea "Suomen erilliselle puolustussodalle", mutta myötätuntoa ei herunut. Muiden maiden ammattiyhdistykset tukivat vastarintaliikkeitä ja taistelua fasismia vastaan.

Sotaleipää. Myös Helsingin Meijeriliikkeen leipomossa leivottiin armeijalle kolmessa vuorossa. (SA-kuva)

Englannin TUC ja Työväenpuolue kehottivat Suomen työväenliikettä kaikin voimin *"vaikuttamaan siihen, että maan hallituksen politiikka muuttuisi, ja Suomi liittyisi taisteluun ihmiskunnan ja sivistyksen puolesta"*.[58]

Norjan LO tuomitsi "SAK:n sotainnon natsien puolella" ja varoitti sen seurauksista. Ne norjalaiset tunsivat läheisesti, sillä miehityksen aikana saksalaiset olivat teloittaneet tuhansia Norjan ammattiyhdistysliikkeen jäseniä. Vastaanotto oli jäätävä myös Ruotsissa.

Maailmansodan käänne

Valpon mielialaraportti syyskuussa 1942:

> *"Ei voida kieltää, että mielialoissa on ollut havaittavissa selvä laskusuunta. Siihen vaikuttaa pääasiassa toivottomalta näyttävä sodan kulku. Kun Saksan kehutut sotajoukot eivät kykene valtaamaan edes Stalingradia, vaikka on sitä yrittänyt jo puolitoista kuukautta, on luottamus niihin heikentynyt ja samalla hiljalleen herännyt pelko, että kuinkahan tässä lopulta oikein tulee käymään... Tällaisissa oloissa ulkomainen ja varsinkin ryssän propaganda kommunistiemme harjoittamasta nyt puhumattakaan voi talven mittaan tuottaa arvaamattomia yllätyksiä."*

Puna-armeija löi fasistien asevoimat maailman sotahistorian suurimmassa taistelussa Stalingradissa tammikuussa 1943. Se muodostui toisen maailmansodan käänteeksi, minkä jälkeen aloite siirtyi Neuvostoliitolle. Sen joukot ajoivat ankarasti taistellen saksalaisen hyökkääjän lopulta Berliiniin asti. Edetessään Puna-armeija vapautti natsien keskitysleirejä, joilta paljastui kaamea totuus.

Ratkaisutaistelut käytiin syvällä Venäjällä. Suomen rintama oli NL:lle toissijainen, vaikka suomalaisjoukot uhkasivat Leningradia, muodostivat osan sen julmasta saartorenkaasta ja sitoivat Puna-armeijan joukkoja.

SAK lopulta rauhan kannalle

Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistys esitti jo lokakuussa 1941, että SAK alkaisi toimia rauhan aikaansaamiseksi. SAK:n johto takertui kuitenkin sotapolitiikkaan ja erotti työvaliokunnastaan arvostelua esittäneen Merimies-

Unionin **Niilo Wällärin** keväällä 1942. Liittotoimikuntien kokousta informoitiin satiaisten raporteista: kentällä arvosteltiin sotapolitiikkaa ja suojeluskuntasopimusta. Sosdem työläisetkin epäilivät kuinka käy, jos aseveli voittaa.

Rauhanteon vaatimus tuli ensi kerran laajempaan julkisuuteen elokuun alussa 1943 ns. 33:n kirjelmässä, joka julkaistiin Ruotsissa – meillä se ei ollut mahdollista. Siinä vaadittiin hallitusta ”muuttamaan kurssinsa sotapolitiikasta rauhanpolitiikkaan”.

Maailmansodan käänne, jäsenistön mielialat ja kasvava rauhanliike alkoivat vähitellen kääntää SAK:n johdon päätä. Natsi-Saksan ja Suur-Suomen ylistys vaimeni Palkkatyöläisen palstoilla. Helsingin Ammatillinen Paikallisjärjestö järjesti kuitenkin yhteisen maanpuolustusjuhlan suojeluskuntapiirin kanssa vielä syksyllä 1943. Tätä juhlaa ei enää mainostettu Leipomoväen ammattiyhdistyksessä.

Ruotsalaiset varoittivat, että natsi-Saksan liittolaisena Suomea uhkaa täydellinen katastrofi. Syyskuussa 1943 Ruotsin LO vaati rauhanneuvotteluja Neuvostoliiton aloitteiden pohjalta viivyttelemättä: *”Tämä ei ole vain Suomen ja Pohjoismaiden vaan koko Euroopan intressi.”*[59]

Järki alkoi voittaa, ja SAK:n neljäs edustajakokous (24–27.10.1943) asettui virallisesti rauhanteon kannalle: *”Työväenluokka tietää, että pieni kansa ei voi elää rauhassa, ellei se pysty rakentamaan hyviä suhteita kaikkiin naapurimaihin… Työväki pitää selvänä, että maan asioita hoitavat tekevät kaikkensa maan irrottamiseksi sodasta heti, kun siihen on mahdollisuus.”* [51]

Uudelleenarvio oli SAK:n sosdem johdolle pakon sanelema välttämättömyys, mutta esim. puheenjohtaja **Vuorelle** myös ilmeisen vakaumuksellinen ratkaisu. Hänestä tuli yksi rauhanopposition johtohahmoista. Jatkossa SAK arvosteli yhä voimakkaammin sodan jatkamista ja vaati hallituksen vaihtamista rauhantekoon kykeneväksi.

Pitkällisten neuvottelujen jälkeen SAK ja STK allekirjoittivat *yleissopimus* huhtikuussa 1944. Sen mukaan liittojen tuli neuvotella keskenään ”työoloja koskevista kysymyksistä” jos jompikumpi osapuoli sitä vaati. Lisäksi mainittiin, että *”järjestöjen välisten sopimusten tekemistä ei periaatteellisista syistä ole myöskään vastustettava”*. Väljää paperia kuvattiin SAK:ssa työehtosopimusperiaatteen tunnustamiseksi, mutta STK:n vaatimuksesta vieläkään ei sanottu mitään työehtosopimuksista.

Sopimuksen aikaansaaminen ilmensi kuitenkin ilmapiirin muutosta. Samaan viittasi se, että vappu sovittiin yleiseksi vapaapäiväksi keväällä 1944.

Aseet vaikenevat

Kun armeija oli lyöty, päätös rauhanneuvotteluihin ryhtymisestä syntyi eduskunnassa äänin 108–45. Aseleposopimus tuli voimaan, ja aseet vaikenivat lopulta Suomen ja NL:n välillä 4. syyskuuta 1944.

Karjalan halkijuoksu

Neljännen sotavuoden alkaessa Puna-armeijan eteneminen Venäjän aroilla heijastui välittömästi mielialoihin Suomessa, mutta sotilaalliseen tilanteeseen ei vielä vähään aikaan. Sotakabinetti vakuutti puolustavansa edelleen Suur-Suomen rajoja.

Loppukeväästä NL esitti taas rauhanneuvotteluja. Kun Suomi torjui yhä neuvottelut, Puna-armeija aloitti suurhyökkäyksen Kannaksella kesäkuussa 1944. Suomalaisten asemat murtuivat ja joukot pakenivat pakokauhun vallassa päiväkausia.

”Kannaksen halkijuoksun” jälkeen rintamatilanne jossain määrin vakautui, kun NL siirsi joukkojaan Keski-Eurooppaan maailmansodan ratkaisutaisteluihin. Suomen armeija sai vahvistuksia natsi-Saksalta, joka toimitti uutta aseistusta ja taisteluosastoja Kannakselle. Niiden ehtona oli, ettei Suomi tee erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa, mihin presidentti Ryti suostui (Ryti-Ribbentrop -sopimus 26.6.1944).

Puna-armeija ylitti vielä Vuoksen ennen kuin taistelut laantuivat heinäkuun puolivälissä.

Suomen armeija oli lyöty – samoin saksalaiset Lapin rintamalla. Vasta nyt Suomen sisäpiirit ryhtyivät hankkimaan rauhaa. Ulkovalloille ilmoitettiin, ettei Rytin aseveli-sopimus Saksan kanssa sitonut Suomea.

Sotaleipää. HOK:n leipomo pyöri sota-ajan pääasiassan naisten voimin, kuten muutkin helsinkiläisleipomot. (SA-kuva)

Liittoutuneiden rauhanehtoina hyväksyttiin: Moskovan rauhan 1940 rajat, Petsamon luovutus, Porkkalan vuokraus NL:lle laivastotukikohdaksi sekä 300 miljoonan dollarin sotakorvaukset. Lisäksi Suomessa olevat saksalaisjoukot tuli riisua aseista ja Suomen armeija saattaa rauhan kannalle. Suomen tuli pidättää ja tuomita sotarikollisensa yhdessä liittoutuneiden kanssa.

Sotavuosilta 1939–45 Suomen henkilötappioksi kirjattiin 95 000 kuollutta, joista noin 85 000 kaatuneina. Menetys oli noin 2,5 prosenttia väestöstä.* Eliniäkseen invalidisoitui noin 50 000 ihmistä. 400 000 evakkoa oli menettänyt kotinsa. Valtakunnan alueesta oli menetetty noin 12 prosenttia. Suurelta osin sotateollisuutta palvellut teollisuustuotanto oli pudonnut puoleen, varastot huvenneet ja valtionvelka lisääntynyt 20-kertaiseksi. Aseveli oli polttanut Lapin.

Maailmansota jatkui vielä muualla vajaan vuoden. Berliinin Puna-armeija vapautti huhti-toukokuun vaihteessa 1945. Natsi-Saksan liittolaisena sotinut Japani oli jo lyöty, kun Yhdysvallat pudotti maailmanhistorian ensimmäiset atomipommit Hiroshimaan ja Nagasakiin elokuussa 1945.

* Suurimmat ihmismenetykset koki Neuvostoliitto. Yli 10 prosentin väestötappion kärsivät myös Puola, Liettua ja Latvia. Myös Saksa menetti runsaat 10 prosenttia vuoden 1939 väestöstään.

Leipomoyhdistys menetti kaksi puheenjohtajaansa

Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistys menetti rikollisen sodan uhrina kaksi puheenjohtajaansa. 2.11.1941 pidettiin ammattiyhdistyksen ylimääräinen kokous, kun rintamalta oli saatu viesti Iivari Björkin kaatumisesta Aunuksen lähellä. Helsingin leipomotyöläiset ja Elintarviketyöläisten liitto olivat menettäneet kunnioitetun puheenjohtajansa.

Syksyn 1941 aikana ammattiyhdistys joutui viettämään hiljaiset hetket myös kaatuneitten jäsentensä **Arvi Messon** ja **Paavo Veijosen** muistoksi. Mutta ei jättänyt tuoni rauhaan leipomoväkeä vieläkään, sillä pian joutui rintamalle myös uusi puheenjohtaja Johan Salmi, ja hän kaatui joulukuussa 1942.

Hänen jälkeensä puheenjohtajan tehtävät uskottiin väliaikaisesti **Eino Hurtalle**. Varsinaiseksi puheenjohtajaksi valittiin seuraavassa vuosikokouksessa **Eemil Liukko**.

Kansalaisoikeudet työväelle – Välirauha aloittaa uuden ajan

Elannon leipätehtaan pakkaaja **Airi Vahtila** muisteli sodan päättymisen jälkeisiä nuoruusvuosiaan Helsingissä:

> *”Oi, se oli niin suloista toivon ja odotuksen aikaa, me soittelimme jatsia Josafatin kallioilla ja unelmoimme.”*

Kansa tervehti rauhaa ilolla. Sotapolitiikka oli lyöty, uusi aika alkamassa.

Suomen ja liittoutuneiden välillä Moskovassa tehty rauhansopimus sisälsi muun ohella määräykset sodanvastustajien vapauttamisestaja vasemmiston kansalaisoikeuksien palauttamisesta, fasistijärjestöjen lakkauttamisesta sekä sotarikollisten ja -syyllisten rankaisemisesta. Rauhansopimusta valvomaan Helsinkiin asetettiin voittajavaltioiden valvontakomissio.

Vasemmistotyöläiset saivat lailliset toimintaoikeudet ensimmäisen kerran vuoden 1918 jälkeen. Keskitysleirien portit aukenivat ja aktiivit palasivat ammatillisen ja muun työväenliikkeen tehtäviin.

Julkisuuteen marssineen SKP:n aloitteesta perustettiin Suomen Kansan Demokraattinen

Liitto SKDL lokakuussa 1944. SKP:n ohella siihen liittyi SDP:stä erotettuja rauhanpoliitikkoja, muuta rauhanoppositiota sekä huomattava joukko sosdem järjestöjä – sekä leipomotyöläisiä.

Valpo, STK ja Pihkalan kaarti olivat polttaneet kortistonsa jo tappion häämöttäessä. Taantumus hiljeni, mutta tarrautui tiukasti asemiinsa. Oikeisto varautui myös asein, joita suojeluskuntalaiset varastoivat ympäri maata. Taistelu maan suunnasta kävi kiivaana.

Kiivaan poliittisen kamppailun jälkeen marraskuussa 1944 nimitettiin maalaisliiton ja SDP:n rauhantahtoisten voimien varaan rakentunut Paasikiven (II) hallitus. Siihen tuli ensimmäisen kerran myös vasemmistotyöväen edustus, kun sosiaaliministeriksi nimitettiin **Yrjö Leino** SKDL:n ja SKP:n edustajana.

Hallitus joutui kamppailemaan raunioiksi ajetun talouden elvyttämiseksi, maan jälleenrakentamiseksi sekä uuden suunnan vakiinnuttamiseksi. Taistelua käytiin kiivaasti myös SDP:n, Maalaisliiton ja muiden porvaripuolueiden sisällä.

Yli 400 000 siirtolaista asutettiin lohkomalla heille omia tiloja. Lisäksi pientiloja ositettiin kymmenille tuhansille rintamamiehille – heille kun tuli luvatuksi sotaan lähteissä omaa maata.

Nuorta väkeä tungeksi kaupunkeihin hakeutuakseen teollisuuden, rakentamisen ja palvelujen aloille. Asuntopula kärjistyi taas Helsingissä. Pula kulutustavaroista ja elintarvikkeista jatkui.

Ay-liike nousee ja yhtenäistyy

”Vuosi 1945 alkoi ripeän toiminnan merkeissä… Olihan juuri muutama kuukausi sitten päästy irtautumaan sodasta ja olivat olosuhteet muuttuneet myönteisemmiksi työväelle… Kotiutuneet miehet toivat uutta toimintatarmoa… ja myös syrjässä pysyneet riensivät tiivistämään yhteistä joukkovoimaa.”

Näin luonnehti ammattiosaston uutta alkua Maitokeskuksen leipuri **Vieno Vepsäläinen**, joka toimi osaston uutterana sihteerinä sodan jälkeisinä vuosina 1945–48.

Vanhan Ammattijärjestön jäsenten sekä nuoremman työläispolven liittyminen SAK: n järjestöihin näkyi jäsenvyörynä ja valtaisana toiminnan nousuna.

SAK oli jo päättänyt, että poliittista syistä vangittuina olleiden katsottiin säilyttäneen jäsenoikeutensa. Yhtenäisen ay-toiminnan periaatteet selkiytettiin SAK:n johdon ja SKP:n yhteistyösopimuksella keväällä 1945. Sopimus merkitsi uutta suuntaa SAK:lle ja uuden yhteistyökauden alkamista. Sopimuksen nojalla ay-liikettä tuli kehittää puolueista riippumattomana työläisten yhteisenä luokkataisteluliikkeenä.

Suunnanmuutoksen merkkinä SAK myönsi 100 000 markkaa sodanaikaisten poliittisten vankien avustamiseen ja ilmaisi tukensa entisille punakaartilaisille ja heidän muistonsa vaalimiselle. SAK sai kutsun *Maailman Am-*

”Palatessaan Otto-veli painoi 35 kiloa”

Jatkossa leipomotyöläisille tutuksi tuleva **Teuvo Kauhanen** kertoi Otto-veljensä paluusta sotareissulta:

”Se rauhanliike oli niin voimakas, kun vuonna 1941 ainakin 3 000 Suomen sotilasta pysäytti itsensä vanhalle rajalle. Sanoivat, että tästä rajasta ei mennä ylitse, että ovat valloittaneet Suomen kamaran, mutta eivät lähde rosvoretkelle. Veljenikin oli siinä porukassa ja löi sitten kiväärinsä maahan ja lähti Suomeen päin. Hänet vietiin sitten vankilaan ja Konnunsuolle kuokkimaan. Oli venäläisten vankien kanssa yhdessä, söivät sammakoita ja sisiliskoja. Siellä hän oli sodan loppuun asti.

Hän näki kuinka venäläisiä vankeja potkittiin kuoliaaksi, kun eivät jaksaneet enää tehdä töitä. Veljeni oli vankina vuosina 1942–1944. Hänet vietiin sellaiseen kylmään betonikoppiin, kun ulkona oli 10 astetta pakkasta, ja vanutettiin siellä sekä yritettiin väkisin saada tunnustus, onko osallistunut vastarintaliikkeeseen. Otto ei tunnustanut mitään, ja häntä pidettiin niissä oloissa kaksi viikkoa ja aina välillä hakattiin.

Sitten kun vuonna 1943–1944 Neuvostoliitto rupesi etenemään ja voitti sodan, Otto-velikin pääsi keväällä pois ja painoi silloin 35 kiloa, sellainen normaalisti 65 kiloa painava mies.

Tämä oli sellainen ensimmäinen aatteellinen opetus siitä, mitä se on, kun ollaan oikealla asialla ja sotaa vastaan rauhan puolesta. Tämä sytytti minussa sellaisen unelman, että ei sota-aseita eikä sotia tarvita.”

mattiyhdistysten liiton MAL:n perustamiskokoukseen, joka pidettiin syyskuussa 1945 Pariisissa. SAK:n osallistumisella oli suuri symbolinen merkitys, sillä sen kautta suomalainen ay-liike palasi siihen kansainväliseen rintamaan, joka oli muodostunut taistelussa fasismia vastaan.

Keskusjärjestön jäsenmäärä nousi vuodenvaihteessa 1944–45 yli 100 000:een, mikä jo ylitti 1930 lakkautetun SAJ:n jäsenmäärän. Seuraavan vuoden (1946) aikana jäsenmäärä vielä kolminkertaistui ja nousi huippuunsa, 342 000:een, vuoden 1947 puolivälin tienoilla.

Useimmissa järjestöissä vasemmistotyöläisten mukaantulo tapahtui toverillisesti. Sosdem johto tunnusti uudet voimat ja teki tilaa, mutta pyrki samalla säilyttämään johtoasemansa. Se synnytti valtataisteluja joissain järjestöissä.

Työväenpuolueiden ja SAK:n kehotus yhteistoimintaan innosti työväkeä keväällä 1945. Yhteisessä vappujulistuksessa vaadittiin uutta suuntaa sisä- ja ulkopolitiikkaan sekä mm. suurteollisuuden kansallistamista. Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto päätti *”osallistua mielihyvin yhteisiin vappujuhliin”*.

Leipomoyhdistyksen uusi alku

Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistys piti ensimmäisen kuukausikokouksensa rauhanteon jälkeen 12. lokakuuta 1944, jolloin mukana oli jo vankeudesta palanneita tovereita. He liittyivät toimintaan vanhoina jäseninä ilman suurempaa dramatiikkaa, kun yhdistyksen sodanaikainen johto ymmärsi realiteetit ja toimintayhtenäisyyden tärkeyden.

Ensimmäisen rauhanvuoden vuosikokouksessa puheenjohtajaksi palasi ”Kypsä-Kalle” Lindholm, joka oli toiminut vanhan Leipomo-osaston ja liitonkin (SRNL) puheenjohtajana. Nyt Kypsä sai äänestyksessä 98 ääntä, Liukko 28, Auvinen viisi ja Teri yhden. Äänestyksellä ikään kuin todettiin tilanne ja voimasuhteet.

Toimikuntaan ja muihin tehtäviin valittiin myös edellisen toimikunnan jäseniä, ja jäsenkirjurina ja rahastonhoitajana jatkoivat entiset. Uusi puheenjohtaja esitti kiitokset edeltäjälleen Emil Liukolle sekä toimikunnalle vaikeissa oloissa tehdystä työstä ammattiyhdistysliikkeen pystyssä pitämiseksi.

Vanha toimikunta esitti toimintakertomuksessaan:

> *”Sota-ajan tiimellyksessä emme voineet riittävän tehokkaasti toimia palkkojen korottamiseksi, vaan oli tyydyttävä niihin mitä palkkaneuvosto suvaitsi hyväksyä. Tämä herpaannutti jäsenistöä, mikä vaikutti masentavasti myös niihin toimihenkilöihin jotka rivien harvenemisesta huolimatta tahtoivat pitää toiminnan vireillä ja valvoa että jäljellä olevista työaikamääräyksistä ja palkkojen indeksikorotuksista pidetään kiinni…”*

Leipuriveteraanien mukaan leipomoalan palkkatasoa voitiin pitää kohtuullisena sotiin asti, mutta niiden aikana taso laski suhteessa muuhun teollisuuteen. Syynä pidettiin naistyövoiman lisääntymistä sekä urakkapalkkojen liukumista muilla aloilla.

Liitonkin johto uusiutuu

Elintarviketyöläisten liitossa uusi suunta vahvistettiin edustajakokouksessa toukokuulla 1945. Kun Kalle Lindholm valittiin liitonkin pj:ksi, historian pyörä oli pyörähtänyt: uusien ay-järjestöjen johto oli samoissa käsissä kuin oli vanhojenkin ennen niiden lakkauttamista. Helsingin leipureista SEL:n liittotoimikuntaan tulivat lisäksi Kaiku Vuori varapuheenjohtajaksi sekä Eero Teri ja Anna Alho jäseniksi.

Liittosihteeriksi Viitasen tilalle valittiin sosialidemokraattien **Emil Kerman**. Yhteistyösopimuksen mukaan liiton valinnoissa ja muissa päätöksissä noudatettiin suhdetta 7–4. Samalla päätettiin ettei puoluepoliittisia erimielisyyksiä tuoda liiton sisälle. Edustajakokouksen kaikki päätökset tehtiin yksimielisesti.

Sota-ajan toiminta joutui kuitenkin punnittavaksi. Kokous poisti julkilausumasta väitteen, että jatkosodan aloitti Neuvostoliitto, ja katsoi *”Suomen liittyneen sotaan Saksan vasallina täyttääkseen kapitalistien Suur-Suomi -haaveet”*.

Kun tiedusteltiin oliko liittotoimikunta tehnyt mitään Suomen irrottamiseksi sodasta, sihteeri Viitanen vastasi kieltävästi: liitto oli noudattanut tiukasti SAK:n ohjeita ja linjaa. Osallistumisesta Aseveliliiton neuvot-

telutilaisuuteen tammikuussa 1943 edustajakokous nuhteli liittotoimikuntaa.[52] Helsingin leipomotyöläisten aloitteen yhteistoiminnasta Neuvostoliiton ay-liikkeen kanssa kokous hyväksyi. Jäsenmaksun edustajakokous kolminkertaisti rahanarvon alenemisen seurauksena. Vastaavasti korotettiin liiton myöntämiä avustuksia.

Edustajakokouksen aikoihin liiton jäsenmäärä oli jo kolminkertaistunut sotavuosista nousten yli 10 000:een, ja siinä se pysyikin seuraavat vuodet. Leipomotyöläisiä jäsenistä oli runsaat 2 000 eli viidesosa. He olivat ravintolatyöläisten ohella edelleen liiton suurin ammattiryhmä.

Kun ammattiosaston pj. oli valittu liitonkin johtoon, osaston vetäjäksi valittiin keväällä 1945 Elannon leipomon pääluottamusmies **Viljo Luostarinen**.

Palkkaliikkeet nousevat

Rauhanajan alkaessa **t**yöllisyys säilyi verraten hyvänä, koska jälleenrakennus, sotakorvaustoimitukset ja siirtolaisten asuttaminen työllistivät rintamalta palanneet yli 400 000 miestä. Teollisuustuotanto ja rakennustoiminta elpyivät ripeästi. Sotakorvausten ansiosta metalliteollisuudesta kehittyi toinen johtava teollisuudenhaara puunjalostuksen rinnalle.

Uusi aika tiesi työnantajien täydellisen mielivallan päättymistä. Silti monet kapitalistit pyrkivät jatkamaan sanelupolitiikkaa ja estämään ay-toiminnan. Useilla työmailla työnantajia pantiin järjestykseen työtaistelujen voimalla.

Työaikoja koskevat poikkeusmääräykset kumottiin syyskuussa 1944. Työvelvollisuuden soveltaminen lopetettiin vähän myöhemmin ja mm. lapualaiskauden työmaaterrorilaki kumottiin. Palkat säilyivät edelleen säännöstelyn piirissä ja tilanne kireänä.

SAK yritti neuvotella ylätason sopimuksia, mutta STK ei suostunut vieläkään myönnytyksiin. Siksi työpaikoilla suuntauduttiin heti rauhanteon jälkeen palkkaliikkeisiin. Yhteiseksi tavoitteeksi muodostui vuoden 1939 reaalipalkkatason saavuttaminen, mitä myös SKP vaati. Se edellytti ainakin 25 prosentin korotusta yleiseen palkkatasoon. Korotuksia ajettiin nyt työmailla, ja samalla tavoiteltiin liittovetoisesti valtakunnallisia työehtosopimuksia.

Leipomotyöläisten tiukka työtaistelu 1945

Helsingin leipomo-osastossa palkkakysymys otettiin esille ensimmäisessä kuukausikokouksessa rauhanteon jälkeen, ja joulukuussa 1944 työehtosopimus päätettiin sanoa ylös. Se oli menettänyt merkityksensä sotavuosien hintavyöryssä. Vaikka käytännön palkkoja oli hieman koroteltu säännöstelypäätöksiä sovel-

Suoimen Elintarvetyöläisten liiton toinen edustajakokous ehdittiin pitää välirauhan aikana 1941. Liiton puheenjohtajaksi valittiin nyt Helsingin Leipomotyöväen ammattiyhdistyksen pj. Ivar Björk, joka oli toiminut vanhan Leipomo-osaston sihteerinä. (Kansan Arkisto)

Toimintaoikeudet ja uusi yhteistyö innostivat työväkeä. Työväenpuolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen yhteinen vappujuhla Stadionilla 1945. (Kansan Arkisto)

tamalla, ohjepalkat olivat vanhan sopimuksen peruja.

Perusteellisen käsittelyn jälkeen ammattiyhdistys päätyi vaatimuksiin, jotka edellyttivät taulukkopalkkojen liki kolminkertaistamista.

Sopimuskaudeksi esitettiin yhtä vuotta ja ostovoiman suojaksi indeksiehtoa (8 prosentin kynnyksellä). Normaalityöajaksi esitettiin alkuperäisen Leipurilain mukaan klo 6-21 (oli 5–22) ja lisäksi pykälää, jolla kielletään aputyöläisten käyttäminen ammattityöhön, kuten sota-aikana oli tapahtunut.

Helmikuussa 1945 päätettiin varautua työtaisteluun, koska työnantajilta ei saatu vastauksia. Nyt katsottiin, että *"perinteistä työstä irtisanoutumista ei enää tarvitse suorittaa, sillä lakkopäätös jo tavallaan katkaisee työsuhteen"*. Työtaistelu sai luvan sekä Elintarviketyöläisten liitolta että SAK:lta. Maaliskuun alussa palkattiin **G. Silfverberg** pariksi viikoksi selvittämään työtaisteluun varautumista pienemmissä leipomoissa.

Palkkaliike sai taas leipomoväen liikkeelle. Kuukausikokouksiin osallistui yli 250 jäsentä ja erillisiin lakkokokouksiin reilusti kaksinverroin.

Lakon alla päätettiin mm. korottaa paistajien ja taikinantekijöiden palkkavaatimusta 200 markalla, vaikka neuvottelijat olivat jo jättäneet alkuperäiset esitykset työnantajille. Liitto suositteli lakon lykkäämistä neuvottelujen jatkamiseksi, mutta kokous päätti, että ei enää lykätä: *"Lakko alkaa perjantaina klo 5 aamulla, ellei siihen mennessä ole saatu sopimusta aikaan"*.

Edeltävänä iltana oli jälleen koolla leipomotyöläisten kokous, jolle esiteltiin välitysmiehen ehdotus: nyt neuvoteltaisiin vain palkoista ja muut pykälät lykättäisiin myöhempiin neuvotteluihin. Tähän kokous ei suostunut, vaan päätti, että neuvottelut on käytävä kaikista pykälistä: *"Sillä, jos lakonuhka väistyisi, tulisimme häviämään jatkoneuvotteluissa…"* Puheenjohtaja Lindholmin tiedustellessa, haluaako kokous vaihtaa neuvottelijat, vastattiin yksimielisesti, että entiset jatkakoon. Kokouksen päätteeksi laulettiin yhdessä Kansainvälinen.

Seuraavan päivän kokouksessa 16. maaliskuuta1945 todettiin: *"Olemme nyt lakkotilassa yhtenäisenä rintamana työnantajia vastaan"*.

Valittiin lakkokomitea ja asetettiin 26 lakkovahtia. Lakkovahdit jaettiin kahteen ryhmään siten, että toinen tarkistaa Sörnäisten puolen leipomot, kokoonkutsujana **Verner Tanner**, ja toinen muun kaupungin, kokoonkutsujana **Kalle Lehtinen**.

He raportoivat lakon alkaneen järjestyneesti ja yhtenäisesti. Lakkolaisten kokouksia pidettiin työväentalon juhlasalissa miltei päivittäin, ja niihin osallistui noin 600 lakkolaista, parhaimmillaan 21. maaliskuuta 628 leipomotyöläistä eli kahta vaille kaikki lakkolaiset. Tuolloin kuultiin, että sopimus oli neuvoteltu valmiiksi, mutta työnantajat kieltäytyvät

allekirjoittamasta ennen kuin saavat takuut leivänhintojen korotuksesta. Tämän jälkeen katsottiin lakon jatkuvan sulkuna, jolta ajalta vaaditaan täysi palkka.

Seuraavalla viikolla (27.3.) kuultiin, että hallitus oli myöntänyt leipomoliikkeille tuotantotukea, ja työnantajat suostuivat allekirjoittamaan sopimuksen. Se hyväksyttiin tyydytyksellä. Hieman jouduttiin joustamaan ammattilaisten ja varsinkin oppilaiden palkoissa, mutta aputyöläisnaisille saatiin jopa vaatimusta parempi ohjepalkka.

Merkittävänä laajennuksena leipomoalan sopimukseen liitettiin nyt sekä leivänlaskijat (pakkaajat) että leipomoiden siivoojat.

SEL:n pj. Lindholm kiitti lakkolaisia ja sanoi yhtenäisen ja päättäväisen taistelun johtaneen paikallisen työehtosopimuksen perusremonttiin uutta aikaa vastaavaksi. Teri kiitti lakkolaisten puolesta Kypsää uhrautuvasta työstä taistelun viemiseksi voittoon. Päätteeksi laulettiin taas Kansainvälinen.

Ohjepalkat kolmikertaistuivat

Helsingin työehtosopimuksen mukaan leipomon ohjepalkat noin kolminkertaistuivat 2 800–5 000 markkaan/kk. Maksetut palkat kohosivat 26–37 prosenttia.* Palkkahaitari kaventui selvästi.

Lisäksi sopimukseen kirjattiin palkkojen indeksiehto ja parannuksia työaikamääräyksiin sekä vuosi- ja sairaslomaetuihin. Ammattityöksi vahvistettiin kaikki työ taikinanteon alkamisesta paistamisprosessin loppuun.

SAK:lle toimitetun lakkolistan mukaan Helsingin leipomolakkoon maaliskuussa 1945 osallistui yhteensä 630 leipomotyöläistä. Heistä oli miehiä 214 ja naisia 416. Järjestäytyneitä oli 603, järjestäytymättömiä 27. Perheellisiä lakkolaisista oli 190, joten valtaosa oli perheettömiä.

Sopimukseen pääsyä helpotti hallituksen päätös myöntää leipomoliikkeille tuotantotukea pehmeän leivän valmistukseen. Kovaleivälle tukea ei myönnetty, minkä johdosta Suomen Höyryleipomo sekä Viipurin rinkelija keksitehdas jäivät sopimuksen ulkopuolelle. Kun hallitus myönsi tuotantotuen kovaleivällekin, nämäkin liikkeet liittyivät Helsingin sopimukseen parin viikon erillislakon jälkeen.

Ammattiosaston tiliselvityksestä ilmeni, että lakon tukikeräyksistä oli jäänyt yli 1 930 markkaa. Se siirrettiin huvitoimikunnalle, jolta samalla toivottiin vilkastuvaa toimintaa.

Osaston neuvottelijoiden tukena olivat liiton miehet – etenkin kun palkka- ja hintaratkaisut tuli sovittaa valtakunnalliseen säännöstelypolitiikkaan - joka siis yhä jatkui. Sen takia neuvotteluihin osallistui myös valtiovallan edustajia ministeritasoa myöten.

Vastaavia sopimuksia leipurityöläiset ajoivat liiton tuella myös Tampereella, Turussa, Lahdessa, Kotkassa ja Oulussa. Leipomotyöläisten sopimustoiminta alkoi saada yhtenäisempää valtakunnallista luonnetta.

Keväällä 1945 käytiin voitollisia työtaisteluja useilla aloilla. Monet työtaistelut käytiin spontaanisti ilman liittojen tai ammattiosastojenkaan päätöksiä. Pontimena oli alas painetun elintason parantaminen ja muiden sota-ajan vääryyksien oikaisu, mutta työtaisteluja alettiin taas syytellä kommunistien masinoimiksi ja poliittisiksi.

Valtiojohtoinen palkkaremontti

Hallitus pyrki saamaan taloustilanteen hallintaan mm. vakauttamalla palkat ja hinnat. Ayliikkeen vaatimuksesta lakkautettiin vanha palkkaneuvosto ja tilalle muodostettiin uusi *hinta- ja palkkaneuvosto*. Sen oli määrä hillitä hintojen ja vuokrien nousua ja ohjata palkkakehitystä oikeudenmukaisesti. Säätely nojautui uusittuun valtalakiin, johon jäi edelleen valtioneuvoston oikeus kieltää työtaistelut.**

Kesäkuussa 1945 julkaistiin valtioneuvoston *palkkaohjepäätös*, jolla määriteltiin hinta- ja palkkapolitiikan uudet perusteet. Nyt määriteltiin ensimmäisen kerran valtakunnalliset ohjepalkat sekä perusteet eri palkkaluokille ja työkohtaisille lisille – ja tämä tehtiin säädösteitse. Päätöksessä maa jaettiin kustannustason perusteella neljään paikkakuntaluokkaan ja palkat neljään palkkaryhmään, kussakin omat taulukkonsa miehille ja naisille.

* Sota-ajan säännöstelypäätöksillä palkkoja oli nostettu siten, että käytännön palkat olivat ennen lakkoa noin 1 900–3 710 markkaa.

** Sota-ajan erilliset hinta- ja palkkaneuvostot yhdistettiin hinta- ja palkkaneuvostoksi, jonka alaisuudessa toimivat hinta- ja palkkajaostot. Näihin elimiin tuli valtion, SAK:n ja STK:n lisäksi myös MTK:n edustus, jolloin niistä muodostui säännöstelykauden korporatiivinen työmarkkinamalli, ns. nelikanta.

Uusi alku. Elintarvetyöläisten liiton edustajakokouksessa 1945 liiton johto uudistui, kun vasemmistotyöväki oli saanut toimintaoikeudet. Puheenjohtajaksi valittiin Helsingin Leipomo-osaston Kalle Lindholm, joka oli johtanut lakkautettuakin liittoa ja istunut lähes pari kymmentä viime vuotta vankiloissa. (Kansan Arkisto)

Ensimmäisessä kalleusluokassa, kuten Helsingissä, miesten palkaksi tuli 27–35 mk/t (5400–7000 mk/kk), naisilla 23–29 mk/t (4600–5800 mk/kk).

Lisäksi määriteltiin erikoisperusteita, ”momentteja”, kuten ammattitaito-, raskaan- ja likaisentyönlisät.

Urakkapalkan tuli olla vähintään 30 prosenttia aikapalkkaa korkeampi, mutta sille ei asetettu ylärajaa. Näin urakkapalkka saattoi nousta jatkossa enemmänkin, mikä lisäsi palkkaeroja kiinteäpalkkaisiin aloihin nähden. Myös lisien soveltaminen saattoi vaikuttaa merkittävästi käytännön ansioihin.

Palkkapäätös oli tarkoitettu eräänlaiseksi perusremontiksi ja paluuksi rauhanajan palkkaoloihin sotasäännöstelyn jälkeen. Liitot velvoitettiin neuvottelemaan alakohtaiset sopimukset palkkapäätöksen rajoissa. Päätös loi näin raamit, joita sitten neuvotteluissa yritettiin soveltaa ja venytellä, kuten tapahtui sotaajankin palkkasäännöstelyssä.

Palkkoja nostettiin, mutta samalla luovuttiin palkkojen indeksisidonnaisuudesta. Tämä innosti kapitalisteja ja kauppiaita korottamaan hintoja.

Monet työnantajat hangoittelivat palkkapäätöksen soveltamista, mikä aiheutti voimakasta liikehdintää loppukesällä 1945. Esim. Helsingissä metallityöläiset marssivat kymmentuhantisena joukkona mielenosoitukseen Suurtorille ja uhkasivat totaalisella lakolla. Liikehdintää esiintyi muillakin aloilla ja paikkakunnilla. Taistelumielellä olivat taas Helsingin leipuritkin.

”Palkkoihin saatava parannusta”

Helsingin leipomotyöläisten keväällä 1945 tekemä työehtosopimus vanheni parissa kuukaudessa hintavyöryn takia. Jo kesällä jouduttiin vaatimaan korvausta, ja nyt voitiin vedota myös valtioneuvoston palkkapäätökseen.

Toimintakertomukseen kirjattiin: *”Mutta toistuvien hintojen korotusten jälkeen olimme pian taas sen asian edessä, että palkkoihin on saatava parannus. Tällä kertaa saimme korjauksen valtion uuden palkkaohjesäännön mukaan, jonka pohjalta käytiin myös neuvotteluja työnantajain kanssa, mutta niissä ei päästy tuloksiin. Palkkaneuvosto ratkaisi asiamme heinäkuulla 1945.”*

Neuvotteluissa ammattiosaston tavoitteena oli palkkapäätöksen korkein palkka 7 000 mk/kk opinkäyneille miehille (oli 5 000 mk) ja muille vastaavasti. Työnantajat tarjosivat

tuhat markkaa vähemmän väittäen leipomotyön muuttuneen ”enemmän yksinkertaiseksi vaihetyöksi”.

Liittovetoisiksi muodostuneissa neuvotteluissa* päädyttiin tulokseen, joka oli palkkojen osalta kompromissi ja sisälsi mm. opinkäyneiden ammattileipureiden jakamisen kahteen palkkaryhmään.

Ammattiyhdistyksen toimikunnan enemmistö kannatti neuvottelutuloksen hyväksymistä, mutta leipomotyöläisten yleisessä kokouksessa se hylättiin. Päätettiin pitää kiinni alkuperäisistä vaatimuksista ja vaihtaa neuvottelijoiksi Heikki Sänkiaho, Viljo Luostarinen ja **Aarne Henriksson**. Tämä oli näpäytys puheenjohtaja Lindholmille, joka oli vetänyt neuvotteluja ja puolsi tuloksen hyväksymistä.

Koska neuvottelut kariutuivat, asia joutui hinta- ja palkkaneuvoston ratkaistavaksi. Sen päätöksellä leipomoalan palkat järjesteltiin siten, että ne olivat lähempänä ammattiyhdistyksen vaatimuksia. Tiukka taisteluasenne toi jälleen tuloksia, vaikka täysin tavoitteita ei saavutettu. Ratkaisun hyväksymistä säesti taas nurina pakkopäätöksestä.

* Työnantajia neuvotteluissa edustivat Ol. Elanto/Tanner & Laine, Primula/Väyrynen, Colombia/Pajari, Maanvilj. Maitokeskus/Hornborg, Helsingin Meijeriliike/Yrjölä ja HOK:n edustajat. Työläisten neuvottelukuntaa johti SEL:n pj. Lindholm.

Opinkäyneet eriytettiin nyt ensimmäisen kerran kahteen palkkaryhmään: a) erikoistyöntekijät, joita olivat taikinantekijät, paistajat ja sokerileipurit, ja b) muut opinkäyneet työntekijät. Näin leipomotyöläisille määriteltiin neljä eri palkkaryhmää entisten kolmen sijasta, mikä vastasi palkkaohjepäätöksen rakennetta.

”Erikoistyöntekijän” palkaksi tuli korkein sallittu aikapalkka, 7 000 mk/miehet ja 5 800 mk/naiset. Taulukoiden mukaisiin ohjepalkkoihin saatettiin lisätä ”momentteja” (lisiä). Näin muodostunut käytännön palkka ei saanut ylittää ohjepalkkaa 15 prosenttia enempää. Oppilaspalkat määriteltiin nyt ensi kerran prosenttimääräisinä, 60–90 prosentiksi opinkäyneiden ohjepalkoista laskettuna.

Uudet palkat tulivat maksuun heinäkuun alusta 1945.

Työnantajat nostivat taas kovan valituksen kustannusten noususta. Suomen Leipuriliitto vaatimaan hinnankorotuksia leipätuotteille ”vaikka sulku-uhan voimalla”. Vaatimukset johtivatkin hinnankorotuksiin syksyllä 1945.

Kesän 1945 sopimusneuvottelujen yhteydessä Helsingin leipomotyönantajat siirsivät palkka-asioitten hoidon Suomen Leipuriliitolle, mutta senkin asema sopijaosapuolena jäi epäselväksi.

Kolme suurta kansanrintamayhteistyöhön

Kansan rauhantahto tuli selkeästi esiin maaliskuun 1945 eduskuntavaaleissa, joihin vasemmistotyöväki saattoi osallistua vapaasti ensimmäisen kerran Suomen itsenäisyyden aikana. Ennätysvilkkaissa vaaleissa vajaat puoli vuotta toiminut SKDL saavutti voiton ja nousi suurimmaksi eduskuntaryhmäksi 51 edustajalla.

Vaalien jälkeen työväki ajoi näkyvästi demokraattisten voimien hallitusta. Myös Leipomotyöväen ammattiyhdistys vaati kansanrintamaa.

Kun SDP:kin johto teki uudelleen arviot, SKDL:n, maalaisliiton ja SDP:n eduskuntaryhmät saattoivat solmia ns. *kolmen suuren sopimuksen*, joka vakiinnutti rauhantahtoisen ja demokraattisen hallitussuunnan. Se sisälsi uuden, rauhantahtoisen ulkopolitiikan, kansan elintason ja sosiaaliturvan parantamisen, hallintokoneiston demokratisoinnin ja suurpääoman kansallistamistavoitteen.

Sopimuksen pohjalta muodostettiin *Paasikiven (III) hallitus*, jossa työväenliikkeen edustus oli edellistä vankempi. Kolmen suuren lisäksi hallituksessa oli mukana edistyspuolueen ja RKP:n edustajia.

Odotukset olivat korkealla työpaikoilla ja vasemmiston keskuudessa. Tulevaisuuden usko levisi myös edistyksellisen porvariston piirissä. Maalaisliittolainen sisäministeri **Urho Kekkonen** hahmotteli ”elämänhaluisen Suomen tulevaisuutta Neuvostoliiton hyvänä naapurina”.

Uusi suunta vahvistui vielä kesän 1945 kunnallisvaaleissa, joissa SKDL ja SDP olivat yhteisessä vaaliliitossa saavuttaen huomattavan voiton.

Hallinnon demokratisoinnin osana joitain vasemmistolaisia nimitettiin julkisiin virkoihin, mm. Yleisradioon ja Valtiolliseen poliisiin. Uusi Valpo ryhtyi valmistelemaan mm. fasististen järjestöjen lakkautusta ja selvittämään oikeiston asekätkentäjuttua.

Työn touhua Viipurin Keksi ja Rinkeli Oy:n leipomossa 1946. Leipomo sijaitsi Taivaskalliontiellä Käpylässä. (HKM)

Työehtosopimusten läpimurto

Paikallisen kuohunnan vanavedessä ammattiliitot ajoivat valtakunnallisia työehtosopimuksia, joille keskitetty palkkasäännöstely loi puitteita. Metalli ja Merimies-Unioni vaativat jo kesällä 1944 valtakunnallisia työehtosopimuksia ja uhkasivat syksyllä työtaisteluilla. SAK:n sosdem johto vetosi jälleen työnantajiin: se tarvitsi näyttöjä, koska väki oli kävelemässä ohi ja kommunistien kannatus noussa.

STK ymmärsi huolet, halusi tukea sosdem johtoa ja suostui minimipalkkasopimuksiin, joilla määriteltiin alakohtaiset vähimmäispalkat.[53] Tällaisia sopimuksia solmittiin useille aloille lakkouhkien säestyksellä, mutta työnantajat korostivat, että kyse ei ole varsinaisista työehtosopimuksista. Neuvottelutulokset tuli yhä alistaa palkkaneuvoston ratkaistavaksi.

Valtakunnalliset minimipalkkasopimukset sisälsivät vain suppeita palkkapykäliä, mutta toimivat välivaiheena laajempiin työehtosopimuksiin siirryttäessä.

Työväenluokan voimistuessa työnantajat eivät voineet enää niistä kieltäytyä. Vaihtoehtona oli laajat selkkaukset uusien voimien johdolla, nousukauden voittojen menetys ja työväenliikkeen radikalisoituminen.

Kun minimisopimuksiin liitettiin määräyksiä muistakin työehdoista, voitiin puhua varsinaisista työehtosopimuksista. Vuosi 1945 muodostuikin niiden läpimurtovuodeksi.

Vuoden päättyessä oli tehty 72 valtakunnallista työehtosopimusta ja niiden piirissä oli noin 190 000 työntekijää. Seuraavan vuoden lopulla sopimuksia oli jo toista sataa käsittäen yli 370 000 työntekijää ja lähes 9 000 työnantajaa.[54]

Uudet ohjepalkat olivat reilusti kaksin- tai kolminkertaiset sotaa edeltäneisiin nähden. Se vastasi osapuilleen hintojen nousua ja merkitsi palkkojen reaaliarvon palautumista sotaa edeltäneelle tasolle ja joillain aloilla parannustakin. Naisten palkat nousivat noin 70 prosenttiin miesten palkoista.

Kun työehdoista sopiminen muuttui valtakunnalliseksi ja keskitetyksi, sopimuksiin ikään kuin kirjattiin ne saavutukset, jotka työläiset olivat vuosikymmenten toiminnalla saavuttaneet työpaikoilla ja paikallisesti. Mutta sopiminen tapahtui edelleen valtiollisen palkkasäännöstelyn puitteissa.

Näin hallinnollinen sääntely vauhditti työehtosopimuksia, mutta asetti samalla palkoille rajat. Sopiminen oli yhä valtiovetoista, kolmi- tai nelikantaisesti valmisteltua ja ylhäältä ohjattua. Sotien jälkeen muotoutunut työehtojen säätely oli siten lähempänä korporatiivista työmarkkinakäytäntöä kuin vapaan sopimisen mallia.

Leipomoalan valtakunnallinen työehtosopimus

Työehtosopimusten ensiaallossa olivat myös leipomotyöläiset mukana. Helsingin heinäkuisen (1945) sopimuksen jälkeen Elintarvetyöläisten liitto neuvotteli samankaltaiset palkkasopimukset muihinkin isompiin kaupunkeihin. Niiden sekä palkkaohjepäätöksen pohjalta liitto käynnisti neuvottelut Suomen Leipuruliiton kanssa valtakunnallisen työehtosopimuksen aikaansaamiseksi.

Sopimukseen päästiin ilman suurempia ongelmia, kun työnantajaleirissäkin periaate oli hyväksytty – paineen edessä, mutta kuitenkin. Näin syntyi leipomoalan ensimmäinen valtakunnallinen työehtosopimus syksyllä 1945.

Pääkaupungin leipomotyöläisten työ- ja palkkaehtoihin valtakunnallinen sopimus ei välittömästi juuri vaikuttanut, sillä täällä käytännön palkat olivat valtakunnallista tasoa paremmat.

Lisäksi Helsingin paikallissopimus sisälsi tärkeitä pykäliä, joita toistaiseksi ei ollut liiton sopimuksessa.

Leipomon lisäksi SEL solmi loppuvuodesta 1945 maatakäsittävät sopimukset myös lihanjalostus-, panimo- ja virvoitusjuomaaloille.

Vakautus kaatuu hintavyöryyn

Sodan jäljiltä maan talous oli sekasorrossa ja oikeistovoimat sabotoivat kiivaasti kolmen suuren hallituksen vakautuspyrkimyksiä.

Tavarapulan jatkuessa hallitus päätyi korottamaan mm. maataloushintoja ja käsityöläistaksoja. Leipomoidenkin omistajat saivat korotuksensa. Inflaatio kiihtyi. Mustapörssi kävi taas kuumana. Valtiontalouden horjuessa romahduksen partaalla markka devalvoitiin. Kansan kiukkua lisäsi setelien leikkaus vuodenvaihteessa 1945–46.*

Korttitalous jatkui vielä pitkään sodan jälkeen. Merkkitapauksena juhlittiin Heraklesrahtilaivan saapumista Turun satamaan 24.2. 1946. Laivasta purettiin kahvisäkkejä, joiden kyljessä luki Cafe du Brasil, ja kohta työläiskodeissakin juotiin oikeat pullakahvit, vaikka kahvi pysyi kortilla vielä vuosia.[62]

Leipomoväkeä prässätään raameihin

Tyytymättömyys lisääntyi työläisten keskuudessa, mutta hallitukseen osallistuvien työ-

* Vuodenvaihteessa 1945-46 Suomessa toteutettiin setelien vaihto eli leikkaus, jolloin käteisenä olleet isot setelit leikattiin kahtia. Setelin toinen puoli kävi maksuvälineestä, jonka arvo oli puolet entisestä. Toinen puoli oli luovutettava valtiolle pakkolainana, joka maksettiin takaisin 1949.

Työnteettäjät järjestäytyvät uudelleen

Perinteisesti leipomoalan palkkasopimukset olivat paikallisia, ja Helsingin neuvotteluissa ratkaiseva osa oli suurimpien leipomoliikkeiden omistajilla. Paikallinen Leipuriliitto jäi sivuosaan ja nukahtikin jo ennen sotia.

Toisen maailmansodan jälkeen sopimustoiminta kehittyi valtakunnalliseksi ja työnantajien yhteistoiminta tiivistyi. Elintarviketeollisuuden ja -kaupan yritykset perustivat yhteiseksi etujärjestökseen Elintarviketeollisuusliiton (ETL) 1943. Sen yhteyteen perustettiin Leipäteollisuusyhdistys ry, joka pyrki käymään myös tes-neuvotteluja.

Kesällä 1945 liikealojen työnantajat perus¬tivat varsinaiseksi työmarkkinajärjestökseen Liiketyönantajain Kes¬kus¬liiton (LTK), johon myös monet leipomoliikkeet liittyivät. Sekin pyrki saamaan sopijajärjestön aseman leipomoalalla. Järjestön edustavuus oli kuitenkin hatara yksityispuolellakin ja kokonaan ulkopuolella olivat osuustoiminnalliset leipomot. Ne puolestaan olivat perustaneet yhteisjärjestökseen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) jo 1916.* Murrosvaiheen jälkeen leipomoalan sopijaosapuoliksi selkiytyivät Elintarviketyöläisten liitto ja Liiketyönantajin Keskusliitto.

Toimialajärjestöksi määritelty Suomen Leipuriliitto pyrki puhumaan etenkin pienten ja keskisuurten leipomoiden äänellä. Sen jäsenmäärä nousi sotien jälkeen noin 300:aan, kun leipomoliikkeitten lukumääräksi koko massa arvioitiin noin 1 600.

* Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (KK) perustettiin Elannon johdolla työväen osuuskauppojen aatteelliseksi keskusjärjestöksi vuonna 1916. Näin porvareitten kaappaamasta Pellervosta irtautuneet työväen osuusliikkeet muodostivat edistysmieleisen eli E-liikkeen. Keskusliikkeekseen KK:n jäsenosuusliikkeet perustivat Suomen Osuustukkukaupan (OTK) 1917. Porvarillisten osuuskauppojen keskusliikkeenä jatkoi SOK.

Ammattiyhdistysväki vaati kolmen suuren hallitusohjelman toteuttamista venkoilematta. Helsingin ammatillisen paikallisjärjestön mielenosoitus hallitusohjelman toteuttamisen puolesta 7.6.1946 eduskuntatalolla (Kansan Arkisto)

väenpuolueiden edustajat puhuivat maltista ja sotakorvaustoimitusten rauhoittamisesta työtaisteluilta.

Helsingin leipomo-osasto vaati uutta palkankorotusta jo loppuvuodesta 1945 vetoamalla oman sopimuksensa indeksipykälään, mutta hinta- ja palkkaneuvosto hylkäsi esityksen. Sen jälkeen SEL:n palkkaliikettä vetivät panimo- ja virvoitusjuomatyöläiset, jotka antoivat lakkovaroituksen kevättalvella 1946. SAK:n työvaliokunta kielsi lakon palkkasäännöstelyn vastaisena, mutta työläiset aloittivat työtaistelun kiellosta huolimatta. Vaikka työtaistelu leimattiin ”korpilakoksi”, hinta- ja palkkaneuvosto myöntyi kahdeksan prosentin palkankorotukseen, jonka oli määrä koskea kaikkia elintarviketyöläisiä.

Helsingin leipomotyöläiset kuitenkin hylkäsivät ratkaisun ja uudistivat oman esityksensä: 15 prosentin korotus ohjepalkkoihin ja 10 prosenttia vuorotyölisiin. Vaatimuksen tueksi päätettiin lopettaa työt 11.3.1946 klo 5 aamulla.

Seuraavaan kokoukseen osallistui 550 jäsentä sekä raskasta kalustoa johtoportaista: Elintarvetyöläisten liitosta sihteeri E. Kerman ja kaksi muuta toimitsijaa sekä SAK:n puheenjohtaja **Erkki Härmä**. Luennoivat talouspolitiikasta ja ilmoittivat ettei SAK eikä SEL:n liittotoimikunta ole myöntäneet lakkolupaa. Tuomitsivat leipomotyöläisten työtaistelun korpilakoksi. SAK:n Härmä lopetti luentonsa: *”Jos nyt lähdetään lakkoon, on se vahingoksi ei vain leipureille vaan koko työväenluokalle… Teidän on hyödytöntä ryhtyä taistelemaan hallitusta vastaan.”*

Äänestyksessä lakon puolesta annettiin 283 ääntä vastaan 263. Sääntöjen edellyttämä kahden kolmasosan määräenemmistö ei täyttynyt, ja päätökseksi tuli: *”Siihen 8 prosentin korotukseen on tyytyminen, mutta asiaan palataan”*.

Äkäiset leipomotyöläisten vaativat, että liiton on kutsuttava koolle leipurien maatakäsittävä kokous, johon liitto suostuikin. Tässä kokouksessa eroamispuheet olivat jo lauhtuneet, mutta leipureille vaadittiin oma toimitsija. Lisäksi vaadittiin liittoa toimimaan jäsenten eikä hallituksen puolesta, ammattiosastojen kunnioittamista sekä kamppailua urakkapalkan toteuttamiseksi.

SEL:n kahdeksan prosentin palkankorotus muodostui joka tapauksessa aikapalkkaalojen yleiseksi korotuslinjaksi keväällä 1946.

Juuri asetettu **Mauno Pekkalan** (SKDL) hallitus kaavaili uutta ”vakautusohjelmaa tuo-

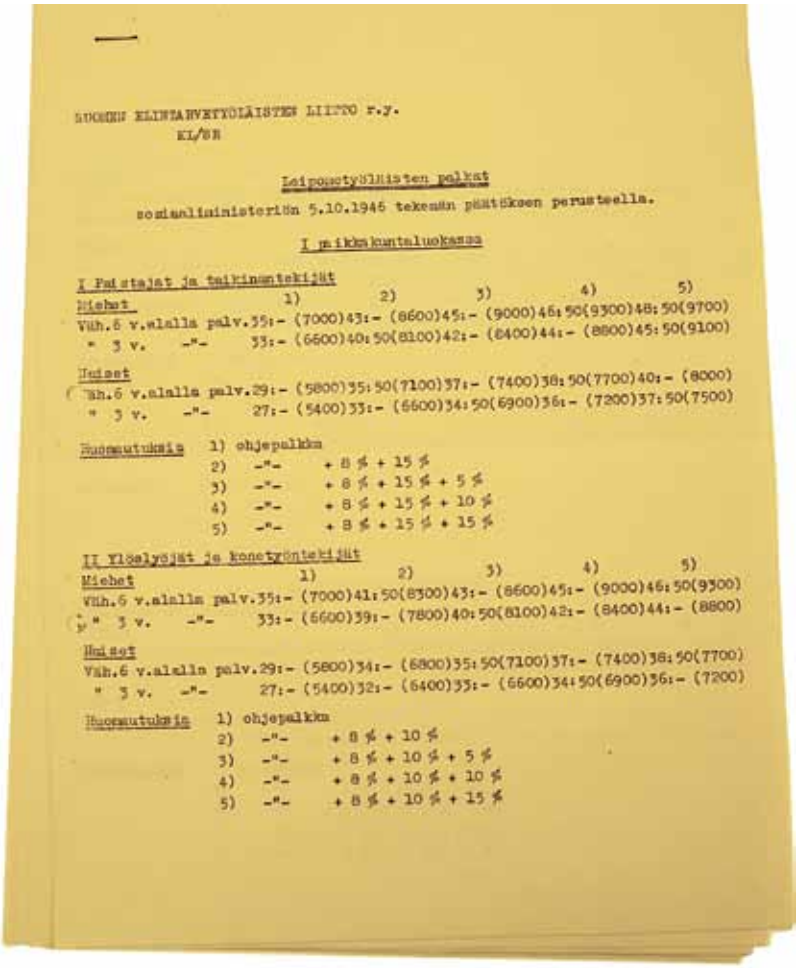

SUOMEN ELINTARVETYÖLÄISTEN LIITTO r.y.
KL/SR

Leipomotyöläisten palkat
sosiaaliministeriön 5.10.1946 tekemän päätöksen perusteella.

I paikkakuntaluokassa

I Paistajat ja taikinantekijät

	1)	2)	3)	4)	5)
Miehet					
Vähn.6 v.alalla palv.	35:- (7000)	43:- (8600)	45:- (9000)	46:50 (9300)	48:50 (9700)
" 3 v. -"-	33:- (6600)	40:50 (8100)	42:- (8400)	44:- (8800)	45:50 (9100)
Naiset					
Vähn.6 v.alalla palv.	29:- (5800)	35:50 (7100)	37:- (7400)	38:50 (7700)	40:- (8000)
" 3 v. -"-	27:- (5400)	33:- (6600)	34:50 (6900)	36:- (7200)	37:50 (7500)

Huomautuksia
1) ohjepalkka
2) -"- + 8 % + 15 %
3) -"- + 8 % + 15 % + 5 %
4) -"- + 8 % + 15 % + 10 %
5) -"- + 8 % + 15 % + 15 %

II Ylösalyöjät ja konetyöntekijät

	1)	2)	3)	4)	5)
Miehet					
Vähn.6 v.alalla palv.	35:- (7000)	41:50 (8300)	43:- (8600)	45:- (9000)	46:50 (9300)
" 3 v. -"-	33:- (6600)	39:- (7800)	40:50 (8100)	42:- (8400)	44:- (8800)
Naiset					
Vähn.6 v.alalla palv.	29:- (5800)	34:- (6800)	35:50 (7100)	37:- (7400)	38:50 (7700)
" 3 v. -"-	27:- (5400)	32:- (6400)	33:- (6600)	34:50 (6900)	36:- (7200)

Huomautuksia
1) ohjepalkka
2) -"- + 8 % + 10 %
3) -"- + 8 % + 10 % + 5 %
4) -"- + 8 % + 10 % + 10 %
5) -"- + 8 % + 10 % + 15 %

Vuoden 1946 palkkapäätös, jonka leipomotyöläiset hyväksyivät niukalla enemmistöllä nuristen. Päätös mutkisti leipomoalan palkkarakennetta, kun palkkaryhmittelyjä ja erilaisia työlisiä lisättiin, ja lisiä sovellettiin eri tavoin eri ryhmiin. Prosenttiperusteiset lisät venyttivät palkkahaitaria. Miehillä ja naisilla oli yhä erilliset palkkataulukot.

tannon ja elintason kohottamiseksi". Ohjelman laatimisen ajaksi ay-johto hyväksyi kesästä 1946 vuoden loppuun kestävän hinta- ja palkkasulun eli "linnarauhan".

Se ei kuitenkaan tyydyttänyt leipomotyöläisiä eikä muittenkaan alojen kenttäväkeä.

Taas lakkovaroitus leipureilta

Kesä 1946 oli kaunis. Syksy toi taas kiukkuiset leipurit kokoukseen, ja nyt vaadittiin palkkoihin 30 prosentin urakkahyvitystä. Vaatimus perustui siihen, että palkkaohjepäätöksessä urakkapalkkojen taso määrättiin vähintään 30 prosenttia aikapalkkoja korkeammaksi, ja leipomotyö katsottiin käytännössä urakkaluontoiseksi. Vaateen tueksi julistettiin lakkouhka. Kiitosta annettiin *"Elannon leipomotovereille, jotka ovat uranuurtajia nyt alkaneessa palkkaliikkeessä"*.

Ammattiosaston kokouksessa 6.10.1946 – läsnä noin 250 jäsentä – kuultiin sitten hinta- ja palkkaneuvoston päätös, jonka valtioneuvosto oli jo vahvistanut. Parannusta oli tullut, mutta ei vaatimusten mukaan. Päätöstä runnaamassa liiton puheenjohtaja, Leipomoosaston oma mies, Kalle Lindholm. Äänestyksessä palkkapäätös hyväksyttiin 118 äänellä vastaan 98.

Käyttöön tuli mutkikas lisäjärjestelmä, ja lisäksi opinkäyneiden molemmat palkkaryhmät jaettiin kahtia työkokemuksen perusteella: yli ja alle kolme vuotta ammatissa kolmivuotisen oppiajan jälkeen (tai yli ja alle 6 vuotta ammatissa). Ryhmä "muut ammattityöntekijät" jaettiin edelleen kahtia, koska erittäin raskaantyönlisää maksettiin eri perustein leipojille (ylöslyöjät) ja koneissa työskenteleville (10 %) sekä muille (5%). Lisien avulla käytännön ansioihin saatiin hieman

korotusta, vaikka ohjepalkat pidettiin sulussa.

Myöntämättä leipomotyön urakkaluontoisuutta työnantajat ja säännöstelyviranomaiset selittivät lisien lähentävän ansioita urakkapalkkoihin. Joka tapauksessa palkanmuodostus mutkistui ja palkkahaitari venyi, koska lisiä maksettiin enemmän taulukoiden ylä- kuin alapäähän.

Helsingin palkkaratkaisu sovellettiin jälleen koko maahan. Leipämellakoita pelkäävät viranomaiset eivät rohjenneet suostua leivänhinnan korotuksiin, mutta tyynnyttivät leipomoyrittäjät myöntämällä taas korotusta leivän tukipalkkioihin.

Tuotteiden saatavuuden paraneminen rauhoitti mustaa pörssiä, ja hintakehitys hieman tasaantui vuoden 1946 aikana. Indeksin nousuksi mitattiin 16 prosenttia, kun se edellisinä vuosina oli ollut kaksi kertaa nopeampaa. Maan talous koheni muutenkin. Leipomotuotteiden valmistus lisääntyi, vaikka raaka-aineiden niukkuus rajoitti yhä toimintaa.

Vuodet 1945–46 olivat leipomotyöläisille miltei jatkuvaa palkkaliikettä. Parannuksia saatiin, mutta ei kaikkea mitä tavoiteltiin. Ja liikehdintä näytti jatkuvan…

Linnarauha päättyi vuoden 1947 alussa, jolloin Leipomo-osasto kävi neuvotteluja lähinnä työaikapykälistä. Sovittiin mm., että vuoden alusta voimaantullut työviikon lyhennys tunnilla 47-tuntiseksi toteutetaan tekemällä lauantaina seitsentuntinen työpäivä.

SAK:lta yleislakkouhka

Kun liikehdintä kiihtyi ja SAK:n edustajakokousvaalit lähenivät, keskusjärjestön sosdem johtokin ryhtyi vaatimaan palkankorotuksia, ylikompensoivaa indeksiehtoa ja tiukempaa hintavalvontaa.[55] Hallituksen hylättyä SAK:n esitykset, järjestö uhkasi yleislakolla. Tukilakkoja puhkesi.

Paineen alla Pekkalan hallitus antoi uuden palkkapäätöksen, jossa korotukset olivat noin viisi markkaa tunnille. Lisäksi palkat sidottiin jälleen elinkustannusten kehitykseen, mutta nyt ylikompensoivalla indeksiehdolla. Myös lisiä korotettiin.

Uutta sosiaalipolitiikka ennakoi hallituksen lupaus perhelisän käyttöönotosta. Sitä alettiin maksaa lapsilisän nimellä lokakuun

SUOMEN
ELINTARVETYÖLÄISTEN LIITON
ÄÄNENKANNATTAJA
NÄYTENUMERO 1

SEL:n lehden näytenumero ilmestyi 1946 vielä ilman varsinaista nimeä.

alusta 1947. Lisän suuruus oli 500 markkaa kuussa alle 17-vuotiasta lasta kohden, ja se maksettiin ensisijaisesti äideille.

Urakkapalkkaa tavoitellaan

Syksyllä 1947 Helsingin leipomotyöläiset asettivat jälleen tavoitteeksi urakkalinjan eli 30 prosentin tasokorotuksen, ja saatteeksi lakkouhan. Leipomotyöläisten kokouksessa ammattiosaston puheenjohtaja Viljo Luostarinen kertoi, että neuvottelut eivät johtaneet tulokseen, joten asia oli alistettava hinta- ja palkkaneuvostolle. *"Ja sen jälkeen liitto on hoitanut neuvottelut meitä kuulematta"*.

Marraskuun kokouksessa (2.11.1947) oli läsnä 250 jäsentä ja käsillä neuvoston päätös, jolle liittojohto prässäsi hyväksynnän. Ratkaisu sisälsi ainoastaan viiden prosentin taso- ja 10–15 prosentin kuoppakorotukset, jolloin leipomon ohjepalkat asettuivat välille 7 000–10 350 markkaa kuussa. Käytännön palkat nousivat mutkikkaan lisäjärjestelmän perusteella noin 20–40 prosenttia paremmiksi.

Matti Rauhamo sanoi, että ennen sotia leipomo oli ehkä parhaiten palkattu ala, mut-

Elannon näkkileipäpakkaamo pyöri kokonaan naisten voimin 1947. (HKM)

ta nyt on jääty jälkeen esim. makkaratyöläisistä. Sänkiaho katsoi ammattiyhdistysliikkeen menettävän merkityksensä, jos valtio hoitaa palkka-asiat. **Yrjö Vänttinen** esitti, että naisten tulisi olla palkkojensa puolesta samanarvoisia miesten kanssa. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun samapalkkaisuusperiaate kirjattiin Helsingin leipomotyöväen pöytäkirjaan.

Leipuriveteraanien mukaan leipomoalan palkkatasoa voitiin pitää kohtuullisena sotiin asti, mutta niiden aikana taso laski suhteessa muuhun teollisuuteen. Syynä pidettiin naistyövoiman lisääntymistä sekä urakkapalkkojen liukumista useilla muilla aloilla.

Naistyöväki lisääntyi pysyvästi

Miesten osuus Helsingin leipomoiden työntekijöistä oli ennen sotia noin 40 prosenttia, painui sotavuosina noin 25:een ja palautui sitten noin 36 prosenttiin. Trendinä jatkui kuitenkin naistyövoiman osuuden kasvu, joka oli alkanut jo 1900-luvun alkuvuosina – jo niistä ajoista kun leipurimestari Blåfield palkkasi ensimmäiset kaksi naistyöntekijää leipomoliikkeeseensä 1891.

Naistyövoiman lisääntyminen laski työnantajien palkkakustannuksia, koska naisten palkkataulukot olivat alemmat kuin miesten. Leipomoalalla naisten palkka oli 1948 samassa työssä noin 80 prosenttia miesten palkasta, kun se oli teollisuudessa keskimäärin noin 70 prosenttia. Naisten ansiotasoa laski lisäksi se, että vähemmän koulutettuina he sijoittuivat alempiin palkkaryhmiin kuin miehet. Taikinanteko ja paisto olivat yhä ”miesten töitä”.

YYA-sopimus varmistaa naapurisuhteet

Rauhantilan varmistanut Pariisin rauhansopimus allekirjoitettiin helmikuussa 1947 ja se astui voimaan syyskuussa. Siinä vahvistettiin Moskovan rauhan ehdot. Liittoutuneiden valvontakomissio poistui maasta pari viikkoa myöhemmin. Laajan kamppailun tuloksena *YYA-sopimus* ratifioitiin Suomen eduskunnassa huhtikuussa 1948. Sillä Suomen ja Neuvostoliiton naapuruussuhteet saatettiin vakaalle, rauhanomaiselle pohjalle.

Sisäministeri **Yrjö Leino** joutui oikeiston hampaisiin ajaessaan mm. asekätkentäjutun selvittelyä, sotasyyllisten oikeudenkäyntejä sekä valtionhallinnon puhdistamista fasisteista. Työväestö puolusti Leinoa, mutta tämä joutui eroamaan likaisen parjauskampanjan tuloksena. Sekin pohjusti kesän 1948 eduskuntavaaleja, joissa ratkaistiin kolmen suuren yhteistyön kohtalo ja sisäpolitiikan suunta.

Virkistysloma lakkouhan jälkeen

Seuraavana keväänä (1948) Helsingin leipomotyöläiset panivat taas vireille työehtosopimuksen uudistamisen. Kun palkat oli säännöstelyssä, keskityttiin työaika- ja lomapykäliin. Uusina tavoitteina ajettiin äitiyslomaa (3–6 kk, jolta ajalta äidille 60 % lomaa edeltäneestä palkasta) ja neljän päivän virkistyslomaa (talvella, normaalin vuosiloman lisäksi), jonka puolesta Elannon tuotantolaitosten henkilökunta oli aloittanut kamppailun.

STK ja LTK kielsivät jyrkästi leipomotyönantajia suostumasta lomien lisäämiseen turmiollisena ennakkotapauksena. Työnantajat jeesustelivat, että *"äitiys rinnastetaan sairauteen"*, kun työläiset vaativat äitiysloman korvausta samanlaisin perustein kuin sairasloma.

Leipuriliiton mukaan talvilomakaan *"ei ole käytännössä missään muussa maassa maailmassa eikä Suomella pienenä maana ole varaa käydä tässä suhteessa edelläkävijämaana"*.

Kun asia ei edennyt, ammattiosasto esitti uhkavaatimuksen ja haki lakkoluvan SAK:lta, joka sen myönsikin – työtaistelu kun ei suuntautunut palkkasäännöstelyä vastaan. Lakon oli määrä alkaa huhtikuun puolivälissä 1948.

Neuvottelutulos oli käsillä viikkoa ennen, ja siihen sisältyi 4 päivän virkistysloma 10 vuotta samaa työnantajaa palvelleille. Lauantait ja juhlapyhien aatot vahvistettiin 7-tuntisiksi, mutta äitiyslomaan työnantajat eivät suostuneet.

Virkistys- eli talvilomasta tuli merkittävä päänavaus, johon työnantajien oli taipuminen, kun se oli jo hyväksytty Elannossa ja leipomoväki uhkasi taas lakolla. Uutena etuna se yleistyi jatkossa muillekin aloille.

Liittovetoisesti neuvoteltu Helsingin sopimus toimi jälleen mallina leipomoalan maankäsittävälle sopimukselle. Sen tekoon liittyi kuitenkin oireellinen pulma, koska työehtosopimuksen oli allekirjoittanut työläisten puolesta vain liitto. Osaston tiedusteluun vastattiin, että sopimus on valtakunnallinen, joten sen allekirjoittavat vain liitot. Ammattiosasto katsoi, että myös sen tulee olla allekirjoittajana entiseen tapaan, koska *"sopimus on enemmän paikallinen ja saatu aikaan Helsingin leipurien toimesta ja aloitteesta"*.

Sopimus allekirjoitettiin myös Helsingin osaston puolesta. Ammattiosastossa epäiltiin liittotason sopimista, koska se näytti rajoittavan paikallista toimintaa ja etäännyttävän neuvotteluja jäsenistöstä.

Talouden demokratisointi vesitetään

Palkkaliikkeiden rinnalla työväen kokouksissa ja mielenosoituksissa tuettiin laajalti vasemmiston aloitteita talouselämän kansanvaltaistamisesta. Se tarkoitti suurteollisuuden sekä liikepankkien ottamista yhteiskunnan haltuun ja tuotantotoiminnan saattamista työväen valvontaan yrityksiin perustettavien tuotantokomiteoiden kautta.

Pekkalan hallitus julkaisikin tähän tähtäävät lakiesityksensä alkuvuodesta 1946. Helsingin Leipomo-osasato tuki aloitteita ja vaati liitoltaan ja SAK:lta: *"Pidetään tiukasti kiinni hallituksen esityksestä ja torjutaan kaikki vesitykset"*.

Työnantajat kauhistuivat "uusia kumoussuunnitelmia", jotka uhkasivat tuotantovälineiden yksityisomistusta ja koko yhteiskuntajärjestystä. Ja kolmen suuren periaatekannasta huolimatta porvarilliset hallituspiiritkin ryhtyivät jarruttamaan.

Lopulta talouden demokratisointi juuttui oikeistovoimien vastahankaan, jota sosdem johto myötäili. Kun laki tuotantokomiteoista hyväksyttiin kesäkuussa 1946, demokratisointi oli vesitetty harmittomaksi hallintonäpertelyksi. Kansallistamisessa ei päästy alkuunkaan.

Alkuvaiheessa tuotantokomiteoita muodostettiin 768 yritykseen, ja niihin kuului noin 3 300 työntekijä- ja 1 250 toimihenkilöjäsentä.

Lapsilisä kohensi vähävaraisten elintasoa

Lapsilisä perustui vuoden 1947 palkkapäätöksen lupaukseen perhelisästä. Lisän kattavuudesta, määrästä ja maksajista käytiin kiivas kamppailu eduskunnassa, jossa ajettiin läpi ns. yleinen lapsilisä.

Sen perusteella vanhemmille, ensisijaisesti äideille, alettiin maksaa 500 markan lisää kuukaudessa kutakin alle 17-vuotiasta lasta kohden lokakuusta 1947 alkaen. Lisä rahoitettiin puoleksi valtion ja työnantajien kesken. Se kohensi vähävaraisten elintasoa ja vahvisti naisten taloudellista asemaa perheissä.

Paineen alla STK suostui yleissopimuksen uudistamiseen kesällä 1946. Uusi yleissopimus edisti työehtosopimuksia ja selkeytti luottamusmiesten asemaa. Sen sijaan kovat pykälät, mm. työnantajan yksinoikeus ottaa ja erottaa, jäivät entiselleen.

Sopimusten pohjalta alettiin rakentaa luottamusmiesjärjestelmää. Lyhyessä ajassa työpaikoille valittiin noin 12 000 luottamusmiestä ja 3 000 pääluottamusmiestä. Heistä valtaosa oli tehtävässään uusia, joten ay-liikkeessä syntyi valtava koulutusbuumi. Sitä varten pantiin vireille ay-opiston rakentaminen Nurmijärven Kiljavalle.

Uudistuksia työ- ja sosiaalilakeihin

Oikeiston hampaisiin joutunut Mauno Pekkalan kansanrintamahallitus (1946–48) jatkoi työ- ja sosiaalilakien uudistamista. Sen aloitteesta säädettiin mm. uusi työaikalaki, lomia pidentänyt vuosilomalaki sekä lapsilisäjärjestelmä (1948). Ay-väki tuki uudistuksia joukkoliikkeillä. Mm. vuosilomalakia vauhditti Helsingin Suurtorilla 15 000 työläisen mielenosoitus, lapsilisiä naisten vetoomukset ja lähetystöt kautta maan.

Uusi *työehtosopimuslaki* sitoi ammattiosastot liittojen tekemiin sopimuksiin ja työrauhaan, kun aiemmassa laissa sopimusten tekijäksi katsottiin lähinnä ammattiosasto. Keskittämisen ja työrauhan kiristämisen suuntaan vaikuttivat myös uudet lait työriitojen sovittelusta ja työtuomioistuimesta.

Sovittelijan valtuuksia lisättiin ja lakiin liitettiin monien liittojen vastustama ”elintärkeitten alojen” lakkokieltomahdollisuus. Tämä koski myös joitain elintarvikealoja sekä elintarvikkeiden kuljetuksia.

Valtalaki uudistettiin vuoden 1948 loppuun asti, joten hinta- ja palkkasäännöstely sai jatkoaikaa – asia josta ay-kentällä oltiin useampaa mieltä. Helsingin elintarviketyöläisten kokouksissa toisaalta vastustettiin palkkoja sitovaa säännöstelyä, toisaalta sitä puollettiin, koska se turvasi kuitenkin vähimmäistason heikompien alojen työläisille.

Taas pamputetaan lakkolaisia

Kevään 1948 sopimuskierroksen aikana maassa käytiin ankaraa poliittista taistelua. Oikeisto keskitti kaikki voimansa sekä eduskuntavaaleihin lopettaakseen kolmen suuren yhteistyön että SAK:n edustajakokoukseen turvatakseen sosdem enemmistön.

Ratsupoliisit Arabian lakkolaisten kimpussa 22.10.1948 (Kansan Arkisto)

Oikeistovoimien voitto kertoi voimasuhteen muutoksesta, mikä heijastui nopeasti työpaikoille kapitalistien ja hallituksen jyrkkänä linjana. Fagerholmin sosdem hallitus pyrki estämään kaikki palkkaliikkeet ja työtaistelut, joita puhkesi kesällä 1948. SDP:n johto tuki hallitusta ja asettui murtamaan työtaisteluja.[56]

Kova poru syntyi Turun satamatyöläisten lakosta, jolle SAK ei myöntänyt lupaa. Painostuksesta huolimatta satamatyöläiset ajoivat palkkavaateensa läpi.

Pitkään hiertäneet epäkohdat kärjistyivät myös Arabian keramiikkatehtaalla, jonka lakon työnantajat ja hallitus leimasivat poliittiseksi. SAK:n sosdem johto julisti työmaan "avoimeksi" eli vapaaksi rikkureille. Ratsupoliisit hyökkäsivät lakkolaisten ja tukimielenosoittajien kimppuun hakaten heitä pitkillä pampuilla ja ratsupiiskoilla. Hevosten jalkoihin tallottiin sivullisiakin.

Loppuselvittelyissä työnantaja erotti ja hääti työsuhdeasunnoistaan yli 600 työntekijää. Heidät kirjattiin mustille listoille, jotka otettiin taas käyttöön.

Arabian työtaistelu herätti laajan solidaarisuusliikkeen. Helsingin Leipomo-osasto järjesti useita tukikeräyksiä työpaikoilla Verner Tannerin toimiessa keräysvastaavana.

Maahan oli saatu oikeistososiaalidemokraattinen hallitus, jonka sisäministeri **Aarre Simonen** sai lempinimen Sapeli-Simonen.

SAK alistuu palkkasulkuun

Pekkalan hallituksen palkkapäätökseen sisältyneen indeksiehdon nojalla suoritettiin kaksi 5,5 prosentin palkankorotusta vuoden 1948 alussa. Sen jälkeen Fagerholmin hallitus ryhtyi estämään palkankorotuksia ja sormeilemaan indeksiä estääkseen indeksiehdon laukeamisen.

SAK vaati taas yleiskorotusta, mutta SDP:n puoluetoimikunta päätti, että SAK:n on siitä luovuttava. Siispä "puolueista riippumaton" SAK:n johto kutsuu valtuuston uudelleen koolle ja teettää puoleukurilla enemmistöpäätöksen, jolla perutaan aiempi vaatimus ja hyväksytään vesitys. Siitäkin johto vielä tinki ja taipui hallituksen "kompromissiin" (tammikuussa 1949). Näin SAK:n sosdem johto nöyrtyi julkisesti puolueen tahtoon.[57]

"Jäämme valppaasti odottelemaan"

Poliittisten melskeiden keskellä leipomotyöläiset joutuivat ottamaan jälleen palkkatilanteen esille syksyllä 1948. Elintarvealojen maatakäsittävässä kokouksessa oli tehty päätös tasokorotusten ajamisesta "urakkalinjalla" sekä lisien avulla, kuten ennenkin. Ajatus hyväksyttiin Helsingin osastossa. Mutta sen tueksi maakokouksessa oli hyväksytty painostustoimena työntekijäin henkilökohtainen irtisanoutuminen, josta liittojohto oli jo lähettänyt ohjeet. Vanhan käytännön tarkoituksena oli välttää syytökset korpilakosta.

Tätä toimintamallia ammattiosasto ei hyväksynyt. Erimielisyys johti jopa siihen, että liiton johto kutsui koolle omin päin Helsingin leipomotyöläisten yleisen kokouksen Vallilan työväentalolle (10.10.1948). Liiton pj. Lindholm vetosi siihen, ettei kokousta haluttu kutsua koolle ammattiosaston puolesta, vaikka esillä oli koko ammattikunnalle tärkeät kysymykset. Ao:n puheenjohtaja Luostarinen sanoi, ettei osasto voi kehottaa jäseniä irtisanoutumaan työstään. Sen sijaan työehtosopimuksesta on pidettävä kiinni ja yritettävä saada työnantaja ymmärtämään työn urakkaluontoisuus. Kokous yhtyi Luostarisen kantaan.

Kokouksen jälkeen liittotoimikunta perui irtisanoutumiskehotuksen "harkitsemattomana".

Helsingin ammattiosasto vei palkankorotusasiaa eteenpäin lähettämällä esityksen 25 suurimmalle liikkeelle. Tueksi toimitettiin työmaille lentolehtisiä ja julisteita. Ammattiosaston kuukausikokouksessa neuvottelijana toiminut Auvinen kertoi, että työnantajat eivät neuvottele, kun palkka-asiaa käsitellään valtion elimissä: *"Vielä eilen olimme toivossa palkankorotuksista, mutta SAK:n aloite sotki asian."*

Työtaistelua ei katsottu enää mahdolliseksi. Lakko olisi saanut vastaansa sekä hallituksen että SAK:n sosdem johdon, kuten oli nähty Arabian työtaistelussa.

"Jäämme siis odottelemaan parempia aikoja", todettiin ammattiosaston marraskuun kokouksessa. Herman Auvinen tilitti:

> *"Palkkatavoitettakin on vaikea ajaa, kun kaikki lyö vastaan ja lamaannuttaa toimintaa. Työväenliike on hajaantunut ja*

ay-liike kiertyy politiikkaan, kun hallitus ja SAK asettuvat yhdessä vastustamaan työväen pyrkimyksiä, ja se on kapitalisteille eduksi… mikä nähtiin Arabian lakossakin. Työväenjärjestöillä täytyy olla lakko-oikeus asioittensa hoitamiseen, mutta SAK:n johto lyö kaiken alas…"

Työväen yhteiset vappujuhlat päättyivät 1948, kun SDP kieltäytyi yhteistyöstä "kommunistien kanssa". SAK:n sosdem johdon sitoutuminen Fagerholmin hallituksen palkkasulkuun ja asettuminen lakkoja vastaan sekä kovaotteiseksi yltynyt valtataistelu heikensivät ammattijärjestöjen vetovoimaa.[58] "Kansanvaltaisen" ay-liikkeen jäsenmäärä aleni jo vuonna 1948 yli 35 000:lla eli noin 10 prosenttia, ja alamäki jyrkkeni tämän jälkeen.

SAK:sta pyrittiin tekemään valtiojohtoista työmarkkinapolitiikkaa toteuttavan hallinnon osa ja työläisten kurissapitokoneisto.

Leipomotoiminta elpyy, viljaa saadaan NL:sta

1930-luvun lopulla Suomessa oli päästy lähelle viljaomavaraisuutta, mutta sotavuosina sadot romahtivat ja riippuvuus tuonnista lisääntyi. Viljaa tuotiin ensin lähinnä Saksasta ja rauhanteon jälkeen pohjoismaista ja etenkin Neuvostoliitosta. Viljatuotteiden säännöstely pysyi voimassa 1940-luvun lopulle asti.

Sallitut leipälajit, leipävalio, vaihteli säännöstelykauden aikana. Sota-ajan leipävalioon kuului esim. syyskuussa 1942 neljää lajia tuoretta leipää: ruisleipä, vehnäruokaleipä, sekaleipä ja grahamleipä. Lisäksi sallittiin kuivaleipätuotteina näkkileipä, korput, vesirinkelit ja keksit. Ajoittain vehnäleivän valmistus kiellettiin kokonaan ja niukat vehnäjauhot määrättiin sekoitettavaksi ruisjauhoon.[59]

Leivoksia – painoltaan 33 grammaa – saatiin valmistaa ruisjauhosta ilman voita ja sokeria. Sodan loppupuolella leivokset ja muut konditoriatuotteet katosivat julkisesta kaupasta tyystin Konditoriatoiminta olikin sotavuosina lamassa lukuunottamatta leipomoliikkeille hyvin tuottoisaa ns. vaihtoleivontaa (asiakkaitten omista raaka-aianeista), jota leipomot harjoittivat ensin pimeästi, sittemmin luvalla.

Vuoden 1946 lopulta Leipuri-lehti alkoi julkaista leivontaohjeita sokerileipureille korvikeaineita käyttäen. Seuraavana vuonna esiteltiin kakku, leivos- ja piparkakkureseptejä, kun saatiin pieniä eriä sokeria, mehuja ja muita raaka-aineita.

Vuoden 1948 jouluksi leipävalioon lisättiin hapanimelä sekaleipä sekä vehnäpitkot ja -pullat, jotka valmistettiin sokeria ja rasvaa käyttämällä. Vähän myöhemmin vapautui piparkakkujen ja sokerileivosten valmistus, mutta edelleen ministeriön vahvistamilla hinnoilla.

Suunnanmuutos kohti kylmää sotaa

Kevään 1948 eduskuntavaalien alla käytiin raju suuntataistelu, jonka taustalla vaikutti USA:n käynnistämä kylmä sota sosialistisia maita vastaan. USA:n presidentti Truman julisti USA:n toimivan kommunismin vastaisena maailmanpoliisina. Atomiasein varustautuneet suurvallat taistelivat vaikutusvallasta kaikilla elämänalueilla. Suhteiden kärjistymisen uudeksi sodaksi esti kauhun tasapaino, koska ydinsota olisi tuhonnut molemmat.

USA käynnisti maailmanlaajuisia propagandakampanjoita ja rahoitti ns. Marshall-avun suojassa antikommunistisia tahoja, mm. sosdem puolueiden oikeistovoimia, kuten SDP:n oikeistoa Suomessa.

Vaalit päätyivät oikeiston voittoon, kun työväenpuolueiden yhteinen edustajaluku väheni seitsemällä 92:een porvaripuolueiden saatua 108. Käänne näkyi myös SDP:n ja porvariryhmien kokoonpanoissa, jotka oikeistolaistuivat selvästi.

Uuden sosdem vähemmistöhallituksen pääministeri **K-A. Fagerholm** julisti hallituksen tavoittelevan hyviä suhteita länteen ja lujaa rintamaa kommunisteja vastaan. Yleisradiosta erotettiin pääjohtaja **Hella Wuolijoki** ja työväenhenkisiä toimittajia. Järjestys- ja rikospoliisista erotettiin vasemmistolainen miehistö. Hallitus lopetti asekätkentä- ja sotarikosjuttujen tutkinnan.

Oikeistokäänne päätti kolmen suuren ja myös työväenryhmien yhteistyön. Porvarillinen historiankirjoitus katsoo ns. "vaaran vuosien" päättyneen Fagerholmin hallituksen muodostamiseen kesällä 1948. Suurpääoman ei enää tarvinnut pelätä taloudellisten ja poliittisten asemiensa menetystä.

Leipomoliikkeet noudattivat säännöstelymääräyksiä ”joustavasti”, joten leivän laadusta valitettiin toistuvasti. Helsingin kansanhuollon tarkkailija raportoi esim. 1947 monista rikkomuksista. Tuotteet olivat korvikkeilla jatkettuja, liian pieniä (kevyitä) tai liian painavia (vesipitoisia) leipiä. Halvempia leipälaatuja oli myyty kalliimpien hinnalla ja hintoja pyöristelty mielivaltaisesti ylöspäin.

Elintarvikkeiden säännöstelyä alettiin varovasti purkaa vasta vuoden 1948 lopulla, kun maataloustuotanto koheni ja tuonti lisääntyi. Sokerin säännöstely loppui helmikuussa 1954 ja viimeisenä kahvin kuukautta myöhemmin.

1940-luvun loppupuolella myös leipomotoiminta alkoi elpyä kansan hamutessa pehmeää leipää ja makeita leivonnaisia ankeitten pulavuosien jälkeen.

Työttömyys alkoi kuitenkin lisääntyä ensi kerran sotia seuranneen jälleenrakennuskauden aikana. Vuoden 1948 päättyessä kortistoihin oli kirjattu jo 12 500 työtöntä.

Lainvalvojat taas liikkeellä

Heti kun ammattiosasto oli järjestynyt uudelleen vuoden 1944 lopussa, oli elvytetty myös työaikalain valvonta. 1940 uudistetun Leipomolain mukaan työaika tuli sovittaa päiväaikaan klo 05–22 välille. Yötyötä sai teettää ammattientarkastajan luvalla enintään 10 vuorokautena vuodessa kaksinkertaisella palkalla. Ns. aamualoitukset oli kielletty.

Ammattiyhdistys vahvisti linjakseen, että yötyön lisäämistä ei hyväksytä jatkossa millään verukkeella. Vakuudeksi valittiin lainvalvojiksi vuosittain komea kaarti – toistakymmentä riuskaa aktiivia. Vapaaehtoisia riitti hyvin, sillä säännöllinen päivätyö koettiin puolustamisen arvoiseksi.

Jatkuva hintasota

Leivän hinta kuumensi leipomonomistajien tunteita koko säännöstelykauden ajan. Varsinkin leipomotyöläisten palkankorotusten väitettiin ajavan liikkeet konkurssiin ellei leivän hintaa saada nostettua ”vastaavasti”. Viranomaiset suhtautuivat leivän kallistamiseen haluttomasti, koska pelkäsivät leipämellakoita sekä sen takia, että leipä vaikutti tärkeimpänä elintarvikkeena elinkustannusindeksiin. Sen nousua pyrittiin hillitsemään indeksiin sidottujen palkankorotusten estämiseksi.

1940-luvulla hallitus myönsi hinnankorotusten sijasta leipomoille tuotantotukea, joka ei vaikuttanut elinkustannusindeksiin. Tuki ylitti yleensä selvästi palkankorotuksen vaikutuksen, joten ratkaisut olivat erittäin edullisia leipomoiden omistajille.[66]

Leipuriliitossa tapahtui sukupolvenvaihdos 1947, jolloin uudeksi puheenjohtajaksi tuli Primulan toimitusjohtaja Tauno Väyrynen (Pekan poika). Samainen liittokokous teki kohutun päätöksen yksityisleipomoitten sulkemisesta ja työntekijäin irtisanomisesta, ellei hallitus suostu korottamaan leivän hintoja.

Kiihtyneissä tunnelmissa tehtyä päätöstä ei toteutettu. Vaikka hintaviranomaiset osoittivat liiton laskelmat perin tarkoitushakuisiksi[67] kansanhuoltoministeriö korotti ruisleivän myyntihintaa yli 33 prosenttia, mikä hyvin kattoi pidemmänkin ajan kustannusnousut. Korotus ei tietenkään ollut leipomoyrittäjien mielestä riittävä. He uhkailivat rationalisoivansa ”liian kalliit työntekijät” ulos, kunhan leipomokoneitten saanti helpottuu.

Leipomot sulkevat ovensa
täysin kannattamattomina toistaiseksi.
Suomen Leipuriliiton vuosikokous Lahdessa teki asiassa eilen päätöksensä, jonka toteuttaminen riippuu hinta- ja palkkaneuvostolta saatavasta vastauksesta.
Kaikki yksityiset leipomot
Yksityiset leipomot suljetaan.
Leipomoiden sulku

Leipomotyöläisten neuvottelijat puolsivat usein hinnankorotuksia, koska ne helpottivat sopimukseen pääsyä. SAK puolestaan vastusti korotuksia sillä perusteella, että ne heikensivät palkkojen ostovoimaa sekä teollisuuden kilpailukykyä (vauhdittaessaan palkankorotuksia).

Vaikka omistajat väittivät leipomoiden toimineen sotien jälkeen tappiolla, merkittävistä helsinkiläisleipomoista sulki ovensa vain Hartell ja Pyykönen (1944). Muutoin leipomoliikkeet jatkoivat suurin piirtein entisessä kuosissa, ja ainakin suuremmat liikkeet alkoivat kirjata näyttäviä voittoja. Esim. 1945 Fazer konditoria ilmoitti liikevoitokseen 4,0 miljoonaa markkaa ja seuraavana vuonna 3,6 miljoonaa. Elannon voittoa väitettiin kymmenkertaiseksi.

Tekemisen menininkiä Primulan kahvileivässä 1948. *(Pietinen, Museovirasto)*

1940-luvun lopulla laittoman yötyön teettäminen tuntuu ruhoittuneen. Tähän vaikutti verraten hyvä järjestyminen sekä työpaikkavalvonnan tehostuminen – luottamusmiehet valittiin jo säännöllisesti isompiin leipomoihin ja moniin pienempiinkin. Sovinto-oikeuteen saati raastupaan ei juuri enää tarvinnut turvautua.

Ammattiosasto kielsi riitelyn

Helsingin leipomotyöläiset kävivät miltei jatkuvaa palkkaliikettä 1940-luvun loppupuolen. Samalla osaston sisäinen elämä elpyi hyvien perinteiden linjalla.

Suuntataistelun riehuessa ay-järjestöissä vuosikymmenen lopulta ammattiosasto – nyt ammattiyhdistyksestä puhuttiinkin taas osastona – pyrki noudattamaan tasapuolisuutta ja torjumaan hajaannusta. Leipomotyöläiset äänestivät vasemmistosuuntaa yli kahden kolmasosan enemmistöllä, mutta sanelupolitiikkaan ei lähdetty. Esim. ilmoitukset julkaistiin sekä SKP:n/SKDL:n että SDP:n lehdissä, ja repivän suuntataistelun keskellä kuukausikokous lausui toivomuksen, että *"perusjärjestöt pitäisivät SAK:ta yhteisenä keskusjärjestönään ilman poliittisia ja hajottavia pyrkimyksiä"*.

Helsinkiläisten ammattiosastojen yhteiselimenä toimi sotien jälkeen Helsingin ammatillinen paikallisjärjestö (HAP). Leipomotyöläiset osallistuivat sen mielenosoituksiin ja vappujuhliin *"lipun ja airuitten johdolla"*. Osallistuttiin myös vuoden 1948 vappujuhlaan, vaikka SDP jäi siitä pois. Pesäeroa sosdem oikeistosta ilmensi myös osaston yksimielinen tuki Arabian lakoille ja muille työtaisteluille, jotka SDP:n johto tuomitsi. Samoin otettiin kantaa palkkasulkuja ja hallitusten muita oikeistolaisia linjauksia vastaan.

Osaston toimielimiksi valittiin vuosittain toimikunnan ohella valistus-, huvi- ja urheilutoimikunnat, kuten vanhankin osaston aikana. Yhteiskunnallisiin kysymyksiin paneuduttiin oman opintotoiminnan kautta. Esim. 1946 perustettiin opintokerho käsittelemään aihetta *"Kansallistuttamiskysymys"*. Samoihin aikoihin aloitti myös venäjänkielen opintokerho.

Valistustoimikunta teki tunnetuksi liiton, SAK:n, HAP:n sekä Työväen Sivistysliiton kursseja, joille osallistumista tuettiin osaston varoista. Kurssien aiheina olivat mm. suunnitelmatalous, tuotannon kontrolli ja kansallistaminen. Samoin SAK:n valistusviikon järjestelyt kuuluivat valistustoimikunnan tehtäviin. Sen asiaksi luettiin myös raittiuden edistäminen ja arpojen myyntikin. Raittiusasia nousi esiin "Työmaajuopottelun torjuntatoimikunnan" kirjelmien perusteella. Lopulta niihin

vastattiin, että *”tilanne on suhteellisen hyvä leipomoalalla”*.

Osaston huvitoiminnan ympärille kehittyi jälleen jäsenten moni-ilmeistä yhdessäoloa. Huvitoimikunta järjesti entiseen tapaan ohjelmallisia huvi- ja perheiltamia sekä kävely- ja muita retkiä. Järjestelyihin riitti hyvin jäseniä. Esim. 1946 huvitoimikuntaan ilmoittautui 17 jäsentä ja jatkossa vielä lisää. Huvitoiminta tuotti yleensä kohtalaisesti.

Urheilutapahtumissa oltiin mukana, mutta menestys ei enää kohonnut paraitten päivien tasolle: *”Joskaan suuria voittoja ei saavutettu, elää urheiluhenki keskuudessamme…”* Ammattiyhdistysväen olympialaisiin urheilutoimikunta järjesti edustajat viestinjuoksuun ja köydenvetoon. TUL:n urheiluopistokeräys tuotti osastossa 5 410 markkaa keväällä 1947.

Puuhakkaan ammattiosaston talous pysyi kireänä, vaikka jäsenmaksunkantajat uurastivat tunnollisesti. Huvi- ja muista lisätuloista huolimatta talous lepäsi jäsenmaksujen varassa. Vaikka järjestyminen säilyi kohtuullisena sotien jälkiseinä vuosina, rästiläisiä ja jäsenyydestä luopuneita kertyi jatkuvasti. Heidän mukaan saamisensa vaatii jatkuvia ponnisteluja luottamusmiehiltä ja maksunkantajilta.

Parhaimmillaan vuonna 1947 Helsingin runsaasta tuhannesta leipomotyöläisestä oli jäseninä reilut 65 prosenttia. Kalle Lehtistä kiitettiin *”erittäin ripeästä toiminnasta Ol. Elannon jäsenmaksujen järjestämisessä”*. Vuoden 1948 alusta Elannossa alettiin periä jäsenmaksuja huoltokonttorin kautta.

Jäsenmaksuksi määrättiin liittokokouksen päätöksellä heinäkuusta 1947 alkaen yksi prosentti peruspalkasta, josta osasto sai palautuksena 15 %. Sitä ammattiosasto vaati turhaan korotettavaksi 20 prosentiksi, mikä on *”tarpeen varsinkin pääkaupunkiseudulla valistus- ym. toiminnan järjestämiseksi”*.

Tuki muille työväenjärjestöille haukkasi ammattiosaston varoja, kuten ennenkin. Tukea myönnettiin mm. vuoden 1918 punainvalideille, joille suoritettiin myös listakeräyksiä, Punaisten hautamuistomerkkikomitealle, Demokratian Pioneereille, Nuorille Kotkille ym. Monille lakoille järjestettiin tukikeräyksiä, huomattavimpana Arabian tukikamppailut syksyllä 1948.

Kannatusmaksuja ammattiosasto maksoi Työväennäyttämölle sekä SKP:tä lähellä olevalle Kustannusyhtiö Yhteistyölle. Jäseninä leipurit olivat myös HTY:ssä ja Työväen Sivistysjärjestössä, joista vanha osasto oli aikanaan erotettu.

Puutteellisen sosiaaliturvan takia ammattiosasto tuki pitkäaikaisesti sairastuneita jäseniään keräyksin sääntömääräisen sairausavustuksen lisäksi. Mm. vakavasti sairastuneen **Hilma Nikanderin** avustamiseksi suoritettiin tukikeräyksiä isoilla työpaikoilla. Listat kierisivät myös *”lapsihalvauksen uhriksi joutuneen jäsenemme **Elvi Nenosen** hyväksi”*. Keräys tuotti 6 435 markkaa, *”ja vietiin se Elville Käpylän kunnalliskodin sairaalaan”*.

Ammattiosaston rahastonhoitajina toimivat **Hugo Peltonen**, Herman Auvinen ja Urpo **Liljander**. Jäsenkirjurina pitkään toimineen Eino Hurtan tilalle valittiin syksyllä 1947 Niilo Huusko, kun Hurtta jäi sivuun terveydellisistä syistä.

Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston 60-vuotisjuhla pidettiin 16. toukokuuta

Leipurien lepokotiyhdistys

Lapualaisriehunnan aikana ja lakkautusuhan alaisena Leipomotyöväen ammattiosasto päätti lahjoittaa osaston rahavarat, 25 000 markkaa, Suomen *Elintarviketyöntekijäin Lepokotiyhdistys ry*:lle. Puheenjohtaja Joki, rahastonhoitaja Herman Auvinen sekä toimikunnan jäsenet Hugo Gröndahl ja O. Alenius olivat perustaneet tämän yhdistyksen pari päivää aikaisemmin osaston omaisuuden pelastamiseksi – lakkautetun järjestön omaisuus kun takavarikoitiin valtiolle.

Lepokotiyhdistyksen tarkoitukseksi mainittiin varojen hankinta jäsenten lepokotia ja kesäsiirtolaa varten. Yhdistys pyysi lahjoituksia muiltakin SRNL:n osastoilta. Helsingin Kylvettäjäin ammattiosaston puheenjohtaja **Fiina Pietikäinen** toikin osastonsa lahjoituksena 4 000 markan tukisumman.

Näillä varoilla Lepokotiyhdistys osti joulukuussa 1931 noin 12 000 neliömetrin rantapalstan Kirkkonummen Haapajärven kylästä lepokotia ja ulkoilua varten.

1954 yhdistyksen nimi muutettiin *Helsingin Leipurien Lepokoti ry*:ksi – olihan yhdistyksen varat pääosin juuri Helsingin Leipomotyöväen ammattiosastolta ja yhdistys kokonaan leipuriaktiivien hoidossa. Palstalla oli vain pieni lautamaja, mutta toiveena oli, että sinne tulevaisuudessa todella kohoaisi leipomotyöläisten lepokoti.

1948 HTY:n juhlasalissa. Leipomotyöläiset katsoivat siis ammatillisen toimintansa alkaneen alkuperäisen ammattiosaston perustamisesta (1888), vaikka nykyinen ammattiyhdistys oli perustettu vasta 1930. Juhlaa varten tilattiin Elannon mainososastolta plakaatti, *”jossa on 60 v. ja joka koristellaan havuköynnöksin”*. Ammattiyhdistyksestä puhuttiinkin taas ”ammattiosastona”.

Kasvavia jännitteitä liiton suuntaan

Ammattiosaston ja liiton johdon suhteissa alkoi esiintyä kasvavaa jännitystä vuoden 1946 tes-ratkaisuista alkaen, vaikka SEL:n puheenjohtajana olikin oma mies. Tuolloin liiton johto kielsi yhdessä SAK:n kanssa ammattiosastolta lakkoluvan ja painosti läpi palkkaratkaisun, joka ei leipomotyöläisiä tyydyttänyt.

Törmäyskurssilla oltiin myös seuraavalla kierroksella, kun liiton koettiin omineen Helsingin sopimuksen omiin nimiinsä. Suhteet kärsivät edelleen 1948 liiton hankkeesta painostaa palkkaratkaisua henkilökohtaisten irtisanoutumisten avulla. Tunnelmaa ei liioin kohentanut liittojohdon koolle kutsuma leipomotyöläisten yleinen kokous ohi ammattiosaston.

Hankaukset saattoivat liittyä liittojohdon perisyntiin – irtautumiseen jäsenten arjesta – mutta samalla ylimenokauden kitkaan, kun siirryttiin paikallisesta sopimustoiminnasta valtakunnalliseen: vakiintuneita käytäntöjä ei vielä ollut. Hankaukset johtivat Helsingin leipomo-osaston jopa arvioimaan, että *”liittosopimusjärjestelmään ei voida mennä, siitä tulee olemaan haittaa ennemmin tai myöhemmin”*.

Epäluottamuksesta kieli myös Leipomoosaston penseä suhtautuminen liiton lehteen, jonka näytenumero ilmestyi jouluksi 1948, sekä Elintarvetyöläisten Helsingin keskustoimikuntaan. Keskustoimikunta oli sinänsä luonnollinen yhteistoimintaelin, mutta se koettiin turhan liittovetoiseksi. Leipomotyöläiset päättivät, että keskustoimikuntaa seurataan, mutta siihen ei liitytä eikä makseta jäsenmaksuja toistaiseksi.

Jännitteistä huolimatta ammattiosaston ja liiton välit säilyivät asiallisina. Muutenkin SEL:n sisällä yhteistyösuhteet kyettiin enimmälti säilyttämään, vaikka useissa muissa liitoissa käytiin rajuja valtataisteluja.

”Toivotaan ja toimitaan…”

Ensimmäinen rauhanvuosi 1945 oli aloittanut kiihkeän toimeliaisuuden ajan: vasemmiston esiinmarssi, työväenliikkeen nousu ja kaksi vaalivoittoa, kolmen suuren hallitus ja politiikan uusi suunta, jakuva palkkaliike…

1946–47 pyrittiin demokraattisen kehityksen syventämiseen. Työläiset nostivat joukkoliikkeitä, valtakunnalliset työehtosopimukset yleistyivät ja työlainsäädäntö eteni. Kolmen suuren hallitusyhteistyö jatkui Mauno Pekkalan hallituksen muodossa, mutta radikaalit uudistukset tuntuivat vesittyvän. Valtiokoneiston puhdistus fasistisista aineksista pääsi tuskin alkuun, armeijan ei siihenkään.

Vuosikymmenen lopulla suurvaltojen vastakkainolo kiristi kansainvälistä tilannetta. Kylmän sodan hyytävä koura kurotti kohti Pohjolaa. Sen myötä oikeisto marssi taas esiin ja palautti taantumuskomennon.

Leipomotyöläisten ammatillinen toiminta oli yhtenäistynyt ja ikään kuin palannut niille juurilleen, joista se oli reväisty ammatillisen liikkeen hajotuksen ja lakkautuksen seurauksena 1930. Osaston puheenjohtaja Viljo Luostarinen ja sihteeri Vieno Vepsäläinen kirjasivat vuoden 1948 toimintakertomuksen päätteeksi: *”Nyt toivotaan ja toimitaan yhtenäisyytemme lujittamiseksi edelleen.”*

Leivontaprosessit hallintaan? Kemikaaleja ja syväjäädytystä

Toisen maailmansodan jälkeen leipomotoiminta alkoi elpyä sitä mukaa kuin tavarapula helpotti. Puutteessa kärvistelleen kansan makean nälkä vauhditti myös konditorioiden elpymistä. Leipomoissa vallitsi taas iloinen vilske ja työn touhu.

Leipomotekniikkaan pantiin taas suuria odotuksia. 1946 kerrottiin mm. sellaisista uutuuksista kuin kemikaalien lisääminen taikinaan, elohopealamppu tuotteiden ja välineiden sterilisoimiseksi sekä ”kemiallisesti käsitelty käärepaperi, joka säilyttää leivän tuoreena ja estää sen homehtumisen”.

Käänteentekeväksi arvioitiin leipomotuotteiden kylmäkäsittely. Amerikassa oli alettu laittaa ”valmiiksi leivottuja kakkuja, vienerlei-

Leipomotoiminta oli hyvässä nousuvireessä sotien jälkeisellä nousukaudella. Leipurinoppilaat pyörittelevät kisällinäytteitä Colombian leipomossa 1948. (Sirpa Tavin kotiarkisto)

piä ym. erikoisiin syväjäädytyslaitteisiin, jossa ne jäähdytetään n. –20 asteeseen. Ja sitten ne sulatetaan ja paistetaan ym." Syväjäädytystä oli jo kokeiltu Ruotsissa, jossa oli saatu myönteisiä kokemuksia viener- ja vehnäleipätaikinoista.

Uudistusinnon ohessa leipuriyrittäjät arvostivat yhä perinteisiä leipomotaitoja. Leipuriliiton retkikunta tutustui ranskalaiseen leipäkulttuuriin Parisissa:

> *"Tämä tavallisen miehen käsivarren paksuinen leipä on hyvin valkeata ja erittäin suurihuokoista, niin että kärpänen hyvin voisi lentää sen läpi päästä päähän. Maultaan se on sangen miellyttävää, varsinkin sen vuoksi, että se on hyvin paistettu… Mutta eivät sikäläiset kääri sitä mitenkään, vaan kainaloissaan kanniskelevat…"*

Kisällejä ja mestareita

Vuosien tauon jälkeen Tampereella myönnettiin mestarin- ja kisällinarvoja syksyllä 1945. Helsingissä järjestettiin keväällä 1947 kisälli- ja mestaritöiden näyttely, voimiaan kokoilevan leipomoalan suurkatselmus: "Tapahtuma osoitti jälleen suomalaisen konditoriataiteen elinvoimaisuutta… Työt olivat korkeatasoisia, vaikka kyse oli vielä pula-ajan näyttelystä, koska puuttuu vielä suuri osa raaka-aineista, kuten hedelmät, suklaa, mausteet, manteli ym.". Raaka-aineita oli saatu lahjaksi ruotsalaisilta ammattiveljiltä.

Näyttelyn päätteeksi kolme kokelasta julistettiin mestareiksi ja viisi kisälleiksi, joukossa Helsingin osaston ammattiyhdistysaktiivi Heikki Sänkiaho Ehosta.

Normaaliaikoihin palaaminen nosti jälleen esille leipomoalan ammattikoulutuksen puutteen. Perinteinen oppijärjestelmä oli lamassa eikä alan oppilaitoksia ollut lainkaan. Vasta 1948 asetettiin komitea pohtimaan alan ammattikoulutuksen järjestämistä. Leipomoosasto suositteli yhä perinteistä oppisopimusoppia pääasiallisena koulutusmuotona.

1940-luvun lopulla leipomotoiminta oli voimakkaassa kehitysvaiheessa, joka ennakoi tuotannon tehostumisen ja keskittymisen kiihtymistä.

Häädetty lapsiperhe hätämajoituksessa Suvilahden kasarmiissa. (HKM)

Pommisuojasta työsuhdeasuntoon

Luokkasotaa seuranneina vuosikymmeninä Helsingin kaupunki kasvoi yhtäjaksoisesti sotavuosien katkoksia lukuunottamatta. Väkilukua lisäsi jatkuva muuttovirta maaseudulta sekä 1940-luvun loppupuolella syntyneet suuret ikäluokat, jotka paikkasivat sotamenetyksiä ja maastamuuttoa. 1946 Helsinkiin liitettiin ”liitosalueet”, jolloin kaupungin pinta-ala viisinkertaistui ja asukasluku nousi lähes 350 000:een.

Tehdasteollisuus levisi Vallilaan, Pitäjänmäelle ja Herttoniemeen, jonne rakennettiin uusi teollisuusrata. Sähkövoima, liukuhihna ja taylorismi leimasivat ”uuden teollisuuden” läpimurtoa. Teollisuuden konevoima useampikertaistui.

Kantakaupungissa puutalot väistyivät uusien kivimuurien tieltä.

Yli puolet helsinkiläisistä luettiin edelleen työväkeen. He asuivat pääasiassa Sörnäisten ja Kallion seudulla, Vallilassa, Punavuoressa ja Pasilassa. Täällä asui se väestönosa, joka kuului alimpaan tuloluokkaan, asui ahtaasti ja kuoli nuorena.[60] Työläiskortteleissa jylläsi yhä keuhko- ja lavantauti.

Maailmansota tuhosi asuntokantaa, ja sen jälkeen Helsingissä vallitsi jälleen ankara asuntopula. Kaupunki majoitti häädettyjä perheitä tehdassaleihin, kellareihin ja pommisuojiin.[61]

Leipomotyöläiset vaativat useaan otteeseen kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen rakentamista. 1948 herätti huomiota kerskakonttoreiden rakentaminen, ”vaikka työväki asuu osittain huonosti”. Martti Vallinin esityksestä Leipomo-osasto päätti laittaa lehtiin julkilausuman otsikolla: ”Ensin asuntoja työväelle, sitten vasta palatseja!”

Teuvo Kauhanen muutti Helsinkiin Lapualta samana vuonna:

> *”Sodan jälkeen mä jouduin asumaan kaksi ja puoli vuotta pommisuojassa. Oli paperilakanat ja kolmikerroksiset sängyt. Kolme veljestä meitä siinä nukkui. Helsingin pommisuojissa asui 10 000 ihmistä, ja sieltä sitten lähdettiin aamulla töihin. Välillä oltiin toisten keittiöissä. Siihen lattialle laitoin patjan ja kellon viereen ja siitä taas aamuisin työmaalle. Olimme myös veneen alla, raittiita miehiä kaikki. Ei ollut varaa viinaan eikä tupakkakaan, kun työ vaati liikkeelle aikaisin. Sama oli meidän kaikkien veljesten kohtalo, ja sama*

oli myös kymmenien tuhansien muitten ihmisten.
Sota oli käyty ja hävitty, ja meille puhuttiin ja luvattiin kaikenlaista. Sittemmin Elanto vuokrasi asuinhuoneita Hakalta Allotrian talosta siitä Mäkelänkadun ja Hämeentien kulmasta, ja me päästiin asumaan sinne. Meitä oli kyllä kolme sälliä yhdessä huoneessa, mutta halpa vuokra. Huikea parannus se oli asuinoloissa. Saatiinkin sitten vähitellen elämää kohenemaan, mutta se ei tapahtunut kaikkien kohdalle. Toiset uupuivat matkalla ja kuolivat nuorina, eivät koskaan saaneet kunnon kotia.”

Elämä alkoi ylipäänsä normalisoitua. Sotavuosina huvitoiminta oli kielletty, mutta sodan jälkeen tanssilavat nousivat kukoistukseen. Suomalaiseen melankoliaan iski kaihoisa tango. Työväenliikkeen piirissä kisälli- ja ohjelmaryhmät säilyivät elinvoimaisina.

4.

Hyvinvointivaltion rakennusvuodet 1949-1988

4.

Hyvinvointivaltion rakennusvuodet 1949-1988

Päivi Uljas

Rakennemurroksen ja konfliktien kausi 1949-1958

Vuoden 1950 Suomi oli köyhä maatalousvaltainen maa. Perunan ja maidon ja leivän avulla selvittiin hengissä vaikeina vuosina eikä kaupoista ostettu juuri muuta kuin sokeria, kahvia, vehnäjauhoja ja paloöljyä. Ruokaan käytettiin silti yli puolet perheiden tuloista.[1] Suuri rakennemurros oli kuitenkin alkamassa ja vaikutti monin tavoin pääkaupunkiseudun leipomotyöläisten elämään. Ajanjakso tarjoaa mahdollisuuden tarkastella työntekijöiden asemaa suurten murrosten keskellä ja kurkistusikkunan ammattiosaston traditioiden ja uusien virtausten törmäyksiin.

Leivän, leipomoiden ja leipureiden elämää 1950-luvulla

Kysymys leipomoiden tärkeimmän raaka-aineen, viljan hinnoista oli 1950 ja 1960 -luvuilla poliittisen taistelun keskiössä, koska suuri osa suomalaisista eli myymällä viljaa. Leivän hinta oli puolestaan merkittävä asia leipää ostaville. Viljan osto- ja myyntihinta irrotettiinkin toisistaan ns. kaksihintajärjestelmäksi. Sen avulla pyrittiin turvaamaan kuluttajalle edullinen leipä ja viljelijälle kate myydystä viljasta. Oikeiston tavoitteena oli hintasäännöstelyn purkaminen, mutta kerta toisensa jälkeen siihen palattiin. Leivän kaksihintajärjestelmä oli niinkin polttava kysymys, että esimerkiksi keväällä 1958 hallitus kaatui osin siksi, että silloinen pääministeri Rainer v. Fieandt oli yrittänyt kumota kaksihintajärjestelmän.

Leipomotoiminta laajeni Helsingissä 1950-luvulla

Kaupungin kasvaessa myös leipomotuotteiden myynti lisääntyi. Pääkaupungin leipomoissa oli vuonna 1949 keskimäärin 1 212 työntekijää ja kymmenen vuotta myöhemmin lähes 1 900. Ennen sotaa miehiä oli kaikista työntekijöistä noin 40–55 prosenttia, ja vuosikymmenen lopulla vaihtelevasti 30-32 prosenttia.[2] Itsepalvelumyymälöiden syntyminen alkoi tuoda vähitellen leipomoihin uuden ammattiryhmän, pakkaajat.[3]

Kun työnantajia edustava Leipuri-lehti väitti, että leivän tuotanto oli kannattamatonta hintasäännöstelyn takia, sitä ei todista helsinkiläisten leipomoiden rakennusinto. Leipuri-lehti raportoi esim. uusinta teknologiaa

Colombian Kahvi Oy perusti 1950-luvun alussa uuden leipomon, joka rakennettiin Mäkelänkadulle. Leipomossa oli viisi kerrosta. Kuva leipomon avajaisista. (Seija Koivun kotiarkisto)

käyttävän Kotisaaren ihmeistä vuonna 1952. Jauhosäkit nousivat nostolaitteella viimeiseen eli ullakkokerrokseen, jauhot puhdistettiin ja ilmastoitiin ja siirtyivät päiväsiiloihin. Taikinatekijä valutti jauhoja taikinapataan, josta massa valui taikinantekotasanteelta alapuolella oleviin ylöslyöntikoneisiin. Naistyöntekijä siirsi leivät ylöspäin kohoaville laudoille, jotka tekivät kierroksen nousutuskaapissa ja laskeutuivat paistajan eteen, joka lapioi leivät uuniin 20 metriä pitkälle kiertoarinalle. Uunin toisesta päästä lähtivät kypsät leivät taivaltamaan ilman vastaanottajaa liukurataa pitkin pakkaajille. Uunissa, joka oli Pohjoismaiden suurimpia, paistui kerrallaan 1 300 reikäleipää. Sosiaaliset huoltotilat leipomon 40 henkeä varten oli suunniteltu puku- pesu- ja ruokailuhuoneineen viimeisimpien alalla saavutettujen kokemusten pohjalta.[4]

Samoin Colombian Kahvi Oy perusti 1950-luvun alussa uuden leipomon, joka rakennettiin Mäkelänkadulle. Leipomossa oli viisi kerrosta.[5] Myös Elannon leipätehdasta laajennettiin 1950-luvun puolivälissä. Oy Karl Fazerin uusi leipomokonditoria alkoi toimia Pitäjänmäellä. Uutuutena kerrottiin, että autot ajoivat suoraan sisälle lähettämöön. Varastossa tavaroiden siirto tapahtui trukeilla.[6] Parviaisen leipomo muutti uusiin tiloihin Etelä-Kaarelaan. Ensimmäisessä kerroksessa oli maito-, leipä ja siirtomaatavaramyymälät. Toisessa kerroksessa oli leipomo ja kolmannessa asui omistaja.[7]

1950-luvun ensimmäisinä vuosina jokaisessa Leipuri-lehdessä mainostettiin muuraria kesäloman ajaksi, mutta erityisesti Werner & Pfleiderin uunien voittokulku jatkui. Muurarien mainokset vähenivät lehdestä 1950-luvun loppupuolella. Vuonna 1957 ensimmäinen puoliautomaattinen arinauuni ilmestyi Suomeen.[8] Suurena uutuutena alettiin 1950-luvun loppupuolella kohista syväjäädytyksestä leipomotuotannossa. Vuonna 1958 esiteltiin myös ihanteellinen täysautomaattinen pullien ja sämpylöiden paloittelu- ja riivauskone.

Konditorioiden kultakausi

Pääkaupunkiseudun leipomoissa elettiin 1950 konditoriatuotannon kulta-aikaa. Kaupungin vaurastuminen, sota-ajan makean himo ja ruokaleivän tiukka hintasäännöstely ohjasivat leipomoyrittäjiä konditoriatoimintaan, mihin heijastuivat myös suomalaisen taideteollisuuden ja suunnittelun ihanteet.

Fazerin Pitäjänmäen leipomon uutuutena autot ajoivat suoraan sisälle lähettämöön. Varastossa tavaroiden siirto tapahtui trukeilla. (Fazerin kuva-arkisto)

Hilden, Primula ja Colombia alkoivat avata uusia leipomokahviloita ja myymälöitä. Maanviljelijäin Maitokeskus avasi viisi uutta myymälää ja myös Eho avasi myymälän.[9] Primula avasi kahdeksannen leipämyymälän Pohjois-Haagaan, ja sen oli sisustanut arkkitehtitoimisto Blomstedt & Lampen. 1955 Colombian ja Ehon uusimmissa kahviloissa oli arkkitehtien suunnittelemia sisustukset, itsepalvelua ja korkeatasoisia kylmäsäilytystiloja pakastimineen.[10] Colombian Kahvi Oy palasi Siltasaarelle arkkitehtien suunnittelemalla leipomokahvilalla.[11] Elanto perusti Kluuvikadulle konditoriamyymälän nimellä Leipä-Aitta ja pian kuusi uutta Leipä-Aittaa. 1955 niiden nimi muutettiin Pakareiksi.

Vuonna 1954 Münchenin näyttelyn ulkomaisista konditorialiikkeistä suomalaiset korjasivat kultamitalisaaliin. Kultamitalit tulivat Colombian Kahville, Fazerille, Konditoria Linkosuolle ja Primulalle.[12] Kultamitali tuli myös 1956 Lontoon näyttelystä, jonka pystyttivät Colombia, Fazer, Primula, Brander ja Linkosuo.[13]

Englantilainen kondiittorikoulun piirustuksenopettaja **Jean Russel** kertoi Leipuri-lehdelle, että *"mielenkiintoni suomalaista konditoriataidetta kohtaan heräsi Münchenin kansainvälisessä konditoriatuotteiden näyttelyssä"*. Jean Russelin konditoriataiteen oppikirjassa neuvottiin, että teknillinen taitaminen on pyrittävä muuttamaan taiteeksi.[14] Taidemaalari, kondiittori **Leo Rannikko** kuvaa, kuinka sveitsiläinen kondiittori oli laittanut Rannikon tekemien Riviera-suklaamarenkileivosten päälle hyppysellisen kirjavia nonparelleja. *"Tästä minä puolestani loukkaannuin hänelle loppuiäkseni"*, kirjoittaa Rannikko. Rannikko opiskeli myös Suomen Taideakatemiassa ja harjoitteli silkkipainantaa suklaalle.[15] Monissa yrityksissä konditorioiden esimiehinä toimi taiteilijoita.

1950-luvun ensimmäisinä vuosina Leipuri-lehdessä mainostettiin muuraria kesäloman ajaksi, mutta Werner & Pfleiderin uunien voittokulku jatkui. (Ravintolamuseo)

Ehkä tunnetuin käsityöläistaiteilija **Simo Salminen** oli valmistanut töitä Münchenin näyttelyyn 1954, Lontoon näyttelyyn 1955 ja Suomen messuille samana vuonna. Leipuri-lehti kertoi, että hän jatkoi opintojaan iltaisin Taideteollisen Oppilaitoksen muovailu- ja veistososastolla Ateneumissa. Salmisen muista harrastuksista mainittiin, että hän on

Uudet kisällit. Seija Koivu ja Marja Parviala arvostivat Colombian leipomon ammattikoulutusta ja nuorten kondiittorien kilpailuja. Marja Parviala muisti erityisen suurella hellyydellä Simo Salmisen opetusta. (Seija Koivun kotiarkisto)

TUL:n tunnetuimpia uimahyppääjiä, joka oli tuonut monista kilpailuista palkintoja ensisijoista alkaen.[16] Simo Salminen valittiin vuonna 1953 myös ammattiosaston toimikuntaan.

Kondiittori, leipuri A**arno "Arska" Lindström** muisteli lapsuuttaan ja nuoruuttaan:

"Mä olen pesunkestäviä stadin kundeja Rööperin suunnalta, mutta mä olin niitä, jotka vietiin sota-ajaksi Ruotsiin. Mä menin siellä leipomotöihin pieneen konditoriaan. Me tultiin hyvin toimeen, mutta omistaja kyllä karsasti suomalaisia. Siellä mä myös opin, miten tärkeää solidaarisuus ja yhteishenki on työpaikalla. Yhtenä tilipäivänä isäntä jätti maksamatta mulle palkan, eikä se selvinnyt, ennen kuin työkaverit marssi konttoriin ja puhui pomolle järkeä. Lopullisesti tuli riita, kun se suuttui, kun mä ystävystyin sen 18-vuotiaan sukulaistytön kanssa. Meinasi ihan päälle käydä, mutta taas työkaverit tuli väliin. Mä olin itsekin vasta alta 17.Mä lähdin takaisin kotiin Iso-Roballe ja pian siitä työnhakuun. Se oli vuonna 1953.

Menin Fazerin konditoriaan Kluuvikadulle ensimmäisen vuoden oppilaaksi. Siellä oli venäläisiä kondiittoreita, jotka olivat kovan tason ammattimiehiä. Monet reseptitkin oli Pietarista, jossa Karl Fazer oli opiskellut alan hommia. Ne reseptit olivat suuria salaisuuksia, ja vain näitten erikoismiesten tiedossa. Vanhemmat kondiittorit opetti ja näytti mallia, ja sitten vaan itse tekemällä pääsi eteenpäin. Nämä venäläiset eivät paljon meitä opettaneet, olivat enempi omissa oloissaan ja kai vähän ylenkatsoivatkin meitä suomalaisia. Sivusta sai kyllä seurata, ja oppihan siinä jotain konsteja niinkin.

Suuri muutos tapahtui silloin kun Fazerin leipomo-konditoria muutti Kluuvikadulta Pitäjänmäelle 1955. Siellä oli jo noin 200 työntekijää ja aika paljon koneita. Koneet tietysti helpotti konditoriassakin, mutta siellä työ oli vielä käsityötä. Mä pääsin tippaleipähommiin. Siinä tehtiin hyvät tilit, mutta kovaa hommaa se oli, kun urakalla painettiin. Erikoisosaamista vaati työskentely kuumalla rasvapadalla, johon tippaleivät pursotettiin radalla kulkevasta tuutista. Meitä oli kaksi linjaa, leipuri ja kaksi apumiestä molemmissa, ja painettiin parhaimmillaan yli 10 000 tippaleipää päivässä. Sen jälkeen miehet haisikin pitkään kookosrasvalle. Se tarttui ihoon kiinni, eikä lähtenyt ennen kuin uusi nahka kasvoi päälle."

Aarno Lindström arvosti konditoria-aikojaan Fazerin Pitäjänmäen leipomossa.
(Fazerin kuva-arkisto)

Maaltamuuttajalle uusi elämä elintarvikealoilta

Kun maaseutu alkoi tyhjetä nuorisosta, Helsingin väkiluku lisääntyi 1950-luvulla keskimäärin 8 000 henkeä vuodessa. Kaupungistumisen kasvattama elintarviketeollisuus oli monelle maaseudun nuorelle luonnollinen valinta. **Kauhasen Teuvo** muisteli, että ”yhdessä veljen kanssa lähdettiin Helsinkiin hakemaan töitä:

> *”Menin Elannon leipätehtaalle ruokaleipomoon, jossa leipomohommat alkoivat minun osaltani 14.9.1949. Ensin mä olin pari viikkoa lyömässä piparkakkuja irti pelleistä ja sen jälkeen meninkin taikinaparvelle. Siellä menin oppiin, ensin heittelin syyriä, kaatelin taikinoita, panin suolat ja siirapit ja mausteet ja siinä pikku hiljaa rupesin sitten tekemään taikinoita. Se oli kokemuksen kautta, kun se homma opittiin.”*

Vuosikymmeniä kestänyt asuntopula jopa paheni. Asunnoista lähes 15 000 oli vailla keskuslämpöä, 296 asunnosta puuttui sähkövalo, 8 000:sta vesijohto, 27 000 asuntoa oli vailla sisävessaa ja 60 000 ilman lämmintä vettä. Yli puolet asunnoista oli ilman kylpyhuonetta.[17] Kun kaupunkia rakennettiin uudelleen, vanhoista taloista häädettiin asukkaat. Lehdissä oli usein kuvia joukkohäädöistä, joissa asukkaiden tavarat oli kannettu kylmästi pihalle. Teuvo Kauhanen iloitsi, kun hän pääsi asumaan ”Impilinnaan”, Osuusliike Elannon nuorisoasuntolaan. Leipuri **Karl, ”Kalle” Eriksson** asui parin kolmen kaverinsa kanssa alivuokralaisasunnoissa. Elannossa tili maksettiin kahden viikon välein ja joka toinen tili meni vuokraan.

Työväentalolla ja Kulttuuritalolla tanssittiin.

Erikssonin mukaan tehtaalla oli paljon maalta tulleita nuoria. Kotiseudun poikien kanssa vertailtiin palkkoja, ja Kallen muistikuvan mukaan ne olivat hyvin samanlaisia eri aloilla. Kalle oli hyötynyt aiemmasta leipomokokemuksestaan ja päässyt heti kolmannen vuoden oppilaaksi, joten hänellä oli jopa vähän parempi palkka, ja työpaikka oli varma. Kalle yritti säästää rahaa moottoripyörään, joka oli monen 1950-luvulla eläneen nuorukaisen suuri unelma. Musiikkina suosittiin **Olavi Virtaa**, **Annikki Tähteä** ja **Henry Theeliä**. *Monrepos, Suklaasydän* ja *Aavan meren tuolla puolen* olivat jääneet mieleen suurina suosikkeina. Rasvan voimalla taaksepäin kammattu tukka, päällä vihreä nahkatakki ja punaiset teräväkärkiset kengät jalassa ”tahkottiin vaan paritanssia” Kultsalla tai Työväentalolla.

Colombian poikia tauolla.
(Seija Koivun kotiarkisto)

4.1.2. Suuret toiveet murenivat

Kolmen suuren (SDP, SKDL ja ML) hallitus hajosi 1948, sosiaalidemokraattisen puolueen ja SKDL:n välinen taistelu kiihtyi, ja Arabian lakot lopetettiin väkivaltaisesti. Palkkataisteluun ryhtyneitä työläisiä tuomittiin kapinasta myös Kemissä, missä poliisi ampui lakkolaisia. Useat ammattiliitot lakkoilivat vuonna 1949 ilman SAK:n lupaa. Ne erotettiin SAK:sta ja osa hyväksyttiin takaisin ehtojen jälkeen. Lakkolaisten ampumiset Kemissä, Helsingissä Arabian tehtaan lakkolaisten kohtelu ja taistelu vallasta ay-liikkeessä olivat jälleen uusi vaikea vaihe suomalaiselle työväenliikkeelle.[18]

Alkuvuodesta 1949 ammattiosastossa oli vielä arveltu, ettei sopimuksia ollut syytä sanoa irti, mutta ilmapiiri kiristyi. Toukokuussa kotkalaiset leipomotyöläiset olivat onnistuneet neuvotteluteitse saamaan miehille 2 800 ja naisille 1 800 markan korotuksen urakkahyvityksenä. Korotusta oli ehditty maksaa kotkalaisille pari viikkoa, sitten hintaviranomaiset kielsivät sen. Liitto oli onnistunut sopimaan naisille viiden prosentin korotuksen, muiden työntekijöiden palkkojen osalta oli päätetty kääntyä yhteisellä kirjelmällä valtioneuvoston puoleen. Kesäkuussa liiton puheenjohtaja **Reunamo** esitteli kirjettä, joka oli laadittu yhteisymmärryksessä työnantajien kanssa. Kokous hyväksyi kirjelmän, ja päätettiin jäädä odottamaan valtioneuvoston päätöstä.

Elokuun ensimmäisenä päivänä pidettiin ylimääräinen jäsenkokous, ja **Reunamo** kuvasi tilannetta: *"Liittomme jäsenet liikehtivät ympäri maata palkkakysymyksen merkeissä, maan nykyinen hallitus ja SAK:n oikeistojohto ovat olleet haluttomia korjaamaan työläisten palkkoja… Ei ole muuta keinoa, kuin ryhtyä taisteluun elinehtojemme ja olemassa olemisen puolesta"*. Kokouksia pidettiin muillakin aloilla, mm. Helsingin tupakkatyöläiset, juomatyöläiset ja myllytyöläiset olivat liikkeelle.

Elintarviketyöläisten Liiton liittotoiminta päätti, aloittaa lakon elintarviketeollisuuden piirissä 18.8. klo 5 aamulla.[19] SAK:n työvaliokunta kuitenkin kielsi lähtemästä lakkoon, ja lakon jo alettua SAK:n työvaliokunta vaati, että lakko oli lopetettava tai liitto erotettaisiin keskusjärjestöstä.

Leipuri-lehti raportoi helsinkiläisten leipomoiden tilanteesta: *"Osittainen tai täydellinen lakko puhkesi 31 liikkeessä, joiden työntekijämäärä on 657."* [20] Koko lakon ajan helsinkiläisten leipomotyöläisten lakkokokouksissa osallistujamäärät vaihtelivat 300–400 hengen väliltä, ja niissä käytiin väittelyä siitä, olivatko työnantajat todella suostuvaisia korotuksiin vai antoiko liiton johto väärää tietoa. Erityisesti sosialidemokraatteihin lukeutuva Elannossa työskentelevä **Hurtta** kyseenalaisti liiton edustajien puheet ja vaati äänestystä asiasta.

Sekä Leipuri-lehden artikkelit, että muut lähteet viittasivat kovaan työvoimapulaan. Ilmeisesti työnantajapuolella oli ollut ennen lakon alkua ristivetoa toimintalinjasta, mutta SAK:n ja Elannon ljohtajan **Tannerin** toiminnan seurauksina työnantajien rintama saatiin kasaan. Tätä eivät lakkolaiset tai liiton johto osanneet ennakoida, koska ilmapiirin muutos kolmen suuren hallituksen hajoamisen jälkeen oli ollut niin nopea. Liitto päätti lopettaa lakon ja pääsi takaisin SAK:n jäseneksi.[21]

Leipuri-lehti oli voitonriemuinen: *"Minkäänlaisia sitoumuksia siitä, katsotaanko lakon*

Muistokokous surmattujen kemiläisten hautauspäivänä Helsingissä. *(Kansan Arkisto)*

jälkeen työhön mahdollisesti otettavat työntekijät vanhoiksi työntekijöiksi, ei ole tehtävä." [22] Lakon jälkeisessä kuukausikokouksessa **V. Luostarinen** valitti, että *"on muutamia vanhoja työntekijöitä jätetty ottamatta entisiin työpaikkoihinsa, josta asiasta te toverit voitte tehdä yksimielisen päätöksen"*.

Teuvo Kauhanen ihmetteli vuosikymmeniä myöhemmin, miksei Luostarista autettu, vaikka hän oli perheellinen mies: *"mutta siinä kävi niin, että lakon jälkeen Villeä ei otettu Elantoon takaisin töihin. Se mittaili vuoden ajan katuja, eikä saanut mistään työtä. Sitten se pääsi takaisin Elantoon töihin, ja oli hyvin katkeroitunut."* Kauhanen muisteli, kuinka SKP:n Elannon osaston kokouksessa vuonna 1950 Luostarinen repi puolueen jäsenkirjan.

Puhdistus oli ollut ankaraa, mm. Karl Erikssonin pappa oli joutunut pois Elannosta. Leipuri-lehti jatkoi voitonriemuista uhoaan: *"Monet leipomoalan työntekijöistä harhailevat nyt työttöminä kevytmielisesti julistettuun lakkoon houkuteltuina"*.[23]

Lakon jälkeen kuukausikokouksessa **Herman Auvinen** totesi, että *"meidät on kerta kaikkiaan lyöty, emmekä näin ollen voi saada palkkoihimme parannuksia. Jos jotain aiomme, on meidän uudesti synnyttävä, sen osoittaa meidän viimeksi käymämme palkkataistelu"*. Leipuri Hurtta asettui puheenjohtajaehdokkaaksi, mutta ei saanut kannatusta. Ammattiosaston kuukausikokouksessa 9.2.1950 oli läsnä enää 25 henkeä. SAK:n koululahjoitukseen liitettiin Luostarisen ehdotuksesta kirjelmä, jossa todettiin, että enemmänkin olisi pitänyt antaa, mutta koska SAK ei tukenut meidän toimintaamme, enempään ei ole varaa.

Penseys SAK:ta kohtaan säilyi ammattiosastossa. Toukokuun jäsenkokouksessa käsiteltiin SAK:n työnjuhlakeräyslistoja, mutta *"Rimpiläisen Eemelille ei mahtunut, Joen Heikillä oli muita hommia, myös Lehtisen Kalle kieltäytyi, ja eräs toveri oli "näkymätön". Palkkakysymyksessä nähtiin, että jos SAK olisi viime kesänä antanut meille tukea, tilanne ei olisi tällainen."*[24]

Helsinkiläisten leipomotyöntekijäin keskimääräinen kuukausipalkka vuonna 1948 oli 9 402 markkaa kuukaudessa ja vuotta myöhemmin 13 053 markkaa.[25] Vuoden 1948 aikana päätetyt indeksikorotukset merkitsivät alle 1 000 markan korotusta. Elannon leipä-

tehtaan insinööri **Laine** valitti Elintae-lehdessä, ettei tehtaan tuotantokyky edelleenkään vastannut kysyntää, koska alalla oli valtava työvoimapula.[26] Ilmeisesti palkkoja oli nostettu, jotta ihmiset palaisivat töihinsä, mutta tiukan vaitiolon lupauksella. Hiljaisista sopimuksista oli huhuttu kaikissa lakkolaiskokouksissa, ja tilastojen osoittama nousu vahvistaisi palkankorotuksia tapahtuneen.

Palkkapaineet kasvoivat keväästä 1950, kun hinnat jälleen nousivat. Metallin lakot alkoivat 28.8.1950. Syyskuun lopulla lakossa oli jo muitakin aloja, yhteensä 118 000 työntekijää.

Ammattiosasto kehotti jäsenistöä tukemaan lakkolaisia tunnin palkalla viikossa. 1951 huhtikuun puolivälillä hallitus teki työmarkkinajärjestöille ehdotuksen 5 kuukautta kestävästä linnarauhasta. Leipomoalan työntekijät kokivat pöytäkirjojen mukaan katkerana sen, että SAK antoi joillekin liitoille lakkoluvan vuonna 1950, mutta toisten lakkoillessa kesällä 1949, SAK julisti lakonalaiset työmaat avoimiksi rikkureille.[27]

Tammikuun vuosikokouksessa 1952 puheenjohtaja vaihtui, uudeksi valittiin **Heikki Joki**. Ville Luostarinen sai kiitokset kuuden vuoden työstään ja jäi pois toiminnasta. Jotain tilanteesta kertonee, että puheenjohtajaksi valittiin Joki, kunnioitettu ja kokenut toveri, mutta jo 70-vuotias.

Vuosina 1951-1955 ammatillinen järjestäytyminen laski, SAK:n liittojen jäsenmäärät vähenivät vuoteen 1954 asti. Leipomoalan järjestäytyminen suorastaan romahti: jos vielä vuonna 1947 osastoon kuului noin 65 prosenttia alan työntekijöistä, vuoteen 1955 mennessä järjestäytyneitä oli enää noin 15 prosenttia. Vuoden 1949 lakon epäonnistuminen ja aktiivien irtisanomiset aiheuttivat sen, ettei osasto saanut leipomotuotannon ripeän kasvun tuomaa uutta työväkeä toimintaansa mukaan.[28]

Osaston jäsenmäärä 1947 ja 1953

Vuosi	Työntekijöitä Helsingissä	Jäsenmäärä
1947	1020	664
1953	1842	244

Leipomoalan näkökulmasta konfliktia näyttäisi selittävän myös eri ammattialojen asema yhteiskunnan tuotannollisessa prosessissa. Leivän hinnan merkitys sekä kansalaisten elintasolle että työehtosopimusten indeksisidonnaisuuksille asetti eri ammattikunnat ikään kuin toisiaan vasten. Esimerkiksi leipuri ja myöhemmin liiton järjestäjäksi palkattu sosialidemokraatti Karl Eriksson arvioi, että SAK:lla oli intressi estää leipurien palkankorotukset, koska ne olisivat kohdistuneet muihin työläisiin leivän hinnan korotuksina. Sotien jälkeinen palkkasäännöstely koettiin leipomokentässä epäoikeudenmukaisena, koska säännöstely sitoi aikapalkkoja, mutta urakkatyössä palkat saattoivat nousta hyvinkin paljon.

Poliittinen hajaannus syveni

Sosialidemokraatit olivat tehneet SAK:ssa vuonna 1950 enemmistöpäätöksen, etteivät ammatilliset järjestöt saaneet enää järjestää vappujuhlia, sellaisilla paikkakunnilla, joilla SDP:n puoluejärjestöt eivät halunneet juhlia vappua kansandemokraattien ja kommunistien kanssa. Ohjeisiin sisältyi erotusuhkaus.[29] Leipomotyöntekijäin ammattiosasto lähetti SAK:lle kirjelmän, jossa se kehotti keskusjärjestöä perumaan päätöksensä. SAK erotti jäsenyydestään ne ammatilliset paikallisjärjestöt, jotka olivat rikkoneet kieltoa. Helsingin ammatillinen paikallisjärjestö oli vuonna 1930 perustetun SAK:n organisaation osa, joka ei ehtinyt toimia kuin 20 vuotta. Helsinkiläisten ammattiosastojen yhteenliittymä oli jälleen kerran muuttunut liian radikaaliksi keskusjärjestölle.

Seuraava toimenpide tuli elokuussa 1952. Johtokunnassa luettiin Helsingin Työväenyhdistys ry:n ilmoitus osaston erottamisesta yhdistyksen jäsenyydestä. Koska muitakin ammattiosastoja erotettiin runsain määrin Helsingin Työväenyhdistyksestä, leipurien kokouksessa vuonna 1952 laskeskeltiin, että jos kaikki erotetut osastot liittyvät yhteen, ei olisi mahdotonta saada uutta järjestötaloa. Kolmen vuoden kuluttua Heikki Joki jo selosti tulevan Kulttuuritalon rakennustyötä, ja aktiivit ostivat osakkeita hintaan 1000 mk lahjoittaen ne osastolle. Kulttuuritalon rakennustöihin valittiin talkoopäälliköksi Teuvo Kauhanen.[30]

Eri alojen lakkotoimikunnat Hakaniementorilla. *(Yrjö Lintunen, Kansan Arkisto)*

Yhteiskunnallinen aktivismi vaikeina aikoina

Epäonnistuneen lakon, poliittisten erottamisten ja romahtavan järjestäytymisen keskellä osaston aktiivit toimivat aktiivisesti. Kokouksissa otettiin kantaa maailmanlaajuisiin, valtiollisiin, ammattiyhdistystoimintaan sekä Helsingin kunnallispolitiikkaan. Leikillisesti voi sanoa, ettei YK, Suomen eduskunta, vasemmistopuolueet tai juuri kukaan päättäjä kyennyt aivastamaankaan, ilman etteikö helsinkiläisten leipomotyöntekijöiden lähetystö tai julkilausuma olisi iskenyt. Toimintakertomuksessa vuodelta 1953 nähtiin kuinka *"työmme yhdistyy niiden satojen ja miljoonien ihmisten työhön, jotka maapallon eri puolilla työskentelevät rauhan hyväksi, voimme varmasti turvata itsellemme ja koko ihmiskunnalle mahdollisuuden säästyä sodan kauhuilta."*

Järjestöiltä saapuneet kirjeet luettiin kokoukselle ja esim. Suomen Rauhanpuolustajien kirjeiden kautta avautui koko avara maailma osanottajien silmien eteen.

Toisen maailmansodan loppunäytöksenä USA pudotti Japaniin atomipommin, joka asetti maailman uuden tilanteen eteen: ihminen kykeni halutessaan tuhoamaan elämän koko maapallolta. Siirtomaiden vapautusliikehdintä, USA:ssa käynnistynyt vimmainen kommunistijahti, Korean sota, Algerian tapahtumat ja Arabimaiden ja Indokiinan vapautusliikkeiden toiminta sekä jaetun Saksan ja Berliinin kysymykset puhuttivat kokouksissa. Tämä antoi aktiiveille laajempaa yhteiskunnallista tietoa, kuin mitä pelkkä työelämä ja radio tarjosivat. Harvoille perheille tuli sanomalehtiä ja leipomotyöntekijöiden työajat vierottivat heitä muusta sosiaalisesta elämästä, kun herätyskello soi jo ennen neljää. Kokouksissa käsitellyt asiat selostettiin sitten

Helsingin työläisiä HAP:n (Helsingin ammatillinen paikallisjärjestö) järjestämässä työnjuhlassa Alppilavalla. (Kuva: Yrjö Lintunen, Kansan Arkisto

työpaikkojen tupakkahuoneissa ja linjojen äärellä.

1951 ammattiosaston johtokunta käsitteli maailman Rauhanneuvoston vetoomusta viiden suurvallan rauhansopimuksen solmimiseksi.[31] Vuonna 1953 ammattiosasto osallistui mm. tervehdyksiin ulkomaisille rauhanpuolustajille, myi Rauhanpuolustajien julkaisuja ja arpoja ja käsitteli Wienin konferenssin päätöksiä. Osasto yhtyi myös Oslon Rauhankonferenssin vetoomukseen maailman Ammattiyhdistysten liiton, Kristillisten Ammattiyhdistysten Kansainvälisen liiton ja Vapaitten Ammattiyhdistysten Maailmanliiton yhteisten neuvottelujen aikaansaamiseksi.

Vuoden 1954 toimintakertomukseen on kirjattu: *"Osallistuimme Kansallisille Rauhan Päiville. Työpaikoilla muodostettiin tukirenkaita Rauhan Päivien tukemiseksi. On yhdytty Kansan Keskusteluun, tervehditty Korean elintarvikealan ammattijärjestöä, osallistuttu Maailman Rauhanneuvostolle lähetettyyn onnitteluadressiin keräämällä allekirjoituksia, osallistuttu joulukuussa maata käsittävään Työläisten Rauhankokoukseen… Kansainväliseen työläisten yhteistoimintaan olemme osallistuneet lähettämällä tervehdyksen Qacleyn Säilyketehtaan työläisille heidän taistellessaan parempien elinehtojen puolesta."* Vuoden 1955 vuosikertomuksessa arvioitiin, että *"kaikki muistavat Helsingissä pidetyn Maailman Rauhankokouksen. Johon leipurit antoivat osansa lahjoittamalla puhemiehistölle komean kakun, osallistuttiin myöskin rauhantoimintaa esittävään kulkueeseen ja suureen Rauhan juhlaan Hesperian puistossa."*

Nuorisofestivaalit

Monikaan työläisnuori ei voinut edes kuvitella 1950-luvulla ulkomaan matkoista, joten pääsy nuorisofestivaaleille oli merkittävä tapahtuma. Teuvo Kauhanen muisteli:

> *"Vuonna 1951 oli suuri kokemus, kun olin mukana Berliinin festivaaleilla. Siellä me näimme, kuinka valtavista raunioista tuli ihmiset sieltä kuokat, kirveet ja työkalut selässään sinne marssimaan rauhan ja ystävyyden puolesta.... Siinä oli lippulinnoja, orkestereita ja esiintyjiä ja sitten nämä eri alojen työläisosastot työkaluineen. Se oli mieleenpainuva tapahtuma, kun saksalaistyöläiset marssivat rauhan puolesta vain muutamia vuosia sodan päättymisen jälkeen. Meitä oli suomalaisia painijoitakin mukana 60-70."*

Leipomotyöntekijöiden vuoden 1955 vuosikertomuksessa arvioitiin, että "kaikki muistavat Helsingissä pidetyn Maailman Rauhankokouksen, johon leipurit antoivat osansa lahjoittamalla puhemiehistölle komean kakun. Maailman rauhankokous 29.6.1955.
(Yrjö Lintunen, Kansan Arkisto)

Ammattiosasto tuki 1953 Romanian festivaalien kolmea osallistujaa keräämällä pulloja, joista saadut rahat luovutettiin lähtijöille.[32]

Kauhanen muisteli, kuinka *"vuonna 1953, kun Sundellin Veikko oli luottamusmiehenä leipätehtaalla ja Kahin Paavo tuotantolaitosten pääluottamusmiehenä. Minut valittiin silloin Romanian festivaaleille, jossa meitä oli TUL:n painijoita toista sataa. Leipätehtaan johtaja Itkonen sanoi, että se on lopputili, kun sä olet ollut festivaaleilla. Mä menin sanomaan Sundellin Veikolle ja Kahin Paavolle. Sitten me mentiin kolmestaan johdon puheille. Siellä Veikko ja Paavo sanoivat, että jos te annatte tälle pojalle lopputilin, tämä tehdas seisoo huomenaamuna. Elannon johto perääntyi."*

Työehtosopimustoiminta eteni pienin askelin

Vuoden 1952 helmikuussa ammattiosastossa päätettiin tavoitella 7 tunnin työpäivää. Lauantaisin ja juhlapäivien aattoina työt haluttiin saada loppumaan klo. 16.00. Esiettiin myös, että työntekijälle, jonka työsuhde oli jatkunut keskeytymättä yli 10 vuotta, annetaan kuutta päivää vastaava loma kaksinkertaisena jolloin työnantajan mahdollisuutta määrätä loma myös lomanmääräytymiskauden ulkopuolelle lisätään.[33] Keväällä kutsuttiin työhuonekunnaat kolle, missä se suinkin oli mahdollista, mutta osasto päätti, ettei sopimusta irtisanota.[34] Ehdotettiin myös, että työnantaja sitoutuu kustantamaan työvaatteet ja niiden puhtauden. Tammikuun kokouksessa 1954 päätettiin edelleen esittää, ettei sopimuksia sanottaisi irti; lakkohaluja ei vieläkään ollut.[35]

Vähitellen alettiin saada pieniä voittoja. Kesäkuussa 1954 turkulaiset olivat *"voitokkaasti lyöneet takaisin työnantajien yritykset työehtosopimuksen huonontamiseksi. Määräaikaan mennessä oli 43 turkulaista leipomoa allekirjoittanut sopimuksen, samat liikkeet tulivat myöskin kustantamaan työntekijöiden työpukimet sekä 350 mk kuukaudessa korvausta puhtaanapidosta, ellei liike pesetä työvaatteita."*[36] Vuoden 1954 toimintakertomuksessa arvioitiin hyväksi asiaksi, että uusi palkkasopimus allekirjoitettiin. *"Vaikka se ei meille helsinkiläisille paljon antanutkaan, koko maata käsittävänä se varmasti paransi leipureitten asemaa huomattavasti, ottaen huomioon*

Nuorisofestivaaleihin lähtijät marssivat kulkueena Helsingin satamaan. *(Kuva: Yrjö Lintunen, Kansan Arkisto)*

myöskin, että saimme sopimukseen määritelmän työvaatteiden kustantamisesta työnantajan toimesta". Pääkaupunkiseudun palkat näyttäisivät nousseen palkkasäännöstelystä huolimatta jonkun verran. Keskimääräinen maksettu leipomoalan palkka oli Helsingissä vuonna 1951 noin 18 500 mk ja vuonna 1954 se oli 22 600 mk Helsingin tilastollisten vuosikirjojen mukaan.

Valtakunnallinen palkkapäätös 29.10.1954 merkitsi sitä, että palkoista sopiminen siirtyi takaisin työmarkkinajärjestöille. Leipomoalalla asetettiin jälleen työehtosopimustavoitteita keväällä 1955. Vaadittiin samapalkkaisuutta ja oppilaspalkkojen nostoa. Uudet koneleipomot mahdollistivat kouluttamattoman työvoiman käytön myös leivontaprosessissa, ja sopimuksiin vaadittiin ammattityön määritelmiä. Vuoden 1949 lakon opetuksena vaadittiin luottamusmiehille parempaa suojaa ja ehdotettiin, ettei luottamusmiestä saa erottaa muuten kuin rikoksen sattuessa. Työsuhdeturvan merkitys korostui ja vaadittiin ettei työnantaja saa lopettaa yli 5 vuotta kestänyttä työsuhdetta ilmoittamatta siitä vähintään 3 viikkoa aikaisemmin eikä 10 vuoden työsuhdetta vähintään kuukautta aikaisemmin.[37] Leipuri-lehti seurasi tilannetta huolissaan, "*vaatimukset eivät liikkuneet tosiasian pohjalla*".[38]

Kesäkuun ammattiosaston kokouksessa oli jo 150 jäsentä kuulemassa SAK:n neuvotteleman sopimusluonnoksen sisältöä. Esitys sisälsi joitain huononnuksia sairauskorvauksiin, mutta uutuutena siihen sisältyi 3 viikon synnytysajan palkka yli 6 kk palvelleille. Näin sopimusturva eteni jälleen pienin askelin: yli 5 vuotta työskennelleen työsuhdetta ei saanut päättää ilmoittamatta siitä kolmea viikkoa aikaisemmin. Ruokailulomaksi tuli tunti ja 10 minuuttia kahvilomaa, lauantaisin ja kirkollisten juhlapyhien aattoina puoli tuntia. Työnantaja velvoitettiin antamaan todistus oppiajasta, ja ammattitaitoisena pidettiin työntekijää, joka oli ollut 3 vuotta oppisopimusoppilaana tai todistettavasti tehnyt ammattityötä leipomoalalla. Luottamusmiehenä toimivalle työntekijälle tuli antaa ennakkoilmoitus työsuhteen päättymisestä 4 viikkoa aikaisemmin ja alle vuoden työskennelleelle 3 viikkoa aikaisemmin. Työnantajan tuli korvata se aika, minkä työntekijä menettää toimiessaan luottamustehtävissä, ja työajan päättymisen jälkeen maksetaan ylityökorvaus. Työvaatemääräys, joka entisessä sopimuksessa oli suosituksena, oli nyt velvoittava.

Palkkasopimukseen nähden siivoojien ja aputyöntekijöiden korotukset muodostuivat vähän paremmiksi. Liiton sihteeri **Emil Kerman** (sd) kertoi, ettei sopimusluonnos vastannut liiton tavoitetta. Kokouksessa äänestettiin siitä, hyväksytäänkö sopimus vai jäädäänkö sopimuksettomaan tilaan. Sopimus hyväksyttiin äänin 65–12.[39]

Sopimusosapuolina liitot ja 115 yksityisleipomoa

Myös työnantajaliittoihin kuulumattomien leipomoyritysten allekirjoitukset tuli saada sopimuksiin, jotta näidenkin työntekijät pääsisivät työehtosopimusten piiriin. Syyskuussa 1955 kirjoitettiin yksityisleipomoita koskevat työehto- ja palkkasopimukset.[40] Helsingissä 35 työnantajaliittoihin kuulumatonta leipomoyritystä saatiin sopimuksen piiriin.[41] Kun mm. Fazer, Maanviljelijäin Maitokeskus, Elannon leipätehdas ja HOK:n leipomo olivat edustettuina liittojen kautta ja Helsingis-

sä toimi tällöin 43 leipomoa, tehty sopimus ulottui lähes koko leipomokenttään. Uuden sopimuksen palkkamääräykset olivat edelleen monimutkaisia. Naisilla ja miehillä oli omat taulukkonsa, paikkakuntakalleusluokkia oli neljä, palkkaryhmiä oli kuusi, lisäksi leipomo-oppilailla kolme ja kondiittorioppilailla kaksi. Sekavuutta lisäsi se, että palkkojen päälle tuli erittäin raskaan ja erittäin likaisen työn lisät, työkohtaisuuslisä ja 15 prosentin suuruinen indeksikorotus.

Ensimmäisen paikkakuntakalleusluokan miesten korkeimmat ohjepalkat vaihtelivat 127 markasta 157 markkaan ja naisilla 107 markasta 137 markkaan palkkaluokasta riippuen. Helsinkiläiselle leipomotyöntekijälle maksettu keskipalkka oli vuonna 1954 noin 134 markkaa tunnille.[42] Kun miesten osuus työntekijöistä oli vain noin 30 prosenttia, ja palkankorotukset astuivat voimaan vasta syksyllä 1955, ohjepalkkakorotukset eivät tuoneet paljonkaan lisää pääkaupunkiin, koska käytännön palkat ylittivät edelleen tariffit. Uuteen sopimukseen sisältyi äitiysloma-avustus, josta seurasi helpotuksia liiton taloudelle. Liitto oli tähän saakka maksanut äitiysavustusta 40 päivältä. Samana kesänä helsinkiläiset ja tamperelaiset makkaratyöläiset olivat käyneet pitkän ja katkeran lakon saadakseen kesälauantain työajan lyhenemään.

Yleislakko

Hintasäännöstely oli purettu 1956 ,ja hinnat alkoivat nousta. Tilanne kehittyi alkuvuodesta 1956 nopeasti ja äkkiarvaamatta. Yleislakolla uhaten SAK oli vaatinut 12 markan tuntipalkan korotusta ja kolmen prosentin liittokohtaista erää. Yleislakko alkoi ja kesti kolme viikkoa. Lakkolaiset saavuttivat asettamansa tavoitteen. Ammattiosaston toimintakertomuksessa yleislakkoa muisteltiin seuraavasti: ”*…ei meidän alamme joutunut tähän taisteluun mukaan välittömästi, siinä mielessä välillisesti, että toimitimme tuota tärkeintä elintarviketta, leipää, taisteleville tovereille, jotka kävivät taistelua myöskin meidän palkkojemme puolesta.*

Ammattiosaston jäsenkokouksessa huhtikuussa todettiin tyytyväisyys siitä, yleislakon päättymissopimuksen mukaiset kaikkien 18 vuotta täyttäneiden palkat nousevat 12 mk ja alle 18-vuotiaiden 8 mk. Ainoastaan järjestäytymättömälle työntekijälle saattoi työnantaja kieltäytyä maksamasta korotusta.

Tampereella pidettiin Elintarviketyöläisten liiton retkeilypäivien yhteydessä 1956 leipurien valtakunnallinen tapaaminen, jossa asetettiin tavoitteet seuraavalle sopimukselle. Erityisesti haluttiin kesätyöaika 45-tuntiseksi. Yli 10 vuotta työskennelleille haluttiin kuukauden kesäloma ja yksi talvilomaviikko. Samasta työstä haluttiin sama palkkaa sukupuoleen katsomatta. Ruokatuntikysymys oli ongelmallinen, koska leipurit eivät voineet poistua työpaikoilta vaatteita vaihtamatta, mutta tunti oli sellaiseen liian lyhyt. Tavoitteeksi asetettiin puoli tuntia talon ajalla.

Ammattialojen yhteistoimintaa

Vuosikymmenen alussa SAK:sta erotettu Helsingin Ammatillisen Paikallisjärjestö ry:n (HAP) lopetti toimintansa vuonna 1957 ja kehotti päätöskokouksessa ammattiosastoja tiivistämään yhteistyötä eri alojen keskustoimikuntien puitteissa. Tällöin perustettiin helsinkiläisten elintarvikealan ammattiosastoja yhdistävä keskustoimikunta, ja leipomotyöläisten osasto päätti liittyä siihen. Uudenlaista aktiivisuutta kuvannee se, että myös eri alojen ammattiyhdistysten naisille, nuorille ja työttömille rakennettiin omat yhteistoimintaorganisaatiot. Vuoden 1957 alussa valittiin leipomo-osastosta **Lempi Vilenius** ja **Senja Nurmi** *Ansiotyö-naisten* toimikuntaan. Yleislakon jälkeen poliittinen ilmapiiri oli muuttunut, osa sosialidemokraateista suuntautui uudella tavalla joukkoliikehdintään, kun puoluehajaannus SDP:ssä alkoi näkyä kaikilla tasoilla. Pääkaupunkiseudun lähinnä radikaalivasemmistoon lukeutuvien ammatillisten järjestöjen yhteistyön uudelleen organisointi osui ajallisesti kansalaistoiminnan voimistumiseen.

Suuttumus kasvaa

Hintojen nousu jatkui, eikä yleislakon päättymissopimukseen sisältynyt indeksiehtoa. Yleislakon lopettamissopimukseen sisältyneet verohelpotukset työnantajille ja lisääntyneet työttömyystyöt verottivat valtion kassaa. Hallitus esitti eduskunnalle vakauttamisohjel-

man, joka sisälsi uusia hintojen korotuksia ja muita supistuksia.

Hallitus yritti keväällä 1957 lykätä lapsilisien maksatusta, mikä suututti ihmisiä. Koko kevään äitien ja kansalaiskokousten lähetystöt ja kirjelmät pommittivat eduskuntaa vaatien lapsilisien maksatusta ajallaan. SKDL:n eduskuntaryhmä alkoi jarruttaa päätöksentekoa kesäkuun lopulla 1957 huomattuaan, että jarruttamalla kaksi päivää eduskunta ei ehtisi tehdä lapsilisien siirtopäätöstä laillisessa järjestyksessä. Ratkaiseva vuorokausi vaihtui, eikä lapsilisiä voitu enää siirtää.[42] Jarrutuskeskustelu sai paljon julkisuutta, ja se myös radioitiin.

Vuoden 1957 leipurilakko

Toukokuussa 1957 liitto ilmoitti, että neuvottelut olivat katkenneet ja oltiin sopimuksettomassa tilassa. Liittotoimikunta ehdotti, että myös leipomo- ja meijerialoilla pyrittäisiin edellisen kesän mukaisesti paikallisesti sopimaan kesätyöajasta neuvottelu- tai ”muita menettelytapoja noudattaen”.

Liiton kiertokirjeessä todettiin, ettei mikään estä työpaikkojen työläisiä esittämästä yksimielisellä päätöksellä palkkojen korottamista. Jokaisen osaston piirissä on nyt tehtävä työtä yhteisen voiman vahvistamiseksi. Liiton palkkatavoite piti sisällään saman palkan naisille ja miehille ja noin kaksikymmentä eri palkkaryhmää. Pienintä palkkaa esitettiin peltienpesijöille, 30 850 markkaa, ja parasta opin jälkeen viisi vuotta alalla työskennelleelle kondiittorille, 46 650 markkaa kuukaudelle.

Lakko yhdisti leipurit

Karl Eriksson aloitti toisen vuoden oppilaana Elannon ruokaleipomossa kesänkorvalla 1956.

> *”Yleislakko oli juuri käyty, mutta siihen en ehtinyt mukaan. Töihin mentiin ajoissa, kellokorttijonossa seistiin jo viisi minuuttia ennen. Työt tehtiin rivakasti ja sitten lähdettiin kotiin. Se oli jämptiä hommaa. Mä tykkäsin heti siitä ilmapiiristä ja työkavereista. Ne ottivat meikäläisen hyvin vastaan, vaikka olin nuori maalaispoika.”*

Kun Teuvo Kauhanen oli mennyt oppiin leipätehtaalle, hän muisteli, kuinka *”mennessäni leipätehtaalle 1949 leipurit olivat juuri käyneet lakon - ja hävinneet sen. Mielialat olivat sen takia sellaiset, että porukka oli vähän alakuloista.”* Erikssonin tullessa tehtaalle vuonna 1956 tunnelmat olivat piristyneet.

Karl Eriksson jäi muiden kanssa lakkoon Elannossa vuonna 1957 ja kotiseutunsa poikien kanssa kierteli tutkimassa, miten lakko kesti maakunnissa. Hänen mukaansa ei kovin ihmetelty lakkoavustuksia, mutta se vähän hämmästytti, kuin esimerkiksi Lahdessa leivottiin täyttä päätä lakosta huolimatta.

Fazerin leipomossa ilmapiiri kiristyi. Aarne Lindström muisti, että ”1957 oltiin lakkovahdissa. Gyllenberg oli ju*uri tullut leipomon johtajaksi ja kuskasi rikkureita autonsa takapenkillä. Se tuli niin lujaa kohti, että pakko oli hyppiä sivuun, muuten olisi ajanut päälle. Sitten rikkureita kuskattiin myös henkilöstöbussilla, jossa ne makasivat lattialla ettei oltais huomattu... Mutta kahden viikon lakolla saatiin tuntuvia palkankorotuksia ja helpotusta työaikaan*”, muisti Lindström.

Elina Hartikainen muisteli:

> *”Vuonna 1957 oli aika pitkä leipurilakko. Syyskuun ensimmäinen päivä 1957 oli lakko leipureilla ja työväentalolla liityttiin. Pysäyksiä oli jo ollu aikaisemmin, mutta se oli 1957, oli meiän ensimmäinen lakko. Meiän aikana oli ollut pysäyksiä tunti tai kaksi, silloin oli Lauri Tamminen luottamusmiehenä… Siinä oli ensimmäinen se pysäys se, kun Tamminen tuli muutamaa tuntia enemmin minulle sanomaan, että onkos tytöt nyt tietosia, että tänä päivänä lähetään aikaisemmin työstä pois. Sanoin, kyllä minä oon kuullut kun ihmiset ovat puhuneet ja johon ne kysykin meiltä, että mitäs nyt tehhään. Jos olisi sanonut, että jään tänne töihin, olis saattanu moni muukin jäähä. Sanoin, että kun kerran toisetkin lähtee, minä lähen kanssa.”*

Elintae-lehti kertoi, että leipomoalalla oli tehty suuri määrä erillissopimuksia ja työnantajain rintama hajanainen.[43] Samassa lehdessä esiteltiin kaksitoistahenkisen perheenemäntien lähetystöä, joka oli käynyt vaatimassa Elannon johdolta leipää. Perheenemännät esittivät, että Elannon tulee vaikuttaa siihen, että leipu-

Elina Hartikainen.
(Ammattiosaston kuva-arkisto)

reiden kohtuullisiin vaatimuksiin suostutaan. SKDL:n kansanedustajat H**ugo Manninen, Eino Tainio** ja **Toivo Åsvik** kävivät painostamassa myös Kulutusosuuskuntien keskusliittoa sopimuksen tekoon. Leipuri-lehti totesi syyskuussa, että E-osuuskauppoja edustava Työehtoliitto tarjosi 5,5 prosentin suuruista ansiotason nousua ilman kesätyöaikaa. Työehtoliitto ja SEL tekivätkin tällaisen sopimuksen ohjepalkkojen korottamisesta.

Lakko jatkui muissa kuin Työehtoliittoon kuuluneissa leipomoissa vielä pari päivää, mutta syntynyt kilpailutilanne pakotti muutkin työnantajat sopuun. Leipuri-lehti paheksui elintarviketyöläisten toimintaa ovelaksi ja häikäilemättömäksi.[44] Jos vuoden 1949 lakon häviämiseen oli vaikuttanut Elannon johdon asenne, nyt E-osuuskauppojen rooli vuoden 1957 sopimuksen syntyyn oli ollut tärkeä.

Kesäkuussa 1957 oli käyty aktiivisten äitien innoittama lapsilisäkamppailu ja elokuussa alkoi leipurien lakko. Ammattiosastossa arvioitiin tilannetta ja puutteena pidettiin, ettei kesätyöaikaa saatu vieläkään

> *”Toveri Auvinen huomioi, että vaikka useinkin kuuli keskuudessamme puhetta, että alamme on naisvoittoinen ja niin emme siksi pysty saamaan itsellemme parempia työolosuhteita, mutta tässä taistelussa täytyy sanoa, saivat miehet ottaa aktiivisuudessa esimerkkiä naisista.”*

Vieno Hämäläinen arveli toimintakertomuksessaan, että ”ne olivat kai naisleipurimme, perheenäidit, jotka ensinnä alkoivat ihmetellä, ettemme kesäkuukausina lauantaisin ennättäneet kaupasta saada sitä maitotilkkasta ja niitä tarvikkeita, jotka jatkuvista hinnankorotuksista huolimatta pystyimme ostamaan. Näin heräsi kysymys, miksi me leipurit emme voi lopettaa työtämme aikaisemmin niin kuin maitokaupan myyjättäret ja toisetkin elintarvikealan palveluksessa oleva työntekijät.”

Järjestäytyminen oli edelleen vähäistä. 1957 leipomotyöläisiä oli Helsingissä 1 918,

Leipomotyöläisten lakkokokous 1957. *(Kansan Arkisto)*

mutta liittoon kuului vain 329. Vaikka Elina ja Hilja Hartikainen liittyivätkin liittoon hiukan ennen lakon alkua, heidän mukaansa järjestäytymättömyys kertoi pääasiassa työntekijöiden taloudellisesta tilanteesta: *"Vaikkei siihen aikaan meillä ollut kuin aivan muutama jäsen, töissä lakon aikana ei ollut kuin neljä. Lyhyissä pysäyksissä kaikki poissa. Se oli sillain erilaista, ei se ollu liittoa vastaan, jos ei ottanut jäsenkirjaa, se oli vaan se raha."*

Lakon päätyttyä Elintae-lehti haastatteli helsinkiläistä veteraanileipuria, Herman Auvista, joka totesi, että lakko oli ollut kuin oppiaikaa. Lehden mukaan Herman Auvisen voimakas rintaääni oli kaikunut yli A-salin luoden rohkeutta ja voimaa lakkolaisiin. Hänen huumorintajuiset puheenvuoronsa olivat usein saaneet vakavat lakkolaiset hilpeästi nauramaan. Auvisen mukaan oltiin opittu luottamaan toisiimme.[45]

Toisaalta alan naisistuminen, palkkatason jälkeenjääneisyys ja heikko järjestäytyminen olivat muuttaneet perusteellisesti tapaa, jolla helsinkiläisten leipomotyöntekijöiden ammattiyhdistys määritteli itsensä. Toimintakertomuksessa vuodelta 1957 näkyy ylpeys, että oli uskallettu lähteä liikkeelle: *"Osastomme kohdalta on vuosi myöskin ollut vilkasta toiminnan ja taistelun aikaa, jolloin monet suuremmat ja voimakkaat ammattiryhmät tyytyivät heille esitettyihin ei-mitään antaviin palkankorotuksiin."*

Kun helsinkiläiset leipurit olivat taistelleet paikallisen yötyökiellon ja kahdeksantuntisen työpäivän jo ennen vuoden 1908 lakia, ja sotien välisinä vuosikymmeninä he olivat onnistuneet taitavalla toiminnalla säilyttämään oman sopimuksensa, he tuskin olivat pitäneet itseään muita heikompana ryhmänä.

Osasto loi jälleen nahkansa

Leipomotoiminnan kasvu ja tuotannon monipuolistuminen vaikuttivat alan työntekijärakenteeseen 1950-luvulla. Kun alalla oli tullut lähes kolmannes uusia, eli noin 700 työntekijää, keitä he olivat?

Kun leipomotaitoisia nuoria naisia muutti maaseudulta Helsinkiin, he hakeutuivat usein leipomoihin, mutta nuoret miehet hakeutuivat paremmin palkatuille aloille. Vuoden 1949 puhdistusten jälkeen vanhempia ammattimiehiä vaihtoi alaa tai muutti muualle. Leipomoihin tuli paljon nuoria töihin ja ammattioppiin. Etenkin konditoria-ala tarjosi houkuttelevan ja arvostetun ammatin myös naisille. Työehtosopimusten mukaan naisilla, oppilailla ja ylipäätään uusilla työntekijöillä oli huomattavasti pienempi palkka kuin alan miespuolisilla ammattityöntekijöillä.

Naisten ja miesten yhteiseloa ja jännitteitä

Kun naisten määrä lisääntyi leipomoissa, Leipuri-lehti tilasi vuonna 1958 artikkelin *"Naistyövoiman käsittelystä"* maisteri **Atte Koskiselta**, Finlaysonin koulutuspäälliköltä. Koskisen mukaan *"jokainen käytännön kokemusta omaava työnjohtaja tietää, että naiset sopivat ja ovat halukkaita vain tiettyihin ammatteihin, että työ on naiselle opetettava määrätyllä tavalla, että naisten keskinäisten riitaisuuksien sovittelemissa tarvitaan toisenlaisia otteita kuin miestyövoiman jne. Poikkeuksiakin on, mutta ne ovat harvinaisia."* Koskinen myös tiesi, että *"työssään nainen on hyvin altis johtajansa ja tovereidensa henkilökohtaiselle*

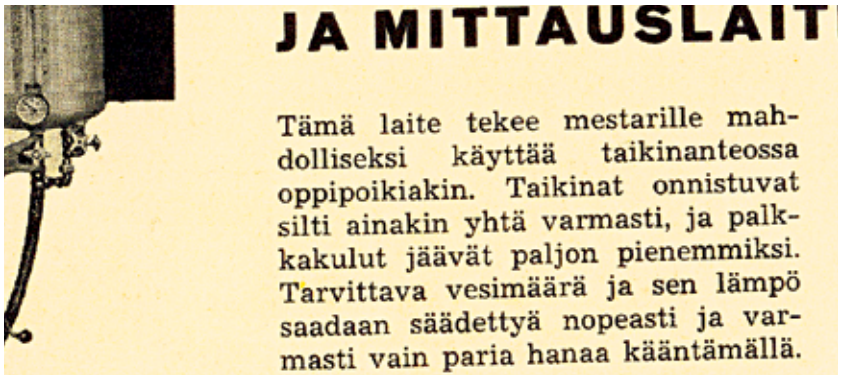

Leipurien Ostokeskus mainostaa uutta vedensekoitus- ja mittauslaitetta, joka mahdollistaa käyttää oppipoikia taikinanteossa. (Leipuri /1958)

Stellan työntekijöitä vuonna 1965. *(Raakel Manelius (Kangas))*

vaikutukselle. Erityisesti tämä koskee maalta hiljattain kaupunkiin siirtyneitä nuoria naishenkilöitä."[47] Uusi tilanne synnytti jännitteitä myös työntekijöiden piirissä.

1950-luvun alkuvuosina ammattiosasto tavoitteli vielä erisuuruisia korotuksia miehille ja naisille. Mutta vuonna 1953 Vieno Hämäläinen lähetettiin Tampereelle *Naisten Oikeuksien* -neuvottelukokoukseen ja saman vuoden syksyllä osasto alkoi ajaa aktiivisesti linjaa *"naistyöntekijöille samaa palkkaa samasta työstä kuin miehellekin"*.[48] Kansallisen neuvottelukokouksen anti oli kolahtanut kunnolla nuoren naisaktiivin sydämeen. Ammattiosasto yhtyi Naisten Oikeuksien Kansallisen Neuvottelukokouksen päätöksiin, *"12 viikon palkallisen äitiysloman saattamiseksi lakisääteiseksi, vanhusten sosiaalisten olojen parantamiseksi, nuorison ammattikasvatuksen turvaamiseksi, lasten päiväkotien järjestämiseksi ja 40 tunnin työviikon aikaansaattamiseksi ansiotasoa alentamatta"* Osasto teki myös edustajakokousaloitteen "Samasta työstä sama palkka."

Elannon Leipätehtaalla järjestettiin 11.2. 1954 naistyöläisten kokous, joka vetosi kaikkiin leipomotyöläisiin: *"On toteutettava lakisääteisesti samasta työstä sama palkka, joka vihdoinkin saattaa naistyöntekijät tasa-arvoiseen asemaan. Naisten mahdollisuudet ammattikoulutukseen on turvattava."*[49] Osasto yhtyi tähän vetoomukseen ja keräsi siihen nimiä työpaikoilla. Vuoden 1954 toimintakertomuksessa todetaan, että *"naisten samapalkkaisuusasiaa on osasto aina edistänyt ja yhtynyt myöskin Elannon naisleipurien antamaan vetoomukseen…. Että on vihdoin toteutettava samasta työstä sama palkka. Tästä asiasta ovat Hilma Liuhta ja Martta Poutiainen esittäneet kyselyn kansanedustajillemme, mitä on tehty eduskunnassa asian edistämiseksi"*.

Vieno Hämäläinen, ammattiosaston sihteeri, kirjasi vuosikaupalla ylös huolellisesti kaikkien liiton kiertokirjeiden ja muiden kirjeiden sisällöt ja paneutui koko sydämestään sihteerin tehtäväänsä pyöritellen ja parantaen ilmaisuvoimaansa vuosi vuodelta. Vuonna 1955 kuuluu Vieno Hämäläisen oma ääni ja elämänasenne ammattiosaston toimintakertomuksessa: *"…onkin syytä meidän kaikkien, niin osaston toimihenkilöiden kuin jäsenis-*

tönkin kritikoida toimintaamme. Varmaankin löydämme vielä monta epäkohtaa, jotka päättävällä toiminnallamme toinen toistamme tukien voimme poistaa..."

Karl Eriksson muisteli, että Elannon leipätehtaalla oli todella voimakkaita naisia: *"No, olihan ne tärkeitä, pyöritti ja hallitsi koko toimintaa"*. Hänen arvionsa mukaan leipomoalan miehet eivät sisimmässään vielä hyväksyneet samapalkkaisuutta, ajateltiin että miesten tehtävä oli olla perheen pääelättäjä ja *"muijan piti olla kotona"*. Eriksson muisti, että leipätehtaan naiset olivat käyneet myös pääluottamusmiehen, Veikko Sundellin hermoille: *"Saatanan akat, aina suuta soittamassa"*, oli Sundell joskus sanonut Kallelle kahden kesken. Karl Eriksson arveli, että *"vaikka kaikki miehet varmaan ajattelivat samalla lailla, ei sitä kyllä ääneen sanottu, ei missään nimessä! Mutta samapalkkaisuuden takia ei kyllä olisi lakkoon lähdetty. Ajateltiin, että kaikilla oli pieni palkka.*"

Ensimmäinen naispuheenjohtaja osastolle valittiin vuonna 1958, ilmeisesti siksi, että hän oli ainoa, joka suostui tehtävään. Vuosikokouksen pöytäkirjassa selitettiin valintaa: *"Koska sekä Sundell että Tamminen olivat kieltäytyneet monista pyynnöistä huolimatta ja näin valittiin yksimielisesti* ***Lempi Vilenius.***"

Naisten osuus toiminnassa ja johtokunnassa kasvoi kaiken aikaa ja olipa sellaisiakin kokouksia, kuten 29.4.1958, jolloin toimikunnan kokouksessa oli läsnä enää vain yksi mies, osaston jäsenmaksunkantaja. Kyse oli todellisesta asenteiden ristiriidasta. Teuvo Kauhanen lipsautti kerran erään haastattelun jälkeen, että hän varmaankin voitti 1960-luvun alussa pääluottamusmiesvaalit, koska hän alkoi salaa hoitaa myös naisten asioita. Vastaehdokkaana ollut Karl Eriksson arvioikin, että Kauhasen salamyhkäisyys oli ollut järjestöpoliittisesti viisasta; miespuoliset ammattileipurit eivät olisi naisten asioiden hoitamista katsoneet hyvällä, mutta naisilla oli paljon ääniä.

Miehillä ja naisilla erilainen neuvotteluasema

Leipurinopin käyneitä naisia oli vielä 1950-luvulla melko vähän, tiettävästi **Martta Kosonen**, (os. Männynväli, osaston sihteeri sota-aikana) teki ensimmäisenä naisena oppisopimuksen 1930-luvun lopulla. Alan vitsiniekat väittelivät loputtomasti, että alkoiko juuri

Kansallisen neuvottelukokouksen anti kolahti nuoren naisaktiivin sydämeen. Työläisnaisten konferenssi. (Kuva: Yrjö Lintunen Kansan Arkisto)

Miehet pelaavat korttia ruokatauolla Elannossa.
(SEL /Kansan Arkisto)

tästä alan heikko palkkakehitys. Maaseudulta muutti Helsinkiin nuoria naisia, jotka ilman hankittua ammattioppia ja todistusta olivat leiponeet aivan lapsista asti. Esimerkiksi sisarukset Hilja ja Elina Hartikainen tulivat1940-luvun loppuvuosina piikomaan, kuten niin monet maalaistytöt ennen heitä ja pääsivät sitten töihin Helsingin Meijeriliikkeeseen.

> *"Oltiin harjoittelijana, ylöslyöntiä, aivan kaikkea tehtiin, ensimmäisestä päivästä lähtien. Me osattiin paremmin tehä sitä pullaa ku moni leipuri. Ihan pienestä lapsesta lähtein 9-vuotiaana minä jo letitin neljällä pullaa, ruisleivän alustus kävi. Me oppisopimus kirjoitettiin, oli 6-vuotta. Ensiksi kolme vuotta, sitten nuorempi ja kolmen vuoden jälkeen vanhempi. Työn ohessa koulutus."*

Ammattileipureilla oli omat mustat vihkonsa, joihin kirjasivat reseptinsä. Taikinanteko ja paisto, leipomon vaativimmat ammattityöt, olivat vielä 1950-luvulla myös perin raskaita. Ammattiosaston monivuotinen puheenjohtaja Teuvo Kauhanen muisteli nuoruuttaan Elannon leipätehtaalla 1950-luvulla:

> *"Taikinaparvelle valittiin siihen aikaan vahvimmat miehet. Pata painoi 550 kiloa ja taikina 500 kiloa, piimälimpputaikina, ranskanleipätaikinat siinä 360 kiloa. Noin tuhannen kilon patoja siinä siirreltiin päivästä toiseen. Alettiin aamulla klo 5 painamaan ja tehtiin yhtä mittaa 5–6 tuntia. Mitään lepoa ei siinä välissä ollut, ja työtahti oli helvetin kova siihen aikaan. Ja lämpötila oli normaalioloissa 30 astetta parvella. Sitten kun joku uuni reistaili, lämpö nousi ylös, parvella kohosi lämpötila 40 asteeseen. Siihen aikaan mä painin jo Jyryssä. Olisihan se taikinanteko kuumalla parvella käynyt treenistäkin, mutta se lämpö ja kova kosteus ja mahtava jauhonpöly pöllysi kaiken aikaa. Se oli niin tukahduttavaa, ettei sitä treeninä voinut ottaa."*

Opinkäyneitä vahvoja miehiä ei ollut työpulan vaivaamassa Helsingissä helppo saada vaativiin ja raskaisiin ammattitöihin, koska useilla miesvaltaisilla aloilla palkat nousivat paremmin. Ammattiosaston toimintamahdollisuudet olivat tässä tilanteessa melko rajoitetut. Vuoden 1949 kokemukset varoittivat lakkoilusta, ja puhdistusten jälkeen järjestäytyneisyys oli heikko. Uudistuvan osaston uudet aktiivit olivat nuoria ja naisia, ja he vaativat parannuksia oppilaspalkkoihin sekä miesten ja naisten samapalkkaisuutta lähes koko 1950-luvun ajan. Miehet jupisivat pukuhuoneissa, mutta eivät esittäneet vastalauseita ammattiosaston kokouksissa tehtyihin linja-

Leipomon työkiireitä Elannon kahvileivässä. (HKM)

uksiin. Sen sijaan he kävivät yksitellen tai pienellä porukalla konttorissa pyytämässä lisää palkkaa ja usein saivatkin uhattuaan vaihtaa työpaikkaa.

Leipurit joutuivat kokemaan valtakunnallisten sopimusten ongelmallisuuden 1950-luvulla, kun valtakunnallisen työehtosopimus alkoi nopeasti jäädä jälkeen helsinkiläisten palkkatasosta. Liitolla ei ollut mitään mahdollisuutta neuvotella sellaista valtakunnallista työehtosopimusta, joka olisi vastannut pääkaupungin palkkatasoa. Vauraillla helsinkiläisleipomoilla ei ollut tarvetta painostaa valtakunnallista sopimustasoa ylemmäksi, koska muun Suomen leipomot eivät vielä kyenneet kilpailemaan halvempien palkkojensa avulla. Riittävän hyviä teitä tai kuljetusvälineitä ei ollut, eikä silloinen leipomoteknologia mahdollistanut tuotteiden säilymistä päivää paria pidempään.

Saman suuruinen palkankorotus kaikille aloille muuttaa aina sekä yritysten että työntekijöiden kilpailutilannetta. Pääomavaltaisilla aloille työn ja pääoman suhde muuttuu pääoman hyväksi, koska näillä aloilla on palkkojen osuus kustannuksista pieni. Kunkin alan sisällä pidemmälle koneistetut yritykset saavat myös tätä kautta parempaa kilpailuetua pienempiin yrityksiin verrattuna. Kirjoittamattomana käytäntönä jatkui vuosikymmeniä, että mm. metallialalla, rakennuksilla, paperiteollisuudessa ja myös useilla elintarvikealoilla tehtyjen valtakunnallisten sopimusten päälle haettiin työpaikkakohtaisesti tuntuvia lisäkorotuksia monenlaisten liikehdintöjen avulla, kuten oli toimittu sotien välisenä aikana. Huolimatta saman suuruisesta valtakunnallisesta palkankorotuslinjasta, palkkaerot eri alojen ja naisten ja miesten välillä kasvoivat, koska parhaan tinkimisvoiman omaavat työntekijät saivat vuodesta toiseen enemmän kuin muut. Helsinkiläisillä leipomotyöntekijöillä olisi siis ollut mahdollisuus säilyttää palkkatasonsa muiden elintarvikealojen tasolla vain voimakkaiden työpaikkakohtaisten liikkeiden avulla.

Naisten nouseva rooli ammattiosaston toiminnassa oli luonteva seuraus alan työntekijärakenteen muutoksessa ja heidän aktiivisuutensa palkkatasa-arvon puolesta oli uraauurtava pitkällä aikavälillä. Heikon järjestäytymisen ja heikon tinkimisvoimansa takia naiset eivät olisi kuitenkaan mitenkään kyenneet pysäyttämään yhtäkään leipomoa.

Taikinantekoa. (HKM)

Kun osasto keskitti vaatimuksensa naisten ja nuorten palkkojen hoitamiseen, miehet ilmeisesti passivoituivat ja hyödynsivät yksilökohtaisesti parempaa neuvotteluasemaansa. Alalle näyttäisi syntyneen järjestelmä, jossa itse kukin kävi henkilökohtaisesti konttorissa hakemassa parannusta palkkoihinsa.

Yhteiskunnallisen ilmapiirin radikalisoituminen ja vuoden 1956 yleislakko tempaisivat myös leipurien ammattiosaston liikkeelle ja luottamus yhteiseen toimintaan kasvoi. Tilannetta oli pohjustanut vanhempien ammattiyhdistysaktiivien hiljainen toiminta eri leipomoissa ja työosastoilla, joissa osaston vanhoja kunniakkaita saavutuksia oli kerrottu uusille työntekijöille. **Aila Vitikkala** muisteli, kuinka hän meni Helsingin Ravintoon leipuriksi: *"Siellä taikinatekijä toi mulle Elintaelehteä, sillä tavalla se alkoi. Se taikinantekijä mut sitten jäseneksi laittoi, mut aika taitavasti se aloitti sen."* Vielä 1970-luvulla leipomoon tullut P**ekka Luoma** kertoi, miten vanhat punakaartilaiset olivat opettaneet ja valistaneet nuoria määrätietoisesti.

Herman Auvinen oli todennut hävityn lakon jälkeen vuonna 1949: *"Jos jotain aiomme, on meidän uudesti synnyttävä"*. Ja tavallaan niin oli tapahtunut, vanha käsityöläisten kartellimainen osasto oli uudelleen syntynyt. 1950-luvun lopulta löydämme naisvaltaisen matalapalkkaisten, mutta tietoisten työntekijöiden ammattiosaston, jonka lakko kestää, poliittiset ristiriidat ovat hälvenneet ainakin hetkeksi taustalle ja osaston kamppailema, liiton solmima sopimus nostaa alan palkkatason muiden pääkaupungin elintarvikealojen tasolle.

Kansalaisliikehdintä laajenee

Marraskuussa 1957 helsinkiläisten elintarvike-, rakennus- ja metallialan ammattiosastojen keskusjärjestöt kutsuivat koolle ay-väen kokouksen, joka ryhtyi kokoamaan uutta suurta työläislähetystöä, jonka osallistujamäärä yllätti kaikki.[50] Tilanteen rohkaisemana keskusjärjestöt kutsuivat koolle mielenosoituksen eduskuntatalolle helmikuun 20 päiväksi. Kansan Uutisten mukaan noin 12 000 ihmistä osallistui mielenosoitustapahtumaan ja noin 4 000–5 000 työläistä antoi pontta vaatimuksille lopettamalla työt kesken päivän.[51]

Pian keskusjärjestöt kutsuivat uuden mielenosoituksen 15. huhtikuuta Eduskuntatalolle, *"johon marssien mennään"*, todettiin ammattiosastossa.[52] Tilaisuus oli järjestetty työttömyysvakuutuslain aikaansaamiseksi ja työttömyyden poistamiseksi sekä maan taloudellisen elämän jälleen elvyttämiseksi. Mielenosoitukseen saapui runsaasti väkeä: Kansan Uutisten mukaan 20 000 työläistä vaati eduskuntatalon edessä mm. pääministeri **von Fieandtin** eroa ja työttömyysvakuutusta.[53] Hallitus kaatui puolueiden välikysymyksiin.

Voimistunut kansalaistoiminta oli enne poliittisen ilmapiirin muutoksesta. Uudet vaalit heinäkuussa 1958 toivat eduskuntaan itsenäisyyden ajan ensimmäisen vasemmistoenemmistön. SKDL voitti seitsemän lisäpaikkaa, maalaisliitto menetti viisi ja SDP kuusi, joista omalle oppositiolle kolme. Toiveikkuus vaihtui syksyllä 1958 pettymykseksi, kun kokoomuksen johdolla maalaisliiton ja SDP:n oikeistopoliitikot muodostivat nk. yöpakkashallituksen, jonka tavoitteena oli jatkaa talouden supistuslinjaa.

Helsinkiläiset eri alojen ammattiosastot olivat perustaneet 50 ammattiosaston yhteiselimen ja esittivät eduskunnalle *"Kansan välikysymyksen"*. Elintarviketyöläisiä edusti Suomen Elintarviketyöläisten liiton järjestäjä, leipuri **Martti Rauhamo**. Suunnan muutosta vaatineeseen mielenosoitukseen osallistui lehtiarvioiden mukaan 18 000 henkeä. Helsingin leipomo-osasto maksoi omista varoistaan 2 000 markkaa mielenosoituskuluja. Vuoden 1958 toimintakertomus alkoi perinteisesti: *"Kulunut vuosi on ollut maamme palkkatyöväestölle raskas"*.

Mutta myönteistäkin oli:

"… ovat Helsingin Elintarviketyöläiset osallistuneet paikallisen Helsingin Elintarviketyöläisten keskusjärjestön kautta yhdessä metalli- ja rakennustyöläisten vastaavien järjestöjen kanssa voimaperäiseen joukkotyöhön kaupunkimme työläisten keskuudessa… tuhannet työläiset ovat kokoontuneet joukkokokouksiin ja tuoneet julki mielipiteensä nykyisen suuntauksen muuttamisen välttämättömyydestä."

Vieläkään ei sihteeri, harras työväenihminen Vieno Hämäläinen, ollut tyytyväinen, vaan herätti kysymyksen: *"Olemmeko kukin tehneet voitavamme joukkovoiman kehittämiseksi omalla alallamme, ja ovatko meidän järjestömme menetelleet niin kuin on pitänytkin kaiken mahdollisen joukkotuen saamiseksi vaatimustemme tueksi?"*

Katse kääntyi sosiaaliturvaan

Kun eduskuntaan oli vihdoin saatu vasemmistoenemmistö kesällä 1958, työväenliikkeen tavoitteet paremmasta sosiaaliturvasta nousivat esiin. Vuonna 1937 säädetty kansaneläke oli inflaation takia menettänyt merkityksensä. Työntekijöillä oli oikeus saada työnantajilta eläkettä kahdenkymmenen vuoden yhtäjaksoisen palvelun jälkeen, vaikka vielä vuonna 1955 lakia uudistettaessa ensisijainen elatusvelvollisuus säilytettiin vanhuksen lapsille. Leipuri **Aino Tervonen** oli syntynyt Vaalassa tilalla, jossa oli neljä hehtaaria peltoa ja neljä lehmää. Vuonna 1960 Aino näki Kansan Tahdossa työpaikkailmoituksen Vehnäkeskukseen Oulussa ja pääsi sinne. Aino Tervonen leipoi onnellisena Oulussa, kun hänen isänsä sairastui ja kuolinvuoteellaan sanoi Ainolle, *"meet äitin luokse, muuta kottiin ja piä huoli"*. Aino otti lopputilin itkun kanssa: *"Mun piti lähteä, en ollu katkera, kaikki muu olis ollu väärin."*

Elintae-lehti julkaisi ammattiosastojen kirjoituksia, joissa moitittiin työnantajia siitä, että he sanoivat työntekijöitään irti juuri ennen kuin eläkkeisiin vaadittu 20 vuoden työskentely olisi umpeutunut. Kunnat avasivat työvoimatoimistot kesäisin ja niiden tehtävänä oli järjestää hätäaputöitä työttömille. Ammattiliittojen yhteydessä oli työttömyyskassat, jotka saattoivat maksaa pieniä avustuksia, mutta niissäkin oli monia ehtoja. Sairausvakuutusta ei myöskään ollut. Liitto myönsi hakemuksesta sairausavustuksia ammattiosastojen ehdotusten mukaan ja ammattiosaston kokouksissa käsiteltiin säännöllisesti tällaisia avustuspyyntöjä. Toimikunta esitti mm. maksettavaksi **Lauri Lönnrothille** sairausavustusta ja tuki myös sairausavustuksen myöntämistä **Kristiina Salliselle**, koska hän oli aktiivinen osaston huvitoimikunnan jäsen. *"Toveri Poutiainen oli erääseen johtokunnan kokoukseen valmistanut pannumyssyn, jonka hän ehdotti arvottavaksi ja toivoi, että luovutettaisiin tulot tästä **Elvi Annalalle**, kun hän syksyllä pääsee pois parantolasta"*.[55]

Karl Erikssonilla oli muistikuva muuttajan epävarmuudesta. Pelättiin työttömyyttä ja pelättiin, että joudutaan palaamaan maitojunalla takaisin sinne syntymäseuduille: *"Me emme tienneet sosiaaliturvasta mitään. Jos isompia ongelmia tuli, oli pakko palata kotinurkkiin maaseudulle, ja se oli hirveä häpeä."* Helsingin Leipomotyöntekijät olivat esittäneet SAK:n edustajakokoukselle 1954, että SAK velvoitetaan myötävaikuttamaan sellaisen hallituksen aikaansaamiseksi, jonka ohjelma perustuu elinkustannusten nousua vastaavan palkkatason aikaansaamiseen, asuntokurjuuden lopettamiseen, työttömyyden estämiseen, suuremman sosiaalisen turvan aikaansaamiseen ja rauhan turvaamiseen. Työttömyysvakuutuslakia vaadittiin myös kiireellisesti voimaan.[56] Ihmisten katseet suuntautuivat nyt eduskunnan vasemmistoenemmistöön.

Ammattiyhdistysarkea 1950-luvulla

Taloudenpito

Helsingin Leipomotyöntekijäin arkiseen toimintaan vaikuttivat aikakauden poliittiset riidat ja heikosta järjestäytymisestä seurannut taloudellinen niukkuus. Jäsenmaksut kerättiin työmailla, niistä osa tilitettiin liitolle ja osa jäi ammattiosaston käyttöön. Jäsenkato oli ajanut myös liiton talouden huonoon tilaan, että liitto pyysi aika ajoin jäsenmaksutilitysten aikaistamista.[57] Pöytäkirjojen mukaan ammattiosasto kuitenkin tuki näinä talou-

dellisesti tiukkoina vuosina rahalahjoituksilla mm. Ammattitautien tutkimussäätiötä, putkimieslakkolaisia, Helsingin ammatillista paikallisjärjestöä, Helsingin Työväenteatteria, Demokratian Pioneereja, Invalidisäätiötä, Tapaturmainvalideja, SKDL:n Kunnallisjärjestön Vasikkasaaren lastenleiriä, vuoden 1918 punainvalideja, Rettigin tupakkatyöläisiä ja Helsingin Tuberkuloosiyhdistystä. Johtokunnan päätöksellä myytiin HAP:n pahvista rintamerkkiä ja Liiton Toiminta-arpoja. Vuonna 1955 meijerityöntekijöiden lakkotaistelua tuettiin 4 834 markalla ja Työväen Kulttuuri- ja kansantalojen Tuki ry:tä liittymällä järjestön jäseneksi ja keräämällä vuosittain tukimaksu osaston vuosikokouksessa. Kulttuuritalon merkkejä myytiin rakennustyön tukemiseksi. 1956 Yleislakon lakkolaisten tukikeräysten lisäksi vuoden 1918 Punainvalidit ry:tä tuettiin 2 340 markalla ja Sirola Opiston kalustohankintaa. Nokian Pirkka-leipä Oy:n työläisiä tuettiin heidän taistelussaan työehto- ja palkkasopimuksen aikaansaamiseksi. Työväen Kulttuuri- ja Kansantalojen Tuki ry:tä tuettiin vuosikokouksessa kerätyllä summalla.

Vuoden 1949 tapahtumien jälkeen oltiin katkeria, ammattiosaston toiminnassa tuettiin vain esimerkiksi kansandemokraattisten järjestöjen lapsitoimintaa. Ilmapiirin parantuessa osasto alkoi jälleen tukea tasapuolisesti kummankin työväenryhmän sisarjärjestöjä. Jäsenmaksun suuruus oli monellakin tavalla ongelma, koska tuskin kukaan leipuri halusi kertoa palkkaansa jäsenmaksun kantajalle. Palkankorotusten jälkeen liitto muistutti, että myös jäsenmaksujen tulisi nousta. Arjen tasolla jäsenmaksujen kerääjä oli tyytyväinen, jos onnistui edes jotain nyhtämään. Jokainen liiton yritys nostaa maksuja sai vastaansa osastosta vimmaisen vastalauseryöpyn. Vuonna 1953 Martti Rauhamo, osaston uutena taloudenhoitajana kertoi, että jäsenmaksujen tilityksissä oli ollut epäselvyyksiä, hänen ottaessaan tilit vastaan. Päätettiin, että vasteedes toimikunta valitsee jäsenmaksun kantajat. Kun raha siirtyi kädestä käteen, siihen sisältyi paljon ”viettelemyksiä”, todettiin osaston pöytäkirjassa myös myöhemmin.[58]

Vuosikymmenen alkuvaiheessa osastossa oli ollut suurta intoa osallistua Kulttuuritalon rahoittamiseen ja talkoisiin. Kulttuuritalo valmistui 1957, mutta ilmapiiri oli vaivautunut. Koska HTY:n tilat olivat halvempia kuin Kulttuuritalon, päätettiin helmikuun kokouksessa 1958 jäädä pitämään kokouksia Työväentalolle.[59] Yleislakko ja vuoden 1957 leipurien lakko olivat heikentäneet poliittisia vastakkainasetteluja, Työväentalon historiallinen traditio imi ja sitä suosivat myös välimatkat ja julkinen liikenne sekä halvemmat kokousvuokrat.

Uusia hienouksia tuli ammattiyhdistystoimintaan, kun joulukuussa 1954 osaston kokouksen lopuksi *”nähtiin rainaesityksinä Suomalaisia sananparsia, kuvia Sirola-opis-*

Lapset leikkivät Lammassaaren kesäsiirtolassa. *(Kansan Arkisto)*

Osaston 70-vuotisjuhlia vietettiin 1958. Ohjelmaan kuului jo perinteeksi muodostunut veteraanien kukitus. (Kansan Arkisto)

ton vaiheista sekä Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä".[60] Joskus ammattiosaston kokous keskeytyi, kun nuorisojaoston lauluryhmä tuli esiintymään. SAK:n 50-vuotisjuhlakulkueeseen organisoitiin kaksi autoa edustamaan SEL:oa, josta toiseen pieni leipomo kuvaamaan liiton alkuvaiheita.

Lepokotiyhdistys

Toukokuussa 1949 pohdittiin vielä olisiko syytä myydä Lepokotiyhdistyksen maja pois ja ostaa uusi lähempää. Liiton nuorisojaosto alkoi toimia siellä kesällä 1953 ja sen jälkeen osasto alkoi kehittää majan toimintaa. Lepokotiyhdistys sai lainaa ja rahalahjoituksen osastolta. Osasto alkoi järjestää vuosittain retkiä ja talkoita mökille. Vuonna 1954 lähdettiin motin tekoon omat "sahat ja kirveet mukaan ottaen". Leipureiden mökille lähdettiin myös muuraustalkoisiin ja syystöihin huhtikuussa 1955. Seuraavana kesänä päätettiin retkestä laiturin tekoon. Vuonna 1958 pohdittiin saunarakennusrahaston kartuttamiseksi hyväntekeväisyyskahvitanssiaisia.[61]

Vuonna 1957 alkoivat näyttävät valmistelut osaston 70-vuotisjuhlan järjestämiseksi. Tavoitteena oli julkaista osaston historiaa käsittelevä juhlajulkaisu, mutta se siirtyi useilla vuosilla. Juhla pidettiin lokakuun 18 päivänä HTY:n talon B-salissa juhlapuhujana uusi liittopuheenjohtaja **Arvo Hautala**.

Leipomolain muutosesitys eduskuntaan ja lainvalvonta

Huhtikuussa 1953 ministeri **Emil Huunonen** jätti eduskunnalle leipomotyölain huononnusehdotuksen, jonka mukaan mm. kovaleipätehtaissa voitaisiin tehdä töitä yöllä.[62] Suomen Elintarviketyöläisten liitto vastusti lakimuutoksia, samoin leipomoalan ammattiosastot. Vuonna 1950 ammattiosasto ei onnistunut perustamaan edes leipomolain valvontaryhmää mutta jo vuonna 1951 raportoitiin, että yötyön valvonta on tuottanut tuloksia.[63] Työnantajat saivat sakkoja: 27 000 mk Hilden ja 150 000 Elanto.[64]

Kahdeksas vuosikymmen 1959–68

Kelmu, syväjäädytys ja sosiaalivakuutus

Ammattiosasto oli juhlinut 70-vuotista taivaltaan melko onnellisissa merkeissä: eduskunnan vasemmistoenemmistöltä odotettiin tuloksia ja voitokas lakko oli nostanut palkkatasoa ja yhdistänyt työntekijöitä. Kolmen kilpailevan vasemmistopuolueen kannatus oli yhteensä hiukan yli tai alle 50 prosenttia, ja sosiaaliset uudistukset alkoivat edetä. 1960-luvun leipomo-osastolla olikin edessään uudet ongelmat, kun uudistuva sosiaalinen lainsäädäntö tuli mukauttaa työehtosopimusten pykäliksi samaan aikaan, kun SDP:n puoluehajaannuksen seurauksena ammattiyhdistysliike hajosi jälleen kerran. Useimmissa puolueissa valtaa pitänyt oikeistoblokki alkoi heiketä 1960-luvun alkuvuosina, mutta kamppailu ruohonjuuritasolla jatkui vimmaisena etenkin Helsingin leipomoalalla, jossa leipurien perustama, mutta Tannerin johtama Elanto näytteli merkittävää roolia hajaannuksen organisoijana. Omalaatuinen paradoksi onkin, kuinka tuskaiselta räpeltämiseltä homma näytti ruohonjuuritasolla voittoisan vuosikymmenen aikana.

Huonosti järjestäytyneen mutta kunniakkaan historian omaava ammattiosasto väänsi julkilausumia maailmanrauhasta, lähetti kirjelmiä YK:lle, eduskuntaan ja SAK:lle sekä taisteli hajaannusta vastaan. Perustason lähitarkastelu antaa mielenkiintoista perspektiiviä suurten uudistusten ja voimakkaan vasemmiston ajanjaksoon. Alkava 1960-luku tuli merkitsemään myös itse leipomiselle suuria mullistuksia, koska perinteinen tuoretuottaminen koki valtavan haasteen paranevien säilytys- ja kuljetusmenetelmien seurauksena.

Kelmuun kääritty on melkein myyty

Leivän tuoreus on tuotteen tärkeimpiä myyntivaltteja ja siksi kilpailu pehmeän leivän markkinoilla oli aiemmin pakostikin rajoittunut suppealle alueelle. Leipomotuotteiden syväjäädytys ja tuorekelmut olivat avaamassa markkinoita koko maailmalle – ainakin mainosmiesten mielestä. Ammattienedistämislaitoksella järjestettiin alkuvuodesta 1960 leipomotuotteiden pakkaamisesta kurssi, jossa esiteltiin uudenlaista kartonkia ja kelmua. Kelmumainokset lupasivat paljon.

Leipomotuotteiden pakastaminen yleistyi

Johtaja **Pekka Aaltonen** arvioi 1964: *”Me leipurit olemme pakotetut tulevaisuudessa mene-*

Tuorekelmun uusi ihmeellinen maailma 1960-luvun alkuvuosina. Otsikkoja Leipuri-lehdestä 1960-luvun alkuvuosilta. (Leipuriliitto)

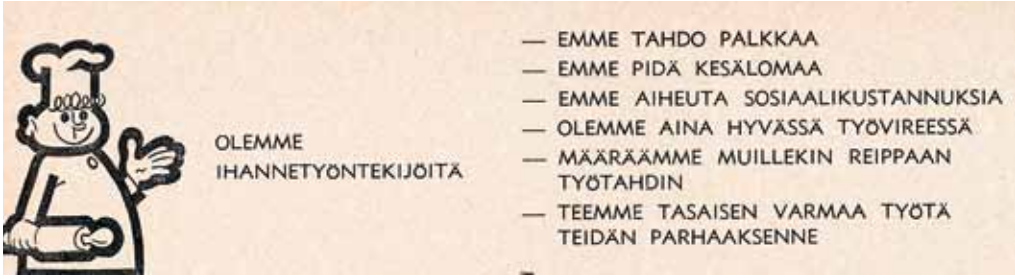

Riivauskoneita mainostettiin ihannetyöläisinä Leipuri lehdissä 1960-luvulla. (Leipuriliitt0)

mään pakastamiseen. Tähän tulevat vaikuttamaan lyhenevät työviikot tulevaisuudessa ehkä kokonaan pois jäävä lauantaipäivä ja kilpailukyky. Pystytään aamulla toimittamaan aikaisemmin kaikkia tuotteita."[71] Jo kolme vuotta myöhemmin Leipuri-lehden pakinoitsija raportoi, kuinka *"heti joulun jälkeen alkoivat mestarit jäähdytystilojensa mukaan valmistaa kuka mämmiä kuka Runebergin torttuja ja kuka laskiaispullia. Tässä tammikuussa ne sitten alkoivat tulla markkinoille yhdessä mylläkässä."*[72]

Koneet alkoivat korvata työntekijää

Leipurien Tukun uusien koneiden myyntivaltti oli ihmistyön korvaaminen. Vuonna 1960 mainostettiin mm. seuraavia uusia ihmevekottimia: *"Tämä paloittelu- ja punnituskone säästää jo verrattain pienessäkin leipomossa ainakin yhden leipurin ylöslyönnistä muihin tehtäviin."*[73] *"Belgialainen siirtopellistouuni – uuniapulaisia ei enää tarvita, 25 % suurempi tuotanto aikaisempiin malleihin verrattuna."*[74] *"Arvaatte, mitä tämä vaikuttaa leipomon palkkaprosenttiin: Diva paloittelukone, WP:n nauhariivauskone, WP:n uusi pitkärullauskone."*[75]

Vuoden 1962 uutuutena esiteltiin, miten Revent pinnauuni vähensi aikaa vieviä työvaiheita ja tarjosi yksinkertaisen rationalisointimenetelmän: *"Tuotteet ladotaan valmisteluvaiheessa pelleille pinnavaunuun, joka kulkee nostatuksen, uunin ja jäähdytyksen kautta pakkaamoon ilman tuotteiden välikäsittelyä"*.[76]

1964 ihasteltiin "kolmea pientä suurta uutuutta: kattoon kiinnitettävä raskinsekoittaja, emulgaattori, ja munalinko, joka tyhjentää 75 munaa 50 sekunnissa.[77]

Vuoden 1965 mainosmiehet hehkuivat innosta: "Olemme ihannetyöntekijöitä – emme tahdo palkkaa..."

Samana vuonna esiteltiin alumiinivuoka helpottamaan leipomotyötä, *"pois jää voiteleminen, tyhjennys ja pakkaus"*.[79] Uusia ratkaisuja otettiin käyttöön eritahtisesti, koska useimmat leipomot eivät kyenneet kalliisiin investointeihin. Vuoden 1959 työehtosopimustavoitteissa oli vielä oma palkkaryhmä leipomouunien lämmittäjille. **Kari Ratinen** lähti opin jälkeen kiertelemään leipomoita ja totesi, että Riihimäellä Heikkisen pakarissa oli puuuunit vielä 1960 luvun loppuaikoina.

Kilpailu koveni

Efta-liittoutuminen hermostutti leipureita. Uhkana nähtiin kansainvälinen kilpailu, jonka syväjäädytys ja tuorekelmu mahdollistivat uudella tavalla. Vuonna 1959 Leipuri-lehti varoitti: *"Euroleipä tulossa. Kaksi kuutosen ryhmään kuuluvaa yrittäjää – ranskalainen ja hollantilainen – suunnittelevat tehdä ja markkinoida leipälajin, mahdollisesti useampiakin, joita voidaan myydä kaikkialla Euroopassa."*[80]

1962 solmittiin Eftan kanssa sopimus, jossa kuitenkin tiukkojen vaatimusten jälkeen valmisteveron avulla huomioitiin Suomen kalliin raaka-aineen ongelmat tullikysymyksissä.[81]

Helsinki jatkoi kasvamista ja leipomoiden tuotanto lisääntyi

Peräti 150 000 helsinkiläistä matkusti juhannukseksi maalle 1960, ja lehdet myivät alumiinisia mehumaijoja tuliaislahjoiksi.[82] Valtaosa uusista helsinkiläisistä vietti lomansa sukulaisissa heinätöissä ja marjastamassa. Helsinki kasvoi edelleen. Lehdet raportoivat yhä häädöistä ja asunnottomuudesta.[83] Tilastot kertoivat, että Helsingissä oli heikko asumistaso,

1960 NNKYn leipomon työntekijöitä. *(M-L Salminen kotiarkisto)*

alivuokralaisten ryhmä epänormaalin suuri, pienhuoneistot ylikansoitettuja ja joka neljäs ruokakunta asuu ahtaalla.[84] Vuokrasäännöstelyä oli purettu asteittain ja 1961 oikeiston ja maalaisliiton edustajat lopettivat vuokrasääntelyn myös Helsingissä. Vuokrat nousivat, ja kaupungissa järjestettiin vuokralaisten vastalausekokouksia ja mielenosoituksia.

Asukasmäärän ja leivänkulutuksen kasvatti alan työntekijämäärää: leipomotyöntekijöiden määrä kasvoi lähes kolmanneksella vuosien 1959–1968 välisenä aikana, ja vuonna 1968 heitä oli jo yli 2 700."

Vuonna 1962 NNKY:n Liiton leipomokonditoria muutti uusiin tiloihin. Ruokaleivän valmistus miltei kaksinkertaistui ja kokonaislaskutus lisääntyi noin 80 %. Hyvän Maun leipomon tuotanto yli kaksinkertaistui. Maanviljelijäin Maitokeskuksen leipomossa valmistettiin laajennuksen jälkeen ruokaleipäosastolla aamupäivällä mm. 8 000 reikäleipää ja 7 500 ranskanleipää, omia myymälöitä oli 150 ja muita jakopisteitä Porvooseen ja Hankoon asti.[85] Fazer-konditorian palveluksessa Pitäjänmäellä oli jo noin 670 henkilöä.[86] Leipomo Hildenillä oli 14 konditoriamyymälää, seitsemän kahvilaravintolaa[87] ja neljä anniskeluravintolaa. Helsingissä oli vuonna 1959 41 ja vuonna 1968 43 leipomoa.[88]

Lähiöihin

Sekä leipomot, että asukkaat alkoivat muuttaa pois keskustasta. Kotisaaren leipomo oli jo muuttanut Kyläsaareen ja Fazerin leipomo toimi Pitäjänmäellä. Leipomo K. Paakkinen muutti vuonna 1962 Pitäjänmäelle ja Eho Herttoniemeen. Kesäkuussa 1961 muuttivat myös asukkaat Herttoniemen esikaupunkiin. Pihlajanmäkeä mainostettiin tulevana näköalakaupunkina, jonne rakennettiin uusia kansanasuntoja 1960. Samana vuonna rakennettiin Pohjois-Haagaa ja Kivihakaa. Esikaupungeissa asui 1955 kaupunkilaisista 26,6 prosenttia ja vuonna 1960 jo 41,1 prosenttia. Välimatkojen pidentyminen vaikutti ihmisten elämään ja ammattiosaston toimintaan. Syyskuussa 1963 ammattiosasto päätti laittaa lähetystön kaupunginhallituksen puheille liikennemaksujen korottamista vastaan.[89] Samana vuonna ammattiosastossa pohdittiin sitä, mihin aikaan sallitut yötyöt saavat alkaa ja ehdotettiin, että yötyöt aloitettaisiin klo 24.00. Työntekijät joutuivat tulemaan viimeisillä raitiovaunuilla ja busseilla ja odottamaan läpi yön pukuhuoneessa, jos työt aloitettiin vasta klo 4 aamulla.[90] Ammattiosaston kokouksessa arvioitiin myös, etteivät ihmiset käy kokouksissa, koska he asuvat uusissa asumalähiöissä.[91]

Colombian nuorisoa tauolla. *(Seija Koivun kotiarkisto)*

Kansanhuveja ja nuoriso-ongelmia

Uuden nuorison tavat, tyyli ja moraali alkoivat huolestuttaa osaa vanhemmasta väestä 1960-luvulla.

Vuoden 1961 ensimmäisessä Leipuri-lehdessä valitettiin miten *"kunniallisiin kahviloihin tunkee kirjavasti pukeutunutta ja levottomasti käyttäytyvää nuorisoa. Ilta illasta istuu kahvilassa kylkikyljessä piukkahousuista tyttöä ja poikaa, jotka parittain imevät samasta pullosta mehua"*. Tyttöjen tupeeratut kampaukset alkoivat pienentyä, hameet lyhenivät ja nuoret miehet alkoivat kasvattaa pitkää tukkaa. Rautalankamusiikki ja Beatles alkoivat innostaa nuorisoa, mutta lavoilla ja tanssipaikoilla soi **Olavi Virta**.

Hajaannus

SDP oli hajonnut 1957, ja hajaannus jakoi ay-liikkeen. Tannerilainen oikeistosiipi oli jäänyt vähemmistöön SAK:ssa ja organisoitui myös ay-liikkeen sisälle perustaen keskusjärjestö SAJ:n, ja sille alaliittoja sekä perusosastoja. Toukokuussa 1961 pommi räjähti myös Helsingin leipomotyöntekijäin keskuuteen, kun puheenjohtaja toi esiin, että *"hajotustyö meidänkin osastossamme on pantu täytäntöön julkisessa muodossa Elannon leipätehtaalla, jossa eräät osastomme jäsenet ovat perustaneet SAJ:n alaisen ammattiosaston"*. Noin 30 jäsentä oli kieltäytynyt maksamasta jäsenmaksuja Elannon huoltokonttorin kautta osastolle. Toimikunnan yksimielinen kanta oli, että työ-

paikoilla esiinnytään rauhallisesti ja kiinnitetään huomio jäsenhankinta- ja valistustyöhön. Puheenjohtaja arvioi, ettei hajotustyötä ollut muualla kuin Elannossa.[92] Hajaannus ei enää mennyt muutenkaan vanhojen kaavojen mukaan. Eino Hurtta oli ollut perustamassa rinnakkaisosastoa 1929 ja ollut vastaan vuoden 1949 lakkoa, mutta Kalle muisti hänet myöhempinä vuosina kovana kommunistina.

Teuvo Kauhanen oli työskennellyt pakarissa, mutta pääsi takaisin leipätehtaalle vuoden 1958 lopulla:

”Silloin oli luottamusmiehenä Sundellin Veikko. Myös hän joutui kovan painostuksen kohteeksi Elannon johdon taholta ja 1960-luvun alussa hänen oli lähdettävä leipätehtaalta. Sitten se leipätehtaan porukka katseli vähän ja valitsivat sitten minut luottamusmieheksi. Se tapahtui työhuonekunnan kokouksessa 1963.” Elannon johto oli myötämielinen SAJ:lle ja tuki heidän pyrkimyksiään. Mutta vaalissa he eivät pärjänneet – äänestys oli 101–48. Minun ei annettu pitää työhuonekunnan kokousta, ja kokousilmoitukset oli revitty seinältä. Me marssittiin koko leipätehtaan porukka Elannon pääkonttoriin. Ja niin me saatiin pitää kokous. Sen jälkeen tilanne vähän rauhoittui.”

Karl Eriksson muisteli SAJ:n aikoja:

”Siinä olin vähän sosiaalidemokraattina välikädessä, kun Elannon johtokin oli sosiaalidemokraatteja. Siinä tuli välillä puhetta, että ollaanko me demarit johdon puolella vai porukan puolella. Minäkin olin siinä mukana, kun mietittiin, miten saataisiin työpaikkatasolla lisää kannatusta demareille ja SAJ:lle. Mutta sitten sattui sellainen tapaus, että kahvileipäosastolle oli erehdyksessä otettu yksi uusi työntekijä, joka olikin kommunisti. Siinä meidän porukassa hermostuttiin, että se villitsee ne naisetkin, jotka oli yleensä demareita. Joku ehdotti, että se uusi työntekijä siirretään näkkileivän raskiputkaan, mikä oli vihonviimeinen loukku. Pahinta oli, että näin tapahtui. Silloin mä aloin ajattelemaan, ettei tämäkään oikein ole, jos aletaan ihmisten työpaikoillakin puljaamaan. Jäin sitten syrjään enkä ottanut toimitsijanpaikkaa, jota tarjottiin Yleis- ja erikoisammattien

Kalle Eriksson. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

liittoon. Se oli SAJ:hin perustettu keräilyliitto, johon piti kerätä myös Elintarviketyöläisten liiton jäseniä. Mä aloin jo pitää SAJ:n toimintaa enemmän rinnakkaistoimintana. Kiljavan kurssin jälkeen menin naimisiin ja muutimme Tampereelle. Mut valittiin siellä Tampereen ammattiosaston puheenjohtajaksi. Muistan kun **Aikion Manu** *tuli puhumaan, että Tampereellekin pitäisi perustaa Yleis- ja Erikoisalojen liiton osasto, ja pyysi mua sitä vetämään. Mä ajattelin, että tärkeintä olisi, että saataisiin leipureitten palkat nousemaan ammattiyhdistystoiminnalla, ja kysyin miten tämä siihen auttaa. Manu sanoi, että kyllä tää Suomen laillinen yhteiskuntajärjestys ja itsenäisyys pitäisi turvata ensin eikä pyöriä kommunistien kanssa. Mä vähän masennuin, kun niillä oli niin huonot perustelutkin… Hain sitten Linkosuolle. Kaverit kertoivat ammattiosastossa, että Linkosuo on sellainen paikka, että siellä saa ammattiyhdistysjäsen aina potkut. Ja toiseksi, se edellinen kaveri hirtti itsensä sinne raskiputkaan, ja sen takia tää työpaikkakin on vapaana. Mä meinasin, että nythän mä itteni liemeen tyrkkäsin, mutta menin kuitenkin...*

Aloin sitten saada vähän lisää jäseniä Linkosuolta, mutta SEL:n demarisihteeri Lehtosen Eero soitti ja kysyi, lähdenkö toimitsijaksi liittoon. Mähän innostuin kovasti, ja musta tuli Suomen Elintarviketyöläisten liiton yleisjärjestäjä vuonna 1963. Minusta tuli SAK:laisen SEL:n

toimitsija, vaikka SAJ:n touhu oli kovassa vauhdissa siihen aikaan. Elintarvikealalla sen vaikutus jäi kyllä aika pieneksi ja varsinkin leipomoalalla, paitsi lakon aikana. Ne eivät osallistuneet SEL:n lakkoihin, mutta väki pysyi kyllä SEL:n takana."

Vuonna 1963 Elintae-lehdessä esiteltiin nuorten leipureiden näkemyksiä palkka-asioista. Eräs haastatelluista oli Kari Ratinen (s. 1945). Hän oli tullut Elannon leipätehtaalle oppiin 1961. Itse hän oli suunnitellut mennä merille, mutta hänen äitinsä toimitti hänet Elantoon. Ratisen isä oli arvostettu leipuri, kiertävä kiinalainen, ja hoiti työpaikan pojalleen. Ratinen asui äitinsä kanssa linjoilla ja antoi pienestä oppilaan palkastaan osan äidilleen asumisestaan ja elatuksestaan. Vaikka Ratinen katsoi, että Teuvo Kauhanen oli liian äkkijyrkkä, hän silti liittyi ammattiosaston jäseneksi ja valittiin osaston toimikuntaan ja nuorisojaostoon. *"Kauhasen kanssa käytiin monta kiistelyä"*, muisteli Ratinen, mutta ei hän silti hyväksynyt SAJ:n toimintaa. SAJ:n edustajana toiminut **Saastamoisen Matti** oli pomo, eikä hän oikein kyennyt vetoamaan nuoriin, arveli Ratinen. Myös Aino Tervonen muisti, että Elannossa oli ollut SAK ja SAJ. Sekä Saastamoinen että Kauhanen tulivat kumpikin tarjoamaan jäsenkirjaa. Alussa Aino oli vähän ihmeissään, koska monet kivat "muorit" kuuluivat siihen Saastamoisen porukkaan. Hänen piti oikein tarkistaa veljeltäänkin, että miten kannatti toimia, vaikka hän, "isänsä tyttönä" itsekin arveli, että SAK oli oikea järjestö ja niin hän otti Kauhaselta jäsenkirjan.

Alkushokin jälkeen hajotusosastosta ei kirjoitettu sanaakaan leipomo-osaston pöytäkirjoihin edes kiertoilmaisuina. Päinvastoin, monesta sellaisesta leipomosta, joissa oli sosialidemokraattisia ammattiyhdistysaktiiveja, alkoi tulla osastoon paljon jäseniä, näin tapahtui mm. Kotisaaressa, Fazerilla, HOK:ssa, eikä SAJ:n toiminta levinnyt Elannon ulkopuolelle. Osaston kansandemokraatteihin lukeutuneet jäsenet tukivat SAK:hon jääneitä sosialidemokraatteja ja nostivat heitä paljon esiin. Hajaannus kuitenkin heikensi ammattiyhdistystoimintaa monin tavoin, mutta erityisen paljon sopimustoimintaa, koska hajotusjärjestö yritti tehdä omia sopimuksia ja salli rikkuroinnin SEL:n lakkojen aikoina.

Sosiaalivakuutuksen ja hyvinvointivaltion rakentaminen liikkeelle hajaannuksen oloissa

Työttömyys lisääntyi 1950-luvun lopulla sekä hallituksen supistustoimien että suurten ikäluokkien aikuistuessa ja etsiessä töitä. Eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö, mutta maata hallitsi vuosina 1959–61 maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, jota ammattiosastot painostivat jatkuvilla lähetystö- ja kirjetulvilla. Teuvo Kauhanen muisteli:

"Kun tiedettiin, että oli kysymys lapsilisistä, työajan lyhennyksistä, 40-tuntisesta viikosta ja lauantaivapaista ja sairaslomapalkoista, vuosilomista kaikista näistä yhdessä. Silloin marssittiin niiden asioiden puolesta ja jaettiin lentolehtisiä viikkokaupalla työpaikoille. Sitten kun porukka näki leipätehtaalla ja monessa muussakin tehtaassa, mistä on kysymys, niin sehän lähti mukaan."

Ammattiosasto oli mukana järjestämässä 67 ammattiosaston yhteistyöjaoston mielenosoituskokousta huhtikuussa 1959 ja käsitteli moneen kertaan työttömyysvakuutuslakia, lähetti kirjelmän eduskuntaryhmille, osallistui marraskuussa suureen joukkokokoukseen ja lähetti jälleen kirjelmän eduskuntaryhmille työttömyysvakuutuslain kiireellisesti voimaan saattamiseksi. Oikeistopuolueet yhdessä maalaisliiton oikeistosiiven kanssa äänestivät kuitenkin eduskunnan hyväksymän yleisen työttömyysvakuutuslain yli vaalien joulukuussa 1959. Uusi työttömyysturvajärjestelmä säädettiin keväällä 1960 sellaiseksi, että työttömyyskassojen jäsenillä oli muita suurempi avustus ja he myös maksoivat työttömyysturvamaksua. Vaikka ammattiosasto oli vastustanut tätä systeemiä, Teuvo Kauhanen muisteli myöhemmin olleensa asiasta aika tyytyväinen, koska se helpotti jäsenhankintaa.

Viikko lisää vuosilomaa

Eduskunnan vasemmistoenemmistö päätti 1960 myös uudesta lomalaista, joka lisäsi lomia viikolla. Leipuri-lehti totesi kiukkuisena, että: *"yhtynyt vasemmisto voi eduskunnassa*

Elannon lähettämön henkilökunta 1960. (HKM)

näköjään ajaa läpi minkälaisen lain se vain haluaa. Edessä ovat ilmeisesti kiihkeät ajat, joista tietenkin tavallinen elämänmeno kärsii".[93]

Leipomoalan työntekijäin keskuudessa koettiin vääryydeksi se, että työnantajat halusivat poistaa leipomoalan sopimuksessa olleen neljän päivän virkistysloman. Elannossa oli jopa talokohtainen ylityökielto. Kompromissina saatiin yli kymmenen vuotta työskennelleille kuuden päivän loma talvella, mutta tällöin vähennettiin kesälomasta kolme päivää.

Työeläkejärjestelmä syntyy

Yleislakon viimeisillä minuuteilla oli sovittu työsuhde-eläkekomitean perustamisesta, ja lakiesitykset tulivat eduskunnan käsiteltäväksi keväällä 1961. Elintarvike-, rakennus, ja metallityöläisten keskustoimikunnat järjestivät mielenosoituksen eduskuntatalon eteen eläkelakien käsittelyn aikana, ja siihen osallistui myötämielisten lehtitietojen mukaan noin 8 000 työläistä.[95]

Uusi työsuhde-eläkelaki astui voimaan 1.7.1962. Vuonna 1966 säädettiin myös ns. perhe-eläkelait, ns. lesken ja orvon eläkkeet." Vaikka uusi eläkelaki oli saatu aikaan, vanhempien työntekijöiden asema pysyi vaikeana kahden järjestelmän oloissa. Vielä vuonna 1968 Elannosta irtisanottiin 60 vuotta täyttäneitä jäseniä, joiden työllistyminen oli mahdotonta, mutta eläkkeelle ei vielä päässyt.

Pitkään taisteltu samapalkkaisuus

1961 julkaistiin samapalkkaisuuskomitean mietintö, josta kävi ilmi, että naistyöntekijäin keskiansiot olivat 68 % teollisuudessa, 66 % toimistoissa ja kauppahuoneissa ja 64 teollisuuden toimihenkilöillä miesten keskiansioista. Eduskunta ratifioi 1962 samapalkkaisuussopimuksen, asian soveltaminen siirtyi työmarkkinajärjestöille, ja ns. Ripatin sopimusesitykseen sisältyi määräys miesten ja naisten erillisten palkkataulukkojen poistamisesta vuoteen 1965 mennessä. Elintarvikealoilla kysymys oli kuuma. Elintarviketyöläisten liiton vuoden 1963 lakonuhalla saatu sopimus toi ns. lähestymislisää naisten palkkoihin 3–6 prosenttia, mutta ammattiosaston kokouksessa huhtikuussa 1963 todettiin, että työnantajat olivat toteuttaneet ratkaisua monessa paikassa vähentämällä vastaavasti työkohtaisuuslisiä. Elannossa naisten työkohtaisuuslisiä oli tiputettu 2,5 prosentilla.

Elintae-lehti kirjoitti elokuussa 1964:

"Vuosikymmenet on ammattiyhdistysliikkeen vaatimuksena ollut naisten tasaarvoisuuden toteuttaminen palkkauksessa ja nyt tämä vaatimus on ratkaisuvaiheessa. Neuvottelut uudesta ryhmittelystä ovat alkamassa ja näissä neuvotteluissa tullaan sopimaan vain yhdestä palkkaryhmittelystä kullekin alalle. Työnantajat ovat uhkailleet irtisanoa naisia, joita on maan noin 9 000 leipomoalan työntekijöistä 6000."[96]

Samapalkkaisuus astui voimaan 1.10.1964, ja työkohtaisuuslisät tuli palauttaa työpaikoilla, joissa niitä oli alennettu. Ammattiosaston kokouksessa ja Elintae-lehdissä tähdennettiin naisten omaa vastuuta työpaikoilla. Luottamusmiehille, toimikunnan jäsenille, jäsenmaksujen kantajille ja kaikille asiasta kiinnostuneille järjestettiin tilaisuus, jossa opastettiin palkkojen laskentaa.[97]

Vuoden 1964 toimintakertomuksessa arvioitiin tyytyväisinä, että *"vuosi 1964 on jälleen ollut historiaan säilytettäviä asioita, jolloin naiset ovat viimeinkin saavuttaneet yli 60 vuoden taistelun tuloksena samapalkkaisuuden, joka leipomoalalle astui voimaan 1. päivänä lokakuuta 1964"*. Vuonna 1967 Elintae julkaisi tilaston, jossa kysyttiin, mitä vuosien toiminnalla on saavutettu.[98] Lehden mukaan naisten ohjepalkat olivat nousseet leipomoalalla kolmanneksen enemmän kuin miesten.

Helsinkiläisten leipomotyöntekijöiden ansiokehitykseen naistaulukoiden poisto ei näy mitenkään merkittävällä tavalla.[99] Myöskään muilla naisaloilla, esimerkiksi tupakkateollisuudessa Helsingissä, samapalkkaisuuden toteuttaminen ei tosiasiassa nostanut käytännön palkkoja laisinkaan, koska ohjepalkkojen ja käytännön ansioiden ero oli niin suuri.[100] Oli tietenkin tärkeä periaatteellinen voitto, että työehtosopimuksissa ei ollut enää erillisiä palkkaryhmiä naisille ja miehille, mutta muuten naisten toiveet samapalkkaisuudesta jäivät pääosin toteutumatta.

Sairausvakuutus 1963

1963 Elintarviketyöläisten Helsingin keskusjärjestö järjesti mielenosoituksen liikevaihtoverokysymyksestä, johon myös monet pienyrittäjät ja muutamat leipomoyrittäjätkin osallistuivat. Uutta liikevaihtoveroa ei kyetty estämään, mutta mielenosoituksen aikoihin eduskunta hyväksyi vihdoin sairausvakuutuslain. Yli 60-vuotta oli kulunut siitä, kun tavoite oli asetettu Forssan kokouksessa ja hyväksytty silloin myös leipomoammattiosaston kokouksissa. Jälleen suuri saavutus herätti huolta ammattiosastossa.[101] Leipomoiden sopimuksessa ei ollut omavastuuta sairausajan palkanmaksussa, mutta uusi sairausvakuutuslaki sisälsi kahden viikon omavastuun, jonka työnantajat halusivat myös leipomon sopimukseen.[102]

SEL pyysi jäsenäänestyksessä lupaa sopimuskamppailun menettelytapoihin, valtuuksia mm. mielenosoitusluonteisten työnseisausten järjestämiseen, ja äänestäneiden valtaenemmistö myönsi valtuudet.

SAJ väitti SEL:n lakkouhan olevan laiton. Elintarviketyöläisten liitto jatkoi oman sopimuksensa prässäämistä. Elintae-lehdessä kerrottiin että, SAJ:n Yleis- ja erikoisalojen liitto oli päättänyt, että heidän jäsenistöstänsä menee työhön, jos SEL julistaa lakon.[103] Yleis- ja erikoisalojen liitto tekikin työnantajien kanssa elintarvikealoille työehtosopimuksen, jota työnantajien Leipuri-lehti mainosti helmikuussa 1964.[104, 105] Huolimatta tästä SAJ:n sopimuksesta Helsingin Leipomotyöntekijät valmistautuivat lakkoon, valittiin lakkotoimikunta ja lahjoitettiin 300 mk taistelurahastoon. Pian Elintae pääsi riemuitsemaan, että liitto oli tehnyt oman sopimuksen työnantajien kanssa. Lehden pakinoitsija kertoi, että *"erehtyivät toisen kerran"*, ja kuvasi, miten SAJ:n Yleis- ja erityisalojen liitto oli tehnyt työehtosopimuksen ja luvannut romuttaa koko leipomotyöaikalain:

> *"Kuvaan ja hajottajien tapoihin kuului se, että työnantajille annettiin lupaus töiden jatkumisesta leipomoissa siinä tapauksessa, että leipureiden suuri enemmistö ei hyväksyisikään hajottajien kaavailemaa palkkatason alentamissuunnitelmaa."*[106]

Sairausvakuutuslakiin sisältyvä kahden viikon omavastuu saatiin torjuttua ja leipomosopimus säilyi tältä osin ennallaan.

Ohjepalkka ja Helsingin kokonaispalkka 1959–66

	Vuosi	Tuntipalkka		Vuosi	Tuntipalkka		Erotus
Miehet	1959	3 pr	1,61	1966	4 pr	2,60	+ 61 %
Naiset	1959	3 pr	1,36	1966	4 pr	2,60	+ 91 %
		Kokonaispalkka / t			Kokonaispalkka / t		
Helsinki kaikki	1959	1,84		1966		3,04	+ 61 %

Asteittainen siirtyminen 40-tuntiseen työviikkoon

Konekannan lisääntyminen puhutti sekä työnantajia että työntekijöitä. Leipuri-lehti arvioi 1959, että koska leipurit sitkeästi vaativat 46 tunnin työaikaa, niin kannattaa ruveta koneellistamaan käsityön osuutta.[107] Ja kuin vastauksena Leipuri-lehdelle Heikki Joki arvioi, että *"työpaikat koneellistuvat, työpaikat vähenevät ja työaikaa pitäisi lyhentää."* Vuoden 1959 vuosikokouksessa asetettiinkin tärkeimmäksi tavoitteeksi työajan lyhentäminen. Työnantajien tekemä työehtosopimusehdotus alistettiin helmikuussa 1959 jäsenäänestykseen, ja ammattiosasto suositteli sen hylkäämistä. Helsingissä oli tällöin vajaa 2 000 alan työntekijää ja 375 jäsentä.

Uusi parempi sopimus saatiin aikaiseksi ja leipomon lauantai lyheni kesäkuukausina kahdella tunnilla palkkaa alentamatta.[108] Työnantajille lauantaivapaa oli ongelma, koska myynti oli lauantaisin vilkasta, kaupat eivät olleet sunnuntaisin auki, eikä tuotantoa saanut aloittaa leipomossa ennen kello viittä. Lauantaikysymys onkin ollut lähes eniten konflikteja herättänyt ongelma alalla kaikkien seuraavien vuosikymmenten ajan.

Työajan lyhentäminen ja naisten ja miesten samapalkkaisuus olivat jopa eurooppalaista ay-liikettä yhdistäviä tunnuksia. 1961 järjestettiin Euroopan työläisten ja ammattiliittojen 40 tunnin työviikon toteuttamista käsittelevä kongressi.[109] Suomessa lyhentämistä vaadittiin satojen ammattiosastojen julkilausumilla ja mm. rakennus- ja metallialojen lakoilla. Eduskunta oli hajotettu vuodenvaihteessa 1961 ja uudet eduskuntavaalit järjestettiin vuoden alussa 1962. SAK:n edustajat onnistuivat kiristämään hallitusohjelmaan 40-tuntisen työviikon osallistumisensa ehdoksi.

Lauantait kuusituntisiksi leipomoissa

Lokakuussa 1962 ammattiosaston tavoitteiksi asetettiin kuukauden irtisanomisaika yli kymmenen vuotta palvelleille, 40-tuntinen työviikko, samapalkkaisuus sekä indeksiehto

Vuosikymmenien tavoite oli saavutettu ja naisten ja miesten erillispalkat poistettu sopimuksesta. Liitto sai kiitosta osastolta ja leipurit kävivät onnittelemassa liiton johtoa. (Kansan Arkisto)

palkkasopimuksiin.[110] SAK oli myöntänyt 16 jäsenliitolleen luvan irtisanoa työehtosopimuksensa marraskuun 1 päivästä, joukossa mm. Elintarviketyöläisten Liitto.[111] Lakkovalmiutta alettiin rakentaa työpaikoille. Liitto oli laskenut, että 15 prosentin palkankorotus 20 markan tuotteeseen tietäisi 53 pennin korotusta tuotteen hintaan.[112]

"On jo aika ryhtyä toimintaan", vaati Teuvo Kauhanen: *"Ammattileipurilla on aputyöntekijän palkka. Työpaikkani työntekijät ovat kaikki sitä mieltä, että leipomoalan palkat ovat jääneet kuoppaan. Ammattitaitoinen leipuri saattaa saada saman palkan kuin muilla aloilla aputyöntekijä."*

Elannon leipätehtaan työläiset kävivät johdon puheille. Osaston alueella suoritettiin äänestys uhkavaatimuksen antamisesta työnantajille. 396 jäsentä osallistui äänestykseen, heistä 384 kannatti uhkavaatimusta ja 12 vastusti. 509 liittoon kuulumatonta työntekijää äänesti myös, heistä 465 äänesti uhkavaatimuksen puolesta ja 41 vastaan. Osasto valitsi lakkotoimikunnan. Valittiin myös edustaja keskuslakkotoimintaan, nimettiin huoltajajaosto, lakkovartiointijaosto, kutsuttiin koolle leipomoalan yleiskokous ja varattiin aika HTY:n talolta mahdollisen lakon ensimmäisen päivän lakkolaiskokoukselle. Lisäksi päätettiin tehdä lentolehtinen leipomoihin, mitä varteen pyydettiin rakennusalan lakossa olevaa **Olavi Salmista** jakamaan autollaan lentolehtiset työpaikoille.[113]

14.3.1963 yleiseen kokoukseen osallistui 300 työntekijää ja laulettiin Työväen marssi. Myös työnantajat olivat selvillä mielialoista, koska maaliskuun lopulla osastossa jo käsiteltiin liiton tekemää sopimusta. Se piti sisällään lauantain työajan lyhentämisen tunnilla ja korotuksia. **Helmi Hirvonen** kertoi Elintae-lehdessä, että hänen työpaikallaan työntekijät ovat olleet tyytyväisiä solmittuun sopimukseen, saatiinhan pennikorotus ilman lakkotaistelua. Itse hän arvosti eniten sitä, että päästiin eteenpäin samapalkkaisuudessa ja saatiin lauantait 5-tuntisiksi ympäri vuoden.[114]

Eri alojen ammattiosastojen lähetystöt lisäsivät painostusta työajan lyhentämiseksi. Tammikuussa 1964 valtakunnansovittelija **Ripatti** teki esityksen, johon sisältyi asteittainen siirtyminen 40-tuntiseen työviikkoon. SAK toimeenpani kaikissa jäsenliitoissa jäsenäänestyksen, jossa 71.8 % oli vastaan ja vain 28.2 % oli sopimuksen hyväksymisen puolesta.[115] Jäsenliitot hyväksyivät tämän jälkeen vaihtelevin ehdoin uuden työaikalyhennysmallin mukaiset sopimukset. Niihin sisältyi siirtyminen 40-tuntiseen työviikkoon siten, että työaika lyhenisi asteittain vuodesta 1965 alkaen ja lyhennys saatettaisiin päätökseen vuoden 1970 sopimuksilla. Työnantajien tyytymättömyys Ripatin sopimusesityksen sisältöön oli niin suurta, että Metalliteollisuuden hallituksessa pohdittiin STK:sta eroamista.

Vuoden 1965 toiminnasta alkaa näkyä ammattiosaston yhtenäisyyden ja voiman kasvu. Keskeisin tavoite oli saada 40 tunnin työviikko ilman että huononnettaisiin leipomotyöaikalakia.[116] Vuosikokouksen yhteydessä pidettiin jäsenäänestys uhkavaatimuksen jättämisestä, ja uhkavaatimusta kannatti 160 jäsentä ja vastusti 11.

Tammikuun alussa 1966 SEL:n liittotoimikunta päätti jälleen toteuttaa jäsenäänestyksen uhkavaatimuksen jättämisestä. Sitten alkoi sähläys. SAJ:n Yleis- ja erityisalojen liitto julisti myös lakkouhan, mutta kahta päivää ennen SEL:n ilmoittamaa aikaa. Elintae-lehti selosti työhuonekunnan hämmentynyttä kokousta Elannon leipomossa. Kokouksen aiheena oli Yleis- ja erityisalojen liiton julistama lakko. Kokous päätti lähteä yksimielisesti lakkoon vasta SEL:n ilmoittamana aikana tai alkaa maksaa lakkoveroa sovittavana aikana. Samalla päätettiin, että jos SAJ:n jäsenet menevät lakkoon kaksi päivää aikaisemmin, silloin ei tehdä ylitöitä. Helsingin leipomoista kuitenkin vain Fazer julistettiin lakon piiriin.

Osalakko Fazerilla

SAJ:n Yleis- ja erikoisalojen liitto oli jälleen tehnyt oman sopimuksen työnantajien kanssa. Maaliskuussa 1966 Elintae-lehti kertoi, että lakkolaisten mieliala oli kuitenkin reipas ja Fazerin leipomon työntekijät olivat noin 90-prosenttisesti mukana.[117] Pääluottamusmies **Kalevi Vuori** kertoi kuulumisia lakkopaikoilta. Alku oli ollut sekava, koska neuvottelut olivat venyneet myöhään yöhön, joten henkilökunta ei ollut täysin tietoinen lakon alkamisesta, mutta *"autoissa ja porteilla tiedotimme lakon alkamisesta ja heti alusta 90 prosenttia jäi töistä pois. Virman korkeinta johtoa*

Ekkassa leivottiin hyväntuulisina 1960-luvun lopulla. (M-L. Salmisen kotiarkisto)

myöten on aamuvarhain porteilla, keskustelutilaisuuksiakin joskus pidetään." Kalevi Vuori toivoi, että toverit työpaikoilla maksaisivat lakkoveronsa, jotta lakossa olevat saisivat avustuksensa parhaalla mahdollisella tavalla ja toivoi myös, että muut lakon päätyttyäkin jatkaisivat avustusta, koska kaksi viikkoa pitää olla töissä ennen kuin saadaan palkka.[118]

Erinäisten mutkien jälkeen maaliskuun lopulla saatiin sopimukset myös leipomo-, liha ja maidonjalostusaloille.[119] Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosastossa jäsenäänestyksessä enemmistö hyväksyi sopimuksen, läsnä oli 232 jäsentä. Elintae-lehti kuvasi, kuinka Yleis- ja erikoisalojen liitto oli ajanut itsensä nurkkaan julistamalla koko maahan lakkouhan, jota ei kyennyt toteuttamaan. Lehden mukaan palkat nousevat 13,4 prosenttia: "*... ja saatiin pennimääräiset takuut alempiin palkkaryhmiin, luottamusmiehille markkamääräiset kuukausipalkkiot, työaika lyhenee.*"

Sopimukseen sisältyi myös lisää viikkovapaata ja asteittainen siirtyminen 40-tuntiseen työviikkoon. Vuonna 1966 työaika oli 44 tuntia ja vuonna 1967 se on 43 tuntia. 1966 annettiin maalis- joulukuun välisenä aikana 9 vapaata lauantaita ja seuraavana vuonna näiden päivien lisäksi 5 maanantaipäivää. Leipuri-lehti valitti työajan lyhennyksen ongelmia leipomotuotannolle, koska myynnistä 46 prosentti tapahtui perjantain ja sunnuntain välisenä aikana.

Lauantaivapaa jäi kiikastamaan vuosikymmeniksi

Leipomoalalla siirtyminen 40-tuntiseen työviikkoon kytkeytyi sekä kolmivuorotyön hyväksymiseen että lauantaivapaaseen. Jälleen vanha ammattikunta joutui toteamaan, että suuret uudistukset merkitsivät heille myös ongelmia. Lauantaityön osalta sopimusteksti jäi sekavaksi ja mahdollisti monenlaisia tulkintoja, joita kaikkia ei vielä tänä päivänäkään ole saatu selvitettyä.

Huhtikuussa 1968 ammattiosasto lähetti alueen kaikille leipomoliikkeenharjoittajille kirjelmän työntekijäin kannasta lauantaivapaakysymykseen. Työpaikoilla kehotettiin pitämään työhuonekunnan kokouksia ja pitämään kiinni siitä, että vapaapäivä on lauantai. Toukokuussa päätettiin, että jokaisella työmaalla valitaan lähetystö, joka esittää työnantajalle, että lauantait pidetään vapaina. Vuoden 1968 lopulla työehtosopimukset sanottiin irti, lauantaikysymys oli edelleen auki.

Uhoamisen ja lakkovalmistelujen avulla

Liitto ja ammattiosasto onnistuivat toteuttamaan omiin sopimuksiinsa työajan lyhennyksen, yhteisen palkkaryhmittelyn naisille ja miehille, sairausajan palkanmaksun ja muut uudistukset lähes pelkällä uhoamisella. Liitto käytti taitavasti hyväkseen jäsenäänestyksiä, joilla pyysi valtuuksia työtaistelutoimenpiteiden aloittamiseksi, laittoi päälle lakkouhkia ja osastot organisoitiin työtaisteluvalmiuteen vuosina 1959, 1960, 1962–1963, 1964 sekä vuonna 1966, mutta varsinainen lakko, sekin osalakkona Fazerilla toteutui vain 1966. Hajaannuksen ja vähäisen järjestäytymisen oloissa liitto ja aktiivit osoittivat suurta luovuutta organisoidessaan näyttäviä mielenilmaisuja, joilla työnantajiin pyrittiin vaikuttamaan ilman, että kentän voimaa olisi tarvittu testata tositilanteissa.

Useimmat sopimukset pitivät sisällään myös huonoja kompromisseja, mutta kaiken kaikkiaan omalaatuisesta historiallisesta prosessista on kyse. Huonosti järjestäytynyt ja hajallaan oleva poliittinen työväenliike ja ammattiyhdistysliike onnistuivat toteuttamaan vajaassa kymmenessä vuodessa uudet työttömyysturva- ja työeläkejärjestelmät, sairausvakuutuksen, ylimääräisen lomaviikon ja kahdeksan tunnin lyhennyksen viikkotyöaikaan.

Matalapalkkaisuus syveni koko vuosikymmenen

Pääkaupunkiseudun leipomotyöntekijät olivat saaneet muiden elintarvikealojen palkat kiinni vielä kerran vuoden 1957 lakon avulla, mutta sen jälkeen leipomoiden palkkataso sekä valtakunnallisesti että pääkaupunkiseudulla alkoi jäädä vuosi vuodelta enemmän jälkeen näiden alojen ansioista. Liiton palkkapolitiikan perusmenetelmänä oli, että työpaikoilla tuli käydä kaiken aikaa yrityskohtaista palkkaliikehdintää, jonka tulokset sitten pyrittiin kirjaamaan valtakunnallisiin sopimuksiin. Esimerkiksi Arvo Hautala korosti 1962 Elintae-lehdessä, että palkkatyöläisten tulee muistaa, etteivät palkka- ja työehtosopimukset parane itsestään. *”On sanottava suoraan, että jos leipomotyöläisten enemmistö pysyy kamppailun ulkopuolella ja uskottelee, että palkkataso järjestyy itsestään tyydyttävälle tasolle…”*[120]

Liiton toimitsija **Pentti Lundström** piikitteli leipureita myös vuonna 1967: *”Kun on saatu sopimuspalkat, vaivutaan horrokseen ja odotellaan seuraavaa sopimuskierrosta.”*[121] Liiton strategia toimi kohtuullisen hyvin pääomavaltaisilla urakka-aloilla, mutta kuukausipalkkaisella ja naisvaltaisella leipomoalalla, jossa työntekijämäärä kasvoi, mutta ammattitaitovaatimukset vähenivät, ei liukumaliikehdinnän järjestäminen onnistunut kovinkaan helposti.

Alueen leipomotyöläisten käytännön palkkataso ylitti liiton ohjepalkkatason, eivätkä liiton hankkimat korotukset nostaneet juuri kenenkään palkkaa. **Kari Ratinen** muisteli usein käyneensä pyytämässä itselleen lisää ja usein myös saaneensa jotain pientä. Henkilökohtaisten lisien hankinta oli edelleen tärkeä menetelmä saada parannusta palkkaan. 1968 helsinkiläisten leipomotyöntekijöiden keskipalkka oli 709 markkaa kuukaudessa, kun työehtosopimuksen alin kuukausipalkka 10 % prosentin työkohtaisuuslisillä oli 511 markkaa ja ylin samoin 10 % työkohtaisuuslisillä 761 markkaa.

Käänne, vasemmistoenemmistö eduskuntaan 1966, SAK eheytyy

Vuoden 1966 vaaleissa valittiin jälleen eduskuntaan vasemmistoenemmistö. Voimasuhteet olivat 104–96 vasemmiston hyväksi. SDP, TPSL, SKDL ja keskustapuolue eli entinen maalaisliitto muodostivat hallituksen. Inflaatio jatkui voimakkaana.

SAK:n eheytyminen

Leipomoammattiosaston jäsenmäärä alkoi nousta vuonna 1964. Kun 1961 jäseniä oli 374, vuonna 1965 jäsenluku oli jo 513, ja sen jälkeen pysytteli lähes samoilla lukemilla muutaman vuoden. Leipomotyöntekijäin ammattiosastossa eheytyminen olikin käytännössä toteutunut jo ennen ay-liikkeen virallista eheytymistä.SAK:n yhdistyminen alkoi samoihin aikoihin, kun maahan äänestettiin uusi vasemmistoenemmistö eduskuntaan.Eräänlainen viimeinen potku SAJ:lle oli

sen CIA:lta saaman rahoituksen paljastuminen julkisuuteen. Elintae 2.11.1967 kirjoitti: *”Hiljattain julkisuudessa esitetty tyrmistyttävä tieto amerikkalaisen vakoilujärjestön CIA:n vuosittain suorittamista suurista rahallisista avustuksista SAJ:lle sai eilen uutta väriä SAJ:n valtuustossa.”* SEL:n puheenjohtaja Arvo Hautala valittiin SAK:n 2. puheenjohtajaksi vuonna 1966.[122] Elintarvikealalla eheytyminen toteutettiin siten, että yhtyminen tapahtui SAK:n Suomen Elintarviketyöläisten liittoon. SEL:ssä oli tällöin 11 870 jäsentä ja SAJ:n Yleis- ja erikoisalojen ammattiosastoissa 3 100.

SAK:n eheytymiseen liittyi keskusjärjestön sääntöjen uusiminen. Suhteellinen vaalitapa otettiin käyttöön ja kaikkien organisaatiotasojen itsenäisyyttä lisättiin. Liittojen ei enää tarvinnut pyytää keskusjärjestöltä lupaa lakkoilemiseen. Yhteiskunnassa näyttivät avautuvan kaikki ikkunat kohti parempaa elämää ja vasemmistolaista huomenta.

Raha alkoi tulvia ovista ja ikkunoista

Maaliskuussa 1966 Martti Rauhamo esitteli jäsenmaksujen maksamista postisiirtotilikäytännön avulla. Toimikunta hyväksyi kokeilun. Vuonna 1968 tehty ensimmäinen ns. tulopoliittinen kokonaisratkaisu, piti sisällään ay-liikkeen kannalta merkittäviä pykäliä. Liinamaan paperissa todettiin, että *”sopijapuolet sitoutuvat myötävaikuttamaan siihen, että sekä työnantajajärjestöjen että työntekijäin ammatillisten järjestöjen jäsenmaksut saadaan tulonhankkimisesta johtuvina kustannuksina vähentää verotettavasta tulosta.”* Ja toisekseen *”STK suositteli jäsenilleen, että mikäli työntekijä on antanut siihen valtuutuksen, ammattiyhdistysten jäsenmaksut peritään työntekijän palkasta.”*[123]

Tähän kauppaan sisältyi myös ”palkka pankkiin” -järjestelmä, jonka merkitys pankkien taloudelliselle toiminnalle oli suuri. Pois oli jäämässä tukala jäsenmaksujen kerääminen työpaikoilla. Työnantaja alkoi alan sopimuksen mukaan periä jäsenmaksut palkasta vuoden 1969 alusta. Elannon leipätehtaalla oli ollut huoltokonttorin yhteydessä jäsenmaksujen keruujärjestelmä palkanmaksun yhteydessä, mutta uusi järjestelmä muutti sielläkin käytäntöjä.

”Mentiinhän me sekaisin”

1960 luvun loppuvuosina ristiriidat alkoivat kehittyä kansandemokraattisen liikkeen sisällä. Osallistuminen hallitukseen tuotti pettymyksiä, koska tulokset eivät täyttäneet odotuksia ja ammatillisen liikkeen eheytys tuotti myös pettymyksiä. Monien mielestä SAJ:n johtajat ja aktiivit saivat liian paljon paikkoja, vaikka heidän kannatuksensa oli jo romahtanut, ja näin tannerilainen oikeistosiipi pääsi jälleen merkittäviin asemiin ja vaikuttamaan yhtenäistyvässä SAK:ssa.

Suhtautuminen tulopolitiikkaan jakoi kansandemokraatteja ja kommunisteja. Yleislakosta ja ensimmäisestä vasemmistoenemmistöstä 1958–1961 alkanut voimasuhteen ja aloitteen siirtyminen vasemmalle oli pakottanut vähitellen myös työnantajat uudenlaiseen keskustelukulttuuriin ja myönnytyksiin. Vuosien 1966–1970 vasemmistoenemmistöinen eduskunta, ammattiyhdistysliikkeen eheytyminen ja SAK:n uudet säännöt ja toimintamallit sekä jäsenmäärien nopea kasvu sekä jäsenmaksujen perintä suoraan palkasta vahvistivat edelleen ay-liikkeen asemaa ja toimintamahdollisuuksia tavalla, jota pitkien vaikeiden vuosien aikana ei osattu edes kuvitella. Tilanne on kovia kokeneelle ay-väelle kerta kaikkiaan uusi ja järisyttävä. Luokkataistelu alkoi tuntua kenties vanhanaikaiselta, eikä työn ja pääoman ristiriitakaan vaikuttanut enää sovittamattomalta.

Karl Eriksson arvioikin tilannetta toimitsijan näkökulmasta:

> *”Jos aiemmin kierrettiin maakuntia, silloin yövyttiin jäsenten kotona tai halvimmissa matkustajakodeissa ja yritettiin aina kerätä sen verran uusia jäseniä, että edes saatiin oma palkka tienattua. Sitten yhtäkkiä liiton taloudenhoitaja Rauhamo alkoi ihmetellä, että mitä tehdä kaikella tällä rahalla, jota tulee ovista ja ikkunoista. Ja kun me liittojen neuvottelijat päästiin kristallikruunujen alle ja vuorineuvokset oli ihan linkussa meidän edessä, niin mentiinhän me sekaisin siitä.”*

Leipomotyölakia heikennetään kahteen kertaan – konflikti liiton kanssa

Keksien, pikkuleipien ja näkkileipien tuotanto pääsi alkamaan teollisesti kolmivuorotyönä 1960-luvun alusta. Elintarviketeollisuusliito oli tehnyt aloitteen vuonna 1959 sosiaaliministeriölle, että se sallisi kolmivuoron kovaleipätehtaissa. Helsingin Leipomotyöntekijät vastustivat työaikalainmuutosta ja lähettivät eduskuntaan lähetystön. Leipomolain heikennys toteutui, koska myös osa sosialidemokraatteja äänesti sen puolesta.

Uusi laki salli kolmivuorotyön yksinomaan näkkileipää ja keksejä valmistavissa leipomoissa tai sellaisilla työosastoilla.[124] Jo samana vuonna Leipuri-lehti valitti, että keksi- ja kovaleipätehtaille myönnetty lupa kolmivuorotyöhön aiheutti sen, että pikkuleipävalmisteet olivat siirtyneet keksitehtaitten heiniksi.[125] Vuoden 1961 ammattiosaston toimintakertomuksessa todettiin katkerasti, että *"eräät työväen edustajat äänestivät leipomotyölain huonontamisen puolesta ja arvion mukaan vesittivät vuosien ja vuosikymmenten taisteluitten tulokset"*. Seuraava hyökkäys alkoi pian. Elokuussa 1965 Elintae-lehti raportoi, että Liiketyönantajain Keskusliitto on tehnyt ehdotuksen leipomotyöaikalain muuttamisesta. Lehti kysyi, että *"neuvotteleeko SAJ leipomotyöaikalain huonontamisesta?"*

Linjanmuutos liitossa

SAK:n yhdistämiskokouksen jälkeen liiton puheenjohtaja oli vaihtunut, eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö ja myös SKDL on hallituspuolue. Helsingin leipomotyöntekijäin edustajana työehtosopimusneuvotteluissa oli Kalevi Vuori, ammattiosaston sihteeri. Jotain perin omituista oli tapahtumassa. Elintae-lehdessä oli **Toivo Heinon** kuvaus Elannon työhuonekunnan kokouksesta vuodelta 1967. Kokouksessa oli käsitelty työnantajien esitystä siitä, että vuorotyö ja jopa kolmivuorotyö olisi mahdollista. Tämä oli Heinon mukaan herättänyt hämmästystä, eivätkä leipurit olleet valmiit sitä hyväksymään.[126] Neuvoteltuun sopimusehdotukseen sisältyi mahdollisuus kolmivuorotyöhön työntekijäin itsensä suostumuksella ja liittojen välisellä sopimuksella.

Marraskuun alkupäivinä pidetty ammattiosaston kuukausikokous otti asiaan kantaa. Liitosta paikalla olivat uusi puheenjohtaja **Urpo Virtanen**, Karl Eriksson ja Pentti Lundström. Kokoukselle kerrottiin, että 40-tuntiseen työviikkoon siirrytään asteittain vuosina 1968, 1969 ja 1970 ja että kolmivuorotyön hyväksyminen oli osa sitä "ota tai jätä" -kompromissia, joka mahdollisti 40-tuntiseen työviikkoon siirtymisen. Karl Eriksson totesi, *"ettei parempaa tulosta saada ilman avointa työtaistelua ja kysyi, onko sen onnistumiselle käytännön edellytyksiä. Liiton työvaliokunta oli päättänyt yksimielisesti hyväksyä esityksen."* Ammattiosaston sihteeri Kalevi Vuori oli ollut itse neuvottelemassa esitystä ja hyväksynyt sen. Tunnekuohun vallassa hän kirjoitti pöytäkirjaan: *"Esitystä vastaan asettui erittäin jyrkästi Teuvo Kauhanen, joka jyrkissä puheenvuoroissa ja monissa puheenvuoroissaan ilmoitti, että liiton edustajat ovat kavaltaneet jäsenistön sekä ilmaisi, ettei hän ole syntyvän esityksen kannalla."* Asiasta äänestettiin. Sopimuksen hylkäämisen puolesta äänesti 72 jäsentä ja hyväksymisen puolesta annettiin 15 ääntä eikä Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto hyväksynyt sopimusesitystä.[127]

Leipomoiden työaikaesitys hyväksyttiin valtakunnallisessa äänestyksessä, 38 ammattiosastoa käsitteli ehdotuksen ja 2/3 kokouksiin osallistuneista jäsenistä oli hyväksymisen kannalla. Työntekijän toiseksi vapaapäiväksi oli sovittu joko lauantai tai maanantai, ja kolmivuorotyö sallittiin liittojen välisellä sopimisella.[128] Seuraavassa leipomoammattiosaston kokouksessa sopimus sai ankaraa kritiikkiä ja kokous päätti yksimielisesti lähettää lakiesitystä vastustavan kannanoton kansanedustajille. Sihteeri Kalevi Vuori hermostui kerta kaikkiaan, ja pöytäkirjasta löytyy kaksi sivua huononevalla käsialalla kirjoitettuja sekavan kiihtyneitä perusteluja kolmivuorotyön sallimiselle.

Kun liitto vielä 1965 vastusti jyrkästi työnantajien pyrkimystä muuttaa leipomotyöaikalakia, mielipiteet siis muuttuivat vajaassa kahdessa vuodessa. Joulukuun puolessa välissä 1967 uusi liittopuheenjohtaja perusteli asiaa Elintae-lehdessä: *"Tämän teknisen kehityksen uskoisin edelleen luovan parempia mahdollisuuksia kohottaa leipomotyöntekijöiden ansioita muun teollisuuden tasolle."*[129] Ehkä

liiton johtoportaan mielipiteen muutokseen vaikutti vasemmistopuolueiden hallitusvastuu ja yhtenäistyneen SAK:n luoma illuusio, ettei enää tarvitsisi varoa kapitalismin kilpailuolemusta. Tämä lakimuutos aiheutti hitaan vyöryn yötyökiellon poistamiseksi. Kysymys tuli jakamaan leipomotyöntekijöitä ja myös leipomoyrittäjiä yli kahdenkymmenen vuoden ajan, koska liittojen välisellä sopimuksella kolmivuorotyön teettäminen sallittiin vain muutamalle suurleipomolle.

Demokratiavaatimukset nousivat esiin

Jo kesällä 1966 liiton järjestäjä Pentti Lundström nosti esiin Elintakeessa, että työläisten demokraattisia oikeuksia pitäisi laajentaa työpaikoilla.[130] Ammattiosaston edustajat osallistuivat lähetystöön, joka kävi eduskunnassa vaatimassa työntekijöiden valitsemalle edustajalle valtaa yrityksen johdossa, tuotantokomiteoiden muuttamista neuvoa-antavista päätösvaltaisiksi, ja lisäksi vaadittiin sulkua mielivaltaisille erottamisille sekä työsopimuslain uudistamista. Helsinkiläisten suuri lähetystä kävi hallituspuolueiden eduskuntaryhmien puheilla myös 1967. Lähetystö edusti noin 26 000 työntekijää ja vaati uutta työsopimuslakia, joka lisäisi luottamusmiesten ja ammattiosastojen toimintamahdollisuuksia ja antaisi kokoontumisvapaudet työpaikoilla. Samoin haluttiin selkeät määräykset mielivaltaisia erottamisia vastaan.[132] Elintae-lehti raportoi myös huhtikuussa 1968 Helsingin alueen ammatillisten ja opiskelijajärjestöjen lähetystöstä, joka kävi vaatimassa työlainsäädännön uudistusta. Sen muodostivat rakennustyöläisten aluejärjestön, elintarviketyöläisten keskusjärjestön, metallityöväen piirijärjestön, kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain yhteisjärjestö sekä rautatieläisten osasto 1 sekä suurena uutuutena, kolmen opiskelijajärjestön edustajat.

Toimintaoikeudet työpaikoilla

Henkilöstöpolitiikka vaihteli suuresti eri leipomoissa. **Bertta Vesterinen** oli ollut nuorena Viitasaarella leipomossa ja siellä työntekijät olivat kaikki liitossa. Vuoden 1957 lakon aikana ei Berttan mukaan ”hiirikään kävellyt hangella”. Kun pomo oli puhunut nuorille naisille törkeyksiä, luottamusnainen oli valittanut asiasta johdolle, ja pomo oli joutunut ilman varoitusta pois. Sekä Aino että Bertta olivat matkalla Helsinkiin törmänneet toisenlaisiinkin leipomoihin. Aino Tervonen ei kyennyt olemaan Siikajoen leipomossa pienen lapsensa kanssa, koska siellä ei noudatettu minkäänlaisia työaikalakeja.

Bertta Vesterinen toimi Primulassa, osaston sihteerinä ja kesänviettopaikan emäntänä.
(Ammattiosaston kuva-arkisto)

Ammattiyhdistystoimintaan osallistumiseen on aina liittynyt riskejä, koska työnantajat saattavat sanoa irti ja mustien listojen avulla estää työntekijän työllistymistä. Vuonna 1959 erotettiin Fazerilta 50 työntekijää ja luottamusmies lakon jälkeen.[133] Elannossa Teuvo Kauhasen mukaan painostettiin sekä Sundell että monta muuta vasemmistolaista lähtemään ja hän itsekin oli monesti irtisanomisuhan alainen tai ainakin joutui ikäviin työpisteisiin. Bertta Vesterinen tuli Elannon leipätehtaalle ja joutui miltei saman tien irtisanotuksi, koska oli kunnallisvaalien aikana jakanut SKDL:n vaalimainoksia työpaikalla. Joulukuussa 1962 osaston puheenjohtaja Helmi Hirvonen oli ollut lomamatkalla Neuvostoliitossa ja saanut lopputilin, joka onnistuttiin perumaan, mutta hänet oli siirretty matalapalkkaisempaan tehtävään.

Syksyllä 1962 paljastui ns. ”vihreä kirja”. Työturvallisuusliitto, Vapaan sosiaalisen työmarkkinatalouden edistämisjärjestö oli kortistoinut työläisiä ja toimihenkilöitä ja myi näitä kortistoja työnantajille. Kyseessä oli pienimuotoinen rikollisliiga ja Työturvallisuusliiton johtajalla Sven Laineella ja kumppaneilla kirjava rikollinen menneisyys.[134] Vihreässä kirjassa oli kartoitettuna ja kirjattuna myös leipomoalan työntekijöitä. Listoilta löytyi leipuri tai työmies tms. nimikkeillä ainakin 14 tuttua nimeä. Ei kuitenkaan ole tietoa, olisiko yksikään leipomo luetteloita ostanut.[135]

Leipomoalan opetus laajeni

1959 Leipuri-lehti mainosti, että leipurien kursseja järjestetään Ammattien edistämislaitoksella jäähdytystekniikasta, leipurioppilaiden kursseja sekä kisällitutkintoon valmentavia kursseja.[136] Kesällä 1962 järjestettiin jälleen AEL:ssa leipurin ja kondiittorioppilaiden peruskurssi. Stipendin saivat oppilaat **Arto Inkeroinen, Aino Suorsa** ja Aino Tervonen.[137]

Lekkeettileipuri Aino Tervonen

Isänsä kuoleman jälkeen Aino Tervonen oli muuttanut hoitamaan äitiään ja tilaa. Hän oli saanut työpaikan kaupan yhteydessä olevassa pikkuisessa leipomossa ja huomannut leipurikurssin mainoksen *Maaseudun Tulevaisuus* -lehdessä.

> *”Rahaa kurssiin ei tahtonut löytyä, mutta oli vähän omaa rahaa ja äitikin antoi vähän. Kun leipomo oli kesällä kiinni, pääsin lähtemään kurssille. Asuin sen kahden kurssiviikon ajan Keravalla veljen luona. No, tykkäsin kauheasti, pidettiin hauskaa nuorten kanssa ja sain stipendin, 50 markkaa. Kun menin takaisin leipomoon Vaalaan, se olikin iso juttu. Kurssin käynyt ja stipendikin, sanottiin, että ´lekkeettileipuri´.”*

Vuonna 1968 Helsingissä aloitti toimintansa Helsingin kaupungin Käpylän erikoisammattikoulu, johon tuli myös leipurikoulu. Se oli ns. oppisopimuskoulu, jossa oppisopimusoppilaat saivat koulussa oppisopimuslain edellyttämän opetuksen.[138]

Seija Koivu ja hänen palkittu kakkunsa 1965 Colombia. *(Seija Koivun kotiarkisto)*

Osaston toimintaa ja virkailijoita vuosina 1959–1968

Berliinin kriisistä Vietnamin sotaan

Vuosina 1958–1968 kylmä sota kiihtyi sekä Kuuban että Berliinin kriisin takia ja ydinasekokeet pelottivat ihmisiä kautta maailman. **Urho Kekkonen** valittiin äänestäjien valtaenemmistöllä toisen kerran presidentiksi ja Suomen ja Neuvostoliiton kaupankäynti lisääntyi. Kansalaiset tuijottivat taivaalle, josko näkisivät sputnikin tai **Juri Gagarinin.**

Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosaston intomieliset rauhanpuolustajat toimivat aktiivisesti ja kansainvälisten asioiden käsittely vei puolet kokousten ajasta. 1959 yhdyttiin vetoomukseen Länsi-Saksan hallitukselle ja esiteltiin maata kiertävä rauhanviesti *”Tuhoaseet museoon, rauhan aseet tilalle”*. Huhtikuussa 1959 päätettiin lähettää **Helvi**

Jumppanen Itämeren rauhanpäiville Rostockiin. Matkarahat Helville kerättiin veneretken tuotoilla.[139] Ammattiosasto yhtyi myös vetoomukseen Yhdysvaltain, Iso-Britannian ja Ranskan päämiehille ja Itämeren maiden hallituksille ydinasekokeiden lopettamiseksi ainiaaksi ja ydinaseiden kiellosta. Ammattiosasto lähetti lokakuussa 1960 YK:n yleiskokoukselle kortin, jossa oli lyhyt vetoomus yleisen ja täydellisen aseistariisunnan aikaansaamiseksi. Tammikuun 1961 pöytäkirjasta käy ilmi, että Heikki Joki toi esiin asian Gongon (Kongon) hädänalaisten auttamiseksi, kysyen mitä mahdollisuuksia olisi keräyksen toimittamiseksi.

6.4.1961 ammattiosaston kuukausikokouksessa käsiteltiin *"Länsi-Euroopan maiden eri yhteiskunnallisten ryhmien ja maailmankatsomuksellisten piirejä edustavien huomattavien henkilöiden vetoomusta, että Espanjan kaikkien poliittisten vankien ja maanpakolaisten armahtamisen edistämiseksi pidettäisiin Länsi-Euroopan maiden konferenssi. Vetoomuksen on allekirjoittanut yli sata Länsi-Euroopan maiden eri parlamenttiryhmien jäsentä, tiedemiestä ja taiteilijaa, uskonnollisen elämän edustajaa ja ammattiyhdistysliikkeen edustajaa. Osasto päätti yhtyä vetoomukseen."* Syyskuun 1961 kuukausikokouksessa kuultiin rauhanmarssista, joka lähtee Keravalta, ja kulkee Korson, Asolan, Tikkurilan, Puistolan, Malmin ja Pakilan kautta ja Helsinkiin.

Myytiin nenäliinoja ja tuhkakuppeja

Vuoden 1961 toimintakertomuksen mukaan osasto yhtyi Pohjoismaisen rauhankonferenssin julkilausumaan pienten kansojen oikeudesta osallistua keskusteluihin Saksan kysymyksen ratkaisuista, kaiken varustelun ja ydinasekokeiden lopettamisesta ja neuvotteluihin ryhtymisestä. Myytiin myös tuhkakuppeja Moskovassa pidetyn ammattiyhdistysten V Maailmankonferenssiin matkustavien kustannusten peittämiseksi. Ammattiosasto käsitteli syksyllä 1962 sodan aikana teloitettujen hautamuistomerkkitoimikunnan vetoomusta muistomerkin saamiseksi fasismin vastaisesta toiminnasta teloitettujen haudalle ja päätti ottaa kaksi keräyslistaa. Osaston jäsenet myös osallistuivat rauhanvartiointeihin sekä mielenosoituskulkueeseen ja kokoukseen Senaatintorilla Kuuban kriisin aikana ja soihtukulkueeseen. Syyskuussa 1963 ammattiosastossa päätettiin rahankeräyksestä Skopljen maanjäristyksen omaisille, johon osasto lahjoitti 100 markkaa. Kesäkuussa 1965 kuultiin kirjelmä, joka koski Vietnamin keräystä ja keräyslistoja toimitettiin moneen leipomoon.

Vilkas rauhantoiminta jatkui vuodesta toiseen. Rauhanpuolustajien Maarianhaminassa pidettävien Rauhanpäivien kustannusten peittämiseksi myytiin taskunenäliinoja huhtikuussa 1968. Kesäkuussa 1968 annettiin 50 mk avustus Etelä-Afrikan sotusorron uhreiksi joutuneiden oikeudellisen avustustoiminnan hyväksi. Syyskuussa 1968 ammattiosaston puheenjohtaja **Eero Kelokas** toivotti kuukausikokouksen osanottajat tervetulleiksi todeten, että Varsovan liiton viisi jäsenmaata oli miehittänyt Tšekkoslovakian eivätkä Vietnamin rauhanneuvottelut olleet toistaiseksi johtaneet tuloksiin. Kelokas kysyi, onko rauhan hyväksi tehty työ mennyt hukkaan. Ammattiyhdistysväki alkoi osallistua kasvaviin Vietnamin sodan vastaisiin mielenosoituksiin.

Aktiivisuus koetteilla

Vuosikymmenen alun hajaannus ja työnantajien painostus näkyvät myös puheenjohtajavalinnoissa. Ammattiosaston ensimmäinen naispuheenjohtaja Lempi Vilenius otti toisen kerran vastaan puheenjohtajuuden vuonna 1959. Lempi Vilenius jäi työttömäksi ja Veikko Sundell otti puheenjohtajan tehtävän vastaan. Veikko Sundell vaihtoi vuonna 1961 toiselle alalle. **Matti Heino** valittiin osaston puheenjohtajaksi. Ammattiosaston johtoon ei ollut tunkua: jo helmikuussa 1962 Heino ilmoitti, ettei voi ottaa puheenjohtajan tehtäviä vastaan, koska terveydellisistä syistä joutuu vaihtamaan alaa. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin **Helmi Hirvonen** HOK:n leipomosta.

Hattu kiersi edelleen Punainvalideille, mutta muuten raha-asioissa pidettiin varovaista linjaa. Vuonna 1961 päätettiin ryhtyä säännölliseen keräystoimintaan siten, että kerätään kaikilta jäseniltä puolen tunnin palkka vuodessa ja lahjoitetaan Punainvalideille.

Jäsenhankinta pysyi jatkuvana huolena. Liitto ja osasto järjestivät jäsenhankintakilpailuja palkintoina mm. täytekynä, jälkiruokaastiasto ja kakkulautanen. Marraskuussa 1963

Naisten marssi Kansainvälisen naistenpäivän 50-vuotisjuhlakulkue 6.3.1960. *(Kansan Arkisto)*

pöytäkirjaan on kirjattu, että aktiivisuus oli kasvussa. Colombian leipomossa, oli kerätty 107 nimeä liikennemaksujen korottamista vastaan, ja Colombian ja Kotisaaren leipomoissa oli harjoitettu voimakasta jäsenhankintatyötä. Tammikuussa 1964 uusina jäseninä valittiin toimikuntaan mm. Ratinen Kari, Kelokas Eero ja **Vuori Kalevi** Fazerilta sekä **Wallenius Karl** Kotisaaresta. Kunniapuheenjohtajaksi valittiin Heikki Joki. Kalevi Vuori ehdotti, että perustettaisiin reissukassa, jonka varoilla maksettaisi joku tutustumaan muiden Pohjoismaiden ammattiosastojen toimintaan. Heikki Joki löi kassaan ensimmäisen markan ja muut osanottajat lisäsivät, saatiin 24 markan pohjakassa. Vuosikokouksessa 1965 valittiin uudeksi osaston puheenjohtajaksi Eero Kelokas ja varalle **Jorma Lehtinen**. **Heikki Laakso** oli kuitenkin edelleen pääjäsenmaksun kantaja, hän oli hoitanut tehtävää jo yli 20 vuotta.

Osaston uudet aktiivit toivat suuren panoksen osaston toiminalle SAJ:n aikana. Uusia ajatuksia tulvi: Kalevi Vuori ehdotti, että osastolle perustettaisiin oma naisjaosto, oma talousjaosto ja että liittotoimikunnalla laitettaisiin kirjelmä, jossa kehotettaisiin liittoa yrittämään elvyttää skandinaaviset suhteet. Toimikunta katsoi, että ehdotukset olivat hyviä, mutta voimien puutteen takia jätti ne lepäämään.

Fazerin leipomotyöntekijät olivat perustaneet orkesterin ja lokakuussa 1966 he saapuivat musiikin merkeissä kokoukseen ja esittivät kappaleen *Leipurin kaiho* ja tangon *Mustasukkaisuutta*.

Vuoden lopussa 1966 tuli taas paljon uusia jäseniä Kotisaaresta. Vuoden 1966 toimintakertomuksessa pantiin tyytyväisenä merkille, että osaston toiminta oli vireytynyt. vaikeitten vuosien jälkeen.

Aktiivinen ja toimeliaan oloinen ammattiosaston sihteeri Kalevi Vuori joutui irtisanotuksi työpaikaltaan 1960-luvun lopulla eikä hänen irtisanomisestaan ole paljon jäänyt tietoa asiakirjoihin. Vuori oli vaihtanut vuoden samaan työpaikkaan, missä Elvi Määttänen toimi pääluottamusnaisena ja oli ilmeisesti pyrkinyt syrjäyttämään Määttäsen. Karl Eriksson muisti, ettei Vuori saanut tukea omalta työpaikaltaan ja oli uhannut tappaa Kallen, kun tämä ei ollut kyennyt saamaan työsuhdetta palautetuksi. Ammattiosaston pöytäkirjojen työaikalain muutosta käsitelleistä kiihkeistä ja pitkistä vuodatuksista päätellen asiat eivät olleet kunnossa. Osallistuminen liiton johdon ja työnantajien kanssa työaikaneuvotteluihin, siitä syntynyt arvostetun päättäjän asema ja edut ja toisaalta päivittäisen arjen konfliktit ja paineet toimikunnan, luottamusmiesten ja oman työnantajan kanssa olivat olleet arvattavasti hyvin ristiriitainen kokemus. Ammattiosaston pöytäkirjan mukaan kiitettiin Kalevi Vuorta hänen toiminnastaan, kun Vuori siirtyi toiselle paikkakunnalle keväällä 1968.

Elintarviketyöläisten naisjaoston toimintaa, lapset leikkivät puhelimilla. *(Kansan Arkisto)*

Urheilua

Vuonna 1962 Teuvo Kauhanen voitti elintarviketyöläisten mestaruuden painissa 78 kg sarjassa. Keskusjärjestön urheilukilpailuissa **Antero Siuvatti** oli päässyt palkintosijoille juoksussa ja **Pertti Lähteenmäki** kolmiottelussa. Vuonna 1967 Aarno Lindström ja **Lauri Ström** luovuttivat kurssirahansa 2x40 mk osastolle, joista varoista päätettiin ostaa lentopallo ja verkko sekä vuokrata kenttä.

Helsingin nuorisofestivaalit

Kun Helsingissä järjestettiin 1962 maailman nuorison ja opiskelijoiden festivaalit, asia innosti myös leipureita. Lepokotiyhdistys ilmoitti mahdollisuudesta järjestää kesän nuorisofestivaalien osanottajille saunaretken, jos talkooväkeä riittää tarpeeksi, että paikka saadaan kuntoon. Kuultiin, että myös maalarien ammattiosasto oli tiedustellut mahdollisuutta järjestää festivaalitilaisuus Lepokotiyhdistyksen majalla. Sovittiin vuokrasta, johon sisältyi, että Lepokotiyhdistys järjestää tarjoilun, johon kuuluu rantakalakeitto 30–35 hengelle, virvokkeita, kahvia, teetä, voileipiä ja kahvileivät, jotka laskutetaan laskun mukaan. Sauna kuului vuokraan, mutta saunavihdoista veloitettiin 10 mk kappaleelta.

Omienkin festivaalivieraiden vastaanottoon valmistauduttiin huolella ja tarkan markan meiningillä, jota kuvannee tapahtuman rahoituksen organisointitapa. Päätettiin, että ammattiosasto maksaa vieraiden tarjoilun, oma väki maksaa itse matkansa ja tarjoilun. Kahvin lahjoittivat Helmi Hirvonen, **Elvi Salminen** ja **Sinikka Kauhanen**, teen **Helvi Sihvonen**, kahvileivän Helvi Jumppanen ja Sinikka Kauhanen, sokerit **Senja Nurmi**, ja kerman Teuvo Kauhanen. **Martti Ulmanen** ja Vieno Hämäläinen hankkivat saunamakkarat. Lisäksi päätettiin, että jokainen hankkii pienen lahjan vieraille. Päätettiin Espoon hiekasta hankkia 16 kuutiota hiekkaa, koska siihen tarkoitukseen Helmi Hirvonen ja **Elli Tattari** olivat tehneet lahjoituksia. Vuonna 1967 Elintae raportoi, että turkulaiset leipurit olivat vierailleet Lepokotiyhdistyksen majalle. Siellä oli paistettu makkaraa, saunottu ja uitu. Nuoremmat olivat tanssineet ja vanhemmat laulaneet kansanlauluja. Yhdessäolo oli päättynyt reippaasti laulettuun Työväenmarssiin.[140]

Osaston kahdeksaskymmenes vuosijuhla

Keväällä 1968 järjestettiin osaston 80-vuotisjuhlat. Ohjelmassa oli puheiden lisäksi mm. kondiittori **Simo Salmisen** esiintyminen ja 1,5 tuntia tanssia. Veteraaneille ja kutsuvieraille tarjottiin päivällinen HTY:n ravintolassa. Kuukausikokouksessa oli päätetty, että osaston luottamusmiehille ja jäsenmaksunkantajille järjestetään jossain ravintolassa kahvitilaisuus. Juhlatoimikunta joutui kuitenkin luopumaan tästä hankkeesta, koska rahastonhoitaja oli ilmoittanut, että "eräät henkilöt vaativat sitä". Juttu jäi kalvamaan muuten onnistunutta juhlameininkiä. Uusi taloustilanne olisi mahdollistanut pientä ylellisyyttä ammattiosaston aktiiveille, kuten kahvitilaisuuden ravintolassa. Vanhemman polven mielestä se kuitenkin oli sopimatonta, koska he päinvastoin olivat itse tottuneet rahoittamaan osaston toimintaa.

Matkansa päähän

Vuonna 1964 pidettiin hiljainen hetki Anna Alhon muistolle. Helmikuun alussa 1966 osasto muisti Kalle Lindholmia hänen täyttäessään 70 vuotta ja tieto Kallen kuolemasta tuli kuukautta myöhemmin. Puistolan Järjestöjen yhdistys perusti *Kalle Lindholmin rakennusrahaston*, jonka tarkoituksena oli rakentaa järjestötalo Puistolaan.

Kolmas suruviesti tuli joulukuussa 1968, Heikki Joki oli kuollut. Hän oli syntynyt 25.2.1882. Nuorena leipurioppilaana hän osallistui suurlakkoon 1905, jonka jälkeen hänen oli pakko vainottuna vallankumouksellisena siirtyä Hollantiin ja Belgiaan hankkimaan toimeentulonsa kaivoksesta. Kotimaahan palattuaan hän osallistui vuoden 1918 taisteluihin ja sai siitä 12 vuoden vankeustuomion, josta kärsi Tammisaaren "yliopistossa" viisi vuotta ennen kuin vapautettiin. Liiton puheenjohtajana hän toimi vuodesta 1925 sen lakkauttamiseen saakka ja maanalaisuuden vuosien jälkeen oli taas vuonna 1945 kokoamassa leipureita ja elvyttämässä sodan lamauttamaa ammattiyhdistystoimintaa. Heikki Joki kuoli 86 vuoden ikäisenä.

Uudet haasteet alan edessä

Vuosikymmenen kuluessa alettiin huomata, etteivät tehostunut konekanta, syväjäädytys ja uudet kelmut olleet pelkästään hyvästä. Vuoden 1959 Leipuri-lehden mukaan kilpailu oli aiemmin ollut nurkkakilpailua, leipurilla oli pitänyt olla hevonen tai hevosia, talleja, heinävarastoja ja renkejä. Nyt *"tamperelaiset valittavat, että helsinkiläiset tuotantolaitokset harjoittavat pehmeitten leivonnaisten ´vientiä´ tähän tehtaitten kauniiseen kaupunkiin ja pelkäävät tällaisen ´exportin´ lisääntyvän sitten, kun tie Helsingistä Tampereelle on kokonaan päällystetty. Helsinkiläiset puolestaan toteavat, että kaikkialta maasta tulee pääkaupunkiin rekkalasteittain erilaista leipää (pääsiäisen aikaan jopa mämmiä), pikkuleipää ja keksejä. … Tällaista leipomotuotteiden ristiin markkinointia nykyisenä pakkaus- ja jäähdytys- ja kuljetustekniikan aikana tuskin voidaan estää…"*

Ja vuonna 1965 pakinoitsija valitti jälleen kilpailun kovenemista. Peliä kiristivät suuret yritykset jotka *"hyväksi käyttäen kuljetustekniikkaa rynnistävät tuotteineen tätä maata pitkin ja poikin saadakseen suurelle kapasiteetilleen markkinoita. Tarkkailijasta tilanne näyttää kaikkien sodalta kaikkia vastaan."*[141]

Leipuri-lehden kirjoitukset sotien jälkeisestä hintasäännöstelystä olivat olleet perin kitkeriä. Mutta kun ekonomi **Pauli Aarnio** vertaili vuonna 1967 lehdessä tilannetta sodan jälkeisiin vuosiin, hänen mukaansa tilanne oli ollut idyllinen:

> *"Leipomoalan yrittäjät 40- ja 50-luvuilla toimivat yleensä omien myyntipisteidensä parissa sekä muutaman kymmenen kilometrin säteellä hoitivat jälleenmyyntipiiriään. Suurin huoli oli saada tuotteet ajoissa myymälöitten tiskiin ja lakia rikottiin melko huoletta. Pakkaushuolet rajoittuivat laatikkopapereiden leivos- ja kakkurasioitten käyttöön. Alennuskilpailua ei juuri ollut johtuen hintasäännöstelylain kaavoittamasta tasapaksuhinnoittelusta. Olotila oli suorastaan ihanteellinen."*

Aarnion mukaan asutuskeskusten räjähdysmäinen kasvu, maaltapako, liikenteen moninkertaistuminen, tieverkoston saattaminen miltei keskieurooppalaiselle tasolle ja muut talouselämän muutokset olivat mullistaneet

Elannon kondiittorit ryhmäkuvassa 1969. (HKM)

myös leipomomaailman. Valintamyymälät asettivat uudet vaatimukset: ennen kaikkea edessä oli pakkausmenetelmien suuri murros. Muovi- ja kelmupakkauksen kysyntä ja koneellinen pakkaus lisääntyi... Aamutuoreen leivän merkitys väheni ja tilalle tuli ensisijaiseksi leivonnaisten kestokyky valintamyymälän vitriinissä. Kylmähuoneleivonta ei enää riittänyt, vaan oli ajateltava leivontaa varastoon monen päivän tähtäimellä ja näin tuli mukaan leivän pakastaminen ja pakastehuoneiden suunnittelu. Myös vanhat valmistusmenetelmät olivat muuttuneet. Koneellistuminen ja kestopakkaushyödykkeiden aikaansaaminen vaativat määrättyjä muutoksia valmistusohjeisiin ja resepteihin. Erilaiset emulsiot ja kestävyyttä parantavat leivänparannusaineet olivat voittamassa alaa. Myyntialueet olivat laajentuneet ja leipää kuljetettiin valtateillä etelästä pohjoiseen ja lännestä itään.

Kaupan osuus kasvoi

Leipuri -lehti oli seurannut eri toimijoiden saamaa osuutta leivän hinnasta. Vielä vuonna 1956 kaupan osuus oli ollut noin 12 prosenttia. *”Tänä päivänä puhutaan leivästä myönnettävistä alennuksista ja ne alkavat numerolla 20 ja lähentelevät numeroa 30 prosenttia. Tähän lisätään vielä laskutusprosentti.”*, kirjoitti ekonomi Aarnio 1967. Kilpailun lisääntyminen muutti tilannetta kauppiaan eduksi. Leipuri-lehden artikkeleissa näkyi yrittäjien huoli tulevaisuudesta: *”Vallitsee eräänlainen kaikkien sota kaikkia vastaan. Uutena on tullut suuryritysten halu laajentua.”*

Yhdeksäs vuosikymmen 1969–1978

Mutta mikään ei ole niin kuin ennen

Pariisin opiskelijoiden ja työläisten mielenosoituksista 1968 alkanut ajanjakso oli myös suomalaisten työntekijöiden ja opiskelijoiden radikalismin, lakkoilun ja aktivismin kautta. STK:n piirissä pelättiin vakavasti jopa sosialistista vallankumousta.[142] Metalli- ja rakennusalojen suuret lakot 1970-luvun alkuvuosina, suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen työväenliikkeen saavutukset edellisiltä vuosikymmeniltä, ay-liikkeen eheytyminen ja lähes maailmanlaajuinen radikalisoituminen pakottivat yhteiskuntaa sosiaalipoliittisiin uudistuksiin 1970-luvun aikana.

Myös leipomoalan ammattiyhdistystoimintaan vaikutti uuden koulutetun nuorison esiinmarssi. Ensimmäiset uuden oppisopimuslain mukaisen koulutuksen saaneet oppilaat valmistuivat toukokuussa 1969 Helsingin leipurikoulusta. 1970 koulun aloitti myös leipurioppilas Elannon leipätehtaalta, **Pekka Luoma**. Hän oli syntyperäisiä helsinkiläisiä ja hänen äitinsä työskenteli Elannon pesulassa. Pekka oli ollut omasta mielestään kesätöissä, kun ylityöjohtaja kertoi kesän lopulla, että ”sähän olet allekirjoittanut oppisopimuksen”. Samoihin aikoihin oppiin tuli noin 40 oppilasta, mm. **Heikkilän Markku** ja **Maaniityn Virve** Elannosta. Uusi nuoriso astui ammattiyhdistystoimintaan 1970-luvun alkuvuosina täynnä aikakauden optimismia ja innostusta.

Elannon taikinaparvella 1977. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

Hyvinvointi lisääntyi

Työntekijöiden osuus tulonjaosta kasvoi tällä jaksolla ehkä enemmän kuin koskaan ennen tai myöhempinäkään vuosina. Vuosien 1966–76 välisenä aikana kotitalouksien väliset tuloerot vähenivät selvästi.[143] Työntekijöiden asema parani ja tasa-arvo lisääntyi.

Palkkatulojen osuus kansantulosta kasvoi ja pääomatulojen osuus supistui.

Prosenttia kansantulosta	1969	1977
Palkat	54,7	57,3
Muut työnantajamaksut	8,7	14,5
Työvoimakulut yht.	63,4	71,8

Peruskoulujärjestelmä, kansanterveyslainsäädäntö, uusi työsopimuslaki, työsuojelujärjestelmän sekä lasten päivähoitojärjestelmän kehittyminen olivat ehkä tärkeimmät suomalaisten elinoloja muuttaneet uudistukset 1970-luvulla. Työeläkkeiden kertymäprosentit sekä sairausvakuutuksen edut paranivat ja myös vuosilomat pitenivät. Työntekijät saivat myös lomaltapaluurahat Metallin suuren lakon seurauksena. Uusi työsuojelulainsäädäntö ja työsuojeluorganisaation synty edistivät työpaikkojen työturvallisuutta ja työntekijöiden terveyttä. Työttömille kamppailtiin eroraha-järjestelmä. Perheelliset pitivät tärkeänä uutta oikeutta hoitaa sairasta lasta kotona neljä vuorokautta työnantajan maksaessa palkan.

Uusi työsopimuslaki vuonna 1970

Leipomotyöntekijät olivat mukana lähetystöissä, jotka vaativat eduskunnalta uutta työsopimuslakia. Työsopimuslakikomitean lopullinen mietintö valmistui marraskuussa 1969.

Tammikuussa 1970 suuri elintarvike- ja metallityöläisten lähetystö kävi jälleen eduskunnassa vaatimassa uutta lakia. Ay-liikkeen sisällä oli erimielisyyttä ns. sopimusten yleissitovuudesta, joka mahdollistaisi työehtosopimusten turvan myös järjestäytymättömille ja sellaisille työntekijöille, jotka työskentelivät työnantajaliittoihin kuulumattomien työnantajien palveluksessa. Monet sosialidemokraattiset ammattiyhdistysjohtajat katsoivat, ettei työehtosopimuksilla saatuja työehtoja olisi pitänyt antaa järjestäytymättömille.[144] SAK:n hallituksessa tammikuussa 1970 ay-johtajien enemmistö asettui vastustamaan sosiaalivaliokunnan esittämää työehtosopimusten yleissitovuutta. Laki hyväksyttiin kuitenkin, ja työehtosopimusten yleissitovuus vahvistui osaksi Suomen työmarkkinasäädöksiä.[145]

Elintae-lehti iloitsi maaliskuussa 1970 että vähimmäispalkkalaki, irtisanomissuoja ja toimintaoikeudet menivät läpi eduskunnassa. Elintarviketyöläisten liitossa taistelua työsopimuslaista ja erityisesti yleissitovuudesta pidettiin tasa-arvokysymyksenä eikä se jakanut poliittisia ryhmiä. Silloinen liiton puheenjohtaja **Jarl Sund** muisteli liiton satavuotisjuhlajulkaisussa: *"Me kaikki olimme kovin innoissamme siitä. Mehän tehtiin oikein kampanja ja valmistettiin monisteita, joita jaettiin ympäri maata."*[146] Leipuriliitto vastusti voimakkaasti työehtosopimusten yleissitovuutta. Leipurilehti kysyi uuden työehtosopimuslain merkitys yritysjohtajilta helmikuussa 1972, ja kaikki haastatellut yrittäjät ilmoittivat kuitenkin noudattavansa sopimusmääräyksiä.[147]

EEC

EEC-kysymys puhutti suomalaisia. Huomattava osa sosialidemokraatteja sekä lähes koko kansandemokraattinen liike oli vapaakauppasopimusta vastaan, mutta SDP:n johto suhtautui siihen myönteisesti. SAK:n edustajakokous oli tehnyt edustajakokouksessa 1971 kielteisen arvion, mutta päättänyt äänestyksen jälkeen, että SAK jäi odottamaan EEC-neuvottelujen tulosta. Helsingin leipomotyöntekijöiden ammattiosasto otti sopimukseen kielteisen kannan ja laati useita kirjelmiä liitolle ja SAK:lle sekä osallistui EEC:n vastaisiin mielenosoituksiin. Vapaakauppasopimus hyväksyttiin marraskuussa 1974.

Rauhanliike ja kulttuuriradikalismi ammattiyhdistyksen arjessa

Monesti 1960-1970 lukujen rauhanliike ja kulttuuriradikalismi on esitelty pääasiassa nuorten ja sivistyneistön liikehdintänä, mutta helsinkiläiset leipomotyöntekijät olivat hyvinkin aktiivisesti ja aloitteellisesti mukana. Vuonna 1969 osaston kokouksessa mainostettiin tilaisuutta, jossa **Paavo Rintala** esitteli kirjaansa L*eningradin kohtalonsinfonia*. Tilaisuuden tuotot menivät Vietnam-solidaarisuustoimintaan.

Lokakuussa 1969 lahjoitettiin rahaa Vietnam-keräykseen ja helmikuussa 1973 Suomi-Vietnam Seuran toiminnalle. Työpaikoille jaettiin keräyslistoja Vietnam-solidaarisuustoimintaan.

Vuoden 1970 vuosikokouksessa kannustettiin jäseniä Tikapuu-teatteriin katsomaan **Aulikki Oksasen** kirjoittamaa näytelmää *Kyllä Kyllä*. Syyskuun 13. 1973 ammattiosaston kuukausikokous pidettiin kaksi päivää sen jälkeen, kun sotilasjuntta oli murskannut Chilen vasemmistolaisen hallinnon. Päätettiin järjestää alan työpaikoilla 10 minuutin työnseisaus hiljaisena hetkenä henkensä menettäneiden tovereiden muistoksi. Osasto osallistui myös 100 markalla Chile-solidaarisuuskampanjaan tammikuussa 1974.

Samana vuonna päätettiin pyrkiä myös siihen, että jokaisella työpaikalle valittaisiin rauhanvastaava. Syksyllä 1974 ilmoitettiin myös KOM teatterin näytelmästä *Optimistinen tragedia*, jota esitettiin Linnanmäen Peacocissa. Syksyllä 1974 osasto käsitteli Rauhanviikon tilaisuuksia työpaikoilla, kouluissa ja asuinalueilla ja hyväksyi Rauhanlaki-aloitteen. Vuoden 1974 koululaisten taksvärkkikeräys ohjattiin Chile-solidaarisuustoimintaan ja ammattiosasto otti osaa keräykseen ja suositti, että pyrittäisiin saamaan taksvärkkikoululaisia leipomoihin. Keväällä 1975 osallistuttiin SAK:n järjestämään juhlintaan 30 vuotta fasismin kukistamisesta.

Helmikuussa 1976 Ammattiosaston kuukausikokouksessa, kuultiin, että *"Angolan kansa taistelee itsenäisyydestä siirtomaaisäntiä vastaan. Päätettiin lähettää kirjelmä hallitukselle, ja vaatia Angolan itsenäisyyden tunnustamista. Aluesihteeri Lundström selosti, ettei Angolan kansa tarvitse taloudellista tukea vaan heillä on huolena lukutaidottomuus ja yleinen tiedon puute. Todettiin ettemme voi ammattiosastona tilannetta auttaa."*

Ammattiosaston Ykköspulla-lehti kirjoitti Kom-teatterin talousvaikeuksista vuonna 1977 ja Primulan leipomossa kerättiin rahallista tukea 280,40 mk teatterille. Keväällä 1978 ostettiin yhdessä Fazerilan ammattiosaston kanssa KOM-teatterin näytös *Kolmen pennin ooppera*. Ammattiosaston toimikunta kävi myös tutustumassa Kom-teatterin tiloihin ja harjoitukseen. Teatteri tarjosi kahvit ja toimikunta vei pullat.

Elokuussa 1977 ammattiosaston toimikunta päätti, että ammattiosaston lehteen tehdään kirjoitus neutronipommia vastaan. Marraskuussa 1977 osasto päätti lähettää sisäministeri **Eino Uusitalolle** kirjelmän, missä vaadittiin uusfasistisen toiminnan lakkauttamista Pariisin rauhansopimuksen puitteissa. Siegbert Sussman jatkoi ammattiosaston nuorten perinnettä ja edusti ammattiosastoa Kuuban nuorisofestivaaleilla 1978.

Pankit, vakuutuslaitokset ja punapääoma

Palkka pankkiin -järjestelmä, työeläke- ja muut lakisääteiset vakuutusmaksut sekä muut uudistukset muuttivat koko Suomea. Työnantajien maksamat sosiaalimaksut eivät tulleet välittömästi ja henkilökohtaisesti työntekijöiden käyttöön, vaan ne rahastoitiin Kelaan, työeläke- ja työttömyysvakuutusrahastoon sekä muihin vakuutusyhtiöihin, ja niiden oletettiin hyödyttävän työntekijöitä parantuvana sosiaaliturvana. Suomalaiset tulonjaon sosiaalipoliittiset kompromissit lisäsivät myös yritysten investointi- ja suomalaisen pääoman toimintamahdollisuuksia. Yksityisten työeläkelaitosten valtava kasvu mahdollisti pääomaköyhälle teollisuudelle halpakorkoista rahaa investointeihin ja palkka pankkiin -järjestelmä kasvatti pankkien pääomia. **Markku Kuisma** arvioi: *"Uuden työsopimuslaissa 1970 virallistetun käytännön merkitys oli yleisempi ja syvällisempi. Pankkien rooli rahaliikenteen hoitajana korostui entisestään ja rahalaitosten ottolainausliike sai piristysruiskeen ja lähes kaikki työssäkäyvät kytkettiin pankkien asiakkuuteen."*[148]

Osuuspankki Yhteistuen (ns. ay-pankki) kasvu kuvannee sekä "punapääoman" että laajemminkin pankkisektorin saamaa hyötyä palkka pankkiin -järjestelmästä. Elintaelehden mukaan *"maamme talouden kireä ja erikoislaatuinen rahavuosi 1973 osoittautui Osuuspankki Yhteistuen kymmenvuotisen toiminnan parhaaksi vuodeksi. Omaisuustaseen kasvu oli 43 prosenttia.*[149] *Yhteistuen historian suurin ottolainauslisäys koettiin vuonna 1974, yli 32 prosenttia"*.[150] Osuuspankki Yhteistuen apulaisjohtaja **Paavo Friman** kertoi vuonna 1976, että *"enää vain kymmenesosa palkansaajista saa tilipussin käteen. Maamme palkansaajien viime vuoden palkkarahat olivat yhteensä yli 43 miljardia markkaa, joka on koko nettokansantuotteestamme 56 prosenttia. Se on enemmän kuin maamme pankkien yhteinen talletuskanta."*[151]

VVO:n asuntoja tarjolla Itä-Pasilassa

Kaupunkien kasvu ja asuntojen hintasäännöstelyn purku lisäsivät entisestäänkin polttavaa asuntopulaa ja korkeiden vuokrien aiheuttamaa ongelmaa. Ammattiosaston toiminnan

SEL:n puheenjohtaja Jarl Sund Ey-vastainen juliste kädessä eduskuntatalon edessä.
(Kansan Arkisto)

jokaisena vuosikymmenenä Helsingin kasvu ja asuntopula nousevat esiin.

1970-luvulla merkittävin ero aiempiin vuosikymmeniin oli se, että ammattiliittojen jäsenet saattoivat saada itselleen kohtuuhintaisen vuokra-asunnon. Asuntohakemukseen tuli jopa jossain vaiheessa liittää liiton tai ammattiosaston suositus. SAK ajoi työeläkevarojen käyttöä vuokra-asuntotuotantoon. STK, SAK ja Työeläkelaitosten liitto sopivat, että työeläkelaitokset myöntävät 100 miljoonaa markkaa vuosittain vuokra-asuntotuotantoon vuosina 1972–1973. SAK ja ammattiliitot olivat vuonna 1969 perustamassa *Valtakunnallista Vuokratalo-osuuskuntaa*, josta kasvoi merkittävä asuntorakennuttaja 1970-luvulla.[152, 153] Monet leipomotyöläiset saivat tätä kautta vuokra-asunnon, usein Itä-Pasilasta. Yhä useampi alkoi haaveilla omasta asunnosta ja Yhteistuki tarjosi ammattiliittojen jäsenille edullisemmilla ehdoilla asunto- ja omakotilainoja.[154]

Systeemi poiki ennenkokematonta vaurautta koko työväenliikkeelle.

Kun ay-liikkeen jäsenmäärät kasvoivat kaiken aikaa, useimmat liitot tekivät sopi-

mukset Postipankin kanssa jäsenmaksusysteemin pyörittämisestä. Työpaikoilta puolueiden johtoon ulottuva järjestelmä poiki rahaa niin liitoille, osastoille kuin Postipankillekin. Sen kuten myös VVO:n ja vakuutusyhtiöiden mainoskampanjat olivat tärkeä osa niin puolueiden kuin työväenlehtienkin taloutta. Liitot alkoivat tukea työväenlehtien toimintaa lehtiseteleillä ja järjestelmän kaikilla tasoilla pyöri valtavia rahamääriä.[155] Lisäksi ammattiosastot tukivat työväenpuolueiden vaalityötä runsailla summilla.

Kilpailu kiristyi, tehoja lisättiin leipomoissa

EEC-sopimuksen läpivieminen oli osa vallitsevaa elinkeinopolitiikkaa, jonka tavoitteena oli edistää vientiteollisuutta ja uusimman teknologian käyttöönottoa. Työvoimavaltainen leipomoala kohtasi entistä vaikeampia haasteita koska sekä kaupan muutos, teknologinen kehitys, valtiovallan tekemät ratkaisut että työmarkkinaratkaisut suosivat pääomavaltaista teollisuutta. Pienet ja keskisuuret leipomot eivät enää työehtosopimusten yleissitovuuden oloissa kyenneet kilpailemaan edes palkoilla.

Leipuri-lehti arvioi 1971, että Suomessa oli noin 1 000 leipomoa. 65 prosenttia niistä oli alle 10 työntekijän leipomoita, jotka edustivat vain viidennestä alan liikevaihdosta. Itsepalvelumyymälät edellyttivät tuotteiden pakkaamista ja pakkaamiseen keskittyvän ammattikunnan lisääntymistä leipomoihin.

Amixit ja Leivixit

Valtaosalla pienistä ja keskisuurista leipomoista ei ollut voimavaroja sellaiseen tuotesuunnitteluun, mitä sekä uudistuva konekanta että kaupan vaatimukset pidemmästä säilyvyydestä ja pakkaamisesta edellyttivät. Apuun tulivat vauraat raaka-aineiden tuottajat Raisio, Huhtamäki, OTK ja Valio. Ne perustivat koeleipomoita ja järjestivät leipureille koulutusta sekä tarjosivat reseptejä. Etenkin myllyt kehittivät toinen toistaan myyvämpiä tuotteita ja sekoituksia, joiden piti parantaa tuotteiden tilavuutta ja säilyvyyttä. Uusia leivonnan paranneaineita mainostettiin sillä, että ne vähensivät ammattityövoiman tarvetta.

OTK:n mylly kertoi, etteivät Avuks-jauheseokset pidä lomaa: *”Saatte ne palvelukseenne silloin kun työntekijöitä on leipomossa tavallista vähemmän.”*[157] Vaasan Höyrymyllyn kallis ja värikäs mainos esitteli: *”Työvoimasta on pulaa ja kustannukset korkeat. Leivixsekoituksia käyttämällä voidaan säästää myös palkkakustannuksissa, sillä ammatti-ihmiset voidaan keskittää tuloksen kannalta tärkeisiin ylöslyönti- ja paistotöihin …”*[158]

Paranteilla tavoiteltiin säilyvyyden lisäksi myös suurempaa kokoa: mm. Rouhe-Amixin kerrottiin sisältävän rasvat, mausteet, suolat, jauhot, maitojauheen, sokerin, sekä huokoisuutta ja säilyvyyttä parantavat lisäaineet.[159]

Vuosikymmenen suuri kysymys – raskilla vai ilman?

Suomalaisen hapanleivän valmistuksella on omat, pitkät perinteensä. Leipuri-lehti kertoi kuitenkin vuonna 1971, että vastikään oli tapahtunut uutta kehitystä, joka saattoi muuttaa hapanleivän valmistusmenetelmän täysin. Suomalainen perinteinen hapattimella valmistettu ruisleipä hävisikin todella 1970-luvulla monista leipomoista, kun vanha taikinajuuri korvattiin kemiallisilla nostatusaineilla. Se säästi hapatuksen aikaa ja vähensi työvaiheita, mutta hapanleivän maku kärsi.

Kilpailu lisääntyi

Kun liitto oli hyväksynyt lain kolmivuoron teettämisestä leipomoissa vuonna 1968, dramaattiset seuraukset näkyivät nopeasti. Jo vuoden 1969 Leipuri-lehdessä arvioitiin, että: *”koneistamisasteen lisäyksestä sekä nykyisin sallitun kaksi- ja kolmivuorotyön johdosta on maamme leipomoiden yhteinen kapasiteetti käytännöllisesti katsoen kaksinkertaistunut noin vuoden kuluessa.”*[160] Kuudella suurimmalla yrityksellä oli etunaan sekä muita tehokkaampi konekanta, että mahdollisuus pyörittää linjojaan kolmessa vuorossa ja kauppa hyödynsi syntynyttä ylikapasiteettia. Erityisesti kuuden kolmivuoro-leipomon markkina-asema alkoi kuumentaa 1970-luvun lopulla, ja muutkin leipomot alkoivat vaatia itselleen samoja oikeuksia. Vuoden 1976 lo-

”Välillä naurettiin ihan hirveästi...”

Eeva Sihvo. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

Pakkaajien ammattikunta kasvoi leipomoissa. **Eeva Sihvo** kuvasi pakkaajan työtään Finkatrin leipomossa seuraavasti:

”Lähettämössä oltiin koko päivä jalkojen päällä. Siihen aikaan pullapinnat ja muut haettiin leipomosta. Ei ne siihen automaat tisesti tulleet. Sitten ne leviteltiin siihen radan viereen kunkin pakkaajan kohdalle, ja siitä laitettiin laatikoihin aina listan mukaan. Laitettiin laatikot valmiiksi, että saatiin autokuskit ensimmäiselle kierrokselle. Ensin meni aina sämpylät ja herkkupullat ja mansikkaviinerit. Käytiin kahvilla välillä ja sitten valmisteltiin toiselle kierrokselle, johon tuli enemmänkin kakut ja leivokset ja muut pullat.

Reipasta työtä se oli, mutta ei kai sitä kovin raskaaksi voi sanoa, ainakaan tavallisen hyväkuntoiselle ihmiselle. Tarkkuutta kyllä vaadittiin ja koko ajan laskettiin, että tuotteet menivät listojen mukaan. Kiireisemmäksi työ kyllä kävi vuosien mittaan. Välillä naurettiin ihan hirveästi yhdessä, ja nauretaan vieläkin, kun tavataan. Asialliset suhteet meillä oli enimmäkseen myös mestareitten kanssa.”

Pakkaajat lisääntyivät leipomoissa, mutta uusien koneiden käyttöönotto alkoi hävittää heidänkin työtään 1970-luvulla.
(Leipurilehti 5/1974)[156]

kakuussa Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto teki puolestaan liitolle ehdotuksen, että liitto ei sovi enää kolmivuorolupia ja että työehtosopimuksesta tulee poistaa yötyö kokonaan. Liitto asetti työryhmän tutkimaan kolmivuoron lopettamista.

Työntuottavuus heikkeni leipomoalalla

Sosiaalipoliittinen uudistusaalto vaikutti eri aloihin eri tavoin, koska työvoimakustannusten osuus vaihteli suuresti ja useimmat uudistukset rahoitettiin työpalkkoihin sidotuilla maksuilla. Vuoden 1977 Leipuri-lehdessä oli **Aarne Saharisen** artikkeli ja laskelma välillisten työvoimakulujen kasvusta vuosien 1952 ja 1977 välillä leipomoalalla.

Pertti Vorimon tutkimuksen mukaan leipomoalan jalostusarvo henkilökuntaa kohden oli vuonna 1976 keskimäärin 30 prosenttia alhaisempi kuin koko teollisuudessa. Pehmeän ruokaleivän valmistuksessa oli kiinteiden pääomainvestointien määrä kasvanut selvästi nopeammin kuin tuotannon volyymi. Pääoman tuottavuus oli laskenut vuoden 1970 tasosta vuoteen 1975 jo yli 40 %.[161]

Uutta maailmalta

Etäältä suomalaisleipomon arjesta kantautui tietoja mullistavista uutuuksista. Marraskuussa 1969 Leipuri-lehti kertoi amerikkalaisesta uutuudesta, jossa pakastettuina alihankkijoilta ostetut leivonnaiset paistetaan supermarket

-leipomossa.[162] Lehti raportoi hyytävän uutisen myös syyskuussa 1971: Englannissa oli rakennettu pakastetehdas, jonka avulla pystyttiin täyttämään 38 ison myymälän leipomotuotteiden myyntitarve. Pakastetehdas toimi täysin automaattisesti ja yksi ainoa työntekijä pystyi hoitamaan sen käytön.[163]

Uunilinjat pitenivät

1969 Helsingissä oli 44 leipomoa, mutta 1970 -luvun puolivälissä enää noin 30. Työntekijöiden määrä väheni runsaaseen kahteen tuhanteen samana aikana. Osa leipomoista kuoli, osa muutti pois. Suurfuusiot alkoivat 1970-luvun alussa, kun Colombia Oy:n liiketoiminta siirtyi Cofalle (Fazerin omistukseen). Myös Oululainen oli sulautunut Fazeriin.[164] Fazer aloitti nopean laajenemisensa sekä pääkaupunkiseudulla että sen ulkopuolella. Kesällä 1971 Fazer avasi uuden tehokkaan leipomon Fazerilan tehdasalueelle Vaaralaan, ja sillä oli kaksi nykyaikaista tuotantolaitosta, jotka paistoivat ruokaleipää kolmessa vuorossa.

Levisi kuin Elanto

Myös Elannossa leivottiin ruokaleipää kolmessa vuorossa, ja vuonna 1977 rakennettiin uusi ruokaleipälinja. Tuotannosta noin puolet tuli ruokaleipomosta. Leipätehtaan sektoriin kuului lisäksi 8 pakaria. Tuotanto-ohjelmaan kuului runsaat 200 nimikettä, ruokaleipiä 30–40.[165] Rouva **Tellervo Koivisto** vihki vuonna 1977 Elannon leipätehtaan uuden uunilinjan *Manun*, puheiden ja torvisoiton saattelemina. Leipuri-lehti taivasteli kuinka *”Manu leipoo noin 20 tonnia jauhoja vuorokaudessa leiväksi. Eloleipiä syntyy 2 500 kpl tunnissa, ranskanleipiä 3 600 kpl ja sämpylöitä jopa 15 000. Linjaan voidaan liittää kolme ylöslyöntikonetta. Uuni toimii öljyllä. Valmiiden tuotteiden pakkaamisesta huolehtii 4 pakkauskonetta.”*[166] Työntekijöitä leipomossa oli tuolloin 375.

Eho

Leipuri-lehti esitteli 1972 Ehoa eräänlaisena mallioppilaana leipomon pyrkiessä pyristelemään suurten kolmivuoroleipomoiden asettaman kilpailun paineessa. Tuotevalikoimaa oli supistettu, yhtä uutta tuotetta kohti oli vähennetty kaksi vanhaa. Tavoitteena oli kuljetusten rationalisoiminen, eikä kaikkia tuotteita toimitettu enää koko Helsingin alueelle. Leipomossa oli toteutettu jauhojen siilovarastointi ja pneumaattinen siirto sekä jauhojen säiliökuljetuksiin siirtyminen.[167] Vuonna 1978 vietettiin jälleen harjannostajaisia, kun Ehon leipomo laajeni.

Kauemmaksi

Kalevi Paakkinen aloitti uuden kierroksen, kun uusi ajanmukainen leipomo valmistui huhtikuussa 1972 Helsingin pitäjän kirkon-

Välilliset työvoimakustannukset,% työajalta maksetuista palkoista (Leipuri 1977)

	1952	1965	1975	1977
Vuosilomapalkka	4.8	7.0	8.6	8.6
Lomaltapaluuraha	-	-	4.3	4.4
Vapaapäiväpalkat	0.2	1.2	1.3	1.3
Koulutusajan palkat	-	-	0.4	0.4
Sairausajan palkat	1.0	0.7	2.9	2.9
Sosiaaliturvamaksut	5.5	5.9	10.5	11.0
Tapaturma-vakuutusmaksut	1.0	1.2	1.6	2.0
Työttömyysvak.maksut		0.2	0.3	0.6
Eläkevakuutusmaksut	1.5	6.5	11.5	15.5
Yhteensä lakisääteiset	14.0	22.7	41.5	46.7
”Vapaaehtoiset työpaikka-ruokailu, terveydenhuolto”	7.0	5.3	4.0	4.0
Kaikkiaan	**21.0**	**28.0**	**45.5**	**50.7**

kylään.[168] Samoille kulmille vihittiin keväällä 1975 toinenkin elintarvikealan tuotantolaitos, kun toimipaikkaruokailuun erikoistunut Ravintohuolto siirtyi Vantaalle. Laitoksella oli myös rivitaloasunnot kuudelle perheelle ja 40-paikkainen lasten päiväkoti. Vantaalle tuli myös Finnkatri Oy, entinen Matkaravinnon leipomo. Uusi leipomo aloitti Finnkatrin nimellä.

Pyyheliinat jauhosäkeistä

Pienten leipomoiden arki saattoi olla värikästä. **Rauni Perälä**, Lapista kotoisin oleva nuori nainen ohjattiin työnvälitystoimistosta leipomo Bonumille. Hän sai firmalta asunnon, joka oli pieni huone Viiskulmassa autotallin yläkerrasta:

> *"Vanha johtaja Korpiola (70 v.) piti kovaa jöötä Merkulle pojalleen, joka oli mukava, varsinkin kännissä ollessaan. Merkku haki meidät töihin leipäautolla (oli kyllä kiellettyä). Meillä kova työ piilotella pulloja, joskus yltyi suukopu ja puukotkin esillä. Miehillä ja naisilla oli yhteinen pukukoppi, erotettu vaan kaapeilla, siellä taisi joskus pomojakin pyöriä, kun tytöt olivat pukemassa. Ruokaleivän väki valitteli, kun pyyheliinat revittiin jauhosäkeistä."*

Rauni Perälä muisti, että Bonumilla oli ollut ihan hyvät raaka-aineet ja hyvät tuotteet tehtiin, vaikka leipomo oli vähän oudossa maineessa. Ruokaleivän puolella joutuivat kyllä hakemaan palkkasaatavia ja muita rästejä. Rauni muisti myös huumorilla, kuinka sai isä Korpiolalta *"lopputilin siinä 1976 lopulla, kun yritin vähän rauhoitella niiden tappelua"*.

"Ei aina ollut kiljua käymässä..."

Parvialan Marjan mukaan Elannon konditoriaosastolla oli 50–60 kondiittoria, ja hän piti työstään ja työkavereistaan paljon. Marja kumosi huhupuheita. Hänen mukaansa konditoriassa ei suinkaan ollut aina kiljua käymässä esimiehen johdolla, ja porukka teki todellakin paljon enemmän töitä kuin pelasi pingistä, vaikka käytävällä olikin pingispöytä, jossa mm. Siegbert Sussman ja muut intomieliset harjoittelivat.

Elannon konditoria oli kuuluisa hyvästä tasosta ja loistavista kondiittoreistaan. Konditorian esimies **Matti Yrjölä** oli miellyttävä, hyvä tyyppi, ja naiset sai tehdä samoja töitä kuin miehet. Marja muisteli kuitenkin, että alkuaikoina oli vähän kilpailua vauhdilla, ja hän päätti, ettei tästä mitään tule, kun alkoi unissaankin avata ananaspurkkeja.

Vanhaa työmarkkinapolitiikka uusissa kuoseissa – tupojen aikaa

Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui suuria edistyksellisiä uudistuksia työntekijöiden hyväksi, mutta samanaikaisesti etenkin työvoimavaltaisten naisalojen ongelmat kasvoivat. Tulopolitiikaksi kutsuttu keskitettyjen palkka- ja sosiaaliratkaisujen malli jakoi mielipiteitä. Kun inflaatio söi pienet palkankorotukset, monissa mielenosoituksissa kuultiin huuto: *"Alas tulopolitiikka, alas luokkasopu"*.

Yleisesti ottaen sekä SKDL:n enemmistö että sosialidemokraatit hyväksyivät sen, että palkankorotusten taso jäi heikommaksi, kun keskitettyihin palkkaratkaisuihin sidottiin sosiaalipoliittisia ratkaisuja. Virallisen linjauksen takaa löytyy kuitenkin eräänlainen kaksoisjärjestelmä, jossa voimakkaiden alojen työntekijät onnistuivat työpaikkakohtaisella liikehdinnällä hankkimaan yleistä linjaa suuremmat palkankorotukset, ja tällä strategialla ammattiyhdistysliikkeen johto hankki työntekijöiden suostumuksen mataliin palkankorotuksiin. Työvoimapula, paikallinen palkkaliikehdintä ja palkkaliukumat varmistivat sen, että palkat nousivat monilla aloilla kaksin verroin sen mitä sopimuskorotukset antoivat.

Elintarviketyöläisten liiton tilanne oli sikälikin vaikea, että liitto teki neljä eri sopimusta. Liha-alan ja elintarviketeollisuuden kannattavuus oli melko hyvä ja näillä aloilla oli myös liukumaliikehdintää. Liiton tekemät valtakunnalliset sopimukset merkitsivät monissa yrityksissä kyseisten alojen työntekijöille vain liikehdinnän alkua eikä työehtosopimusten määräyksiä pidetty kovin merkityksellisinä. Toisaalta kriisiytyvällä leipomoalalla ei juurikaan kyetty rakentamaan hyvää työpaikkakohtaista toimintaa kuin aivan muutamalla työpaikalla, ja useimmilla työpaikoilla työskenneltiin työehtosopimuksen palkoilla. Samankaltaisen yhtälön ratkaiseminen oli koko 1970-luvun ajan suuri ongelma kaikilla

työvoimavaltaisilla aloilla. Sekä liiton kansandemokraattinen ryhmä että sosialidemokraatit olivat välikädessä, toisaalta virallisesti tukemassa omia valtakunnan toimijoitaan, ja toisaalta omien jäsenten ja sopimuspolitiikan ongelmien takia jatkuvassa konfliktissa SAK:n ratkaisujen kanssa.

Urakkapalkkausko ratkaisu?

Koska monilla urakka-aloilla palkkakehitys oli ollut suotuisaa, urakkatyöstä alettiin etsiä jälleen ratkaisua leipomoiden ongelmiin. SAJ:stä tullut toimitsija **Mauno Aikio** iloitsi 1971, että työehtosopimukseen oli saatu seuraava lause: ”Sopijaosapuolet ovat yksimielisiä siitä, että suorituspalkkajärjestelmää tulee kehittää leipomoalalla mahdollisuuksien mukaan”.[169] Tämä kirjaus jäi kuitenkin käytännön elämälle täysin vieraaksi, eikä urakkapalkkaus saanut lainkaan suosiota ammattikunnan piirissä. Keskustelu vaimeni, kun urakkatyön terveydelliset riskit nousivat esiin.

Paikallisen palkkaliikehdinnän ja valtakunnallisen sopimisen jännite puhutti niin liiton toimihenkilöitä kuin ammattiosaston aktiivejakin. Useimmat liiton toimitsijat ja hallinnon jäsenet tulivat aloilta, joilla paikallisen liikehdinnän avulla oli saatu tuntuvia parannuksia työoloihin ja palkkatasoon. Rohkeus ja kyky yhteiseen riskinottoon on myös osa pitkäaikaista ay-historiaa ja kulttuuria, joten paikallisen liikehdinnän puolustajat saattoivat ikään kuin halveksien katsoa alaspäin naisvaltaisien alojen toimintaa. Liiton sosialidemokraattiset toimitsijat, Eriksson ja **Eero Lehtonen** olivat leipureita ja he vaativat sellaista sopimusmoraalia, että paikallisten ns. villien lakkojen sijaan haettaisiin koko jäsenistölle työehtosopimuksiin parempia palkankorotuksia. Helsinkiläiset leipomotyöntekijät pyrkivät painostamaan SAK:ta ja liittoa, osallistuivat alueen ammatillisten järjestöjen yhteisesiintymisiin ja koettivat rakentaa omaa paikallistason liikehdintää.

Joulukuussa 1969 ammattiosaston kokouksessa valmistauduttiin jälleen huonoon neuvottelutulokseen, päätettiin lopettaa ylityöt ja aloittaa lakko vuoden alusta. Päätettiin myös pitää joulun alla kahden tunnin istumalakko. Helsinkiläiset äänestivät sopimuksen hyväksymistä vastaan, mutta muualla se hyväksyttiin, ja uudet sopimuspalkat vaihtelivat 3,15 markasta 4,57 markkaan. Helsingissä käytännön palkkataso oli hiukan yli 4 markkaa tunnille, eli sopimuksen anti ei juuri tuonut alueen työntekijöille korotuksia. Ammattiosasto tavoitteli 1970 mm. työkohtaisuuslisien siirtämistä peruspalkkaan sekä samoja raskaantyön lisiä myös uuniapulaisille ja pellinpuhdistajille, kuin oli taikinantekijöillä ja paistajilla. Haluttiin sopimukseen yksiselitteinen määräys siitä, että työnantaja hankkii ja huoltaa vaatteet ja työkengät, eikä niistä selviä rahakorvauksella. Joulukuussa osaston kokouksessa 1970 äänestettiin UKK-sopimuksesta, tulos oli 59 hylkäävän ja 22 hyväksyvän puolesta. Äänestys oli osaston oma mielipiteen mittaus, koska liitto hyväksyi uudet työehtosopimukset ilman osastokäsittelyä.

Huhtikuussa 1972 ammattiosastossa käsiteltiin SAK:n uutta esitystä keskitetyksi ratkaisuksi. Jäsenäänestykseen osallistui 18 861 elintarviketyöläistä eli 61,7 prosenttia, enemmän kuin koskaan. Sopimuksen hylkäsi 82,2 prosenttia äänestäneistä. Pääsiäislauantaina koko maassa kotiin jäi noin 8 000 leipuria ja kiirastorstaina istui 9 000 työntekijää lihanjalostusalalla. Perjantaina lakossa oli ollut noin 10 000 elintarviketyöntekijää ja lauantaina vuorostaan n. 5 000 meijerityöntekijää.[170] Sopimus syntyi ja oli liiton ja osaston arvion mukaan hiukan parempi kuin valtakunnallinen HL-sopimus. Lokakuussa 1972 Helsingin Metallityöväen ammattiosasto 5 kutsui muita ammattiosastoja keskustelemaan yhteisten työehtosopimustavoitteiden asettamisesta ja muista toimenpiteistä. Leipomo-osasto lähetti kokoukseen edustajansa. Sopimuksen teko oli vaikeata myös vuonna 1973. Uhkavaatimus jätettiin 19.4.1973. Työtaistelu alkoi 3.5. Kaikki ylityöt kiellettiin. Pitkäperjantaina ja lauantaina ei elintarvikealoilla tehty töitä.[171] Tilanne ei pääsiäislakoilla selvinnyt, vaan oikea lakkouhkakin jouduttiin antamaan, ja lopulta pääsi Sund toteamaan: *”Parempi kohtalainen sopu kuin lihava riita”*.[172]

Suomessa vallitsi 1970-luvun alkuvuosina työvoimapula teollisuuden kasvun ja Ruotsiin muuton takia. Joulukuussa 1974 ammattiosastossa todettiin, että osastosta oli puolen vuoden aikana lähtenyt 500 jäsentä. Pekka Luoma oli verrannut omaa palkkaansa rakennusalalla työskentelevien serkkupoikien

"Alas luokkasopu!" (Kansan Arkisto)

palkkoihin ja huonojahan ne olivat, muilla oli autoja, hän ei voinut kuvitellakaan sellaisen ostamisesta. Luomakin oli hakenut uuden työpaikan Hämeenlinnassa ja sanonut itsensä irti, mutta Elanto lupasi maksaa enemmän kuin uudessa paikassa oli luvattu ja niin Pekka jäi Elantoon. Hänen mukaansa vaihtuvuus leipomoissa oli ihan mahdotonta. Varsinkin vahvat nuoret miehet lähtivät rakennuksille ja telakoille ja tienasivat jopa rakennuksen aputöissä puolta paremmin kuin leipomoalan ammattiopin käyneet taikinantekijät.

Omaa palkkaliikehdintää

Osaston alueella päätettiin aloittaa oma palkkaliike vuonna 1973 ja viedä yhteiset palkankorotusesitykset työnantajille. Päätettiin tehdä lentolehtiset jakoon ja pitää työhuonekunnan kokoukset. Kutsuttiin myös koolle työantajista ja työntekijöistä koostuva kokous keskustelemaan palkka-asioista. Palkankorotusneuvotteluja käytiin vaatimuksella *"markka lisää"* ja vauhditettiin ylityökiellolla. Joulukuun kokouksessa kuultiin, että Ekka Oy:ssä palkkoja oli korotettu 30–50 mk kuukaudessa, Marian konditoriassa ja Elannossa 30 penniä tunnilta. Vuoden 1973 aikana tes-tavoitteiden asettelussa esiintyi riitoja, kun SAJ:sta tullut **Reino Forsman** laittoi eriävät mielipiteensä.

Ns. öljykriisi ja sen seuraukset alkoivat näkyä 1974. Työpaikkakohtaisten palkkaliukumien ja keskitettyjen ratkaisujen tuomien korotusten välinen ero kasvoi edelleen. Matalapalkka-alojen liitot SEL, Maaseututyöväenliitto, Liiketyöntekijäin liitto, Auto- ja Kuljetustyöväen liitto, Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan liitto sekä Tekstiilityöväen liitto antoivat yhteisen paheksuvan julkilausuman SAK:n palkkapolitiikasta. SEL sanoi sopimukset irti.[173] Osasto vei jälleen liittoon, SAK:lle ja työväenlehtiin paheksuvan julkilausuman. Maaliskuun toimikunnan kokous 1974 päätti yksimielisesti, että aletaan pitää vapaita lauantaita 1.4. lähtien, jos sitä ennen ei ole saatu sopimusta aikaiseksi.

Elintakeen mukaan SAK:n valtuusto *"ruhjoi läpi 2-vuotisen sopimuksen"*, jonka SEL alisti jäsenäänestykseen. Sundin mukaan sopimus merkitsi reaaliansioiden laskua noin 7–8 prosenttia. Pääkaupungin ammattiosastot järjestivät joukkokokouksen Kauppatorilla, johon Elintakeen mukaan otti osaa yli 5 000 osanottajaa.[174]

Jäsenäänestyksessä kaksi kolmasosaa hylkäsi maaliskuussa 1974 keskitetyn sopi-

musratkaisun ja ammattiosastossa alettiin valmistella lakkoa sekä päätettiin aloittaa vapaiden lauantaiden pito ja lopettaa yötyöt.[175] Neuvotteluilla saavutettu sovintoesitys meni uudelleen jäsenäänestykseen, ja sopimuspalkat näyttäisivät nousseen kohtalaisen hyvin. Toukokuussa Helsingin leipureiden kokouksessa sekä liittoa sekä SAK:ta arvosteltiin kuitenkin ankarasti, koska helsinkiläisten palkat eivät tässäkään sopimuksessa nousseet. Liiton palkkasihteeri **Veikko Lehtonen** totesi myös, ettei uusi sopimus tyydytä ketään, ei neuvottelijoita eikä työntekijöitä. Lehtosen mukaan oli myönteistä, että liha, eines ja leipomoala olivat joissain paikoin kyenneet puristamaan itselleen ylimääräistä.

Heinäkuun kokouksessa päätettiin ryhtyä jälleen työpaikkakohtaiseen liikehdintään ja vaatimaan yhden markan suuruisia palkankorotuksia, lisäksi Elannossa haettiin sen päälle 30 pennin lisäkorotuksia pellin puhdistajille ja munkinpaistajille. Johtokunnassa vannotettiin, että jos jossain saadaan pää auki, siitä pitää kertoa myös muille. Työpaikoilla saatujen liukumakorotusten ehtona kuitenkin yleensä oli, ettei niistä saanut puhua muille. Kokoukselle kerrottiin silti, että HOK:ssa oli saatu 50 markan korotus ja Primulassa 40–75 markan korotuksia. Myös Elannossa oli saatu korjauksia jo syyskuun alusta lähtien, vaikkei korotusten suuruutta mainittu pöytäkirjassa.

Pekka Luoma muisti, että Elannossa työhuonekuntia pidettiin miltei viikoittain, ja useamman kerran saatiin talokohtaisesti lisää. Työosastojen porukat hakivat itselleen lisää, ja jos vaikka taikinantekijät saivat lisää, pian olivat paistajat perässä. Ja useimmat hakivat edelleen myös henkilökohtaisia lisiä itselleen. Eräs kovan työn takana ollut korotus nimettiin siivouslisäksi, ja työntekijät sitoutuivat siivoamaan omat työpisteensä. Tosin jo ennen siivouslisää jokainen siivosi oman työpisteensä ja työvälineensä, korotuksen perustelu tuli vain naamioida.

”Onko niin, että viime vuonna solmittu tulopoliittinen kokonaisratkaisu vain lisäsi työntekijäin kurjistumista?” kysyi Elintae-lehti vuonna 1974. **Reijo Aalto** OTK:n lihanjalostustehtaalta vastasi, että liukumat ovat olleet melkoiset, jos niitä verrataan aikaisempaan vuoteen.[176] Liukumaliikehdinnän merkitystä liiton strategiassa kuvannee se, että liiton sosiaalisihteeri **Tapio Kärpänniemi** (sd. entinen liha-alan työntekijä) totesi ammattiosaston kuukausikokouksessa 1975, että lihamiesten ja leipurien palkkauksessa on huomattava ero. Kärpänniemen mukaan leipurit eivät olleet pystyneet pitämään puoliaan palkkataistelussa.

Kesäkuussa 1975 toimikunnassa tehtiin yhteenvetoa kevään tuloksista eri leipomoissa, ja ne vaihtelivat 30–100 markan välillä eri ammattiryhmille. Marraskuun 1975 toimikunnassa kuultiin, että Elannossa neuvoteltiin edelleen palkkaliukumista, vaikka oli saatu jo 40 markan korotukset, HOK:ssa 85 markasta alaspäin, Paakkisen leipomossa pienen istumisen jälkeen 40–80 markkaa. Kauhanen totesi, *”ettei näillä murenilla korjattu leipureiden palkkaa eikä päästy palkkakuopasta”*. Vuonna 1975 ammattiosastossa ehdotettiin, että alalle tulisi saada palveluvuosilisäjärjestelmä ja että Helsinki, Espoo ja Vantaa tulisi muodostaa omaksi paikkakuntakalleusluokaksi.

Tilanne kypsyi

Liiton sosialidemokraattinen sihteeri Eero Lehtonen uhosi Elintae-lehdessä: *”Elintarviketyöläiset eivät alistu jatkamaan torppareihin verrattavana tulonsiirtoryhmänä, jonka alhaisen palkkatason varassa maamme elintarvikehuoltoa jatketaan.”*[177] Kahden seuraavan vuo-

Paletit lensi pöydälle

Marja Parviala muisteli Elannon työhuonekuntia, jonne jokainen kynnelle kykenevä yritti aina osallistua. Hänen mukaansa ne menivät aina saman kaavan mukaan. Ensin Teuvo Kauhanen nostatti hurmiota, mutta hänellä oli selkeä visio lopputuloksesta. Hän kuunteli puheita ja alkoi hitaasti ja varovasti tasoittaa mielialoja: *”Me oltiin aina hirveän vihaisia ja Kauhanen odotti vaan, milloin Marja sanoi viimeisen sanan. Teuvo ei koskaan myynyt duunaria, mutta osas neuvotella ja vastapuolen **Kuhanen** oli myös järkityyppi.”*

Joskus tilanne kärjistyi: *”Kauhanen tempas tavarahissin ovet auki ja kädet essun päällä (essun taskussa oli aina kaikki tärkeät paperit) ja sanoi: se on istumalakko. Kaikki heitti paletit pöytään. Sitten joku saattoi kysyä, että miksi. Mutta meillä oli luja luottamus, siihen että oikealla asialla oltiin.”*

Työhuonekunta. *(Ammattiosaston kuva-arkisto*

den ajan Karl Eriksson kävi Elintae-lehdessä värikästä keskustelua sopimusmoraalista ja liukumista aiheuttaen ärtymystä niiden työntekijöiden keskuudessa, joiden onnistui hankkimaan itselleen enemmän työpaikkakohtaisia palkanlisiä.

Riitojen taustalla oli kuitenkin matalapalkkaisuuden ja keskitettyjen ratkaisujen tuoma ongelma, joka kohdistui eri lailla elintarviketeollisuuden aloille. Karl Eriksson latasi Elintakeessa: *"Liha-alan palkkarintamalla koko 1970-luvun vallinnut kehitys, on ollut todellista viidakkosotaa. Tässä ruletissa työehtosopimuskunnioitus ollut niin rajussa alennusmyynnissä, että sopimusten arvo on ollut miltei sen paperin varassa, mille se on painettu."*[178] **Erkki Moilanen,** liha-alan pääluottamusmies Rovaniemeltä, vastasi Karl Erikssonille otsikolla *"Toveruudella oikaisten"* ja kysyi, kenen syytä kehno palkkataso oli.[179]

Kohti konfliktia

Eriksson ja muut sosialidemokraatit olivat esittäneet 5 markan palkankorotustavoitteen työehtosopimusvaatimukseksi ja liiton kansandemokraattinen ryhmä tuomitsi tavoitteet epärealistisiksi ja toiminnan vaalitaktiikaksi. Liitto lähetti SAK:n tekemän keskitetyn sopimuksen jäsenäänestykseen ilman suositusta vuonna 1976. *"Luotamme jäsenistön harkintakykyyn"*, sanoi Sund. Liittohallituksen sosialidemokraattinen ryhmä esitti hylkäyssuositusta.[180] Lehden päätoimittaja **Kirsti Ryynänen** pilkkasi sosialidemokraattien linjauksia: *"Tietysti 5 markan tuntipalkan korotusvaatimus näyttää raflaavammalta etenkin lamakautena jolloin koko yhtenäisellä ay-liikkeellä on tekemistä yksin reaaliansiotason säilyttämisessä… Jonkun kai on esitettävä sirkustemppujakin, kun toiset taistelevat vakavasti jokapäiväisestä leivästämme."*

Karl Eriksson muisti:

> *"Me nähtiin, että liiton sopimuksen merkitys oli kokonaan murentumassa. Sitten me demarit alettiin ajaa parempaa sopimusta, ja asetettiin julkisesti viiden markan korotustavoite tuntipalkkaan. Ammattiosastot ja varsinkin Helsingin Leipomotyöväen osasto oli suunnilleen samoilla linjoilla. Muistan, että Kauhasen Teuvokin sanoi, että sama se kuka sen esittää, jos vaan on hyvät tavoitteet. Liiton johdon enemmistöryhmä meni kuitenkin hyväksymään tupon, ja neuvotteli sen pohjalta sopimusesityksen. Tyytymättömyys oli kuitenkin kentällä niin suurta, että se hylättiin jäsenäänestyksessä 80 prosentin enemmistöllä. Sitten liitossa asetettiin yksimielisesti uudet tavoitteet, ja niitä lähdettiin ajamaan yhteisin voimin."*

Jäsenäänestyksen osallistumisprosentti ja tulokset olivat vaikuttavia. Koko maassa äänesti 60,2 prosenttia jäsenistä ja hylkäämisen puolesta heistä 73,4 prosenttia.[181]

"Jaa, herra suvaitsi viimein tulla", sanoi aluesihteeri Pentti Lundström Pekka Luomal-

le. Pekka oli ammattiosaston taloudenhoitaja ja ollut hiukan humputtelemassa. Alkoi kova urakka, kun jokaiselle jäsenelle kirjoitettiin lakkokortti, sovittiin lakkovartioinnit, lakkoavustusten jakopaikat ja -ajat, joissa avustus maksettiin kaikille käteen. Ja ylimääräisiä avustushakemuksia käsiteltiin lähes päivittäin. *"Se oli hirveä ruljanssi"*, muistaa Luoma. Kaikille työmaille tuli myös perustaa lakkotoimikunnat. Osuuspankki Yhteistuen ja Työväen Säästöpankin kanssa oli tehty sopimus lainan saamisesta lakon aikana. Osasto myönsi lisäavustuksia lakossa oleville yksinhuoltajille lapsiluvun mukaan.

Vuoden 1976 lakko

Elintae kehotti malttiin ja totesi vihjailevasti, ettei väkivalta ratkaise lakkoa.[182] Lehden tekstistä saattoi päätellä, että lakkovartioinnin tunnelmat olivat kuumia. Ammattiosaston pöytäkirjoista kävi ilmi, että järjestysjaostolle annettiin lupa käyttää muidenkin alojen työntekijöitä lakkovartijoina. Tuhansien lakkomuistojen joukossa on värikkäitä tarinoita siitä, kuinka raudoittajat raudoittivat kiinni mm. leipomon portteja, ettei rikkureita tai leipäautoja olisi voitu kuljettaa leipomoihin.

Vihdoin neuvotteluissa päästiin ratkaisuun ja Elintae-lehti suitsutti tulosta otsikoilla: *"Vuosien tavoite toteutumassa. Matalapalkat ylös kuopasta. Palveluvuosilisät."*[183] Ammattiosastossa nähtiin, että lakko lopetettiin epädemokraattisesti ja liian aikaisin ja päätettiin valmistaa vihkonen lakkotapahtumista. Pääkaupunkiseudulla leipomoissa palkkataso oli ilmeisesti edelleen ollut valtakunnan tasoa jonkun verran parempi, koska lokakuun kuukausikokouksessa todettiin, ettei *"lokakuussa suoritettu ohjepalkkojen korotus aiheuttanut Helsingin alueella juuri muutoksia, vaikutus oli suurempi maaseudulla"*. Helsinkiläisten pettymystä sopimuksen antiin selitti, etteivät ohjepalkan korotukset nostaneet kahden viikon lakon jälkeen palkkoja.

Leipuri-lehti hämmästeli lakkointoa ja pohti huolestuneena, kuinka lakon johto sai kokemuksen suurista vallankäytön mahdollisuuksistaan.[184] Fazerin henkilöstöjohtaja **Seppo Karasuo** arvioi, että Elintarviketyöläisten liiton lakko osoitti, että lakkovartiointi on monille kuin kansanjuhla, johon osallistu-

Vuoden 1976 lakkovartioinnin tiheitä tunnelmia. *(Kansan Arkisto)*

"Lakanat korvissa luikki..."

Sisarukset **Elina** ja **Hilja Hartikainen** muistelivat:

"Oltiin vahdissa aina kun päästiin. Totta kai, totta kai, mielellämme me mentiin, aina kun päästiin. Johtaja oli kaiken varalle pyytänyt poliiseja ja susikoiria. Kyllä, kyllä oli, neljä viisi rikkuria, vähän tietämättömiä. Lakon jälkeen ne (työväki) ois tahtonut, että ne (rikkurit) ois istuttu pellolle. Mutta me Vierikon kanssa sanottiin, että kun se lakko on loppunut ja siinä on sovittu, että kaikki palaa vanhoina työntekijöinä, niin ei nyt ruveta rettelöimään.

Yhen kanssa ongelmia, oli semmoinen minä ite ihminen kans, koitti lossata meitä, ettei olis ollut rikkurina, mutta kun kaverit on portilla ollu ja nähny, olivat pitkin kallioita juosseet ja takaovesta päästetty sisään lakanat korvissa."

taan aatteen ja sirkushuvin vuoksi.[185] Liitossa ylpeiltiin pitkään, että elintarviketyöläisten voitokas liikehdintä sai muutkin naisvaltaiset alat rohkaistumaan. Valtakunnan tasolla palkkatasoa saatiinkin nostettua selvästi.

Elintarviketyöläisten lakko käynnisti jälleen työnantajapiireissä unelmat pakkosovittelusta, kun yhdeksän muutakin liittoa oli irtautunut keskitetystä ratkaisusta. Elintaelehdessä arvioitiin, että monet kaihoavat vanhoja hyviä aikoja, jolloin liittojen oli pyydettävä keskusjärjestöltä lupa lakkoon. *"SAK:n valtuustolle on toimitettu erään liiton toimesta aloite, jossa toivotaan SAK:n tutkivan sääntömuutosmahdollisuuksia, tarkoituksena sitoa liitot tiukemmin keskitettyyn".*[186]

Kärkevä keskustelu jatkui lakon jälkeenkin. Karl Eriksson arvioi: *"…Pääomavaltaisilla aloilla ja niillä jotka pystyvät vaivatta siirtämään kustannuksensa hintoihin, on suhteellisen helppo työpaikkatoiminnalla saavuttaa merkittäviä tuloksia. Sitten on aloja joissa kustannuksia ei saada mistään muusta kuin työnantajan pussista jolloin vastarinta ei pelkästään moraalista vaan veristä ja todellista taistelua pääomaa vastaan. Näillä aloilla palkkaliukumat ovat lujan takana."* Hän pohti, ettemme *"voi alamme luonteen johdosta vastaisuudessakaan menestyä liukumakilpailussa, joten meidän on siitä syystä painotettava myös työehtosopimusten merkitystä palkkatason ohjaajana".*[187]

Pukuhuone rikkureiden jäljiltä 1976.
(Kansan Arkisto)

Suomen Tupakan pääluottamusmies **Pauli Korhonen** vastasi Erikssonille moittien keskitettyjä ratkaisuja: *"Jos ne tehdään muutaman ay-johtajan toimesta, niin sopimusten moraalia on kyseltävä jostain muualta kuin syyttämällä jäsenistöä… Emme voi menestyä liukumakilpailussa sinä sanot. Käsittääkseni mitään kilpailua ei ole julistettukaan. Mutta jos julistetaan niin tulopoliittisen virkamiehen nälkään vedoten, väitän että olemme siinäkin lajissa A-sarjassa... Täällä kentällä ei hyväksytä sitä ajatusta jonka mukaan liukumia olisi hankittu lyhytnäköisesti työehtosopimusten kustannuksella."* Allekirjoittajana Pauli Korhonen, palkkaliukumatyöläinen.[188]

Joulukuussa 1976 ammattiosasto ehdotti Rakennusliiton osastolle joukkomielenosoituksen järjestämisestä parempien työehtosopimusten puolesta. Maaliskuussa 1977 osaston lähetystö kävi SAK:ssa vaatimassa Liinamaan tulopoliittisen esityksen hylkäämistä. Elina Hartikainen, hyvä leipuri ja maltillinen vasemmistolainen, kuvasi Elintae-lehdelle tuntojaan mm seuraavasti: *"Tupo on polttavin ongelmamme… Me olemme ajatelleet, että ainoa mikä auttaa on liikehdintä ja painostus… Minun vakaumukseni, että työläisen nöyryyttäminen keinotekoisella työttömyydellä on jo saavuttanut sietämättömät mittasuhteet. Ja mitä tekee SAK?"*[189]

Öljykriisin jälkeinen suhdannetaantuma voimisti oikeistolaisia sävyjä. Sosialidemokraatteja painostettiin hyväksymään palkankorotusten siirto ja suomalaisen tuotannon

Lakkoruno

Ammattiosaston lakkojulkaisussa oli myös erään Karjakunnan nuoren naistyöntekijän runo lakkotapahtumista. Hän toi runossaan esiin sitä valtavaa muutosta, joka oli tapahtunut yhteiskunnassa.

"…Niin varmaan luulivat porvarit
että yksin taistella saamme…
Muistatko sen nuorukaisen
sen vähän aran,
joka tuli meidän
tiedotustilaisuuteemme
tuomaan tervehdystä opiskelijoiden?
Meidän lakkomme oli tuskin vielä viikon kaan vanha
kun oli jo opiskelijoiden solidaarisuustoi mikunta.
Tulevat maisterit ja tutkijat, arkkitehdit ja opettajat
kaikki olivat valmiit lähtemään kaduille
rahaa keräämään.

Ja vaikka säännöt sen kieltävät,
yliopistolla lippaat kiersivät….
Mutta toveri oletko miettinyt?
Nämä, jotka tukivat meitä nyt
olivat pieniä lapsia
kun maa oli yleislakossa
ja työläiset marssivat,
ja sen ajan opiskelijat
heittivät kananmunia."
(**Leena Kiviniemi**)

Kiviniemi luetteli muita lakon tukijoita: *"Eivät jääneet ilman ohjelmaa tiedotustilaisuudetkaan."* Ja runossa Kiviniemi kuvaili Kom-teatterin ja Penni-teatterin solidaarisuusesityksiä. *"Toivat taiteilijat mukanaan terveiset liittokokouksestaan",* ja runon lopussa oli kuvaus siitä, kuinka rakennusmiehet joutuivat myös lakkoon ja tulivat opettamaan lakkovartiointia.

kannattavuuden uskottiin (tai uskoteltiin) romahtaneen lopullisesti. Helsinkiläiset leipomotyöntekijät muistivat muilta aloilta saamaansa tukea ja keräsivät yhdeksässä leipomossa kenkäalan lakkolaisille tukea keväällä 1977. Syyskausi 1977 ja alkutalvi 1978 olivat kamppailua siitä, pitikö jo sovitut palkankorotukset siirtää vaikean taloustilanteen takia.

Irtisanomisia

Vuoden 1975 öljykriisin, tuotannollisen laman ja alkavien yritysfuusioiden takia työllisyys alkoi heikentyä. Tammikuussa 1977 ammattiosastossa käsiteltiin lomautuksia. Osasto vaati tuontikieltoa ulkoa tuotetuille leipomotuotteille. Aiheesta valmistettiin lentolehtinen ja lähetettiin kirjelmä eduskunnalle ja kaupan keskusliikkeille.

Marraskuussa 1977 tapahtui ensimmäinen suurempi irtisanomistapaus. Soklen leipomosta irtisanottiin 21 työntekijää. Kuukausikokous käsitteli työttömyyttä ja asiasta käytettiin 28 puheenvuoroa. Laadittiin julkilausuma, joka jaettiin työpaikoille. Lisäksi valmistettiin kirjelmä, joka vietiin SAK:lle. Työttömyys oli pääkaupunkiseudun leipomoissa outo ja uusi ilmiö. Vuoden 1978 ensimmäinen Ykköspulla kertoi, etteivät osaston työttömät suostuneet menemään työvoimatoimistoihin, koska ei sieltä kumminkaan saanut töitä. Lehti painotti ilmoittautumisen merkitystä työttömyysturvan saamiselle.

Helsingin Sokle lopetettiin kokonaan 1978, ja työttömäksi jäi lähes sata työntekijää. Leipomoiden ilmoitustauluille monistettiin Soklen työntekijöiden vetoomus, jossa pyydettiin pidättäytymään ylitöistä, kunnes vetoomuksen allekirjoittaneet irtisanotut olivat saaneet töitä. Luottamusmiehet ilmoittivat työnantajille, etteivät työntekijät halunneet tehdä ylitöitä ennen kuin irtisanotut oli työllistetty. Useimmat irtisanotuista saivatkin työpaikan muista leipomoista. Monet leipurit varmistivat pitkän aikaa tapahtuman jälkeen ammattiosaston toimistosta työllisyystilanteen ennen kuin suostuivat ylitöihin.

Uudella strategialla palkkoja ylöspäin

1970-luvun lopulla alettiin huomata, etteivät muovi ja säilöntäaineet riittäneet hyvään laatuun, vaan katse alkoi kääntyä jälleen ammattitaitovaatimuksiin. Leipuriliitto aloitti 1977 ammattitaitokilpailut, joihin osallistui paljon pääkaupunkiseudun leipureita ja kondiittoreja.[190] Marja Parviala arveli, että eräs syy osallistua ammattitaitokilpailuihin liittyi siihen, että vähitellen jysähdettiin samaan työpaikkaan palveluvuosilisän takia, eikä enää tavattu muita kondiittoreita, eikä saatu vaikutteita ja uusia reseptejä kuten aiemmin kondiittorien kiertäessä. Simo Salmisen oppilaat olivat kisoissa vahvoilla. Ammattiosaston lehti haastatteli Elannon kondiittori **Parvialan Olaa**,

myös pellehyppyjen Suomen mestaria, joka voitti osakilpailun kakullaan ”Leidi”.[191] Elantolaiset innostuivat kovin näistä kilpailuista, niihin kehitettiin tuotteita ja usein mentiin porukalla bussilla.

Kun Leipuri-liitto alkoi 1970-luvun lopulla korostaa ammattitaidon merkitystä, osaston piirissä alettiin etsiä palkkaliikehdinnälle uusia tunnuksia. Elintae kertoikin otsikolla *”Ammattiylpeyttä ja itsetuntoa leipomoihin”*, että helsinkiläiset leipomotyöntekijät järjestivät seminaarin teemalla *parempien palkkojen ja ammatinarvostuksen puolesta*. Teema oli sytyttävä ja seminaariin osallistui viidestätoista leipomosta yli 50 osanottajaa. Osasto päätti myös järjestää kurssin jäsenilleen alemman ammattitutkinnon suorittamiseksi yhdessä Roihuvuoren ammattikoulun kanssa nostaakseen ammattitaitokysymyksiä esille.

Ääni kellarista – työsuojelun vuosikymmen

Vasemmistoenemmistöinen eduskunta 1966–1970 käynnisti työsuojelun ja työterveyshuollon suuret uudistushankkeet. Eduskunta hyväksyi 97 työsuojelulakia tai lainmuutosta. SAK ja STK sopivat vuonna 1968 luottamusmiesten asemaa ja työsuhdeturvaa parantavat keskusjärjestösopimukset. Vuonna 1969 helmikuussa syntyi sopimus työturvallisuudesta työpaikoilla. Työsuojeluhallinnon asteittainen uudistus käynnistyi 1973.[192]

Elintarviketyöläisten liitto toteutti kyselytutkimuksen alan terveydellisistä ongelmista.[193] Jopa 984 elintarviketyöläistä 1000:sta koki terveydellisiä haittavaikutuksia. Ongelmina olivat veto, melu, lämmönvaihtelut, ihottumat, kylmyys ja ilman kosteus. Vastaajista haitallisina koki ergonomiset riskit 77,8 prosenttia. Psyykkisiä haittavaikutuksia koki kärsivänsä 67 prosenttia.[194] Vuoden 1974 Ykköspulla esitteli tutkimuksen tuloksia. *”Jauhopölyn todettiin muodostavan pölyhaitoista suurimman ongelman mutta sellaisia olivat myös selkäviat ja nivelkulumat.”*

Kuumista uuneista hönkivä lämpö ja lähettämön auki olevista isoista ovista puhaltava kylmä viima koettelivat leipomotyöntekijöiden terveyttä. **Tuula Kokkonen,** helsinkiläinen konditoriaoppilas ja leipomon luottamusmies Soklen leipomosta kirjoitti vuonna 1973 ammattiosaston lehteen otsikolla ”Ääni kellarista”:

”Monta pientä leipomoa toimii vielä vanhoissa miltei rappeutuneissa rakennuksissa, jotka eivät missään tapauksessa täytä terveydellisiä vaatimuksia. Ahtaat työtilat, uunien kuumuus ja jatkuva urakkavauhti aiheuttavat raskaan väsymyksen jo muutaman työtunnin jälkeen. Jauhon ja sokerin pölystä johtuvat hengityselinten sairaudet sekä hampaiden heikkenemisen ovat vaikeasti hoidettavia, usein parantumattomia. Myöskään työtilat kosteassa, vetoisessa kellarissa eivät ole tarkoituksenmukaisia. Varsinkin talvisin lämpötila on hyvin alhainen ja kylmyyttä lisäävät vielä

ÄÄNI KELLARISTA

Leipomoalan epäkohdista suurin on kieltämättä palkkaus. Työ on urakkatyötä, kuukausipalkalla. Kuitenkin pelkästään palkkaan tuijottaminen saa meidät hyvin usein unohtamaan työympäristön terveydelliset haitat ja työturvallisuuden.

TUULA KOKKONEN
kondiitoriopp.
luottamusmies

Monta pientä leipomoa toimii vielä vanhoissa, miltei rappeutuneissa rakennuksissa, jotka eivät missään tapauksessa täytä terveydellisiä vaatimuksia. Ahtaat työtilat, uunien kuumuus ja jatkuva urakkavauhti aiheuttavat raskaan väsymyksen jo muutaman työ-

Ääni Kellarista – Soklen kondiittorioppilas Tuula Kokkonen herätteli leipomoväkeä työsuojelutoimintaan Ykköspullassa 1973.

pakaste- ja jääkaapit, joista jatkuvasti avattaessa käy voimakas veto. Pyydettäessä asiaan korjausta, kehotetaan lisäämään työvauhtia tai suositellaan villahousuja."

"Stressi – koneen osaksi muuttuneen ihmisen sairaus"

Ammattiosaston piirissä työvauhdin kiristyminen nousi syksyllä 1970 esiin. Jäsenhankkijat valittivat, etteivät he kiireen takia enää kyenneet hoitamaan edes ihmisten jäsenasioita. Todettiin, että työnteko oli koneiden kanssa kilpajuoksua. Elintae-lehti kertoi, että ammattiosasto kiinnitti julkilausumassaan jäsenten huomiota kiireeseen.[195] Alan aktiivit alkoivat järjestää työpaikoilla taukoliikuntaa, mm. Teuvo Kauhanen jumppautti Elannossa vuosikymmenien ajan työntekijöitä.

Työsuojeluvaltuutetut tulevat

Vuosikymmenen alkuvuosina rakennettiin työpaikoille työsuojeluorganisaatio, jossa oli sekä työnantajien että työntekijöiden edustajat. Kyseessä oli valtava uudistus, joka toteutettiin valtion keskushallinnosta työpaikkojen työosastoille. Edessä oli tuhansien työsuojeluvaltuutettujen valinta vuonna 1974. Tiedon tarve oli suuri, ja lokakuussa 1974 ammattiosasto päätti maksaa jokaiselle halukkaalle 20 markan osallistumismaksun *Työterveysrintaman* järjestämään Työterveyskonferenssiin.

Työsuojelu yhdisti sivistyneistöä ja ammattiyhdistysväkeä

Nuorten lääkäreiden ja tutkijoiden ryhmä perusti mm. *Sosialistisen Terveysrintaman* (sittemmin Terveysrintama), jonka toimintaan helsinkiläinen leipomoväki innolla osallistui. Joulukuussa 1973 keskusteltiin Sasekan tehtaalla tapahtuneesta työpaikkalääkäri **Maisa Rantalan** erottamisesta ja tehtiin työväenlehdille julkilausuma, jossa jyrkästi tuomitiin työnantajan menettely.

Vuoden 1974 lakkouhan alla Terveysrintama oli lähettänyt leipureille kirjelmän, jossa sen jäsenet tarjoutuivat mahdollisen lakon aikana tekemään ilmaista tutkimus- ja hoitotyötä. Yhteistoiminta Terveysrintaman kanssa toi kokouksiin jatkuvasti tietoa työsuojeluorganisaation rakentumisesta, ja vastaavanlainen muidenkin ammattiosastojen paine vaikutti uusien työsuojeluorganisaatioiden kehitykseen. Esimerkiksi lokakuun 1974 kuukausikokouksessa osastossa hyväksyttiin Sosialistisen Terveysrintaman kolme päävaatimusta: työterveyshuolto tuli kunnallistaa, työläisten vaikutusvaltaa lisätä sekä työterveyslaitos tuli valtiollistaa.

Vuonna 1975 Primulan pääluottamusmies **Raimo Leiman** kehotti luottamusmiehiä huomioimaan Terveysrintaman järjestämän nimenkeräysadressin, jossa tuomittiin pääomapiirien hyökkäykset työsuojelua vastaan ja vaadittiin työsuojeluturvaa ja -oikeuksia. Myös vuoden 1978 vuosikokouksessa ammattiosasto lähetti työsuojeluhallitukselle ja työsuojelupiirille kirjelmän työsuojelutarkastaja **Tapio Siirilän** ja **Koiviston** painostuksen lopettamiseksi. Valmistavassa vuosikokouksessa 1977 käsiteltiin Työterveyslaitoksen määrärahojen supistushankkeita. Ammattiosasto laati raportin asiasta SAK:n ja liiton seuraaviin kokouksiin ja kirjoitti asiasta osaston lehteen. Lokakuussa 1978 ammattiosasto laati kirjelmän työsuojelupiirille siitä, että työsuojelutarkastajat kiinnittävät liian vähän huomiota pieniin työpaikkoihin.

Lämpötilojen vaihtelut olivat leipomoissa suuria. Työskentely kuumien uunien äärellä etenkin kesäisin oli tavattoman tukalaa.[196] Tamperelainen työsuojelutarkastaja **Marjatta Stenius** määräsi lämpötilatauotuksen Luhdan tehtaille. Ykköspulla esitteli sen perusteella suositukset vuonna 1978 tauoista kuumassa työssä.[197] Näitä tauotussuosituksia laitettiin ilmoitustauluille joka kevät vuosikymmenten ajan ja vähitellen lämpötilatauot vakiintuivat alueen leipomoihin.

Tauot työnantajan ajalla

Siirryttäessä 40-tunnin työviikkoon jatkui myös liikehdintä ruokailu- ja kahvitauoista. Työehtosopimuksen mukaan työntekijöillä oli tunnin ruokailutauko omalla ajallaan. Osastossa haluttiin pitää ruokatauot ja kahvitauot työnantajan ajalla. Maaliskuussa 1977 esitettiin vaatimus, että kahdeksan tunnin työpäivään tulee sisältyä kaksi kymmenen minuutin kahvitaukoa ja yksi kahdenkymmenen minuutin ruokailutauko työnantajan

ajalla. Osaston lehti, Ykköspulla, raportoi, että Cofalla ja Matkaravinnossa oli osaston suosituksen mukaiset tauot. Elannossa oli kolme kymmenen minuutin taukoa ja Primulassa kaksi 15 minuutin taukoa. Paakkisella pidettiin työhuonekunnan kokous ja vietiin työnantajalle esitys suosituksen mukaisista tauoista. Huhtikuussa 1977 kuultiin, että Uuskruunun leipomossa (Karin Nyberg) oli neuvoteltu 10 minuutin lisätauko.

Liikennelaitos puhutti

Syksyllä 1976 ammattiosasto otti kielteisen kannan Helsingin kaupungin järjestyssäännön huonontamiseen. Joulukuussa 1976 vietiin kaupunginhallitukselle kirjelmä, jossa vastustettiin liikennemaksujen korottamista. Syksyllä 1977 toteutettiin nimenkeräys leipomoissa liikennemaksujen korottamisia vastaan ja vaadittiin ulkopaikkakuntalaisille mahdollisuutta ostaa kuukausilippu. Osasto päätti liittyä Liikennekomiteaan lokakuussa 1977 ja lähetti jälleen lähetystön viemään nimenkeräyksen ja julkilausuman kaupunginvaltuustolle.

Suuret uudistukset muuttivat ammattiosastojen arkea

Keskusjärjestösopimukset toivat luottamushenkilöille oikeuden hoitaa asioita työajalla. Uudet työsuojelu-, työväenlehti- ja vakuutusasiamiehet toivat kokouksiin omia kuulumisiaan, samoin rauhanvastaavilla oli omat työjärjestyksen kohtansa.

Kun Fazerin Pitäjänmäen leipomo siirtyi Vaaralaan, Fazerin työhuonekunnan työntekijät vaihtoivat osasto 135:n jäsenyyteen. Fazerin ostaman Colombian leipomon Cofan työntekijät säilyivät Ykkösen jäseninä. Kauhanen ja aluesihteeri Lundström kiersivät työpaikoilla tekemässä jäsenhankintaa. Tällöin havaittiin myös, että monilta pieniltä työpaikoilta puuttuivat ruokailutilat, ja pukusuojat ja peseytymistilat olivat puutteellisia tai jopa olemattomat. Syksyllä 1974 työmaakierroksen tuloksina päästiin iloitsemaan siitä, että myös Hovileivän, Bonumin ja Matkaravinnon jäsenet oli saatu työnantajaperinnän piiriin.

Ykköspulla alkoi ilmestyä säännöllisesti

Maaliskuussa 1973 osastossa päätettiin ryhtyä julkaisemaan omaa lehteä. Nimiehdotuksina ei enää löytynyt Nyrkkiä tai Myrskyä, vaan *Ykköspulla*. Kotisaaren laitosmiehet rakensivat ammattiosastolle valopöydän, jolla lehti taitettiin. Monistetut sivut kerättiin, viikattiin ja nidottiin talkoilla. Lehti kehittyi vuosikymmenen lopulla alueen leipomoissa tärkeäksi tiedottajaksi ja monet pienet työehtosopimusrikkomukset poistuivat kuin itsestään. Alan työntekijät painuivat suoraan esimiesten puheille, jos näkivät lehdestä, että palkkoja oli maksettu väärin. Samoin hyvät käytännöt levisivät muihinkin leipomoihin lehden artikkelien välityksellä.

Yhteishenki löytyi jälleen skismojen jälkeen

Vuosien 1969-1978 välisenä aikana ammattiosaston jäsenmäärä kaksinkertaistui noin 700 yli 1 400 jäseneen. Tammikuussa 1969 päätettiin muistaa puheenjohtaja Eero Kelokasta ”hänen maastamuuttonsa takia 100 markalla kiitokseksi hänen hyvästä toiminnastaan osaston hyväksi”. Kuukausikokouksessa Kelokas luovutti liiton viirin, arkiston avaimen, osaston leimasimen sekä lentopallon, verkon ja kaksi puheenjohtajanuijaa varapuheenjohtaja **Toivo Heinolle**. Ruotsin paremmat palkat veivät myös leipureilta puheenjohtajan.

Vuosikokouksessa 1969 puheenjohtajaksi valittiin Helmi Hirvonen. Yhdeksään leipomoon nimettiin pääluottamusmiehet. **Hemmo Sirenille** luovutettiin pöytälamppu kiitokseksi hyvästä toiminnasta osaston taloudenhoitajana. Syyskuussa 1969 kuoli osaston monikymmenvuotisen urakan tehnyt jäsenmaksujen kerääjä **Heikki Laakso**, hänen leskelleen päätettiin maksaa koko vuoden palkkio. Vuosikokouksessa pidettiin hiljainen hetki Heikki Laakson ja Herman Auvisen muistolle. Vuoden 1971 vuosikokouksessa kunnioitettiin hiljaisuudella mm. **E**mil Rimpiläisen muistoa. Vuoden 1970 toimintakertomuksen mukaan jäsenmäärä oli jo 1 200 eikä rästiläisyys ollut enää ongelmana, kun työnantaja keräsi ja tilitti jäsenmaksut.

SKDL:n sisäiset riidat olivat hiipineet kuin salaa myös leipureiden keskuuteen. Taustalla

olivat kolmivuoroluvista syntyneet erimielisyydet liiton johdon ja helsinkiläisten leipurien välillä. Osaston vanhat perinteet, valtiovallan ja SAK sekä vasemmistopuolueiden elinkeino- ja palkkapolitiikka, palkkatason lasku, kaikki nämä tekijät ajoivat vähitellen ammattiosastoa entistä radikaalimpaan suuntaan, koska uudistukset eivät näyttäneet parantavan vanhan käsityöläisammattilaisen asemaa. Pekka Luoma liittyi liittoon vuonna 1972 valmistuttuaan nuoremmaksi leipuriksi: *"Kauhanen värväsi, oli aika hyökkäävä, hirveän paatoksellinen, mä ihailin sitä."* Pekkaa pyydettiin sitten osastolla luottamusmieheksi ja toimikuntaan.

Bertta Vesterisen mukaan osaston aktiivit eivät olisi millään suostuneet ottamaan entisiä SAJ:n aktiiveja toimikuntaan, mutta liiton johto oli painostanut heitä eheyttämisen merkeissä. Muistettiin, kuinka SAJ:n aktiivit olivat olleet töissä, kun SEL oli julistanut lakon, eikä esimerkiksi Reino Forsman oikein koskaan saanut rikkurin merkkiä pois niskastaan, vaan siitä puhuttiin 2000 luvullakin. Hajaannuksen aikana osastossa oli toimittu hyvässä yhteistyössä ja SEL:iin jääneitä sosialidemokraattien kannattajia kohdeltu erityisen kohteliaasti. SAJ:stä tullut Reino Forsman alkoi eheytyksen jälkeen johtaa osaston sosialidemokraattista ryhmää ja hänen vaikutuksestaan ristiriidat kärjistyivät, vaikka toki myös vasemmistoryhmä oli radikalisoitunut.

Laulettiin yöt läpeensä

Alueella alkoi myös toimia aktiivinen nuorisryhmä, *Elintaenuoret*. He perustivat lauluryhmän ja esiintyivät ensimmäisen kerran Välirauhan juhlassa vuonna 1974. Elintaenuoret saivat marraskuussa 1974 osastolta 200 markkaa kitaran ostoa varten. Nuorten lauluryhmä esiintyi myös Kulttuuritalolla helsinkiläisten suuressa joulujuhlassa ja *"lauloi ponnekkaasti lauluja rauhasta"*, raportoi Elintae-lehti.

Elintarviketyöläisten keskusjärjestö osti 1970-luvun alussa kesäpaikan Sipoon saaristosta. Leipomo-osasto päätti ottaa osaa rahoitukseen 10 000 markalla. Tämän jälkeen osaston pöytäkirjoista ei löydy sanaakaan Leipurien Lepokotiyhdistyksestä. Pekka Luoma muisteli, että Pentti Lundström olisi halunnut vuokrata Lepokotiyhdistyksen majan leipureilta keskusjärjestölle, mutta Teuvo Kauhanen, Lepokotiyhdistyksen nokkamiehenä ei ollut suostunut siihen. *Rysälän*, uuden Sipoossa olevan kesänviettopaikan toimintaan osallistuttiin aktiivisesti. Mukana oli paljon nuorta väkeä leipomoista, myös nuori kondiittori ja varapääluottamusnainen, **Tuula Viiru** (sittemmin Luoma) Cofalta. Pekka Luoma kuului myös Elintaenuorten ohjelmaryhmään ja hän muisti, että he harjoittelivat pari kertaa viikossa talvisin ja kesäisin Rysälässä ja siellä laulettiin monia, monia öitä yhdessä. **Eila Metiäinen** oli monessa mukana, mm Rysälän talkoo- ja keittiötehtävissä Bertta Vesterisen kanssa. Naiset laittoivat ruoan ja leipoivat joka päivä tuoretta leipää ja pullaa koko kesäkauden kaikille lomanviettäjille ja talkoolaisille.

Laimeat vaalit

Elintae-lehti uutisoi alkuvuodesta 1973: "Laimeat edustajakokousvaalit." Etelä-Suomen vaalipiirissä vasemmistoryhmä sai 49,5 pro-

Tuula Luoma os. Viiru toimi varapääluottamusnaisena Cofalla ja Fazerin Herttoniemen leipomossa, Elintaenuorissa, toimitti Ykköspullaa ja jäi eläkkeelle liiton jäsenrekisteristä.
(Ammattiosaston kuva-arkisto)

Elintaenuorten retki 1977 Vahermalle. (Ammattiosaston kuva-arkisto)

senttia ja sosialidemokraatit 48,9 prosenttia äänistä. Leipomoalan äänestysprosentti oli 34.[198]

Tämä edustajavaali oli ensimmäinen, joka suoritettiin suhteellista vaalitapaa noudattaen, kun aiemmin vaalit oli järjestetty siten että ammattiosastot nimesivät edustajansa edustajakokoukseen. Vaalitulos oli shokki kansandemokraateille, koska heidän kannatuksensa osoittautui paljon odotettua pienemmäksi, ja liiton johtoasemista kamppailtiinkin ankarasti seuraavat kymmenet vuodet. SKDL:n sisäiset riidat oli pantava jäihin ja löydettävä yhteinen toimintalinja. Niinpä myös Teuvo Kauhanen valittiin liiton valtuustoon.

Vuonna 1973 ensimmäisessä johtokunnan kokouksessa Helmi Hirvonen kieltäytyi puheenjohtajan tehtävistä ja osasto asetti puheenjohtajaehdokkaaksi Teuvo Kauhasen. Vuoden 1973 vuosikokous alkoi jännittyneissä merkeissä. Yhdessä laulettiin *Taistojen tiellä*. Kotisaaren pääluottamusmies **Kari Saarinen** asettui Kauhasen vastaehdokkaaksi, ja puheenjohtajavaali meni äänestykseen. Teuvo Kauhanen voitti vaalin 40 äänellä Kari Saarisen saatua 31.

Teuvo Kauhanen toimi sitten osaston pitkäaikaisena puheenjohtajana aina eläkkeelle jäämiseensä saakka vuoteen 1990. Myös nuoria valittiin toimikuntaan, uutena varajäsenenä mm. Pekka Luoma. **Siegbert Sussmann** valittiin osaston opintosihteeriksi. Nuorison mukaantulo merkitsi uudistuksia kokouskulttuuriin: Primulan plm. Raimo Leiman esitti marraskuun toimikunnan kokouksessa 1974 että, *"pitäis kehittää kirjelmien lukemista ja muidenkin asioiden käsittelyä, jotta ne ei veis niin paljon kokouksen aikaa"*.

Työosastoillekin luottamusmiehet

Vuoden 1975 vuosikokouksessa oli läsnä 150 jäsentä. Kokouksessa nimettiin työpaikkojen ja nyt uutuutena myös työosastojen luottamusmiehet. Heitä nimettiin yhdeksään leipomoon ja tämä ryhmä tulikin pyörittämään ammattiosastoa seuraavat liki kaksikymmentä vuotta. Lisääntyneestä aktiivisuudesta Primula oli erityisen hyvä esimerkki. Pääluottamusmieheksi oli valittu Raimo Leiman, varalla **Pekka Saarnio,** ja lisäksi oli valittu kuusi työosastojen luottamushenkilöä, mm. **Sinikka Niemi** ja **Anneli Turunen**. Elannossa Pekka Luoma nousi varapääluottamusmieheksi. Maanviljelijäin Maitokeskuksessa uusia aktiiveja nimettiin mm. **Markku Metsänen.** Johtokunnasta äänestettiin ja lähinnä vasemmistosiipeä edustaneet saivat vaihtelevasti 75–65 ääntä ja sosialidemokraatteihin kuuluneet noin 44–33 ääntä. Vappujuhlan airueiksi valittiin viisi toimikunnan jäsentä ja lipunkantajiakin oli kolme.

Kesällä 1975 ammattiosasto järjesti kaksi seminaaria Rysälässä, toinen käsitteli tulopolitiikkaa ja toinen työpaikkatyötä ja työehtosopimusten tulkintaa. Toukokuussa 1976 päätettiin järjestää Rysälään taas kaksi kesäseminaaria, toinen omasta lakosta, toinen pakkosovinnosta. *Nuorison ja opiskelijoiden Spartakiadeille* päätettiin lähettää 10 osanottajaa ja *Työläisnuorisopäiville* osasto sai kiintiön 21 osanottajaa. Elintaenuorilla oli normaalien kokousten lisäksi Vaherman loma- ja kurssikeskuksessa viikonloppuseminaari elintarvikealan monopoleista ja veropolitiikasta, oma elokuvakerho *Elkino*, sekä opintokerho tiistaisin, joka opiskeli marxilaisuutta. Lisäksi järjestettiin myös uimakilpailuja.

Vuosikokous 1976 päätti yksimielisesti siirtää kokoukset Kulttuuritalolle. Sihteeriksi valittiin **Aila Vitikkala** Marian konditoriasta. Aila muisteli hellyydellä, kuinka Teuvo Kauhanen opasti häntä luottamustehtävien hoidossa. Lokakuussa 1976 ammattiosasto päätti palkata liiton tuella oman työntekijän. **Päivi Kari** nimettiin tehtävään.

Syksyllä 1977 järjestettiin SEL:n edustajakokousvaalit. Elokuussa äänestystoimikunnat valittiin kymmeneen leipomoon, lisäksi todettiin, että Ravintohuollon, Ehon ja Kolmileivän jäsenet äänestävät Kulttuuritalolla, samoin pienten yritysten käsikantolaiset. SKDL:n ja sitoutumattomien listalta valittiin viisi ja sosiaalidemokraattien listalta kaksi edustajaa liittokokoukseen.

Kohti juhlia sopuisissa merkeissä

Varsinkin lakon jälkeen eri poliittisten ryhmien edustajat toimivat sopuisasti. Ilmoitusasioissa **Kauno Pesonen** otti vastaan Kansan Uutisten, Kauhanen Tiedonantajan ja **Maire Blomqvist** Suomen Sosialidemokraatin tilauksia, Bertta Vesterinen liitätti osallistujia Terveysrintamaan ja Suomen Rauhanpuolustajiin. Lisäksi osallistuttiin yhteisiin työväenlehtipäivien, vappu- ja uudenvuoden nimienkeräyksiin. Keväällä 1978 helsinkiläisten elintarviketyöläisten hiihtokilpailuihin osallistui paljon leipureita. Lokakuun kokouksessa onniteltiin **Tuula Luomaa** (os. Viiru) ja Pekka Luomaa uuden vauvan johdosta. Marraskuun toimikunnassa myönnettiin **Päivi Uljakselle** (ent. Kari) äitiysloma.

Primulan leipomossa aherretaan 1970-luvun lopulla. (M-L Lietevuoren kotiarkisto)

90-vuotta täyteen

Maamme vanhimpiin lukeutuvalla Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosastolla tuli 90 vuotta täyteen keväällä 1978. Elannon johto antoi Elannon juhlasalin sekä kahvion osaston juhlakäyttöön ilmaiseksi – olivathan leipurit Elannon perustajajäseniä ja leiväntuotannon pyörittäjiä halki vuosikymmenten.

Elintae-lehden päätoimittaja Kirsti Ryynänen kirjoitti:

> *”Helsingin Leipomotyöläisten ammattiosasto on viime vuosina tehnyt kiitettävää työtä jäsenistön aktivoimiseksi. Sen panos edustajakokouksen työskentelylle niin ikään tuntuva. Mainittakoon vain aloite kaupan lisäämisestä NL:n kanssa joka johtanut siihen, että liitossa on perustettu työryhmä kehittämään konkreettisia toimenpiteitä. Voidaan sanoa, että liittomme vanhin osasto lunastaa tänäkin päivänä paikkansa taistelumme eturivissä ja on esimerkkinä aktiivisuudesta ja idearikkaudesta.”*

Rauhanmarssi 24.10.1983. *(Työväen Arkisto)*

Ammattiosasto 1979–1988

Ydinsodan ja ympäristöheräämisen varjossa

Ammattiosasto vaati liitolta aktiivista toimintaa ydinaseettoman Pohjolan puolesta aloitteessaan vuoden 1981 edustajakokoukselle. Britanniassa aiemmin salassa pysyneet dokumentit ovat osoittaneet, että maailma oli lähellä täysimittaista ydinsotaa etenkin vuonna 1983. Tällöin myös YK:n aseistariisuntaviikon kulkueeseen Helsingissä osallistui yli 50 000 marssijaa ja torilla oli 65 000 osanottajaa.[199]

YK:n rauhanviikon yhteydessä järjestettiin myös seuraavina vuosina mielenosoituksia ja työpaikoilla työnseisauksia asaevarustelua vastaan ja rauhan puolesta. Tapahtumien laajuus vaihteli muutaman minuutin hiljaisesta hetkestä konsertteihin, joissa oli tunnettuja esiintyjiä ja puhujia. Samana päivänä ihmiset marssivat rauhan puolesta eri puolilla maailmaa. Elannon leipätehtaalla järjestettiin keväällä 1985 myös Namibia-päivän tapahtuma, jossa esiintyi Suomessa opiskelevien namibialaisten ohjelmaryhmä.

Tasa-arvo ja sosiaalinen turvallisuus kasvoivat

Kansantulo kasvoi koko 1980-luvun ajan, ja verotuksen progressiivisuus pysyi suunnilleen entisellään. Palkkojen ja sosiaaliturvamaksujen osuus kansantulosta säilyi osapuilleen 1970-luvun tasolla.

1970-luvun laman jälkeisenä aikana myös työnantajien edut lisääntyivät. Työterveyshuoltolakiin sisältyvät korvaukset uudistuvat 1.1.1979 alkaen, jolloin työnantajat alkoivat saada korvausta Kelalta työntekijöille ja heidän perheenjäsenille järjestetystä työterveyshuollosta.[200]

Äitiysrahakausi piteni vuoden 1978 alusta 5 päivällä 100:sta 105 päivään. Koko synnytysloman (äitiysloma+vanhempainloma) pituudeksi tuli 263 päivää entisen 258 päivän sijaan.[201] Työsuhdeturvapaketti astui voimaan 1.9.1984. Perhepoliittinen työsuhdeturva tuli voimaan 1.2.1985. Hoitovapaan asteittainen voimaantulo alkoi 1985 ja vuodesta 1989 työntekijällä oli oikeus saada hoitovapaata siihen asti, kun lapsi täyttää kolme vuotta.[202] Tasa-arvolaki astui voimaan 1.1.1987.

Verotus kamppailujen kohteena

Helsingin Leipomotyöntekijäin aloitteesta perustettu 30 ammattiosaston yhteistyöelin paneutui veropolitiikkaan. Otsikolla *"Verot kansan verta juovat"* Ykköspulla esitteli keväällä 1983 julkaisua, jossa vertailtiin suomalaista verorakennetta OECD maiden vastaavaan. Tutkimuksen laati ammattiosastoille tutkija **Pekka Tiainen**.

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että jos Suomen rakenne olisi sama kuin OECD maissa, tulisi palkansaajien välillisistä ja välittömistä veroista 11,0 miljardia siirtää työnantajien, yritysten ja omaisuuden haltijoiden maksettaviksi. Tämä tekisi noin 6 600 mk kotitaloutta kohti vuodessa.[203] Ammattiosastojen yhteiselin järjesti myös veroseminaarin.[204] Eri alojen ammattiosastot veivät veroadressin eduskuntaan.

Vihreä liike valtasi leipuritkin – maakaasuliike

Puoluepoliittinen aktiivisuus heikkeni 1970-luvun lopulla ja katse kohdistui ympäristöön. Vuoden 1983 Leipuri-lehti epäili, että vihreäliike oli vallannut leipuritkin esitellessään osakilpailun palkintotöitä. Kotisaarelainen **Kai Ehro** oli koristellut kilpailukakkunsa suklaalla kuorrutetulla aidolla lehdellä.[205] Leipomoammattiosaston eläkeläisretkellä vihreät arvot jylläsivät, kun luvattu alustaja jäi tulematta ja toimistonhoitaja Uljas piti alustuksen luonnonkasvien hyötykäytöstä keväällä 1985.[206]

Varsinainen suurponnistus oli helsinkiläisten ammattiosastojen vuonna 1985 perustama *Maakaasuliike*, joka kokosi yhteen asukasyhdistyksiä, luonnonsuojelujärjestöjä ja kulttuuriorganisaatioita vaatimaan hiilen korvaamista maakaasulla Helsingin Energian voimaloissa. Leipomoammattiosasto oli ollut Maakaasuliikkeen perustava voima.[207] Liike julkaisi vihkosen *Ilma, jota hengität*, järjesti suuren konsertin Kulttuuritalon juhlasalissa ja Hakaniemen torille toimintapäivän, kävi valtuustossa vaatimassa maakaasua ja järjesti erilaisia luontotapahtumia, joita mainostettiin työpaikoilla. Maakaasuliike voitti kamppailun, putki vedettiin ja Helsinki sekä myös Elannon leipätehdas alkoivat käyttää maakaasua.

Kansalaisjärjestöt kävivät menestyksellisen maakaasukampanjan, jossa Leipomo-osasto oli aloitteentekijänä.

Ylikapasiteettia

1983 Leipuri-lehti esitteli M-tietokeskuksen tutkimustuloksia otsikolla *"Kapasiteettia riittää"*. Lähes 60 prosentilla leipomoista oli jo ylikapasiteettia, mutta uutta oli silti rakenteilla. Yhteensä uusia tuotantotiloja on syntymässä noin 43 000 neliömetriä.[208] Leipuriliiton 1985 juhlavuoden numerossa alan pääongelmana nähtiin yrityskuolemat ja liikakapasiteetti, koska lihavien vuosien tulokset oli panostettu lisäkapasiteetin hankintaan.[209]

Myllyn ja kaupan välissä

Leipomoalan ylikapasiteetti mahdollisti kaupalle sekä monopolisoituneelle mylly-, rasva-, ja sokeriteollisuudelle vahvat neuvotteluasemat. Leipuri-lehti arvioi, että kotileivonnan syitä analysoitaessa osoittaa syyttävä sormi selkeästi sekä ammattitaidotonta elinkeinonharjoittajaa, vähittäiskauppaa, jauholeipureita syrjivää myllyteollisuutta että keskittyvää kauppaa.[210] Stella Konditorian omistajan, **Kai Björklundin** mukaan leipomokauppa oli aivan kieroutunut: *"Jälleenmyyjät pitävät leipomoyrittäjää aivan pellenä." Hän kertoi, että "omakohtaisen esimerkin valossa voin todeta, ettei lähes 40 prosentin myyntipalkkio ja alennusmyyntipyyntö osoita kauppiaalta enää tervettä harkintaa ja asiantuntemusta."*[211]

Leipuri-lehti uhosi 1985, että *"jos kaupankäynnin ehtona kuitenkin on jonkinlainen mainos- markkinointi tai muun ´suojelurahan´ maksaminen puhuttakoon niistä erikseen ja oikeilla nimillä"*.[212] Lehden mukaan niin K- T- S- ja EKA kuin Valintatalokin kiristivät teollisuudelta "kynnysrahaa, suojelura-

haa, sisäänpääsyrahaa, markkinointitukea ja mainosrahaa.[213] Vuonna 1987 todettiin, ettei millään muulla alalla elintarviketeollisuudessa ollut yhtä laajaa kotimaista kilpailua kuin leipomoalalla. Siitä pitivät huolen yli 700 keskenään raivoisasti kilpailevaa yritystä, joilla lähes kaikilla oli ylikapasiteettia. Vähittäiskauppa oli pystynyt nostamaan omaa osuuttaan leivän hinnasta.[214]

Suurfuusiot jatkuvat

1980-luku kypsytti leipomoalaa suuriin fuusioihin. Pitkälle koneellistuneilla leipomoilla, varsinkin jos ne olivat saaneet kolmivuoroluvan, oli jo sellaisenaan valtavat edut pienempiin leipomoihin verrattuna. Kun suurleipomoilla oli mahdollisuuksia omaan uuden teknologian edellyttämään tuotesuunnitteluun tai omat myllyt, kuten Elannolla ja Fazerilla, niiden tilanne parani entisestään.

Mauno Savelan omistama hyvinkääläinen *Tuottajain Mylly* ryhtyi leipuriksi vuonna 1981. Se osti entisen Marian Konditorian tuotantokoneiston, raaka-aineet ja henkilökunnan. Leipuri-lehti totesi, etteivät leipuriyrittäjät tietystikään pidä kaupasta, koska myllyn omistama leipomo on todennäköisesti hankala kilpailija.[215] Ammattiosaston aktiiveillekaan uusi kauppa ei ollut mieleinen. Elina Hartikainen muisteli: *"Talo muuttu Savelalle. Johtaja **Erkkilä** oli outo, ei osannut sanoa päivää, ei oikein ymmärtänyt työläisiä. Vanhat mestarit kunnioitti liittoa, ei sanallakaan puuttuneet siihen tai olleet vastaan."* Vuonna 1982 tapahtui jälleen merkittävä leipomokauppa. Tuottajain mylly osti *Ekka Oy:n* ja *Seitsemän sortin leipomon*. Leipuri-lehti totesi pahaa aavistaen: *"Hyvinkään myllyn omistaja Mauno Savelan markkinaosuus pääkaupunkiseudulla kasvaa. Ekka Oy:llä on parhaillaan menossa merkittävä laajennusprojekti Vantaan Heikinlaaksossa."*[216]

Kotisaaren laajennus alkoi jälleen vuonna 1981. Jäähdytysratoja uuteen leipomoon tuli 600 metriä. Päivittäin 6 rekka-autoa vei tuotteita Turkuun, Tammisaareen, Tampereelle, Seinäjoelle, Jyväskylään, Kouvolaan ja aina Ouluun asti.[217] Primulan 75-vuotisjuhlan yhteydessä tiedotettiin, että yhtiö toimitti tuotteita noin 400 jälleenmyyjälle. Päivittäin oli ehkä 800 tavarantoimitusta 27 jakeluautolla. Tuotevalikoima oli laaja, leipomotuotteita noin 60, konditoriatuotteita noin 80 eri sortimenttia ja lisäksi einestuotteita.[218] Primula osti vanhan maineikkaan Aschanin leipomon Turusta keväällä 1986.[219]

Karl Fazer alkoi jälleen laajentua ja osti Turusta *Lehtisen leipomon* vuonna 1982.[220] Samoin Fazer osti uuden tuotantolaitoksen Herttoniemestä.[221] Lindströmin Arska muisteli, kuinka muutto Herttoniemeen tuli vuoden 1984 kieppeillä: *"Siellä meno muuttui radikaalisti, kun toimintoja automatisoitiin ja otettiin käyttöön tietokoneita ja robottejakin. Kakutkin kulkivat jonossa pitkällä linjalla, ja valmistus oli ositettu yksitoikkoiseksi vaihetyöksi. Sieltä se pohja tuli, ja sitten äkkiä mälli hilloa väliin. Käsityömäisyys ja luovuus työstä katosi."* *Parviaisen leipomo* oli helsinkiläisittäin keskisuuri leipomo, jossa työskenteli yli 80 työntekijää. Ajankuvan mukaisesti Parviainen lopetti omat myymälänsä. Tuotannosta 70 prosenttia oli ruokaleipää. Parviainen oli myös pakkausmyyjien unelmapaikka, koska tuotteista pakattiin 98 prosenttia. Toimitusjohtaja **Simo Parviainen** piti erittäin positiivisena niitä valtiovallan toimenpiteitä, joilla investointeja koneisiin ja laitteisiin on helpotettu.[222]

Katse kääntyi leivonnan lisäaineisiin

Jos itsepalvelumyymälät, muovikääreet ja paranneaineet olivat olleet edellisten vuosikymmenten aikana innostavia uutuuksia, ongelmat kärjistyivät 1980-luvun aikana. Fazerilla työskenteli koeleipomossa noin 40 henkilöä, mutta pienessä leipomossa omistaja ja muutama ammattityöläinen saattoivat ehtiä muun kiireen välissä tehdä pieniä koe-eriä. Myllyjen uusiin jauhosekoituksiin ja lisäaineisiin turvauduttiin entistä yleisemmin. Leipuri-lehdessä varoitettiin, että vaikka lähes kaikkien lisäaineseoksien tärkeimpiin ominaisuuksiin kuului tuotteen tilavuuden suurentaminen, leipurin tulisi tässä kohtaa muistaa, että suurin leipä ei aina ole paras leipä.[223] Lehdessä kulkivatkin rinnakkain liiton toimihenkilöiden kirjoittama huoli tuotteiden laadusta ja myllyjen ja muiden suurvalmistajien uudet moniväriset, kiiltävälle paperille painetut mainokset. Kesän 1986 lehdessä kerrottiin esimerkiksi, kuinka Tehox-vehnägluteiinin

avulla 10 litran antoi 18 sämpylää enemmän ja Kahvileipä-Amixilla leivottu pulla oli 18 % tilavampi kuin perusreseptillä leivottu pitko.[224] Samassa lehdessä haastateltiin eläkkeellä olevia Leipuriliiton johtajia. **Lundström** totesi, että *"nyt uskallan jo sanoa: laatutaso on todella vaihteleva"* ja **Leo Hämäläinen** kertoi, että *"olen välillä leikilläni sanonut, että teidän täytyy olla vahvoilla markkinoilla, kun on varaa lähettää nuo tuotteet myyntiin"*.[225]

Ammattiosaston uudet tavoitteet: kansallistaminen ja aluerajat

Lokakuun alusta 1980 astuivat voimaan uusitut elintarvikemääräykset, jotka edellyttivät käytettyjen valmistus- ja lisäaineiden ilmoittamista valmisteen myyntipäällysteessä.[226] Ammattiosaston Ykköspullassa oli selostus osaston kokouksesta vuodelta 1980, jossa käsiteltiin myös lisäaineita. **Pirkko Peiponen** ehdotti marssia eduskuntatalolle kyltillä *Ei myrkkyä ruokaan*. Pekka Luoma vaati elintarviketeollisuuden kansallistamista ja Aila Vitikkala kannatti sitä, koska epäili, etteivät työntekijät solidaarisuudesta työnantajia kohtaan valvo tuotantoa tarpeeksi. **Vieno Lumme** katsoi, että laadun puolesta liikutaan, kyllä kait se kansallistaminen on pitkän päälle ainoa keino.[227]

Ammattiosasto teki liiton edustajakokoukselle aloitteet, jotka käsittelivät elintarviketuotannon terveellisyyttä. Osasto vaati, että tuoretuottamisen rajat tulisi määritellä lainsäädännöllä. Pitkän tähtäimen tavoitteeksi osasto asetti koko elintarviketeollisuuden siirtämisen yhteiskunnan haltuun. Vaikka ammattiosaston kansallistamishanke ei edennyt, SEL:n edustajakokous hyväksyi päätöslauselman *Vaihtoehto monopoleille – omavarainen ja alueellinen elintarviketuotanto*, jossa yhdyttiin osaston tavoitteisiin tuoretuottamisen edistämisestä.[228]

Työaikalaki romutetaan

Kun kuusi suurinta leipomoa toimi kolmessa vuorossa, tilanne kävi muille leipomoille kestämättömäksi, ja muutkin leipomot alkoivat vaatia oikeutta leipoa kolmessa vuorossa. Elintarviketyöläisten liitto asetti kolmivuorotyölupien myöntämisen neuvoa antavaan jäsenäänestykseen. Kolmivuorotyötä tekevät leipurit aloittivat oman lobbauksensa. **Erkki Hirvonen,** Fazerin Vaaralan 3-vuoron luottamusmies, vetosi Elintakeessa leipureihin, jot-

Kotisaaren työntekijöitä. *(Mika Hakalan kotiarkisto)*

teivat nämä äänestäisi kolmivuorotyötä vastaan. Myös kolmivuorolla leipovat työnantajat julkaisivat Elintakeessa koko sivun ilmoituksen kolmivuoron puolesta.[229] Leipomotyöntekijöistä 80 prosenttia äänesti kuitenkin yötyötä vastaan. Joulukuussa 1980 liittotoimikunta päätti valtuuttaa liiton leipomotyöaikaryhmän käynnistämään neuvottelut kolmivuorotyön lopettamisen ehdoista.[230] Liiton päätös ei jäänyt vaille vastatoimenpiteitä. Tekniset eli työnjohtajat hakivat työneuvostosta lupaa tehdä Fazerin leipomoissa kolmivuorotyötä eli yötyötä.[231]

Leipuriliitossa yrittäjien ristiriidat olivat kärjistyneet, ja liitto joutui kutsumaan koolle ylimääräisen edustajakokouksen. **Ari Ignatius** luovutti kokouksen koollekutsumispyynnöt Hyvinkään ja Riihimäen leipureiden puolesta. Tilanteeseen on ajauduttu Leipuri-lehden mukaan siksi, että suurin osa leipuriyrittäjistä oli ollut työaikojen suhteen kolmivuoroleipureita huonommassa asemassa.[232] Ylimääräisessä kokouksessa vahvistettiin uusi tavoite leipomotyölain muutoksesta. Kokouksessa edustettuina olleista lähes 300 yrityksestä selvä enemmistä eli runsas 80 % oli kolmivuorotyön kieltämisen kannalla ja sellaista esitettiin sosiaali- ja terveysministeriölle.[233] Fazer erosi Leipuriliitosta huhtikuussa 1982.

Amixin hyödyt, Leipurilehti 1986.

Uusi leipomotyöaikalaki

Työneuvostosta antoi tulkinnan, jonka mukaan Vaaralan leipomon pakkaamo ja lähettämö olivat kauppalain alaisia ja siellä olisi 3-vuorotyö mahdollista. Näin Fazer oli turvannut selustansa. Kolmivuorotyö jatkuisi Fazerilla esimiesten pyörittämänä antoi SEL siihen luvan tai ei.

Sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet tekivät välitysesityksen, jonka mukaan kolmivuoro pysyi luvanvaraisena ja se sallittiin vain ruokaleipätuotantoon. Pakkaus- ja lähettämätoiminta sovittiin leipomolain piiriin. Muilla kuin kolmivuoroleipomoilla oli lupa pitää enintään kuusi prosenttia työntekijöistä kuitenkin vähintään kolme työntekijää (heidän suostumuksellaan) yötyössä. Leipomolaki ei koskenut enää yrityksen omistajaa. Kello 22–06 välisestä työstä maksettiin 100 prosentilla korotettu palkka.[234]

Tältä pohjalta uusi leipomotyöaikalakiehdotus valmistui 1982 lopulla. SEL:n liittotoimikunta oli ollut yksimielisesti esityksen kannalla, vain Pekka Luoma oli jättänyt leipomojaostossa eriävän mielipiteen.[235] Ykköspulla paheksui: *"Fazer sai suuren avun Teknisten toimihenkilöiden liitolta, joka antoi jäsenilleen kolmivuoroluvan…Todellinen virhe tapahtui, kun 1968 myönnettiin ensimmäiset kolmivuoroluvat."*[236] Monilla muilla elintarvikealoilla työskenneltiin kolmivuorossa, eivätkä liiton johto tai muiden alojen työntekijät oikein ymmärtäneet, miksi leipomoissa ei voitaisi tehdä vuorotyötä siinä kuin muissakin tehtaissa. Leipomotyöläisiä syytettiin suorastaan luddiiteiksi, koska tehokkuuden ihannointi oli aikakauden henkeä. Helsingin leipomotyöntekijät närkästyivät ja lähettivät liittoon paheksuvan kirjelmän, koska Elintae-lehti julkaisi kuvan, jossa Fazerilan pääluottamusnainen ja työsuojeluvaltuutettu olivat taputtamassa, kun uusi työaikalakilaki hyväksyttiin.[237]

Laittomuudet jatkuivat

Uuden leipomolain tulkinta oli vaikeaa ja valvonta vielä vaikeampaa.[238] Muutamat alueen pienyrittäjät ja ammattiosasto yhdessä työsuojelupiirin kanssa koettivat ratsioiden avulla saada yöleipomisen villiä länttä kuriin, mutta tuloksetta. Mm. Leipomo Parviainen

EHO:n leipomon työntekijöitä Pohjanmaa-kakun äärellä. *(Raili Heinon kotiarkisto)*

tuomittiin jatkuvasta laittoman yötyön teettämisestä. Laittomalla yötyöllä hankitusta voitosta vaadittiin ensin 220 000 markan korvausta, joka tingittiin 7 000 markkaan.[239]

Vaikka leipomotyönantajat rikkoivat avoimesti yötyösääntöjä, laittoman yötyön korvauksina maksettiin lain edellyttämät 100 prosentin korvaukset ja työntekijät menivät yötyöhön saadakseen kaksinkertaisen palkan. Uuden leipomotyöaikalain pohja mureni.

Uusia pakasteita ja myymäläleipomoita

Suomeenkin alkoi syntyä muutamaan tuotteeseen kehittyviä pitkien linjojen pakasteleipomoita ja toisaalta kauppojen yhteyteen perustettiin pieniä tuoreleipomoita. **Pentti Häkli** kehitti *Joutsenolaisen* suurmittaiseen piirakkatuotantoon.[240] Fazer aloitti uuden suurkeittiösarjan *"Viittä vaille valmiit"*, jonka pakaste oli valmis viiden minuutin paistamisen jälkeen.[241] Pelättiin myös tuontia Euroopan suurista pakastetehtaista[242] ja tiedettiin, että Hyvinkäälle oli nousemassa Suomen ensimmäinen taikinatehdas, jonka kapasiteetti on 1 000 kg tunnissa.

Ammattiosastossa käsiteltiin 1987 sitä, että Malmin kauppakeskuksen yhteyteen perustettu *Baquettes*-leipomo yritettiin kytkeä hotelli- ja ravintola-alan sopimukseen. Leipomo saatiin kuitenkin sovittua leipomon tes:n piiriin, koska sinne oli hakeutunut nuoria ammattiyhdistysaktiiveja, jotka verrattuaan sopimusten tasoa, vaativat päästä leipomon sopimuksen piiriin.[243] Baquettes -leipomossa tehty sopimus oli tärkeä ennakkopäätös, koska samana vuonna Primulan perusti *Leivintuvan* Tapiolan Heikintorilla.[244] Myös Kotisaari avasi keväällä 1988 myymäläleipomon Itäkeskukseen.[245]

Totista yritystä pois palkkakuopasta

Edellisten vuosikymmenten asetelma palkkaliukumien ja sopimuspalkkojen erisuuntaisesta kehityksestä jatkui myös **1980-luvulla**. Vuosikymmenen alkupuolella leipomoalan naisten palkat olivat noin 94 % teollisuuden naisten palkoista ja leipomoalan miesten palkat noin 80 % teollisuuden miesten palkoista.

Vuoden 1980 palkkaliikehdintä alkoi jälleen tutulla tavalla, liitto julisti ylityökiellon maaliskuun alkuun, ja neuvottelutulos alistet-

tiin jäsenäänestykseen.[246] Ykköspullassa Teuvo Kauhanen arvioi tulosta: *”Sopimus ei toki ole kovin hyvä, mutta se hyväksyttiin suurella enemmistöllä jäsenäänestyksessä.”*[247] Kun pääkaupunkiseudun hintataso oli muuta maata korkeampi ja työllisyys parempaa, helsinkiläiset äänestivät yleensä hylkäämisen puolesta, mutta sopimusehdotukset menivät läpi valtakunnallisessa äänestyksessä.

Ammattiosasto pyrki näyttävillä demonstraatioilla vaikuttamaan alueen työnantajiin, jotta ehdotusten taso paranisi. Esimerkiksi vuoden 1983 alussa Teuvo Kauhanen valisti jäseniä osaston lehdessä: *Työpäivien ja kahvituntien keskusteluilla on suuri merkitys siihen, miten työnantajat arvioivat ilmapiiriä työmailla. …Reaaliansioiden turvaamisessa voidaan vaikuttaa nyt myös toimimalla, vakuuttakaa omat työnantajanne siitä, ettei huono sopimus mene läpi jäsenäänestyksessä, niin olemme edenneet”*[248]. Muutaman kerran laitettiin liikkeelle huhu siitä, että Ykkönen oli päättänyt mennä yksin lakkoon, jos tulee huono sopimus. Kotisaaren luottamusmies **Mika Hakala**, mainittuaan asiasta kuin puolihuolimattomasti pomolleen, joutui johdon puhutteluun. Hakala vahvistikin, että omaa lakkoa suunniteltiin, ja kertoi vielä, että osastolla oli Sundin lupa itsenäiseen toimintaan. Koska monet työnantajaliiton neuvottelukunnan jäsenet tulivat pääkaupunkiseudulta, helsinkiläisten leipomotyöläisten paineella oli varmaankin merkitystä tulokseen.

Ammattitaidon puolesta – oma ammattitaitokurssi

Leipomoalalla oli vanhan ammattikunnan muistoina ns. kisälli- ja mestariarvot, joiden saamiskriteerit olivat vaihdelleet eri vuosikymmeninä. Lakiuudistuksen jälkeen mestari- ja kisällitutkinnot muuttuivat alemmaksi ja ylemmäksi ammattitutkinnoksi ja kokeiden järjestäminen tuli ammattikasvatushallituksen tehtäväksi. Sopimukseen saatiin vuonna 1980 ns. ammattitutkintolisät ja ammattiosasto päätti järjestää ammattitutkintokurssin eräänlaisena palkkaliikkeen muotona, jolla korostettiin ammatin vaativuutta. Tukikurssi järjestettiin yhdessä ammattikasvatushallituksen ja Helsingin kaupungin kanssa, ja siitä ilmoitettiin Ykköspullassa, Elintakeessa ja Leipuri-lehdessä, joka kirjoitti että *”kannustakaa työntekijöitänne osallistumaan sekä kurssille että ammattitukintoihin.”*[249]

Pakkaajien vuosikymmen

1970–80 -lukujen vaihteessa osaston palkkaliikehdinnässä oli keskitytty korostamaan alan ammattitaitovaatimuksia ja saatu sopimuksiin sekä ammattitutkintojen tutkintolisä että uusi parannettu palkkaryhmä niille ammattileipureille (lähinnä naisille), jotka eivät paistaneet tai tehneet taikinoita. 1980-luvun aikana ammattiosaston johdon koostumus alkoi heijastaa leipomoalan muutoksia. Leivän pakkaaminen ja konekannan lisääntyminen lisäsivät ammattikouluttamattoman työvoiman määrää, ja yhä useampi luottamusmies ja osaston aktiivi oli pakkaaja tai leivänlaskija. Jos aiemmin ammattiosaston johtoon oli valittu pääasiassa suurten yritysten luottamusmiehiä, nyt toiminnassa mukana oli myös pienempien yritysten aktiiveja eivätkä elantolaisten ongelmat dominoineet enää kokouksia samassa määrin kuin aiemmin.

Tämä muutos suuntasi osaston toimintaa työehtosopimusten parantamiseen, koska liukumaliikehdinnän mahdollisuudet monissa pienyrityksissä olivat lähes mahdottomia. Ykköspulla pyrki tuomaan työntekijäryhmien näkemyksiä esiin työpaikkareportaaseilla. Esim. joulukuussa 1980 Primulassa haluttiin lisää palkkaa ja erityisen vihaisia oltiin lähettämössä: *”Täytyy olla nopee ja tarkka ja osata näppärästi laskea tilauksia. Työ on ihan urakkaluontoista. Talvisin vaivaa veto ja kylmyys ja koneilla kova meteli. Lisää palkkaa ja ammatinarvostusta. Sorretut nousee”*, sanoivat lähettämön työntekijät.[250] Elintae-lehden artikkeli, *Elämä kulkee muovipussileivän ohi,* esitteli uutta painopistettä, kun Kolmileivän pääluottamusnainen, pakkaaja Lumpeen Vieno huudahti: *”Kukas kissan hännän nostaisi, jos ei kissa itse. Liian kauan ovat matalapalkkaiset naiset odottaneet, että muut hoitaisivat heidän asiansa. Itse on liikkeelle lähdettävä.”*[251] Ammattiosasto kutsui myös koolle leipomotyöntekijöiden valtakunnallisen kokouksen ja teki uuden ryhmittelyesityksen, jonka mukaan ns. aputyöntekijöillä olisi mahdollisuus tiettyjen työvuosien jälkeen edetä palkkaryhmittelyssä.[252]

Jarl Sund Kotisaaren lähettämössä tentattavana. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

Uutta strategiaa kehiteltiin koko ajan

Ammattiosasto pyrki aktivoimaan palkkakeskustelua järjestämällä kullekin ammattiryhmälle omat kokouksensa. Taikinantekijöiden ja paistajien kokouksissa saattoi käydä lähes 100 henkeä. Mutta kuten arvata saattaa, nämä kokoukset eivät antaneet pelkästään hyviä kokemuksia. **Teuvo Kauhanen** arvioi Ykköspullassa: *"Palkkaryhmien kokoukset on pidetty – kaikilla on liian pieni palkka… Ammattiryhmien keskinäinen kateus naurattaa ja ilahduttaa työnantajia, siitä meidän on päästävä eroon."*

Syksyllä 1982 ammattiosasto päätti, että työehtosopimustavoitteet tulee hyväksyä työhuonekuntien kokouksissa.[253] Tämän jälkeen yli kymmenen vuoden ajan useimmissa alueen leipomoissa pidettiin syksyisten luottamusmiesten tai työsuojeluvaltuutettujen valintakokousten yhteydessä tilaisuus, jossa myös osaston työntekijä oli mukana ja käsiteltiin sopimustavoitteet. Puoluepoliittista jakoa pyrittiin hälventämään sillä, että tes-tavoitteiden määrittely siirrettiin työhuonekuntiin.

Puheenjohtaja Kauhanen oli tullut Elantoon 1949, kun pääluottamusmies Luostarinen ja monet muut radikaalit olivat saaneet lopputilin ja hän muisti tarinan opetuksen. Niinpä toimikunnassa saatettiin keskustella tunteja, jotta päästiin yksimielisyyteen. Kauhanen edellytti riipaisevasti, että erimieltä olevat hyväksyvät valitun linjan "koko sydämestään". Aamuyöllä töihin menneet väsyneet toimikunnan jäsenet vannoivat hyväksyvänsä päätöksen koko sydämestään joskus vain, jotta pääsisivät nukkumaan. Osaston toiminta alkoi saada tunnustusta myös liitossa ja Pekka Luoma valittiin liiton tes-jaostoon.[254]

Painetta SAK:n sopimuspolitiikkaan yritettiin myös saada rakentamalla paikallinen ammattiosastojen yhteiselin. Helsingin leipomotyöntekijöiden ja liha-alan työntekijöiden aloitteesta kutsuttiin syksyllä 1982 koolle 30 eri alan ammattiosaston yhteiskokous, joka vetosi: *"Me Helsingissä koolla olleet toista sataa työntekijää yli kolmestakymmenestä ammattiosastosta vetoamme kaikkiin järjestäytyneisiin työläisiin, ammattiosastoihin ja*

Kolme markkaa vaatimuksena. Eri alojen ammattiosastojen yhteiskokous 1982. (Kansan Arkisto)

ammattiliittoihin... Työntekijäin osuutta kansantulosta täytyy nostaa." Tämä yhteiselin toimi useita vuosia ja mm. lähetti säännöllisesti julkilausumia ja aktiivien lähetystöjä SAK:lle ja eduskunnalle.[255]

1982 työehtosopimuskamppailuun alettiin valmistautua klassisesti aloittamalla leipomoissa jäsenkirjojen leimaus. Se tarkoitti, että luottamushenkilö keräsi jäsenkirjat ja laittoi niihin osaston leiman, jolla jäsen saisi lakkoavustuksen tarvittaessa. Jäsenkirjojen leimauksesta ilmoittava seinälehti oli samalla myös eräänlainen lähtölaukaus palkkaliikehdintään. Vuosi 1983 aloitettiin jälleen jäsenkirjojen leimauksella ja järjestämällä useimmissa leipomoissa työhuonekunnan kokoukset. Liittohallitus määräsi ehdottoman ylityökiellon ja kertoi, että työtaistelurahasto oli suurempi kuin koskaan.[256]

Tes-äänestys Helsingin leipomoissa 1883

Leipomo	Jaa	Ei	Hylätty
Karin Nyberg	17	20	
Paakkinen	4	29	
Uudenmaanleipä	1	10	
Kolmileipä	9	4	
Primula	18	57	
Eho	3	15	
Ekka	11	17	
Marian Oy	13	67	1
Kotisaari	55	75	1
Fazer Konditoria	94	37	12
Kestiherkku	4	13	
Elanto	55	133	7
Vantaan Leipomo	2	9	
Osaston yleinen	2	22	
Stella	2	14	
Yhteensä	**293**	**522**	

Tamperelaisten leipomotyöläisten esimerkistä myös pääkaupunkiseudun leipomot innostuivat järjestämään kokouksen työaikana HTY:n talolle. Paikalla oli 12 leipomon työntekijöitä, ja kaikkiaan lakossa oli noin 1 700 leipomotyöläistä.[257] Vuoden 1983 jäsenäänestyksen tulokset osoittavat, että vain Fazeri Herttoniemessä ja Kolmileivän leipomossa sopimuksen hyväksymisen puolesta äänesti työntekijöiden enemmistö. Sosialidemokraattinen ryhmä oli suosittanut sopimuksen hyväksymistä. Fazer, voittojensa ja voimistuvan monopoliasemansa turvin maksoi hiukan parempia palkkoja ja etuja sekä harjoitti hyvin integroivaa työsuhdepolitiikkaa. Ei siis voi sanoa, että edes Fazerin työntekijöiden käyttäytymistä olisi sanellut pelkästään puoluepolitiikka, vaikka yrityksen luottamushenkilöt olivatkin monesti sosialidemokraattien vaalilistoilla.

Leipomotyöntekijöiden toimintapäivä 1983 (Kansan Arkisto)

Seuraavana vuonna 1984 osasto asetettiin jälleen lakkovalmiuteen. Päätettiin, että lakkotoimikuntana toimii koko toimikunta, että Pekka Luoma vastaa vartioinnista, kahvitus vartioille järjestetään öisin ja päivin aluetoimistossa, bensakulut korvataan lakkovartioille ja että tiedotustoimintaa lisätään ja monistetaan työpaikoille Londonin rikkuriruno.[258] Myös SAK valmistautui yhteislakkoa.

Pekkas-sopimus 1984 koplasi lakkosakot ja työajan lyhentämisen

Vuoden 1984 tulopoliittisen kokonaisratkaisun kompromissit kuvastivat aikakauden ristiriitaista tilaa. Lakkosakkojen korottaminen oli työnantajapuolen keskeinen vaatimus. Työajan lyhennys puolestaan oli ay-liikkeen perinteinen ratkaisu työntuottavuuden kasvuun ja lisääntyvään työttömyyteen.

Vanhimmat työntekijäryhmät olivat olleet kamppailemassa voittoisasti Suomeen sosiaaliturvaa. Maalta muuttanut väki, joka lakkoili 1970-luvulla tehtaissa menestyksellisesti, sekä radikalisoitunut opiskelijanuoriso olivat vakiintumassa, perustaneet perheet ja vaativat itselleen kunnollista palkkaa, työsuhdeturvaa ja sosiaalivakuutusta.

Työelämässä olevilla ihmisillä oli voittojen kokemusta ja he pitivät itsestään selvänä, että ammattiyhdistystoiminnalla saa tuloksia. Professori **Olavi Borg** oli tutkinut ammattiyhdistysvaikuttajien asenteita lakkoihin, ja kaikkein myönteisimmin lakon käyttöön omalla alalla suhtautuivat TVK:n jäsenet, joista peräti 81,2 prosenttia katsoi joko ehdottomasti tai todennäköisesti tarpeelliseksi käyttää lakkoa nykyistä enemmän vaatimusten ajamiseksi.

Työnantajille lakkoilu ja kaikkien puolueiden kannattajien iloisen reipas suhtautu-

Lakkovalmius puoluetaustan mukaan

Mielipiteet oman järjestön tarpeesta käyttää nykyistä enemmän lakkoja vaatimusten läpiajamiseksi puoluetaustan mukaan.

	SDP	SKDL	KOK	Kesk.	Sit.	Kaikki
Myönteinen	55.3	91.5	60.0	68.4	59.5	63.0
Kielteinen	43.2	8.5	40.00	31.6	34.1	35.0
Yhdentekevä	1.5	0.0	0.0	0.0	6.4	1.00

Elannon työhuonekunta käsittelee Mallasjuoman tilannetta. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

minen lakkoihin olivat kauhistus. Edellisellä vuosikymmenellä alkanut keskustelu työelämän pelisäännöistä ja laittomiksi leimattujen lakkojen diskriminoinnista jatkui. Elintarviketyöläisten liitto kuten monet muutkin liitot vastustivat lakkosakkojen korottamista.[259] Kansainvälisinä virtauksina sekä reaganismi että thatcherismi olivat alkaneet nujertaa ayliikettä, ja menetelmiin kuului mm- lakkooikeuden murentaminen.

Suomessa työantajien taktiikaksi tuli hyökätä yksittäisiä ammattiyhdistysaktiiveja kohtaan. Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto käsitteli toimikunnassaan keväällä 1983 oikeudenkäyntiä Wärtsilän pääluottamusmies **Erkki Rantaa** vastaan, kun hänet on haastettu siviilioikeuteen vastaamaan lakkovahingoista.[260]

Paikallinen palkkaliike Lahden Hartwallilla muuttui suureksi yhteenotoksi työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen välillä, kun työnantajat haastoivat Lahden Mallasjuoman pääluottamusmiehen **Pauli Konttisen** sekä ammattiosaston puheenjohtajan **Matti Poutasen** raastuvanoikeuteen ja vaativat heiltä henkilökohtaisia korvauksia lakon aiheuttamista taloudellisista vahingoista.[261]

Tämä suututti ja pelästytti ammattiyhdistysväen. Syksyllä pääkaupungin useissa leipomoissa, Elannossa, (jossa työntekijät lähtivät kokouksen jälkeen kotiin), Fazer Konditoriassa, Primulassa, Mariassa, Vantaan Leivässä, Kolmileivässä ja Ekkassa pidettiin työaikana kokoukset, joissa paheksuttiin tapahtumaa. Ensimmäisen oikeuskäsittelyn aikana Lahdessa oli satoja mielenosoittajia, ja eri puolella Suomea järjestettiin mielenosoituksia ja vastalauselakkoja.

SEL:n liittotoimikunta julisti vuorokauden lakon 21.12.1983 Mallasjuoman seuraavan oikeudenkäynnin ajaksi.[263] Pääkaupunkiseudulta lähti Lahteen 10 bussia, ja leipomotyöntekijöidenkin ammattiosasto osallistui bussikuluihin. Pienimpiin leipomoihin jaettiin julisteet lakkopäivän selventämiseksi. Osaston pöytäkirjoista selviää, ettei asia ollut helppo. Fazerin pääluottamusnainen arvioi, että heillä 90 prosenttia ei ollut halukas lakkoon. Osasto päättikin, että pienissä leipomoissa jäsenet saivat ratkaista asian itse, heitä ei erotettaisi rikkureina, vaikka olisivat töissä. Päätettiin suorittaa yleistä partiointia yön aikana aina klo 8.00 asti.[264]

Mallasjuoma prosessi jatkui keväällä, ja seuraavan oikeudenkäynnin aikana työnseisauksiin osallistui yli 200 000 työntekijää. SAK valmisteli yhteislakkoa 6–17.3.1984.[265]

Mutta lakkosakot eivät olleet ainoa asia, joka huolestutti ihmisiä.

Koneet ja fuusiot söivät työpaikkoja

Öljykriisin aiheuttama suhdannetaantuma, koneellistaminen ja eri aloilla tapahtuneet yritysfuusiot olivat lisänneet työttömyyttä Suomessa. Vuosikymmenen vaihteessa ja 1980-luvun alkuvuosina keskusteltiin paljon siitä, miten työllisyystilanne tulisi hoitaa. SEL:n Tiedotussihteeri Kirsti Ryynänen esimerkiksi katsoi vuonna 1979, että ”pillastunut automaatio oli taltutettavissa suunnitelmallisuuden avulla” ja esitti työajan lyhentämistä. TLK osti OTK:n lihateollisuuden ja helsinkiläiset leipomotyöntekijätkin olivat leipävartaineen myyntiä vastustavassa mielenosoituksessa.[266] Syksyllä 1983 järjestettiin myös Helsinkiin Työttömien toimintaviikko, jonne mm. HK:n työsuojeluvaltuutettu **Helmer Jukkala** ja Elannon pääluottamusmies Teuvo Kauhanen kävivät lahjoittamassa lihaa ja leipää työttömille.[267]

Työttömyys, fuusiot, automaatio ja hapuilevat työllistämistoimet nostivat vaatimuksen työajan lyhennyksestä esille ja tavoitteeksi asettui siirtyminen 35-tuntiseen työviikkoon. Helsingin leipomotyöntekijöiden ammattiosasto esitti liiton edustajakokoukselle 1981 työajan lyhentämisen tavoitteet: eläkeikää alennettava, työaika 7,35 päivä, talviloma kaksi viikkoa.[268] Liittopuheenjohtaja Jarl Sund vaati samana vuonna työajan lyhennystä useaan otteeseen arvioiden jopa, että neljä tuntia päivässä riittää.[269] Työvoimaministerinä 1980-luvun alkuvuosina toiminut **Jouko Kajanoja** katsoi, että työajanlyhennyksellä ym. toimenpiteillä voitaisiin saada jopa 100 000 uutta työpaikkaa.[270] 1983 ilmestyi myös **Heikki Välitalon** kirja *Työaika lyhyemmäksi,* jota mainostettiin ja myytiin ammattiosastoissa osana työaikakamppailua.[271] Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosastossa päätettiin osallistua nimenkeräyskampanjaan työajan lyhentämisen puolesta.

Näistä elementeistä syntyi sitten vuoden 1984 suuri tulopoliittinen kokonaisratkaisu, ”Pekkas-ratkaisu”, jonka Elintarviketyöläisten liiton valtuusto tuomitsi ankarasti: palkankorotusten prosenttilinjaa pidettiin epäsolidaarisena. Työajan lyhennys oli jätetty puolitiehen ja työttömyysturva tulisi kohtelemaan epäoikeudenmukaisesti sekä matalapalkkaisia että pitkäaikaistyöttömiä.[272] Lakkosakkojen korottaminen nähtiin suurena onnettomuutena. Vuoden 1984 Pekkas-sopimus sisälsi 32 tunnin työajan lyhennyksen niille, joiden viikkotyöaika on 40 tuntia ja joiden vuosiloma enintään 30 päivää sekä lakkosakkojen moninkertaistumisen.[273]

Työttömyysturvauudistus puolestaan muutti melko ratkaisevasti turvan luonnetta. Päivärahat sidottiin työttömän aiempiin palkkatuloihin, päivärahan tasoa nostettiin ja siitä alettiin periä veroa. Aiemmin työttömyyskassojen päiväraha oli kaikille kassojen jäsenille saman suuruinen, vain lapsiluku lisäsi päivärahan määrää. Samassa yhteydessä merkittävä osa työttömyyskassojen päätäntävallasta siirtyi työvoimatoimistoille, kun työvoimatoimikunnan lausunto tuli kassoja sitovaksi.

Elintae-lehti esitteli yhteenvedon vuoden 1984 tuporatkaisun sisällöstä: työajan lyhennys 40-tuntista työviikkoa tekeville 8 päivää vuonna 1985, 4 päivää vuonna 1986. Hyvityssakkojen yläraja 10 000 markasta 90 000 markkaan. Työttömyysturva: peruspäiväraha +45 % päiväpalkan ja peruspäivärahan erotuksesta. Päiväraha ja koulutustuki verolliseksi. Työttömyyseläkkeelle pääsyn alaikäraja korotetaan asteittain 60 vuodeksi.

Lakkosakot eivät nousseet kaikilla aloilla, esimerkiksi leipomoala jäi niiden ulkopuolelle. STK:n tekemässä sopimuksessa oli nostettu myös yksityisen työantajan maksimirangaistuksen määrää 1000 markasta 90 000 markkaan ja tämä nähtiin ongelmana liiketyönantajien piirissä, koska työnantajarikkomukset olivat hyvin yleisiä ja lakot harvinaisempia LTK:n aloilla. Oikeudenkäynnit yksittäisiä ay-aktiiveja sovittiin, ja Pauli Konttinen sai hengähtää helpotuksesta.

Kesällä 1984 Englannin pääministeri **Margaret Thatcher** alkoi nujertaa voimalla ay-liikettä ja sitä seurattiin kauhulla. SEL lahjoitti 20 000 mk englantilaisten kaivostyöläisten lakon tukemiseksi ja Helsingin Leipomoosasatokin myönsi lakkolaisille 100 mk tuen. Suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen jäsenten mielialat säilyivät silti korkealla, koska Elintae-lehden otsikon mukaan SAK:n järjestötutkimuksen viesti oli vuonna 1985, että *”riuskempia otteita kaipaa SAK:n jäsenistö”*.[274] Vuonna 1986 syntynyt keskitetty ratkaisu kahden yleislakkopäivän jälkeen jatkoi työajan lyhennystä 68 tunnilla vuosina 1987–1990.

Työväentalon kokoustilat kävivät ahtaaksi, kun pääkaupungin leipomotyöläiset saapuivat antamaan pontta Helsinki-lisä vaateelleen.
(Ammattiosaston kuva-arkisto)

Pääkaupunkilisä

Lokakuussa 1984 Ykköspulla todisti tilastoaineiston avulla, että eläminen oli Helsingissä kalliimpaa kuin muualla Suomessa. Tammikuussa 1985 lehdessä oli turhautunut pääkirjoitus, josta lukija saattoi havaita, että jotain oli yritetty, mutta se oli epäonnistunut. Muualla lehdessä oli runollista vihjailua tapahtuneesta.

Kun muualla palkkoja haettiin
niin eräässä talossa paruttiin:
Me ei laittomaan lakkoon haluta.
Ja isäntä kuullessaan päätöksen sen,
palkitsi ystävän uskollisen.
Hän entiset liukumat palkasta söi
ja kalliilla pullaa kaupoille möi.

Joulukuun epäonnistunut yritys sai liikettä aikaiseksi. Kevätkokouksessa Karl Eriksson kertoi, että liittojen välille oli asetettu työryhmä selvittämään leipomoiden vaatimusta.[275] Lokakuussa 1985 ammattiosaston toimikunta päätti esittää Helsinki- tai pääkaupunkilisää, markkamääräistä palkankorotusta. Ykköspullassa julkaistiin lyhyt kirje Elannon, Fazer konditorian, Kotisaaren, Marian, Paakkisen ja Primulan johdolle:

Arvoisa työnantaja
Esitämme, että leipomon kaikkien työntekijöiden palkkoja korotetaan 340 mk kuukaudessa tai 2 mk tunnissa. Helsingissä 9.12.1985, Pääluottamusmies

Lehdessä oli myös kutsu Elannon leipätehtaan, Fazer konditorian, Kotisaaren, Marian, Paakkisen ja Primulan leipomotyöntekijöille yhteiseen kokoukseen 20.12. 1985 HTY:n A-salissa klo 12.00.[276] Valittu ajankohta oli silloisten työaikamääräysten kannalta optimaalisen hyvä lakkoiluun, koska jouluaatto osui tiistaille, eikä useimmissa leipomoissa leivottu lauantaina eikä sunnuntaina.

Jos kokouksesta olisi alkanut lakko, se olisi ollut melkoinen menetys kahdentoista alueen suurimman leipomon joulumyynnille. Kuultiin, että fazerilalaiset aikoivatkin mennä töihin. Elannon työntekijät keräsivät nimet alle kirjeeseen, joka lähetettiin Fazerin Herttoniemen leipomon jäsenille. Elantolaiset kertoivat tulevansa seuraamaan, kuinka Fazerin leipomotyöntekijät menevät ammattikunniansa myyneinä rikkurityöhön.[277]

Tammikuun toimikunnassa todettiin lakkotaistelun tulos. 20.12.1985 pidetty suurkokous HTY:n talolla oli koonnut salin täyteen väkeä, paikalle oli marssittu Elannosta, Mariasta Primulasta ja Kotisaaresta. Paakkisen ja Finnkatrin työntekijät tulivat busseilla. Kokouksessa oli noin 800 osallistujaa. Koska aamuneuvottelut työnantajien kanssa eivät olleet tuottaneet tulosta, päätettiin lakon aloittamisesta heti. Sunnuntaiaamuna työnantajaliitto käynnisti uudet neuvottelut. Koko päivän kestänyt sovittelu tuotti tuloksena 145 mk kuukaudessa tammikuun alusta lakossa olleille työntekijöille. Leipomotyöntekijöitä koskevaan työehtosopimukseen otettiin määräys ns. Helsinki-työpaikkataulukosta, joka muodostettiin lisäämällä I kalleusluokan taulukkopalkkoihin kussakin palkkaryhmässä 145 markkaa.

Lisäksi sovittiin, että tulevaan työehtosopimukseen tulee erillismääräys, jolla alueen leipomotyöntekijöiden palkka nousee 5 prosenttia ensimmäisen paikkakuntakalleusluokan palkkaa korkeammaksi.

Muun Suomen elintarviketyöläiset eivät olleet kovinkaan tyytyväisiä ja monet valittivat asiasta Elintae-lehdessä.[278] Karl Eriksson kertoi, että *”mä ja muutkin liitossa pelättiin, mitä muualla maassa sanotaan, jos pääkaupunkiseudulle tulee muita paremmat palkat. Mutta Helsingin leipomoväki oli niin tiukasti tämän asian takana ja taisteluvalmis, että työnantajat antoivat lopulta periksi. Täysimittaista lakkoahan siitä ei tullut, mutta ei ole epäilystäkään, etteikö leipomot olisi Helsingissä pysähtyneet, jos tilanne olisi jatkunut, ehkä Herttoniemen Fazeria nyt lukuun ottamatta. Liitto oli valmis maksamaan lakkoavustukset ja oli sillä tavalla kyllä myötämielinen. Olin mäkin mukana työväentalon isossa lakkokokouksessa, jossa oli tiukka henki päällä.”*

Leipomotyöntekijät olivat pyytäneet muita alueen elintarvikealan osastoja mukaan pääkaupunkilisäkamppailuun, mutta ne eivät innostuneet asiasta. Kun lisä oli saavutettu, muutkin elintarvikealat vaativat sellaista itselleen. Karl Eriksson totesikin: *Leipomon lisäksi myös muut elintarvikealat saivat pian saman lisän, joten se on leipomotyöläisten lahja muille aloille – näinhän voidaan sanoa.”*

Housut tutisten...

Kotisaaressa oli valittu uusi nuori luottamusmies, **Mika Hakala:**
”Isompana juttuna tuli sitten tämä pääkaupunkilisäasia, jota ajettiin 1985 lopulla ammattiosaston johdolla. Ensin siitä puhuttiin osastossa ja sovittiin, että ainakin nää isommat leipomot lähtevät hakemaan siitä, ja tarvittaessa työtaistelutoimenpitein. Sitten pidettiin meilläkin työhuonekunnan kokous, ja mä selitin siellä miksi sitä haetaan ja ketä on mukana, siis nää isommat leipomot, Primula ja Elanto ja muut. Se oli tiukka paikka, kun vastustustakin esiintyi. Siinä luottamusmiehellä housut tutisi, kun se oli mulle ensimmäinen suurempi työtaistelutilanne. Siitä sai kyllä kuulla, että tämmöistä siitä tulee, kun perskarvattomat pennut rupee hoitamaan asioita. Tilanne oli hankala vanhemmalle väelle, joka ei ollut Kotisaaressa tottunut ”rettelöihin”. Nuoremmat olivat hyvin mukana alusta alkaen. Mutta sitten kun lähdettiin ulosmarssiin, porukka lähti yhtenäisesti mukaan. Marssittiin puolelta päivin perjantaina työväentalolle, ja sunnuntaina asia saatiin jo sovituksi. Sitten kun mä saatoin kertoa, että korotus on saatu, väki oli tietysti tyytyväistä. Mä muistan, että ***Marja-Leena*** *toi meille kiitoksena suklaarasiat ja 50 markkaa, mulle, joka olin pääluottamusmies ja* ***Pitkäsen Juhalle****, joka oli varapääluottamusmies ja minuakin vielä nuorempi kaveri. Saatiin 145 markan korotus päänavauksena pääkaupunkilisälle. Ja se on edelleenkin meidän työehtosopimuksessa ja nyt muillakin elintarviketyöläisillä pääkaupunkiseudulla.”*

Mitä ihmettä Fazerilla tapahtui

Pääluottamusmies **Linnea Helanderin** johdolla Fazer konditorian työhuonekunta vetäytyi pois yhteisesti sovitusta palkkataistelusta jo ennen kuin työnantajilta vaadittu vastausaika oli kulunut umpeen. Varsinaisena lakkoyönä, sunnuntain ja maanantai välissä, Fazerin työntekijät oli kuljetettu busseilla töihin, ikkunat oli peitetty, jotteivat mahdolliset lakkovartijat häiritsisi työväkeä, busseissa oli ollut hanuristeja ja ihmisille oli tarjottu glögit. Kun aamuyöllä leipomoon levisi tieto, etteivät muut olleetkaan lakossa vaan olivat voittaneet, syntyi hiirenhiljaisuus, jonka jälkeen työnantaja ilmoitti, että fazerilalaiset saavat lisäkorvauksen työnantajan huolien ymmärtämisestä. Herttoniemen leipomon luottamusnainen sairastui pian joulun jälkeen eikä enää koskaan palannut työelämään.

Fazerin monikymmenvuotinen ay-aktiivi Arne Lindström muistaa tapahtumasarjan aivan erilaisena: *"Isompi meteli syntyi 1986, kun ammattiosastossa vaadittiin yhden päivän työnseisausta jonkun Elannon työhuonekunnan pikkuasian takia. Me ei alettu siihen. Tehtiin töitä vaan, kun se riita ei meitä koskenut. Tästä tuli jälkeenpäin kovaa sanomista, mutta onneksi sekin sitten rauhoittui."* Miten on mahdollista, ettei Elintae-lehden, Ykköspullan tai Karl Erikssonin puhe saavuttanut Lindströmiä? Fazerilan työhuonekunnan kokous, jossa töihin menosta oli päätetty, oli ollut kiihkeä, ja asiasta oli äänestetty. **Särkelän Sirkka** totesi, että *"pääkaupunkilisän muistan. Ammattiosasto päätti tappelusta. Herttoniemi oli alussa mukana, mutta kokouksessa päätti olla menemättä. Mä suutuin ihan kauheasti Linnealle, ihan kauheasti, olin todella järkyttynyt, Raija itki. Me oltiin kauhuissamme ja häpeissämme. Meiän piti mennä töihin,* **Ilvonen** *piti kokouksen ja kertoi, että mennään bussilla, jos tulee ihmisiä huutelemaan. Elantolaiset oli lähettänyt kirjeen meiän ihmisille. Muutamat ei ymmärtäneet mitään, olivat pelkureita."* Fazerin silloinen henkilöstöpäällikkö **Karasuo** oli myös tunnettu ja taitava pyrkimyksestään integroida työntekijöitä, ja rahaa käytettiin paljon erilaisiin palkkioihin ja etuihin. Talossa oli myös yrityskohtainen bonus, joka sitoi henkilökuntaa tulokseen.

Vuoden 1986 sopimus

Syksyllä 1985 oli alkanut myös valmistautuminen valtakunnalliseen tes-kamppailuun. Syyskokouksessa todettiin että 13 leipomoa oli pitänyt työhuonekunnan kokouksen työajalla. Liitto julisti keväällä 1986 ylityökiellon koko kenttään, lisäksi oli menneillään jälleen SAK:n yhteislakkohanke.[279] Ilmoitustauluille päätettiin laittaa lappu jäsenkirjojen leimaamisesta. Liitto antoi lakkovaroituksen ja lakon piiriin asetettiin kaikki Fazerin, SOK:n EKA:n ketjuun kuuluvat leipomot. Helsingissä Elanto, Kotisaari, Primula, Marian Oy Ekka ja Eho, Vantaalla Paakkinen, Marian Oy.[280]

Sosiaali- ja terveysministeriö oli siirtänyt lakon alkua kahdella viikolla, mutta Ykköspulla lohdutti, että *"toukokuu on jäsenten kannalta mukavampi, kun on toukotyöt ja hauen kutu. Ylityökielto ehtii purra vielä pitempään, hermosodassa vaan pitää pää kylmänä ja jalat maassa."* Muutenkin kevään 1986 lakkovalmistelut olivat näyttäviä. Ykköspullassa oli jälleen Jack Londonin rikkuriruno. Kerrottiin

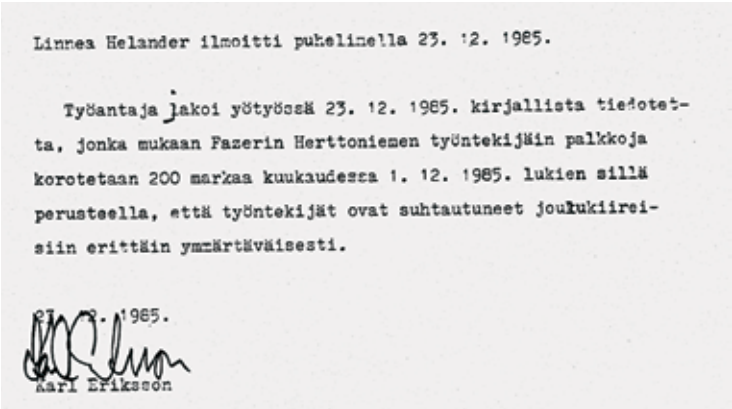
Linnea Helander ilmoitti puhelimella 23. 12. 1985.

Työnantaja jakoi yötyössä 23. 12. 1985. kirjallista tiedotetta, jonka mukaan Fazerin Herttoniemen työntekijäin palkkoja korotetaan 200 markaa kuukaudessa 1. 12. 1985. lukien sillä perusteella, että työntekijät ovat suhtautuneet joulukiireisiin erittäin ymmärtäväisesti.

[illegible] 1985.

Karl Eriksson

Joulun aatonaattona 1985 liittoon saapunut ilmoitus Fazerilta.
(Ammattiosaston arkisto)

työtaisteluavustusten suuruus, jakoajat ja paikat, kehotettiin lakkolaisia ilmoittautumaan lakkotoimikunnalle. Lakkovartiointiin valittiin vastaavat. Yövartiointia varten vuokrattiin huone Hämeentieltä, johon varattiin öiksi kahvi- ym elintarvikkeita, *"mitä lakon aikana onnistutaan saamaan"*. Lehden mukaan sekä yöpartiointiin sekä kahvitukseen ilmoittautui kaiken aikaa väkeä. Takasivulla ilmoitettiin lakon tiedotustilaisuudesta ja lakkotansseista. Uutuutena osastossa keksittiin, että jokainen jäsen joutui kirjoittamaan lakkokorttinsa itse. Aiemmin ennen jokaista lakkouhkaa sihteeri, puheenjohtaja ja taloudenhoitaja joutuivat täyttämään etukäteen jokaiselle jäsenelle liitosta lähetetyt lakkokortit, joihin käsin kirjoitettiin kunkin nimi, sosiaaliturvatunnus ja osoite. Se ei ollut suosittua työtä, leipomossakin oli lähes 1 700 jäsentä ja osasto päätti hyödyntää tämänkin eräänlaiseksi työtaistelutoimenpiteeksi.

Elintae kertoi otsikolla "Kovaa uhoa ja meininkiä" Elannon leipätehtaan työhuonekunnan kokouksesta. Pekka Luoma selvitti lakkovalmisteluja: *"Työhuonekuntien kokouksissa tullaan tällä viikolla kirjoittamaan lakkokortit ja oletettavasti vedotaan vielä kerran työnantajiin. Lakkovartiointiin ilmoittautunut ennätysmäärä väkeä."*[281] Samoin lehdessä oli otsikolla "Kun lakko alkaa" kuva Fazerin leipomon työhuonekunnan kokouksesta, jossa varapääluottamusmies **Kari Gerkman** informoi porukkaa lakkokorttien täyttämisestä. Helsinkiläiset leipomotyöntekijät osoittivat solidaarisuutta myös lakkoileville virkamiehille viemällä heille leipävartaan Senaatintorilla pidettyyn mielenosoitukseen.[282]

Sopimus syntyi sitten jälleen ilman lakkoa, kuten ammattiosastossa oli oletettu ja johon oli pyritty massiivisella valmistautumisella.

Palkankorotukset 1986–88 ja ohjepalkat pääkaupunkilisäalueella, mk/kk

Palkkaryhmä	Korotukset	Ohjepalkka
I	673	3952
II	784	4284
III	788	4464
IIIa	834	4541
IV	1007	5277
Kond.	1057	5540

Valtuusto hyväksyi sopimuksen yksimielisesti. Ylityökielto purettiin. Ammattiosaston kokouksessa todettiin, että aktiivinen toiminta auttoi saamaan tupoa paremman sopimuksen ilman lakkoa. Talokohtaisesti päätettiin yrittää saada ohjepalkkakorotukset käytännön palkkoihin.

Ohjepalkkojen korotukset näyttäisivät olleen melko hyviä, tosin alempien palkkaryhmien työntekijät eivät olleet tyytyväisiä.

Kun vuosien ajan osaston lehdessä oli kerrottu, ettei alalla ollut liukumia, ihan näin heikosti asiat eivät toki olleet. Ykköspullan mukaan *"jo vakiintuneen käytännön mukaan useilla työpaikoilla on jo sovittu siitä, että ohjepalkankorotukset siirretään pääkaupunkiseudulla suoraan käytännön palkkoihin"*. Ykköspulla puolusti tehtyä sopimusta, jonka myös osaston edustajat olivat olleet hyväksymässä: *"Syksyllä alettiin suunnitella leipomon työehtosopimusta, palkkaryhmät kokoontuivat, seuraavaksi työhuonekunnat kokoontuivat ja näissä helsinkiläinen leipomoväki omaksui tavoitteekseen 1000 mk kahdelle vuodelle."* Kotisaaren johtaja **Ulf Åberg** pohti Leipurilehdessä, mistä johtuivat loppuvuoden ja vuodenvaihteen työmarkkinarauhattomuudet. Hänen mukaansa leipomoalan palkkataso oli niin paljon alle elintarvikealan keskitason, että se oli ilman muuta levottomuutta aiheuttava tekijä."[283] Hirmuinen vauhti alkoi väsyttää ammattiosaston aktiivejakin. Teuvo Kauhanen pohti Ykköspullassa työvoimapulaa ja totesi etteivät leipomotyöntekijätkään voi jatkuvasti lakkoilla, asioita pitäisi saada eteenpäin muutenkin.

Pääkaupunkiseudun palkkataso

Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosasto toteutti 1980-luvun puolivälin aikoihin muutaman onnistuneen palkkatiedustelun. Tutkimukset paljastivat suuren eron Kotisaaren ja muiden yritysten keskipalkoissa. Jos Fazerin ja Elannon työntekijöiden keskipalkka oli liki 29 mk tunnille, se oli Kotisaaressa vain noin 24,50 mk. Tarkempien tilastojen mukaan kaikissa palkkaryhmissä kotisaarelaiset olivat tasoissa muiden kanssa, mutta Kotisaaressa alemmissa palkkaryhmissä työskenteli paljon suurempi osa työntekijöistä kuin muissa helsinkiläisyrityksissä. Vastaavasti Fazerin Hert-

toniemen leipomossa oli ylimmän palkkaryhmän kondiittoreita enemmän kuin muualla. Tilanne kuvasi huolestuttavasti ammattikoulutukseen perustuvan palkkauksen ongelmia koneellistuvassa leipomossa – Kotisaari teki hyvää tuotetta, vaikka koulutettujen osuus oli pieni. Tilasto haastoi pohtimaan palkkarakenteiden ongelmaa, ikuisuuskysymystä, eli maksetaanko tehdyn työn vai koulutuksen perusteella. Monessa yrityksessä tosin pitkäaikaiset pääluottamusmiehet kuten Kauhanen tai Linnea Helander olivat hilanneet työntekijöitä yksitellen ylöspäin ryhmittelyssä, kun taas Kotisaaressa luottamushenkilöt olivat vaihtuneet monta kertaa, eli yrityskohtaiset ryhmittelyt eivät ehkä vastanneet olemassa oleva ammattirakennetta.

Tilastot osoittivat muutamia muitakin kiinnostavia asioita. Naisten ja miesten palkkaero kasvoi suureksi niissä yrityksissä, joissa miespuolisten työntekijöiden osuus kaikista työntekijöistä oli pieni. Sen sijaan esimerkiksi Elannossa ja Kotisaaressa eroa ei ollut paljoakaan. Pienissä leipomoissa muutama mies teki yleensä parhaiten palkatut ja raskaat ammattityöt ja naiset olivat alemmissa palkkaryhmissä. Toinen hämmentävä tosiasia oli, että kussakin leipomossa sen palkkaryhmän ”liukumat” olivat suurimmat, missä luottamusmies itsekin työskenteli. Alueen luottamushenkilöitä pidettiin suuressa arvossa eikä heitä paljon arvosteltu oman edun ajamisesta, mutta ilmeisesti sittenkin oman työporukan ongelmat ja perustelut menivät parhaiten eteenpäin. Näistä palkkatilastoista vain yksi on säilynyt:

Alempien palkkaryhmien osuus oli osaston alueella suurempi kuin koko maassa. Tilastot vahvistivat työnantajien ja osaston aktiivien väittämän suuresta vaihtuvuudesta, eräässä yrityksessä sisääntuloryhmissä työskenteli jopa 50 prosenttia työntekijöistä. Keskimäärin kahden viimeisen vuoden aikana alueen leipomoihin tulleita (I ja II pr.) oli noin 25 % eli joka neljäs työntekijä oli uusi. Kyseinen tilasto kertoo, että alueen palkoissa oli keskimäärin noin 10 prosenttia paikallista lisää yrityskohtaisesti vaihdellen. Vuoden 1986 suuria ohjepalkkakorotuksia voidaankin tarkastella myös siitä näkökulmasta, että suuret helsinkiläisleipomot toimittivat tuotteitaan jo miltei koko maahan, kun kuljetus- ja säilyvyyspulmat oli ratkaistu. Tällöin sopimustasoa parempaa palkkaa maksavien suuryritysten kannatti hyväksyä sellaiset ohjepalkkakorotukset, jotka rokottivat kirjapalkkaa maksavia kilpailijoita muualla maassa.

Alueen keskimääräinen tuntipalkka syksyn 1986 korotusten jälkeen oli noin 29 mk, kun teollisuuden keskiansion arvioitiin olevan noin 34 mk. Jälkeenjääneisyys oli viiden markank luokkaa, *”tarvittiin siis vielä 850 mk kuukaudessa lisää”*, kertoi Ykköspulla-lehti.[284] Pääkaupunkilisän ja neljän vuoden lakkovalmiuden jälkeen ei tilanne ollut korjaantunut. Vaikka palkat olivat nousseet melko runsaastikin, ne olivat liukuneet muilla teollisuusaloilla vielä enemmän.

Helsingin suurimpien yritysten keskiansiotilastoa vuodelta 1986

Leipomo	Työntekijöitä	Keskipalkka mk, kk / t	1-3 pr:n osuus, %	3a leipureita	Taikinantekijöitä	Kondiittoreita
Karin Nyberg	49	4808 / 28.44	54%	20%	10%	10%
Kotisaari	216	4127 / 24.41	86%	4%	6%	3%
Paakkinen	87	4253 / 25.15	58%	19%	20%	
Fazer Herttoniemi	158	4897 / 28.97	32%	12%	25%	30%
Elanto	242	4880 / 28.87	57%	13%	15%	16%
Primula	101	4236 / 25.06	68%	10%	13%	11%
Eho	49	4612 / 27.28	62%	16%	20%	
Ekka	61	4701 / 27.81	66%	15%	15%	
Stella	31	4860 / 28.76	29%	29%	22%	19%
Fincatering	20	4774 / 28.24	55%	30%	15%	20%
Yhteensä	1014	4594 / 27.18	60%	13%	15%	12%
Työehtosopimuksen painotettu tuntipalkka		24.60 mk / t				

Elintae-lehti kertoi Elannon leipätehtaan työhuonekunnan kokouksesta otsikolla "Kovaa uhoa ja meininkiä". Pekka Luoma selvitti lakkovalmisteluja: "Työhuonekuntien kokouksissa tullaan tällä viikolla kirjoittamaan lakkokortit ja oletettavasti vedotaan vielä kerran työnantajiin. Lakkovartiointiin ilmoittautunut ennätysmäärä väkeä. (Kansan Arkisto)

Ammattiosasto oli tosin muuttanut tapaa, jolla mittasi jälkeenjääneisyyttä. Leipomon naisten keskiansiot olivat tosiasiassa jo ohittaneet valtakunnan tasolla teollisuuden naisten keskiansiot ja miehetkin lähestyivät teollisuuden miehiä. Jos tilastoon kuitenkin yhdistettiin miesten ja naisten lukumäärillä painotetut keskiansiot, jälkeenjääneisyys oli tuo 5 markkaa, koska naisten osuus oli suurempi leipomoissa kuin teollisuudessa yleensä. Liiton palkkasihteeri **Esko Grönlund** oli vihainen Ykkösen tekemästä uudesta vertailusta. Hänen mielestään liiton suuri saavutus oli, että leipomoalan naiset ja miehet olivat saavuttaneet koko teollisuuden naisten ja miesten valtakunnan tason. Ykköspulla perusteli asiaa sillä, että ei voitu hyväksyä sitä eriarvoisuutta, mikä oli naisten ja miesten palkoissa eikä tasa-arvo ollut suinkaan toteutunut.[285]

Ja taas alkoi

Työvoimapula alueella antoi mahdollisuuksia jatkaa palkkaliikehdintää. Parviaisen leipomosta kerrottiin sellaistakin, että uudet työntekijät katosivat jo ennen ruokatuntia ja heidän työvaatteensa löytyivät myöhemmin Keskuspuistosta. Ykköspulla kertoi, kuinka Mika Hakala soitti kuuteen työpaikkaan, joista jokaisesta hänelle tarjottiin työtä paremmalla palkalla, kuin hänen peruspalkkansa olisi ollut. Ammattiosastossa etsiskeltiin uudenlaisia kamppailumuotoja, pohdittiin toimintaa aikatyölisän puolesta. Aamutunti, eli sadalla prosentilla korotettu palkka maksettiin lain ja sopimuksen mukaan ennen kello kuutta tehdystä työstä. Osastossa pohdittiin, kannattaisiko vaatia aamutuntikorvausta myös ennen kello seitsemään tehdystä työstä. Erilaisten kikkojen avulla yritettiin löytää piilokorotuksia, koska valtakunnallisten työehtosopimusten virallisen tason ylittäminen oli vaikeaa.

Kentän paine, tupon kahleet ja Merihotellin kontrolli

Tupomekanismiin on haudattu paljon suomalaisen keskitetyn palkkapolitiikan ongelmia. Palkat liukuivat monilla vahvoilla aloilla, ja eriarvoisuus kasvoi niin alojen välillä kuin sisälläkin. Esimerkiksi Helsingin Kauppiaiden, Suomen Tupakan tai Suomen Sokerin palkkatasolla ei ollut edelleenkään paljon tekemistä sopimuspalkkojen kanssa. Kun yleinen palkankorotuslinja sovittiin valtakunnallisesti, sen oletettiin pitävän liittokohtaisissa neu-

Helsinkiläiset leipomotyöntekijät osoittivat solidaarisuutta lakkoileville virkamiehille viemällä heille leipävartaan Senaatintorilla pidettyyn mielenosoitukseen. Kuvassa Mika Hakala, Aila Vitikkala ja Teuvo Kauhanen.
(Pirjo Mailammi, Kansan Arkisto)

votteluissa. Työnantajaliitot sitoutuivat pysymään sovitulla linjalla ja myös päänavaajiksi suostuneet liitot vahtivat tupojen pitävyyttä. Merihotellissa istui aina lauma toimitsijoita odottamassa muiden liittojen neuvottelutuloksia. Liitot puolestaan etsivät keinoja piilottaa palkankorotuksia erilaisten lisien, ryhmittelymuutosten ja muiden tekstimääräysten avulla keskusjohdon ja kentän puristuksessa.

Suhteellisen hyvä työllisyystilanne Etelä-Suomessa loi kuitenkin paikalliselle liikehdinnälle mahdollisuuksia. Onkin selvää, että 1980-luvun suotuinen palkkakehitys oli paljolti kentän aktiivisuuden ansiota – työpaikkakohtainen liikehdintä ja ihmisten yleinen aktiivisuus painoivat yhteiskuntaa tasa-arvoisempaan suuntaan. Pelkät sopimuskorotukset eivät varmaankaan olisi turvanneet funktionaalisen tulonjaon säilymistä 1970-luvun tasolla. Helsingin Leipomotyöntekijäin hengästyttävä aktiivisuus ei ollut poikkeuksellista. Heidän palkkansa jäi jälkeen metallin, rakennuksen ja monen muuan alan palkoista.

Kyse on kuitenkin kiinnostava esimerkki alasta, jolla oli vuosisatainen ammattikuntainen liikehdinnän traditio ja itsepäisyyden periaate, mutta alan tuotantorakenne ja työntekijöiden ammattitaitovaatimukset olivat muuttuneet ja työntekijöiden neuvotteluasema oli aiempaa huonompi.

Kun leipomoalan palkkaliikehdintä oli keskittynyt erityisesti työehtosopimusten tason nostamiseen, se näkyi ohjepalkkojen tasossa. Ykköspulla julkaisi vertailun eri alojen ohjepalkoista syyskuulta 1987.

Työehtosopimusten takaama palkkojen vähimmäistaso oli todellakin parempi kuin monella muulla alalla. 1980-luvun suuntautuminen ohjepalkkojen nostamiseen auttoivat leipomotyöläisiä säilyttämään palkkatasonsa, kun lama vaimensi liukumaliikehdintää ja heikensi palkkatasoa monilla aloilla.

Eri alojen työehtosopimusten ohjepalkkoja syyskuu 1987 mk/tunti

Palkka-ryhmä	Ohjepalkka Leipomo	Metalli	Kenkä	Panimo	Liha
1.	23,38	21,23	20,06	21,72	21,89
2.	25,34	21,78	20,66	22,53	23,02
3.	26,41	22,88	21,58	22,93	24,23
4.	27,46	24,26	22,47	23,87	26,93
5.	31,22	25,89	23,49	25,26	
6.	32,78				

Ammattiosasto oli miltei jatkuvassa lakkovalmiudessa 1982–86. Tiedotustilaisuus HTY:n talolla. Osaston työntekijä Päivi Uljas selostaa. (Ammattiosaston kuva-arkisto)

Leipurin ammattitaidon ja -opin puolesta

Oppisopimuskoulutusta uudistettiin 1970-luvun lopulla, minkä jälkeen ammattiosastossa käsiteltiin koko 1980-luvun ajan oppisopimuskoulutuksen tasoa, koska oppisopimusoppilaiden saama oppi ei aina täyttänyt sovittuja normeja. Osasto käsitteli myös oppisopimuskurssien sisältöjä ja teki valituksen siitä, ettei oppilaille annettu lainkaan kemian tai fysiikan oppikirjoja. Kun oppisopimuskoulutusta oli uudistettu, tavoitteena oli, että oppisopimus mahdollistaisi jatko-opiskelut. Osastossa nähtiin, ettei ”muka-koulutus” vastannut koulutuksen tarpeita eikä oppilaiden etua.

Jo vuonna 1978 ammattiosaston kokoukseen osallistui Helsingin kaupungin oppisopimustoimiston koulutustarkastaja **Jouko Toivonen**, joka oli joutunut sovittelemaan ammattiosastosta tulevia valituksia. Toivosen mukaan oppisopimus on määräaikainen työsopimus ja opetus oli osa palkkaa. Toivonen korosti, että luottamusmiesten velvollisuus oli valvoa, että sopimuksen takaama oikeus oppiin myös toteutui.[286]

Ammattiopissa ja ammattikouluissa oli kasvamassa 1980-luvun loppupuolella myös tuleva ammattiyhdistysaktiivien porukka. **Anu Wallenius** etsiytyi Roihuvuoren 3-vuotiseen ammattikouluun, jossa jo järjesti omien sanojensa mukaan ”pienen kahakan”, kun kondiittorikoulutus ei vastannut sitä mitä oli luvattu. Anu kirjelmöi opetushallitukseen ja pienen painostuksen jälkeen opetus saatiinkin kuntoon.

Itsenäisyysleivos

Siegbert Sussmanin **(Sikke)** muisteli, että joskus 1970-luvun puolivälissä hänet valittiin konditorian luottamusmieheksi, *”josta me kisailtiin tasapäisesti monia vuosia **Hirvijärven** kanssa, joka oli demarien puolella ja hyvä ammattimies, ja kavereita oltiin, vaikka oltiin vastapuolina. Vois sanoa, että aatteen palo oli varmaan jotenkin suurempi kuin järjen palo”*.

Sikke muisteli, että *”mä voitin itsenäisyyspäivän leivos -kilpailun, johon osallistu paljon leipureita ympäri maata, josta palkintona mulle 4000 mk. Palkintotyö oli sellainen uutuus, jossa oli mustaherukkahillo, jonka mä tein aluksi itse. Leivos oli päällystetty marenkimuroilla, mikä kuvas Suomen talvea. Sitten oli mustaviinimarjan terttu siinä päällä, ja myös Suomen lippu siinä päällä. Elanto myi sitten aika kauan sitä leivosta, sitä pidettiin hyvänä, mutta aika suuritöinen. Siinä oli varmaan 15 ihmistä pitkän pöydän äärellä sitä leivosta sitten valmistamassa.”*

Sikke totesi, että Yrjölän Matti (konditorian esimies) tähän tuki ja kannusti, ja oli paljon kavereita siinä mukana ja harjoiteltiin nurkissa aika aktiivisesti.

Kilpailuja

Leipuriliiton taitokilpailut vetivät helsinkiläisiä puoleensa, sinne lähdettiin busseilla tapaamaan muita ammattilaisia ja haalimaan palkintoja. Vuoden 1985 loppukilpailussa oli televisiokin paikalla. Leipuri-lehdessä haastateltiin Marja Parvialaa.[287]

Taukoliikunta ja jauhopöly

Ammattiosaston Ykköspulla-lehti vieraili Kolmileivän leipomossa 1980 Metsälässä. Koska leipomo oli vanhassa rakennuksessa, jota ei oltu suunniteltu leipomiseen, ongelmia oli paljon, lattia oli liukas ja ainainen veto tuli sisään lastausovista, kun taas tulikuumat uunit hehkuttivat toisaalla.

Työntekijät kuitenkin selittivät, että pienissä leipomoissa ongelmat ovat vallan toisenlaisia kuin suurissa. Jos henki on hyvä, leipurit sietävät työsuojelun ongelmat saadessaan tehdä muuta kuin konetyötä.[288] Päivittäisten tilausten toimittaminen ajoissa kauppoihin olikin leipomoiden työpäivää määrittävä asia, ja kiireen keskellä työsuojelun vaatimat suoja- ja lisälaitteet jäivät äkkiä sivuun. Pölyävän jauhon keskellä sairastuttiin allergioihin, mutta alan machokulttuuri ja suojalaitteiden kehittymättömyys esti monia työntekijöitä käyttämästä suojaimia.

Lähes koko 1980-luvun ammattiosaston piirissä toimi eri yritysten työsuojeluvaltuutettujen kerho.

Vaikka useilla leipomotyöpaikoilla oli alettu noudattaa Marjatta Steniuksen Luhdan tehtaille määräämää kuumien työolojen tauotusta, nähtiin työsuojelukerhossa polttavana ongelmana kuitenkin sitovien normien puute.[289] Niinpä vuoden 1981 edustajakokoustavoitteissa osasto esitti vaatimukset siitä, että saataisiin lakisääteiset lämpö- ja melunormit elintarviketeollisuuteen, sekä myös vaatimukset siitä, että työnantajan tulisi kustantaa työntekijöille fysikaalinen hoito, hammashoito- ja työjalkineet. Työliikuntaseminaarit ja työsuojeluvaltuutettujen kokoukset vaativat kerta toisensa jälkeen, että taukoliikunta työnantajan ajalla saataisiin myös työehtosopimukseen. Vuosikymmenen loppupuolella ammattiosasto lähetti kirjelmän myös kylmätyöoloista kahdeksan leipomon johdolle.[290]

Jauhopölyt pois

Vuosikymmenen puolivälin jälkeen ammattikunnan huomio keskittyi jauhopölyongelmaan. Useimmilla ammattiosaston aktiiveilla itselläänkin alkoivat allergiat oireilla ja moni joutui vaihtamaan alaa tai ainakin siirtymään vähemmän pölyäviin työpisteisiin. Syksyllä 1986 ammattiosaston toimikunta valitsi työryhmän kokoamaan jauhopölyallergioista aineistoa.[291]

Osaston kokouksessa kävi luennoimassa Kuntoutussäätiön ylilääkäri **Vuokko Hupli** pölyongelmista, ja liitto maksoi Uljaksen ja toimikunnan jäsenen Pekka Luoman Tampereella pidettyyn seminaariin, joka käsitteli leipomoiden jauhopölyä.[292] Ammattiosaston työryhmään saatiin varsinaiseksi asiantuntijaksi mukaan Elannon leipätehtaan tekninen suunnittelija, **Pauli Saarinen**. Uljas toimitti ja **Seija Peltola** kuvitti osana osaston 100-vuotisjuhlan kampanjoita oppaan jauhopölyn torjunnasta. Aluesihteeri **Rudolf Lindblad** kehitti julkaisulle nimen ja "*Pienessä pölyssä*" vakiintuikin nopeasti sisäpiirivitsiksi.

Osaston muu toiminta

Pääkaupunkilisäkamppailun ja osaston satavuotisjuhlien aikoihin jäsenmäärä saavutti huippunsa eli 1 360 leipomotyöntekijää kuului osastoon. Liiton taloudellisella tuella osasto kykeni pitämään oman työntekijän nelipäiväisessä työviikossa koko kauden ajan. Puheenjohtajana toimi Teuvo Kauhanen, sihteerinä vuoteen 1986 Aila Vitikkala ja sen jälkeen **Anne Malminen**, taloudenhoitajana osaston työntekijä Päivi Uljas.

Säännöllisesti ilmestyvä Ykköspulla sitoi jäseniä lähemmäksi osastoa ja oli monella tavalla hauskuuttava julkaisu. Kun Seppo Hirvijärvi kuvitti lehden hienoilla piirustuksillaan, pieni ammattikunta arvaili, kehen osaston horoskoopin kuva ja pienet vihjeet liiallisesti ylityöstä tai hurmurin viikset viittasivat. Jäntevyyttä työpaikkojen toiminnan seuraamiseen lisäsivät luottamusmieskerho ja työsuojelu-

Eeva Sihvo ja Ulla Laine. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

kerho sekä työhuonekuntien kokoukset, jotka valitsivat luottamushenkilöt, esittivät edustajansa ammattiosaston toimikuntaan ja työehtosopimustavoitteisiin.

Osasto järjesti myös vuonna 1982 retken Petroskoihin ja muutamia virkistysretkiä Kirvesmiesten lomapaikkaan Timpurinrantaan. Yhdessä hankittu kesäviettopaikka Rysälä aiheutti paljon riitoja alueen ammattiosastojen välille. Se vuokrattiin ulos ja lopuksi myytiin pois. Eläkeläisille alettiin järjestää vuosittain retkiä yhdessä kirvesmiesten eläkeläisten kanssa Timpurinrantaan, ja retkille osallistui joka vuosi liki sata henkeä. Osaston aktiivit saivat työnantajilta palkallisen vapaapäivän ja yritysten lahjoitusten avulla valmistettiin tapahtumassa ruoka, ja osanottajat saivat isot paperikassilliset lahjoituksina saatuja leipomotuotteita kotiin vietäviksi.

Liiton 80-vuotisjuhlien yhteyteen 1985 järjestettiin kulttuurikilpailut. Ammattiosaston piirissä syntyi oma näytelmäkerho, joka kirjoitti ja harjoitteli näytelmän leipomon arjesta ja voittikin esityksellään näytelmäkilpailun. Muutaman vuoden ajan näytelmäharjoitukset olivat tärkeä osa toimintaa, kun melkein samalla porukalla tehtiin myös ammattiosaston 100-vuotisjuhlaan näytelmä. Näytelmäkerhon vetäjänä ja kirjoittajana ja ohjaajana toimi osaston palkattu työntekijä, mutta kerho sai apua mm. **Kristiina Halkolalta**. Näytelmien avulla pyrittiin paneutumaan arjen alistussuhteisiin.

Aluejärjestö perusti liiton kilpailuja varten oman *Seljanka-kuoron*, jota johtamaan

"Hyvä yhteishenki ja yksimieliset päätökset"

Ulla Laine, osaston sosialidemokraatteihin lukeutuva aktiivi muisteli seuraavaa:

"Helsingin leipomotyöväen ammattiosastoon liityin pian töihin tuloni jälkeen vuonna 1985. Luottamusmieheksi aloin saman tien, kun mua kysyttiin siinä vaiheessa, kun entinen luottamusmies oli jäänyt pois. Eevan (Sihvo) kanssa me alettiin sitten käydä ammattiosaston kokouksissa ja seuraamaan tarkemmin osaston ja liiton asioita muutenkin. Siihen aikaan osaston puheenjohtajana oli Kauhasen Teuvo. Hän piti paljon puheita ja lauloi, välillä vähän nuotin vierestäkin. Päätökset on sitten keskusteltu ja tehty hyvin yksimielisesti aina. Sillä lailla meillä on yksimielinen ja yhtenäinen osasto, jossa voi toimia eri lailla ajattelevat jäsenet yhteistyössä ilman riitelyä."

Alpo Hytönen kokosi legendaarisen jalkapallojoukkueen Vaasan kesäpäiville. Joukkue oli hyvin kansainvälinen, mukana mm algerialainen, namibialainen ja saksalainen osaston jäsen. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

palkattiin **Monna Kamu,** ja suurin osa leipomon aktiiveista lauloi kuorossa. Lisäksi moni aktiivi osallistui aluejärjestön käsityökerhon toimintaan, ja vieläkin aluejärjestön kokoushuoneen seinällä oleva hieno tilkkutaideteos on todisteena vuoden 1985 juhlien kulttuurikilpailusta.

Nuorisotoiminta virkistyi eriaikaisesti eri leipomoissa. **Alpo Hytönen** kokosi legendaarisen jalkapallojoukkueen Vaasan kesäpäiville. Joukkue oli hyvin kansainvälinen, siinä mm. pelasi algerialainen, namibialainen ja saksalainen jäsen. Nuori porukka tuli lähinnä vuosikymmenen alkuvuosina Elannon leipätehtaalta, mutta Fazerin Herttoniemen leipomosta mukana oli jo thriatlonisti **Kari Gerkman**. Muutamassa vuodessa sekä Kotisaaresta Mika Hakalan vetämänä että Fazerilta Kari Gerkmanin, **Seppo Lindenin ja Aki Hautojärven** innostamina alkoi tulla paljon nuoria mukaan osaston toimintaan. Vuosikymmenen loppuvaiheessa kävivät myös **Heli Lievo** ja **Sari Mynttinen** liittymässä liittoon ja siitä alkoi primulalaisten nuorten mukaantulo. Nuori Elannon leipuri **Hannu Siira** tunnusti Ykköspullan haastattelussa, että *"ryytyy yksitoikkoisuuteen"*.

Ammattiosaston 100-vuotisjuhliin 1988 tunnukseksi hyväksyttiin lause *"Kuninkaat kukistuu, valtakunnat vapisee, mutta leipuri leipoo vaan"*. **Leo Rannikko** teki juhlajulisteen, jossa näkyi HTY:n torni yöllä. Juhlien yhteyteen järjestettiin alueen kondiittorien hienoimpien kakkujen kuvanäyttely, lehdistötilaisuus, vastaanotto muille ammattiosastoille ja veljesjärjestöille sekä iltajuhla Kappelissa. Elannon johtajan **Ylermi Rungon** isoisä oli ollut osaston perustajajäseniä, niinpä Kappeli saatiin hyvin edullisesti.Juhlatapahtumiin saatiin lahjoituksina alueen leipomoista erikoiskakkuja. Elanto lahjoitti iltajuhlan kakut, jotka Seppo Hirvijärvi koristelu juhlajulisteen pohjalta. Lisäksi melkein jokainen alueen leipomoyrittäjä lahjoitti rahasumman juhlien järjestämistä varten. Osaston työntekijä kirjoitti osaston uuden historiikin. Juhla oli suuri menestys ja Ykköspullasta jouduttiin ottamaan uusi painos, koska lehti loppui kesken.

Juppivaalien tulos 1987 – käänne oikealle

SDP menetti yli 100 000 ääntä vuoden 1987 vaaleissa. SKDL:n kannatus oli vaihdellut 1970-luvulla 16,6 prosentista 18,9 prosenttiin, mutta laski koko 1980 luvun. Varsinainen romahdus tuli vuoden 1987 vaaleissa, kun puolue sai enää 9,4 prosenttia äänistä. SKDL:sta erotetut järjestöt ja kansanedustajat perustivat uuden puolueen, *Demokraattinen vaihto-*

Seppo Hirvijärvi valmisti osaston 100-vuotisjuhlaan kakun, jonka marsipaanikuorrutus esitti Leo Rannikon tekemää juhlajulistetta. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

ehto, joka sai 4,2 prosenttia äänistä. Vaalien jälkeen muodostettiin sinipunahallitus, joka istui koko vaalikauden. Otsikolla *"Juppimaan irvokas verouudistus"* Ykköspulla esitteli tulopoliittisen selvitystoimikunnan laskelma, jonka mukaan yli 350 000 mk vuodessa tienaavan käteen jäävä tulo lisääntyisi viidenneksellä. Palkansaaja, jonka vuositulot ovat 80 000–120 000 voittaisi noin 3 000 mk ja siitä alaspäin verot alkaisivat kiristyä. Aloite oli siirtymässä oikeistolle. Sosialidemokraatit olivat mukana toteuttamassa verouudistusta, ja suunniteltu uudistus jakoi myös SKDL:n kannattajien mielipiteitä.[293]

Iso jako alkoi?

Leipuri-lehti arvioi marraskuussa, että isojako oli alkanut. **Tapani Salomaa**, Kolmileivän omistaja, oli ostanut vuonna 1988 yhdeksän leipomoa Lapista. Hän kertoi Leipuri-lehdessä, että *"Vilppu Lakkapää tuli kysymään kiinnostaisiko minua sijoittaa Tukun osakkeista saamani rahat Lapissa oleviin leipomoihin."*[296] Joulukuussa 1988 Leipuri-lehti kuvasi kummallista ilmapiiriä.:

Näin iloisesti skoolaavat Marketta Keskinen, Aarno Lindström ja Sirkka Särkelä 100-vuotisjuhlassa. *(Ammattiosaston kuva-arkisto)*

> *"Menestyville ja kannattaville leipomoille on pitkin syksyä tehty tarjouksia. Niitä on tehty suoraan kyselemällä tai on käytetty välikätenä yrityskauppiasta tahi liikejuristia. Maamme suurin myllyalan yritys teki myös oman ratkaisunsa ja ryhtyi leipuriksi hankkimalla erään menestyksekkäimmistä ja koneistetuimmista piirakkaleipomoista omakseen. Jopa liha-alan jättiläisten piirissä tuntuu olevan kiinnostusta leipomista kohtaan. Omistajia on suorastaan painostettu myymään. Oudolta tuntuu sekin, että samalle ostajalle kelpaa kaikki kioskista kiertoarinauunileipomoon, joskin kerman kuoriminen päältä tuntuu olevan useimpien kyselijöiden ohjeena."*[297]

5.

”Leipomoväki pitänyt sittenkin pintansa”

– ammattiosasto sinnittelee laman ja saneerausten kynsissä (1989-2018)

5.

”Leipomoväki pitänyt sittenkin pintansa”

– Ammattiosasto sinnittelee laman ja saneerausten kynsissä (1989-2018)

Risto Uljas

Tässä luvussa seuraamme Helsingin Leipomo-osaston vaiheita 1980-luvun lopulta näihin aikoihin. Näitä vuosia leimaa kasinotalouden loppukiito, romahdus ja lamasyöksy, uusliberalismin esiinmarssi ja Suomen lännettäminen. Ay-liike kahlitaan euro-kuriin. Seuraa uusia kriisejä, joiden seurauksia kärsitään yhä.

Lama. keskittyminen ja kansainvälistyminen runtelevat leipomoelinkeinoa ja leiväntekijöitä raskaalla kädellä. Automatisointi ja muu tekninen kehitys keventää leipomotyön fyysistä kuormitusta, mutta lisää työstressiä.

Oikeistopaineissa Helsingin leipomotyöläiset käyvät sitkeää puolustustaistelua – ja leipovat leivät ja kaakut kaikelle kansalle, kuten ennenkin. Nyt se vain tehdään entistä vähemmällä väellä ja kovemmalla kiireellä.

Luvun loppuun on koottu katsaukset leipomoalan tekniseen kehityksen, työsuojelutoimintaan ja ammattiosaston sisäiseen elämään tällä historiikkimme loppujaksolla.

Kasvukaudelta lamasyöksyyn

1980-luvun viime vuosina Suomessa elettiin pitkän kasvukauden huippuvuosia ja samalla yhden kapitalistisen aikakauden loppua, vaikka ei sitä tietenkään silloin tiedetty. Työmailla ja leipurien ammattiosastossa huomio kiintyi entiseen tapaan kehnonlaiseksi koetun elintason puolustamiseen.

”Työväen kultaisten vuosien” viimeinen sopimus

Tammikuussa 1989 satavuotias Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto päätti käynnistää palkkaliikkeen, taas kerran. Kolmivuotinen työehtosopimus oli päättymässä, ja liitto oli vastikään hylännyt ns. vakautusratkaisun, jolla oli määrä turvata taas kerran kapitalistien voitot työväen kustannuksella.

Holkerin hallituksen prässäämä tulopoliittinen ratkaisu vuosille 1990–91 hyväksyttiin kuitenkin SAK:ssa, mutta natisten. Ensin valtuusto hylkäsi sen. Tästä nokkiinsa ottanut pj. Pertti Viinanen erosi, ja tilalle valittiin sihteeri **Lauri Ihalainen**. Tämän jälkeen samainen valtuusto hyväksyi ”Kallion tupon” pikkulisukkeilla siloteltuna.

Mutta SEL siis hylkäsi. Ammattiosastossa liittokohtaiseen tes-kierrokseen suuntauduttiin tosimielellä: leipomon palkkoja oli lopultakin nostettava lähemmäs teollisuuden keskitasoa. Olihan menossa voimakas nousukausi ja leipomoalalla vallitsi täystyöllisyys.

Tes-kierrosta vauhditettiin pitämällä työhuonekuntien kokoukset, viemällä työnanta-

jille perustelukirjelmät sekä levittämällä seinäjulisteita työpaikoille.

Ammattiosastojen yhteiskokouksessa leipomoalan tavoitteeksi hyväksyttiin 700 markan palkankorotus, jonka laskettiin puolittavan leipomopalkkojen jälkeenjääneisyyden. Lisäksi vaadittiin mm. 50 prosentin aamutuntikorvaus klo 6–7 tehdystä työstä.

Työvoimapulaa jo vuosia valitelleille työnantajille kerrottiin, että ammattityöväkeä kyllä löytyy, jos alan ansiotaso korjataan kilpailukykyiseksi.

Tällä kertaa SEL:n johto hyväksyi ammattiosastojen esitykset likimain sellaisenaan. Samalla liitto edellytti, että työnantajat sitoutuvat ansiotason jälkeenjääneisyyden poistamiseen kokonaan pitemmän tähtäimen kiinniottoohjelmalla.

Tes-neuvotteluissa ilmeni heti, että ilmapiiri oli muuttunut. Työnantajat esiintyivät nyt hyökkäävästi vaatien jyrkästi ns. työaikajoustojen toteuttamista. Työaikapykälien mitätöinti oli kuulunut kapitalistien ohjelmaan jo jonkin aikaa, ja Metalli oli avannut pään ”joustoille” edellisvuonna (1988). Tämä innosti myös elintarvikkeen isäntiä.

– *Tilanne on vakava, leipomoalaa uhkaa pekkas-päivien paloittelu ja joustavat työajat jopa 10 tuntiin päivässä ilman ylityökorvausta*, raportoi ammattiosaston varapj. Pekka Luoma. Hän osallistui neuvotteluihin liiton tes-neuvottelukunnan jäsenenä.

Toimikunta oli yksimielinen: ”*Se on sitten lakon paikka!*”. Samalla päätettiin pitää jälleen työhuonekuntien kokoukset ja tilata lakkokortit liitosta.

Koska neuvottelut eivät edenneet, SEL jätti varoituksen, jonka mukaan ylityökielto alkaa elintarvikkeessa maaliskuun alusta 1989 ja työtaistelu pari viikkoa myöhemmin. Lakkouhka kohdistui tärkeimpiin yrityksiin kaikilla elintarvikealoilla. Pj. **Sund** ilmoitti: ”*SEL tappelee lujaa, jos siihen pakotetaan.*”

Liitto rajasi elintärkeät elintarviketoimitukset lakon ulkopuolelle. Sen sijaan Elintarvikealan Työnantajaliitto ETTL julisti vastavetona työsulun, jonka oli määrä koskea kaikkia lakon ulkopuolisia yrityksiä. Julkisuudessa nostettiin propagandahälyä ruuan loppumisesta – ja tietysti ”lakon takia”, vaikka nimenomaan kapitalistien julistama sulku uhkasi elintärkeitä toimituksia.

1980–90 -lukujen leipomoalan ay-aktiiveja: Uudenmaan Leivän monivuotinen pääluottamusmies Pentti Laitinen, Elannon lähettämön luottamusnainen Marketta Keskinen ja Kolmileivän pääluottamusnainen Vieno Lumme (vas.).
(Ao:n kuva-arkisto)

Työväen kultaiset vuodet?

Lähes koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan työväenluokka oli pääpiirtein voimistunut ja parannellut elämäänsä – meillä ja maailmalla. Kapitalisti oli joutunut hyväksymään sosiaalisen kompromissin, jolla kasvua kanavoitiin työtätekeville sekä sosiaaliturvan ja julkisen sektorin kehittämiseen.

Vaikka kasvukautta rytmittivät kapitalistiset suhdannevaihtelut, niitä pyrittiin loiventamaan ns. keynesiläisen säätelypolitiikan keinoin sekä tulonsiirtojen avulla. Työväenluokan rooli kasvoi tuotannossa, ja sen tavoitteet laajenivat ulottuen myös kapitalistien isäntävallan alueelle, kun yritysdemokratiapyrkimykset nousivat esiin.

Tätä pitkän kasvun kautta historioitsijat alkoivat kutsua jälkikäteen ”työväen kultaisiksi vuosiksi”. Sen päättyessä työväenluokan osuus kansantulosta oli suurimmillaan, tuloerot pienimmillään ja julkinen sektori laajimmillaan. Tosin eivät nekään vuodet niin kultaisilta tuntuneet työväen arjessa.

Sen valmiimmaksi suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ei ehtinytkään. Mutta sitä ei voitu tietää vuonna 1989, kun leipomotyöläiset hyväksyivät nuristen kaksivuotisen työehtosopimuksensa.

Jupit mellastivat, mutta leipurit leipoivat. Leipurien Tieto- ja taitokilpailujn voittajat 1992: Elannon leipurit Marja Parviala (vas.), Raija Ojala, Irma Lumen-Nurminen ja Anneli Sosoi.
(Ao:n kuva-arkisto)

Helsingin Leipomo-osasto pani lakkovalmistelut ripeästi liikkeelle, ja väki oli hyvässä lakkovalmiudessa. Tilanne kuitenkin laukesi viime hetkillä, kun neuvottelijat hyväksyivät valtakunnansovittelija Teuvo Kallion kaksivuotisen sovintoesityksen.

Liittovaltuuston enemmistön mielestä sopimus oli olosuhteisiin nähden kohtuullinen. Saavutuksina mainittiin, että kapitalistien sitkeästi ajamat työaikajoustot torjuttiin ja työajan lyhennystä jatkettiin siten, että pekkasvapaat lisääntyivät kahdella päivällä.

Leipomon ohjepalkankorotukset olivat vuodelle 1989 reilut 300 mk/kk. Toiveet ansiotason peruskorjauksesta eivät vieläkään toteutuneet. Muuta elintarvikeväkeä ilahdutti se, että leipomotyöläisten kamppailema pääkaupunkilisä ulotettiin nyt kaikille SEL:n sopimusaloille (pääkaupunkiseudulla).

”*Sopimus tuli, mutta vaatimaton*”, kommentoi ao:n puheenjohtaja **Teuvo Kauhanen**. Kevätkokouksessa uutta sopimusta pidettiin kohtalaisena torjuntavoittona. Tupon korotuslinja oli 40 penniä tunnille, mikä SEL:n sopimuksissa sentään tuplattiin. Toisaalta muiden alojen urakkapalkkojen arveltiin nousevan edelleen sopimuskorotuksia enemmän.

Suunta vaihtuu työmarkkinoilla

Vuoden 1989 työehtosopimus oli leipomotyöläisten vuosisataisen sopimuskamppailun eräänlainen kulminaatiopiste – ”kultaisten vuosien” viimeinen sopimus. Rajut muutosvirrat olivat muuttamassa yhteiskunnallisia voimasuhteita, ja seuraava sopimuskamppailu käytiin tyystin muuttuneissa oloissa.

Merkkejä suunnanmuutoksesta oli toki ilmassa: oikeistoaalto oli noussussa, hallituksen painostus lisääntyi ja työnantajat kovensivat linjaansa.

Vuoden 1989 lopulla leipomoiden työllisyystilanne näytti kuitenkin hyvältä. ETL:n toimitusjohtaja **Pekka Hämäläinen** teroitti leipomoille: *”Öykkärin maineeseen päässyt yritys jää tulevaisuudessa työvoimaa vaille.”*

Talous ylikierroksilla, jupit juhlivat

Suomessa oli jatkunut poikkeuksellisen voimakas taloudellinen nousukausi koko 1980 -luvun, ja vuosikymmenen loppua kohti talous kiihdytettiin rajuille ylikierroksille valtaapitävien väärällä talouspolitiikalla.

Varsinainen keinottelubuumi aikaansaatiin raha- ja valuuttapolitiikan holtittomalla

liberalisoinnilla, jota Suomen Pankki toteutti kansainvälisten virtausten jäljissä. Pankit rahtasivat halpaa rahaa ulkomailta ja tyrkyttivät sitä valuuttaluottoina yrityksille ja keinottelijoille riittäviä vakuuksia vaatimatta. Siitä alkoi katteettoman velkakuplan paisuminen.

Velkarahaa törsättiin kerskakulutukseen, osakehuijauksiin sekä sijoituksiin ulkomaille. Keinotteluhysteria valtasi laajat piirit.

Valtion velkaantuminen oli aluksi vaatimatonta, mutta hallitus julisti sen kansankunnan pääongelmaksi ja syytti siitä syytöntä kansaa. Työläiset puolestaan pyrkivät pysymään kiinni leivänsyrjässä, mutta katselivat huolestuneina porvariston juhlintaa.

Marraskuussa 1989 pidetty SEL:n 14. edustajakokous hyväksyi julkilausuman *"Huonosti käy, jos tahti ei muutu"*.

Teuvo Kauhanen arvioi Ykköspullassa:

> *"Maamme velkaantuminen on lisääntynyt, kun yritykset ottavat halvalla lainaa ulkomailta... Mutta televisiossa harva se ilta joku johtava päällikkö valittaa, että kansalaiset viettävät ylenpalttisen runsaita kulutusjuhlia, jotka täytyy lopettaa. Miksi ei lopeteta yritysten lainanottoa? Taitaa taas olla kyse vanhasta tutusta: siirretään rahoja tavallisten ihmisten kukkaroista suuromistajien kukkaroon, minkä takia on nostettuja tavallisten ihmisten veroja ja tehty matalia palkkaratkaisuja."*

Oikeistokäänne

Uusliberaali käänne oli käynnistetty kapitalismin päämaissa 1980-luvun alussa, ja Suomessakin usliberaaleja uudistuksia ryhdyttiin toteuttamaan vaivihkaa sen jälkeen kun SDP reivasi linjaansa markkinahenkisemmäksi.

Suunta vankistui oikeiston vaalivoiton jälkeen 1987, jolloin muodostettiin kokoomuksen ja SDP:n varaan rakentunut **Harri Holkerin** (kok.) hallitus. Sen myötä suurpääoman puolue kokoomus pääsi suoraan hallitukseen pitkän paitsiokauden jälkeen.

Hallitus ajoi uusliberaalia ohjelmaa ja sen tueksi EEC-jäsenyyttä, jolla Suomi oli määrä sitoa läntiseen vapaakauppa-alueeseen ja myös poliittisesti sekä vähitellen sotilaallisestikin "läntiseen yhteisöön".

Elintarviketyöläiset näkivät vapaakauppahankkeet vaarallisiksi.

> *– Elintarvikealan uhkana on nykyhallituksen ja pääomapiirien pyrky lähemmäs EC-yhteisöä. Hallituksen politiikka lähtee siitä, että kaikki kaupan esteet puretaan. Se merkitsee samalla työelämän normien ja kansallisten määräysten yhdenmukaistamista sekä talous- ja muunkin politiikan harmonisointia. Tämä lisää työvoiman liikkumista ja kovenevaa kilpailua, mikä johtaa konkursseihin ja työehtojen heikennyksiin. Kyse on myös kansallisen itsenäisyyden tukahduttamisesta*, SEL:n puheenjohtaja Jarl Sund arvioi.[1]

Liitto vaati omavaraisen elintarvikehuollon ja kansallisen teollisuuden säilyttämistä. Leipomotyöläiset olivat samalla kannalla.

Ao torjuu jauhopölyä ja paneutuu työn sisältöön

Leipomotyöläiset jatkoivat 1990-luvun alkaessa ponnisteluja työsuojelun kehittämiseksi ja liittivät siihen uusina avauksina keskustelua työn sisällöstä ja työorganisaatioista.

Työväen kasvaneet vaatimukset olivat johtaneet työsuojelutoiminnan yleiseen viriämiseen 1970-luvulla. Toimintaa vauhditti uusi työsuojeluhallinto (1973), joka tuotti aktiivisesti selvityksiä, ohjeita ja normituksia turvallisuuskysymyksistä. Työpaikkatason toimintaa aktivoivat uudet työsuojeluvaltuutetut ja -toimikunnat. Myös yleiset asenteet kehittyivät työsuojelua arvostavaan suuntaan.

Työsuojeluperiaatteeksi vakiintui työnantajan vastuu: velvollisuus järjestää työpaikan olosuhteet sellaisiksi, ettei niistä aiheudu vaaraa työntekijäin terveydelle tai turvallisuudelle. Jos tämä ei onnistu rakenteellisin ratkaisuin, on haitat estettävä suojavälinein ja altistumista rajoittamalla. Tämä periaate kirjattiin myös työsuojelulainsäädäntöön.

Leipomoiden työsuojeluongelmiksi koettiin perinteisesti ergonomiset haitat: työn raskaus sekä työpaikan pölyisyys, kuumuus ja vetoisuus. Parannuksia tapahtui, mutta vaivalloisesti. Esim. säkkien ja muiden taakkojen nostolle työsuojeluviranomaiset antoivat vain suosituksia, ja jossain määrin niitä alettiin noudattaa leipomoalallakin. Sitovia normeja ei kuitenkaan saatu vahvistetuksi.

Sama koski työpaikan lämpötiloja, mutta Leipomo-osaston aloitteellisuuden seu-

rauksena alueen leipomoissa alettiin soveltaa muilla aloilla syntyneitä ennakkopäätöksiä. Taukonormiksi vakiintui 10 minuutin tauko tunnissa, jos työpaikan lämpötila nousi välille 28–33 astetta, ja 15 minuuttia lämpötilan noustessa sen yläpuolelle. Sekään ei ollut harvinaista leipomoissa kesähelteiden aikaan. Helletauot ”virallistettiin” vasta 2012, kun ne sisällytettiin liittojen väliseen kuuma-kylmätyöoppaaseen.

Jauhopölylle sen sijaan viranomaiset vahvistivat raja-arvon jo 1987, minkä jälkeen ammattiosasto pyrki ratkaisemaan leipomoiden ikiaikaiseksi sanotun vitsauksen aktiivisella kampanjalla. Ongelma osoittautui perin haasteelliseksi.

Työsuojeluvaltuutettu Raija Numminen esittelee pölynpoistoa taikinapadan kannesta Fazer Herttoniemessä (Ao:n kuva-arkisto)

Ammattiosasto käynnistää jauhopölykampanjan

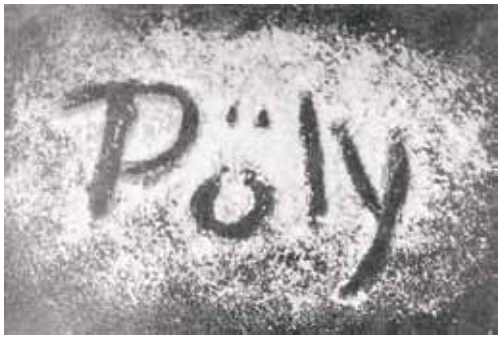

Italialainen lääkäri **Bernardino Ramazzini** kuvasi ”leipurin astman” jo vuonna 1700 ilmestyneessä kirjassaan, mutta 290 vuotta myöhemmin suomalaisissa leipomoissa jauho pöllysi yhä, ja siitä kärsivät lähes kaikki leipomotyöläiset. Nuha, tukkoisuus, silmien kirvely, kutina ja yskä olivat yleisiä. Moni menetti työkykynsä ja joutui vaihtamaan alaa, kun oireilu kehittyi krooniseksi allergiaksi, ihottumaksi tai astmaksi.

Vain harvoilla sairastuminen todettiin työperäiseksi ammattitaudiksi, jolloin vakuutusyhtiö korvasi koulutuskustannukset uuteen ammattiin. Tavallista kuitenkin oli, että oireet kärsittiin hiljaa tuhisten tai alaa vaihdettiin oma-aloitteisesti.

1980-luvulla työperäisiä hengitystiesairauksia esiintyi leipureilla ja kondiittoreilla eniten kaikista ammattiryhmistä. Jauhopölyn aiheuttamia ammattitauteja heillä vahvistettiin vuosittain yli 60 tapausta, vaikka ”viralliset” tapaukset muodostivat vain jäävuoren huipun.

Kun työsuojeluhallitus oli vahvistanut jauhopölyn pitoisuusarvon*, lainsäädäntö velvoitti työnantajan toimenpiteisiin altistumisen vähentämiseksi, jos pitoisuus ylittyi työpaikan ilmassa. Tätä velvoitetta ei leipomoissa noudatettu, sillä Työterveyslaitoksen tutkimuksen mukaan työilman pölyisyys ylitti haitalliseksi tiedetyn arvon useimmissa maamme leipomoista ja hetkellisesti kaikissa.

Ammattiosasto vaati toimenpiteitä ja edisti asiaa 1988 julkaistulla oppaallaan *Pienessä pölyssä, vai?*:

”Parhaimpiin tuloksiin pölyntorjunnassa päästään, jos asia otetaan huomioon jo alun alkaen leipomoita, konehankintoja ja työnkulkuja suunniteltaessa, mutta toimivia ratkaisuja on mahdollista rakentaa jälkikäteenkin. Joka tapauksessa jokaiseen leipomoon on räätälöitävä sen toimintaan ja rakenteeseen parhaiten sopivat ratkaisut, joilla vähennetään jauhopölyn syntymistä ja estetään sen leviäminen työtilassa”, ammattiosasto summasi.

Työnantajilta vaadittiin vakavaa paneutumista, tietojen hankintaa ja asennemuutosta: työturvallisuus tuli ymmärtää läpäiseväksi periaatteeksi, jota on toteutettava systemaat-

* Jauhopölyn haitalliseksi tunnetun pitoisuus- eli htp-arvo: 5 mg ilmakuutiota kohti 8 tunnin keskiarvona, lyhytaikaisesti 10 mg.

Kun jauhopölyä alettiin torjua 1980-luvun lopulta lähtien, huomio kiintyi aluksi kohdepoistoihin ja henkilökohtaisiin suojaimiin. Elannon työteknikko Pauli Saarinen ja suojainta kokeilemassa jauhovaraston nokkamies Pauli Peltola (yllä). Toisena "mannekiinina" Mika Kallinen (oik.). Nämä mallit eivät jääneet pysyvämpään käyttöön. (Ao:n kuva-arkisto)

tisesti. Onnistumisen edellytyksenä pidettiin leipomotyöläisten itsensä kuulemista ja heidän osallistumistaan remonttien, konehankintojen ja työjärjestelyjen suunnitteluun. Leipomoliikkeet haastettiin yhteistyöhön pölyhaitan torjumiseksi ja tiedon jakamiseksi omista kokemuksistaan.

Leipomo-osaston aloite herätti myönteistä mielenkiintoa, ja sen tiimoilta järjestettiin opintotilaisuuksia sekä yhteinen jauhopölyseminaari Helsingin Leipuriyhdistyksen ja Uudenmaan työsuojelupiirin kanssa. Keskustelujen tuloksena päästiin jonkinlaiseen yhteiseen näkemykseen ongelmasta ja ratkaisulinjoista. Käytännössäkin päästiin eteenpäin sellaisilla työpaikoilla, joilla työsuojeluvaltuutetut ja työläiset asiaa aktiivisesti ajoivat.

Elannossa eteenpäin

Yhtenä mallitalona toimi jälleen Elannon leipomo, jossa aloitettiin 1989 kolmivuotinen pölynpoisto-projekti. Hanketta ohjasi työryhmä, jonka asiantuntevana vetomiehenä toimi työteknikko **Pauli Saarinen** ja jäseninä työsuojeluvaltuutetut. Korjaustoimia toteutettiin ensi vaiheessa lukuisia, mutta työsuojeluvaltuutettu **Pertti Kanninen** ja varavaltuutettu **Alpo Hytönen** totesivat, että projekti eteni hitaanlaisesti:

– Ja yllättävän kiemuraisiksi nämäkin asiat saattavat mennä, kun leipomo on vanha ja kolmessa kerroksessa. Esim. pöly- ja lämpöratkaisut saattavat mennä ristiin, kuulosuojain estää hengityssuojaimen käytön, puhallin siirtää ongelman seinän taakse jnpp. Täytyy vain etsiä ja kokeilla...

Parin vuoden kuluttua ratkaisuja oli löydetty useaan kohteeseen, joista tärkeimpänä taikinapatojen uusi kansirakenne kohdepoistoineen. Alpo Hytönen kertoi ilman puhdistuneen taikinaparvella merkittävästi. Leipätehtaan johtaja **Veini Vuorikallas** puolestaan totesi, että vehkeet ovat hintansa väärtti, jos niillä ehkäistään yhdenkin ammattiallergian puhkeaminen.

Ekka uusi ilmanvaihdon

Ekka Oy:n uudessa leipomossa Vantaan Tammistossa voitiin keskittyä pölyntorjuntaan alusta alkaen. Ratkaisu perustui automaattisesti ohjattuun keskitettyyn yleisilmanvaih-

Laitosmies Paul Saari esittelee Ekkan ilmanvaihtojärjestelmää, joka perustui työtilojen kokonaisvaltaiseen ilmastointiin.
(Ao:n kuva-arkisto)

toon. Periaatteena oli, että raitisilma otettiin sisään lattialla sijaitsevista tulolaitteista ja pölyinen ilma poistui katossa kulkeviin poistoputkiin. Järjestelmään sisältyi sekä lämmön talteenotto että jäähdytys. Sen avulla voitiin hallita entistä paremmin myös lämpötiloja ja käyttää hyväksi leipomossa syntyvä hukkalämpö.

Ykköspullan haastattelemat leipomotyöläiset kertoivat ilmanvaihtojärjestelmän enimmäkseen raikastaneen ilman laatua. **Martta Hakola** kertoi selviytyvänsä kokonaan ilman allergialääkkeitä, kun entisessä talossa lääkäri suositteli alan vaihtoa.

Ammattiosastossa todettiin johtopäätöksenä, että jauhopölyn torjunnassa huomio kiintyykin osaratkaisujen ja suojainten sijasta ilmanvaihtojärjestelmään kokonaisuutena ja kohdepoistojen integrointiin sen osaksi..

Inhimillistä leipomotyötä? – Ao paneutuu työn sisältöön

Tekninen kehitys oli vähentänyt ihmistyön osuutta ja muuttanut työtehtävien sisältöä leipomoalallakin. Työn fyysinen kuormitus oli vähentynyt mutta henkinen lisääntynyt.

Työstressiä leipurityöläiset valittivat jo 1970-luvulla, ja 80-luvulla teollinen murros vauhditti keskustelua työelämän uudistamisesta. Virikkeitä saatiin maailmalta mm. erilaisista ryhmätyön muodoista. Puhuttiin itseohjautuvuudesta sekä joustavista työtehtävistä. Tiimien oli määrä lisätä sekä työn tehoa että mielekkyyttä.

Ahdistava arki innosti myös leipomotyöläisiä keskustelemaan työnsä sisällöstä. Ammattiosastossa katsottiin, että työintoa söi matala palkkaus, kiire, hankalat työajat sekä käskytys- ja kyttäystyylinen työnjohto.

Aihetta käsiteltiin 1980-luvun lopulla ammattiosaston kokouksissa ja viikonloppuseminaareissa. Ykköspulla kysyi: *”Eivätkö leipomotyöläisetkin voisi järjestää työnsä omatoimisesti ja itseohjautuvasti siten, että sujuvuuden, laadun kehittämisen ja työntekijäin tarpeet voitaisiin sovittaa yhteen?”*

Toki leipomoissakin oli jo kokeiltu mm. työnkiertoa, josta toivottiin lääkettä monien kokemaan työn yksitoikkoisuuteen. Kokemukset olivat ristiriitaisia, koska kierto saattoi lisätä ainakin isommissa leipomoissa juurettomuuden tunnetta eikä se kuitenkaan murtanut ammatti-/aputyöt -hierarkiaa. Pienleipomossa työn vaihtelu ja monitaitoisuus koettiin myönteisemmin.

Uudenmaan Leivässä oli työhön osallistuvana esimiehenä eräs omistajista, eikä muita työnjohtajia talossa ollutkaan: *”Työt tehdään itseohjautuvasti, vaikkei kukaan tällaisia sanoja ole käyttänyt. Hommat vaan tehdään ja vaihdellaan tarpeen vaatiessa. Ei siihen pomoja sen enempää tarvita. Onhan siinä työn kiertoakin...”*

Työhuonekunnan kokouksessa se ainoa esimies kattoi kahvit ja pullat kaikille.

Ammattiosaston *Kuka kähvelsi työn ilon?* -seminaarissa katsottiin vanhakantaisen työmaakomennon perustuvan vääristyneeseen työläiskuvaan. Jos ajatellaan, että työ on teki-

Sebastianin (Seppo Hirvijärvi) kommentti työnkierto -keskusteluun Ykköspullassa 1991.

jälleen vain vastenmielistä pakkoa pienen palkan eteen, työnjohtokin muodostuu pakolla johtamiseksi. Kuitenkin ammattityöläinen on vastuuntuntoinen ihminen, joka tuntee iloa osaamisestaan ja työnsä tuloksista. Tämän oivaltaminen asettaa johtotyön uudelleenarvion eteen: kahlinnan sijasta sen tulisi vapauttaa henkilöstön voimavarat mielekkääseen tekemiseen.

"Työläiset edellyttävät tulevaisuudessa oikeutta tulla kohdelluksi aikuisina, ajatus- ja järjestelykyisinä, vastuuntuntoisina ihmisinä, jotka haluavat valmistaa laatutuotteita tyydyttävissä työoloissa ", leipomoväen seminaari tiivisti.

1990-luvun lamavuosina irtisanomiset ja saneeraukset hiljensivät työelämän inhimillistäjät. Etualalle nousivat liike-elämän saarnamiehet, jotka manasivat kilpailukykyä työläisten selkänahasta. Myös puheet liukuhihnan katoamisesta osoittautuivat ennenaikaisiksi. Teollisesti toimivissa leipomoissa hihnaan ruuvattiin pikemmin lisää vauhtia.

Ykköspullassa arveltiin, että *"uudet työorganisaatiot" tähtäävät yhä yksipuolisemmin tuottavuuden nostamiseen, jos työntekijäin hiljainen tieto käytetään hyväksi ilman todellista osuttaa lisäponnistelun tuloksesta."* Tiimit näyttivät johtavan lisääntyvään kilpailuun, työehdoista tinkimiseen ja heikompien syrjäyttämiseen.

1990: Suomi syöstään lamaan

Vielä vuoden 1990 alkupuolella koneet kävivät kuumana, mutta loppukesällä suunta muuttui äkisti, kun rakentaminen ja vienti pysähtyivät kuin seinään.

Suomen taloushistorian syvin lama alkoi tavanomaisena suhdannetaantumana, mutta hallitus jyrkensi sitä politiikallaan rajusti. Kun "vahva markka" piti vientihinnat korkealla, vientiteollisuus menetti markkinansa. Kotimarkkinoille lamaannus levitettiin leikkaamalla ostovoimaa ja julkista kulutusta.

Alamäki kiihtyi syöksyksi, kun siihen yhdistyi keinottelutalouden vararikko ja neuvostokauppan hiipuminen. Ja taustalla mylläsi koko teollisen tuotantotavan ja taloudellisen maailmankartan murros.

Suomi vajosi kurimukseen, jonka kestoa ja syvyyttä voitiin vain arvailla.

Leipomotuotteiden kysyntään lama ei heti vaikuttanut, mutta vuoden 1990 lopulla leipomoidenkin odotukset muuttuivat huonompaan suuntaan. Osaston puheenjohtaja Teuvo Kauhanen totesi syksyn 1990 alkavan ikävin entein: *"Fazer uhkailee työvoiman vähennyksillä, ja lamasta ja supistuksista huhuillaan muuallakin. Monet yrityskaupat ja vähenevä myynti aiheuttavat nyt huolta."*

Syyskuussa ammattiosaston pöytäkirjaan kirjattiin tilanneraportti: *"Elannossa myynti vähentynyt, Kotisaaressa hiljaista, mutta porukasta pulaa, Ekka myös hiljentynyt joiltain osin, Fazer suunnittelee vähennyksiä seuraa-*

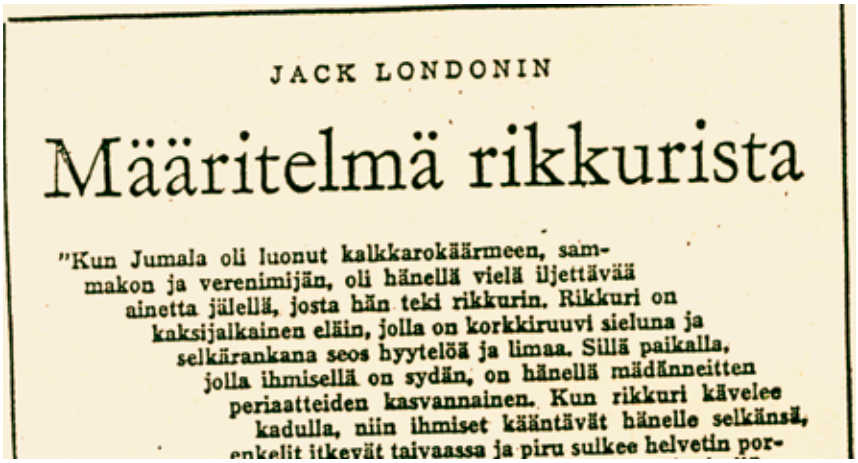

JACK LONDONIN

Määritelmä rikkurista

"Kun Jumala oli luonut kalkkarokäärmeen, sammakon ja verenimijän, oli hänellä vielä iljettävää ainetta jälellä, josta hän teki rikkurin. Rikkuri on kaksijalkainen eläin, jolla on korkkiruuvi sieluna ja selkärankana seos hyytelöä ja limaa. Sillä paikalla, jolla ihmisellä on sydän, on hänellä mädänneitten periaatteiden kasvannainen. Kun rikkuri kävelee kadulla, niin ihmiset kääntävät hänelle selkänsä, enkelit itkevät taivaassa ja piru sulkee helvetin por-

Ykköspullassa julkaistu Jack Londonin määritelmä rikkurista kuului lähes säännöllisesti ammattiosaston tesvirittelyihin 1980–90 -luvuilla.

van kolmen vuoden aikana ja ilmoittanut jo irtisanomisista, Primulassa ollut hiljaisempaa, nyt kiirettä, Finncateringilla hyvä tilanne, kun Finnair imee, hiljaista Mariassa ja Hovileipureissa, Ekkassa, Nybergillä ja Parviaisella uudet johtajat, joilta toivotaan parasta, odotetaan pahinta."

Alan työllisyyden arveltiin kuitenkin säilyvän kohtalaisena toistaiseksi. Ykköspulla julkaisi ohjeita työttömyysturvan hakemista varten "varmuuden vuoksi".

Voimassa olleiden työehtosopimusten ansiosta työssä olevien reaaliansiot nousivat vielä hieman vuoden 1990 aikana.

1991: Työehtosopimus lama-ajan linjoille

Elintarviketyöläisten liitto teki yhä omat sopimuksensa erillään SAK:n keskitetyistä ratkaisuista, ja ne olivat katkolla keväällä 1991.

Leipomotyöväen ao. katsoi, ettei lama ole syy luopua palkankorotuksista, varsinkin kun leipomoiden omistajat nautiskelivat edelleen taannoisista myyntivoitoistaan.* Perustavoite oli tuttu: ansiotason nostaminen lähemmäs teollisuuden keskitasoa. Sen tuli tapahtua ns. kytkysopimuksella.

Vaan ei sopimuksia saatu tälläkään kertaa ilman lakonuhkaa, sillä työnantajaliitto ETTL tarjosi pelkästään Kallion tupoa ja päälle työaikajoustoja. SEL antoi työtaisteluvaroituksen. Yli 60 suurta työpaikkaa koskevan lakon oli määrä alkaa toukokuussa.

Helsinkiläisleipomoista työtaisteluun valmistautuivat Elannon, Primulan ja Fazer-Kotisaaren leipomotyöläiset. Työnantajaliitto julisti vastavetona taas työsulun.

Lakko kuitenkin peruuntui – taas viime hetkillä – kun SEL:n liittovaltuusto hyväksyi valtakunnansovittelija Reinin sovintoesityksen äänin 25–7. Palkankorotukset jäivät kauas tavoitteista.

Kolmivuotinen sopimus (1991–93) toi vaatimattomia korotuksia vuodelle 1991, ja jatko oli määrä ratkaista sovintolautakunnassa muun teollisuuden ansiokehityksen pohjalta. Paljoa ei voitu odottaa, koska SAK:n johdolla linjaksi tuli, että palkkoja ei koroteta lainkaan, ja jo sovituistakin palkankorotuksista luovutaan.

Vuoden 1991 sopimus oli tasoltaan matala ja anniltaan laiha verrattuna aiempien vuosien työehtosopimuksiin. Suunta oli muuttunut myös työmarkkinoilla: sopimukset ohenivat ja työnantajat ajoivat läpi huononnuksia.

Leipuriliiton puheenjohtaja **Juhani Enkovaara** (Eho) viitoitti suuntaa: *"Perusongelmamme on sekä kapasiteetin että henkilöstön käytön tehottomuus... Kilpailukykyä kohentaaksemme meidän on ensinnäkin pidettävä työvoimakustannukset kurissa luopumalla palkankorotuksista ja työskentelemällä entistä ahkerammin. Toki muissakin kustannuksissa tulee säästää."*

Näillä asetuksilla mentiinkin sitten teskierroksia 2000-luvulle asti. Työnantajat vänkäsivät vuodesta toiseen palkka- ja työehtojen heikennyksiä sekä joustoja, ja leipomotyöläiset panivat yhtä sitkeästi hanttiin.

* Useat leipomoliikkeet olivat tehneet suuria myyntivoittoja myymällä kerralla Leipurien Tukun osakkeensa.

Uusliberalismin vyörytys

Leipomon tes-kierroksen aikana keväällä 1991 käytiin oikeistokäänteen sinetöineet eduskuntavaalit. Niiden tuloksena muodostettiin EVA:n ja STK:n suosittelema puhdas porvarihallitus pääministerinä **Esko Aho** (kesk.). Uuden ajan merkkinä SDP jätettiin sivuun hallituksesta, joka ryhtyi uusliberalismin kassaraksi Suomessa.

Hallitus julisti ensi töikseen ns. yhteiskuntasopimuksen, jolla oli määrä alentaa palkkoja, leikata sosiaaliturvaa ja kahlita ay-liikkeen toimintaoikeuksia. SEL:n puheenjohtajana juuri aloittanut **Ritva Savtschenko** tuomitsi *"Kepun voimin ja STK:n ehdoin tehdyn budjettiesityksen"* ja varoitti hallituksen tähtäävän myös ay-liikkeen alasajoon.

Saatanalliset säkeet

Laman ja oikeistohallituksen innoittamana STK ryhtyi ajamaan työehtojen yleistä heikentämistä ja koko työehtosopimusjärjestelmän romutusta. Työnantajajärjestön mukaan palkoista ja työajoista sopiminen tuli siirtää työpaikkatasolle "työnantajan ja työntekijäin väliseksi asiaksi".

Elokuussa 1991 julkistettuja STK:n "saatanallisia säkeitä" luettiin ay-järjestöissä tyrmistyneinä. Alkuunsa STK vaati palkkojen alentamista 5 prosenttia, lomarahojen poistoa ja vuosityöajan pidentämistä 50 tunnilla ilman palkkakompensaatiota. Lisäksi vaativat alennuksia työnantajamaksuihin, eläkemaksun siirtoa työntekijöille jne.

Ahon hallitus lisäsi löylyä täsmentämällä "säästöjen" tarkoittavan mm. työttömyys-, sairaus- ja toimeentuloturvan leikkauksia sekä työttömyyskassojen heikentämistä.

Ay-kenttä kuohui. Leipomo-osasto vaati "järeitä vastatoimia". Kentän paineessa SAK järjesti lokakuussa 1991 mielenosoituspäivän työllisyyden puolesta. Joukkokokoukseen Senaatintorilla osallistui yli 30 000 henkeä eri puolilta maata, mukana myös Helsingin leipomoväkeä lippuineen.

Julkisuudessa kiivailtiin, mutta kulissien takana SAK:n johto ja STK neuvottelivat melkoisen yhteisymmärryksen hengessä. Olihan sosdem johto hyväksynyt joukon oikeiston linjauksia – kuten julkistalouden leikkaukset, "työvoimakustannusten keventämisen", kaupan esteiden poistamisen ja EEC:hen liittymisen. Sopimusjärjestelmästä SAK kyllä piti kiinni, eivätkä kaikki kapitalistitkaan olleet valmiita siitä luopumaan, kun pelkäsivät "työmarkkinoiden villiintymistä". Samoin kysymys markan arvosta jakoi ay-liikettä kuten kapitalistejakin "vienti- ja kotimarkkinapuolueisiin".

SAK:n johtaja **Raimo Kantola** kertoo toimintapäivästä muistelmissaan: *"Yleislakon valmistelusta ei ollut kysymys, vaan paineiden purkamisesta nimenomaan ilman sitä."*[2]

Devalvaatioilla elintason alennus

Vielä marraskuussa 1991 pääministeri, presidentti ja Suomen Pankin pääjohtaja vakuuttivat, että Suomen markkaa ei devalvoida. Hyväuskoiset ottivat vielä lisää valuuttalainaa, vaikka korot olivat jo pilvissä.

Vientiteollisuus sen sijaan kiihdytti valuuttapakoa ja vaati sitten devalvaatiota sen katkaisemiseksi.

SAK:ta reivattiin oikealle

Pienipalkkaisille elintarviketyöläisille jäi paha maku kesällä 1991 pidetystä SAK:n 14. edustajakokouksesta. SEL:n edustajia harmitti varsinkin se, että juhlapuheitten jälkeen EY-jäsenyys hyväksyttiin liki ehdoitta pienten jäsenliittojen hätähuutoja kuulematta. Päätös runnottiin, vaikka SAK:n oman jäsenkyselyn mukaan jäsenyyttä kannatti vain 23 prosenttia jäsenistä.

Vähemmin äänin hyväksyttiin uudet säännöt, joihin sisältyi keskusjärjestön luonteen uudelleen määrittely. SAK määritteli nyt itsensä *"etu- ja painostusjärjestöksi sekä yhteiskunnalliseksi uudistusliikkeeksi"*, mutta ei enää osaksi työväenliikettä. Samaan henkeen periaateohjelmasta poistettiin tavoite tuotantovälineiden saattamisesta yhteiskunnalliseen omistukseen.

Näin ohjelmatasolla häivytettiin ay-liikkeen luokka- ja luokkataisteluluonnetta ja SAK:ta reivattiin lähemmäs wrightiläistä linjaa, josta maamme työväenliike oli irtisanoutunut Forssan kokouksessa 98 vuotta aikaisemmin.

SEL:n edustajat arvostelivat SAK:n kokouksessa myös johdon lepsuilua ja mukautumista tulopoliittiseen säätelyyn sekä jäsenistön sivuuttamista sopimustoiminnassa.

Mietteliääksi vetää. Ammattiosaston sihteeri Anne Malminen ja pj. Teuvo Kauhanen vuoden 1991 alun tunnelmissa. (Ao:n kuva-arkisto)

Hallitus pani SDP:n **Kalevi Sorsan** laatimaan tulopoliittisen sopimuksen, jolla varsinaisen devalvaation sijasta suoritettaisiin "sisäinen devalvaatio". Sen keskeisenä sisältönä oli palkkojen alentaminen ja työttömyysturvan leikkaaminen.

Vientiteollisuuden omistajat eivät hyväksynyt hanketta, vaan masinoivat lisäkierroksia valuuttapakoon. Ja lopulta valtion hoippuessa maksukyvyttömyyden partaalla SP ja hallitus taipuivat markan "pakkodevalvointiin", vaikka suomalaisyritysten vienti oli jo kääntynyt kasvu-uralle maailmantalouden elpyessä.

Markan arvo aleni kaikkiaan yli 40 prosenttia, mikä merkitsi suomalaisen kustannus- ja palkkatason vastaavaa alenemista ulkomaihin verrattuna.* Ja samalla tuontitavaroiden kallistumista.

Kun työvoimakuluja allennettiin muillakin toimin, täkäläiset tuotantokustannukset halpenivat yli 50 %.** Tämä siivitti viennin kiivaaksi, uutena kärkenä Nokia-vetoinen elektroniikkateollisuus.

Suomesta oli tehty halvan työvoiman maa, jossa vientiteollisuus kahmi voittoja, mutta palkkoja prässättiin alas ja kansaa kyykkyyn.

1991: SAK:n johto luopuu palkankorotuksista

Devalvaation jälkitunnelmissa runnattiin ns. Ihalaisen-Kahrin kaksivuotinen tulopoliittinen sopimus. Se hyväksytettiin liitoilla shokkihoitona yhden vuorokauden aikataululla.

Sopimus ei sisältänyt mitään hyvitystä tuontihintojen kallistumisesta eikä palkankorotuksia. Nimellispalkat siis jäädytettiin kahdeksi vuodeksi (1992–93), mikä merkitsi reaalipalkkojen alentamista. Tämä koski myös elintarvikkeen sopimuksia. Leipomo-osasto protestoi, mutta vastarinnan äänet hukkuivat lama-kuohuntaan.

Kauaskantoisena ratkaisuina STK ajoi läpi työeläkemaksun 3 prosentin siirron työnantajilta työntekijäin maksettavaksi sekä päätöksen tulevien eläkekustannusten jaosta tasan (kun tähän asti työnantajat maksoivat koko tel-maksun).

* Vajaa vuotta myöhemmin (syyskuu 1992) markka päästettiin kellumaan eli määräytymään vapaasti valuuttamarkkinoilla. Sen jälkeen markka oli halventunut yhteensä yli 40 prosenttia suhteessa ecuun ja Saksan markkaan.

** Yksikkökustannuksilla mitattu Suomen teollisuuden kilpailukyky oli parantunut n. 50 %. Pääosa tästä selittyi devalvaatiolla ja loput alennetuilla työvoimakustannuksilla.

Pörssipelit kansalaisten maksettavaksi

Devalvaatio vauhditti vientiä, mutta lisäsi kansalaisten ja yritysten velkataakkaa, kun valuuttaluotot kallistuivat rajusti. Kun samalla kasinotalouden kuplat puhkesivat, pankit ajautuivat kriisiin, joka oli pankkien itsensä aikaansaaman keinottelutalouden lopputulos.

Pankkikriisin selvittelyissä oikeistohallitus pumppasi yksityispankeille veronmaksajien rahaa, mutta pankit nylkivät asiakkaansa viimeiseen penniin ja paljon ylikin. Konkurssiaalto kaatoi yrityksiä. Ulosottomiehet putsasivat ihmisten koteja. Väkeä ajettiin maantielle, velkavankeuteen ja hirteen. Pakkohuutokaupoilla toteutettiin Suomen historian suurin varallisuuden uusjako köyhiltä rikkaille.

Samalla maamme pankki- ja yrityskenttä järjesteltiin uudelleen suurpääoman sisäpiirin johdolla.

Vuoden 1991 päättyessä työttömien virallinen luku ylitti 300 000, mutta todellinen työttömyys oli paljon suurempi. Kansantuote supistui kuusi prosenttia. Työssä olevien palkat oli jäädytetty. Oikeistohallitus kuristi kansaa säästö- ja leikkaustoimilla. Lehdissä julkaistiin taas pettuleivän reseptejä.

Elintarvikealoilla täystyöllisyys oli vaihtunut 12 prosentin työttömyyteen.

Lakkoliikehdintää kurjistamista vastaan

Kolmannen lamavuoden 1992 alkaessa Ahon-Viinasen hallitus tehtaili yhä uusia kurjistamissuunnitelmia ja nosti niiden läpiajamiseksi ”kriisitietoisuutta” eli kansan taivuttelua kontilleen.

Keväällä 1992 hallitus ja ay-liike ajautuivat taas törmäyskurssille, kun hallitus kävi uudestaan työttömyysturvan ja palkkatyöläisten lomarahojen kimppuun. Elintae kirjoitti: *”Nyt riittää kepitys – Vapusta vastalause! Hallituksen uusi kriisiohjelma esittää mm. työttömyyspäivärahojen alentamista, päivärahakauden lyhentämistä, työttömyyskassojen alasajoa sekä uutta työttömyysvakuutusmaksua palkkatyöläisille.”*

Työttömyysturvan ohella leikkauslistalla olivat lastenhoito, terveyspalvelut, vanhushuolto ja koulutus. Leipomotyöläiset vaativat jälleen ”järeitä vastatoimia”.

SAK:n valtuusto julisti vastalauseeksi toimintapäivän. Mielenosoituslakkoihin osallistui noin 350 000 työläistä. Lakkojen uhatessa laajeta hallitus luopui rujoimmista esityksistään, kun työmarkkinajohtajat lupasivat sopia keskenään lomarahojen leikkauksesta. Leipomoväki arvosteli taas ay-johtoa lehmänkaupasta.

SAK:n johdon tavoitteena ei ollut tälläkään kertaa hallituksen kaataminen, vaan *”paineiden purkaminen, jotta ei syntyisi tarvetta vielä voimakkaampaan esiintymiseen”*.[3]

1992: 700 000 työntekijää uhkaa yleislakolla

Vaan jo puolen vuoden kuluttua tunnelmat kiristyivät uudestaan, kun hallitus julkisti taas uusia leikkaussuunnitelmia. Tunnetuksi tuli valtiovarainministeriön budjettipäällikön nimiin pantu *”Sailaksen lista”*, joka muistutti häkellyttävästi STK:n saatanallisia säkeitä. Se muodostui epävirallisesti ohjelmaksi sosiaaliturvan ja peruspalvelujen alasajolle seuraaviksi vuosiksi.

Ahon hallitus sisällytti syksyn -93 budjettiesitykseensä useita kohtia Sailaksen listalta ja jatkoi sitä työläisten toimintaoikeuksien kavennuksilla. Lisäksi hallitus julisti, ettei politiikka kuulu työmarkkinajärjestöille, joten vastedes mm. sosiaaliturvaa ja työelämää koskevat lait valmistellaan ay-liikettä kuulematta.

Leipomotyöväen ammattiosasto tuomitsi hallituksen esitykset ja kehotti liittoa ja SAK:ta voimatoimiin, jotka myös purevat. Elintae kirjoitti:

> *”Ahon-Viinasen hallitus uhkaa viedä paitsi yleissitovuuden, myös lakko-oikeuden, työmarkkinavetoisesti sovitun työttömyysturvan ja järjestäytymisvapauden... Kenttä liikehtii jo valmiina yleislakkoonkin. Nyt ei kuitenkaan kiinnosta puolenpäivän marssit turuille ja toreille, vaan lakossa aiotaan olla niin kauan että tavoitteet on saavutettu. Vyöt kireälle, lakkokassoja kasvattamaan!”*

Samassa hengessä liikehtivät muidenkin alojen työläiset.

Ay-johtajien ”kolmen kopla”* kähmi jälleen ”rakentavan ratkaisun”, mutta pj. Iha-

* SAK, STTK ja Akava – TVK oli juuri mennyt konkurssiin.

laisen suosittelema neuvottelutulos hylättiin SAK:n valtuustossa. Valtuusto vaati hallitusta luopumaan perusturvan heikennyksistä ja ilmoitti: *"Myöskään järjestäytymisvapauteen, lakko-oikeuteen tai työehtosopimusten yleissitovuuteen ei sallita hallituksen sen enempää kuin työnantajienkaan kajota."*

Vakuudeksi SAK julisti maan historian suurimman yleislakon alkavan 26.11.1992 ellei hallitus peräänny. Lakkoon oli lähdössä 700 000 SAK:laisen lisäksi muutamia liittoja STTK:sta ja Opettajien Ammattijärjestö Akavasta.

Taas tuli tupo-veljille kiire. Ja niin lakko peruttiin, kun hallitus perui osan ns. säästölaeistaan. Leikkauksista luopumisen hallitus korvasi mm. palkansaajien raippaveron* korotuksella sekä yksilöllisen varhaiseläkkeen ikärajan nostolla 55:stä 58 vuoteen.

* Työntekijän työeläkemaksun ja työttömyysvakuutusmaksun vähentäminen sosiaalietuuksista.

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosasto oli mukana EEC:n vastaisessa kansanrintamassa. Elintarvikeväki pelkäsi ylikansallisten suuryritysten runtelevan kotimaista elintarviketeollisuuta, jos rajat avataan. (HKM)

Lisäksi hallitus pyörsi "vallanjako-oppinsa" ja lupasi valmistella tulevaisuudessa työelämää koskevat lakiesitykset kolmikantaisesti – siis SAK:nkin johtoa kuunnellen.

Vaikka hallitus näytti perääntyvän, se sai leikkauslinjaansa eteenpäin. Suurta yhteenottoa ei syntynyt, vaikka eräät ministerit ja vuorineuvokset yllyttivät STK:ta avoimeen hyökkäykseen. Hourupäiden mielissä väikkyi Englannin ay-liikkeen väkivaltainen murtaminen muutamia vuosia aikaisemmin. STK:n johto ymmärsi kuitenkin realiteetit, muisti edelliset yleislakot 1906, 1917 ja 1956 ja tyytyi vain tukemaan hallitusta "hiljaa katsomosta".

Melskeiden katveessa sovittiin, että Ihalaisen-Kahrin tupon toinenkin vuosi (1993) sujuu ilman palkankorotuksia. Yhdessä veronkorotusten kanssa se merkitsi palkkatyöläisten reaaliansioitten roimaa alennusta.

Vaikka vienti veti, Suomen bruttokansantuote supistui vielä 1992 runsaat 3 prosenttia, joten se oli pudonnut kahdessa vuodessa yli 10 prosenttia. Työnteko oli evätty virallisin luvuin jo 450 000:lta henkilöltä. Heistä yli 100 000 oli alle 25-vuotiaita nuoria.

EC-jäsenyys vetämään, "vuosisadan asekaupalla" Naton kainaloon

Levottomuutta lisäsivät integraatioratkaisut, joita hallitus kiirehti ulkopoliittisen tilanteen muututtua "otolliseksi". Neuvostoliitto oli hajonnut ja lakkautettu vuoden 1991 lopulla.

Suomi ilmoitti yksipuolisesti Pariisin rauhansopimuksen aserajoitusten ja liittoutumattomuuslausekkeen menettäneen merkityksensä. Välittömästi tämän jälkeen Ahon hallitus ja presidentti Koivisto junailivat Suomen jäsenanomuksen EC:lle. Pian katsottiin myös YYA-sopimus rauenneeksi.

Vakuudeksi eduskunnan enemmistö hyväksyi huhtikuussa 1992 huippukalliit hävittäjähankinnat USA:sta. Se tiesi Suomen kytkemistä Nato-yhteensopivaan sotilasjärjestelmään.**

** Suomen historian suurin asekauppa runnottiin läpi hallituspuolueiden (kepu, kokoomus, RKP ja SKL) äänillä. Hävittäjien hankintahinta oli reilut 9 miljardin markkaa, mikä kaksinkertaistui jatkossa - ja nousee yhä (2018) päivitysten ja lisävarustelujen seurauksena.

Leipomot saneerausmyllyssä

Kun EC-hankkeita viriteltiin 1980-luvun lopulla, elintarvikealojen yritykset suhtautuivat asiaan ristiriitaisesti. Maatalouden suojajärjestelyt turvasivat vielä kotimaista elintarviketuotantoa, ja pääosa leipätuotteistakin oli osittaisen tullisuojan piirissä. Pienet ja keskisuuret pelkäsivät jäävänsä ylikansallisen suurteollisuuden jalkoihin ilman tätä suojaa. Suuryritykset sen sijaan ajoivat EC:hen liittymistä uskoen pärjäävänsä myös ulkomailla.

Tuonnin osuus maamme elintarvikemarkkinoista oli 1980-luvulla viiden prosentin luokkaa. Vienti oli samaa luokkaa. Leipomotuotteina Suomeen tuotiin lähinnä pienehköjä määriä keksejä ja pakastetaikinaa Ruotsista.

Osa leipomoista uskoi säästyvänsä rajummalta tuontikilpailulta sen takia, että leivän tuoreusvaatimukset, makutottumukset ja vakiintuneet jakelukanavat suosivat kotimaista tuotantoa. Mutta teollisuuspiireissä pidettiin todennäköisenä, että seuraavan kymmenen vuoden aikana Eurooppaan syntyy suurleipomoita, jotka erikoistuvat harvojen tuotteiden tehovalmistukseen ja markkinointiin yhdeksi markkina-alueeksi muutetun maanosan mitassa.

– *EC:n tavoitteena on koko Euroopan käsittävä talous- ja tuotantoalue, koska kansallisvaltion koolla ei päästä samaan taloudelliseen tehokkuuteen ja tuottavuuteen kuin USA:ssa on päästy*, selitti Elintarviketeollisuusliiton toimitusjohtaja **Markku Pallari**.[4] Ulkomaisen hintakilpailun arveltiin alentavan hintoja ja olevan siksi kuluttajien edun mukaista.

Elintarvikealoille arvioitiin rakentuneen huomattavaa ylikapasiteettia takavuosina, kun ne toimivat tullisuojan turvissa ja kustannusten nousut hyvitettiin yrityksille automaattisesti. Nyt rajojen avautumiseen valmistautuvat suuryritykset käynnistivät toimialarationalisointeja, joilla pyrittiin tuotannon keskittämiseen ja tehostamiseen kansainvälisiä markkinoita silmällä pitäen.

Saneeraukset aloitettiin meijeriteollisuudessa 1988, kun Valio ryhtyi keskittämään maidonjalostustaan muutamiin suurmeijereihin. Lihanjalostuksen, myllyjen ja peruselintarviketeollisuuden arveltiin seuraavan perässä. Leipomoidenkaan ei uskottu jäävän rauhaan. Keksien ja näkkileivän valmistus oli jo keskittynyt muutaman suuryrityksen hallintaan sen jälkeen, kun ne olivat saaneet yötyöluvat. Samaa pelättiin tuoreleivän puolella. Karvaita kokemuksia oli saatu Ruotsissa, joissa leipomokenttää oli jo rusikoitu raskaalla kädellä.

Helsingin Leipomo-osasto vastusti rajojen avaamista ja vaati satsaamista korkeatasoiseen laatutuotantoon pitkien linjojen massatuotannon sijasta. Ao. ennakoi keväällä 1989:

> *”Yhteismarkkinoiden mukanaan tuoma uusi kilpailutilanne edellyttää yrityksiltä laadun parantamista ja monipuolistamista, mikä voi nojautua vain ammattitaitoiseen ja motivoituneeseen työvoimaan...”*

Mutta laatutoiminnan kehittäminen jäi sivuun, kun ahneus marssi esiin ja levottomuus levisi leipomokenttään. 1980-luvun lopulla liikkeitä alettiin myydä ja ostella vilkkaammin kuin miesmuistiin.

Pudotuspeli kiihtyy

Vuoden 1988 lopulla mieliä kiihdytti taistelu *Leipurien Tukun* (LT) omistuksesta. Leipurien Tukku oli leipomoliikkeiden omaksi tukkuliikkeekseen perustama yhtiö, joka oli kasvanut koneiden, laitteiden ja raaka-aineiden keskeiseksi välittäjäksi. Leipomoliikkeet omistivat edelleen sen osakkeet, joita nyt haalivat Leipuri-lehden mukaan ”epäystävälliset, ahneet ja saaliinhimoiset tahot”.

Leipuri-lehti kertoi Leipuriliiton vuosikokouksesta: *”Harvoin vuosikokouksessa on niin hiirenhiljaista kuin Joensuussa toimitusjohtaja Raimo Arvolan Leipurien Tukun valtausta ja osakkeiden kurssikehitystä koskeneen alustuksen aikana. Osallistujat alkoivat oitis laskelmoimaan, miten sijoittaa roponsa, kyseessä oli siis todella miljoonapuuha.”*

Tilanne laukesi sopimukseen, jolla lähes 600 leipomoliikettä myi osakkeensa KOP:n sijoitusyhtiö Sponsorille ja kuittasi myyntivoittona keskimäärin toista miljoonaa markkaa kukin. Esim. helsinkiläinen Primula (Väyryset) ja espoolainen Kolmileipä (Salomaa) nettosivat kerralla puolentoista vuoden liikevaihdon.

Leipomokapitalistit käyttivät sitten myyntivoittojaan kuka toisten yritysten osteluun,

Liukuhihnoja kiristettiin, kun leipomoiden kohtaloista käytiin rajua peliä kulissien takana 1990-luvun alkaessa. *(Fazerin kuva-arkisto)*

kuka kasinopeleihin, joku toimintansa kehittämiseen ja laajentamiseenkin. Miljoonat kilahtivat kassaan juuri tes-kierroksen 1989 alla, mutta leipomotyöläisten palkankorotuksiin ”ei ollut varaa”.

Vilkastuneiden leipomokauppojen arveltiin oireilevan laajempaakin myllerrystä. Toki leipomoteollisuudessa oli tapahtunut kapitalismin kehitykseen kuuluvaa keskittymistä ennenkin. Kun 1970-luvulla purettiin edellisellä vuosikymmenellä rakennettua ylikapasiteettia, leipomoiden lukumäärä supistui 10 liikkeen vuosivauhtia. Sen jälkeiset 15 vuotta koko maan leipomoiden luku pysyi sitkeästi noin 750:ssä.

Suurista leipomoista Fazer aloitti suunnitelmallisen laajenemisen jo 1970-luvulla ostamalla mm. Colombian ja Hildénin leipomot Helsingistä ja Oululaisen Lahdesta sekä perustamalla sen yhteyteen oman myllyn. 1980-luvun lopulla Fazer suuntautui jo määrätietoisesti valtakunnalliseksi konserniksi, joka operoi eri puolilta hankittujen ”satelliittileipomoiden” kautta.

Muidenkin suurten leipomoyritysten tiedettiin suunnittelevan ketjuuntumista, mutta markkinoilla hääri muitakin tahoja. Liikkeellä olivat ”haavin kanssa” ainakin pankkien sijoitusbulvaanit ja myllyt, jotka halusivat turvata menekin ja jatkojalostuspaikat omille tuotteilleen.

Hyvinkääläinen *Tuottajain Mylly* (Savela) oli rikkonut kirjoittamattoman lain tunkeutumalla leipomoiden reviirille jo 1980-luvulla ostamalla helsinkiläisen Marian Konditorian, vantaalaisen Ekkan (entisen Paakkisen), Seitsemän Sortin ja pari muuta leipomoa omalta toimialueeltaan. Lisäksi Savelan konserni perusti taikinatehtaan Hyvinkäälle.

Suurin mylly-yritys *Vaasan Mylly* osti puolestaan Joutsenolainen Oy:n, joka oli maan menestynein pakaste-piirakkaleipomo Imatralla. Taikina- ja pakastetehtailla arveltiin olevan myönteiset näkymät. Vaasan Mylly itse oli joutunut jo aiemmin Cultorin (alkujaan valtiollinen Suomen Sokeri) omistukseen.

Miljoonajako

Myymällä Leipurin Tukun osakkeensa vuodenvaihteessa 1989 rikastui yhteensä noin 600 leipomoliikettä sekä Leipuriliitto. Suurimpia myyntivoittoja tekivät: Primula 75 Mmk, Fazer 45, Eho 45, S. Leipuriliitto 45, Maino Savelan (Tuottajan Mylly) leipomorypäs 24, Kolmileipä 19, Linkosuo 15, Parviainen 13, Porin Leipä 11, Kotisaari 11, Tapiolan Leipomo 10,5 ja Leivon leipomo 7 Mmk.

Ihmettelyä leipomopiireissä herätti, kun vähävaraisena pidetty Kolmileivän omistaja **Salomaa** alkoi touhuta ostomarkkinoilla. Ostettuaan ensin *Lakkapää*-ketjun Lapista, 1989 laatuleipomona tunnetun helsinkiläisen *Karin Nybergin* ja vielä pari leipomoa Kanta-Hämeestä, *Kolmileivän* ryppääseen kuului 12 leipomoa eri puolilta maata. Niiden yhteinen liikevaihto ylitti kuusinkertaisesti sen oman liikevaihdon.

Pelin henki paljastui, kun Vaasan Mylly / Cultor osti Kolmileivän ja sen äsken haalimat leipomot. Vuoden 1990 puolella se hankki omistukseensa myös osuusliikkeiden muodostaman Meira-yhtiön leipomot sekä yhdessä Raisio-yhtymän kanssa Meiran mylly- ja margariiniteollisuuden. Näin pääosa osuustoiminnallisesta elintarviketeollisuudesta siirrettiin yksityiseen omistukseen. Leipomoalalla osuusliikkeenä jatkoi enää Elanto.

Jako kahteen

Kulissien takana käytiin kovaa peliä leipomoiden kohtalosta. SYP:n pääomaryhmässä suunniteltiin määräävän aseman hankkimista elintarviketeollisuudessa ja sen osana Cultorissa. Tarkoitus oli käynnistää leipomoiden suursaneeraus ja lähteä vasta sen jälkeen kansainvälistymään. Cultor valitsi kuitenkin pohjoismaiset omistusjärjestelyt, joiden yhteydessä yhtiön osaomistajaksi tuli tulevaisuutta enteillen ruotsalainen monialayhtiö Procordia.

Hankkimistaan leipomoista Cultor muodosti 1990 *Vaasan Leipomot Oy*:n, joka muodosti noin 40 paikallisleipomon ketjun. Sen markkinaosuus nousi noin 16 prosenttiin, joten se oli maan leipämarkkinoilla toiseksi suurin toimija ja jakeluverkostonsa laajuuden puolesta ykkönen.

Fazer puolestaan vahvisti asemiaan ostamalla mm. helsinkiläisen *Ingman-Kotisaaren* leipomotoiminnan, (jota Cultorkin havitteli), minkä jälkeen konsernin osuus maan leipämarkkinoista lähenteli 30 prosenttia. Kotisaaren ilmoitettiin jatkavan itsenäisenä leipomona ja henkilökunnan vanhoina työntekijöinä.

Näin maahan oli muodostunut 1990-luvun alkaessa kaksi voimakasta leipomokonsernia, jotka molemmat pyrkivät valtakunnallisiin markkinoihin ja toiminta-alueeseen, joka ulottui Helsingistä Utsjoelle. Sen ohella ne tähtäsivät laajenemiseen ulkomaille. Puristuksiin jääneistä keskisuurista leipomoista osa pyrki jakamaan kustannuksia ja kohentamaan kilpailuasemiaan muodostamalla löyhempiä yhteistoimintaryhmiä.

Cultor-kauppojen yhteydessä keskitettiin myös maamme sokeri-, margariini- ja myllyteollisuus siten, että sokeriin muodostui Sucros Oy:n (sittemmin Dansukcer) ja margariiniin Raision monopolit sekä myllytoimintaan oligopoli, kun Melian rinnalle jäi vain Fazerin ja Tuottajain Myllyn myllyt. Ruotsalaisen Procordia-konserni (pääomistajina Volvo ja Ruotsin valtio) hankki puolestaan määräävän aseman itse Cultorissa, ja siitä muodostettiin monialayritys, jonka toimialat ulottuivat rehuista ja leipomoista varastohyllyihin ja biokemialliseen tutkimustoimintaan.

Leipomotyöläiset seurasivat myllerrystä pahaa aavistellen, koska integraatio- ja keskittymiskehitys näytti olevan vasta alkutekijöissään.

Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisema Leipomoteollisuuden toimialakatsaus lisäsi levottomuutta. Sen mukaan ala oli joutunut murrokseen ja kärsi ylikapasiteetista sekä tehottomuudesta. Kilpailukyky oli vaatimaton, tuotekehitykseen oli panostettu heikosti ja jalostusaste jäi matalaksi. Leipomoiden yleiskustannukset olivat suuret ja niistä hallinto-, kunnossapito-, myynti-, markkinointi- ja mainoskulut olivat kilpailijamaitamme korkeammat. Taloudellinen tietous ja liikkeenjohtotaidot olivat puutteellisia. Kannattavuutta rasitti myös kallis yötyö.

Katsauksen mukaan kilpailun kiristyminen pakottaa suurempiin ja tehokkaampiin yksiköihin ja pienten sulautumiseen suurempiin. Puolivalmisteiden käytön ja myymäleipomoiden arvioitiin lisääntyvän.

Vuoden 1990 alkaessa Leipuriliiton toimitusjohtaja **Olli Kuhta** hälytti:

> *”Herätys perkele! Suuret muutokset myllläävät. Keskittyminen ja erilaiset yhteistyökuviot vaihtavat alaa... erikoistumista ja voimien yhdistämistä tapahtuu ristiin rastiin... Itsestäänselvyyksiä ei enää ole markkinoinnin, yritysrakenteen, kauppatapojen, hintojen, omistuksen kuin minkään muunkaan suhteen... Ken ei osaa lukea muutoksen merkkejä ja uudistua, huonosti käy...”*

Ikäviä uutisia uumoillaan. Osaston työntekijä Päivi Uljas ja aluesihteeri Kauko Autiosaari (oik.) juttusilla Fazerin Herttoniemen konditoriassa pääluottamusmies Aarno Lindströmin kanssa vuoden 1990-lopulla.
(Ao:n kuva-arkisto)

1991: Lama puree myös leipomoihin

Vuoden 1991 alusta talouslama alkoi purra myös elintarviketta. Nyt uutisoitiin konkursseja, fuusioita, lakkautuksia ja joukkoirtisanomisia. Lama näytti kiihdyttävän jo aloitettuja saneerauksia.

Helsingin leipomoväkeä satutti erityisesti Fazerin ilmoitus lopettaa kokonaan Herttoniemen leipomo-konditoriansa. Ammattiosasto piti virheenä laatuleipomon lopettamista maan suurimmalta kulutusalueelta: *"Pidämme myös koko elinkeinon menetyksenä sen arvostetun leipomokulttuurin häviämistä, joka oli syntynyt Hildenillä, Columbiassa ja Cofassa ja jota Fazer Herttoniemi oli jatkanut laadukkaalla tuotannollaan."*

Fazer näytti keskittyvän harvojen standardituotteiden linjavalmistukseen muutamissa suurleipomoissa eri puolilla maata. Tämä oli leipomotyöläisten mielestä väärä strategia.

Herttoniemen alasajo tapahtui vaiheittain, ja pääosa työnsä menettäneistä ohjattiin vielä yhtiön muihin töihin ja eläkkeelle.

Herttoniemen leipomon lopetuksen jälkeen Helsingin ammattiosaston piirissä oli Fazerin leipomotyöväkeä Kluuvin konditoriassa ja kotisaarelaiset leipomon lopettamiseen asti. Yhtiön Vantaan leipomon työntekijöillä oli oma ammattiosastonsa, SEL 135.

1991 leipätuotteiden kulutus aleni toista vuotta peräkkäin.* Luottamusmiehet ilmoittivat toiminnan hiljentyneen yleisesti. Ruokaleipää meni vielä kohtuullisesti, mutta kahvileivän ja varsinkin konditoriatuotteiden myynti oli hiipunut.

Ammattiosasto vetosi työnantajiin, että hiljaisempi aika käytettäisiin leipomotoiminnan kehittämiseen yhteistoimin. Laatutuotannon vaatiman ammattitaidon varmistamiseksi esitettiin henkilöstökoulutuksen lisäämistä.

Vastakaikua ei sanottavammin kuulunut, mutta asiaan aiottiin palata.

Leipuri-lehti kirjoitti: *"Lama-ajan oireilu näkyy leipomotoiminnankin hiljenemisenä... Paljon on jo ollut lomautuksia ja irtisanomisiakin. Useat ovat lopettaneet joko omasta toimestaan tai konkurssien kautta. Yhä useamman nimi esiintyy myös luottohäiriölistoilla."*

---

* 1991 kotimaiseen myyntiin toimitetun ruokaleivän valmistus oli supistunut 10 miljoonaa kiloa eli 4.7 %, kahvileivän yli 9 % ja konditoriatuotteiden yli 12 %.[5]

Perinteitä ja terveysvalistusta

Leipuriliitto ja sen yhteydessä toimiva *Leipätiedotus* yrittivät lisätä leivän kulutusta tiedostuskampanjoilla. Alettiin korostaa leivän terveellisyyttä ja leipäperinnettä, jotka arveltiin nouseviksi trendeiksi.

Samalla pakasteleivonnan todettiin lisääntyvän, vaikka siihen liittyi jatkuvasti ongelmia: tuotteita moitittiin kuivahkoiksi ja nopeasti vanheneviksi. Ammattiosasto varoitti automatisoidun pakasteleivonnan alentavan laatua ja vauhdittavan ammattitaidon hupenemista.

Käsityötaitoa pyrittiin vaalimaan jatkamalla mm. ammattitaitokilpailuja. Leipuriliiton 90-vuotiskilpailussa palkittiin Kotisaaren **Kari Tuiran** rukiinen juhlaleipä ja Fazer Vantaan **Siegbert Schussmanin** sydänleipä. Muissakin kilpailuissa menestynyt Tuira totesi, ettei perinteinen ammattitaito tahdo säilyä suurissa leipomoissa, joissa työt ovat kaventuneet ja yksipuolistuneet. Puutetta tulisi paikata ammatti- ja henkilöstökoulutuksella.

Se näytti kuitenkin olevan heikoissa kantimissa. Esim. Roihuvuoren ammattikoulun leipurinlinjoille oli vähän hakijoita. Kondiittorin ammattitutkintoon löytyi 1991 vain kuusi osallistujaa. Kaikki kyllä hyväksyttiin, samoin kuin seitsemän mestarintutkintoa.

1991: ”Liian kallista leipää”

Muun myllytyksen ohessa leipomoala joutui vastaamaan syytöksiin leivän kalleudesta. 1991 lööpeissä kysyttiin: *”Miksi Pohjolan Japanissa syödään maailman kalleinta leipää?”* Yleisönosastoissa lietsottiin ostolakkoa. Julkisuuteen vuodettiin tieto kuluttajaviranomaisten hintakartelliepäilyistä.

Selittämään joutuneet leipomokapitalistit eivät unohtaneet ”kohtuuttomia palkkakustannuksia”, mutta sysäsivät kuitenkin päävastuun nopeasti keskittyneen kaupan kontolle. Keskittyminen suurketjuiksi oli lisännyt kaupan neuvotteluvoimaa leipomoiden kilpaillessa verissä päin vuosisopimuksista. Kauppa lypsi leipomoilta yhä suurempia alennuksia, mutta ei siirtänyt alennusta myyntihintoihin. Leipomoilta vaadittiin myös lisäpanostuksia tuotteiden esillepanoon, esittelyyn ja mainontaan.

Mutta perää oli kartellisyytteilläkin, mikä ilmeni kuluttajaviranomaisten käsiinsä saamasta Leipuriliiton hintaohjekirjeestä, joita siis läheteltiin yhä.

Ykköspulla syytti leipomoliikkeitä lyhytnäköisestä rohmuamisesta ja oman pesän likaamisesta: *”Mihin on käytetty Leipurien Tukun osakkeista saadut miljoonat? Missä ovat alan ponnistelut tuotekehittelyn, tuotteiden laadun ja palvelutason kohottamiseksi? Entä kuluttajavalistus ja myyntikampanjat? Eikö leipomonomistajilla todellakaan ole muuta tarjota kuin hintojen nosto, raaka-aineiden huonontaminen ja työvoiman supistaminen? Leipomonomistajat, liittykää yhteen ja vaatikaa edes lämpimät leipäkuormat kauppoihin iltapäiviksi!”* [6]

Ammattiosasto selvensi hintakysymystä julkaisemalla tietoja Kuluttajaviraston hintarakennetutkimuksesta. Sen mukaan suomalaisen leivän hinnassa oli huomattavasti enemmän hallinto-, markkinointi-, kuljetus- ja kauppakustannuksia sekä veroja kuin saksalaisen. Suuret yleis- ja hallintokulut johtuivat leipomoiden liikkeenjohto-osaamisen puutteesta, johtoportaan pöhöstä sekä kaupan kahminnasta.

Leipomotyöläiset arvelivat hintahälyn palvelevan suuryritysten yötyö- ja integraatiopyrkimyksiä: luvattiinhan molempien laskevan hintoja. Ammattiosasto varoitti tämän johtavana ojasta allikkoon:

> *”Sen seurauksena me kaikki syömme pian hyvin suurten leipomoiden hyvin pitkillä linjoilla - ehkä kotimaassa, ehkä ulkomailla - tehtyjä tuotteita, pakattuna muovipussiin, leivottuna eilen, toissapäivänä tai toissaviikolla, yhtä, kahta ja kolmea lajia... kaupan keskusliikkeiden monopolihinnoittelun läpikäyneenä ja edelleen kalliina...”*

Julkisuuskohun seurauksena leipomoliikkeet laskivat leivän hintoja laiskanlaisesti, kun kauppakin tinki pienen osan palkkiostaan.

Toisen lamavuoden (1991) jälkeen täystyöllisyys oli vaihtunut elintarvikealoillakin 12 prosentin työttömyyteen. Tosin jo kymmenvuotiskaudella 1980–90 oli hävitetty yhteensä yli 8 000 työpaikkaa eli 17,5 % elintarvikkeen työpaikoista, joista valtaosa vuosikymmenen

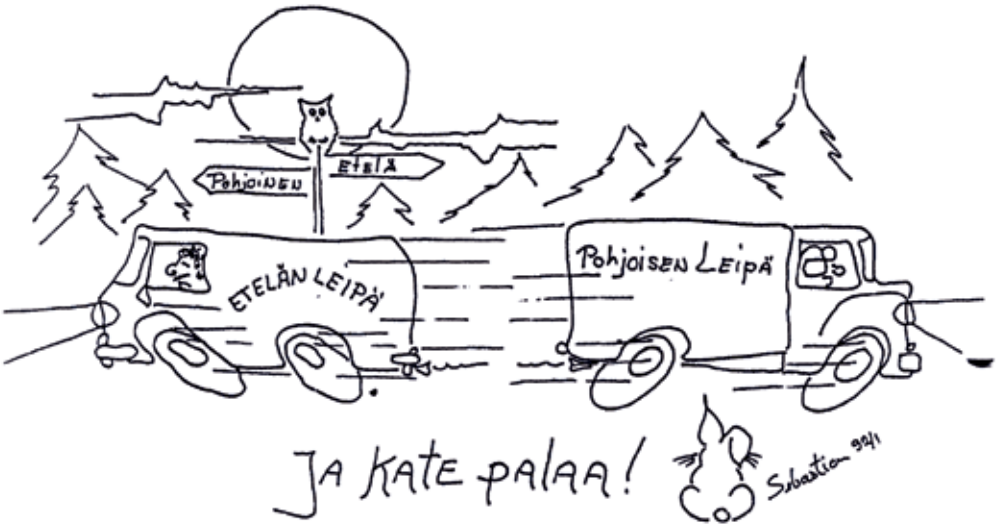

lopulla meijeri- ja liha-alojen saneerauksissa. Työttömyyttä ei kuitenkaan sanottavasti esiintynyt, kun saneeratut elintarviketyöläiset työllistyivät muille aloille. Nyt tämäkin tie oli tukossa koko maan kärvistellessä syvän laman kourissa.

Vapaakauppaan sopeutumisen arveltiin leikkaavan vielä 30–35 prosenttia alan työpaikoista vuosituhannen vaihteeseen mennessä.[7]

Irtisanomiskierre kiihtyy

Ammattiosaston toimikunnassa kuultiin säännöllisesti tilannekatsaukset työpaikoilta, ja vuoden 1991 lopulla ne muuttuivat sävyltään synkiksi. Alkuvuodesta 1992 kuultiin lisää ikäviä uutisia: Mariassa irtisanottu 9, Ekkassa 22 ja Hovileipureissa 16. Kotisaari ilmoittaa irtisanovansa 32 työläistä ja lopettavansa kokonaan konditorian. Ehossa ja Primulassa hiljaista, samoin Elannossa, ja keväästäkin odotettiin vaikeaa. Muissa taloissa ruoka- ja kahvileivän tilanne oli olosuhteisiin nähden kohtuullinen, mutta konditorioissa tuotanto oli tippunut kauttaaltaan noin 30 prosenttia.

Ammattiosaston pj:ksi äskettäin valittu Pekka Luoma kirjoitti Ykköspullassa:

> *”Tuhlauksen, kasinopelien ja virheinvestointien seurauksena on kansantaloutemme huonossa kunnossa, ja taas ovat johtavat miehet hakemassa tavallista kansaa virheidensä maksumiehiksi... Seurauksena on jo saatu työttömiä leipomoalallekin, vaikka ei ainakaan vielä kynnetä yhtä syvällä kuin useammilla muilla aloilla. Kiperänä kysymyksenä on, kuinka saadaan kuluttaja syömään tuoretta kotimaista leipää... Koska meidän kaikkien leipä on kiinni alan menestyksestä, on koko jäsenistön syytä huolehtia tuotteiden laadusta ja toimitusvarmuudesta.”*

Laman ja korkeana pidetyn hinnan takia leivän myynti oli laskussa. Kansalaisten ostokyky aleni ja kotileivonta lisääntyi. Samalla oli käynnissä pudotuspeli, jossa leipomot kilpailivat toisiaan hengiltä. Näytti siltä, että leipomoala oli ajautumassa ennen näkemättömään kriisiin.

Harvojen leipomoiden maa

Leipomoyrittäjien messumatkailu jatkui lamasta huolimatta. Saksassa ihmeteltiin uutuustuotteiden tulvaa ja koneellistumisen jatkuvaa kehitystä, Ranskassa pienleipomoiden ja konditorioiden elinvoimaisuutta. Ranskassa toimi noin 35 000 leipomo-konditoriaa, jotka työllistivät 115 000 työntekijää. Leipomotiheys oli yksi leipomo 1 600 asukasta kohti, kun suhdeluku oli Suomessa 1/8000.

Saksalainen leipomonjohtaja odotti Länsi-Euroopan integraation muodostavan kohta 350 miljoonan kuluttajan sisämarkkinat, liikevaihdoltaan yhteensä 54 miljardia Saksan markkaa. Alueen leipomoiden yhteismääräksi laskettiin noin 130 000, mutta sen odotettiin hupenevan nopeasti alan keskittymisen jatkuessa ja vapaakaupan lisääntyessä.

Osasto käynnistää työttömien toiminnan

Heti kun ensimmäiset työttömät olivat ilmaantuneet Helsingin leipomo-osastoon Fazer Herttoniemestä syksyllä 1991, ammattiosasto ryhtyi järjestämään työttömien toimintaa, jonka toivottiin tukevan ja virkistävän työnsä menettäneitä työtovereita. Pääkaupungin elintarvikeosastojen yhteishankkeena muodostettiin työttömien toimikunta, joka alkoi järjestää tapaamisia kahvi- ja rokkatarjoilun merkeissä aluejärjestön tiloissa. Nämä maanantai-tapaamiset vakiintuivat *Kahvila-Pääskyn* nimellä.

Työkavereitten tapaaminen ja kuulumisten vaihto toi mukavaa piristystä harmaansävyiseen arkeen. Vitsejä veisteltiin kuten ennen linjalla ja padan äärellä.

Pääskyn työttömät myös kokosívat ja nitoivat vuosikausia Ykköspullat ja osallistuivat tavattoman uutterasti osaston ja aluejärjestön postitus- ja muihin talkoisiin. Leipomo-osasto tuki työttömien toimintaa taloudellisesti, ja luottamusmiehet keräsivät elintarvikkeita omilta yrityksiltään.

Pääskyn tehtäväksi tuli neuvonta työttömyysturva-asioissa, mutta vireille pantiin myös työttömien harrastustoimintaa: risteilyjä, retkeily- ja kuntoilutapahtumia, lounaita, kursseja, lomatoimintaa…

Työttömyyden pitkittyessä yhä tärkeämmäksi muodostui työtilaisuuksien kartoittaminen ja välittäminen omille työttömille.

Leipomotyöntekijäin aloitteesta perustettiin myös laajapohjainen *Kaveria ei jätetä* -liike, johonliittyi runsaasti mm. pääkaupunkiseudun ammattiosastoja. Sen lähetystöt ahdistivat päättäjiä ja kiersivät eduskuntaa sitkeästi vuodesta toiseen. Pääviesti oli: työttömien toimeentuloa ei saa heikentää, he ovat systeemin uhreja, joille tulee taata riittävä ja kunniallinen toimeentulo!

Osasto haastaa työnantajat henkiinjäämistalkoisiin

Ammattiosastossa jatkettiin alan selviytymismahdollisuuksien selvittelyä, ja keväällä 1992 julkaistiin *"Esitys leipomoalan tulevaisuuden turvaamiseksi"*. Se oli laadittu yhdessä Turun leipomo-osaston kanssa, ja osoitettu haasteeksi alan työnantajille ja Leipuriliitolle.

Leipomo-osaston aloitteesta perustettu "Kaveria ei jätetä" -liike kokosi laajalti ammattiosastoja ja tytöttömien järjestöjä.

Esityksessä arvosteltiin hallinto- ja markkinointikulujen paisuttamista henkilöstöön panostamisen sijasta. Työnantajien sanottiin erehtyvän, jos he pyrkivät ratkomaan menekkiongelmia vanhoilla resepteillä, polkemalla palkka- ja työehtoja sekä tinkimällä laadusta. Sen tien päässä häämötti kehno tavara, laskeva menekki sekä yrityskuolema.

Ripityksen jälkeen ammattiosastot esittivät 11-kohtaisen kehitysohjelman ja tiivistivät linjakseen painopisteen siirtämisen tuotteeseen ja sen tekijään. Menekin lisääminen oli elinehto, mutta se saattoi tapahtua vain tuotteiden laatua ja tarjontaa sekä toiminnan taloudellisuutta parantamalla. Siihen päästiin vain motivoituneen ja ammattitaitoisen henkilöstön voimin. Työllisyyden ohella haluttiin edistää leipomotoiminnan positiivisia vaikutuksia yhteiskuntaan, terveyteen ja ympäristöön.

Ammattiosastot ilmoittivat olevansa valmiit yhteistyöhön myös kustannussäästöjen aikaansaamiseksi. Turhia kuluja on karsittava, mutta vältettävä työilmapiirin pilaaminen irtisanomisilla tai polkemalla työehtoja.

Leipomoteollisuutta kehotettiin myötäilyn sijasta vastustamaan EU-jäsenyyttä, sillä rajojen aukeamisen nähtiin lisäävän leipomotuotteiden tuontia ja leikkaavan kotimaista tuotantoa.

Lopuksi ammattiosastot haastoivat alan työnantajat vakavaan keskusteluun sekä laatimaan yhdessä henkilöstön kanssa konkreettisen *selviytymisstrategian*, kukin yritys omansa. Hiljaista kevättä tuli käyttää tällaisen kehitysohjelman valmisteluun ja joka tapauksessa

Helsingin ja Turun leipomo-osastojen seminaari, jossa viimeisteltiin ehdotukset saneerausten silpoman leipomoelinkeinon turvaamiseksi. (Ao:n kuva-arkisto)

työntekijäin koulutukseen ja tuotekehittelyyn. Leipuriliitolle esitettiin, että se suosittelee jäsenyrityksilleen henkiinjäämiskeskustelujen aloittamista henkilöstön kanssa.

Leipomotyöläiset olivat valmiit ottamaan vastuuta yritysten ja alan elinkelpoisuuden turvaamisesta. Haaste oli vaativa, koska leipomonomistajien perinteinen toimintakulttuuri

Leipomoiden kehitysohjelma

1) hallinto- ja markkinointikulujen vähentäminen ja jakaminen leipomoiden yhteistyöllä,

2) työorganisaatioiden kehittäminen siten, että päätekijäksi asetetaan tuotantopuolen monitaitoinen ja omatoiminen ammattityövoima, joka takaa tuotannon korkean laadun, sujuvuuden ja palvelutason. Henkilöstöä kannustetaan purkamalla hierarkioita ja ohentamalla työorganisaatioita työntekijäin itseohjautuvan ryhmätyön avulla,

3) jo kone- ja laitehankintojen, tuotantotilojen sekä remonttien suunnitteluvaiheessa turvaudutaan henkilöstön asiantuntemukseen, ja ne toteutetaan käyttäjien myötävaikutuksella,

4) panostusta tuotesuunnitteluun valikoimien laajentamiseksi ja monipuolistamiseksi, lama-aikana tyyliin "hyvää ja edullista". Tueksi hankitaan t&k-rahoitusta, lisätään leipomoiden yhteistyötä ja luodaan kannustava ilmapiiri henkilöstön osallistumiselle tuotteiden ideointiin ja kehittelyyn,

5) tuotteiden laadun kohentamiseksi peruttava raaka-aineiden ja valmistusmenetelmien heikentämiset,

6) kuluttajahintojen alentaminen kaupan ylisuurta osuutta leikkaamalla – leipomot yhteistyöhön myyntipalkkioiden ja tukkuportaan kauttalaskutuksen keventämiseksi sekä suoramyynnin ja julkisten myyntikanavien kehittämiseksi,

7) tarjonnan painopiste pakkaamattomaan tuoreeseen leipään ja iltapäivätoimituksiin, mikä vaatii toimenpiteitä kaupan suuntaan, ja mm. kuljetusyhteistyötä,

8) yötyön vähentäminen pienleipomoiden elinmahdollisuuksien turvaamiseksi,

9) kuluttajavalistusta ja myyntikampanjoita alan yhteisvoimin,

10) leivän arvonlisäveron poistamiseksi yhteisiä toimenpiteitä valtiovaltaan päin, ja

11) aktiivista vienninedistämistä (muillekin tuotteille kuin näkkileipä ja keksit).

Helsingin ja Turun leipomotyöläisten ammattiosastot 1991

erotteli tiukasti ”firman asiat” isäntävallan piiriin ilman palkollisten puheoikeutta.

Ammattiosastojen aloite näytti saavan vastakaikua Leipuriliitossa. Leipuri-lehden mukaan;

> *”Huoli työpaikkojen säilymisestä ja yrittäjyyden edellytyksistä kulkee nyt käsi kädessä... Helsingin ja Turun ammattiosastoilta on saatu yhteinen rakentava ja myönteinen kannanotto.. josta paistaa läpi harkinta ja vankka leipomoalan kokemus... Elämme nyt henkiinjäämiskurssien aikaa... Kun työntekijäjärjestö avoimesti ehdottaa yhteiseen neuvottelupöytään asettumista... on viisautta suhtautua asiaan ennakkoluulottomasti, vakavasti ja tuloksiin pyrkien. Sama koskee alueellisia yhteydenpitoja, joita tultaneen syksyn kuluessa esittämään.”*

Ammattiosastossa todettiin aloitteen vastaanotto asialliseksi työnantajien ”ylätasolla”, mutta arkitodellisuus oli ikävästi toisen näköistä: ”*Arvostavan yhteistyöhengen sijaan työnantajat tuntuvat käyttävän lamaa hyväksi säikytelläkseen työväkeä.*”

Yhteistyöaloitetta pyrittiin edistämään paikallisilla keskustelutilaisuuksilla ja liittotason seminaarilla. Mukana oli vaikuttajahenkilöitä sekä työntekijä- että työnantajaliitoista.

Sen jälkeen kehittämisyhteistyöhön ei kuitenkaan enää palattu. Työläisten kuuleminen tasavertaisena osapuolena lienee ollut liian radikaali ajatus vanhakantaisille leipomoisännille. Jonkinlainen turhautuminen kuulsi myös Olli Kuhtan pääkirjoituksissa Leipurissa. Otsikolla ”*Veret seisauttavia asenteita*” hän moitti työnantajia jähmeistä asenteista, lyhytnäköisestä itseriittoisuudesta, taitamattomasta liikkeenjohdosta sekä vääristä tilannearvioista ja strategioista.

Liiton jäsenkyselyssä leipomoliikkeet näet ilmoittivat vastaavansa menekin laskuun laajentamalla asiakaskuntaansa. Sehän tarkoitti vain leipomoyrittäjien keskinäisen kilpailun kiristämistä naapuriyrityksen syrjäyttämiseksi markkinoilta .

– *Pallo on pahasti hukassa, jos kyselyyn on vastattu vilpittömin mielin*, Kuhta summasi.

Ja hukassa oli. Vastuullisen kehitystoiminnan sijasta työnantajat yrittivät rohmuta voittonsa riistoa tehostamalla ja laatua heikentämällä. Irtisanomisia tehtailtiin liukuhihnalta. Palkka- ja työehtojen polkemiseksi keksittiin kepulikonsteja toisena jälkeen. Hämärä puuhastelu herätti huomiota mm. Parviaisella ja Hovileipureissa.

Muovipussileivästä tuli suurleipomoiden johtotähti 1990-luvulla. (HKM)

Lama niittää Parviaisen

Kesällä 1992 koitti sitten Parviaisen 13. päivä.

Parviaisen työläisille ilmoitettiin torstaina, ettei tili tulekaan perjantaina, vaan ehkä joskus myöhemmin. Konkurssitapauksissa ei noudatettu normaaleja irtisanomisaikoja, vaan työttömyys alkoi kahden viikon kuluttua 13. heinäkuuta. Johtajaa kuulemma kuulusteltiin talous- ja työrikosepäilyjen johdosta.

Kokoukseen osallistui Parviaisen koko henkilökunta. Ihmisten hätä ja kauhu veti vakavaksi. Hämmentyneinä muisteltiin niitä tarinoita, joita oli kuunneltu vuosikaudet: *ihminen kyllä pärjää, kunhan työnsä tekee... liitosta ei ole apua tavalliselle duunarille, siellä ne vaan juovat sinunkin rahasi...* Monilla oli takana 20–30 vuoden uskollinen uurastus talossa. Uhrauduttukin oli – ja öiseenkin aikaan. Lopputilinä kahden viikon irtisanomis-

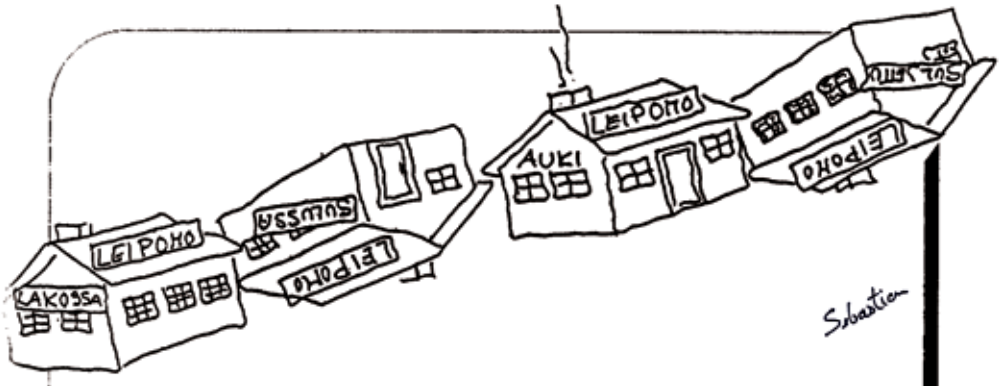

aika ja senkin palkka palkkaturvasta ehkä 8 kuukauden kuluttua.

Parviaisen työläiset liittyivät työttömien pitkään jonoon, monet pelkällä peruspäivärahalla – eikä silläkään, jos puoliso ansaitsi joten kuten.

Ammattiosasto kirjasi vuoden 1992 viimeisen kokouksen pöytäkirjaansa: Kotisaari jatkanut irtiosanottujen jonoa kahdeksalla työläisellä ja lopettaa sämpylälinjan, Karin Nyberg irtisanoo Viikistä ja järjestelee töitä uudelleen Viikin ja Espoon yksiköittensä kesken. Marian Konditoriassa irtisanomisneuvotteluja, samoin Ehossa. Hovileipurit ilmoitti ajautuneensa konkurssiin. Toiminta kuitenkin jatkui Suomen Hovileipä Oy:n nimellä, mutta vähennetyllä henkilöstöllä…

Seuraavana keväänä työväkeään irtisanoivat mm. Fazerin omistukseen joutunut Kotisaari, Marian Konditoria ja Karin Nyberg. Nyberg ilmoitti samalla siirtävänsä konditorian ja kahvileivän Viikin toimipisteestä Espooseen. Ekka passitti työttömyysjonoon 15 leipomotyöntekijäänsä. Kolmileivässä jatkui sekava tilanne, irtisanottavien määräksi ilmoitettiin 20–30. Primula irtisanoi ensin kuusi siivoojaa ja sitten 14 muuta työläistä.

Kotisaari jatkoi syksyllä joukkoirtisanomisia lopettamalla työt 39 leipomotyöläiseltä ja 11 työnjohtajalta. Käyttöön otettiin uusi kiviarinauuni ja alettiin kokeilla solutyöskentelyä. Ehossa jatkui hiljaiselo, ja firma ehdotti työpäivän pituudeksi 7,5 tuntia välttääkseen pekkasvapaat.

Elannon leipomossa päädyttiin pitkien ytneuvottelujen jälkeen koko henkilöstön pakkolomautuksiin, joilla vältettiin irtisanomiset. Viikon pakkolomien oli määrä pyöriä sekä kevät- että syyskaudella.

”Luottamusmiehiä tuettava”

Laman syvetessä ammattiosasto alkoi järjestää leipomon luottamusmiestapaamisia kuukausittain – siksikin että remmiin oli astunut runsaasti uusia ay-aktiiveja. Ja prässiinhän he joutuivat.

Osaston toimintakertomus vuodelta 1993 tiivistää: *”Luottamusmiehemme ovat olleet lujilla, mutta nähtävissä on myös uudenlaista ilmettä. Erityisesti on saatu nuorempaa sukupolvea ryhdistämään toimintaa aikana, jolloin yleinen ilmapiiri muuttunut entistä nurjemmaksi ay-liikkeelle.”*

Järin kiitolliseksi luottamustoimi ei laman puristuksessa aina osoittautunut. Hermot tahtoivat kiristyä väkisinkin painostaviksi muuttuneissa oloissa. 1994 Ykköspulla haastatteli luottamusmiehiä ja vetosi työntekijöihin luottamusmiestensä tukemiseksi:

> *”He ovat monin paikoin kovilla varsinkin näin lama-aikoina. Henkinen väsyminen, kovan stressin kokeminen lisää paineita. Ja saattaapa kaikkensa yrittäneenä saada vielä haukut päälleen. Kun siis valitaan luottamushenkilö, sovitaan samalla, ettei hän ole sylkykuppi eikä nyrkkeilypallo, vaan yhteisön hyvinvoinnille tärkeä tulkki ja tukihenkilö. Mikäli on epäilys ettei esimies tätä ymmärrä, on siitä kaikkien yhdessä muistutettava.”*

Työstressi uutena painajaisena

Vaikka koneistaminen helpotti työn fyysistä kuormitusta, leipomotyöläiset kokivat kiireen ja työn henkisen rasituksen lisääntyneen. 1990-luvun lama rysäytti päälle jatkuvan sa-

Leipomohin valittiin luottamusmiehet tunnollisesti läpi lamavuosien. Ammattiosaston onnittelukukat luovutettiin 1992 Karin Nybergillä uudeksi pääluottamusmieheksi valitulle Anu Ahmajärvelle (oik.) ja varaksi valitulle Eeva Heikkiselle. (Kansan Arkisto / SEL)

neerauspainajaisen. Samaan aikaan yötyötä lisättiin. Leipomotyöläiset raatoivat väsyneinä ja puolihorroksessa sinnitellen.

Pekka Luoma kirjoitti kesänkorvalla 1992:

> *"Lamakevät on lopuillaan, ja se onkin ollut raskas, eikä tulevia aikoja osaa kukaan ennustaa... Miten ne jäsenemme, joiden terveydentilassa on ongelmia, selviävät tällaisena aikana, kun työvoima on supistettu monin paikoin aivan minimiin ja kuuma kesä tuo hankaluutensa. Vetoaisin koko jäsenkuntaan sen puolesta, että katsoisimme ympärillemme myötätuntoisin silmin ja vaatisimme oikeutta niille, jotka eivät sitä itse enää edes jaksa vaatia."*

Luottamusmiehet raportoivat henkilöstön ylikiireestä, huonosta kohtelusta ja työstressin oireilusta.

Monessa leipomoissa työvoiman vajausta paikattiin ylitöillä. Ne toivat lisuketta liian pieneen palkkaan, mutta hinta oli kova. Ammattiosasto varoitti yö- ja ylitöiden epävarmuudesta: liian moni oli jo päätynyt pitkään sairaslomaan ja työkyvyttömyyteen. Eikä yliuhrautumalla yhtäkään työpaikkaa pelastettu. Työnantaja vain pisti lisävoiton liiviinsä ja palkkasi loppuun poltetun tilalle uuden – tai teki konkurssin.

Sukupolvenvaihdos liitossa ja ammattiosastossa

Suunnilleen samoihin aikoihin kun yhteiskuntakehityksen suunta muuttui, vaihtui aikakausi myös leipomotyöväen ay-toiminnassa. Sekä liiton että ammattiosaston linjaa luoneet pitkäaikaiset puheenjohtajat jättivät paikkansa nuorempien täytettäväksi vuoden 1991 lopulla.

SEL:n puheenjohtajaksi tuli aiempien päätösten perusteella liiton tiedotussihteeri **Ritva Savtschenko** (helmikuusta 1992) Jarl Sundin vetäytyessä eläkepäiville Vaasan suuntaan. Sund oli johtanut liittoa menestyksellisesti 23 vuotta. Hänen aikanaan vakiintui jäsenlähtöisen ja itsenäisen ay-toiminnan linja, jota alettiin kutsua SEL:n hengeksi.

Sen raivaajana toimi Leipomotyöväen ammattiosasto, jonka puheenjohtajana liki 30 vuotta toiminut **Teuvo Kauhanen** luovutti vetovastuun ja ammattiosaston lipun **Pekka Luomalle** (38) vuoden 1991 syyskokouksessa. Kauhasen aikana osastossa vaalittiin yhtenäisyyden periaatetta, ja jäsenten äänen annettiin kuulua myös liiton suuntaan. Pekka oli Teuvon seuraaja myös Elannon leipätehtaan pääluottamusmiehenä.

Puheenjohtajanvaihdos tapahtui hyvässä yhteisymmärryksessä, mutta sitä pohjustanut

Leipomo-osaston uusi johto. Vuoden 1991 syyskokouksessa tapahtui perusteellinen sukupolvenvaihdos, joka sujui Ykköspullan mukaan hyvässä järjestyksessä ja yhteisymmärryksessä.
(Ao:n kuva-arkisto)

AMMATTIOSAS-
TOLLA UUSI
JOHTO

Viimevuoden puolella pidetyssä ammattiosaston syyskokouksessa tapahtui perinteikkäässä ja vanhoja tapoja vaalivassa ammattiosastossamme perin merkillistä; koko osaston johto vaihtui yhdellä kertaa. Valittiin uusi puheenjohtaja liki kolmenkymmen vuoden jälkeen, samoin valittiin uusi varapuheenjohtaja ja sihteeri.Kaikki tämä tapahtui sinänsä varsin rauhallisesti ja toisin kuin suuressa maailmassa, ilman merkittäviä henkilöristiriitoja. Parhaat ja luontevimmat ehdokkaat esitettiin, he suostuivat kursailtuaan so-

UUSI JOHTO

pääluottamusmiehen vaihtuminen leipätehtaalla edellisvuonna oli aiheuttanut pientä kuohuntaakin. Sen laannuttua Teuvo ja Pekka sopivat osaston vetovastuun vaihtuvan vuoden ylimenokauden jälkeen. Teuvon eläkkeellesiirtymisretki järjestettiin lokakuussa 1991 Vahermalle.

Osaston johto uudistui 1991 muutenkin reippaasti, joten kyseessä oli ay-sukupolven vaihdos. Uudeksi varapuheenjohtajaksi tuli Kotisaaren pääluottamusmies Mika Hakala (23) ja sihteeriksi Fazerilta juuri työttömäksi jäänyt **Merja Tiainen** (32), leipureita molemmat. Rauhanvastaavana jatkoi Aino Tervonen, kuten aiempinakin vuosina. Hyväksi koettuun tapaan toimikunnan jäseniksi valittiin leipomoiden työhuonekuntien nimeämät henkilöt, jotka olivat lähinnä työpaikkojensa luottamusmiehiä.

Uudet luottohenkilöt vakuuttivat hyvien ay-perinteiden jatkuvan ja toivoivat jäsenten lisääntyvää osallistumista, jotta ansiotasoa, työehtoja ja vakinaisia työsuhteita kyetään puolustamaan lamamyllerryksen yltyessä.

Paluu yötyöhön

Lamamyllerryksen keskellä suuret leipomoliikkeet ryhtyivät ajamaan Leipomolain romutusta. Vuoden 1992 keväällä oli ilmoitettu, että tulopoliittisen ratkaisun yhteydessä asetettu työaikakomitea suunnitteli erillisten työaikalakien kumoamista ja yhdistämistä yhdeksi, kaikkia koskevaksi työaikalaiksi. Se ei sisältäisi mitään erityisiä rajoituksia yötyölle. Ratkaisua perusteltiin työaikojen sopeuttamisella ”eurooppalaisiksi”.*

Ammattiosastossa käytiin kiihtynyt keskustelu, jossa ihmeteltiin Leipomolain mahdollisen romutuksen vaikutuksia ansiotasoon,

* Pitkän kamppailun tuloksena leipurien yötyö oli kielletty Leipomolailla 1909. Lapualaisvuosina sanellun heikennyksen ja sen korjailun jälkeen yötyö oli sallittu suurissa teollisuusleipomoissa sekä rajoitetusti muissakin leipomoissa, jolloin tuli maksaa 100 prosentilla korotettu palkka klo 22–06 väliseltä työajalta.

työaikaan, ylityökorvauksiin ja muihin työehtoihin. Olisiko kyse paluusta laajaan yötyöhön 1800-luvun tapaan? Hanke oli nurinkurinen siltikin, että kuluttajat halusivat tuoreen leivän iltapäivisin, jolloin leivonta tulisi painottaa aamupäivään – ei yöhön.

Leipomoiden luottamusmiehet ilmoittivat suurimman osan väestä olevan valmis taistelemaan Leipomolain puolesta. Liitto yhtyi tähän. Komiteaan pyrittiin vaikuttamaan vetoamalla sen jäseniin. Samalla liitto käynnisti neuvottelut leipomotyönantajien (ETTL) kanssa Leipomolain säilyttämiseksi.

Leipomoiden pääluottamusmieskokouksessa linjaa kuitenkin lievenneettiin, kun kokous määritteli ”perusasioiksi, joista ei käy tinkiminen”: a) 100 prosentilla korotettu palkka klo 22–06 väliseltä työajalta, ja b) työntekijän suostumus klo 22–05 väliseen työntekoon.

Liittojen kesken päästiinkin suositukseen, johon nämä ehdot kirjattiin samalla kun yö- ja sunnuntaityön rajoituksista muutoin luovuttiin.

SEL perusteli kantaansa sillä, että tällä kompromissilla vältettiin yleisen työaikalain piiriin joutuminen. Leipomotyöläisten ”erilliskohtelulle” ei näet enää liiennyt ymmärrystä muilta. Metallin edustaja vastusti sadan prosentin yötyökorvaustakin...

Liiton kantaan lienee vaikuttanut sekin, että osa leipomotyöläisistä toivoi pääsevänsä yötyön kautta paremmille ansioille. Käytännössä laitonta yötyötä tehtiin jo verraten yleisesti, kun lama-ahdinko pakotti ihmisiä myös öiseen raadantaan.

Sunnuntaityötä taas perusteltiin sillä, että huoltamoissa ja kahviloissa omistajat jo paistoivat pullat ja sämpylät sunnuntaisin, mikä uhkasi leipomoiden työllisyyttä.

Eduskunnassa yleisen työaikalain käsittely juuttui ristiriitoihin, mutta leipomotyölaki uudistettiin liittojen suosituksen pohjalta. Leipomotyöltä poistettiin vuorokautiset työaikarajoitukset, mutta yötyön vapaaehtoisuus ja korvattavuus säilyivät. Työnantaja saattoi siten teettää yötyötä, mutta vain työntekijän henkilökohtaisella suostumuksella ja sadan prosentin yötyölisällä. Leipomista ei sinänsä enää rajoitettu sunnuntai- ja pyhäpäivienkään osalta.

Leipomotyöväen ammattiosastossa ratkaisuun suhtauduttiin epäluuloisesti. Arvioitiin,

Ammattiosaston sihteerinä aloitti 1992 Merja Tiainen, joka oli juuri jäänyt työttömäksi. Tässä vielä työn touhussa Herttoniemen konditoriassa. (Fazerin kuva-arkisto)

että seurauksena olisi kolmivuoron lisääntyminen ja käyntiaikojen tiivistyminen, mikä vauhdittaa keskittymistä ja lisää työn rasittavuutta entisestään. Komproimissi katsottiin pakon sanelemaksi.

Sitä vastoin ammattiosasto ilmoitti vastustavansa jyrkästi osa-aika- ja muun halpatyön lisäämistä. Harmaat työmarkkinat uhkasivat näet laajeta nuorille sallitun alipalkkauksen ja työttömien työmarkkinatukeen kytketyn harjoittelupakon seurauksena.

Työaikalain kokonaisuudistus siirtyi muutamia vuosia eteenpäin.

1993: Leipäjonot kasvavat

Neljäs lamavuosi 1993: lisää väkeä kortistoon ja kasvavia leipäjonoja. Useita työttömyysturvan heikennyksiä tuli voimaan vuoden alusta – ja lisää oli vireillä. Hallitus esitteli uuden 20 miljardin markan leikkausohjelmansa ja jatkeeksi joukon työelämän ns. ”uudistuksia” – ja ajautui taas yhteenottoon ammattijärjestöjen kanssa, jo kolmantena keväänä peräkkäin.

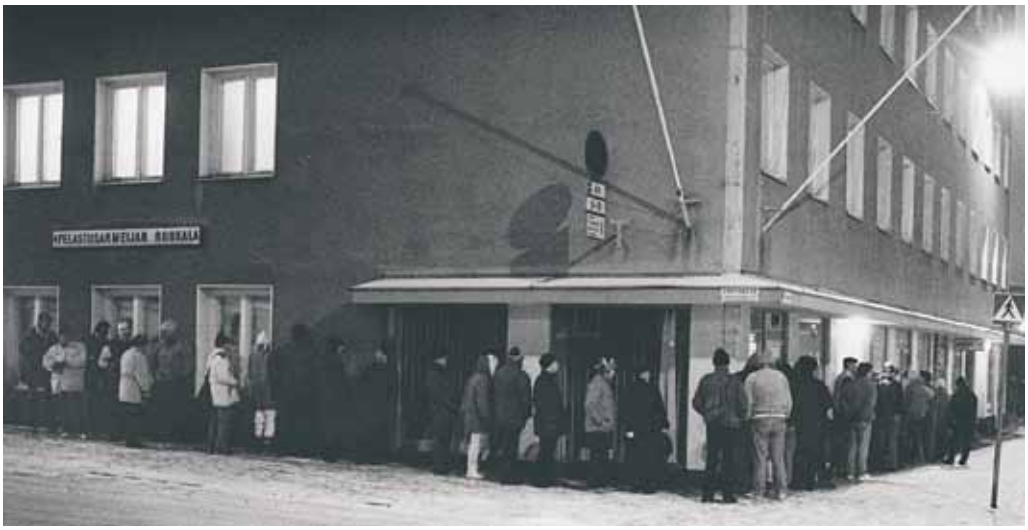

Leipäjono Kalliossa 1993. Leipäjonot ilmestyivät Helsingin katukuvaan laman myötä 1991 – ja siellä ne jatkuvat yhä 2010-luvulla. (Työvärn arkisto)

"Hallitus ja työnantajat ajavat tes-järjestelmää nurin ja raakaa isäntävaltaa työpaikoille. Työlakien heikennykset torjuttava", Leipomotyöväen ammattiosasto sähkötti omalle liitolleen ja SAK:lle.

Liittojen päättävät elimet taas koolle kriisitunnelmissa. SEL:n valtuusto vaati ay-liikkeen yhteistä taistelua työehtosopimusjärjestelmän puolustamiseksi. Myös monet vientiliitot olivat voimatoimien kannalla. Kentän liikehtiessä SAK ja STTK vastasivat uhkaamalla vientiteollisuuden lakoilla, jotka laajenisivat yleislakoksi 24.5.1993.

Mutta jälleen tupo-kabinetissa hierottiin "kompromissi", ja työtaistelut peruttiin, kun paperitehtaita jo ajettiin alas. SAK:n hallitus hyväksyi ratkaisun äänin 17–9 todeten sen sääntöjen vastaisesti jäsenliittoja sitovaksi.

Elintarviketyöläisten liitto ilmoitti irtisanoutuvansa keskusjärjestöratkaisusta nuorten palkka-alen, lakko-oikeuden kiristämisen ja eläketurvan heikennysten osalta.

Murrostorstai ravisuttaa päättäjiä

Heti suurtyöttömyyden alettua eri puolille maata oli perustettu työttömien järjestöjä, jotka vaativat suunnanmuutosta sekä helpotusta työttömien elämään.

Työttömien valtakunnallinen yhteistoimintajärjestö TVY alkoi suunnitella suurmielenosoitusta, jota Leipomo-osasto tuki kuten ammattiosastot kautta maan. Monet SAK:n paikallisjärjestöt avustivat kuljetusten järjestelyissä.

Murrostorstaina 4.11.1993 vihaisia työttömiä saapui kaikkialta maasta eduskuntatalolle. Suurmielenosoituksen viesti oli selvä ja äänekäs: politiikan muutos ja oikeutta työttömille!

Mielenosoituksen rajuus osoitti etteivät työttömät piesseet suutaan turhan takia. Seurauksena oli muutosvaatimuksen yleinen vahvistuminen, mikä tuli esiin myös mielipidemittauksissa: ne alkoivat osoittaa hallitusporvareitten alamäkeä. Seuraus oli sekin, että eduskunnan ja valtioneuvoston turvajärjestelyjä alettiin kiireesti vahvistaa.

"Ja leipomoväki pitänyt sittenkin pintansa..."

Leipomo-osasto julkaisi Ykköspulassa toistuvasti lama-muistioita ohjeeksi työssä oleville ja työttömille jäsenilleen. Muistioissaan ammattiosasto kertasi, ettei työläisten tule luopua laillista eduistaan firman pelastamisenkaan varjolla. Saatiin jatkuvasti näyttöä, ettei heikennysten vastineeksi annettuihin lupailuihin ole luottamista.

Summa summarum: *"Jos johtaja haluaa lainata rahaa työntekijöiltä, on syytä miettiä, miksi ei pyydä pankilta."*

Murrostorstain kiivas mielenosoitus 4.11.1993 vauhditti suunnanmuutosvaatimusta.
(Kansan Arkisto)

Myös varoitettiin liiallisesta työvauhdin kiristelystä. Leipomoprosessi vaatii yhteistoimintaa ja käytännössä koulittua joutuisuutta. Hosuminen ja ”näyttäminen” rikkoo oikean tekemisen tahdin ja yhteishengen. Eikä ammattitaitoinen työnjohtajakaan lopulta arvosta etuilijaa tai itsensä ylentäjää...

Osaston toimintakertomus lamavuodelta 1993:

> *”Vuosi oli jäsenillemme erittäin raskas. Työpaikoilta irtisanottiin ja lomautettiin väkeä, ja sen myötä työtahti kiristyi, sairastumiset ja työtapaturmat lisääntyivät. Tupossa sovitun tel-maksun ja valtiovallan leikkausten johdosta työläisten nettoansiot ovat huomattavasti pienentyneet... Luottamusmiehemme ovat olleet lujilla, mutta nähtävissä on myös uudenlaista ilmettä. Erityisesti on saatu nuorempaa sukupolvea ryhdistämään toimintaa aikana, jolloin yleinen ilmapiiri muuttunut entistä nurjemmaksi ay-liikkeelle.”*

Leipomo-osastossa jouduttiin toteamaan vuoden lopulla, että kolmannes alueen työpaikoista oli hävinnyt.

”Silti leipomoväki on pitänyt pintansa. Ja pitää edelleenkin”, Ykköspulla kirjoitti.

Laman pohja saavutetaan

Luvuilla mitattuna pohja saavutettiin neljäntenä lamavuotena. Suomen kokonaistuotanto oli alimmillaan kesällä 1993 ja viralliset työttömyysluvut pahimmillaan puoli vuotta myöhemmin, kun vuodenvaihteessa 1993–94 työnvälitykseen kirjattiin yli 530 000 työtöntä työnhakijaa.

Todellinen työnsä menettäneiden luku ylitti 700 000* ja työttömyysaste lähenteli 30 prosenttia. Perheenjäsenet huomioiden työttömyys kouri puolta Suomen kansasta ja välillisesti lähes kaikkia työläisperheitä. Yhtä synkkiä työttömyyslukuja voitiin löytää Euroopan maista vain Espanjasta.

Valtion budjetit muodostuivat alijäämäisiksi, kun menot kasvoivat voimakkaasti työttömyyden ja pankkituen takia, mutta tulokertymä hupeni. Valtion velkaantuminen nousi runsaaseen 50 prosenttiin kansantuotteesta (bkt), mikä vasta lähenteli eurooppalaista keskitasoa.

* Työttömyystilastosta puuttuivat lomautetut, ennenaikaiselle eläkkeelle siirretyt, tukityöllistetyt, työvoimakoulutukseen osallistuneet, lyhennettyä työpäivää tehneet ja ns. piilotyöttömät.

Lama alkaa väistyä, suurtyöttömyys jatkuu

1994 vienti jo veti, mutta kotimainen ostovoima pidettiin alhaalla ja työttömyys korkealla. Tulopoliittisen selvitystoimikunnan mukaan palkkatyöntekijäin ostovoima oli supistunut vuodesta 1991 viidenneksen (20 %).

Leipätuotteiden vähittäismyynti oli supistunut vuodesta 1990 lähtien, mutta vuoden 1994 lopulla monissa leipomoissa havaittiin vihdoin virkistymisen oireita. Muutamissa taloissa tehtiin jo ylitöitä. Joitain uusiakin työntekijöitä palkattiin, mutta lähinnä vain määräaikaisiksi.

Rohkaisua antoi kuluttajatutkimus, jonka mukaan elintarviketeollisuuden arvostus oli kasvussa. Kalliiden hintojen syynä pidettiin yhä enemmän valtiota ja verotusta. Ruisleipäkulttuuri oli vahvistumassa.

Leipomoyritysten kannattavuus parani jo 1993 ja edelleen1994, mikä selittyi lähes yksinomaan työvoimakustannusten laskulla – ja se puolestaan väen vähennyksillä. Työvoimakulut supistuivat 1994 keskimäärin 5,9 prosenttia, vaikka työssä olevien palkkoja jo hieman korotettiin.[8]

Elintarvikealojen työttömyys kasvoi vielä nousten lähes 19 prosenttiin vuonna 1994, jolloin se oli samalla tasolla kuin kotimarkkinateollisuudessa yleensäkin. Rakennuksilla työttömyys jatkui vielä pahempana.

Hovileipä nurin, Ekka rettelöi...

Helsinkiläisleipomoissa saneerausilmoitukset harvenivat vuoden 1994 aikana, mutta irtisanomisuutisia kuultiin vielä mm. Primulasta.

Elannon leipätehtaalla pyörivät edellissyksynä alkaneet pakkolomat. Lomautusjakso oli venytetty kevätkaudella (1994) 12 työpäiväksi työntekijää kohti.

Syyspuolella *Elannon Leivän* tuloksen ilmoitettiin parantuneen ja töiden lisääntyneen. Leipomon johto halusi kuitenkin jatkaa lomautuskierroksia. Leipätehtaan työhuonekunta ilmoitti vastalauseensa lomautuksille, joita se piti parantuneessa markkinatilanteessa perusteettomina.

Varsinaisiksi murheenkryyneiksi osoittautuivat Ekka ja Suomen Hovileipä, joissa työnantajat järjestivät toistuvia työsuhderettelöitä.

Hovileipä yritti venyttää työpäivää ja kähveltää työläistensä lomarahat sekä palkankorotukset. Syksyllä 1994 firma irtisanoi kaksi työläistä, vaikka kiireen takia ei ehditty taukoja pitää. Joulukuussa Hovileipä vaihtoi omistajaa, mutta tämä ilmoitti parin viikon kuluttua yrityksen joutuneen konkurssiin. 11 työntekijää irtisanottiin.

Ykköspulla kirjoitti: *”Fazer Herttoniemen ja Parviaisen jatkoksi on menetetty lopullisesti Hovileipä. Elantolaiset ovat urhoollisesti kärsineet pakkolomista välttääkseen irtisanomiset. Onko kauhistavan laman pohja jo saavutettu vai vieläkö kidutus jatkuu?...*

Ekka vaihtoi keväällä johtajaa ja aloitti syksyllä yt-neuvottelut 10 työläisen irtisanomisesta. Töitä oli kuitenkin runsaasti. Tilanne kärjistyi kun työnantaja saneli luottamusmies **Jarmo Peltoselle** kaksi vaihtoehtoa: joko 7,5 tunnin työpäivä, pekkaset pois ja 14 työntekijää irtisanotaan, tai, mikäli luottamusmies ei suostu kyseisiin työntekijäpuolen suostumus-

Liikepankit pelastetaan

Lamarytinöissä ja suurpääoman pelastusoperaatioissa ajettiin nurin ja pilkottiin tuhansien pienyritysten ohella pankkeja ja suuryhtiöitä, kuten Wärtsilä, Tampella, Hankkija, Polar, Puolimatka ja Uusi Suomi.

Työväen osuusliikkeistä muodostettu Ekayhtymä joutui velkasaneeraukseen, jonka yhteydessä Haka ja Kansa konkurssiin. STS liitettiin KOP:iin, joka fuusioitiin SYP:iin.

Näin tuhottiin shokkihoitona myös pääosa työväenliikkeen varallisuudesta.

Epäonnistuneet kasinopelit riepottelivat myös järjestökenttää. Toimihenkilökeskusjärjestö TVK ajautui konkurssiin ja suurin osa sen jäsenliitoista siirtyi teknisten STTK:hon. Myös SKP ajautui konkurssiin puolueessa vallan kaapanneen oikeistoryhmän kasinopelien seurauksena. Helsinkiläisten työläisten rakentama Kulttuuritalo joutui vasaran alle, kuten Koiton talokin.

Julkista pankkitukea myönnettiin pankeille ainakin 97 miljardia markkaa, mikä vastasi suuruusluokaltaan hyvinkin sotakorvauksia ja lohkaisi noin 10 % lamavuosien bruttokansantuotteesta. Sen lisäksi valtiontaloutta jäi rasittamaan tappiollisten yksityislainojen muuntaminen julkiseksi velaksi ns. roskapankiksi perustetun Arsenalin kautta.

ta edellyttäviin työaikamuutoksiin, irtisanottavien määrä on 24.

Luottamusmiehen esittäessä lain edellyttämiä yt-neuvotteluja, työnantaja irtisanoi hänet ja viisi muuta leipomotyöläistä. Ammattiosasto riitautti irtisanomiset sekä ay-aktiivien painostuksen. Samalla osasto esitti aluejärjestölle ja liitolle laajempaa kampanjointia luottamusmiesten aseman ja oikeuksien parantamiseksi etenkin pienemmissä yrityksissä.

Aloitteessa todettiin työnantajien ay-aktiiveihin kohdistaman painostuksen sekä etujen polkemisen yleistyneen viime aikoina, millä oli suora yhteys harmaan talouden lisääntymiseen. Kun jokin yritys käyttää kilpailuetunaan laittomasti poljettuja työehtoja, kilpailu painostaa muitakin samaan. Tuloksena on kasvava harmaa sektori, joka ei polje vain työehtoja, vaan vaarantaa myös tuotteiden laadun, hygienian sekä alan maineen.

Leipomotyöläiset vetosivat alan yrittäjiin reilun työelämän puolesta, sillä harmaa talous ajaa nurin myös rehdisti toimivat yrittäjät.

Tupo 1994: työaikajoustoja lisätään

Kun seuraavaa tupoa alettiin rustailla, valtiovarainministeri Iiro Viinanen neuvoi sopimaan kolmannenkin nollaratkaisun, kun oli alkuun päästy.

Tupo-veljillä riitti kyllä hyvää tahtoa, mutta liittojen taivuttelu osoittautui aiempaa hankalammaksi. Lopullisesti hanke kariutui, kun STK vaati julkisesti joustojen lisäksi roimia palkanalennuksia.

Hajautus kapitalistien linjana

Lamarytinöissä maamme kapitalistit järjestelivät järjestökenttäänsä 1993 lopettamalla kahtiajaon työnantajain (STK) ja teollisuuden (TKL) keskusliittoihin. Tehostamisen nimissä järjestöt yhdistettiin Teollisuuden ja Työnantajain keskusliitoksi (TT). Kolmannes entisestä konttoriväestä sai potkut.

TT vahvisti päälinjakseen hajauttamisen sekä liitto- ja työpaikkakohtaiset sopimukset, jos sopimuksia ollenkaan. Linjaansa kapitalistit ajoivat Aho-Viinasen hallituksen avulla. Senkään takia heillä ei ollut suurta kiinnostusta keskitettyihin sopimuksiin, vaikka ne saattoivat tulla liittokierrosta halvemmiksi työnantajille, kuten SAK:n johto jaksoi muistuttaa.

Tämän jälkeen vuodelle 1994 tehtiin yksivuotiset liittokohtaiset sopimukset lähes tupo-kaavailujen linjoilla. Teollisuuteen sovittiin pieniä korotuksia, palvelualoille ja valtioille pelkkä nolla. Kunta-alan työvoimakustannuksia oli määrä alentaa 2,7 prosenttia.

Teollisuuden sopimuksiin sisältyi lisää työaikajoustoja, pahimmillaan jopa 12-tuntinen työpäivä vuoden tasoitusjaksolla. Metallin mallin mukaan joustot tuli sopia yritystasolla sopijapuolina työnantaja ja luottamusmies. Joustomenettelyn ns. perälauta-periaate tarkoitti sitä, että jos sopimukseen ei päästä, noudatetaan 8 tunnin päivittäistä ja 40 tunnin viikoittaista työaikaa.

”Mutta miten sopia tasapuolisesti, kun uhataan koko tehtaan sulkemisella ja porukan työttömyydellä näinä nälkäjonojen aikoina? Ja kaikki pulmat ja vääryydet kaadetaan luottamusmiehen niskoille, kunnes joustosopimus syntyy?” Elintae kysyi.

SEL torjuu joustot työtaisteluilla

SEL:n sopimustoiminta kulki taas hieman eritahtisesti. Lähes nelivuotiset sopimukset olivat päättymässä laihoin tuloksin, kun muille aloille oli jo sovittu vuoden 1994 liittokohtaiset. Leipomo-osastossa todettiin, ettei teollisuuteen runnattu ”yleinen linja” tyydytä eikä varsinkaan sopimuksiin sisällytetyt työaikajoustot. Osasto kehotti liittoa valmistautumaan työtaisteluun.

Elintarviketeollisuusliitto (ETL), johon työnantajaliitto ETTL oli fuusioitu 1991, ajoi heikennyksiä innolla.

50-tuntiseen työviikkoon ja 10-tuntiseen työpäivään siirtymisestä isännät halusivat ”sopia” kunkin työntekijän kanssa henkilökohtaisesti – ja tietysti ilman ylityökorvausta. Lomarahan alentaminen 30 prosentilla ja pekkasvapaiden poisto tulisi ”sopia” yrityskohtaisesti.

Helsinkiläisleipomoissa pidettiin hyvissä ajoin työhuonekuntien kokoukset ja valmistauduttiin lakon varalle. Liitolle lähetettiin terveiset: *”Heikennyksiin ei suostuta, palkankorotuksilla kavennettava jälkeenjääneisyyttä.”*

SEL:n tavoitteet muotoutuivat järjestökäsittelyssä maltillisiksi.

Neuvotteluilmapiiri ei ollut kehuttava, kun isännät olivat lietsoneet koko syksyn ja alkutalven joustoa jouston perään... Ja kerta toisensa jälkeen heille ilmoitettiin, ettei käy.

Kun eivät kuunneelleet, liitto julisti ylityökiellon kaikille aloille, mutta lakkovaroituksen antoivat elintarviketeollisuuden ja meijerialan suurimpien työpaikkojen ammattiosastot. Leipomot, lihanjalostus ja panimot olivat lakkojen ulkopuolella, mutta valmistautuivat aktiivisiin tukitoimiin.

Työnantajat pitivät kiinni heikennysvaateistaan, joten lähes 7 000 työläisen työtaistelut alkoivat 42 suurella työpaikalla 7.3.1994.

Yrityskohtaiset lakot purivat heti, joskin isännät pyrkivät niiden murtamiseen muutamissa meijereissä. AKT ja Merimies-Unioni pysäyttivät rikkurituotteiden kuljetukset. Leipomo-osaston jäseniä osallistui lakkovartiointiin ja tukitoimien järjestämiseen.

Työnantajaliitossa jatkui harkintakyvyn puute, kun se julisti vastavetona työsulun, jonka oli määrä koskea vain SEL:n jäseniä, mutta heitä kaikkia. Tämä oli varsin radikaali operaatio. Lakothan kohdistuivat parhaiten menestyviin suuryrityksiin, mutta työnantajaliitto masinoi sulkuun koko laman runteleman kotimarkkinakentän. Ilmeisesti valtaapitävät suuryritykset eivät pahana pitäneetkään, jos rytinässä saataisiin nurin vielä jokunen pienempi firma.

Sulkuhanke ajautui sekasortoon jo ennen alkamistaan. Ainakin 40 työnantajaliiton jäsenyritystä ilmoitti jo etukäteen, etteivät ne yhdy sulkuun. SEL kehotti jäseniään töihin sulusta huolimatta. Elintae kertoi:

> *”Työläiset pyrkivät sisään myös muilla sulkuun julistetuilla työpaikoilla. Lakossa olevien yritysten lakkovahdit taas ovat olleet monin paikoin lujilla estäessään rikkurien töihin pääsyn. Härskiä rikkurointia on harrastettu mm. eräissä meijereissä. Lakkolaisille järjestetään tiedotustilaisuuksia eri puolilla maata, soppakanuunat pörisevät ja taistelutahto on mahtava.”*

Sovittelukoneisto jauhoi tavalliseen tapaan – mutta vastoin tarkoitustaan – yksipuolisesti työnantajia myötäillen.

Kun lakot jatkuivat, sulku alkoi murentua lopullisesti. Monin paikoin työväkeä alettiin soitella töihin jo alkuillasta, ja aivan kymmenen uutisten lopussa uutistenlukija saattoi lukea, että sulku on lopetettu neuvotteluilmapiirin parantamiseksi. Mutta lakot ja ylityökielto jatkuivat. Kiihtymystä oli ilmassa. Joillain porteilla rikkurit ja heitä suojaavat poliisit aiheuttivat kahinoita.

Nyt koottiin pikavauhtia erityinen sovintolautakunta. Sekin oli liiaksi kallellaan työnantajiin päin, joten senkin esitys tuli hylätyksi SEL:n valtuustossa. Kun prässäys ei onnistunut, työnantajaliiton sovintohalu parani. Liittojen kesken päästiin neuvottelutulokseen, jonka SEL:n valtuusto hyväksyi 23.3.1994.

Tuloksena oli kaksivuotiset sopimukset, joiden anti ei ollut järin runsas. Pieniä palkankorotuksia lukuun ottamatta työehtosopi-

Lakkovahdit poliisin "suojeluksessa" Valion portilla.
Mukana myös SEL:n puheenjohtaja Ritva Savtshenko. (Veikko Koivusalo)

mukset säilyivät käytännössä ennallaan.

Lakkolaiset kiittivät muuta elintarvikeväkeä aktiivisesta tukitoiminnasta, samoin muiden alojen työläisiä sekä kuljetustyöläisten ja merimiesten ammattiliittoja. SAK:lta elintarviketyöläiset eivät pyytäneet muuta kuin olla sekaantumatta asiaan: *"Niinpä keskusjärjestö ei uskaltanutkaan enempää kuin rohkaista sovittelijaa jalossa pyrkimyksessään työrauhaan."*

Leipomo-osastossa tulosta pidettiin torjuntavoittona: *"Saimme torjuttua joustot, kymmentuntiset työpäivät ilman ylityökorvauksia, lomarahojen leikkaukset, pekkasten vähentämisen, osa-aikaistamiset. Ja tulipa vähän rahaakin."* Luottamusmiehet kertoivat jäsenten olevan melko tyytyväisiä sopimukseen.

Liittopuheenjohtaja Ritva Savtschenko totesi sopimuksen syntyneen poikkeuksellisen mutkikkaiden vaiheiden jälkeen. Tuloksen ratkaisi elintarviketyöläisten valppaus ja yhtenäisyys. Edellisestä työtaistelusta oli kulunut jo 16 vuotta, ja nyt oli liikkeellä uusi polvi. Se selvisi tulikasteesta vahvana SEL:n parhaita perinteitä jatkaen.

Taistelu osoitti ettei kaikkeen tarvitse alistua. Yhteisellä tahdolla ja toiminnalla on saatavissa tuloksia vaikeissakin oloissa: *"Routavuosien jälkeen toivo viriää."*

Muutoksen merkkejä

Seuraavan vuoden tarkistusneuvottelut käytiin elintarvikkeessa jo loppuvuodesta 1994. Tavanomaisten uhittelujen jälkeen syntyi kompromissi, joka sisälsi vuodelle 1995 kaksi korotusta, yhteensä noin viisi prosenttia. Korotukset tulivat lähelle SEL:n esityksiä.

Leipomo-osastossa arveltiin, että edelliskevään työtaistelut olivat tervehdyttäneet jonkin verran neuvotteluilmapiiriä.

Sopimus oli voimassa 29.2.1996 saakka, jolloin suhdanteet olivat jo paranemaan päin. Näin SEL:n sopimukset säilyivät yli lamaajan jokseenkin ehjinä, vaikka monilla muilla aloilla sopimuksia murenneltiin ja hajauteltiin. Palkkataso pysyi kuitenkin elintarvikkeessa perinteisen matalana.

Samalla kun suhdanteet elpyivät, sisäpoliittisen käänteen merkit voimistuivat. Porvarihallituksen suosio hiipui ja vasemmiston lisääntyi. Helmikuussa 1994 presidentiksi oli valittu Mauno Koiviston jälkeen vasemmisto-

puolueiden ehdokas **Martti Ahtisaaren**, joka lupasi kampanjassaan työttömyyden ripeää alentamista elvyttävällä politiikalla.*

1994: SAK:n johto junttaa EU:ta

Suomen kansa pääsi äänestämään 1994 toisenkin kerran, kun EU-jäsenyys (tuolloin EC/EY) tuli syksyllä kansanäänestykseen. Leipomotyöläiset ja SEL vaativat jäsenyyden torjumista.

Ay-liikkeessä kampanjointi aiheutti vakavaa ristivetoa, kun johto junttasi sumeilematta jäsenyyden puolesta vastoin jäsenkunnan selvän enemmistön kantaa.[9]

Kansan pää piti siis kääntää. Propagandamyllytykseen valjastettiin porvariston lisäksi SAK:n ja suurimpien liittojen voimavarat. Ja näin Suomi runnattiin Saksa-vetoisen EU:n jäseneksi ja länsileiriin suurpääoman, Ahon-Viinasen hallituksen ja työmarkkinakumppanien yhteisvoimin.

Jäsenyyttä kannatti vajaa 57 % ja vastusti runsaat 43 % äänestäneistä. Kun eduskunta vahvisti Suomen EU-jäsenyyden (äänin 152–45), Suomesta tuli EU:n 14. jäsenmaa vuoden 1995 alusta. Yhteinen kampanjointi vahvisti suomalaisen eliitin konsensusta, vaikka julkisuudessa jatkui ajoittain kiivaskin sanailu.

SAK esittää taas yleislakkouhan

Ahon hallitus palasi työttömien kimppuun syksyllä 1994. Työttömyysturvan ohella hallitus esitti heikennyksiä ay-jäsenmaksujen verovähennysoikeuteen, eläke-etuihin ym.

Näytelmä vaikutti jo kovin tutulta: hallitus esittää heikennyksiä, ay-kenttä vaatii vastatoimia, SAK uhkaa yleislakolla, hallitus keventää esityksiään, kun tupo-veljet sopivat heikennykset keskenään. SAK peruu lakkouhan ja kehuu torjuntavoitolla. Lopputulos: edut heikentyvät. Elintakeen mukaan hallituksen perääntyminen ei nostanut hurraa-huutoja, sillä isompien leikkausten sijasta saatiin vähän pienempiä.

Seuraavan vuoden (1995) tes-neuvotteluissa SAK pyrki taas keskitettyyn sopimukseen liittokierroksen jälkeen. Vaikka keskusjärjestön edunvalvontajohtaja Raimo Kantola esitti palkankorotuskattoa Suomen ensimmäiselle EU-vuodelle, neuvottelut ajautuivat taas liittokohtaisiksi. Työtaistelun kautta edellisvuonna saavutettu SEL:n sopimus jatkui entisellään.

”Ei mitään syytä tinkiä työehdoista...”

1995 voitiin jo tehdä väliyhteenvetoa maamme taloushistorian pahimmista lamavuosista. Leipomoissa ne oli koettu painajaismaisina. Irtisanomiskierteen kiihtyessä kapitalistit painostivat palkkoja ja työehtoja alaspäin. Leipomotyöläiset kävivät sitkeää puolustustaistelua, jonka sankareina uurastivat luottamusmiehet ja muut aktiivit.

Ammattiosasto puuttui menoon ohjeistamalla jatkuvasti luottamusmiehiä ja jäseniä. Pääviesti oli, että työehtosopimus ja työlait ovat voimassa eikä niistä tinkimiseen ole mitään syytä eikä tarvetta.

Ammattiosaston mukaan yritys, joka ei selviydy laillisista työvoimakustannuksista, ei ole elinkelpoinen eikä pelastettavissa työläisten uhrauksilla. Kokemus osoitti, että eduista tinkiminen ei pelasta rötöstelevää firmaa, mutta konkurssissa työläiset menettävät uhrauksensa lopullisesti.

Laman aikana lisääntyi yötyö ja sen varjolla työnantajat ryhtyivät lisäämään myös silpputöitä. Monet kehuivat, etteivät palkkaa enää ollenkaan kokoaikaisia. Uudet työntekijät otettiin joka tapauksessa alle talon ehtojen, ja näin väki jaettiin kahteen tai useampaankin kastiin työehtojensa osalta.

Runneltu leipomoelinkeino

Laittomin ehdoin teetetty yötyö oli edelleen kelpo kilpailukeino, jolla moni leipomoyrittäjä yritti syödä naapurinsa osuutta. Alkuvuodesta 1993 kärysivät mm. Primulan leivintuvat, Baguette, Ekka ja Parviainen.

Rajuin saneerauksin leipomoelinkeino oli jyrätty uuteen asentoon. Kaksi suurta leipomokonsernia valtasi markkinoita ja laajeni ulkomaille. Pienemmät ajettiin ahtaalle, monet nurin lopullisesti. Suurten linjojen konetuotanto köyhdytti leipäkulttuuria. Konditoriatoiminta oli saneerattu henkitoreisiin.

Voittonsa leipomokapitalisti turvasi vähentämällä työväkeä ja kiristämällä työtahtia.

* Presidentti valittiin nyt ensi kertaa suoralla kansanvaalilla.

Suurleipomot ajoivat läpi yötyörajoitusten poiston, mikä olosuhteiden pakosta koitui monelle leipomotyöläiselle kaivatuksi lisäansioksi. Henkilöstö ajettiin ylikierroksille ja uuvuksiin. Pyrkimykset työn inhimillistämiseen muuntuivat sinnittelyksi uupumisen torjumiseksi.

Pääsky-projekti tukee työttömiä

Talouden elpyessä 1990-luvun loppupuolella moni saneerattu leipomotyöläinen hakeutui töihin toisille aloille ja osa eläkkeelle. Mutta häpeällisen suuri oli niiden joukko, jotka syrjäytettiin kortistoon vuosikausiksi.

Heidän tuekseen SEL:n Etelä-Suomen aluejärjestöön perustettiin erityinen työllistämisprojekti, joka nimettiin kahvilan tapaan *Pääskyksi*. Tavoitteena oli etsiä mahdollisimman monelle pitkäaikaistyöttömälle sellainen koulutus- ja harjoittelukokonaisuus, joka tarjoaa uuden alun elämälle.

Työvoimaviranomaisten tuella Pääskyyn voitiin palkata 1–2 työntekijää, jotka käänsivät kaikki kivet työtilaisuuksien ja koulutuspaikkojen löytämiseksi. Päivärahakauden jatkumisen pelastavia työjaksoja löydettiin mm. Helsingin kaupungin ja yliopiston hommista, vaikka eivät ne leipomotyötä olleetkaan.

Runsaasti aikaa Pääskyn tytöntekijöiltä kului päiväraha- ja eläkekiemuroitten selvittelyyn. Työvoimaviranomaisia jouduttiin toistuvasti muhtelemaan työttömiä loukkaavista tulkinnoista ja asenteista.

Synkin mielin jouduttiin mukautumaan vuodesta toiseen työttömyysturvan heikennyksiin. Hirtehishuumorilla kuunneltiin hallitusherrojen valistusta työn tarjonnan ja työttömien kannustamisen lisäämisestä: *”Perkele, ei tänne lisää tarjokkaita tarvita. Töistä on pulaa eikä tekijöistä!”*

Porvarihallituksen perintö

Ahon-Viinasen hallitus lopetteli synkeää taivaltaan alkuvuodesta 1995 vähemmin äänin kuin aloitti. Perinnökseen hallitus jätti yli puoli miljoonaa työtöntä, pitkäaikaistyöttömien syrjäytetyn alaluokan, runnellun hyvinvointivaltion ja huomattavan valtion velan. Kansan elintasoa oli alennettu ja ihmisiä piinattu kestokyvyn rajoille – ja ylikin.

Mutta oli myös keskitetty omistusta, toteutettu varallisuuden uusjakoa ja luotu uutta raharälssiä.

Ja ennen muuta toteutettu historiallinen käänne oikealle: Suomi käännetty uusliberalistisen kilpailukapitalismin linjoille ja liitetty Saksa-vetoiseen ”yhdistyvään Eurooppaan” ja Naton kumppaniksi.

Näissäkin oloissa elintarviketyöväki osoitti työtaistelullaan 1994, ettei heitä nujerrettu.

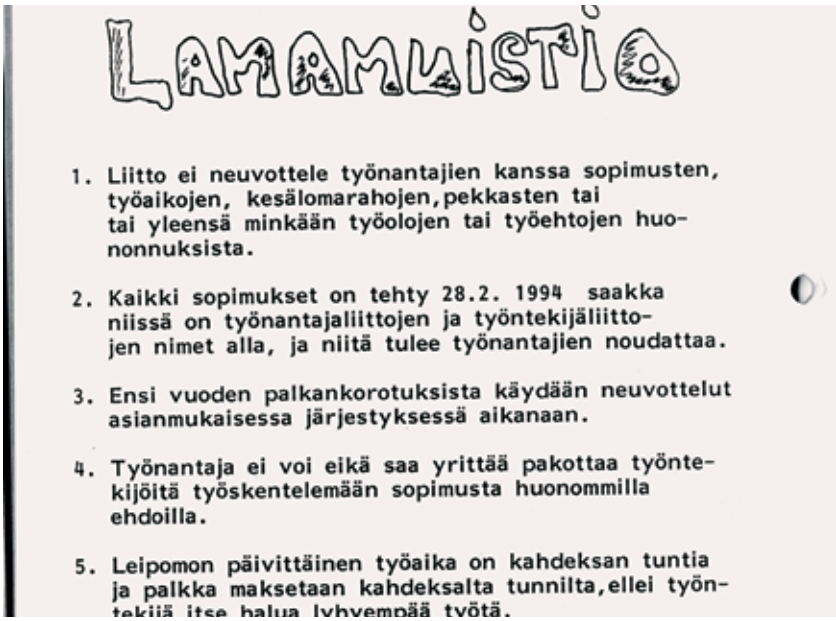

LAMAMUISTIO

1. Liitto ei neuvottele työnantajien kanssa sopimusten, työaikojen, kesälomarahojen, pekkasten tai tai yleensä minkään työolojen tai työehtojen huonnuksista.

2. Kaikki sopimukset on tehty 28.2. 1994 saakka niissä on työnantajaliittojen ja työntekijäliittojen nimet alla, ja niitä tulee työnantajien noudattaa.

3. Ensi vuoden palkankorotuksista käydään neuvottelut asianmukaisessa järjestyksessä aikanaan.

4. Työnantaja ei voi eikä saa yrittää pakottaa työntekijöitä työskentelemään sopimusta huonommilla ehdoilla.

5. Leipomon päivittäinen työaika on kahdeksan tuntia ja palkka maksetaan kahdeksalta tunnilta, ellei työntekijä itse halua lyhyempää työtä.

Leipomotyöntekijäin ammattiosasto julkaisi läpi routavuosien lamamuistioita, joissa varoitettiin tinkimisen turmiollisuudesta ja työlakien ja -sopimusten pitämistä voimassa.

Kasvun kausi 1995–1999:

Euro-kurilla varmistetaan voittojen kasvu

Se oli sitten EU:ta vuoden 1995 alusta. Rahan, tavaroiden ja ihmisten oli määrä liikkua vapaasti unionin alueella.

Näkyvin muutos arkielämässä piti olla elintarvikkeiden hintojen aleneminen tuottajahintojen ja arvonlisäveron alenemisen takia. Luvattua halpenemista ei näkynyt, koska elintarviketeollisuus ja kauppa lihottivat lähinnä omia voittotilejään. Niin tekivät leipomoidenkin omistajat. Leipomotyöväen ammattiosasto vaati kustannusten alenemisen siirtämistä kokonaisuudessaan hintoihin.

Suomi EU:n jäseneksi

Tavara liikkui, ja raha liikkui eikä sillä ollut isänmaata. Suomalaiset suuryritykset kansainvälistyivät ja kansainväliset suuryritykset laajensivat Suomeen. Pääoma kehitti yhä mutkikkaampia ”sijoitusinstrumentteja”. Keinottelutalouden koko ylitti kohta moninkertaisesti reaalitalouden.

Työvoimankin oli määrä liikkua ”vapaasti”, joten halpatyövoiman lisääntymistä rajan takaa odoteltiin työläispiireissä pahaa aavistellen.

EU-jäsenyyden jatkoksi eliitin tavoitteeksi tuli Suomen liittäminen EU:n raha- ja talousliittoon (EMU), joka luo jäsenmaiden talouksille uusliberalistisen pakkopaidan.*

Ahon-Viinasen hallitus sopeutti Suomen kansantaloutta EMU-raameihin jo etukäteen – ja Lipponen jatkoi siitä.

Hallitus vaihtuu – linja jakuu

Maaliskuun 1995 eduskuntavaalien tulos ei yllättänyt: hallituspuolueina kansaa rusikoineet kepu ja kokoomus hävisivät ja oppositiona esiintynyt SDP voitti. Toisiin vaaleihinsa osallistunut Vasemmistoliitto sai 22 paikkaa, mitä puolue piti menestyksenä.

Vaalien jälkeen muodostettiin SDP:n **Paavo Lipposen** ns. sateenkaarihallitus ”yhteisen kriisitietoisuuden omanneista puolueista”. **

Toisin kuin edeltäjänsä, Lipposen hallitus saattoi aloittaa noususuhdanteen vauhdituksella, mutta hallituksen ohjelma vahvisti, että linja ei juuri eronnut edeltäjistään.

Työttömyyden puolittaminen tosin julistettiin tavoitteeksi, mutta lääkkeet olivat turhankin tuttuja: hallituspuolueet sitoutuivat EMU-kriteerien täyttämiseen ja 20 miljardin menosupistuksiin.

Selkeä muutos oli työmarkkinakonsensuksen korostaminen, mutta konsensukseen tuli nyt yhtyä uudella ”europohjalla”.

Ykköspulla arvioi, että arki koitti pian vaalilupailujen jälkeen: *”Supistukset pienituloisten toimeentuloon ovat yhtä hävyttömiä, teki ne kuka tahansa... Kysymys on taas todellisesta ja raa´asta pyrkimyksestä muuttaa yhteiskunnallista tulonjakoa.”*

SEL runnotaan ”työllisyystupoon”

Hallitus ryhtyi kasaamaan sekä ”maltillista” tulopoliittista sopimusta että ”Suomen työllisyysohjelmaa” vuosille 1996–1999. Se oli koko vaalikaudelle tarkoitettu talouspoliittinen linjaus, jonka tueksi työmarkkinaratkaisut oli määrä nivoa.

Tupo-veljillä pitik taas kiirettä. Ja hallitus vauhditti esittämällä työmarkkinoiden ”rakenteellisten jäykkyyksien” poistamista sekä työttömyysturvan ja lapsilisien heikennyksiä jo vuoden 1996 budjettiin. Elintae hälytti:

> *”Uusi Lipposen hallitus toteuttamassa rajuja leikkauksia, joiden viiltävin kärki kohdistuu työttömiin... Avainasemaan on nostettu ay-liike, jolta vaaditaan myös työaikojen lisäjoustoja ja luopumista yleissitovuudesta..”*

Leipomo-osasto esitti, että ”työnantajien ja markkinavoimien hyökkäys työlainsäädäntöä vastaan on torjuttava”. Vaati myös tuntuvia palkankorotuksia, koska laman väistyttyä oli

* EMU oli perustettu osana EC:n jäsenmaiden Maastrichtin sopimusta, jolla päätettiin EC:n kehittämisestä EU:ksi ja samalla liittovaltion suuntaan. EMU:uun liittyminen edellytti määrättyjen taloudellisten ehtojen – Maastrichtin kriteerien – täyttämistä. Tärkeimmät kriteerit olivat a) valtion budjetin vuosittainen alijäämä ei saa ylittää kolmea prosenttia, b) julkisen talouden velan suhde bruttokansantuotteeseen ei saa ylittää 60 prosenttia, ja c) matala inflaatio, vakaa valuutta ja alhaiset korot, joiden rajat laskettiin “parhaiden maiden” perusteella.

** Pääpuolueina SDP ja kokoomus, apuna Vihreä Liitto, RKP ja Vasemmistoliitto SDP:n vasemman sivustan suojana. “Sateenkaari” -nimitys tuli siitä, että hallitukseen osallistui lähes koko poliittisen kartan värikirjo.

Letitys sujuu. Sinikka Kallio (vas.) ja pääluottamusmies Margit Virtanen Ehon kahvileivässä vuoden 1995 paikkeilla. (Ao:n kuva-arkisto)

aika parantaa ansiotasoa ja kotiuttaa osa kasvaneista voitoista niiden tekijöille.

Tupo-neuvotteluissa ammattiosaston esityksiä ei huomioitu. Sen sijaan ”palkankorotusvara” määriteltiin nyt entistä tiukemmaksi Emu-lähtöisen ”matalan inflaatiotavoitteen” pohjalta.

Ja valmista tuli ankarien yöneuvottelujen päätteeksi. Tarjolla oli mitättömät palkankorotukset, kyytipoikana verohelpotus, jonka vastikkeena mm. työttömyysturvan leikkaus 800 miljoonalla markalla ja tuloksena julkisen talouden ahdingon syveneminen.

Tupo myytiin nimenomaan työllisyyden parantamisella, mitä oli helppo luvata, kun maailmantalous oli kasvussa ja suomalaiset vientihinnat devalvoitu alhaiselle tasolle.

Käsikirjoitus oli sellainen, että ”työllisyystupo” vuosille 1996–97 tuli voimaan, kun liitot olivat soveltaneet omat työehtosopimuksensa sen raameihin ”kattavasti”.

Napinaa kuului, mutta työllisyyden nimissä kaksivuotinen sopimus hyväksyttiin useimmissa liitoissa. Elintarviketyöläisten liiton valtuustossa käytiin kova keskustelu, mutta tupo ja siihen pohjautuvat työehtosopimukset hyväksyttiin ”pitkin hampain”. Valtuusto katsoi, että lupaukset työttömyyden puolittamisesta

Ykköspullan piirtäjän näkemys tuposta 1996.

tuli myös toteuttaa – mitään takeitahan siitä ei annettu. Ja takanahan olivat kovat irtisanomiset ja edellinen lakko.

Sopimuksen perusteella elintarviketyöläisten palkkoja korotettiin hieman vuoden 1995 lopussa ja syksyllä 1996, jolloin mukana oli uusi ”nais- ja matalapalkkaerä” (0,4 %). Leipomon lisiin tuli pieniä korotuksia (5–15 penniä/tunti). Lisäksi sopimuksiin sisältyi ns. yliteindeksi sekä ansiokehityksen tarkastelu, joilla ei ollut käytännön vaikutusta.

Kolmivuoron viikkotyöaika lyhennettiin 36 tunniksi ja työajan lyhennyskompensaatio korotettiin 10,5 prosentiksi. Lisäksi asetettiin liittojen välisiä työryhmiä valmistelemaan

mm. palkkaryhmittelyn uudistusta ja ylityökysymyksiä.

Tupo-pölyn laskeuduttua Elintae joutui toteamaan, että ensimmäinen EU-vuosi (1995) meni kuten odotettiin: 1 800 työpaikkaa uhrattiin jälleen kilpailukyvyn alttarille, ja sama meno näytti jatkuvan. Hallituksen lupaamaa työttömyyden puolittamista ei ollut näköpiirissä matalatasoisesta tuposta huolimatta.

Lippostakin uhataan yleislakolla

Kentälle oli jäänyt valju maku EU-ajan ensimmäisestä tupo-näytelmästä. Sen perusteella Lipposen hallitus esitti keväällä 1996 uusia leikkauksia työttömyysturvaan, mm. työssäoloehdon pidentämistä (6:sta 10:een kuukauteen), päivärahakattoa, työttömän omavastuuajan pidentämistä, indeksikorotuksista luopumista tulevina vuosina, ym.

Leipomotyöväen ammattiosasto vaati voimatoimia työttömien puolustamiseksi. Yli satahenkinen elintarviketyöläisten lähetystö kiersi päättäjien puheilla. Muidenkin alojen kenttä liikehti kiukkuisena. Paineiden noustessa SAK ja STTK uhkasivat taas yleislakolla.

Ja taas ”tiukoissa neuvotteluissa” työmarkkinajohtajat ja hallitus pääsivät sopimukseen, jolla hallitus ”täsmensi” leikkausohjelmaansa. Ansiosidonnaisen turvan taso ja kesto jätettiin entiselleen, mutta nuorten, iäkkäiden ja pitkään työttömäksi pakotettujen turvaa heikennettiin. SAK:n hallitus hyväksyi ratkaisun äänin 19–6.

Leipomon uudet palkkaryhmät: Käsi- ja konetyötä

Leipomon palkkaryhmittelyn uudistamiseksi ammattiosasto laati esityksen, joka sisälsi edelleen viisi palkkaryhmää lähtökohtana siihenastinen 3A-ryhmä korotettuna 50 markalla. Sen päälle tulivat seuraavat ryhmät 10 ja 15 prosentin porrastuksin. Tavoitteena oli keskimääräisen tason nosto, palkkaryhmissä etenemisen nopeutuminen sekä teollisessa leivonnassa vaadittujen teknisten taitojen parempi huomioiminen.

Neuvotteluissa kiistelyä käytiin lähinnä siitä, kuinka arvostetaan muodollista koulutusta ja käytännön kokemusta. Työnantajat painottivat edellistä, leipomotyöläiset jälkimmäistä.

Viime vaiheessa keskusteltiin siitä, siirretäänkö nimikkeet ”pussitus, voitelu ja etiköinti” toisesta kolmanteen palkkaryhmään, mihin työnantajat lopulta suostuivat. Tulos vastasi Leipomo-osaston näkemystä siinä määrin, että tulosta pidettiin ”mukiin menevänä”.

Palkkaryhmien uudistaminen astui voimaan 1.1.1999.

Ryhmittely säilyi rakenteeltaan entisenkaltaisena perustuen jakoon *leipomotöiden* ja *leipomoammattitöiden* välillä. ”Leipomotöiksi” luettiin linjoilla työskentely, pakkaus- ja lähettämötyöt, siivous ym. leipomossa suoritettavat muut työt kuin perinteiset ammattityöt.

Olennaisena muutoksena oli, että leipomotyötä suorittava pääsi etenemään kolmanteen palkkaryhmään jo vuoden työkokemuksen perusteella. Teknisten vaatimusten lisääntymisen perusteella neljänteen palkkaryhmään lisättiin *vaativan leipomotyön* -käsite. Myös viidenteen (ylimpään) tuli uutena tehtävänä *erikoisosaamista edellyttävät tärkeät ja vastuulliset tehtävät*.

Nuoremmat ammattityöntekijät sekä taikinantekoa ja paistoa osatehtävänä suorittavat saivat uuden ”väliryhmän” vuoden työskentelyn jälkeen. Perinteinen 3A-nimike katosi, mutta ryhmä sinänsä säilyi – vain ryhmien numerointi muuttui juoksevaksi 1–5.

Perinteinen ”uraputki” oppilaasta ammattileipuriksi kulki nyt:

- kuusi ensimmäistä kuukautta oppilasaikaa 1. pr,
- nuorempana leipurina kaksi vuotta, joista ensimmäinen vuosi 2. pr ja
- toinen vuosi 3. pr,
- vanhempana leipurina vähintään 4. pr,
- 5. pr, jos tekee taikinoita tai paistaa.

Palkkaryhmissä voitiin siis edetä pätevöitymällä käytännön ammattitöissä, jolloin tuli hallita taikinanteko, ylöslyönti ja paisto. Viitteitä ammattitaidosta sai ammattitutkinnosta, josta maksettiin myös erillinen lisä, mutta pelkästään sitä ei pidetty riittävänä ammattileipuriksi (vanhemmaksi leipuriksi) toteamiselle. Työtehtävät ratkaisivat.

Uudella rakenteella palkkaryhmissä eteneminen hiukan nopeutui. Uudistuksen yhteydessä palkkasuhteita korjattiin siten, että 3. pr:n ohjepalkkaa korotettiin 70 markkaa ja 4. pr:n 40 markkaa enemmän kuin työehtosopimuksessa oli sovittu.

Leipomo-osasto kehotti luottamusmiehiä ja jäseniä saattamaan uudet palkkaryhmät ripeästi käyttöön. Jatkossa tuli tarkistaa entistä useammin työntekijäin palkkaryhmiin sijoittuminen sekä alalla- ja ammatissaolovuodet.

Helsingin Leipomo-osasto vauhditti 1990-luvun tes-kierroksia säännöllisesti mm. seinälehti-kampanjoin. Vuosikymmenen lopulla myös liitto alkoi valmistaa julistesarjaa, joila vaatimuksia perusteltiin.

"Mahalaskuun päättyi tämäkin yritys", Leipomotyöväen ammattiosastossa todettiin. Ykköspulla kirjoitti: *"Työttömyysturvan leikkaukset sisältävät paljon kurjuutta. Meidän keski-ikäisille työttömillemme etenkin työttömyyseläkkeen saannin vaikeutuminen ja päivärahojen 20 prosentin lasku nollauksen yhteydessä on tosi raakaa kestettävää..."*

Leipomotyöläiset sanoivat, että työläisille olisi eduksi, jos ay-johtajat erottaisivat toisistaan roolinsa ay-johtajina ja jonkin puolueen puuhamiehinä.

SEL:n pj. Ritva Savtschenko arvioi, että *"raskaimmin ovat pettyneet ne, jotka luulivat molempien vasemmistopuolueiden mukanaolon tuovan hallituspolitiikkaan solidaarisuutta vaikeimmassa asemassa olevia kohtaan..."*

1997: SEL raameihin jo toisen kerran

Jatkotupoa vaalikauden loppuajaksi (vuosille 1998–99) ryhdyttiin puuhaamaan hyvissä ajoin keväällä 1997. Emu-kelpoiset raamit oli hahmoteltu jo etukäteen, ja kapitalistit antoivat lisäohjeita. TT:n mukaan työmarkkinasopimukset tuli sopeuttaa kansainvälisiin kilpailuolosuhteisiin. Se tarkoitti mm.:

- sopimuksiin vähemmän asioita ja enemmän joustoja,
- työnantajan välillisiä työvoimakustannuksia vähennettävä ja siirrettävä työntekijäin maksettaviksi,
- työaikaa ei ainakaan voida lyhentää,
- tuloverotus alennettava asteittain kilpailijamaiden tasolle, työsuhteeseen liittymättömät sosiaalivakuutusmaksut poistettava ja työntekoon liittyviä siirrettävä työntekijäin maksettaviksi,
- työehtosopimusten yleissitovuuden tilalle paikallista sopimista, pakkosovintoa sekä helpotuksia työnantajan palkanmaksuvelvollisuuteen tuki- ja mielenosoituslakkojen ajalta,
- hallituksen ja eduskunnan painostaminen työtaisteluilla kiellettävä, koska se ei kuulu parlamentaariseen demokratiaan.

TT:n mukaan työehtosopimuksista tulisi kehittää puitesopimuksia, jotka antavat paikallista ja henkilökohtaista liikkumavaraa. Isäntien listalla oli myös ay-jäsenmaksusopimuksen purkaminen.

Kapitalistit eivät tavoitelleet kertarysäystä, vaan etenemistä "pienin askelin kohti suurta päämäärää". Tuloksia voitiin odottaa, koska vastapuolen neuvottelijat olivat enemmän kuin halukkaita "kompromisseihin" – ne kun pönkittivät heidän omaa asemaansa. Ja pääsihän ay-johto aina väittämään torjuneensa suuret heikennykset suostumalla pienempiin.

Näin rakentavista lähtökohdista tuponeuvottelut sujuivatkin ripeästi.

Tulopoliittinen sopimus vuosille 1998–99 allekirjoitettiin kun "riittävä kattavuus oli varmistettu". Palkankorotukset olivat kah-

delle vuodelle yhteensä 3,3 prosenttia. Se oli vähemmän kuin arvioitu inflaatio ja myös vähemmän mihin työnantajat olivat varautuneet: TT oli antanut toimitusjohtajalleen (Kahri) valtuudet neljän prosentin korotuksiin.[10]

Myös SEL runnattiin tupo-raamiin jo toisen kerran. Leipomotyöläiset valmistautuivat sopimuskierrokseen tavalliseen tapaan huolellisesti tavoitteita punniten ja painostustoimia valmistellen. Palkankorotusvaatimuksen tueksi valmisteltiin seinälehti- ja lennäkkikampanjat, joilla perusteltiin korotustarve talouden päästyä taas hyvään vauhtiin. Liittotason neuvottelut sujuivat kuitenkin omituisen jouhevasti, ja tupo-linjan sopimukset hyväksyttiin SEL:n valtuustossa äänestyspäätöksellä (11–8).

Ratkaisusta irtautui joukko liittoja, ja mm. kuntasektorilla ja pääkaupunkiseudun joukkoliikenteessä käytiin työtaisteluja.

Uuden sopimuksen perusteella leipomon ohjepalkkoja korotettiin 1.1.1998 alkaen 142–157 mk/kk. Taas jäätiin kauas siitä mitä tavoiteltiin ja oikeana pidettiin. Liiton neuvottelijat valittivat tupo-raamien tiukkuutta.

Sopimuksen perusteella neuvoteltiin kuitenkin leipomon kauan odotettu palkkaryhmäuudistus, joka tuli voimaan vuoden 1999 alusta. Käyttöön tuli uudelleen määriteltynä kuusi (5+konditoria) palkkaryhmää entisten viiden (4+konditoria) sijasta.

”Emuun ensimmäisten joukossa”

1990-luvun tupoilla tavoiteltiin myös Euroopan rahaliiton lähenemiskriteereitä, kun Lipposen hallitus ajoi Suomea vimmalla ”Emuun ensimmäisten joukossa”. Kovakätisen leikkauspolitiikan tuloksena Suomi näytti ehdot täyttävänkin, kun valtion velkaantuminen puristettiin raameihin tilastotemppuilla.

Monien mielestä 1990-luvun konsensus huipentui kaikkien keskusjärjestöjen yhteiseen EMU-kampanjointiin 1998, jolloin ayväki joutui samanlaisen propagandavyöryn kohteeksi kuin EU-äänestyksen alla muutama vuosi aiemmin.

Ammattiliitoista mm. SEL protestoi. Se varoitti EMU:n kaventavan Suomen taloudellista itsenäisyyttä ja pakottavan kansainvälisen suurpääoman sanelemaan markkinakuriin ja leikkauksiin. Se taas lisää paineita palkkojen ja sosiaaliturvan heikentämiseen. Myös työehtosopimusten yleissitovuus vaarantuisi.

Hyväksyessään EMU-jäsenyyden huhtikuussa 1998 eduskunnan enemmistö luopui kansallisesta raha- ja valuuttapolitiikasta. Devalvaatiot eivät enää olleet mahdollisia, sillä valuuttakurssin muutoksia ei enää päätetty Suomessa. Eikä kohta ollut omaa rahaakaan eikä edes itsenäistä keskuspankkia – Suomen Pankista kun tehtiin Euroopan Keskuspankin EKP:n haarakonttori.

Rahaliiton jäsenyys tuli voimaan vuoden 1999 alusta, jolloin euro – käytännössä Saksan markka – tuli tilivaluutaksi. Käteisrahana euro otettiin käyttöön kolme vuotta myöhemmin (1.1.2002). Länsi-Euroopan maista mm. Ruotsi, Tanska ja Iso-Britannia ovat pysyneet erossa eurosta ja säilyttäneet kansallisen rahansa sekä talouspoliittisen itsenäisyytensä. Sveitsi ei ole edes EU:n jäsen, ja Britannia on päättänyt siitä erota.

EMU-jäsenyys vahvisti entisestään Suomen lännettämistä. Lipposen hallitus vauhditti sitä myös uusilla asehankinnoilla USA:sta sekä liittymällä Naton ”rauhankumppaniksi” – suuntaus, josta leipomo-osasto jatkuvasti jaksoi varoittaa..

Elinkeino elpyy – irtisanomiset jatkuvat (1995-2000)

1995 leipomoiden näkymät alkoivat loivasti kohentua. Suurten odotukset olivat positiivisempia kuin pienten. Keskittymiskehityksen odotettiin jatkuvan.[11] Se tiesi myös leipomokentän rusikoinnin jatkumista. Siltä ei säästynyt Elannon leipätehdaskaan.

Elanto ”häpeälliseen velkasaneeraukseen”...

1990-luvun lamavuosina Cultorin omistama Vaasan Leipomot oli vankistanut asemiaan pääkaupunkiseudulla, kun ketjuun kuuluvan Karin Nybergin laajennus valmistui Espoossa. Muualla maassa se lopetti pienempiä yksiköitä ja keskitti suurempiin. Samoin toimi Fazer.

Cultor laajensi myös Viroon ostamalla maan suurimman leipomoyrityksen Leiburin

Tallinnasta. Fazer Eesti puolestaan investoi uusiin tiloihin Tallinnan Mustamäelle. Täkäläiset suuryritykset suuntasivat tosissaan Baltian markkinoille, mitä leipomotyöläiset pitivät pahaenteisenä.

Osuusliike Elanto oli pysynyt itsenäisenä ja säästynyt muun E-liikkeen alasajolta, mutta heikoissa kantimissa sekin ajelehti. Osuusliikkeen ainoa kannattava osa, leipätehdas, eriytettiin Elannon Leipä Oy:ksi, ja syksyllä 1994 se ilmoitti toimintansa jatkuvan emo-Elannon kohtalosta riippumatta.

Keväällä 1995 kuultiin Osuusliike Elannon joutuneen velkasaneeraukseen, koska SYP oli lopettanut liikkeen rahoituksen. Tämä jumitti monen Elannon työntekijän säästökassatalletukset. Niiden ja koko osuusliikkeen tulevaisuus näytti synkältä.

Syksyllä 1995 Elanto ilmoitti irtisanovansa henkilökuntaa ja alentavansa jäljelle jäävien palkkoja jopa 3 800 markalla. Leipomotyöväen syyskokous tuomitsi irtisanomis- ja palkanalennusaikeet todeten ne laittomiksi ja sopimusten vastaisiksi.

… ja ulkomaiseen omistukseen

Elannon kohtalosta käytiin taistelua kulissien takana. Hyökkäävin toimija oli Vaasan Leipomot -konsernia rakenteleva Cultor, jonka tiedettiin havittelevan suurta laatuleipomoa pääkaupunkiseudulta. Kun Primulan osto epäonnistui, Cultorin ekspertit iskivät kyntensä velkasaneeraukseen ajautuneeseen Elantoon.

Tammikuussa 1996 kuultiin sitten kohuuutinen, jonka mukaan Elanto oli myynyt leipätehtaansa (Elannon Leipä Oy) Vaasan Leipomot /Cultorille.

Perinteisen leipätehtaan nimeksi vaihdettiin *Hämeentien leipomo*, ja se ilmoitti irtisanovansa 50–70 työntekijäänsä. Parhaimmillaan Elannon leipätehtaalla oli työskennellyt 650 työntekijää, nyt oli jäljellä noin 250, ja luku uhkasi huveta alle 200:n.

Irtisanomisilmoitusten jako aloitettiin 2.4. 1996.

”Siirtyminen Cultorin omistukseen on merkinnyt meille leipätehtaalaisille irtisanomisia, ja merkinnee jatkossa hintakilpailun kiristymistä ja sitä kautta ongelmia alueen muillekin leipomotyöläisille. Automaatio vie työpaikkoja kaiken aikaa. Työajan lyhentäminen on välttämätöntä, ja se on tehtävä ansiotasoa alentamatta”, kommentoi Leipätehtaan pääluottamusmies ja ao:n pj. Pekka Luoma.

Elannon jälkeen Cultor osti turkulaisen laatukonditoria Aschanin. Ulkomailla se laajensi ostamalla ison leipomon Latviasta (Hanzas Maiznica).

Elannon leipätehdas vietti 90-vuotispäiväänsä 15.5.1997 irtisanomisten synkistäessä tunnelmia. Nimikin oli taas vaihdettu, nyt *Stadin Leiväksi*. Kohta vaihdettiin taas nimeä – nyt *Karin Nybergin Lintulahden leipomoksi*. Vaasan Leipomot oli ostanut espoolaisen Nybergin 1990, ja nyt ketjun helsinkiläisleipomolle haluttiin antaa sama hienosteleva nimi. Tuotantoa tehostettiin rajuin saneeraustoimin.

Cultorin aikeita oli epäilty alunpitäen, ja keväällä 1998 alkoi liikkua huhuja leipomoiden myyntiaikeista. Salamyhkäisyys vaihtui hämmennykseen, kun Cultor ilmoitti myyneensä Vaasan Leipomot Oy:n ja koko leipomoliiketoimintansa pohjoismaiselle *EQT Scandinavia II* -sijoitusrahastolle. Sen takana oli mm. Wallenbergien sukurahasto sekä amerikkalaisia ja suomalaisia pääomasijoittajia.

Muutaman pelurin päätöksellä siirrettiin kansainvälisen suurpääoman omistukseen 27 suomalaista ja kolme ulkomaalaista leipomoa, jotka työllistivät noin 3 500 työntekijää. Heiltä ei kysytty mitään missään vaiheessa.

Samalla oli myyty 30 prosentin osuus Suomen tuoreleipämarkkinoista ulkomaiselle pääomasijoittajalle, jolla *”ei ollut muuta kansakunnan leipähuoltoon liittyvää velvoitetta kuin tuottaa rahaa omistajilleen*”. Myyty oli myös Helsingin leipureitten perustama leipätehdas, joka oli toiminut 90 vuotta leipomokulttuurin edelläkävijänä maassamme.

Leipomoiden myynti merkitsi Cultorille tuottoisaa rahastusoperaatiota uusliberaaliin tyyliin: se haali tukun tuottavia leipomoita, saneerasi ne myyntikelpoiseksi finanssikapitalismin markkinoille, myi pois ja kirjasi yli 300 miljoonan markan myyntivoiton. Keinoina raju saneerausmylly, irtisanomiset, työvauhdin kiristys ja yötyö.

Johdon mukaan omistajan vaihdos ei vaikuttaisi henkilöstön työsuhteisiin. Toimintaa oli määrä kehittää olemassa olevien suunnitelmien pohjalta.

Viimeinen päivä Elannon leipätehtaalla. Pekka Luoma murheisin mielin. Edessä muutto, takana raskaat yt-kierrokset ja irtisanomiset. (Aon: kuva-arkisto)

Vaan ei rauhaa kauan kestänyt. Jo puolen vuoden kuluttua kaupasta Vaasan & Vaasan* ilmoitti aloittavansa yt-neuvottelut Helsingin leipomossa – siis entisellä Elannon leipätehtaalla. Neuvottelujen jälkeen irtisanottiin 18 työntekijää, ja kesällä 1999 oli määrä vähentää vielä viisi. Työnantajan mukaan tuotantoa "piti" karsia ja siirtää toisiin yksiköihin.

Samaan aikaan alettiin valmistella leipätehtaan muuttoa Vantaan Tammistoon, josta konserni oli vuokrannut alasajetun Ekka Oy:n leipomotilat. Tarkoitus oli, että uusiin tiloihin siirtyy pääosa leipätehtaan työntekijöistä ja runsaasti tuotantokalustoa.

Perinteinen Elannon Leipätehdas jäi historiaan toisen vuosituhannen mukana. Parhaista päivistä neljännekseen leikattu henkilöstö siirtyi Tammistoon, jossa alkoi euroleivonnan aika.

Kaksi suurta kahmaisi 60 prosenttia markkinoista

Elannon oston jälkeen Vaasan lähenteli Fazeria markkinaosuudeltaan ja liikevaihdoltaan ja ylitti sen toimipisteiden lukumäärässä. Markkinataistelua yhtiö kävi myös tarjoamalla kaupalle lisäalennuksia, mikä korvensi muita leipomoliikkeitä.

Molempien leipomokonsernien strategiana oli keskittää suuryksiköihin ja luoda samalla sellainen maankattava satelliittileipomoiden verkosto, joka tuottaa sekä valtakunnallisia merkkituotteita että alueelliseen leipäkulttuuriin sopivia paikallistuotteita. Kuluttajat odottivat yhä myös pakkaamatonta tuoretta leipää, mikä edellytti suhteellisen tiheää leipomoverkkoa ja lyhyitä kuljetusmatkoja. Keskittämiselläkin oli siis rajansa.

Konsernit lanseerasivat tavoitteeksi: leipomo korkeintaan tunnin ajomatkan päässä kuluttajasta. Tähän pääsemiseksi molemmat ilmoittivat jatkavansa paikallisleipomoiden ostamista ja saneeraamista osaksi omia verkostojaan. Pienleipomoissa suurten visioita kuunneltiin kauhulla. Tuskaa lisäsi kaupan kehitys, mikä nosti pienleipomoiden kynnystä päästä tavarantoimittajiksi.

Tuotepuolella Vaasan (Vaasan & Vaasan) satsasi rukiiseen ja pakasteleivontaan. Tuoreleivonta keskitettiin pitkän linjan ruispalaan, josta tulikin 1990-luvun kestosuosikki. Sitä valmistettiin koko maan tarpeisiin muutamassa suurleipomossa parhaimmillaan yli 2 miljoonaa palaa päivässä.

* Vuodesta 1999 *Vaasan & Vaasan*, 2009 lähtien *Vaasan Oy*.

Fazer painotti vaaleaa ruokaleipää ja lisäsi kaupoissa ja kahviloissa sijaitsevia paistopisteitään, sittemmin myös myymäläleipomoita.

2000-luvun alkaessa molempien leipomokonsernien markkinaosuus nousi noin 30 prosenttiin, joten ne kahmaisivat yhteensä lähes 60 prosenttia leipäkaupasta.

Keskisuurille yhteistyöketjut

Ahtaalle joutuneet keskisuuret leipomot pyrkivät vastaamaan konsernien paineeseen tehostamalla yhteistyötään. 1997 muodostettiin keskisuurten yksityisleipomoiden *Perheleipurit* -ketju, johon kuului aluksi kuusi vahvaa alueleipomoa maakunnista (Salonen, Leivo, Raahen Leipätuote, Pulla-Pirtti, Moilanen ja Sinuhe). Tarkoituksena oli luoda kolmas merkittävä leipomoketju resursseja yhdistämällä. Leipomot jakoivat reseptejä ja alkoivat tuottaa sekä markkinoida toistensa tuotteita. Myös tuotekehittelyssä, hankinnoissa ja kuljetuksissa pyrittiin lisäämään yhteistoimintaa.

Ketjulla laskettiin olevan noin 10 prosentin siivu tuoreleivän markkinoista ja noin 50 prosentin peitto maan asiakaskunnasta. Isoin aukko oli pääkaupunkiseudulla, jonne Perheleipurit tähyili ostoaikeissa.

Seuraavana vuonna (1998) perustettiin keskisuurten toiseksi yhteistyöketjuksi *Alueelliset Ykkösleipurit*. Siihen liittyivät alkuvaiheessa Primulan Leipomot (pääkaupunkiseutu), Linkosuo (Tampere) ja Rosten (Turku). Sittemmin mukaan tulivat Porin Leipä ja Katri Antell (Oulu ja Rovaniemi). Sen siivu markkinoista oli samaa luokka kuin Perheleipureilla.

Ykkösleipurien yhteistyösopimus käsitti yhteisen markkinoinnin ohella mm. hankintoja, tietojen vaihtoa, atk-järjestelmiä ja koulutustoimintaa. Toisin kuin Perheleipureilla, Ykkösleipurit eivät ryhtyneet valmistamaan toistensa tuotteita. Yhteistyö oli muutenkin löyhempää kuin Perheleipureilla.

Molemmat ketjut muodostettiin ilman omistusjärjestelyjä. Jäsenleipomot säilyttivät itsenäisyytensä ja hoitivat omat reviirinsä, mutta kykenivät yhteistyön avulla lisäämään tuotevalikoimiaan ja keskittämään resurssejaan. Jäsenleipomot pyrkivät profiloitumaan korostamalla paikallisuutta, jonka oli määrä taata tuotteiden alkuperäisyys ja tuoreus. Ketjujen kokoonpanot vaihtelivat jonkin verran vuosien saatossa.

1980-luvun lopulla laajentunut Tuottajain Myllyn (Savela) leipomorypäs sen sijaan hajosi, kun Ekka ja Marian Konditoria itsenäistyivät. Tuottajain Mylly keskittyi myllytoimintaan sekä pakasteleivontaan Hyvinkäällä.

Ekkastakin yritysruumis

1996 Ekkan oli ostanut Savelalta johtaja **Pietikäinen**, tuttu toimija jo Parviaisen konkurssiajoilta. Hänen johdollaan Ekka jatkoi työsuhderettelöitä, laittomia irtisanomisia, palkan alennuksia, aamutunteja maksamatta... lopulta toiminnan lopetus sekä koko henkilöstön irtisanominen.

Ekkan alasajon jälkeen Tuottajain Myllyn ainoaksi leipomoksi pääkaupunkiseudulla jäi Helsingin Heikinlaaksossa sijaitseva *Marian Konditoria*. Se siirrettiin Savelan tyttären ja vävyn (Soili ja Rauno Hedborg) omistukseen 1997. Eikä silläkään mennyt järin hyvin.

Ekkalta siirtyneet työt helpottivat väliaikaisesti, mutta tammikuussa 1998 pääluottamusmies **Eeva Ristekallio** kertoi leipomon tilanteen vaikeutuneen: vanhoja johtajia oli palannut, tilauksia oli menetetty ja laadusta valitettiin. Myös työilmapiiri kiristyi, kun työnantaja painosti työntekijöitä työehtojen heikennyksiin. Kun työläiset pitivät kiinni oikeuksistaan, Marian johto ryhtyi painostamaan näitä eroamaan liitosta ja liittymään yksityiskassaan. Ammatillisesti järjestäytyneet luvattiin pitää vastedes talon ulkopuolella.

Leipomotyöväen ammattiosasto tuomitsi työnantajan menettelyn työläisten järjestäytymisoikeuksia loukkaavaksi ja ay-vastaiseksi syrjinnäksi. Liitto ryhtyi hoitamaan asiaa työriitamenettelyn kautta. Ammattiosasto painosti työnantajaa internetin palautesivujen ja sosiaalisen median kautta. Tämä olikin ensimmäinen kerta, kun Leipomo-osasto käytti nettivaikuttamista painostuskeinona ay-asioissa.

Työsuhderiitoja työnantaja jatkoi uuden vuosituhannen alkaessakin.

Primulassa tempoilevaa menoa

Tempoilevaa oli meno muissakin leipomoissa niiden sopeutuessa euro-ajan kilpailukuvioihin. Primulassa piti kiirettä, koska lamavuosi-

Marian konditoria selvisi läpi lamavuosien, mutta tuntuvasti leikatulla tuotannolla ja henkilöstöllä. Marian työntekijät odottavissa tunnelmissa 1998 Heikinlaaksossa. (Ao:n kuva-arkisto)

na vähennettyä työväkeä ei lisätty tuotannon kasvaessa. Vallilan leipomon lisäksi konserniin kuuluivat leivintuvat sekä Baco Oy:n sämpyläleipomo, joka erikoistui hampurilaissämpylöiden linjatuotantoon. Leipomisen lisäksi Primula satsasi ravintolatoimintaan.

Syksyllä 1998 Primula täytti 90 vuotta ohjaimissaan neljännen polven leipuri **Jaakko Valkamo**. Keväällä se oli liittynyt Ykkösleipurit-ketjuun. Tuolloin Primulan leipomoilla näytti menevän hyvin. Leivintuvat pyörivät tuottoisasti, ja Vallilassa yhtiö investoi kiinteistöön ja laitteisiin. Uutena avauksena lanseerattiin *Artesaani* -tuoteperhe. Ideana oli käyttää laadukkaita raaka-aineita ja yhdistää moderniin leipomoprosessiin perinteinen pitkänajan nostatus- ja leivontamenetelmä.

Primulan pääluottamusmies ja Leipomotyöväen ao:n sihteeri **Heli Mäkinen** (ent. Lievo) totesi firman selvinneen laman yli pitämällä laadun ja sortimentin tasokkaana. Työväki oli kuitenkin joutunut lujille: *"Lisää väkeä ei palkata, vaan pienempi porukka tekee enemmän kuin isompi 10 vuotta sitten. Joten hakekaamme lisää liksaa. Lisäksi kaikki nämä investoinnit, jotka vähentävät työntekijöitä, on syytä panna verolle."*[12]

Mutta jo keväällä 2000 Primula ilmoitti aloittavansa yt-neuvottelut 45 työntekijän irtisanomisesta. Primulan näkymät näyttivät epävarmoilta, vaikka Artesaani-leipäperhe sai hyvän vastaanoton.

1990-luvun loppuvuosina muissa helsinkiläisleipomoissa leivottiin vaihtelevalla kiireellä ilman suurempaa dramatiikka. Kotisaaren alasajo ja työntekijäin muutto Fazerin Vaaralaan leipomoon Vantaalle jatkui. Karin Nybergin Lintulahden leipomon (ent. Elannon leipätehdas) muutto Tammistoon aiheutti muutoksia myös Nybergin Espoon leipomossa.

Stella, Finncatering, Baguette, Baco ja *Uudenmaan Leipä* pyörivät melko tasaisen kiireisesti. Paine ylitöihin lisääntyi varsinkin, jos tuli sairaslomia. Luottamusmiehet vaativat lisäpalkkauksia, mutta vain muutamia otettiin. Henkilöstön alimitoitus näytti jääneen päälle. *Ehon* tilanne näytti välillä uhkaavalta, mutta vertyi pian entiselle uralleen.

"Työmailla oli kiireinen kevät, mutta melko rauhallinen kesäkausi", ammattiosaston johtokunnassa todettiin syyskauden 2000 alkaessa.

Primulassa oli siirrytty tietokoneaikaan. 1998 vanhan perheleipomon tilanne näytti vielä valoisalta. (Ao:n kuva-arkisto)

Tappioiden kartta
– yli puolet leipomotyöpaikoista menetetty

1990-luvun lopulla voitiin tehdä väliyhteenvetoa laman ja keskittämisen runtelemasta leipomoalasta. Ammattiosaston laskelmien mukaan vuoden 1991 jälkeen sen toimialueella leipomoalan työpaikoista oli hävitetty yli puolet. Suurimpien tappioiden listalla olivat:

- Fazer Herttoniemi	100 työntekijää
- Parviaisen leipomo	80
- Ekka-Maria-Paakkinen-fuusio	80
- Kotisaari (Fazerille)	180
- Karin Nyberg-Kolmileipä-Stadin Leipä (ent. Elanto) -fuusio	80
- Hovileipurit-Tikle-Rauttua	30

Kokonaan leipomokartalta oli hävitetty Fazer Herttoniemen leipomo, Kotisaari, Parviainen, Ekka, Paakkinen, Hovileipurit, Elanto ja useita pienempiä. Henkilöstöä oli saneerattu ja vähennetty miltei kaikissa muissakin leipomoissa.

Pienempien kaatuessa suuret leipomot olivat lisänneet osuuttaan – ja niiden markkinataisteluun pienemmät sortuivatkin. Suuren mittakaavan tehotuotantoa oli edistänyt teknisen kehityksen ohella yötyön vapautuminen 1993, jonka jälkeen pitkät linjat saattoivat pyöriä vuorokaudet ympäri. Samansuuntaisesti vaikutti myös kaupan keskittymiskehitys.

Lamavuosina leipomoiden ahdinkoa lisäsi leipätuotteiden menekin lasku, mutta sittemmin menekki palautui lähes entiselleen.

Keskittymisen seurauksena leipä- ja kahvileipäkulttuuri oli köyhtynyt. Leipomoiden kahvileipäpuolta oli syönyt myös pakasteita paistavien paistopisteiden lisääntyminen. Suuret leipomot muuttivat alueleipomoittensakin kahvileivän kalikkakäsittelyksi.

Konditoriatoiminta oli ajettu henkitoreisiin. Vanhan ajan leivoksia ja muita herkkuja voitiin vain muistella haikeina.

Lama- ja keskittämismyllerrysten jäljiltä leipomoissa työskenneltiin yleensä kiireellä ja liian vähiin supistetulla henkilökunnalla. Kiivas työtahti johti jaksamisongelmiin. Niitä lisäsivät vuoro- ja yötyö, huono työilmapiiri ja ammattitaidoton työnjohto.

Leipomotyöntekijöitä oli karsittu pääkaupunkiseudulla vielä rankemmin kuin muualla maassa. Kun pääkaupunkiseudulla alan työpaikoista hävitettiin 1990-luvulla yli puolet, koko maassa väkeä vähennettiin ”vain” kolmannes, reilusta 11 000:sta 7 400:aan. Työn tuottavuus oli noussut 65 prosenttia.

Toki lukuun vaikutti teollisen leipomisen ja automaation lisääntyminen sekä konditoriatyön väheneminen. Mutta myös työntekijöistä otettiin rankasti enemmän irti kuin aiemmin.[13] Työsuhteita oli myös silputtu ja osa-aikatyön määrää lisätty.

1990-luvun loppua kohti leipomoiden kannattavuus parani ja voitot kasvoivat yleisesti. Nousukausi lihotti taas omistajien tilejä, koska palkat pidettiin pieninä. Leipomotyöntekijäin palkkojen ja sosiaalimaksujen osuus leipomotuotteiden keskimääräisestä kauppahinnasta oli edelleen noin 16 %, mutta kaupalle maksettu osuus nousi noin 30 prosenttiin.[14]

SEL:n julkaisemassa "Tappioiden kartassa" vuodelta 1999 esitetään alan suurimmat lopeteut työpaikat.

Ykköspulla kirjoitti:

"Vuosikausia alalla pyörinyt irtisanomisruletti, huoli omasta työpaikasta, suru irtisanottujen työkavereiden kohtalosta, työilmapiirin koveneminen – kaikki tämä on koetellut ammattikuntaa, jonka työpanos on samalla lisääntynyt. Ja näiden kauhuvuosien aikana samainen ammattikunta on joutunut siirtymään yhä useammin yötyöhön ja elämäänkin monet puolihorroksessa. Mutta sisulla..."

Leipomotyölaki historiaan – yötyökorvaus säilyy

Kun työaikalain uudistaminen tuli eduskuntaan keväällä 1996, sen sisältöä muokkasivat sekä työnantajien joustovaateet että EU:n työaikadirektiivit. Nyt erillislait yhdistettiin yhdeksi työaikalaiksi, joten Leipomolaki kumoutui. Alan käytäntöihin se ei paljoa vaikuttanut, koska Leipomolain keskeiset määräykset oli siirretty työehtospimukseen.

Uuden työaikalain mukaan säännöllinen työaika on 8 tuntia päivässä ja 40 tuntia viikossa, josta voidaan poiketa paikallisella sopimuksella siten, että viikkotyöaika tasoittuu keskimäärin 40-tuntiseksi vuoden tasoittumisjaksolla. Tällainen paikallinen sopiminen oli mahdollista, jos se sallittiin valtakunnallisessa työehtosopimuksessa. SEL:n työehtosopimus ei sitä sallinut.

Uutuutena lakiin sisältyi määräys vuorokausilevosta, jonka mukaan työntekijällä tuli olla vähintään 11 tunnin lepoaika vuorokautta kohti. Tämän odotettiin rajoittavan pitkien ylityöjaksojen teettämistä. Ylitöiden ylärajaksi säädettiin 250 tuntia neljän kuukauden jaksossa. Lisäylitöitä voitiin sopia paikallisesti enintään 80 tuntia vuodessa.

Uuden työtuntijärjestelmän toivottiin vähentävän mielivaltaa. Työtuntilista tuli asettaa työntekijäin nähtäville vähintään viikko etukäteen, ja siitä voitiin poiketa vain työntekijän suostumuksella. Leipomotyöläiset pitivät työaikalakia näiltä osin tyydyttävänä.

Heille rakas Leipurilaki jäi historiaan lähes satavuotiaana, kun uusi työaikalaki tuli voimaan 22.11.1996. Perintönä säilyivät sopimusperäisinä ne tärkeät säännökset, joiden mukaan yö- sekä viikonloppu- ja pyhätyö

edellyttää työntekijän suostumusta ja yötyöstä maksetaan vähintään 100 prosentilla korotettu palkka. Käytäntö säilyi näiltä osin sellaisena, mihin alalla oli aiemmin päädytty.

Uuden lain arveltiin lisäävän leipomoiden viikonlopputyötä, jota kaupan väljenevät aukiolot näyttivät edistävän.

Työaikakysymys pysyi pinnalla työnantajien jatkuvien joustovaateiden alla ja senkin takia, että ay-kentällä ajettiin voimakkaasti työajan lyhennystä. Myös Leipomo-osastossa ja liitossa oli omaksuttu työajan lyhentäminen yhdeksi perustavoitteeksi, jolla työtä voitaisiin jakaa ja työttömyyttä vähentää. Sitä puolsi myös tarve vähentää ylikuormitusta, josta elintarviketyöläiset kärsivät liikaa kiihdytetyn työtahdin seurauksena.

Lyhyempään työviikkoon oltiin parhaillaan siirtymässä Ranskassa, ja siihen pyrittiin myös muissa Euroopan maissa. Jotta lyhennys lisäisi työtilaisuuksia sen tulisi olla tuntuva. Leipomo-osasto ja liitto vaativat 30-tuntista työviikkoa, ja se oli hyväksytty myös SAK:n tavoitteeksi. Vasemmistovetoisen hallituksen toivottiin ryhtyvän toimiin asian edistämiseksi, kuten Ranskassa tapahtui. Mutta taas petyttiin…

Elpyminen ei tuonutkaan rauhaa – elintarvike irtisanoo taas

Vielä 1990-luvun lopulla elintarvikkeen noin 40 000 työläisestä neljännes oli työttömänä. Eikä voimakkaan talouskasvun jatkuminenkaan tuonut helpotusta, sillä 1999 kapitalistit polkaisivat saneerausmyllyn uuteen vauhtiin. HK, Valio ja Fazer ilmoittivat yhteensä yli tuhannen työpaikan vähennyksistä, mihin HK:n

Vuosituhannen tilinpäätös:
Voimasuhteen ja tulonjaon muutos

Vuosituhannen viimeisen vuoden (1999) kansantuote oli 25 prosenttia suurempi kuin vuosikymmenen alussa, mutta sitä oli tekemässä 150 000 henkeä vähemmän. Työstä syrjäytettyjen määrä nousi yhä päälle puolen miljoonan.

Palkkoja ja kotitalouksien ostovoimaa oli leikattu lamavuosina, eikä tilipussi paljoa lihonut sen jälkeisellä nousukaudellakaan. Sen sijaan rikkaat rikastuivat ja tuloerot repesivät.

Hallitukset vaihtuivat, mutta leikkauspolitiikka jatkui. Pahiten runneltiin työttömyys- ja perusturvaa. Supistukset kohdistuivat myös kuntien valtionapuihin, mihin vedoten kunnat jatkoivat palvelujen heikentämistä.

EMU:uun Suomi runnottiin ensimmäisten joukossa, ja samalla lopetettiin maamme itsenäinen raha- ja valuuttapolitiikka. Sen jälkeen yritysten hintakilpailukykyä oli "pakko" hoitaa palkkoja alentamalla ja irtisanomalla.

Keskellä lamakurimusta hallitus toteutti jättimäiset Hornet-hävittäjäkaupat USA:sta ja vei Suomen Naton "rauhankumppaniksi". Suomen eliitti hylkäsi sitoutumattoman sillanrakentajan roolin ja heittäytyi rähmälleen länteen.

EMU-ajan palkkanormi

Työmarkkinapolitiikassa kapitalistit julistivat linjakseen hajautuksen, mutta 1990-luvun puolivälin jälkeen Teollisuuden ja Työnantajien TT hyväksyi taas keskitetyt ratkaisut. Niiden avulla ay-johto saatiin prässäämään läpi oikeistolaista politiikkaa.

Palkkanormiksi selitettiin epämääräisesti, että työvoimakustannusten muutos ei saanut ylittää tuottavuuden kasvun ja euroalueen inflaatiotavoitteen tasoa (2 %). Tämä hyväksyttiin mm. SAK:n johdossa ylhäältä annettuna. Määrittelyyn sisältyy yksioikoinen käsitys palkoista inflaation syynä.

Käytännössä palkat sovittiin jopa alemmalle tasolle kuin TT oli valmis sopimaan.

Hallitus osti matalat palkkaratkaisut tuloveron helpotuksilla. Niiden avulla kotitalouksien ostovoima saattoi säilyä vaikka palkankorotukset jäivät pieniksi. Verojen vähentäminen varmisti julkisen talouden ahdingon ja leikkausten jatkumisen.

Tuloerot revähtävät

Työkustannukset minimoimalla yritysten hintakilpailukyky koheni ja voitot kasvoivat. Yritykset jakoivat ne osinkoina omistajilleen, joista yhä suurempi osa oli ulkomaisia sijoittajia, tai sijoittamalla itse ulkomaille.

Köyhyysrajan (alle 60 % mediaanitulosta) alapuolelle syrjittyjen kansalaisten määrä kasvoi 1990-luvulla lähes 600 000:een eli yli 11 prosenttiin väestöstä. Toimeentulotukeen joutui turvautumaan vuosittain yli neljännesmiljoona kotitaloutta. Leipäjonot jatkuivat ja jopa pitenivät.

Eriarvoisuuden lisääntyminen näkyi myös terveys-ja elinikäerojen kasvuna: vuosituhannen vaihteessa ylimmän tuloviidenneksen miehet elivät 15 vuotta kauemmin kuin alimman.

Kahvila-Pääskyn iloiset emännät valmistivat työttömien kahvi- ja muut tarjoilut vuodesta toiseen. Tässä Pääskyn jouluglögillä 1990-luvun lopulla.(Ao:n kuva-arkisto)

ja Valion työläiset reagoivat julistamalla ylityösulun ja järjestämällä mielenosoituslakkoja eri puolilla maata.

SEL ilmoitti, ettei se hyväksy hyvin menestyvien yritysten irtisanomisia, vaan vaatii todellisia yt-neuvotteluja. Elintae kirjoitti: *"Nyt saa riittää! Ihmiset ovat käyneet läpi vuosien saneerausmyllyn uskoen ja toivoen sen helpottavan, mutta kun mikään ei riitä... Emme hyväksy sitä, että yritysjohtajien virheet ja ahneus maksatetaan jatkuvasti työntekijöillä."*

Ay-väen kiukkua lisäsivät uutiset suuryritysten suurista voitoista ja jättimittoihin paisutetuista johtajaoptioista. Ne näyttivät kasvavan samassa mitassa, kun työväekeä vähennettiin.

Koko vuoden tappioksi laskettiin yli 2 000 elintarvikkeen työpaikkaa. Kapitalismi näytti taas luontonsa tekemällä lisää työttömiä keskellä talouden kiivasta kasvukauttakin.

Vuoden 1999 maalisvaaleissa kokoomus ja keskusta voittivat. SDP menetti yli viisi prosenttiyksikköä, mutta säilyi silti eduskunnan suurimpana puolueena. SDP:n pj. Paavo Lipponen sai jatkaa pääministerinä ja hallitus muutenkin lähes entisellään. Kyykytyspolitiikkaa lähtivät jatkamaan myös Vasemmistoliiton ministerit.

2000-luvulle kriisitunnelmissa

– SEL turvautuu lakkoihin, käsityö taas lisääntymään päin

Uusi vuosituhat ei alkanut lainkaan niin rauhallisesti kuin toivottiin. Jännitys päinvastoin kiristyi maailmalla pahaenteisesti, kun USA kiihdytti taistelua maailman markkinoista ja resursseista. Uhriksi joutuivat erityisesti Afganistanin, Libyan, Irakin ja Syyrian kansat.

Silkalla valheella perusteltu USA:n ja Britannian hyökkäys Irakiin herätti suuria rauhanmielenosoituksia keväällä 2003. Helsingin Leipomotyöväen ammattiosasto kehotti jäseniään rauhanmarssille, joista muodostui suurtapahtumia kautta maailman.

Ukrainan kriisin verukkeella länsi otti käyttöön Venäjään kohdistetut pakotteet, jotka leikkasivat mm. Suomen elintarvikevientiä. Elintarviketyöläiset protestoivat.

Keinottelubuumista eurolamaan

Kapitalistimaat kohtasivat uusia talouskriisejä, jotka alkoivat it-kuplien puhjetessa 2001.

2002 Suomessa tuli käyttöön käteisenä vieras raha, euro. Kaksi vuotta myöhemmin

halpatyön tarjonta lisääntyi, kun Baltian maat ja Puola tulivat EU:n jäseniksi, ja mm. leipomoyritykset laajensivat toimintaansa näissä maissa.

Maailmalla kiersi taas massoittain levotonta virtuaalirahaa, ja tulos oli tuttu: uusi finanssikriisi, joka levisi USA:sta koko maailmaan syksyllä 2008. Ostovoiman leikkaaminen varmisti laman ja pitkäaikaisen taantuman leviämisen koko EU-alueelle. Heikompien euro-maiden kärsiessä Saksa kahmi valtavia ylijäämiä niiden kustannuksella.

Suomi rämpii eurosuossa

Suomen bruttokansantuote supistui 2009 –2010 jyrkemmin kuin 1990-luvun suurlamassa. Pudotuksen jälkeen talous pysyi alavireisenä vuoteen 2016 asti, joten kyseessä on pisin taantuma Suomen taloushistoriassa.

Tällä kertaa suomalaiset rahalaitokset pysyivät kuitenkin pystyssä eikä kotimaista kysyntää kuristettu yhtä rujosti. Reaaliansiot kasvoivat hieman vuoteen 2010 asti, minkä jälkeen ne matasivat nollan tuntumassa.

Työttömyydestä kärsi jälleen 2010-luvulla ainakin puoli miljoonaa suomalaista vuosittain15. Vaikka vitsauksena oli työn puuttuminen, porvarihallitukset jatkoivat harhaista politiikkaansa, joka tähtäsi ensisijaisesti ”työn tarjonnan” eli työnhakijoiden lisäämiseen sekä julkisen sektorin supistamiseen.

Kossu-liike saavutti osavoiton

Vuosituhannen vaihduttua Paavo Lipposen kakkoshallitus ryhtyi suunnittelemaan uusliberaalien oppien mukaan myös valtionyhtiöiden laajaa yksityistämistä.

Näitä suunnitelmia leipomo- ja muut elintarviketyöläiset vastustivat jyrkästi. Heidän aloitteestaan käynnistettiin laajapohjainen *Pro Koskenkorva* -liike, joka tähtäsi yksityistämisen estämiseen. Mukaan saatiin maanviljelijöitä, monenlaisia kansalaisjärjestöjä, taiteilijoita ja muuta kulttuuriväekeä.

Elintarviketryöläisiä kosketti lähinnä *Primalco* (Altia-Group), jonka Rajamäen tehtaan työväki oli järjestynyt Elintarviketyöläisten liittoon. Aktiivisen kansanliikkeen tuloksena Primalco säilyi valtionyhtiönä, mutta muut myytiin kokonaan tai osittain..

Leipomo-osastolle luovutettu Kossu-liikkeen kiitospullo (0,1 l).

Eurokahleet työmarkkinoilla, leipomoväki protestoi

Vuosituhannen vaihtuessa Helsingin leipomotyöläiset vaativat selkeitä palkankorotuksia elintasonsa turvaamiseksi. Tämä edellytti itsenäistä liittokohtaista ratkaisua, koska yhtyminen keskustason tupoihin oli tuottanut pettymyksiä eikä siltä suunnalta ollut parempaa odotettavissa nytkään.

TT:n linjauksen mukaan ”tahdin määrää avoin sektori” ja muut mukautetaan sen asettamaan linjaan. Näin sopimukset tehtiin muodollisesti liittokohtaisina, mutta keskusjärjestöt paimensivat ammattiliittoja raameihin kulissien takana.

”Ryväsratkaisu” toteutettiin tammikuussa 2000 siten, että pään avasivat Rakennusliitto ja Metalli, joille luvattiin pientä ”hyvänmiehenlisää” näin isänmaallisesta toiminnasta. Sen jälkeen sopimuksiin patisteltiin kolmisenkymmentä liittoa 3,1 prosentin keskiarvolla. Hintojen nousuksi arvioitiin 3,5 %.

Elintarviketyöläisten liiton neuvottelijat ilmoittivat vuoden 2000 alussa alakohtaisten neuvottelujen polkevan paikallaan, koska

alan työnantajat pysyivät tiukasti raamissa ja ajoivat taas kerran heikennyksiä mm. leipomon työaikamääräyksiin.

Elintarvikealoille julistettiin ylityökielto, mutta maaliskuussa 2000 SEL:n valtuusto hyväksyi uudet kolmivuotiset työehtosopimukset (2000–2003), jotka sovitettiin ”yleiseen linjaan”. Samalla osapuolet luopuivat enimmistä tekstivaatimuksistaan.

Vuonna 2000 elintarviketyöläisille maksettiin yleiskorotuksena 320 + 260 markan köntät. Kahden seuraavan vuoden yleiskorotukset oli määrä sopia ns. verrokkialojen mukaan. Lisäksi kolmena syksynä 2000–2002 oli määrä toteuttaa tarkistuserät (0,4–0,8 %), jotka rinnastettiin muiden alojen palkkaliukumiin.

Leipomoalan ohjepalkkaratkaisu venytti palkkahaitaria, koska korotus oli alimmassa palkkaryhmässä 30 mk ja ylimmässä 65 mk.

Helsingin Leipomo-osastossa sopimus arvioitiin matalatasoiseksi ja epäsolidaariseksi, olihan tavoitteet arvioitu ja asetettu reilusti kaksinkertaisiksi. Oltiin sitä mieltä, että liiton on entistä päättäväisemmin sanouduttava irti EMU-linjasta ja etsittävä uusia eväitä itsenäisen tes-politiikan harjoittamiseen sekä yhteistoimintaan muiden liittojen kanssa.

Pääkaupunkilisään haettiin korotusta

Ammattiosasto pyrki korjaamaan tilannetta paikallisesti käynnistämällä syksyllä 2002 kampanjan pääkaupunkilisän korottamiseksi. Perustelulaskelmien mukaan asumis- ja muut elinkustannukset olivat kallistuneet pääkaupunkiseudulla niin paljon, että 1986 sovittu viiden prosentin lisä tulisi vähintään tuplata.

Tuttu tilanne 2000-luvunkin alkuvuosilta: taikinat nousi, palkat ei niinkään. (Risto Uljas)

Aktiivisesta toiminnasta huolimatta asiaa ei saatu sovittua, minkä jälkeen työhuonekunnat jättivät korotusesitykset omille työnantajilleen. Korjausta saatiin joissain taloissa, mutta yleistä korotusta lisään ei saatu.

Samoihin aikoihin osastossa lisääntyi huoli työvoiman väärinkäytöstä, joka näytti yleistyvän leipomoissakin. Ammattiosasto kannusti luottamusmiehiä suhtautumaan kielteisesti vuokratyövoiman käyttöön sekä kriittisesti osa-aikatyöhön, minkä teettäminen edellytti

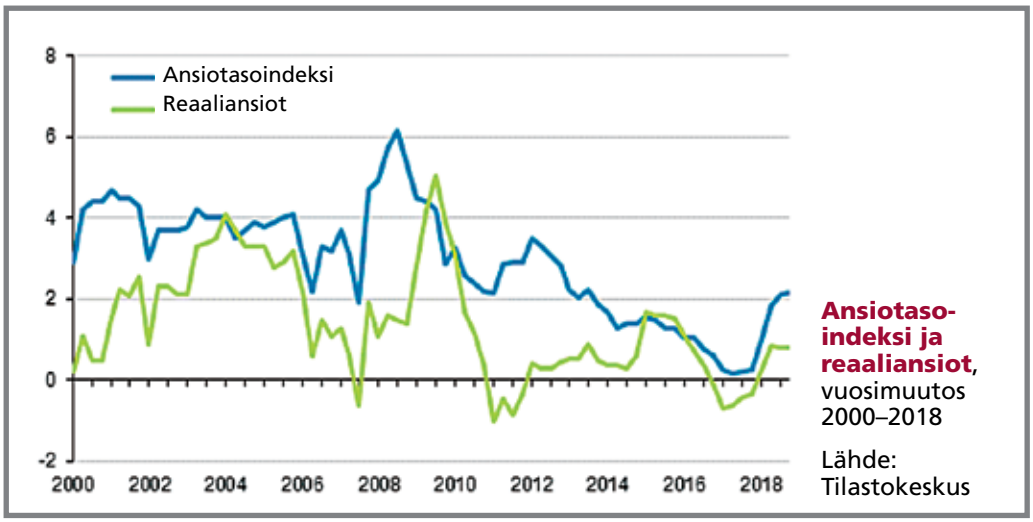

Ansiotaso-indeksi ja reaaliansiot, vuosimuutos 2000–2018

Lähde: Tilastokeskus

pääluottamusmiehen suostumusta. Samoin kehotettiin valvomaan, että viikonloppuapualaisia ei käytetä viikolla eikä 8 tunnin normaalityöajasta tingitä.

Myös tulos- eli bonuspalkkojen yleistymiseen suhtauduttiin varauksellisesti, koska mittarit olivat työnantajien virittämiä ja houkuttivat työläisiä huhkimaan ylettömästi. Niiden arveltiin heikentävän myös kollektiivista etujen ajamista: *"Parempi olisi duunarin keskittyä nostamaan vaan tuntipalkkaansa"*, Ykköspulla kirjoitti.

"Ryväsratkaisun" jälkeen tehtiin uusi tupo – ja sekin pienemmillä palkankorotuksilla mihin TT oli varautunut. SEL irtisanoutui ja teki peräti nelivuotiset liittokohtaiset sopimukset vuosille 2003–2007. Ylityökiellon jälkeen syntyneet sopimukset hyväksyttiin SEL:n liittovaltuustossa äänin 22–10. Vähemmistö arvosteli mm. sopimuskauden pituutta. Sitä perusteltiin palkkaryhmittelyjen uudistuksella, joka sisälsi leipomossa siirtymisen kuuteen palkkaryhmään. Uutena tuli neljäs palkkaryhmä, johon kaikki viisi vuotta alalla olleet kolmannen pr:n työntekijät siirtyivät.

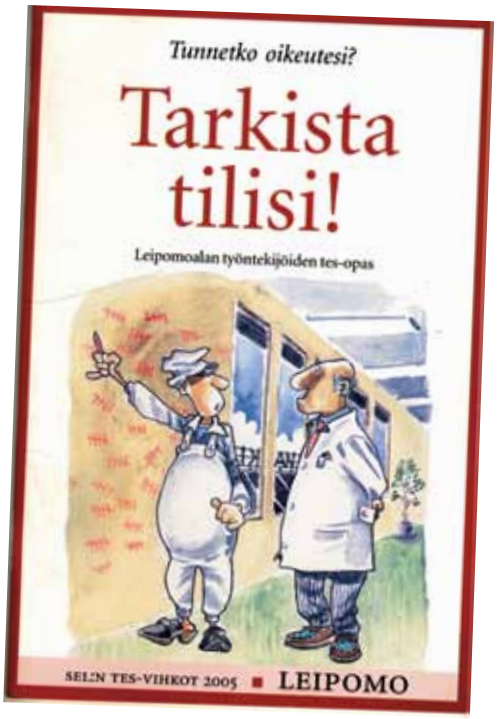

Leipomo-osaston aloitteesta liiton 100-vuotisjuhlavuoden 2005 merkeissä työmailla jaettiin Tarkista tilisi! -vihkosta kahvi- ja kakkutarjoilun kera.

Elintarvikkeen palkankorotukset sidottiin taas muiden alojen kehitykseen, jonka rajat saneltiin matalissa tupoissa. Niiden houkuttimiksi hallitukset lupailivat ansioverotuksen helpotuksina lähinnä verotaulukoiden indeksitarkistuksia. Sen sijaan yhteisö- ja pääomaverokantoja Vanhasen hallitus alensi pysyvästi sekä kevensi varallisuusveroa, mikä raivasi tietä sen poistamiselle kokonaan (2006).

Elintarviketyöläiset korjailivat käytännön työehtojaan liittovetoisella *"Tunnetko etusi – Tarkista tilisi"* -kampanjalla vuodesta 2005 alkaen. Työntekijäin työehdot käytiin läpi työpaikoittain ja korjailtiin ajan tasalle. Puutteita ilmeni runsaasti lisien maksussa, työvuorojen ja työaikojen määrittelyssä, palkkaryhmiin sijoittumisessa sekä pekkasvapaiden järjestelyissä.

Tupoa puuhattiin taas keväällä 2007, mutta hanke kariutui. Sen jälkeen nähtiin sellainen erikoisuus, että Elintarviketyöläisten liitto lähti liittokohtaisen kierroksen päänavaajaksi uuden puheenjohtajansa **Veli-Matti Kuntosen** johdolla. Leipomo-osastossa ihmeteltiin myös liiton tes-esitysten salailua, jota uusi liittojohto perusteli neuvotterurauhan turvaamisella.

Kolmivuotiset työehtosopimukset hyväksyttiin ylityökiellon ja lakkouhan jälkeen, kun työnantajat vetivät pois esityksensä siirtymisestä 10-tuntiseen työpäivään ja 50-tuntiseen työviikkoon. Vuosia 2007–2010 koskeneet sopimukset hyväksyttiin liittovaltuustossa äänin 25–8 mm. helsinkiläisjäsenten ollessa hylkäämisen kannalla. Ensimmäiselle vuodelle kirjattiin hieman "yleistä linjaa" paremmat korotukset ja seuraaville "yleisen linjan mukaiset, vertailun kestävät korotukset". SEL:n vuosikirjan mukaan *"sopimusten sisällöstä keskusteltiin kriittiseenkin sävyyn työpaikoilla"*.

2010: SEL:n sopimukset lakkoaaltojen jälkeen

Pitkien sopimusten aikana elintarvikealoilla kasautui paineita, ja vuoden 2010 sopimuskierrosta lähdettiin pohjustamaan kiukkuisina. Työmarkkinakenttää hämmensi EK:n (Elinkeinoelämän keskusliitto, vuoteen 2005 Teollisuuden ja Työnantajain keskusliitto TT) ilmoitus tupo-kauden päättymisestä ja

Talo hiljainen, meillä hyvä henki, totesivat Ykkösen lakkovahdit Vaasanin Tammiston leipomon pihalla 2010-lakon alettua. (Risto Uljas)

sopimustoiminnan hajauttamisesta. Ns. sosiaalitupo sen sijaan kelpasi EK:llekin, kun sen avulla saatiin ay-johto tukemaan sosiaali- ja työttömyysturvan leikkauksia.

Neuvottelujen alla suhdanteet olivat kääntyneet laskuun globaalin keinottelukriisin seurauksena. Leipomo- ja muun kotimarkkinateollisuuden tilanne näytti vientiteollisuutta valoisammalta, ainakin toistaiseksi.

SEL vauhditti neuvotteluja ensin ylityökiellolla ja sen jälkeen rajatuilla lakkoaalloilla.

Ensivaiheen täsmälakko oli kolmipäiväinen (7–9.4.2010), ja siihen osallistui noin 4 500 työläistä alan suurimmissa yrityksissä. Helsingin Leipomo-osaston jäsenistä lakossa olivat Vaasan Vantaan leipomon työläiset.

Sopimuksettomat tilan aikana myös muilla työpaikoilla esiintyi liikehdintää, jolla korjailtiin paikallisia epäkohtia.

Kahden viikon päästä käynnistyi seuraava kolmipäiväinen aalto (21–23.4.). Nyt pysähtyi 57 tuotantolaitosta, kun niiden 9 300 työläistä lakkoili paremman sopimuksen puolesta.

Sitä seurasi työantajaliiton julistama sulku, joka kohdistui laittomasti vain SEL:n jäseniin. Kun sulkuhanke mureni muutamassa päivässä eikä aktiivinen rikkurivärväyskään tuonut kehuttavia tuloksia, valtakunnansovittelija **Lonka** jätti jo kolmannen välitysesityksensä. SEL:n liittovaltuusto hylkäsi senkin, koska se sisälsi edelleen työnantajien vaatimia työaikaheikennyksiä.

Hylkäys käynnisti lakkosarjan kolmannen aallon, jonka piirissä oli jo 83 tuotantolaitosta ja lähes 12 000 elintarviketyöläistä kuuden päivän ajan.

Seuraavana vaiheena oli laaja, koko alaa ja kaikkia yrityksiä koskenut, työtaistelu, mutta sen alkamista työministeri **Anni Sinnenmäki** siirsi perusteitta.

Juuri ennen totaalilakon alkamista 24.5. Lonka jätti neljännen välityksensä, josta työaikaheikennykset oli pääosin poistettu. SEL:n johto sai prässättyä sen läpi liittovaltuustossa äänin 17–16. Vähemmistöön jäivät mm. kaikki Etelä-Suomen edustajat. Heidän mielestään työtaistelu alkoi vasta purra, joten jatkamalla olisi saavutettu myös uusia etuja. Nyt lähinnä torjuttiin heikennyksiä samalla kun raotettiin ovea työaikajoustoille.

SEL:n kolmivuotiset työehtosopimukset 2010–2013 sisälsivät ensimmäisenä vuotena kaksi palkankorotusta, yhteisvaikutukseltaan 1,5 prosenttia. Jatkovuodet oli määrä sopia

jälleen verrokkialojen mukaan. Niiden taso määrättiin tulopoliittisella raamisopimuksella, jonka EK suostui taas hyväksymään 2011.

Vuoden 2010 tesseihin sisältyi lisäksi mm. palkallinen kuuden päivän isyysvapaa ja yli 50-vuotiaiden vapaaehtoinen ikäohjelma.

Työaikasopimus leipomoalalle

Työehtosopimusten työaikamääräykset jäivät entiselleen, mutta liittojenvälisen erillisen sopimuksen perusteella leipomoalalle tuli käyttöön mahdollisuus sopia joustavista työajoista määrätyin edellytyksin. Pohjana oli Vaasan-Leipomoissa jo käytössä ollut 12+12 -tunnin malli.

Sopimuksen perusteella leipomoissa voidaan sopia paikallisesti keskimääräisestä viikkotyöajasta, joka tasoittuu keskimäärin 36 tuntiin enintään vuoden aikana. Peräkkäisiä työpäiviä on enintään viisi, ja käytössä ovat kaikki viikonpäivät. Säännöllistä viikoittaista työaikaa ei saa kuitenkaan pidentää kahdeksaa tuntia enempää – siis yli 48-tuntiseksi.

Poikkeavaan (keskimääräiseen) työaikaan siirtyminen edellyttää työntekijän henkilökohtaista suostumusta sekä sopimista luottamusmiehen kanssa. Asiasta tulee myös ilmoittaa liittojenväliselle työryhmälle.

Joustoihin suostuneen työläisen kuukausipalkka säilyy entisellään, vaikka keskimääräinen työaika hieman lyhenee. Sen sijaan pekkasvapaat keskimääräiseen työaikaan siirtynyt menettää.

Käytännössä tämä malli mahdollisti mm. pitkät viikonloppuvuorot. 36 tuntia voitiin tehdä kolmessa päivässä, 12 tuntia /päivä, joilta saattoi saada koko viikon palkan. Tämä oli houkutteleva vaihtoehto toimeentulohuolien painamille leipomotyöläisille, mutta sehän oli vain harvojen ulottuvilla.

Kokemukset keskimääräisestä työajasta ovat olleet vaihtelevia. Paikoin sen on koettu lisäävän luottamusmiehen vaikutusmahdollisuuksia ja työntekijäin autonomiaa, toisin paikoin keskinäistä kilpailua ja eripuraa. Tukea työpaikkojen luottamusmiehille on tarjonnut ratkaisujen pysyminen tarvittaessa liiton käsissä.

Helsingin leipomotyöläiset eivät reagoineet kovinkaan voimakkaasti työaikasopimukseen, vaikka sitä voitiin pitää myös oven

Liiton ylityökielto-julisteet kuuluivat tes-kierrosten kuvaan 2000-luvullakin.

raotuksena joustaville työajoille. Myönteisenä nähtiin joka tapauksessa se, että ratkaisut pysyivät viime kädessä liiton käsissä, mikä tukee varsinkin heikompien talojen luottamusmiehiä.

Tyytyväisiä ammattiosastossa oltiin myös siihen, että vuoden 2010 työtaistelut käytiin yhtenäisin rivein ja hyvällä taisteluhengellä.

Kirjapalkat unohtuivat

Palkkojen sovellusneuvotteluissa törmättiin sittemmin sellaiseen ”työtapaturmaan”, että SEL:n sopimuksista oli jäänyt ohjepalkkojen korotukset kirjaamatta vuosille 2012 ja 2013. Sen takia ns. ilmaväli käytännön ja kirjapalkkojen välillä venähti. Väliin jääneet korotukset kirjattiin sitten taulukoihin SEL:n seuraavissa työehtosopimuksissa, jotka solmittiin 2014.

Nämä vuoteen 2017 asti voimassa ollleet sopimukset sovitettiin keskustason ”työllisyys- ja kasvusopimukseen”. Sitä pohjusti EK:n ja hallitusherrojen voimakas propaganda nollalinjan puolesta, jonka verukkeena käytettiin 2009 alkanutta taantumaa. Sanaa tehostettiin taas runsailla lomautuksilla ja irtisanomisilla, joita elintarvikkeenkin isännät panivat hanakasti toimeen.

Samassa humussa hallitus junaili yhteisöveron alennuksen, joka toi muhkeita lisävoittoja yrityksille – ja verotulojen yhtä huomattavia menetyksiä valtiolle ja kunnille. Ja tämän päälle jatkui valitus valtion pysyvästä rahapulasta ja kestävyysvajeesta...

Sopimusten mukaan elintarvikkeen kuukausipalkkoja korotettiin 20 euron yleiskorotuksella kesällä 2014. Se tiesi pääkaupunkiseudun leipomotyöläisille keskimäärin vajaan prosentin korotusta. Kesän 2015 yleiskorotus vielä puolittui tästä 0,4 prosenttiin. Surullisia lukuja, koska elinkustannukset kallistuivat kaksi kertaa enemmän.

2016 palkkoja oli määrä tarkistaa ”työmarkkinakeskusjärjestöjen myöhemmin sopimalla tavalla”, joten reaalipalkkojen sopimusperäinen alentaminen jatkui.

* * *

2000-luvun sopimuskierrokset olivat turhauttavia – joskin jo tuttuja – koska niissä toistuivat samankaltaiset kuviot kerta toisensa jälkeen: SAK:n johto prässäsi läpi ”maltilsia ratkaisuja” eikä jäseniltä kyselty. Työmarkkinabyrokratia jauhoi liittoja ruotuun.

Helsingin Leipomo-osastossa tes-tavoitteet käsiteltiin perinteiseen tapaan huolellisesti työläisten omista lähtökohdista ja tarpeista käsin. Esitysten tueksi tehtiin valtavasti työtä: kokouksia, työryhmiä, laskelmia, perusteluja, lentolehtisiä, seinäjulisteita, tiedostuskampanjoita, lähetystöjä, työtaisteluvalmisteluja...

Yleensä tes-esityksiä karsittiin jo liittoportaassa. Keskusjärjestö ei kuunnellut niitä edes kohteliaisuudesta. Elintarviketyöläisten liitto toimi paineen alla ja mukautui useimmiten tupo-linjauksiin, vaikka tekikin liittokohtaisia sopimuksia – ja 2010 työtaistelujen jälkeen.

Ponnisteluista huolimatta alan perusansiotaso pysyi matalana. SEL:n pitkäaikaisiin sopimuksiin liitetyt ns. kiinniottopykälät ovat lähinnä vastanneet muiden alojen liukumia eikä tavoiteltua tasokorotusta ole saavutettu. Ansiotasoerojen kaventuminen joihinkin muihin aloihin nähden johtunee pikemminkin näiden alojen liukumien hupenemisesta ja palkkakehityksen taantumisesta sen takia.

Globalisaatio haastaa ay-liikkeen

Aika ajoin Leipomotyöväen osastossa käytiin keskustelua ay-liikkeen roolista nykyglobalisaation oloissa. Nähtiin, että paikalliset vaikutusmahdollisuudet hupenivat, kun käskyt jaeltiin suuryritysten pääkonttoreista ja Brysselistä.

Paineet välittyivät myös konsernien kautta. Ne yhtenäistivät menettelytapojaan ja organisaatioitaan ylikansallisesti ja kilpailuttivat keskenään eri maiden sisaryrityksiä ja saman maan eri yksiköitäkin.

Uusia yhteistoininnan muotoja haettiin myös ay-liikkeessä.

Leipomokonsernien luottamusmiesten kokoukset vakiintuivat Suomessa, ja ne muotoilivat työntekijäin yhteisiä näkemyksiä moniin työsuhdekysymyksiin. Myös konserninkäsittäviä työtaisteluja toimeenpantiin sekä Vaasan että Fazerin kotimaan leipomoissa.

Konsernikohtainen ylikansallinen ay-yhteistyö jäi kuitenkin heikoksi. Ay-toiminta oli ylipäänsä heikoissa kantimissa Itä-Euroopan maissa.

Sen sijaan konserniyhteistyötä kehiteltiin virallisella tasolla, kun useammassa maassa toimivat suuryritykset velvoitettiin perustamaan EU:n direktiivillä eurooppalaiset yritysneuvostot (European Works Council / EWC). Sellaiset perustettiin myös ylikansallisiin leipomokonserneihin, joiden pääkonttorit sijaitsivat Suomessa.

Yritysneuvostojen tehtävänä on virallisesti työnantajien ja työntekijäin yhteistyön edistäminen. Käytännössä ne lienevät lähinnä työnantajavetoisia informaatio- ja vaikuttamiskanavia – samaan tapaan kuin työelämän osallistamishankkeet työpaikkatasolla.

Silti EWC:tkin ovat tarjonneet mahdollisuuksia myös henkilöstön mielipiteen esittämiseen ja yhteydenpitoon.

Euroopan ammatillisten keskusjärjestöjen yhteiselimenä toimiva Euroopan Ammatillinen Yhteisjärjestö EAY on esittänyt radikaalejakin vaatimuksia, mutta suomalaiset jäsenjärjestöt (SAK, STTK ja Akava) osallistuivat näihin kampanjoihin vain muodollisesti.

EAY:n piirissä kehiteltyyn ajatukseen eurooppalaisista työehtosopimuksista elintarviketyöläiset suhtautuivat epäillen. Vaarana oli harmonisointi alaspäin – sama pulma kuin konsernikohtaisillakin sopimuksilla.

Lupaavammalta näytti pyrkimys työehtojen eurooppalaiseen vähimmäistasoon kansalliset työehtosopimukset säilyttäen.

Leipomotyöläiset halusivat sekä ryhdistää keskusjärjestöjä että kehittää työläisten omaehtoista kansainvälistä yhteistoimintaa.

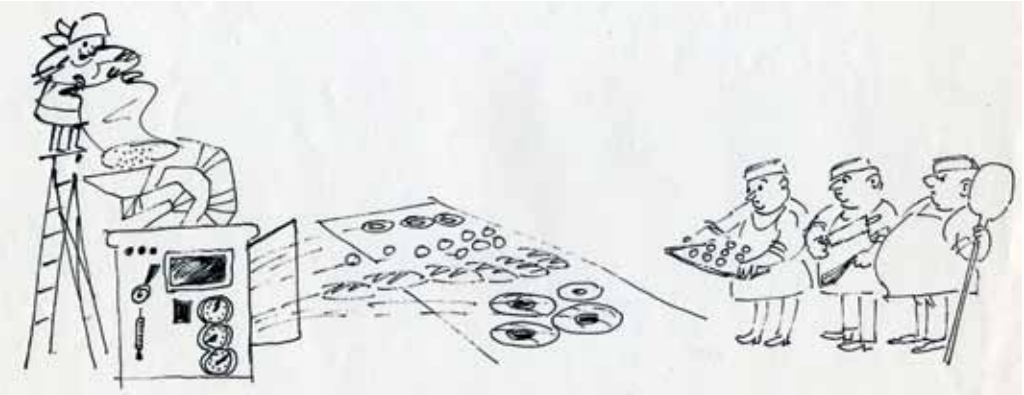

Tosin esim. leipomoalan keskiansio näytti nousseen 2000-luvun alussa suhteessa joihinkin muihin aloihin, mutta tämä selittyi pääosin yötyön lisääntymisellä. Kun yötyöt ja yötyölisät alkoivat huveta, tuli ansiotason aleneva trendi taas esille. EK:n palkkatilaston mukaan vuonna 2013 leipomotyöntekijäin kiinteä kuukausipalkka (ohjepalkka) nousi 2,7 prosenttia, mutta käytännön ansiot alenivat 3,8 prosenttia. Syynä pidettiin juuri yö- ja aamutuntien vähenemistä.

Sopimuskierroksista muodostui toistuvasti myös sitkeitä torjuntakamppailuja, koska ETL ajoi lakkaamatta työaika- ja muita heikennyksiä. Säänneltyyn yötyöhön sekä keskimääräiseen viikkotyöaikaan leipomoväen oli taipuminen, mutta varsinaiset heikennykset torjuttiin.

Näin SEL lukeutuu harvoihin liittoihin, joiden sopimuksissa säännöllinen 8-tuntinen työaika on voimassa työaikajärjestelyjen perustana.

Sopimustoiminnan keskittymisen seurauksena ammattiosastojen vaikutusmahdollisuudet ovat kaventuneet entisestään. Pääkaupunkilisän korotushanke 2000-luvun alussa jäikin toistaiseksi viimeiseksi näkyvämmäksi paikallistason kamppailuksi leipomoalalla. Asiain hoito liukui yhä tiiviimmin liiton käsiin. Liitto puolestaan tunsi joutuneensa yhä tiukemmin keskustason komentokeskuksen alle.

Vuoden 2010 työtaisteluilla elintarviketyöläiset osoittivat kuitenkin jälleen, että yhdistämällä voimansa joukkoliikkeeksi työläiset voivat puolustaa työ- ja elinehtojaan myös globaalin finanssikapitalismin oloissa ja euroikeen alla.

2010-luku: Leipomoiden rusikointi jatkuu, lähileivonta elpyy?

Leipomoalan kilpailutilanne jatkui 2000-luvulla kireänä. Kokonaiskysyntä polki paikallaan, samalla kun tuonti lisääntyi ja leipomoiden investoinnit kasvattivat kapasiteettia. Kaksi suurkonsernia jatkoivat saneerauksia.

Sijoittajat rahastivat Vaasanin useampaan kertaan

Kuin vuosituhannen vaihtumista symboloiden leivän teollinen leipominen loppui Helsingin kantakaupungissa vuonna 2000, kun leipureitten aloitteesta 95 vuotta aiemmin perustettu Elannon leipätehdas suljettiin lopullisesti. Samalla häipyi hämäriin valtava määrä leipomotyöläisten historiaa sekä pääkaupungin teollista tarinaa.

Valtaosa leipätehtaan työläisistä työskenteli jo Tammistossa, jossa leipomotoiminta jatkui Vaasan & Vaasan nimissä.*

Konserni jatkoi saneerauksia heti uuden vuosituhannen alettua.

Jo vuoden 2000 lopulla se ilmoitti lopettavansa konditoriat kaikista taloistaan ja Hämeenlinnan leipomon kokonaan. Tämä tiesi irtisanomisia taas sadalle työntekijälle, joista osa Espoon ja Vantaan leipomoissa.

Seuraavan vuoden alussa konserni saneerasi Lapissa yhdistämällä paikallisleipomoitaan ja irtisanomalla 70 työntekijäänsä.

* Cultorin leipomoklusterin 1998 ostanut pääomarahasto EQT Scandinavia II kokosi omistuksistaan tytäryhtiön, johon liitettiin tuoretuotteita leipova Vaasan Leipomot Oy, pakasteita tuottava Vaasan Pakasteleivonta Oy (Joutsenolainen) sekä näkkileipiä ym. valmistava Vaasanmylly Oy. Lisäksi uuteen konserniin kuuluivat Cultorin omistuksia Ruotsissa, Virossa ja Latviassa. Konserni aloitti toimintansa Vaasan & Vaasan nimellä vuoden 1999 alusta.

Etelä-Suomessa V&V keskitti Vantaan lisäksi Kymenlaaksoon, jossa se investoi Kotkaan uuden kahvileipälinjan. Kuusankoskelle valmistui 2002 konsernin uusi leipomo, jonka kerrottiin olevan *"Suomen ympäristöystävällisin korkean teknologian leipomo"*. Reilun 12 miljoonan investoinnista Kuusankosken kaupunki maksoi suurimman osan – kiinteistön osuutena 6,3 milj. euroa.

2003 V&V jatkoi saneerauksia mm. Porissa ja Lahdessa.

Konsernin pääluottamusmiehet protestoivat keskittämisvimmaa:*"Kuluttajien tuoreusvaatimukset edellyttävät päinvastoin paikallisleipomoiden kehittämistä. Nyt leipomokonsernit rahtaavat rieskaa Rovaniemeltä, pitkoja Baltiasta ja patonkeja Ranskasta"*.

Arvostelua herätti sekin, että samalla kun työnantaja passitti ammattiväkeä kortistoon, se yritti toisaalla pyörittää toimintaa vuokratyövoimalla ja muilla tilapäistyöntekijöillä.

"Tuloskunnon" hillitön trimmaus johti siihen, mihin oli tarkoituskin: vuoden 2004 alussa EQT Scandinavia II -rahasto myi Vaasan & Vaasan -konsernin Britanniassa päämajaansa pitävälle *AIG Global Investment Group*ille. Se oli osa amerikkalaista finanssikonsernia, joka lukeutui silloisen keinottelukapitalismin suurpelaajiin.* Ostaessaan Cultorin leipomoklusterin 1968, EQT oli sitoutunut toiminnan pitkäjänteiseen kehittämiseen.

Paikallisjohdollekin myynti tuli yllätyksenä. Kaupan jälkeen sulkemisvuorossa oli V&V:n Vaasan leipomo.

2007 sijoittajaomistaja teki taas myyntivoittoja myymällä konsernin edelleen. Nyt V&V:n osti kansainvälinen pääomasijoittaja *Lion Capital*, jonka pääkonttori on Lontoossa. Tämäkin rahasto on finanssimarkkinoiden saalistaja, jonka ainoana tehtävänä on sijoittajien pääomien kasvattaminen.

Leipomotyöläisille, jotka työllään aikaansaivat yrityksen tuotannon ja arvonnousun, kauppa oli jälleen pelkkä ilmoitusasia jälkikäteen. Kauppahintaakaan ei kerrottu.

Kaupan aikoihin yt-neuvottelut aloitettiin V&V:n Kokkolan leipomossa, sen jälkeen Turun ja Jyväskylän leipomoissa ja sitten Kotkassa, jossa irtisanottiin 45 leipomotyöläistä ja loput pakkolomautettiin.

Konsernin pääluottamusmiehet vaativat toistuvasti keskittämisvimman lopettamista ja protestoivat myös pakkausmerkinnöillä keinottelua, koska yhä useampien tuontituotteiden alkuperä hämärrettiin.

2009 Vaasan & Vaasan -konserni otti nimekseen *Vaasan* ja nimesi Suomen osastonsa *Vaasan Oy*:ksi. Samalla se uudisti rakenteensa muodostaen maakohtaisten organisaatioiden sijasta kolme ylikansallista liiketoimintaaluetta: a) tuoreet leipomotuotteet, b) leivonnaispakasteet ja c) näkkileivät ja hapankorput. Tarkoituksena oli tehostaminen yli rajojen. Uutena toimitusjohtajana aloittanut **Kalle Tanhuanpää** ilmoitti, että *"omistaja Lion Capital odottaa meiltä hyvää tulosta"*.

Odotuksiin vastaamiseksi yhtiö lopetti Liperin leipomon ja irtisanoi sen kaikki työntekijät. Muilla työpaikoilla otettiin käyttöön henkilöstöjohtamisen moderneja menetelmiä, joiden kantavana ajatuksena oli henkilöstön "osallistaminen".

Vuoden 2011 alusta Vaasan Oy aloitti "leipomotoiminnan tehostamisohjelman", jonka tuloksena Turun ja Jyväskylän leipomot lopetettiin ja muista yksiköistä irtisanottiin ihmisiä 24 henkilötyövuoden edestä. Samalla konserni siirsi kotimaisten tuotemerkkien valmistusta ulkomaille.

Ikävää huomiota herätti mm. Elannolta periytyneen *Isoäidinpitkon* siirtäminen Viroon, mitä Helsingin ammattiosasto vastusti voimakkaasti. Sittemmin Isoäiti lojuikin muovipussiin ahdettuna marketin alimmalla hyllyllä maku, maine ja kunnia menetettynä.

Surullinen tarina jatkui 2013, kun Vaasan Oy ilmoitti aloittavansa taas yyteet – nyt kohteena Espoon, Vantaan, Kotkan ja Kuusankosken yksiköt. Tuloksena oli Espoon leipomon sulkeminen ja keskittäminen Vantaalle, jonne siirrettiin yksi tuotantolinja myös Kotkasta.

Espoon leipomon lopettaminen kirpaisi pahoin Helsingin Leipomo-osastoa – tiesihän se taas yhden leipomon lopettamista osaston toimialueelta. Irtisanottavien luku täsmentyi 37:ksi, kun osa työntekijöistä siirtyi tuotannon mukana Vantaalle.

"*Sulkemishanke tuli yllätyksenä vaikka viime vuosina on totuttukin yt-neuvotteluihin ja*

* American Investment Group (AGI) luettiin vuoden 2008 alussa maailman 20 suurimman yrityksen joukkoon, päätoimialoinaan vakuutus, varainhoito ja lentokoneiden liisaus. Se kuului niihin saalistajiin, jotka aikaansaivat USA:n keinottelukriisin ja jonka uhriksi se itsekin joutui. Vuoden 2008 lopulla USA:n valtio pelasti AIG:n konkurssilta ja otti yhtiön valvontaansa.

yksiköiden sulkemisiin. Tuntuu, että sulkemispäätös oli jo selvä, kun yt-neuvottelut aloitettiin", kommentoi Espoon leipomon pääluottamusmies ja ao:n johtokunnan jäsen **Tuuli Jussila**.

Ylikansallinen suurpääoma vaati lisätuottoja, ja Vaasan Oy:n johto vastasi lopettamalla 2014 Rovaniemen leipomon ja samalla työpaikat 64 ihmiseltä. Ei auttanut yli 20 000 hengen vetoomus paikallisen leiväntuotannon puolesta. Lisäksi työväkeä irtisanottiin Tampereen ja Kotkan leipomoista. Osa niidenkin tuotannosta siirrettiin Viroon.

Virossa aloitti myös konsernin uusi pakastetehdas, jonka arveltiin muodostuvan uhkaksi suomalaiselle pakastetuotannolle.

Tammikuussa 2015 ilmoitettiin, että ruotsalainen suuryhtiö *Lantmännen** oli ostanut Vaasanin pääomasijoittaja Lion Capitalilta. Uusi omistaja liitti Vaasan Oy:n osaksi *Lantmännen Unibake* -konsernia, joka valmistaa pakaste- ja tuoreleipätuotteita noin 20 maassa. Kuivatuotteet eriytettiin *Lantmännen Cereliaan* ja pakasteet *Lantmännen Unibake Finlandiin)*.

Leipomopatojen äärellä päätyminen alan toimijan omistukseen herätti varovaisia toiveita, mutta taas petyttiin. Jo seuraavana vuonna (2016) Lantmännen ryhtyi suuriin saneerauksiin, joiden tuloksena konserni lopetti Tampereen, Kuopion ja Seinäjoen leipomot ja irtisanoi jopa 270 työntekijäänsä. Kahvileivän valmistus oli määrä siirtää Vantaalta Kuusankoskelle.

Seuraavana vuonna se toteutti Vantaan (Tammiston) leipomossa suursaneerauksen, jolla toimintoja automatisoitiin perusteellisesti. Sen jälkeen työntekijämäärä putosi 2018 noin 135 henkeen (joista n. 50 osa-aikaisia). Siten se oli yhä Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston suurin yksittäinen työpaikka (kun Fazerin Vantaan leipomon työväellä on oma ammattiosastonsa SEL 135).

Fazer jakaa potkuja ja osinkoja

Vaasanin tapaan myös Fazer Leipomot Oy kasvoi ja kasvatti omistajiensa voittoja 2000-luvun alkuvuosina keskittämisen, irtisanomisten ja yritysostojen avulla.

Tuuli Jussila siirtyi töihin Vaasan Vantaalle, kun yhtiö sulki Espoon leipomonsa. Vuodesta 2010 Tuuli toimi ammattiosaston sihteerinä. *(Ao:n kuva-arkisto)*

Fazer laajensi Latviaan, Liettuaan ja Ruotsiin toimittuaan jo sitä ennen Virossa ja Venäjällä.

2003 Fazer-konserni ilmoitti liikevoittonsa kasvaneen liki 36 prosenttia, 79 miljoonaan euroon. Saman tien velaton ja vauras firma ilmoitti leipomoiden kaikkia henkilöstöryhmiä koskevista yt-neuvotteluista, jotka tiesivät 200 työntekijän passitusta työttömien jonoon. Suurimmat supistukset kohdistuivat Fazerin Vaaralan ja Lahden leipomoihin. Muuallakin karsittiin.

Fazer Leipomoiden pääluottamusmiehet tuomitsivat irtisanomiset, joille ei ollut taloudellisia perusteita. He protestoivat suuntautumista paikallistuotannon sijasta suuriin yksiköihin. Sellaiseksi valmistui konsernin uusi leipomo Lappeenrantaan. Sen siunasi kirkkoherra ja kiinteistökustannukset maksoi kaupunki, kuten Vaasanin investoinnin Kuusankoskella. Näin veronmaksajat tukivat yksityisiä leipomokonserneja tulonsiirroilla, joilla nämä lisäsivät omistajiensa voittoja ja operointeja ulkomailla.

Seuraavana vuonna Fazer irtisanoi Tampereella ja Vaasassa, jonka leipomo lopetettiin kokonaan. Yhtiö ilmoitti myös aloittavansa uudet yt-neuvottelut kaikissa yksiköissään. Aiheena oli työaikasäännösten kiristäminen.

2008 joutuivat lopetuslistalle Tampereen, Iisalmen ja Jyväskylän leipomot. Fazerin pää-

* Lantmännen on ruotsalaisten viljelijöiden omistama osuuskuntataustainen suuryhtiö.

luottamusmiehet esittivät henkilöstösopimusta, jolla tuettaisiin työttömäksi joutuvia ylimenovaiheessa. Neuvottelut kariutuivat, koska omistajaperheen osingot olivat tärkeämpiä kuin työttömäksi passitettujen työläisten elämäntilanteen helpottaminen. Vastalauseeksi puhkesi spontaaneja mielenosoituslakkoja Fazerin leipomoissa eri puolilla maata.

2014 yhtiö käynnisti uuden tehostamisohjelman, jonka seurauksena noin 40 henkilöä menetti työpaikkansa Lappeenrannassa ja Oulussa. Fazerin Hyvinkään ja Ulvilan tuotantolaitokset suljettiin syksyllä 2015. Sen jälkeen Fazerin teollisten leipomoiden määrä oli karsittu neljään (2019 kolmeen).

Toisaalta Fazer Leipomot pyrki vastaamaan kuluttajien tuoreus- ja laatuvaatimuksiin myymäläleipomoilla, joita yhtiö on sekä ostanut että perustanut itse. Lisäksi yhtiö osti 2016 helsinkiläisen *Keisari* -leipomokonditorian, joka alkoi toimia nimellä ”artesaanileipomo Gateau”.

Voitot omistajille ja markkinavaltauksiin ulkomailla

Molemmat suurkonsernit kansainvälistyivät 1980-luvun lopulta alkaen yritysostoin ulkomailta. Niillä ne pyrkivät hyötymään halpatuotantomahdollisuuksista Baltian maissa ja Venäjällä, joiden palkkataso oli tuskin viidesosa suomalaisesta. Se näkyi tuotannon siirtoina, tuontina Suomeen sekä suomalaisten leipomoiden kilpailuttamisena ulkomaisten tytäryhtiöiden kanssa.

Vaasania on riepoteltu omistajalta toisella, joista kukin on suorittanut onnistuneen rahastuksen työvoiman riistoa tehostamalla.

Fazerin leipomoita myllytettiin samaan tahtiin, mutta omistajasuku piti konsernin tiukasti omissa käsissään.

Lantmännenin omistukseen siirtynyt Vaasan Oy ilmoitti 2016 olevansa *”suomalainen leipomoalan yritys, jolla on toimintaa Suomen lisäksi myös Baltian maissa”*. Suomessa yhtiöllä oli jäljellä 5 leipomoa (2018). Henkilöstömäärä oli kutistunut noin 570:een. Lantmännen-konserniin kuului Suomessa lisäksi L. Cerelia / kuivatuotteet n. 200 henkeä ja L. Unibake Finland vajaat 120 henkeä.*

Fazer Leipomot ilmoitti puolestaan olevansa *”Itämeren alueen johtava leipomoalan yritys ja markkinajohtaja Suomessa”*. Täkäläisten leipomoiden henkilöstömäärä oli yhteensä noin 1 600 työntekijää, joista teollisissa leipomoissa n. 800 ja myymäläleimoissa n. 450, toimihenkilöitä n. 350 henkilöä (2019 alussa)**.

Rahastuskoneiksi trimmatut leipomokonsernit ovat kasvaneet, kansainvälistyneet ja kilpailleet jokseenkin samaan tahtiin ja jokseenkin tasavahvoina henkilöstömäärillä ja tuloksilla mitaten. Niiden yhteinen markkinaosuus lienee hieman laskenut 2010-luvulla nousten silti yhä lähes 50 %:iin. Samalla niiden kehitys näyttäää eriytyneen.

Primulan uho – ja tuho

Suurten puristuksiin joutuneiden alueellisesti merkittävien keskisuurten leipomoiden luvuksi laskettiin 2000-luvun alkaessa noin 15. Pääkaupunkiseudulla tähän ryhmään lukeutui Väyrysten suvun perheyritys Primula, jossa vuosituhat alkoi hermostuneesti.

Vuoden 2000 keväällä firman johto pyöritti yt-neuvotteluja, joiden jälkeen leipomon henkilöstömäärää leikattiin 200:sta 160:een. Loppukesästä Primulan lanseeraamasta *Artesaani*-tuoteperheestä tuli menestys, minkä jälkeen irtisanomisia osin peruttiin. Seuraavana vuonna Primula ilmoitti lopettavansa myymälöissä toimivat leivintupansa, mutta perui tämänkin ja investoi tiloihinsa Teollisuuskadulla.

Välillä firma rettelöi painostamalla työväkensä työehtoja alaspäin. Yli päästiin, kun omistajasuku uskoi Primulan johtotehtävät **Juha Valkamolle**. Hän jatkoi suvun leipuriperinteitä jo neljännessä polvessa.

Isompien jäljissä Primula laajensi toimintaansa Venäjälle perustamalla sämpyläleipomon Moskovaan.

Työnantaja käynnisteli kehityskeskusteluja, ilmapiirikartoituksia ja muita ”yhteisen tekemisen” hankkeita. Mutta 2007 oli taas edessä yt-neuvottelut, jotka tiesivät lähtöä yli 20 työntekijälle. Asiaa käsitellyt työhuonekunnan kokous jouduttiin pitämään portin ulkopuolella, koska työnantaja kielsi liiton edustajan pääsyn työpaikalle.

* Vaasan Oy tiedotus 31.1.2019

** Fazer tiedotus 28.1.2019

Heli Lievo veti raskaita yt-neuvotteluja Primulan pääluottamusmiehenä. Ammattiosaston sihteerinä hän jatkoi firman konkurssin jälkeenkin. *(Ao:n kuva-arkisto)*

Satavuotisjuhlavuotenaan 2008 Primula myi tytäryhtiönsä Baco Oy:n ja julkisti suunnitelmat uudesta huippuleipomosta, jolle oli hankittu tontti Järvenpäästä. Leipomon lisäksi uuteen ”Herkkutehtaaseen” oli siirtymässä Primulan Deli-einestuotanto, josta odotettiin niin ikään huomattavaa kasvusektoria, koska Primula oli sopinut laajasta yhteistoiminnasta HK-Ruokatalon kanssa.

Hankkeen kustannusarvio oli 35 milj. euroa, jota leipomopiireissä pidettiin isona palana. Siinä sivussa Primula joutui maksamaan mm. hyvityssakkoja työehtosopimuksen tieten rikkomisesta sekä ylityökorvauksia takautuvasti.

Muutto Järvenpäähän alkoi syksyllä 2010, ja sen yhteydessä työnantaja karsi ja irtisanoi taas työväkeä kovalla kädellä. Primulan johto laski, että pitkälle automatisoidussa tuotannossa ei tarvita puoltakaan entisestä väestä, vaikka volyymit kasvaisivat.

Toiminnot oli automatisoitu uusinta tekniikkaa hyväksi käyttäen. *”Tuotteet valmistuvat käsin koskematta leipälaatikkoon asti”*, johtaja Valkamo hehkutti. Tämä ei estänyt Primulaa mainostamasta tuotteita ”aitona käsityönä”. Herkkutehtaan luvattiin pyörivän yötä päivää 24/7 -rytmillä.

Yhtiön tavoitteena oli lohkaista huomattava siivu markkinaosuudesta ja ponkaista valtakunnalliseksi tuottajaksi kahden suuren rinnalle. Primula pyrki vetoamaan erityisesti kuluttajien ympäristötietoisuuteen. Uutta tehdasta mainostettiin hiilivapaaksi: energia- ja materiaalitehokkuus oli huippuluokkaa ja päästöt vähäiset.

Kakku oli päältä kaunis, mutta Järvenpäähän siirtyneet leipomotyöläiset joutuivat setvimään runsaasti käynnistysvaikeuksia. Siihen oltiin tyytyväisiä, että laatutuotteisiin yhä pyrittiin. Leivät leivottiin juureen, pitemmällä prosessilla ja lisäaineitta – tosin pitkälle automatisoiduilla linjoilla.

Ensimmäiset tilaukset kauppaketjujen valtakunnallisiin valikoimiin Primula saikin elokuussa 2011. Mutta homma oli jo karannut käsistä. Herkkutehtaan kustannukset olivat paisuneet lähes kaksinkertaisiksi eivätkä suuryritykset katselleet suopeasti uutta kilpailijaa.

Herkkutehdas haettiin konkurssiin vajaan vuoden toimittuaan marraskuussa 2011. Työt loppuivat laakilla 142 työntekijältä.

– *Yllätyksenä tämä tuli, vaikka vaikeuksia uumoiltiin. Rakennusarviot olivat täysin pielessä, toimitusvarmuus jäi alle 50 prosentin ja johdon hanskat olivat hukassa jo pidemmän aikaa. Kaikki toiminta loppui todella saman tien. Taikinat jäivät koneisiin ja konkurssipesään. Nyt yritämme selvittää pesänhoitajan kanssa työntekijäin saatavat niin pitkälle kuin mahdollista,* pääluottamusmies **Heli Lievo** (ent. Mäkinen) kertoi.[15]

Herkkutehtaan velat ajoivat myös emoyhtiö Primula Oy:n konkurssiin keväällä 2012. ”*Siinä paloi omien lisäksi koko suvun rahat*”, Juha Valkamo totesi.

Hän piti haaksirikon syynä kustannusten paisumista, mikä osin johtui yhteistyön kariutumisesta HK-Ruokatalon kanssa. HK veti maton alta eikä muita yhteistyökumppaneita löytynyt. Myös tuotannon käynnistyminen Järvenpäässä oli kangerrellut pahoin.

Eho hiljeni – Helsingin viimeisen suuren leipomon alasajo

Primulan lähdön jälkeen Helsinkiin jäi jäljelle ainoana suurehkona leipomoliikkeenä Eho, jonka leipomo toimi Herttoniemessä. Eho oli **Enkovaaran** (alk. Engelberg) perheyritys ja toiminut pääkaupungissa vuodesta 1923.

2000-luvun alkuvuosina laatuleipomona pidetty yritys toimi suhteellisen menestyksellisesti, mutta riiteli ajoittain työväkensä kanssa sekin. Henkilöstön määrä vaihteli vajaan

sadan tienoilla. Leipomossa toimi myös konditoriapuoli. Lisäksi Eholla oli myymäläleipomo Jumbon Citymarketissa.

Leipomoalalla arvostettiin sitä, että Ehossa vaalittiin ammattitaitoa ja paneuduttiin tuotekehittelyyn. Mm. leipuri **Jussi Hagert** pärjäsi leipurikisoissa ja valittiin vuoden leipuriksi ruokaleipäsarjassa *Kaurakuori* -leivällään. Ehon leipurit kehittivät myös sataprosenttiset ruis- ja kauraleivät. Viime mainitun sitko-ongelma ratkaistiin taikinanjuurella, joka kehitettiin yhdessä VTT:n kanssa. Nyt oli siis kauraikinallekin oma juurensa rukiin ja vehnän lisäksi.

Vuoden 2007 paikkeilla Ehon johto alkoi rettelöidä työsuhdeasioissa, mikä ounasteli vaikeuksia. Vuoden lopulla ilmoitettiinkin Ehon myynnistä Perheleipurit -ketjulle. Ja taas siirtyi yksi perinteinen perheleipomo isommalle omistajalle – tällä kertaa yhteistyöketjulle, joka ryhtyi itse leipomon omistajaksi.

Ehon pääluottamusmies **Pekka Raitakari** kertoi varovaisista odotuksista: *"Toistaiseksi tunnelmat ovat odottavat. Kaupasta kerrottaessa luvattiin, että töitä riittää, ja etenkin konditoriapuoli saattaa hyvin kasvaakin. Kaupan myötä myynti onkin lisääntynyt, ja Ehon tuotteita on tarkoitus myydä jatkossa myös valtakunnallisesti. Uusia työntekijöitäkin ollaan palkkaamassa."*[16]

Luottavaisuus rapisi 2010, kun yritys vähensi myymäläleipomonsa työväkeä viidellä. Seuraavana vuonna se ilmoitti lopettavansa konditoriansa, jossa työskenteli 11 työntekijää. Pääluottamusmies Raitakarin mukaan ilmoitus tuli shokkina: *"Harmi, että lyhyellä aikavälillä perätään voittoja voittojen päälle, eikä pyritä kehittämään toimintaa... vaikka kuluttajatutkimukset kertovat kahvileipien ja makeiden tuotteiden suosion kasvavan."*

Vielä suurempi järkytys koettiin helmikuussa 2013, kun Perheleipurit ilmoitti lopettavansa Ehon leipomon kokonaan ja siirtävänsä tuotannon konkurssin tehneen Primulan tiloihin Järvenpäähän.

Omistaja ilmoitti tarvitsevansa pitkälle automatisoidussa leipomossa vain 20 tuotannon työntekijää, joten Ehosta irtisanottavien luvuksi arvioitiin noin 30. Järvenpään leipomo alkoi toimia *Leipomo Primulan Oy*:n nimellä ja käyttää vanhan Primulan tuotemerkkejä. Siten esim. Artesaani-leipää löytyi taas kauppojen hyllystä – ainakin joidenkin, sillä kilpailu valikoimiin pääsemiseksi jatkui kiivaana.

Vuoden 2018 lopulla Leipomo Primulan henkilöstömäärä oli 39 henkeä, joista tuotannon puolella 30. Pääomistajiksi olivat tulleet turkulainen Leipomo Salonen ja Pulla-Pirtti (Oulu). Toimintaa vauhditti kauraleivän toimitukset Lidlille, joka myi niitä liikkeissään myös muissa Euroopan maissa.

Aivan tyhjilleen Ehon Herttoniemen leipomokaan ei jäänyt, sillä sen tiloissa alkoi toimia leipomo *Kakkugalleria*, joka ilmoitti valmistavansa "luksustason konditoriatuotteita".

Stella nurin, Marian panosti myyntipisteisiin

Helsingin vanhoista leipomoista lähes satavuotias Stella meni konkurssiin syksyllä 2008, kun tavaratalo Stockmann poisti valikoimistaan Stellan vuosikymmeniä valmistaman *Ellen Svinhufvud* -kakun. Stockmannin kautta oli mennyt kolmannes Stellan myynnistä ja juuri Ellen Svinhufvud oli sen omaksi mielletty menekkituote.

Isommista leipomoista Helsinkiin jäi jäljelle 2000-luvun alettua Marian Konditoria (alkujaan Helsingin Meijeriliike), jonka johto herätti pahennusta yrittämällä alentaa palkkoja ja painostamalla työntekijöitä mm. eroamaan liitosta. Pääluottamusmies **Eeva Ristekallio** piti huolestuttavana työilmapiirin heikkenemisen ohella tinkimistä tuotteiden laadusta.

Konditorian ym. leikkausten jälkeen Marian sopeutui paikalliseksi toimijaksi, joka ratkaisi vähittäismyynnin franchising-toiminnalla – perustamalla yksityisyrittäjien pitämiä myyntipisteitä eri puolille pääkaupunkiseutua. Vuoden 2016 lopulla Marian Konditoria Oy:llä oli tällaisia myyntipisteitä 14. Leipomo sijaitsi vuodesta 1987 Helsingin Heikinlaaksossa. Työntekijämäärä oli supistunut vajaaseen 20:een (2016).

Muista helsinkiläisleipomoista Malmilla sijainnut Baguette sinnitteli aikansa ja ehdittiin jo lopettaa 2004. Sittemmin sen toiminta on jatkunut kahvilaleipomona.

Oman paikkansa laatutuotteiden pientuottajina pääkaupungissa vakiinnuttivat mm. *Kanniston leipomo, Haagan Leipä, Avikaisen*

Finncateringn päälottamusmies Ulla Laine arvioi leipomon tulevaisuutta toiveikkaana vielä 2008. (Risto Uljas)

leipomo ja *Nurmileipä*. Uudempaa suuntausta edustivat mm. *Kakkukeisari-* (nyk Fazer Gateau) ja *Kakkugalleria* -leipomokonditoriat. Useimmilla näistä on leipomomyymälän lisäksi omia myyntipisteitä tai kahviloita sekä jälleenmyyntiä kauppaliikkeiden kautta.

Varsinkin laadukkaaseen käsinleivontaan panostanut Kannisto on laajentanut leipomotoimintaansa viime vuosina. Leipomo muutti Ehon entisiin tiloihin Herttoniemeen 2013 ja perusti omia myyntipisteitä eri puolille kaupunkia.

Saksalaisomistaja lopetti Finnacateringin

Vantaan puolella sinnitteli suurten katveessa 2000-luvulla mm. keskisuurten sarjaan luettu *Finncatering Oy.* Kesti Herkkuna aloittaneesta yrityksestä tuli Finnairin tytäryhtiö ja sai Finncatering -nimen 1985. Sen kasvu nojautui catering-toimituksiin Finnairille sekä muille lentoyhtiöille ym. kuluttajille jälleenmyyjien kautta. Toiminta jakautui leipomoon ja einestuotantoon.

Konditoriansa se lopetti 2005 ja muutti seuraavana vuonna moderneihin tuotantotiloihin lentoaseman tuntumaan Veromiehenkylään.

Kasvusuuntaus taittui 2009, kun Finnair supisti lentotoimintaansa talouskriisin seurauksena. Tilanne kiristyi, ja yyteet päättyivät 20 työntekijän irtisanomiseen ja kymmenen pakkolomautukseen syksyllä 2009. Seuraavan vuoden alussa työnantaja irtisanoi laittomasti pääluottamusmiehen.

Samalla Finncatering yritti siirtää työntekijät yksipuolisesti liha-elintarviketeollisuuden työehtosopimukseen ja vaati sen perusteella palkanalennuksia. Emoyhtiö Finnairin johtajat nostivat samaan aikaan ennätysmäisiä bonuksia.

Pitkän huhumyllyn päätteeksi Finnair ilmoitti 2014 myyneensä Finncateringin Lufthansan lentopalveluyritykselle (LSG Sky Chefs). Näin Finnacatering siirrettiin saksalaisen suurpääoman omistukseen ja nimettiin samalla *Starfood Finland Oy*:ksi. Finncateringin lähes 200 työntekijälle luvattiin, ettei kauppa aiheuta muutoksia töihin tai työehtoihin.

2000-luvulla Finncateringille oli leimallista monikulttuurisuus: henkilökunnasta suuri osa oli maahanmuuttajataustaisia, ja leipomossa kuului iloinen kielten sekamelska.

– *"Tämä on kuin pieni YK. Jopa 60 prosenttia väestämme on maahanmuuttajia tai maahanmuuttajaperheistä. Työkavereita on yli 20 maasta*", kuvaili 2011 **Niki Ramadani**, Kosovosta lähtöisin oleva Finncateringin varapääluottamusmies. Hänestä "oli vain mukavaa, että työyhteisö koostuu erilaisista ja erilaisen taustan omaavista ihmisistä".[17]

Vuoden 2016 alussa Starfood Finland Oy ilmoitti lopettavansa Vantaan leipomon siihen vedoten, että Finnair ryhtyi ostamaan sämpylänsä ulkomailta.

Vielä 2000-luvun alkuvuosina Vantaalla toimi *Vantaan Leipä Oy*, jonka liikemies Veikko Pietikäinen oli ostanut Valko-Venäjän liiketoimillaan hankkimilla rahoilla. Ne hän aloitti ajettuaan nurin Ekkan leipomon. Vantaan Leipäkin toimi mm. palkkoja polkevana alihankkijana Primulalle ja Fazerille. Liikeidea perustui yhä hämäräpuolen hommiin.

Keväällä 2004 aluetoimistoon tulikin puhelu: *"Kytät vei Veikon!"*. Firma pantiin lautoihin ja johtaja rautoihin. Verovelat nousivat huomattaviksi, samoin leipomotyöläisten palkkasaatavat.

Vantaalaisista pienemmistä leipomoista mm. *Samsara* profiloitui luomuleivän valmistajaksi. Primulasta aikanaan itsenäistynyt sämpyläleipomo Baco päätyi Schlustad-nimen alle ja Lantmännenin omistukseen, kuten Vaasankin.

Muualla pääkaupunkiseudulla Ykkösen jäseniä leipoi mm. *Uudenmaan Leivässä* Klaukkalassa sekä *Uudenmaan Herkussa* Keravalla. Espoon puolella leipomoperinnettä ja käsityötaitoja piti yllä mm. 1899 perustettu *Emil Halmeen leipomo* Kauklahdessa.

Yhteistyöketjut hiipuivat

Keskisuurten yhteistyöketjuista Perheleipurit hajosi 2015, kun ketju sotkeentui Ehon/Primulan yritysjärjestelyihinsä.

Myös Alueelliset Ykkösleipurit -yhteistyöketjun toiminta lienee käytännössä hiipunut.

Lisäksi maassamme toimi 2016 *Hyvä Konditoria-* (20 jäsentä), *Iloiset Leipurit-* (12) ja *Paakarit-* (4) yhteistyöliittymät.

Tuontipakasteet ja paistopisteet syövät työllisyyttä

Vaasan myöhästyi lähileivontabuumista, mutta satsasi sen sijaan pakasteleivontaan, jossa se kasvoikin yritysostojen kautta *"johtavaksi osaajaksi Pohjoismaissa*". Pakasteillaan se avitti paistopisteiden läpimurtoa kaupoissa ja kahviloissa 2000-luvulle tultaessa. Kasvua vauhditti saksalainen Lidl-kauppaketju omilla paistopisteillään, joiden tuotteet saavuttivat suosiota sekä laatunsa että edullisen hintansa ansiosta.

Nykyisellään paistopisteitä lienee pitkälti toista tuhatta kauppojen, kahviloiden, kioskien ja huoltoasemien yhteydessä. Osaa kauppojen paistopisteistä hoitavat kaupat itse, osaa leipomoliikkeet.

Kauppaketjujen mukaan pakastetut leipätuotteet ovat olleet jäissä keskimäärin 4–8 viikkoa, mutta ovat saattaneet lojua pakastimessa vuodenkin. Pakasteleivän tuoreus on siten kyseenalainen eikä säilyvyys ja laatu muutenkaan vedä vertoja paikalla leivotulle tuoreelle leivälle.

Toisin kuin myymälöiden yhteydessä toimivat jauholeipomot, paistopisteet leikkaavat kotimaisen leivän menekkiä ja sen kautta työllisyyttä, koska valtaosa pakasteista on tuontitavaraa.

Leipätuotteiden tuonnin määrä kolminkertaistui 2000-luvun alkuvuosina, jolloin sen osuus nousi lähes 20 prosenttiin päivittäismyynnistä. Myös molemmat leipomokonsernit toivat pakasteita omilta tehtailtaan ulkomailta, kuten tuorettakin leipää. Viennin määrä oli vain noin neljännes tuonnista.

Leipomotyöläiset protestoivat toistuvasti sitä, että tuotteen alkuperä yritettiin häivyttää puutteellisin ja harhaanjohtavin tuotemerkinnöin. Myös tosiasiallisen leivonta-ajankohdan ilmoittaminen osoittautui mahdottomaksi etenkin paistopistetuotteille.

Yli 600 leipomoa jäljellä

Leipä on säilynyt yhä suomalaisten keskeisenä elintarvikkeena, vaikka pitemmällä tähtäimellä leivän kulutus on loivasti laskenut. Kokonaismenekin polkiessa likimain paikallaan, suurleipomot menettivät 2000-luvulla hieman markkinaosuuttaan, kun lähileivonnan

suosio teki tilaa pienemmille myös kauppojen hyllyillä.

Silti Fazer ja Vaasan hallitsivat yhä leipämarkkinoita yhteensä yli 40 prosentin osuudellaan (2018). Loppu jakautui siten, että 20 keskisuurta kattoi noin 20 %, toiset 20 % reilut 600 pienleipomoa ja loput noin 20 % oli tuonnin osuutta.[18] 2000-luvulla keskisuurten ja pienten leipomoiden osuus kasvoi jonkin verran suurkonsernien kustannuksella.

Rajusta harvennuksesta huolimatta maassamme toimi 2016 noin 640 leipomoalan yritystä (tuoreet leipomotuotteet). Määrä oli pudonnut 1980-luvun runsaasta tuhannesta lähes 400:lla (33 %). Enemmänkin leipomoita oli lopetettu, mutta kokonaisluku ei laskenut samassa mitassa, koska uusiakin syntyi sitkeästi.

Leipomoteollisuus on muovautunut siten likimain kolmijakoiseksi: kaksi kansainvälistä suurkonsernia, parisenkymmentä keskisuurta alueellista toimijaa (liikevaihto yli 10 milj. e) ja laaja paikallisten pienleipomoiden kenttä. Tämä taannee rikkaan ja monipuolisen leipäkulttuurin jatkumisen suurteollisuuden rinnalla.[19]

Leipomoalan työntekijämäärä on supistunut vielä jyrkemmin kuin yritysten määrä: 2016 leipomoteollisuuden henkilöstömääräksi tilastoitiin 6 900 henkilöä, joista työläisiä noin 5 700 ja toimihenkilöitä 1 200.[20] Vielä 1980-luvulla leipomoissa ahersi yli tuplasti enemmän työntekijöitä. Työpaikkoja tuhosi leipomoliikkeiden harvenemista enemmän työn voimaperäistäminen ja automatisointi. ETL ennusti henkilöstömäärän vähenemisen jatkuvan lähivuosina.

Keskittymiskehitys näkyi karusti Helsingin seudulla. 1990-luvun laman jälkeen pääkaupungista hävisivät kaikki suuret ja keskisuuretkin leipomot. Molemmilla konserneilla oli suuret teollisuusleipomot Vantaalla, mutta ne eivät työllistäneet lähimainkaan entistä määrää työntekijöitä. Tämä heijastui laskusuuntana myös Helsingin Leipomo-osaston jäsenmäärään.

Suurimmat yritykset
- tuoreet leipomotuotteet 2016[21]

Yritys	Liikevaihto milj. e	Henkilöstö
Fazer Leipomot Oy	246,6	1465
Vaasan Oy ym. Lantmännen	156,1	941
Elonen Oy Leipomo	21,1	167
Leipomo Salonen Oy	19,4	
Sinuhe Ky	18,0	116
Porin Leipä Oy	17,1	152
Linkosuon Leipomo Oy	15,3	89
Malviala Oy	14,4	56
Pulla-Pirtti Oy	13,7	116
Porokylän Leipomo Oy	13.6	102
Moilas Leipomo Oy	12,7	51
Leipomo Rosten Oy	12,6	92
Oy Moilas GF Ltd	12,2	37
Leivon Leipomo Oy	11,5	89
Oy Pågen Ab	11,1	13
Jokioisten Leipä Oy	10,8	79
Lankoski Oy	10,5	>10

Robotti tuli leivintupaan
– leipomoteknologian kehityspiirteitä 1989–2015

Leipomoteknologian kehitystä leimasi 1990-luvulla automaation ja biokemiallisten sovellusten lisääntyminen. Lisäaineita ja paranteita kehitettiin edelleen. Lupaavana pidettiin eritoten leivontaprosessia nopeuttavien entsyymien kehittelyä.

Lisäaineilla vaikutettiin leivän koostumukseen, ulkonäköön ja makuun sekä venytettiin säilyvyyttä. Säilyvyyttä venytettiin vielä pakkaamalla leivät muovipussiin, mutta 2000-luvun trendit lisäsivät taas paperipusseja ja pakkaamattoman leivän myyntiä.

Pakasteita ja omavalvontaa...

Pakasteleivontaa kehitettiin, vaikka alalla siihen suhtauduttiin ristiriitaisesti. Edelläkävijänä esiintyi Vaasan, jonka Joutsenolainen oli yhä maan suurin pakasteleipomo.

Ensivaiheen pakasteet olivat nostattamattomia raakapakasteita, joiden etuna oli helppo valmistus, mutta valmiiksi paisto oli hankalaa ja tuote nopeasti vanheneva. Sen takia kehiteltiin nostatettuja raakapakasteita, jotka saatiin jäisinä suoraan uuniin vain sulatettaviksi. Ongelmana pysyi leivontalaadun heikkeneminen pakastuksen aikana.

Vanhan polven leipurit epäilivät yhtä lailla ”kalikkaleivontaa” kuin muovipusseja ja muita ”vippaskonsteja”. He alkoivat saada tukea myös kuluttajilta, jotka alkoivat arvostaa tuoretta leipää ja aitoutta. Niitäkin tärkeämmäksi muodostui terveellisyyden tavoittelu.

Leipäpropagandassa leivälle haluttiin antaa laadukkaan tuoretuotteen leima, mutta yritys kompasteli tutusta syystä. Tuoreuden takuuksi tarkoitettu ”Parasta ennen” -merkintä tuli pakatuissa leivissä pakolliseksi, mutta ajoitus oli leipomon oman harkinnan varassa, ja se oli suhteellisen venyvää laatua. Kuluttajaviranomaisten selvityksistä ilmeni, että esim. ruisleivistä vain pieni osa säilyi hyvälaatuisena merkinnän viimeiseen päivään.

Menon rauhoittamiseksi Leipuriliitto julkisti omat suosituksensa, jonka mukaan vaalean ja sekaleivän myyntiaika olisi pakkauspäivä +2 päivää, ruis- ja mausteisen leivän pakkauspäivä +3 päivää. Tavoitteena oli toimittaa leipä kauppaan päivittäin, jolloin kaupallakaan ei olisi syytä ottaa sitä lojumaan useaksi päiväksi.

Leipomotyöläiset kannattivat täsmällisen leivonta-ajan merkitsemistä. Uunista tuloaika voitaisiin ilmoittaa jopa tunnin tarkkuudella, minkä toivottiin edistävän muutenkin järkeviä iltapäivätoimituksia. Suurten leipomoiden ja kaupan intressinä oli kuitenkin venyttää myyntiaikaa, joten päteväänä ratkaisuun ei päästy.

Laadun varmistamiseen tähtäsi myös elintarviketuotannon omavalvonta, joka tuli käyttöön 1997 maailmalla puhjenneiden ruokaskandaalien vauhdituksella. EU-säädöksissä päädyttiin yritysten omatoimiseen valvontaan viranomaisvalvonnan sijasta. Laatuvalvonta edellytti myös työntekijäin koulutusta, sillä monet näytteenotot ja analyysit tulivat osaksi leipomotyöläisten työtehtäviä.

”Käsin koskematta” – automaatio leviää leipomoissa

Kun leipomoiden tuotantomäärät kääntyivät varovaiseen nousuun vuodesta 1994, lähes kaikki suuret ja keskisuuret leipomot investoivat tuotantokoneisiin ja laitteisiin.

Automaatio lisääntyi leivontaprosessin eri vaiheissa. Alkupäässä otettiin käyttöön suursäkkiasemia, joihin liittyi automatisoitu annostelu. Laite annosteli jauhot pataan tietokoneelle syötetyn reseptin mukaan. Tietokoneet tulivat ohjaamaan myös nostatusta ja paistoa. Ruotsalaisen *Reventin* pinnavaunu-uuni, jonka sanottiin aiheuttaneen uunivallankumouksen, täytti 40 vuotta 1998. Tuolloin Revent oli jo ottanut käyttöön tietokoneohjatun paistamisen ja kehittänyt automaattisen pinnavaunu-uunileipomon. Laitteiston energiatehokkuutta parannettiin lämmön talteenotolla.

Messuja kiertäneet leipurit kertoivat teknisen kehityksen edenneen pisimmälle japanilaisessa automaattileipomossa, jossa touhusi jo robotteja leivontatyön kaikissa vaiheessa.

Vuosituhannen viimeisillä Iba-messuilla Saksassa ihmeteltiin mm. W&P:n moduuleista koostuvaa läpiajettavaa leivinuunia. Uuni oli junanvaunun pituinen ja korkuinen kerrosuuni, jossa voitiin paistaa kuudella arinalla ja jokaisella eri tuotteita.

Leivontaprosessin loppupäässä automatisoitiin pakkaus- ja lähettämötoimintoja. Ensimmäinen pakkausrobotti otettiin käyttöön Salosen leipomossa 1999, jonka jälkeen leipäpussien laatikointijärjestelmä toimi ilman ihmistyövoimaa – tai ainakin piti toimia. Marraskuussa 2003 tiedotettiin Vaasan & Vaasan Espoon leipomosta: *”Ruispalan niputusrobotti toimii hyvin, mistä johtuen työnantaja ilmoittanut 5–6 henkilön vähennystarpeesta...”*

Työn ositus ja liukuhihna yleistyi pahoin harvennetuissa konditorioissakin. Uutuutena tuli käyttöön koristeiden skannaus, mikä toimi samalla periaatteella kuin mustesuihkutulostin, mutta elintarvikeväreillä. Näin asiakas sai vaikka oman naamansa syntymäpäiväkakkuun. Aiemmin taiteellisimmat kuvitukset

Teollisen leipomon moderni pakkauslinjasto. *(Leivon Leipomo Oy)*

oli tehty käsityönä mm. kaakaomaalauksina. Kaakaomaalaustaidetta kehitteli etenkin Helsingin Leipomo-osaston kondiittori **Leo Rannikko**.

Leipomot jatkoivat myös ulkoistuksia siirtämällä mm. siivousta ja kuljetuksia ulkopuolisten alihankkijoiden hoitoon. Tehostamiseen tähdättiin myös työsuhteiden silpomisella osa-aikaisiksi ja tilapäisiksi.

Tekniikan halventuessa ja monipuolistuesdsa se tuli myös pienempien leipomoiden ulottuville.

Uunien kokovaihtoehdot ja säätelymahdollisuudet lisääntyivät. Niitä voitiin lämmittää ja viilentää sekä ajastaa tarpeen mukaan. Ikuista kiistaa arina- tai pinnavaunu-uunin paremmuudesta jatkettiin, mutta lopullinen totuus ei vieläkään selvinnyt. Sen sijaan toinen peruskysymys alkoi varmistua: mitä suurempi vanhan taikinanjuuren osuus, sen maukkaampi leipä.[22]

Tavoitteeksi tuli tietokoneeseen perustuva kokonaisvaltainen ohjaus, joka ohjasi koko leivontaprosessia ja integroi siihen yhä useampia oheistoimintoja ”läpivirtausperiaatteella”. Maassamme käynnistettiin useampikin täysin automaattiseksi sanottu leivontalinja, jossa koko prosessi sujui ”käsin koskematta”. Primulan uudesta Herkkutehtaasta kerrottiin:

> *”Tehtaassa valmistetaan leipomo-, valmisruoka- ja välipalatuotteita käsin koskematta leipälaatikkoon asti. Tehtaassa hyödynnetään läpivirtausmallia sekä automatiikkaa, joka ulottuu raaka-aineista kaupan hyllylle...”*

Samalla kehitettiin räätälöityjä laitteistoja eri leipälajeille ja myös pehmeitten taikinoitten käsittelyyn. Sirottelu- ja muilla viimeistelylaitteilla annettiin vaihteleva ja käsintehty vaikutelma automaattilinjojen tasalaatuisille tuotteille.

Kemian ja biotekniikkan uusinta tietämystä integroitiin entistä tiiviimmin tuotekehitykseen suurleipomoiden oman sekä Viikkiin keskitetyn yliopistollisen tutkimustoiminnan kautta. Terveysvaikutusten tavoittelu lisäsi mm. kokojyväisten, runsaskuituisten ja lisäaineettomien tuotteiden sekä luomuleivän suosiota. Suolan käyttörajoitukset johtivat puolestaan vähäsuolaisten leipätuotteiden kehittelyyn.

Pakasteleivonnan valikoimat lisääntyivät ja laatu koheni, mutta eivät ne vieläkään aidosti tuoreelle leivälle pärjänneet.

Leipomot mukautuivat ajan trendeihin ottamalla käyttöön ympäristöä säästävää teknologiaa ja kehittämällä ”ympäristöystävällisiä” tuotteita ja tuotantomenetelmiä. Usein ne olivat myös liiketaloudellisesti kannattavia energian säästön ja hävikin vähenemisen seurauksena. Monet leipomoyritykset heittäytyivät muutenkin perin eettisiksi. Firmojen esittelytekstit alkoivat pullistella toinen toistaan imelämpiä vastuullisuus-vuodatuksia.

Suomalainen syö vähän leipää

Suomen leipomoteollisuus säilyi pitkään vanhakantaisena, mutta koneellistuminen tapahtui suhteellisen nopeasti. 2000-luvulla Suomen leipomoiden katsottiin olevan jo pitem-

mälle koneistettuja kuin useimmissa muissa Euroopan maissa.

Samalla teollisesti valmistetun pakatun leivän osuus nousi Suomessa verraten suureksi. Käsin leivotun tuoreen leivän osuus jäi pieneksi, vaikkakin on taas kasvaman päin.

Leipomoteollisuus on myös eurooppalaisessa vertailussa keskittynyttä, minkä seurauksena leipomotiheys on pieni. Suomessa toimi (2015) yksi leipomo 7 696 asukasta kohti, kun useimmissa Euroopan maissa leipomotiheys oli huomattavasti suurempi. Esim. Ranskassa ja Saksassa yli kaksinertainen ja Ruotsissakin puolitoistakertainen.

Vahvasta ruisleipäperinteestä huolimatta Suomessa syödään leipää verraten vähän, ruokaleipää keskimäärin 40 kiloa henkeä kohti vuodessa (2015). Pienempi kulutus oli vain Britanniassa, mutta esim. Saksassa kaksinkertainen, yli 80 kiloa henkeä kohti. Täysjyväleivän osuus oli kuitenkin Suomessa korkea.[23]

Yli 80 prosenttia suomalaisista söi yhä ruisleipää – joskin limpuista ja reikäleivistä oli siirrytty ruispaloihin. Vaaleassa leivässä ranskanleipä oli laskussa ja sämpylät sekä eurooppalaistyyppiset vaaleat leivät nousussa. Kauraa kaupiteltiin uutena terveystuotteena, ja terveellisyyttä pidettiin alan johtavana trendinä yleensäkin.

2010-luvulla ostettiin yhä useammin tuore leipä pakatun sijasta – ja mieluusti suomalaisen leipomotyöläisen omin käsin leipomana. Toisaalta työttömyys ja talouden epävarmuus pistivät rahapussin tiukoille monissa perheissä, ja se pani etsimään sitä edullisinta tuotetta.

Nähtävästi teolliset suurleipomot vastaavat suurista volyymeistä jatkossakin, mutta samalla kuluttaja arvostaa laadukasta lähileivontaa. Tämä suuntaus on näkyvissä muissakin EU-maissa.

Kauppa rahastaa yhä rankasti

1990-luvulla Eka-Tradekan alasajo sekä Tukon myynti Keskolle leikkasivat vähittäismyymälöitä ja vahvistivat K- ja S-ketjuja. Keskusliikkeiden voimistunut ohjaus ja kauppakoon kasvu johtivat suuren mittakaavan toimitussopimuksiin, jotka tehtiin yleensä vuosittain. Pelkästään volyymit sulkivat pienet leipomot ulos kauppaketjujen leipähyllyiltä.

"Mutta olit pieni tai suuri, joudut vuosittaisissa ehtoneuvotteluissasi varsinaiseen mankeliin", Leipuri-lehti valitti. Lehden mukaan kauppa vaati jo ennestään pyörryttäviin toi-

Leivän tuotanto Suomessa

Pehmeän leivän ja leipätuotteiden vuosituotanto Suomessa 2016:
- yhteensä noin 210 milj. kiloa,
- siitä ruokaleipää 178 milj. kiloa
  = runsaat 40 kiloa henkeä kohti
- kahvileipää 32 milj. kiloa
  = runsaat 6 kiloa henkeä kohti.[24]

Leivän kulutus Euroopan maissa 2015, kg/hlö

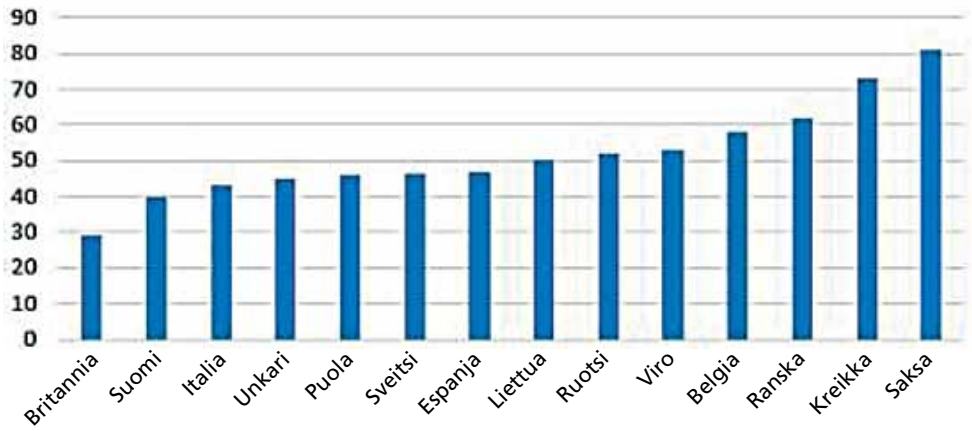

Lähde: TEM-raportti 2017

mitusehtoihin jos jonkinlaisia lisäyksiä mm. markkinointirahaan sekä henkilökunta- ja kalustopanostuksiin myymälöissä. Valituksissa lienee perääkin, sillä Kuluttajatutkimuskeskuksen mukaan tavarantoimittajien osuus kaupan markkinointikustannuksista oli suurinta juuri leipomotuotteissa.

1999 kaupan kokonaispalkkioprosentiksi verollisesta vähittäismyyntihinnasta laskettiin tummalla ruokaleivällä 27,9, vaalealla ruokaleivällä 19,6 ja sekaleivällä 28,8 %. Lisäksi teollisuuden kaupalle maksamat ns. markkinatuet olivat leipomoalalla 13–15 %.[25]

Ikikiistaa siivun jakamisesta leipureiden ja kauppiaiden välillä jatkettiin 2000-luvulla, mutta enimmäkseen kulissien takana.

Kaupan keskittyminen jatkui 2000-luvulla, jolloin S-ryhmä ja Lidl kasvattivat osuuttaan vähittäismyynnistä. 2017 S-ketjun osuus nousi noin 46:een ja K-ryhmän 36 prosenttiin. Saksalaisen Lidlin osuus kipusi yli yhdeksän prosentin.[26]

Kuluttajaviranomaisten mukaan kaupan keskittyminen vähensi kuluttajien valintamahdollisuuksia ja nosti hintoja. Päivittäistavaran hintataso olikin Suomessa korkea muuhun Eurooppaan verrattuna, ja ruuan hinta – myös leivän – oli noussut 2000-luvulla nopeammin kuin yleiset kuluttajahinnat.

Kaupan kehitys edisti osaltaan leipomoteollisuudenkin keskittymistä, mutta samalla kuluttajatrendien seurauksena kauppaliikkeiden paikallinen liikkumavara jonkin verran lisääntyi. Se avasi ovea myös pientoimittajille.

Kaupan aukiolorajoitusten poistaminen lisäisi paineita leipomoiden viikonlopputyöhön, mutta ehkä myös iltapäivätoimituksiin, joita leipomotyöläiset suosittelivat. Ostaminen painottui entistä selvemmin iltapäivään ja viikolle siten, että maanantaina ja perjantaina ostettiin selvästi enemmän leipää kuin muina päivinä.

Leipomoala oli edelleen suhteellisen työvoimavaltainen. Teollisuustilaston mukaan palkkojen ja sosiaalikulujen osuus leipomotuotteiden keskimääräisestä kauppahinnasta oli noin 16 prosenttia (1999), joten se oli pysynyt likimain ennallaan jo pitemmän aikaa.

Modernia käsinleivontaa Fazerin Eastonin myymäläleipomossa: ruistaikinaa riivaamassa Neea Lappalainen (vas.), punnitsemassa Mirva Ojansivu ja laskiaispullia pursottamassa Tea Pentinpuro. (Veikko Koivusalo)

Käsityöperinne jatkuu myymäläleipomoissa

Tuoreen lähileivän arvostus lisääntyi 2000-luvulla, mihin isot leipomot vastasivat perustamalla lisää joko myymäläleipomoita tai paistopisteitä. Näitä perustivat myös kauppa- ym. liikkeet itse.

Myymäläleipomo katsottiin kannattavaksi vain suurissa kauppakeskuksissa. Niihin sijoitettu leipomo saattoi vastata kuluttajien odotuksiin tuoreudella, monipuolisuudella ja paikallisiin makutottumuksiin sovitetuilla valikoimilla. Hyödyksi laskettiin myös käsintekemisen ja tuoksunkin imagoedut sekä säästöt kuljetus- ja markkinointikuluissa.

Laipomokonserneista Fazer ryhtyi panostamaan myymäläleivontaan, ja ostettuaan Primulan ja Prisman myymäläleipomot 2011 se olikin kahmaissut valtaosan tästä kasvusektorista. Siitä näyttikin muodostuvan Fazer Leipomoiden menestystekijä.

Konsernin mukaan markkinatilanne on muuttunut siten, että pakatun (teollisen) leivän myynti on vähentynyt, mutta pakkaamattoman tuoreen leivän kasvanut.

”Pidän tästä, kun saa tehdä käsin alusta loppuun! Laadukkaan käsinleivonnan lisääntyminen on myönteinen suuntaus, jota ammattiosastomme on viime vuosikymmenet korostanutkin”, toteaa Fazer myymäläleipomoiden Etelä-Suomen pääluottamusmies Anu Wallenius. Anu on Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston puheenjohtajana kolmas naispuheenjohtaja kautta historian. (Veikko Koivusalo)

Vuoden 2018 lopulla Fazerin 64 myymäläleipomossa työskenteli noin 460 työntekijää, joista Etelä-Suomen alueella ja samalla Helsingin Leipomotyöväen ammattiosaston piirissä noin 210. Konsernin ilmoituksen mukaan myymäläleipomoiden luku tulee nousemaan lähivuosina noin sataan.

Muilla leipomoliikkeillä ja kaupoilla itsellään oli lisäksi parisenkymmentä kauppakeskusten yhteydessä toimivaa leipomoa (2016). Useampia myymäläleipomoita oli esim. Elosella Keski-Suomessa. Jumbon Citymarketissa toimi Salosen leipomo.

Tuoreen leivän renessanssi

Myymäläleipomoissa leivotaan tätä nykyä pääasiassa ruoka- ja kahvileipää. Muutamissa on valmistettu myös konditoriatuotteita, mutta Fazerin ostettua helsinkiläisen *Keisari*-leipomokonditorian (nyk. *Artesaanileipomo Gateu*) 2016, se lopetti konditoriatuotteiden valmistuksen pääkaupunkiseudun myymäläleipomoissaan.

Etelä-Suomen Fazer myymäläleipomoiden pääluottamusmies ja Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston puheenjohtaja **Anu Wallenius** leipoo Itäkeskuksen Eastonissa:

”Leivomme usean lajin ruoka- ja kahvileipää, ja kaikki alusta asti jauhoista ja pelkästään käsityönä. Käytössä on vain taikinakone ja lisäksi pullanpyöritin. Näin näissä myymäläleipomoissa jatkuu ammattikäsityön perinne nykyoloihin sovitettuna. Tietysti esim. uunit ja kylmäkaapit ovat modernia tekniikkaa.

Myymäläleipomon työntekijämäärä on tyypillisesti noin 4–6 leipuria, mutta isommissa kymmenkuntakin. Työtä tehdään seitsemän tuntia päivässä (35 tuntia viikossa) kahdeksan tunnin palkalla, mutta ilman pekkasia. Työntekijämme ovat melko nuorekasta väkeä, monet suoraan ammattikoulusta. Kahden vuoden pätevöi-

tysmisjakson jälkeen he pääsevät yleensä suoraan kuudenteen palkkaryhmään, koska ovat monitaitoisia ja tekevät tessin tarkoittamaa vaativaa ammattityötä.

Tosin lähes kaikki ovat puhtaalla kirjapalkalla, joten ansiotasoa ei voi pitää kehuttavana.

Teemme kaikkia töitä, taikinanteosta siivoukseen, ja melkoisen itsenäisesti. Toki esimies meilläkin on. Työnkierto tuo myös vaihtelua ja ehkäissee rasitusvammojen syntymistä."

Monipuolisuuden ohella Anu pitää "uuden käsityön" myönteisenä puolena laadun vaalimista: *"Leivotaan hyvistä raaka-aineista laatutuotteita. Sellaisia, että leipuri voi olla ylpeä työstään."*

Leipomotyöntekijäin ammattiosasto pitää myymäläleipomoiden lisääntymistä terveenä kehityksenä laadukkaan käsityön suuntaan, kuten ammattiosasto on vuosikymmenet esittänyt ja vaatinut. Olkoon, että valtaosa myymäläleipomoista toimiikin tätä nykyä suuren leipomokonsernin osana.

Käsityö käy nykyisin myös mainosvaltiksi. Fazer luo tuotteille myös "tarinaa":

"Olemme palanneet käsinleivonnan juurille... Kaikki uudet leivät tehdään alusta alkaen käsin paikan päällä pitkällä patalevolla tai taikinajuurta käyttäen, jolloin maku ja säilyvyys paranevat. Leipätaikinat lepäävät 2–16 tuntia riippuen tuotteesta. Aromikkaan makunsa leipä saa ilman lisäaineita. 'Rohkealla' paistolla luodaan rapea kuori – sisus on täyteläistä ja leipä pysyy oman kuorensa avulla juuri sopivan kosteana. Leipien jauhot tulevat Fazerin omasta myllystä."

Käsityön vakuudeksi leipurien työskentelyä on tuotu näkyville ja heidän työkuvaansa kuuluu myös asiakasplalvelua, mistä aiheutui keskustelua heille kuuluvasta tuote-esittelylisästä. Se saatiinkin työehtosopimukseen 2016.

Myös käsityön haitat palanneet

Käsityön myötä ovat palanneet myös siihen liittyvät työturvallisuushaitat: rasitus- ja muut ergonomiset vaivat ovat lisääntymään päin. Myös jauho pölyää taas, vaikka sitä pyritään vähentämään kohdepoistojen ja henkilökohtaisten suojainten avulla.

Myymäläleivonnan varjopuoliksi on epäilty myös osa-aikatyön ja epämääräisten työaikojen lisääntymistä, kun tavoitteena on uunituore leipä kaupan koko aukioloajan ajan.

Vaikka Fazer Leipomot kertoo arvostavansa ammattityöläisiään, arvostus ei tahdo ulottua ammatilliseen toimintaan. Jo useampaan kertaan työnanataja on pyrkinyt siirtämään artesaanileipurinsa pois SEL:n työehtosopimuksesta – joko liike- tai ravintola-alan sopimuksen alle – mikä tietäisi palkkojen ja muiden työehtojen heikentämistä.

Liitotasolla on kuitenkin saatu sovituksi, että myymäläleipomoissa leipomotyötä tekevät kuuluvat SEL:n leipomoalan tessin piiriin, mutta erilliset myyjät PAM:in, jos sellaisia on. Paikallisesti sovittiin erikseen, että Fazerin Etelä-Suomen myymäläleipomoiden leipomotyöläiset järjestyvät Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosastoon, mutta tätäkin sopimusta työnantaja on pyrkinyt murentamaan.

Vaasan Oy:n Vantaan (Tammiston) leipomon automaattinen jäähdytystorni.
(Veikko Koivusalo)

Automatisoidussa tuotannossa työn fyysinen kuormitus on vähentynyt, mutta nyt vaaditaan monipuolista koneiden ja laitteiden hallintaa, esittelee Vaasan Oy:n Vantaan leipomon pääluottamusmies Hannu Siira. *(Veikko Koivusalo)*

Vaasanin strategia: Huippuunsa viritetty tehomylly

Suomessa toimivat suurkonsernit laajenivat pitkään saman tyylisesti, mutta 2010-luvulla ne alkoivat selvästi eriytyä toimintalinjoiltaan: Fazerin satsatessa etupäässä myymäleipomoihin ja käsityöhön, Vaasan keskitti edelleen suurten yksiköiden ja harvojen tuotteiden tehotuotantoon.

Konserni pyörittää enää viittä teollista leipomoa, mutta niitä sitä suuremmalla teholla.

”Tämä on nykyisin niin pitkälle automatisoitu tuotantolaitos, ettei oikeastaan voida puhua enää leipomosta perinteisessä mielessä”, sanoo Vaasan Oy:n Vantaan leipomon pääluottamusmies ja Helsingin Leipomotyöntekijäin varapuheenjohtaja **Hannu Siira**.

”Koko leivontaprosessi oheistoimintoineen tapahtuu täällä automatisoiduilla linjastoilla, joilla huhkii tietokoneiden ohjaamina kai enemmän robotteja kuin leipureita. Ja vauhti on kova, sillä yksi linja valmistaa esim. ruispalaa valtavia määriä tunnissa, ja linjat pyörivät 24 tuntia vuorokaudessa kuutena päivänä viikossa. Lauantaina nekin pitävät vapaata. Silloin voidaa suorittaa esim. huoltotöitä.

Leivänvalmistus tapahtuu tosiaan ’käsin koskematta’ . Käytännössä linjat ovat valvontalinjoja. Työntekijöiden pääasiallisena tehtävänä on siis valvoa laitteita ja korjata mahdolliset häiriötilanteet. Siinä tarvitaan leivontaprosesseja ja laitteiden toimintaa ymmärtäviä ammattityöntekijöitä. Työnkuva ja vaadittavat ammattitaidot ovat siis mullistuneet niistä ’vanhoista hyvistä’ käsinleivonnan ajoista.

Palkkauksessa uudet ammattitaitovaatimukset huomioidaan siten, että työt katsotaan vaativiksi leipomotöiksi, jotka edellyttävät monitaitoista koneiden ja laitteiden hallintaa. Työntekijät sijoittuvat siten lähinnä viidenteen palkkaryhmään. Työskentelemme tosin lähes kokonaaan kirjapalkoilla, mutta kohennusta ansioihin tulee yö- ja aamutuntien kautta – laitos kun pyörii kolmivuoroa. Talokohtaisesti meillä on sovittu, että vuorot kiertävät

tasaisesti, joten kaikille tulee näitä lisätunteja yhtä paljon.

Tammiston leipomon vahvuus on nykyisin noin 137 työntekijää, joista noin 50 osa-aikaista viikonlopputyöntekijää. Järjestäytyminen on perusporukalla hyvällä tolalla.

Tammistossa Vaasanin listalla on siis vajaat 140 työntekijää ja noin 20 nimikettä, kun Elannon vanhalla leipätehtaalla oli pitkälti yli 200 nimikettä ja henkilökuntaa parhaimmillaan yli 600.

Sairastuvuus yhä korkealla elintarvikealoilla

Hyvän alun jälkeen toimeliaisuus työsuojelukysymyksissä hiipui 1990-luvun lamavuosina, ja seuranneen oikeistoaallon myötä myös työsuojelun viranomaistoimintaa lamaannutettiin. Eikä laman väistyminenkään tuonut odotettua helpotusta stressaaviin työoloihin. Entinen tuotanto vain teetettiin vähennetyllä väellä. Jauhopölyn torjunnassa päästtiin kuitenkin eteenpäin.

Jauhopöly vähenee – ja lisääntyy

2000-luvun alkaessa jauhopöly kirvelsi yhä monen leipomotyöläisen silmässä ja kutisi kurkussa. Asiantuntijatahoilla jatkettiin harvakseltaan tutkimustoimintaa, joka tuotti entistä tarkempaa tietoa jauhopölyn sisältämistä allergeeneista ja niiden vaikutusmekanismeista. 2001 valmistui Työturvallisuuskeskuksen tuottama *Leipomon työturvallisuusopas*.

Säädöspaineita alkoi tulla myös EU:lta, minkä seurauksena jauhopölylle vahvistettiin uusi raja-arvo 2007. Tuolloin htp-arvo laskettiin 5:stä 2:een milligrammaan (ilmakuutiota kohti 8 tunnin keskiarvona). Leipuriliitto närkästyi tästä suuresti.

Arvon alentaminen velvoitti likimain kaikki leipomot toimenpiteisiin pölyaltistuksen vähentämiseksi. Käytännössä ei kuitenkaan tapahtunut suurempaa liikehdintää, koska viranomaisten valvontakäytäntö osoittautui ”joustavaksi”. Sitä Leipuriliitossa kiiteltiin.

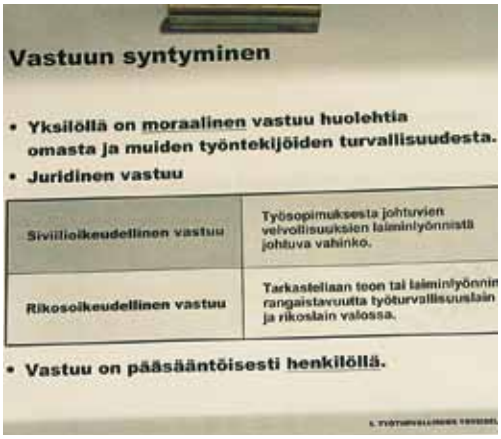

Työntekijän henkilökohtaisen juridisen vastuun korostaminen työsuojeluohjeissa saattaa hälventää työnantajan vastuullisuutta.

Pölyt pois yhteistyöllä?

Leipomo-osaston ja SEL:n aloitteesta käynnistettiin 2009 alan toimijoiden yhteistyönä kolmivuotinen *Jauhopölyhanke*, päätoteuttajana Työterveyslaitos. Sen yhteydessä suoritettiin mittauksia, joiden mukaan leipomotyöläisten hengitysvyöhykkeellä jauhopölyn enimmäispitoisuus (2 mg/m^3) ylittyi 47 prosentissa tutkituista työkohteista. Ongelma oli siis jäljellä.

Hankeaineistossa korostetaan työsuojelun kokonaisvaltaisuutta: jauhopölyn vähentäminen – kuten muutkin työsuojelukysymykset – on otettava huomioon tärkeinä kriteereinä jo leipomoita ja niiden remontteja suunniteltaessa, koneita ja laitteita hankittaessa, tuotevalikoimia ja raaka-aineita valittaessa sekä henkilöstön koulutus- ja perehdyttämisohjelmia laadittaessa. Vastuu työympäristön turvallisuudesta on työnantajalla, ja sen edistäminen kuuluu sekä vastuullisen yritysjohdon että työntekijäin ammattitaitoon. Molempia on myös kehitettävä jatkuvan koulutuksen avulla.

Koulutuksen tarvetta korostaa myös tiedon karttuminen muiden pölyävien raaka-aineiden terveysriskeistä. Niitä on syntynyt mm. entsyymien (joista osalle määriteltiin htp-arvot 2009) sekä muiden lisä- ja apuaineiden lisääntyneestä käytöstä.

Jauhopölyhankkeen tuloksena valmistui 2012 opasaineisto *Pölyt pois yhteistyöllä*. Opas antaa virikkeitä, mutta ehkä myös hämärtää vastuusuhteita määrittelemällä työsuojelun korostetusti ”yhteistyöksi”.

Haitallisinta on hienojakoinen pöly, jota ei silmin havaitse. (Veikko Koivusalo)

Hyvistä työtavoista annetaan päteviä käytännön ohjeita, mutta auki jätetään kysymys niiden suhteesta ajankäyttöön ja työvoimatarpeeseen. Onhan selvää, että esim. *"jauhojen liu'uttaminen rauhallisesti ja vähitellen sekä asettamalla säkin suu mahdollisimman lähellä astian pohjaa"*, on työtapana hitaampi kuin reilu rojaus lapiolla.

Päteviä ohjeita on vaikea noudattaa, jos ne aikaa vievinä johtavat kiireen lisääntymiseen, mikä vaarantaa taas uudestaan työturvallisuuden. Ollaan siis tätäkin kautta sen ongelman edessä, jota Leipomotyöväen ammattiosasto on protestoinut vuosikaudet: liian kireiksi vedetyt aikataulut ja niukka miehitys aiheuttavat kiirepainetta, johon hyvätkin pyrkimykset tahtovat kariutua.

Tekniikan ja työsuojelun kehittyminen näyttää kuitenkin johtaneen jauhopölyn vähenemiseen varsinkin uudemmissa leipomotiloissa. Esim. vieraillessaan 2010 ensi kertaa Vaasan & Vaasan Vantaan leipomossa – siinä samassa, johon asennettiin ilmastointi Ekka Oy:n aikana ja johon sittemmin muutti Elannon leipätehtaan väki – Elannon entinen pääluottamusmies ja ao:n puheenjohtaja Teuvo Kauhanen piti työpaikan ilmastoa perin raittiina eikä tahtonut oikein uskoa, että leipomossa oltiinkaan.

Toisaalta käsinleivonnan lisääntyminen asettaa jauhopölyriskin uudelleen yhä useamman leipomotyöläisen riesaksi.

Terveysperusteet edellyttävät raja-arvon alentamista vielä nykyisestä 2 mg:sta. Esim. kemiallisten haittojen asiantuntijaelin, *Kemian työsuojeluneuvottelukunta*, pitää nykytietämyksen perusteella arvoa 0,5 terveydellisesti perusteltuna HTP-arvona jauhopölylle.

Työuupumus uutena kansantautina

Leipomotyöntekijäin ammattiosasto oli hälyttänyt ahdistavista työoloista 1990-luvun lamavuosista lähtien, ja vuoden 1997 paikkeilla lehdissä alettiin kirjoitella työuupumuksesta uutena kansantautina. Ammattiosasto katsoi työnantajapolitiikan tehneen pahaa jälkeä: *väsymistä, työtapaturmia, henkistä ahdistusta, uupumista ja lopulta työkyvyttömyyttä*. EVA:n raportin mukaan 86 prosenttia kansalaisista piti työtahtiaan liian kireänä. Saman verran uskoi liiallisen työvauhdin johtavan ihmisten loppuun palamiseen.

Leipomotyöläiset paneutuivat työssä jaksamiseen useammassakin seminaarissa, joissa luennoi mm. Kuntoutussäätiön ylilääkäri **Vuokko Hupli**. Yleisohje oli: vähennä suorituspaineita, kilpailumieltä, ylimääräistä kiirettä ja täydellisyyden tavoittelua työssäsi – vähempikin riittää!

Vaan helpommin sanottu kuin tehty. Uusliberaali talousajattelu painotti lyhyentähtäimen tuottoa ja välineellisti työläisen sen saavuttamiseksi. Yt-rallin ohella kuvaan kuului työsuhteiden epämääräistäminen ja työyhteisöjen pilkkominen, mistä seurasi turvaa antaneen yhteisöllisyyden rapautuminen.

Tulospalkkaus urakkapiiskana?

Lamavuosien jälkeen henkilöstökonsulteilla piti taas kiirettä. Isommissa leipomoissa jatkettiin sellaisten ryhmätyö- ja tulospalkkiomenetelmien kehittelyä, joilla työläisiä pyritään "kannustamaan" jatkuvaan kilpailuun. Niitä perusteltiin myös työn mielekkyyden lisääntymiseen vedoten.

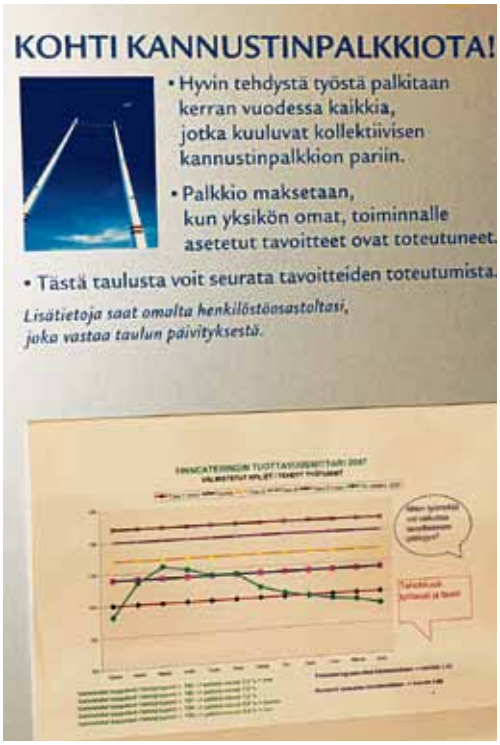

Kannustinpalkkio saattaa kannustaa työskentelyyn jopa sairaana. Turhauttavalta tuntuu myös palkkion sitominen yläorganisaatioiden lukuihin, joita työnantajat voivat myös manipuloida haluamaansa suuntaan. Finnkatrin kannustin vuodelta 2008 oli sidottu osittain koko konsernin tulokseen.

2000-luvun kynnyksellä Fazer oli lopettanut konditoriansa, mutta konsernin muita yksiköitä trimmattiin iskuun. Keinoksi ilmoitettiin tiimityöskentely ja *"äärimmäisen inhimilliset ja ihmisyyden ympärille rakennetut työyhteisöt... jossa ihmiset saavat tehdä kokonaistyötä ja vastata työstä alusta loppuun"*.[27]

SEL:n palkkasihteeri **Karl Eriksson** varoitti, että tiimityön ja tulospalkan avulla työnantajat yrittävät saada työntekijät vahtimaan toisiaan ja lisäämään itse hiostustaan. Työryhmä pyrki optimoimaan tehokkuutensa sulkemalla hitaammat ulos. Tulokseen sidottu palkka toimi urakkapiiskana kuukausipalkkaisille työläisille. Mutta kuukausipalkan korotuksesta työtä "inhimillistävät" työnantajat eivät suostuneet puhumaan.

2000-luvun alussa Leipomo-osasto osallistui aluejärjestön käynnistämään *Sulku loppuun palamiselle* -kampanjaan, jolla vaadittiin työvauhdin rauhoittamista. SEL:n edustajakokoukselle (2002) ammattiosasto teki aloitteen työuupumusksen vähentämisestä alan työpaikoilla.

Ammattiosasto esitti myös, että työntekijäin arvostava ja eettinen kohtelu tulisi sisällyttää niihin kriteereihin, joilla yritykset määrittelivät vastuullisuuttaan työnantajina, sekä niihin joiden perusteella tuotteille myönnetään laatumerkkejä.

Vastuullisuus ja laatu alkoivat näet korostua yrityseetoksena. Leipomoissakin kehiteltiin erilaisia laatujärjestelmiä, joilla työläisiä kannustetaan vaalimaan määrällisen tuloksen ohella tuotteiden ja tuotannon laatua.

Henkilöstöä valmennetaan yritysystävällisyyteen

Tutkijapiireissäkin raportoitiin, että lisätuottavuutta ei voida enää repiä elintarviketyöläisten selkänahasta. Sen sijaan parantamalla työturvallisuutta ja työskentelyoloja yritys saattoi odottaa säästöjä sairastamiskuluissa sekä tuottavuuden kasvuna. Perinteisen ergonomian ohella tuli kehittää johtamismenetelmiä, koska ne vaikuttivat oleellisesti työilmapiiriin ja työntekijäin terveyteen.

"Hyvinvoivat työntekijät tekevät parempaa tulosta. Kankea käskytys ei ole tätä päivää", kirjoitti prof. **Marja-Liisa Manka**.

Työntekijöillä oli runsaasti sellaista hiljaista tietoa, jonka avulla voidaan parantaa sekä työturvallisuutta että työn sujuvuutta ja tuottavuutta. Kehitystoimia tuli siksi käsitellä työläisiä kuullen ja heitä kunnioittaen.[28]

Vuosina 2007–2009 toteutettiin laaja *Elintarviketeollisuuden tuottavuustalkoot* -hanke, johon osallistuivat mm. molemmat leipomokonsernit. Sen loppuraportissa todetaan: *"Panostuksilla ennakoivaan työterveyshuoltoon, vaikuttamismahdollisuuksiin työssä, ergonomiaan ja työturvallisuuteen saadaan sairauspoissaololuvut laskemaan sekä kannattavuus ja kilpailukyky paranemaan"*.

Uudistuksia käynnistettiin useissa leipomoissa. Vaasan-konserniin lanseerattiin 2012 strategiauudistus *"Stella, strateginen tapa toimia, jonka avulla koko konserni pystyy keskittymään oikeisiin asioihin ja yhteistyössä edistämään yhtiön kehitystä ja kasvua yhdessä määriteltyjen tavoitteiden mukaisesti*.[29]

Leipomoiden yleisimmäksi koettu riesa: Kiire! (Veikko Koivusalo)

Tavoitteita ja arvoja sanottiin yhteisiksi, koska niitä oli käsitelty johtoportaan vetämissä pienryhmäpalavereissa.

Käytännössä ”yhteishenkeen” oli vaikeampi uskoa. Esim. keväällä 2013 konsernin pääluottamusmiehet vaativat silloisen saneerausmyllyn lopettamista ja ilmoittivat: *”Loputon tie, jos neljän kuukauden välein käydään yt-neuvotteluja”*. Ei auttanut – iso luuta lakaisi ”hävinneet” kortistoon ja jäljelle jääneistä yritettiin trimmata uusia ”voittajia”.

Fazer Leipomoiden *Hela-hankeessa* pohdittiin yhdessä hyvän johtamisen pelisääntöjä sekä yhteen hiileen puhaltamista.[30]

Primulassa vedettiin läpi *Hilda-projekti*, jonka piti niin ikään kohottaa työpaikan henkeä, kehittää työtapoja ja lisätä työhön sitoutumista. Sitoutuminen kävi kuitenkin vaikeaksi, kun työnantaja oli kohta taas irtisanomassa työväkeään.

Pääluottamusmies Heli Mäkinen kertoi:

”Tuli mielikuva, että vuoropäälliköiden vetämät pienryhmäpalaverit, joissa keskusteltiin hyvinkin rakentavasti, olivat pelkkää silmänlumetta kuten kaikki tämä yhdessä tekemisen meininki ja työpaikan hengen kohottaminen. Kaiken tapahtuneen ymmärtää nyt, sillä työnantajan tähtäimessä lienee ollut koko ajan yt-neuvottelut ja väen vähentäminen.”[31]

Leipureista ”sisäisiä yrittäjiä”?

Kun henkilöstön hiljainen tieto tunnustettiin voimavaraksi, ongelmaksi jäi työntekijäin motivointi. Siihen pyrittiin tulospalkkioilla, mutta tarvittiin myös asennekasvatusta osana jatkuvan kehittämisen käytäntöjä: *”Toimiviksi testatut prosessit auttavat meitä hyödyntämään henkilöstön osaamista tehokkaasti ja rakentamaan yhteisen ajattelutavan... Pienryhmätoiminnan keskeisenä tavoitteena on... saada henkilöstön koko osaaminen yrityksen käyttöön.”*[32]

”Yhteisen ajattelutavan” omaksunut mallityöläinen kehittää jatkuvasti yrityksen tuottavuutta, työtään – ja itseään yhä tehokkaammaksi uurastajaksi. Ay-toiminta on ”sisäiselle yrittäjälle” vierasta ja työehtosopimus rajoittava kahle – palkat ja työehdot kun voidaan sopia yksityisesti ”yhteisen ajattelutavan” pohjalta.

Vaan hankalaksi käy yhteinen tekeminen, jos työnantaja on vähän päästä määräämässä

yt-neuvotteluja ja irtisanomisia sekä polkemassa palkkoja ja muita työehtoja – sekä työpaikalla että jokaisella tes-kierroksella.

Aidosti mielekäs työ?

Kilpailukapitalismin realiteetit näyttävätkin tekevän tyhjäksi sen työn, jota monilla työpaikoilla tehdään työympäristön ja tuotannon sujuvuuden parantamiseksi. Jos jotain saavutetaan, se ei riitä. Ponnistelun palkkana on vain vaatimus yhä uusista kierroksista kilpailukykymyllyyn.

Vaikka henkilöstönhallinta yrittää häivyttää omistus- ja luokkasuhteet, se ei kykene poistamaan talousjärjestelmän perumekanismia: pääoman kasvupakkoa ja sen luomaa pysyvää painetta työpalkan alentamiseen, työpäivän venyttämiseen sekä työvauhdin kiristämiseen.

”Osallistava tiimityö” tuo kuitenkin esiin työntekijäin piilevän kompetenssiin, ja tämä voi avata näköalaa työn todelliselle vapauttamiselle: työlle yhteiseksi hyväksi eikä vain vieraan pääoman lisäämiseksi.

Karu tulos:
Sairastavuus lisääntyi elintarvikealoilla

”Laatujohtamista” kuulutetaan hallitusohjelmia myöten. Mutta karu totuus on, että työolot eivät ole juuri kohentuneet, jos niitä mitataan työläisten sairastavuudella.

EK:n Työaikakatsauksen mukaan sairauksista ja työtapaturmista johtuvia poissaoloja oli yhä 2014 eniten elintarvikealoilla. Alan työläisillä sairauspoissaoloihin kului 7,1 prosenttia säännöllisestä työajasta eli saman verran kuin 1990-luvun puolivälissä.[33] Sairauksien suurimpina aiheuttajina olivat edelleen tuki- ja liikuntaelinsairaudet sekä mielenterveysongelmat. Sairastavuus liittyi yhä keskeisesti työskentelyolosuhteisiin, joista nousivat esiin ne perinteiset: huono ilmapiiri, huono työnjohto ja työntekijäin alhainen arvostus.

Vähemmistö elintarviketyöläisistä, 45 %, arvioi, että selviää työssään eläkeikään saakka. Vastaava luku oli koko teollisuudessa 77 %. Jaksamisongelmia lisäsivät suuret saneerauksset ja omistajanvaihdokset, jotka aiheuttivat epävarmuutta työpaikasta. Työntekijät kokivat, että henkiset paineet olivat kasvaneet ja ilmapiiri kiristynyt, koska jäljelle jääneillä oli liikaa töitä.

SAK:n sosiaalisihteeri **Kaija Kallinen** summasi:

> *”Työelämä on muuttunut entistä rasittavammaksi, ja 2000-luvulla muutos on vauhdittunut. Ihmiset tekevät entistä kovemmalla tahdilla, pienemmällä henkilöstömäärällä ja työn ohessa vaaditaan koko ajan uuden omaksumista...*

Ammattitauteina elintarvikealalla esiintyi hengitystieallergioita eniten kaikista ammattiryhmistä. Myös ammatti-ihotaudeista kärsitään selvästi keskimääräistä enemmän. Työolosuhteet aiheuttavat yhä liikaa sairauksia leipomo- ja muille elintarviketyöläisille.

Hengitystieallergiat ammattiryhmän mukaan 2014

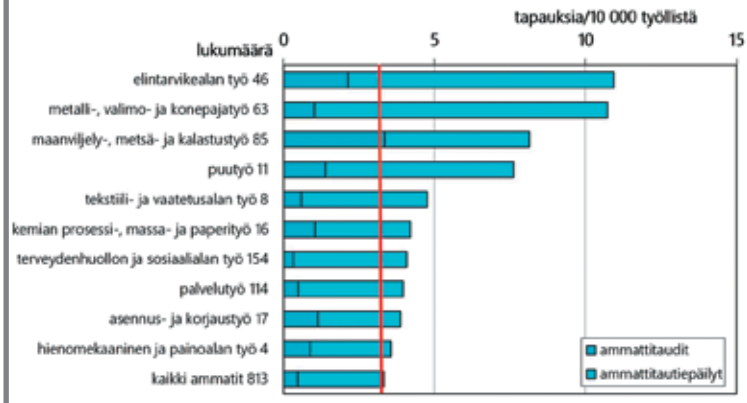

Elintarvike on ikävästi ollut myös sairauspoissaolotilaston kärjessä. Poissaolot tosin vähenivät lievästi lähes kymmenen vuotta, mutta 2017 tapahtui selvä käänne: pitkät sairauspoissaolot kääntyivät taas kasvuun, ja nimenomaanmielenterveysoireilun takia.

Pääväylä ammattiin käy nykyisin ammatillisten oppilaitosten kautta. 2–3 -vuotinen koulutus valmistaa leipuri-kondiittoreita. (Omnia)

Leipuriksi koulun kautta tai työssä oppimalla

Huoli perinteisen ammattitaidon katoamisesta kasvoi alalla samassa mitassa kuin teollinen leipominen syrjäytti käsityötä. Teollinen leipominen kavensi tehtäväkuvia ja köyhdytti työn sisältöjä. Toisaalta se edellytti teollisten prosessien ja tietotekniikan hallintaa. Työntekijöiltä odotettiin monitaitoisuutta ja jatkuvaa oppimista.

Monin paikoin perinteinen käsityöläisleipuri joutui väistymään tekniset järjestelmät hallitsevan ”leipomoinsinöörin” tieltä[34]. Toki hänenkin oli tunnettava leivonnan perusprosessit kyetäkseen hallitsemaan niitä suorittavia koneita.

Osin ristiriitaiset vaatimukset pyrittiin ottamaan huomioon ammattikoulujen ohjelmien sekä ammattitutkintojen uudistuksissa 1990-luvun puolivälissä. Uusi järjestelmä nivellettiin kolmiportaiseen aikuiskoulutusjärjestelmään, jonka nimikkeitä ovat perus-, ammatti- ja erikoisammattitutkinto.

Ammattiin saattoi edelleen valmistua joko ammattikoulun tai perinteisen oppisopimuksen kautta. Lisäksi oli mahdollisuus suorittaa perustutkinto ilman muodollista koulutustakin.

Toisen asteen ammattioppilaitoksissa suoritettu elintarvikealan perustutkinto, joka suuntautui leipomoalalle, tuotti ammattinimikkeen *leipuri-kondiittori*. Koulutus antoi pätevyyden työskennellä leipurina ja kondiittorina sekä käsityöleipomoissa että automatisoidun tuotannon tehtävissä.

Laimean alun jälkeen leipurinlinjat alkoivat vetää, ja 2000-luvun alkuvuosina leipurin ammatista tuli suorastaan yksi kädentaitoja arvostavien nuorten suosikkiammateista. Ammatillisista oppilaitoksista valmistui enin osa alan uusista työntekijöistä – noin 30 leipuri-kondiittoria vuosittain, mutta kaikille ei alan töitä riittänyt. Vaikka työntekijäin eläköityminen teki tilaa nuoremmille, alan kokonaishenkilöstömäärä väheni nopeammin. Työllistyminen liukuhihnalle olikin sitten monille pettymys.

Koulutusta arvosteltiin käytännöstä vieraantuneeksi, minkä johdosta opetusohjelmiin liitettiin työssäoppimisjaksot (2 kk/vuosi). Työharjoittelua pidettiin yleisesti onnistuneena, vaikka Leipomotyöväen ammattiosasto joutui yhä arvostelemaan työnantajia opetuksen puutteista.

Toisena väylänä alan töihin säilyi oppisopimuskoulutus, joka parhaimmillaan antoikin monipuolisen ammattitaidon. Senkin saattoi ”virallistaa” perustutkinnoksi näyttökoe suorittamalla. Myös varttuneemmat leipurityöläiset saattoivat suorittaa perustutkinnon käytännön työhön liittyvänä näyttötutkintona.

”Nyt kuka tahansa voi tulla näyttökokeeseen – ei ole väliä onko ammattitaito hankittu käytännön työssä vai koulussa. Myöskään entisenlaisia kirjallisia kokeita ei enää järjestetä”, kertoi Etelä-Suomen tutkintolautakunnan varapuheenjohtajana toiminut kondiittori Seppo Hirvijärvi.

Perustutkinnon jälkeen oli mahdollisuus suorittaa joko leipomoteollisuuden, leipurin tai kondiittorin ammattitutkinto. Jatkoksi oli vielä leipuri- tai kondiittorimestarin erikoisammattitutkinnot. Helsingissä tutkintojen jär-

jestämisoikeus myönnettiin Roihuvuoren ammattioppilaitokselle.

Ammattitutkintojen järjestämistä ohjaa leipomoalan tutkintotoimikunta, jossa toimi työntekijäin edustajana mm. Helsingin Leipomo-osaston sihteeri Tuuli Jussila (2013 alkaen).

Tutkintoihin toivonsa panneet joutuivat aluksi pettymään, sillä osanotto oli laimeaa. Työehtosopimukseen tosin saatiin ammattitutkintolisä, mutta se jäi turhan pieneksi.

Aallonpohjan jälkeen näyttötutkintoon tähtäävä oppisopimuskoulutus elpyi. Sitä tuettiin julkisen vallan toimesta mm. maksamalla työnantajille koulutuskorvausta ja perustamalla oppisopimustoimistoja. Työllisyystilanteen kohentuminen lisäsi työnantajienkin kiinnostusta oppisopimuksiin: ne nähtiin yritykselle edulliseksi koulutusmuodoksi, jolla turvattiin ammattitaitoista työvoimaa talolle.

Ammattiosasto joutui kuitenkin yhä protestoimaan sitä, että oppilaita käytettiin liiaksi halpatyövoimana yksinkertaisiin aputöihin. Ammattilaisten palkassakaan ei huomioitu riittävästi oppilaiden ohjausta.

Vaikka leipomoalan ammattityöntekijöitä valmistui yli tarpeen, työnantajat valittivat paikoin työvoimapulaa. Moni nuori hakeutuikin muille aloille parempien työehtojen takia. Sen johdosta työnantajaliitto ETL kampanjoi alan vetovoimaisuuden lisäämiseksi, paljolti mielikuvamainonnan keinoin. Leipomotyöläiset katsoivat, että tepsivämpää olisi kohentaa alan palkkoja ja työoloja.

Yhteishenki kantaa yli ankeitten aikojen

– Ammattiosasto 1989–2018

1990-luvun alkaessa Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston toiminta jatkui erinomaisen vilkkaana. Harjoitettiin valpasta edunvalvontaa, hoidettiin lukuisat järjestöasiat ja pyöritettiin monipuolista jäsentoimintaa. Julkaistiin myös *Ykköspulla*-lehteä, jota luettiin mieluusti työpaikoilla.

Niin kauan kuin osastolla oli liiton tukema mahdollisuus omaan työntekijään, toiminta oli hyvin vilkasta ja monipuolista. Osaston työntekijän, Päivi Uljaksen, ideapursuiluun aluesihteeri **Lindblad** toivoi välillä vähän laimennustakin.

Toimintaresurssit hupenevat, talkoohenki jatkuu

Työttömyys söi ammattiosaston jäsenmaksutuloja ja lohkaisi sitä myöten ison palan budjetin tulopuolesta. Jo vuoden 1993 tilinpäätös jäi alijäämäiseksi, joten kaikki toiminnot jouduttiin panemaan kriittiseen tarkasteluun. Mahdollisuudet rahoittaa urheilu-, nuoriso- ja vapaa-ajantoimintaa hupenivat.

Toiminnallista leikkausta, mutta taloudellista helpotusta ammattiosastolle merkitsivät uudelleenjärjestelyt aluetoimistossa. Aluesihteeri Rudolf Lindblad ja toimistonhoitaja **Anja Jämsen** jäivät eläkkeelle vuoden 1994 alusta. Limpun tilalle aluesihteeriksi tuli lihamies **Kauko Autiosaari**, ja Leipomo-osaston työntekijä Päivi Uljas siirtyi alueen toimistonhoitajaksi. Näin ammattiosasto jäi ilman omaa työntekijää, joten aktiivit joutuivat tarttumaan moniin tehtäviin, jotka aiemmin työntekijä oli hoitanut. Toimintakertomuksen mukaan *”tilanne nosti paljon uudenlaista aktiivisuutta ja toiminnallisuutta, josta jäseniä kiitetään”*.

Tietokoneaikaan

Uutta haastetta merkitsi mm. Ykköspullan teko, mutta sekin sujui lehtitoimikunnan urakoimana. **Tarja Kankkunen** ja **Keijo Saarinen** toimittajina sekä Seppo Hirvijärvi ja **Antti Pietilä** kuvittajina opettelivat ”uudet ammatit” ja tietokonetekniikan käytön. Talkoilla lehti sitten monistettiin, koottiin ja postitet-

tiin. Tietotekniikkaan pääsi paneutumaan myös taloudenhoitajamme Mika Hakala, kun tilinpito siirrettiin tietokoneaikaan.

Tietotekniikka oli näin hiipimässä myös ammatilliseen toimintaan. Alueen osastot edistivät asiaa hankkimalla useita kymmeniä käytettyja tietokoneita, jotka ***Juhani Pitkänen*** kunnosti aktiivien käyttöön. Viiden vuorokauden mittaisilla tietokonekursseila osastojen aktiivit oppivat taloudenhoitoa, lehdentekoa, palkkatilastointia ja tutustuivat myös toisiinsa aiempaa paremmin. Näillä kursseilla kehiteltiin myös toiminta- ja julistekampanjoita.

Omat kotitietokoneet eivät olleet vielä kovin yleisiä 1990-luvulla duunariperheissä, joten ammattiosastolta saatu vanhakin kone saattoi olla hieno juttu esim. sihteerille.

Tietokonehankinnat ja koulutus tukivat alueen osastojen sopeutumista uuteen tilanteeseen vaikeina vuosina.

Ruokatoreista suosikiitapahtuma

Liiton kesäpäivät ja laatuaan ensimmäinen *Ruokatori* -tapahtuma Kaisaniemessä työllistivät Leipomo-osastoa kesällä 1996. Ruokatorilla esiteltiin kotimaista ruokaa ja sen tekijöitä. Mukaan saatiin myös alueen elintarvikeyrityksiä. Torin suosio ylitti odotukset, joten eväät tahtoivat loppua näyttelyteltoilla, kun 20 000 vierasta tungeksi nauttimaan tarjoilusta ja ammattilaisten työnäytöksistä.

1998 vietettiin Leipomo-osaston 110-vuotisjuhlaa. Sen merkeissä leipomoissa pidettiin työhuonekuntien kokoukset, joissa jaettiin osaston pienimuotoinen historiikki ja juhlapaidat. Puhujat pyydettiin liitosta.

Lämmin yhteishenki voimavarana

Ystävällinen ja lämmin leipomohenki leimasi ammattiosaston elämää läpi ankarien aikojen – lamavuosina ja sen jälkeisellä euro-ajalla. Valppaasti ja yhteistuumin otettiin kantaa, suoritettiin valinnat ja tehtiin päätökset.

Ja rennolla leipurimielellä aina. Esim. 1998 ay-päivillä ammattialojen kolmiottelun voittajakappaleen sanoittivat *Palkkasoturin* säveleen leipurit **Rauno Jankkari, Sami Sirtamo** ja **Seppo Linden**: *Hän on ammatiltaan leipuri, hän aina leipoo vaan...*

Vuoden 1999 Ykköspullassa esiteltiin uusia luottamusmiehiä: **Sami Näätänen**, leipuritaikinantekijä, 22, Baco Oy, **Pekka Raitakari**, leipomotyöntekijä, 38, Eho Oy, **Annika Wink**, leipuri-kondiittori, 27, Kotileipomo Eromenga.

Salsaa ja tietotekniikkaa. Ammattiosastojen tietokonekursseilla muistettiin pitää myös hauskaa. Kuvassa Kuuba-seuran aktiivi opettamassa kurssilaisille salsan alkeita. (Ao:n kuva-arkisto)

Yhteisseminaari Tukholman ao:n kanssa.

Valmiina piikomaan eläkeläistapaamisen.

Nuorisoretkellä Nuuksiossa 1994.

Eeva Ristekallio ja eläkeläisten lahjapöytä.

Postitustalkoot kahvila-Pääskyssä.

Lakkoa varmistamassa Ehon portilla 1994.

Alueen edustajakokousedustajat 1999.

Tanssiduo Hautojärvi & Linden aluepäivillä.

Saman vuoden lopulla keskusteltiin maailmanmenosta, kun käsiteltiin kansalaisjärjestöjen WTO-vetoomusta. Ammattiosasto päätti allekirjoittaa vetoomuksen, jossa vastustettiin maailmankaupan edelleen liberalisointia suuryritysten ehdoilla ja puollettiin kansallisvaltioiden itsenäistä oikeutta sosiaaliturvaan, työväen suojeluun ja ay-oikeuksiin.

Rauhanasia on ollut leipomotyöläisille läheinen läpi vuosikymmenten. Työpaikkojen rauhankokouksiin ja ystävyysmatkoille osasto lähetti säännöllisesti edustajansa. 1990-luvulla rauhantoiminnan vetäjänä ahkeroi Aino Tervonen tukenaan mm. **Sirkka Hupli** ja **Anne Malminen**. Heidän vedollaan osasto osallistui mm. Nicaragua-solidaarisuustalkoisiin.

Moniin muihinkin talkoisiin ja keräyksiin leipomotyöläiset osallistuivat uutterasti. Ja jos jokin työläis- tai toimihenkilöryhmä joutui työtaisteluun, lakkokokouksia innostivat leipomotyöläiset perinteisine vartaineen.

Puolustuskannalla 2000-luvulla

Vuosisata ja -tuhat vaihtuivat, mutta ammattiosaston toiminta seuraili tuttua polkua johtokunnan (aiemmin toimikunta) kokoontuessa kuukausittain kesälomia lukuunottamatta. Leppoisa leipurihuumori oli tosin koetuksella, sillä tuskin meni kokoustakaan ilman saneeraus- tai irtisanomisuutisia, vaikka takana oli jo lamaa seurannut voimakkaan kasvun kausi.

Leipomotyöläiset seurasivat edelleen tarkoin yhteiskunnallista kehitystä. Osasto oli mm. Suomen sosiaalifoorumin perustajajäsenenä rakentamassa kansalaistoimintaa globalisaatiota ja uusliberalismia vastaan.

2005 osasto oli aloitteentekijänä tuhannen luottamusmiehen suurkokoukselle, jolla vastustettiin työsuhteiden silpomista ja vaadittiin kestäviä työsuhteita. Pikku hiljaa korjailuja tulikin eikä esim. vuokratyön teettäminen revennyt niin laajaksi kuin pelättiin.

Oikeiston paineessa osaston linjaukset muodostuivat useimmiten puolustusluontoisiksi. Ammattiosasto vastusti valtionyhtiöiden ja julkisten palvelujen yksityistämistä, julkisen sektorin leikkauksia sekä työttömyysturvan ja eläkeiän heikennyksiä. Näiden tiimoilta osasto lähetti keväällä 2013 SAK:n valtuustolle ohjeen: *"Voimaa on yhä, sitä tulee käyttää jäsenistön hyväksi. Ristiriita ei kulje nuorten ja vanhempien välillä, vaan ahnaan liikemaailman ja kansalaisten välissä."*

Jäsenmäärä laskee alle tuhannen

Ykkösen jäsenmäärä oli enimmillään lähes 1 600 vuosina1983–84. Siitä se on laskenut alan kehityskulkuja seuraillen likimain yhtäjaksoisesti. Alle tuhannen jäsenluku laski vuosituhannen vaihteessa ja painui alle 800:n 2007. Se oli noin puolet parhaista parhaista päivistä. Maksavien jäsenten määrä laski vielä jyrkemmin, mikä pakotti osaston jatkamaan tiukkaa kulukuuria.

Myös jäsenten kokousosallistuminen laimeni. Ajoittain kevätkokous vietiin läpi vain 10 jäsenen voimin. Ay-toiminnan elinvoimaisuus

Työmatkat venyttävät työpäivää

Helsingin kasvu notkahti 1990-luvun lamavuosina, mutta niiden jälkeen jatkui vilkas muuttoliike. Katukuvaan ilmestyi kiilteleviä toimistotaloja ja valtavia luolastoja niiden alle. Teollisuuslaitosten poismuutto pääkaupungista jatkui.

Samoin jatkui asuntopula – kuten oli jatkunut jo 150 vuotta – koska asuntotuotanto oli jätetty markkinavoimien armoille. 1990-luvulla Arava-järjestelmä ajettiin alas ja vuokrasäännöstely lopetettiin. Kun asumis- sekä lapsiperheiden tukia leikattiin, kävi Helsingissä asuminen mahdottomaksi monille työläisperheille.

Moni leipomotyöläinenkin hakeutui asumaan ympäryskuntiin, jolloin työssäkäyntialue laajeni 100 kilometriin ja ylikin. Työaika venyi sen johdosta monella tunniksi sivu, kahdella tunnilla päivää kohti. Tämän sekä vaihtelevien työaikojen takia auto kävi leipomotyöläisille välttämättömäksi.

1990-luku oli uuden tietotekniikan läpimurron vuosikymmen. Leipomotyöläiset hankkivat tietokoneita ja harjoittelivat niiden käyttöä. Käsinkirjoitetut ammattiosaston pöytäkirjat vaihtuivat atk-tulosteiksi. Kännykkä kilisi jo joka kokouksessa, mutta myös lakkovahdin taskussa.

Kansalaisyhteiskunnan yhteisten ja henkilökohtaisten alueiden pakkokaupallistaminen jatkui. Terveyspalvelujen ohella kulttuuri-, koulutus-, liikunta- ja muita harrastuksia yksityistettiin ja tuotteistettiin. Samalla niiden kallistuminen alkoi rajoittaa pienituloisten osallistumismahdollisuuksia. Jaot ja eriarvoisuus lisääntyivät sitäkin kautta.

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston 120-vuotisjuhlassa ravintola Kaisaniemessä keväällä 2008. (Ao:n kuva-arkisto)

näkyi kuitenkin mm. luottamusmiesten toiminnassa. Tärkeimmille työpaikoille valittiin järjestään luottamusmiehet, ja tehtäviin tarttui myös nuorempaa polvea. Osallistujia riitti myös osaston matkoille, retkille ja talkoisiin.

Järjestäytyminen pysyi verraten hyvällä tolalla, vaikka sataan prosentti ei ylletty vieläkään. Ammattiyhdistysjäsenyys oli muuttunut lähes itsestäänselvyydeksi.

Ammattiosaston johtokunta valittiin perinteiseen hyvään tapaan työpaikkojen edustajista, joten valinnoista ei tarvinnut juuri keskustella. Puheenjohtajan tehtäviä pitkään hoitaneen Pekka Luoman seuraajaksi valittiin 2017 kondiittori, Fazer myymäläleipomoiden pääluottamusmies Anu Wallenius.

Saihteerin tehtäviä hoitivat Heli Simani (ent. Mäkinen) ja Tuuli Jussila ja taloudenhoitajan Mika Hakala. Yhdessä muun johtokunnan kanssa he kävivät läpi vuosina 2000–2015 yhteensä lähes 2 500 työjärjestyksen pykälää ja tekivät runsaasti hyviä päätöksiä.

Vakiotehtävinä hoidettiin liiton kesä- ja talvipäivät, aluejärjestön kokoukset, työsuojelu- ja ay-päivät, vappu- ja joululounaat, joulujuhlat ja retket, naistenpäivän teatterit, osaston ja työttömien risteilyt, nuorisojaoston toiminnot. Myös Ykköspullan julkaisemista jatkettiin, joskin vilkkaimmista päivistä harventuneena.

2000-luvulla ammattiosasto ehti täyttää sekä 120 että 125 vuotta. Molemmat merkkipäivät huomioitiin arvokkain juhlin ja näyttelyin. Niiden yhteydessä muistettiin veteraaneja SAK:n ansiomerkein.

Elintarviketyöläisten liitto puolestaan täytti sata vuotta 2005. Juhlavuoden merkeissä julkaistiin liiton historiakirja sekä järjestettiin jäsenten edunvalvontakampanja. Sen yhteydessä työpaikoilla pidettiin kahvitilaisuudet, joissa oli tarjolla liiton syntymäpäiväkakun ohella *Tunnetko etusi – tarkista tilisi* -vihkonen, jonka avulla tarkistettiin monen jäsenen työehdot ajan tasalle.

Ammattiosaston pitkäaikainen puheenjohtaja Teuvo Kauhanen saatettiin haudan lepoon kesäkuussa 2011. Hän teki suurtyön osaston kunnioitettuna puheenjohtajana liki 30 vuotta vuoteen 1991 asti.

Teuvo hoiti loppuun asti myös Leipurien Lomakotiyhdistyksen kesäpaikkaa Veikkolassa. Kun paikan remontointihankkeet osoittautuivat odotettua suuremmiksi, se vuokrattiin alueen osastoille yhteiskäyttöön.

Leipomotyöväen osaston kunniakas lippu päätettiin museoida 2010. Sitä edeltänyt lippu oli jo päätynyt Kansallismuseoon sen jälkeen kun lapualaiset sen takavarikoivat 1930. Uusi lippu valmistui osaston 120-vuotisjuhlaan 2013.

Kriittisenä henkenä liitossa

Liitossaan leipomotyöläiset jatkoivat suuntaa näyttävää toimintaansa. SEL:n 15. edustajakokous kokoontui marraskuun lopulla 1993 yli 10 000 elintarviketyöläisen ollessa työttömänä. Edustajat oli valittu ns. sopuvaaleilla, koska laman ahdistamaa jäsenistöä ei haluttu rasittaa vaalikiireillä. Menettelystä oli sovittu ryhmien kesken, kuten edustajakokouksen menosta muutenkin. Perustana oli ryhmien yhteinen näkemys toiminnan päälinjoista.

Edustajakokous hyväksyi ajan huolia kuvastaneet julkilausumat: *"Tyhjät tehtaat tuotantoon"*, *"Huutolais- ja sortovuodet palaavat"* ja *"Liitto jäsentensä turva"*.

Sääntöjä muutettiin siten, että edustajakoukseen valitaan yksi edustaja 400 jäsentä kohti (ennen 1/200), postiäänestys otetaan käyttöön ja vaalipiirit supistetaan seitsemästä kolmeen. Helsinki tuli kuulumaan itäiseen vaalipiiriin, joka ulottui Hangosta Kuopioon ja Lappeenrantaan.

Sääntömuutoksilla ammattiyhdistys nimettiin virallisestikin ammattiosastoksi ja rahastonhoitaja taloudenhoitajaksi.

Liiton johtoelimet valittiin entisellä suhteella 10–7. Johdossa jatkoivat Ritva Savtschenko pj:na ja **Arto Talasmäki** sihteerinä. Liittovaltuustoon valittiin uudeksi jäseneksi Helsingin Leipomo-osaston pj. Pekka Luoma. Hän sekä osaston toisena edustajana kokoukseen osallistunut **Marketta Keskinen** pitivät kokousta hyvähenkisenä, vaikka kaikkia osastojen esityksiä ei saatukaan läpi.

Leipomo-osaston aloitteesta työehtosopimuksista päättävän liittovaltuuston tueksi päätettiin perustaa eri sopimusalojen jaostot, jotta alakohtainen asiantuntemus tulee paremmin esille. Samassa tarkoituksessa oli esitetty, että kunkin sopimuksen päättäisivät vain kyseistä alaa edustavat valtuuston jäsenet. Näin pitkälle edustajakokous ei kuitenkaan rohjennut. Sopimusesitysten hylkäämiskynnys madallettiin 60:stä 50 prosenttiin.

Nämä esitykset heijastivat lievää epäluottamusta siihen, että liittotason ratkaisuissa muiden alojen edustajat saattoivat "sanella" esim. leipomon sopimuksen jopa leipomotyöläisten kannan vastaisesti. Sopimustoiminnan katsottiin liukuneen liian kauas leipomoväen omista käsistä.

Liiton 90-vuotisjuhlavuonna 1995 ammattiosasto patisti liittoa toimintakampanjaan, "jolla estetään harmaiden alipalkkamarkkinoiden syntyminen leipomoalalle sekä turvataan luottamusmiesten asema pienilläkin työpaikoilla".

Keskusjärjestö SAK:n 15. edustajakokoukselle (1996) osasto lähetti evästykset, että palkkapolitiikkaa tulee tehostaa ja lisätä jäsenliittojen ja jäsenten päätösvaltaa.

SEL:n 16. edustajakokoukseen 1997 leipomoväki esitti aloitteita palkkapolitiikasta, pienten työpaikkojen edunvalvonnasta ja palkkaryhmittelystä. Vaaleissa enemmistöryhmän vaaliliitto *Elintarviketyöläiset 2001* sai kaksi kolmasosaa äänistä ja paikoista.

Nyt oli elintarviketyöläisten vaatimuksina: *"Työn kasvaneiden tulosten tulee näkyä myös palkoissa"* sekä *"Inhimillisyyttä työelämään"*. Puheenjohtajan tehtävät uskottiin edelleen Ritva Savtschenkolle. Helsingin Leipomo-osaston edustajina liittovaltuustossa jatkoi Pekka Luoma ja liittohallitukseen yleisvarajäseneksi tuli Anu Wallenius.

Ammattiosastossa todettiin edustajakokouksen vahvistaneen liiton itsenäisen ja jäsenvaltaisen linjan niin kuin pitikin. Kokouksen aikana Helsingissä oli menossa mm. Ekkan alasajo, Kotisaaren tyhjennys ja Elannon irtisanomiset.

Ajoittain tuulista liiton suunnalla

2000-luvulla on pidetty SEL:n kolme varsinaista edustajakokousta ja lisäksi yksi ylimääräinen. Palkka- ja työehtokysymysten rinnalla näissä kokouksissa nousi toistuvasti esiin huoli työläisten jaksamisesta, työllisyydestä sekä kotimaisen elintarviketuotannon laadusta ja elinvoimaisuudesta.

SEL:n kokoukset ovat yleensä sujuneet hyvässä yhteisymmärryksessä, mutta 2000-luvun alussa syntyi eripuraa liiton puheenjohtajan vaihdoksen yhteydessä. Se ei leipomo-osaston mielestä sujunut lainkaan korrektisti.

Puheenjohtajana vuodesta 1991 toiminut Ritva Savtschenko valittiin jatkamaan sillä puheella, että hän voisi jäädä eläkkeelle kesken kauden saavutettuaan eläkeiän. Eläkkeelle jäämisen ajankohdasta syntyi kuitenkin kiista, joka kärjistyi liittohallituksen ja -valtuuston väliseksi luottamuspulaksi.

Kiista tulehdutti liiton sisäistä tilannetta heijastuen myös 2007 pidetyn varsinaisen edustajakokouksen valmisteluihin Edustajavaaleissa vasemmistoon perinteisesti samaistunut enemmistöryhmä kärsi tappion menettäen ääniosuudestaan noin 10 prosenttiyksikköä (66:sta 56 prosenttiin). Enemmistö kuitenkin säilyi ja pj:na jatkoi Kuntonen.

Myös tes-linjaukset herättivät huolta, kun SEL:n uusi johto ryhtyi liki ensi töikseen vuoden 2007 tulopoliittisen kierroksen päänavaajaksi. Sittemmin SEL palasi itsenäisemmän tes-politiikan kannalle, ja suhteita soviteltiin muutenkin. Mm. leipomo-osaston pj. palasi liiton tes-jaoston jäseneksi.

Vuoden 2012 edustajakokousvaaleissa leipomoväki saavutti hyvän tuloksen. Enemmistöryhmän kannatus kasvoi valtakunnallisesti noin 56:sta 60 prosenttiin, mutta paras tulos saavutettiin Helsingin-Uudenmaan alueella, jossa tuloksena oli 76 prosentin määräenemmistö.

Aulangolla pidetyssä 19. edustajakokouksessa SEL paikkaili kolhujaan ja suuntautui tulevaisuuteen entistä yhtenäisemmässä hengessä. Puheenjohtajana jatkoi Veli-Matti Kuntonen.

Liitto joutui mukautumaan laskevaan jäsenkehitykseen ja kiristyvän talouteen, kuten sen osastotkin.

SEL osallistui kansainväliseen toimintaan alan pohjoismaisten sekä eurooppalaisten yhteisjärjestöjen kautta. Itämeren alueella kansainvälisen toiminnan linjana oli tukea niiden maiden ammattiliittoja, joissa toiminta oli vielä alkutekijöissään.

Pirteä veteraani – Leipomo-osasto virkistyy taas

Leipomo-osastossa, kuten muissakin SEL:n osastoissa, käytiin ajoittain keskustelua osaston roolista ja tehtävistä nykyoloissa. Pontimena oli toimintaympäristön voimakas muutos, jäsenmäärän väheneminen ja toiminnallisuuden hiipuminen.

Ay-politiikan etääntyminen jäsenistöstä arveltiin yhdeksi passivoitumisen syyksi. Työmarkkinabyrokratia alisti ay-liikettä luokkasovun linjalle ja siirsi päätös- ja vaikutusvaltaa yhä kauemmas jäsenistä. Ay-demokratia sekä ammattiosastojen rooli kaventuivat. Jäsenet kokivat ay-politiikan etäiseksi ja ylhäältä johdetuksi.

Huomattavia vaikeuksia aiheutui työaikojen ja -suhteiden eriytymisestä. Ulkoistamiset sekä osa-aikaiset ja muut epätyypilliset työsuhteet pirstoivat porukkaa. Sopimattomat työajat yksinkertaisesti estivät monen osallistumisen. Etujen erilaistuminen taas nosti jakoa vakinaisen väen sekä viikonloppuapulaisten ja vuokratyövoiman välille. Samoin työnantajat jakoivat väkeä epäämällä talokohtaiset työsuhde-edut uusilta työntekijöiltä sekä jakamalla esim. työvuoroja mielivaltaisesti, toisia suosien, toisia syrjien.

Myös jäsenten asuinpaikkojen etääntyminen nosti käytännön esteitä ay-toimintaan osallistumiselle.

Ajan henkenä perhekeskeisyys ja kaikkeen tarttuva kiire verottivat ay-toimintaan liikenevää aikaa. Tehtävät tahtoivat kasautua

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston jäsenmäärä 1989-2018

	naisia	miehiä	yhteensä
- 1989	938	387	1325
- 1990	919	363	1282
- 1991	874	392	1266
- 1992	855	403	1258
- 1993	810	406	1216
- 1994	805	417	1222
- 1995			
- 1996	750	391	1141
- 1997	723	368	1091
- 1998	695	350	1045
- 1999	672	347	1019
- 2000	648	301	949
- 2001:			
- 2002:	620	276	896
- 2003:	602	263	865
- 2004:	612	262	874
- 2005:	601	270	871
- 2006:	914	253	867
- 2007:	557	223	780
- 2008:	546	222	768
- 2009:	558	237	795
- 2010:	556	235	791
- 2011	805	561	244
- 2012	813	565	248
- 2013	742	518	224
- 2014	750	529	221
- 2015	747	525	222
- 2016	784	553	231
- 2017	764	541	223
- 2019 tammikuu			806

Kanniston pääluottamusmies ja Ykkösen johtokunnan jäsen Miikka Huuhtanen mielihomassaan: ruisleipää juuritaikinasta omin käsin leivottuna. (Jarno Mela)

muutamille aktiiveille, joiden voimat kuluivat välttämättömien rutiinien pyörittämiseen. Leipomoväen uhrautuvaisuutta osoittaa, että myös lukemattomiin talkoisiin riitti iloisia ihmisiä vuodesta toiseen.

Keskustelu ammattiosaston roolista nykyoloissa jatkuu, ja vastaukset varmasti löydetään, sillä työläisten etujen puolustamiseksi tarvitaan paikallistason ay-toimintaa jatkossakin. Tämän on varmistanut Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattioisaston uusi viriäminen aivan viime vuosina.

Ammattileipureiden uusi sukupolvi

Mukaan on tullut uutta nuorta väkeä, ja uusia luottamusmiehiä osaston aktiivitoimijoiksi. Heidän myötään josaston jäsenmääräkin kääntyi nousuun ja ylitti taas 800, vaikka rekisteristä poistettiin runsaasti ns. ”kuolleita sieluja”. Uusia jäseniä on saatu varsinkin uusista myymälä- ja muista käsityöleipomoista, kun nuorempi ammattiväki ymmärtää taas järjestymisen tarpeellisuuden.

Miikka Huuhtanen on Kanniston Leipomon pääluottamusmies ja Leipomo-osaston viimeksi (2018) valitun johtokunnan jäsen: *”Olen aika perinteinen mies, ja on iso juttu, että ollaan oltu ensimmäisten joukossa aloittamassa ammattiyhdistystoimintaa Suomessa”*, Miikka kommentoi mukaan tuloaan Ykkösen toimintaan.

Hän pitää kansalaistoiminnasta muutenkin ja toimii myös Taideseppien (toinen ammattinsa) hallituksessa: *”Tämä yhteenkuuluvuuden henki ja yhteisten asioitten edistäminen varmaan innostaa mukaan.”*

Miikka Huuhtanen teki oman lopputyönsä hapanleivonnasta, joka on nykyään suorastaan kansainvälinen trendi. Ja juureen leipomista hän nimenomaan pääasiassa tekeekin – ja pyrkii samalla kokeilemaan ja kehittelemään edelleen ruisleivonnan menetelmiä ja tuotteita.

Hän arvostaa mahdollisuutta käsinleivontaan ja sen kehittelyyn työpaikallaan, jolla on viihtynyt jo 12 vuotta. Kanniston Leipomo onkin eräs alueen harvoista leipomoista, joka selvisi 1990-luvun lamasta ja fuusioista keskittymällä tuotteiden laatuun.

***

Uusien ammattileipureiden sukupolvi on nousemassa. Helsingin leipomotyöläisten 130-vuotias veteraani-ammattiosasto suuntautuu sittenkin pirteänä 2020-luvulle!

6.

Leipomo-osaston kaari 1888–2018

– Historiallisia saavutuksia, katkeria tappioita ja leppoisaa leipurimieltä 1888–2018

6.

Leipomo-osaston kaari 1888–2018

– Historiallisia saavutuksia, katkeria tappioita ja leppoisaa leipurimieltä 1888–2018

Päivi ja Risto Uljas

Maamme vanhimpiin ammattiosastoihin lukeutuvan Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston historiallinen kaari on täynnään työtä ja toimintaa, yhteisen tekemisen riemua ja tummaa suruakin.

Päivätyö ja työehtosopimus

Kun leipurinammatin valiomiehet kokoontuivat perustamaan ammattiosastoaan keväällä 1888, helsinkiläiset leipomot olivat enimmäkseen pieniä korttelileipomoita, joissa leipurityöläiset ahersivat mestarin komennossa pitkää päivää. Ammattikunta-ajan peruna leipureista monet asuivatkin vielä isäntiensä nurkissa, ja pyrkivät työnantajat muutenkin heitä holhoamaan. Työ oli raskas ja oppi kova, mutta sen käyneet kisällit olivatkin todellisia ammattimiehiä ja arvostettuja käsityöläisiä.

Ammattikuntalaitos oli lakkautettu, ja elinkeinovapauden nimissä kapitalistiset suhteet tunkeutuivat ammattiin alkaen muovata työoloja. Työvoima vapautui ammattikuntasääntelystä ja muuttui tavaraksi, jota ostettiin ja myytiin kuten tavaraa yleensäkin.

Siitä alkoi kapitalistinen kehitys, joka pakottaa yritykset sekä kilpailemaan keskenään että painostamaan työläisiään herkeämättä: tehokkaammin lisäarvoa riistävä saavuttaa suuremman voiton, laajentaa sen turvin tuotantoaan ja syrjäyttää markkinoilta heikomman.

Leipomonomistajien keskeinen kilpailu kiihtyi, ja sitä lisäsivät lukuisat kotileipomot, joita pyörittivät naiset ja opinkäymättömät miehetkin. Riiston kiristäminen johti työpäivän venytykseen entisestään. Kuumissa ja kosteissa leivintuvissaan leipurityöläiset uurastivat melkein kellon ympäri ja ylikin, yökaudet joka tapauksessa.

Leipurit perustivat ammattiosastonsa ensimmäisten joukossa 1888, mutta näännyttävistä työoloista ei päästy kunnolla puhumaan, koska uudessa osastossa oli mukana myös työnanteettäjiä – ja heidän mielestään työoloissa ei ollut moitteen sijaa.

Vasta ravisteltuaan työnantajat harteiltaan, Helsingin leipurityöläiset saattoivat käynnistää todellisen etutoiminnan työ- ja elinolojensa parantamiseksi. Ensimmäisiksi tavoitteikseen he asettivat yötyön lopettamisen ja ansiotason kohottamisen.

Tarmokkaan toiminnan tuloksena Helsingin Leipurityöläisten ammattiosasto saavutti ensimmäisten joukossa työehtosopimuksen, joka oli pitkään vain paikallinen, pääkaupungin leipuriliikkeitä koskeva. Tästedes Helsingin leipomotyöläiset kävivät jatkuvaa palkkaliikettä, joka aika ajoin kärjistyi työlakoiksi. Joskus voitettiin ja saavutettiin uusia etuja,

joskus kärsittiin tappioita, mutta aina noustiin uudelleen. Työnantajat käyttivät rikkureina mm. venäläisiä työntekijöitä sekä naisia, joiden tulo alalle lisääntyi tätäkin kautta.

Vapausliikkeitä ja taantumuksen aikaa

1904–05 leipurityöläiset osallistuivat työväenluokan kumousliikkeisiin, joiden tuloksena sääty-yhteiskunta hajosi, köyhälistö saavutti äänioikeuden ja työväenliike nousi voimatekijäksi. Katkeran työriidan seurauksena ammattiosasto pani alulle osuusliike Elannon, jonka leipätehtaasta kehittyi pian Suomen ja pohjoismaidenkin suurin leipomo ja yksi leipomotaidon ja -tekniikan suunnannäyttäjistä maassamme.

1909 astui voimaan Leipomolaki – maamme ensimmäisen varsinaisen työaikalaki, joka kielsi uuvuttavan yötyön ja takasi käytännössä kahdeksantuntisen työpäivän. Näin leipurityöläiset raivasivat tietä koko työväenliikkeen suurelle työaikatavoitteelle. Leipomolailla säädettiin myös rahapalkasta, mikä itsenäisti leipurityöläiset isäntiensä ylöspidosta.

Vaikeuksia ammatilliselle toiminnalle aiheutti jatkuvasti työväen hajanaisuus ja laimea järjestyminen. Naisten järjestymistä pyrittiin edistämään perustamalla heille oma ammattiosasto – Leipuriosasto kun oli perinteisesti vain opinkäyneiden ammattimiesten järjestö. Koska voimien kokoaminen nähtiin välttämättömäksi, osastot yhdistettiin 1915. Ammattikuntaisesta rajoittuneisuudesta luovuttiin viisi vuotta myöhemmin, kun ammattiosaston jäseniksi hyväksyttiin myös leipomoiden leivänlaskijat, siivoojat ja ajomiehet. Miesten ja naisten erilliset palkkataulukot säilyivät kuitenkin käytössä vielä pitkään.

Leipomotyöläiset olivat aktiivisesti mukana työväen vallankumouksessa sekä perustamassa ja puolustamassa työväenvaltaa 1918. Kun porvaristo ja Saksan armeija hukuttivat kumouksen verivirtoihin, leipomotyöläiset antoivat raskaan uhrin muun köyhälistön mukana.

Helsingin leipurityöläisten työehtosopimus oli yksi harvoista, joka säilyi voimassa läpi 1930-luvun ahdingon ajan, vaikka ammattiosasto lakkautettiin lapuanlailla 1930, kuten Suomen Ammattijärjestö ja sen 1 200 muuta alajärjestöä. Uusi sosdem johtoinen ammattiyhdistys perustettiin leipomotyöläisillekin, mutta muutaman vuoden kuluttua vasemmistoaktiivit palasivat sen johtoon leipomotyöläisten luottohenkilöinä.

Monet leipomoaktiivit seurasivat kalterien takaa, kun oikeiston sotapolitiikka vei Suomen ensin talvisotaan ja sitten Hitler-Saksan liittolaisena onnettomaan hyökkäyssotaan Neuvostoliittoa vastaan. Leipurit menettivät kaksi puheenjohtajaansa kaatuneina. Kun NL:n voitto fasismista palautti toimintaoikeudet vasemmistolle Suomessa 1944, ammattiosaston lippu kaivettiin kätköistä, ja aytoiminta virisi uusin voimin.

Kasvukausi ja pääoman vyörytys

Leipomotyöläiset olivat innolla rakentamassa uutta suuntaa, joka varmisti ystävälliset yhteistyösuhteet naapurimaiden välille sekä sosiaalisen uudistustyön aloittamisen. Sotaaikana leipomot olivat toimineet säännöstelyn alaisena, niukoin resurssein ja karsituin valikoimin. Myös palkat oli säännöstelty, ja valtiojohtoista sääntelyä jatkettiin sodan jälkeenkin keskusjärjestöjen myötävaikutuksella. Helsingin ammattiosaston työehtosopimus oli periaatteessa voimassa yli sota-ajankin, mutta sen jälkeen leipomoalan sopimus muuntui liittovetoiseksi ja valtakunnalliseksi. Valtakunnalliset työehtosopimukset yleistyivät muillakin aloilla.

Vuoden 1956 yleislakon jälkeen yltynyt SDP:n linjariita johti ay-liikkeen hajotukseen, mutta Leipomo-osasto säilytti asemansa nämäkin karikkoiset vuodet huolimatta alueelle perustetusta hajotusosastosta. SAK:n järjestöllisen yhdistämisen yhteydessä 1960-luvun lopulla ammattiliittojen toimintamahdollisuuksia taas väljennettiin, mutta nyt palkkakehitystä pyrittiin rajoittamaan ns. tulopolitiikalla.

Toisen maailmansodan jälkeisellä pitkällä kasvukaudella työväenluokka pystyi kuitenkin parantamaan elintasoaan, lisäämään osuuttaan kansantulosta ja rajoittamaan kapitalistien isäntävaltaa.

Kapitalistit taipuivat myönnytyksiin työväenliikkeen kasvaneen voiman ja sosialismia rakentavan Neuvostoliiton pelossa. Vanhan sosdem puolueen Forssan kokouksessa 1903 asetettuja sosiaalisia ja yhteiskunnallisia uudistuksia ajettiin vihdoin läpi.

Sosiaalinen turvallisuus parani ja julkiset palvelut kehittyivät. Kansanterveys kohentui,

koulutus laajeni ja ammattitaito kohosi. Työttömyysturva, lapsilisät ja eläkkeet alkoivat juosta. Työläisperheetkin saattoivat lähettää lapsiaan yliopistoon.

Helsingin leipomotyöläiset olivat aktiivisesti mukana ajamassa läpi kaikkia näitä uudistuksia. Sen tuloksena leipomotyöläisetkin saattoivat lohkaista jonkinlaisen osan työnsä tuotoksesta parempina palkkoina ja lisääntyvänä vapaa-aikana. He saavuttivat muun työväen mukana 40-tuntisen työviikon 1960-luvun lopulla ja talvilomaviikon seuraavalla vuosikymmenellä.

Tämä ”kultaisten vuosien” suuri linja, joka syntyi lukemattomien pienten ja suurten kamppailujen tuloksena - leipurien ja muiden, työpaikkakohtaisten ja valtakunnallisten, alakohtaisten ja yhteisten, voittojen ja tappioiden – ja jonka arvo nähtiin vasta sitten, kun suunta oli jo vaihtunut.

Leipomoiden yötyökieltoa jouduttiin puolustamaan useaan otteeseen, kun teolliset suurleipomot pyrkivät ajamaan pitkiä linjojaan yötä päivää. Kielto alkoi murentua, kun liitto myönsi kuudelle suurleipomolle yötyöluvan 1968, jolloin vasemmistopuolueidenkin johtoportaat olivat omaksuneet suurteollisuutta tukevan elinkeinopoliittisen linjan. Kokonaan työnantajat saivat poistettua yötyötä koskevat rajoitukset laista suurlaman syövereissä 1993, .

Sadan prosentin yötyölisä ja yötyön vapaaehtoisuus kuitenkin säilyivät, ja ne ovat voimassa edelleenkin leipomon työehtosopimuksen eräinä kulmakivinä.

Johtavien länsimaiden jäljissä meilläkin alettiin vapauttaa kauppaa ja rahamarkkinoita 1980-luvulla, ja sotien jälkeinen ”työväen kultakausi” katkesi lopullisesti 1990-luvun lamakurimukseen ja jättityöttömyyteen. Se toimi pontimena kansallisen ja kansainvälisen suurpääoman vyörytykselle ja uusliberalistisen komennon sisäänajolle myös Suomessa.

Hylättyään kompromissin suurpääoma on käynyt armotonta luokkataistelua; kapitalistit ovat palauttaneet asemiaan, kasvattaneet voittojaan ja murentaneet sosiaaliturvaa sekä julkisia palveluja. Tuloeroja ja muuta eriarvoisuutta on lisätty ja tuloja sekä varallisuutta ohjattu rikkaimmalle väestönosalle. Samalla on luovuttu Suomen puolueettomuudesta ja heittäydytty rähmälleen, länteen.

Valitettavasti liiton johdon, ammattiosaston ja keskeisten aktiivien varoitukset EU:hun ja euroon liittymisen vaaroista ovat osuneet oikeaan.

Jatkuva palkkaliike

Leipomoalan ansiotason koettiin taantuneen jo sota-aikana, koska heikommin palkatun naistyöväen määrä kasvoi. Kuitenkin pääkaupunkiseudun ansiotaso oli selvästi muuta maata ja valtakunnallista sopimustasoa parempi. Sittemmin tekninen kehityskin alkoi vähentää perinteisen ammattityön osuutta, mikä heikensi edelleen leipomotyöväen ammatillista asemaa ja työpaikkaliikehdinnän mahdollisuuksia. Alaa alettiin pitää naisvaltaisena matalapalkka-alana, jolla kiinteitä kuukausipalkkoja ei kyetty kohentamaan liukumilla samaan tapaan, kuin urakkapalkka-aloilla. Käytännön ansiot painuivat lähelle työehtosopimuksen ohjepalkkatasoa myös pääkaupunkiseudulla.

Kun työpaikkakohtaisen toiminnan mahdollisuudet hupenivat, ammattiosasto kehitti 1980-luvulla aktiivista työpaikkatoimintaa, jolla tähdättiin valtakunnallisen työehtosopimuksen ohjepalkkojen korostamiseen ja kohottamiseen.

Leipomon ohjepalkat ovatkin lähentyneet muun teollisuuden ohjepalkkoja, kun niitä on kyetty suhteellisesti kohentamaan ja samalla urakka-alojen liukumat ovat sulaneet ylikansallisen kilpailun ja eurokurin vuosina. Helsingin seudun elinkustannusten kalleutta kompensoi osin Leipomo-osaston läpiajama pääkaupunkilisä, joka on myös kirjattu työehtosopimukseen.

1990-luvun lamavuosina työläisten reaalipalkkoja alennettiin sopimusperäisestikin ja sen jälkeen ansiokehitystä kahlittiin eurokurilla, jolla pieniä palkankorotuksia perusteltiin. Leipomoalan työehtosopimuksen tekeminen oli siirtynyt liiton käsiin, ja liitolle pyrittiin asettamaan tiukat rajat keskusjärjestöjen sopimuksilla. Näitä rajoja ammattiosasto on jatkuvasti pyrkinyt venyttämään ja ylittämään.

Samalla kun ammattikäsityön osuus on huvennut leipomoissa, yhä laajempien teknisten prosessien hallinta edellyttää uusia ammattitaitoja, mikä ei kuitenkaan ole näkynyt palkoissa.Yötyön lisääntyminen nosti tosin

käytännön ansiotasoa 2000-luvun alkuvuosina. Leipomon suhteellinen ansiotaso koheni tilastollisesti siksikin, että joillain muilla aloilla palkat suorastaan alenivat. Niin kävi leipomoissakin, kun yötyöt vähenivät.

Uusliberaalin käänteen jälkeen sopimuskierrokset ovat saaneet puolustuksellisen luonteen, kun työnantajat ovat ajaneet kiivaasti ns. työaikajoustoja ja muita työehtojen heikennyksiä. Kapitalistien tavoitteena on sopimusturvan murentaminen sekä paikallisesti ja jopa henkilökohtaisesti sovitut työehdot. Leipomotyöläiset ovat torjuneet yleiset joustovaateet, mutta palkkojen pysyvää tasokorotusta ei ole saavutettu, vaikka sitä on ajettu sitkeästi sekä paikallisesti että tes-kierroksilla läpi vuosikymmenten, usein lakkouhilla ja laajoilla työtaisteluilla 1976, 1994 ja 2010. Niillä on saatu korjauksia ja torjuntavoittoja – ja osoitettu yhteisen joukkotoiminnan mahdollisuudet globaalikapitalismin oloissakin.

Leipomotyöläisen palkka on edelleen pieni, ja sen takia huoli toimeentulosta ahdistaa alan työväkeä yhä 2010-luvulla. Leipomotyöläinen on yhä uuttera uurastaja. Hän valmistaa meille jokapäiväisen leipämme ja pullamme, mutta leivästä uhkaa jäädä pelkkä reikä leipojan käteen.

Leipomoelinkeinon isojako

Käsityövaltainen leipomotyö koneellistui verraten hitaasti, mutta vähittäin tekniset uudistukset alkoivat muuttaa työtapoja ja -menetelmiä myös leipomoissa. Sähkövoiman ja koneitten käyttö lisääntyi, uunitekniikka kehittyi ja leipäkemiaa alettiin kehitellä. Suuri investointiaalto koettiin, kun taloudellinen toiminta pääsi elpymään toisen maailmansodan jälkeen. Työ tehostui ja tuottavuus nousi.

Helsingin leipomoiden työllisyys säilyi pitkällä kasvukaudella verraten hyvänä, koska käsityötä tehtiin yhä runsaasti ja konditoriat kukoistivat. Kysyntää lisäsi myös asukasmäärän kasvu jatkuvan muuttoliikkeen seurauksena, vaikka leivän osuus kulutuksesta onkin ollut lievästi laskusuunnassa jo 1920-luvulta lähtien.

Korkeimmillaan leipomotyöläisten määrä oli pääkaupunkiseudulla ilmeisesti 1967, jolloin täällä työskenteli noin 2 800 alan työntekijää.

Sen jälkeen automaatio ja muu tekninen kehitys alkoi syrjäyttää ihmistyötä kiihtyvällä vauhdilla samalla, kun kapitalistinen kilpailu yltyi rajuksi pudotuspeliksi. Suuremmat leipomot kykenivät investoimaan yhä tehokkaampiin koneisiin, samalla kun tekninen kehitys laajensi markkina-alueita. Myös elinkeinopolitiikalla tuettiin suurten kasvua ja pienten sortumista, ja samaan suuntaan vaikutti sosiaalivakuutuuksen työvoimaperusteinen rahoitusmalli.

Suurpääoman puuttuminen leipomoteollisuuteen alkoi jo 1980-luvulla, mutta vasta 1990-luvun alkupuolen lamavuosina ala joutui varsinaiseen saneerausmyllyyn, jonka tavoitteena oli raju keskittäminen, työ- ja tuotantokustannusten minimointi sekä kapitalistien voittojen maksimointi. Samalla ylikansallinen pääoma ulotti tuhoisan kilpailunsa myös Suomeen, kun rajat oli avattu ja Suomi liitetty EU:n jäseneksi.

Saneerauskierre ajoi konkurssiin satoja leipomoita ja työttömyyskortistoon lähes puolet alan työväestä, pääkaupunkiseudulla jopa kaksi kolmasosaa. Kovakätisten saneerausten jälkeen kahden valtakunnallisen konsernin, markkinaosuus nousi 60 prosenttiin. Niistä Vaasan joutui ylikansallisen suurpääoman omistukseen, Fazerin pysyessä suvun omistuksessa. Samassa rytäkässä Helsingistä katosivat kaikki suuret ja keskisuuretkin leipomot, joskin molemmilla konserneilla on isot tuotantolaitokset Vantaalla. Keskittäminen pitkien linjojen tehotuotantoon tiesi myös valikoimien supistamista ja leipäkulttuurimme köyhtymistä. Konditoriatoiminta ajettiin Helsingin seudulla henkihieveriin.

Pisimmälle automatisoiduilla leipomolinjoilla häärivät ihmisten sijaan robotit eikä leipuri pääse välttämättä koskemaan käsillään taikinaan enää ollenkaan.. Tekniikan kehittyessä ja halventuessa monipuolista koneistusta on tullut myös pienempien leipomoiden käyttöön. Tuskin yksikään leipomo pärjää enää ilman tietotekniikan jonkinasteista soveltamista.

Harvennuksesta huolimatta maassamme toimii yhä yli 600 leipomoliikettä, joista valtaosa on pieniä paikallisleipomoita. Niistä monissa on käsityön osuus edelleen huomattava. Viime vuosina tuoreen laatuleivän ja käsityön arvostus on jopa kasvattanut pienten ja keski-

suurten leipomoiden osuutta suurten kustannuksella.

Leipomoteollisuutemme voidaankin jakaa rakenteellisesti kolmeen lohkoon: valtakunnallisesti operoivat pitkien linjojen teollisuusleipomot, alueellisiin maku- ja laatuvaatimuksiin vastaavat keskisuuret sekä pienten käsityövaltaisten leipomoiden laaja kenttä.

Käsityön ja laatutuotannon lisääntymistä Leipomotyöntekijäin ammattiosasto on pitänyt myönteisenä ja vaatinut sitä suurten saneerausten alkamisesta lähtien.

Kotimaista leipomoteollisuutta on ahdistanut myös tuonti, jonka osuus nousi 2010-luvulla jopa 20 prosenttiin. Tuontituotteet ovat enimmäkseen pakasteleivonnaisia, joiden kulutus on kasvanut paistopisteiden myötä. Silti pahimman ulkomaisen kilpailun estänee edelleen leivän tuoreus- ja laatuodotukset.

Sitkeää kuin paras sitko

Viime vuosikymmenten saneeraus- ja irtisanomismylly tiesi raastavia aikoja leipomotyöläisille. Työpaikan ja toimeentulon ohella päällimmäiseksi huoleksi nousi työssä jaksaminen. Lama-aikana väkeä oli vähennetty kovalla kädellä, ja laman jälkeen lisääntyneet työt teetettiin leikatulla henkilöstöllä.

Työpaikoilla jouduttiin venymään kestokyvyn rajoille ja usein ylikin. Uupumus ja mielenterveysongelmat nousivat työkyvyttömyystilastojen kärkeen. Koneet ja automaatio eivät ole välttämättä leipomotyötä helpottaneet. Jos fyysinen rasitus on vähentynyt, henkinen on kasvanut, ja se heijastuu myös fyysiseen sairastavuuteen. Kaikista työntekijäryhmistä eniten sairastivat yhä elintarviketyöläiset. Silti he jaksavat valmistaa ruokamme ja leipoa meille leivät, pullat ja kaakut – sitkeästi kuin paras sitko!

Leipomotyöntekijäin ammattiosasto on hälyttänyt toistuvasti liiasta kiireestä, henkilöstön alimitoituksesta ja huonosta työnjohdosta. Työnantajien vastaantulo on ollut toistaiseksi vaatimatonta. Sen sijaan suuryritykset ovat ryhtyneet soveltamaan henkilöstöhallinnon ”osallistamis”menetelmiä, joilla pyritään muokkaamaan työläisten asenteita ja mielipiteitä uuspaternalistiseen tyyliin yritysten kilpailukykyä ja omistajien voitontavoittelua tukeviksi.

Toisaalta leipomotyöläisten perinteinen ”työhulluus” elänee yhä vahvana: tilaukset on tehtävä valmiiksi, vaikka väkeä puuttuu ja selkää pakottaa. ”Pyhän leivän perinne” vaikuttaa edelleen alan arjessa.

Käsityöläisiä ja prosessinvalvojia

Ammattiosastomme toiminta-aikana pimeässä murjussa käsin raatavasta leipurityöläisestä on kehittynyt yhä tehokkaampia koneita ohjaava tehdastyöläinen ja lopulta automatisoitujen leivontaprosessien valvoja. Silti leivontataitoja tarvitaan edelleen, koska prosessinvalvojankin on tunnettava ja ymmärrettävä se prosessi, jossa on kyse salaperäisen elävän materiaalin käsittelystä. Ja oikeaa käsinleivontaakin kysytään taas yhä enemmän.

Laadukkaan käsityön uutta tulemista on merkinnyt etenkin myymäläleipomoiden lisääntyminen pääkaupunkiseudulla viime vuosina. Niiden nuorekas väki on virkistänyt myös Leipomotyöntekijäin ammattiosastoa ja kääntänyt osaston jäsenmäärän taas kasvuun.

Osana laajempaa kansalaisverkostoa

Paikallinen ja valtakunnallinen, ammatillinen ja poliittinen, oma ja yhteinen – nämä ovat pirteitä, jotka nousevat esiin Helsingin leipomotyöntekijäin 130-vuotisesta historiasta.

Leipomo-osasto on ollut aloitteentekijöinä perustamassa ja kehittämässä helsinkiläisten ammattiosastojen yhteistoimintaa, Leipurien liittoa ja Suomen Ammattijärjestöä.

Ammattiosaston aktiivit olivat muovaamassa paikallisen aktiivisuuden varaan rakentuvaa ammatillisen etutaistelun mallia: edut ajetaan ensin läpi vahvimmilla työpaikoillalla, joista varsinaisen voimanpesän muodosti pitkään Elannon Leipätehdas. Saavutukset yleistetään sitten laajempiin sopimuksiin, ensin Helsinkiä koskeviin, sitten myös valtakunnallisiin tytöehtosopimuksiin, ja lopulta kenties kaikkia koskevaksi lainsäädännöksi.

Samoin ammattiosaston aktiivit ovat osallistuneet ammattiosaston alkuvuosista lähtien oman ammatillisen etutoimintansa rinnalla myös laajempiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin. He ovat olleet perustamassa työväenpuolueita ja osallistuneet maanlaiseen kagaaliin. He olivat mukana suurlakoissa 1905 ja 1917 sekä aktiivisina toimijoina vallankumousliikkees-

sä 1918. Monet leipuriaktiivit viettivät sotien välisenä aikana vuosikausia vankiloissa kansanvaltaa ja rauhaa puolustettuaan. Leipomotyöläisiä oli mukana sodanvastaisissa organisaatioissa toisen maailmansodan aikana ja rauhanliikkeissä sen jälkeen. Ammattiosasto oli perustamassa ja rahoittamassa niitä liikehdintöjä, joilla ajettiin läpi suuret sosiaaliturvauudistukset. Se oli tukemassa solidaarisuus- ja rauhanliikkeitä sekä uuden kulttuurin nousua 1960–70 -luvuilla. 1980-luvulla osasto osallistui kansalaistoimintaan verotuksen oikaisemiseksi ja ympäristötoimintaan *Maasukaasuliikkeen* puitteissa. 1990-luvulla osasto oli perustamassa työttömien etuja ajavaa *Kaveria ei jätetä* –liikettä, valtionyhtiöiden yksityistämistä vastustavaa *Pro Kossu* -liikettä sekä Suomen Sosiaalifoorumia.

Näin Leipomotyöläiset ovat olleet nostamassa poliittista ja muuta kansalaistoimintaa – ja rakentamassa pienten tekojen kautta suuria liikkeitä. Näin paikallinen aktiivisuus ja yhteiskunnalliset mullistukset ovat kulkeneet käsi kädessä: perustason toiminnalla on nostettu työväestön valtakunnallista voimaa ja liikehdintää, ja se on puolestaan hyödynnetty oman sopimustoiminnan edistämiseen.

Leipurihenki elää yhä

130 vuodessa Suomi on kehittynyt hevosvetoisesta maatalousmaasta maailman vauraimpien valtioiden joukkoon luetuksi teollisuusmaaksi, jonka sosiaaliturvan ja koulutuksen taso lähentelee pohjoismaisia esikuvia.

Tähän kauteen mahtuu työväen vallankumous, kolme sotaa ja suuria yhteiskunnallisia muutoksia. Suomi on ollut suuriruhtinaskunta, hetken työväen hallitsema kansantasavalta, toisen hetken Saksalle alistettu kuningaskunta, sitten puolifasistinen pakkovalta ja lopulta porvarillisdemokraattinen tasavalta. Itsenäisenä Suomi säilyi 77 vuotta, kunnes maamme vallanpitäjät luopuivat huomattavasta osasta lainsäädäntövaltaa sekä kansallisesta rahasta ja rahapolitiikasta liittäessään Suomen EU:n jäseneksi 1995 ja unionin rahaliittoon neljä vuotta myöhemmin.

Ammattiyhdistysväen aikoinaan asettamat toiveíkkaat tavoitteet ovat monilta osin toteutuneet. Suomalaisten leipomotyöläisten työehtoja säätelee yksityiskohtainen työehtosopimus, jonka toteuttamista luottamushenkilöstö valvoo. Leipomotyöntekijöillä ja heidän perheillään on oikeus sosiaaliturvaan ja mahdollisuus koulutukseen. Toisaalta vapaakaupan halvat tuotteet kilpailevat suomalaisen työn ja tuotannon kanssa ja työnantajat pyrkivät takaisin sääntelemätömään kapitalismiin – saman tapaiseen, joka vallitsi ammattiosaston aloittaessa toimintansa. Työvoiman riisto on jälleen kiivasta, ja jälleen kasvatetaan tuloeroja sekä eriarvoisuutta.

Ammattiosastomme toiminta-aikana kapitalismin iso ratas on pyörähtänyt, paljon on muuttunut, mutta samalla ikään kuin palattu takaisin lähtöasetelmiin.

Kaikesta kasvusta ja kehityksestä huolimatta leiväntekijät joutuvat kamppailemaan yhä työn ja jokapäiväisen toimeentulonsa puolesta – kuten ammattiosastoa perustaessaan 130 vuotta sitten.

Ja yhtä lailla yhä tarvitaan ammattiosastoa, sillä vaikka paikallisen sopimisen ja liikehdinnän mahdoillisuudet ovat kaventuneet, sopimusten valvonnan, työehtosopimusten läpiajamisen ja koko ammattiyhdistysliikkeen voiman tärkeimpänä pilarina on edelleen voimakas paikallinen ammattiyhdistysaktiivien verkosto, johon liitot ja keskusjärjestö nojaavat.

***

Leipomotyöntekijäin ammatillista toimintaa on leimannut halki vuosikymmenten iloinen toimeliaisuus ja rehti pyrkimys yhteistoimintaan. Tämän leipurihengen avulla osasto on pidetty itsenäisenä ja yhtenäisenä työväenliikkeen vaikeimpinakin aikoina. Elintarviketyöläisten liiton vanhimpana osastona ja perustajajäsenenä Helsingin Leipomo-osasto on vaikuttanut myös liiton toimintaan aloitteillaan, jäsentensä kautta edustaja- ja muissa kokouksissa sekä liiton toimielimissä.

Läpi historian myrskyjen ja tyventen helsinkiläiset leipomotyöläiset ovat selviytyneet pystypäin ja iloinen leipurimielensä säilyttäen. Ja, kuten ammattiosaston 110-vuotistunnuksena ilmoitettiin:

”Kuninkaat kukistuu,
valtakunnat vapisee,
leipuri leipoo vaan..!”

Palkkakehitys leipomoalalla

Päivi Uljas

Tässä luvussa pyritään analysoimaan miten ammattiyhdistystoiminta, tuotantoteknologian kehitys sekä yhteiskunnalliset ja poliittiset prosessit näkyvät alan palkkatilastossa, tai näkyvätkö ne lainkaan.

Pääkaupunkiseudun palkkatasosta ei löydy täysin vertailukelpoisia tilastoja koko tutkimuksen ajalta. Ensimmäinen sarja 1923-1973 perustuu Helsingin kaupungin tilastollisiin vuosikirjoihin, joihin on kirjattu eri alojen työntekijöiden lukumäärät ja vuotuinen palkkataso.

Toinen jakso 1975-2003 perustuu **Ritva Pitkäsen** tutkimukseen koko maan leipomotyöntekijöiden palkkatasosta ja siinä on pohjana Tilastokeskuksen maksettujen palkkojen ja tehtyjen työtuntien aineisto. **Henri Lindholmin** artikkeli liiton 100-vuotisjuhlakirjassa esittelee myös tämän aineiston pääpiirteet. Kolmas sarja, myös valtakunnallinen, perustuu Suomen Elintarviketyöläisten liiton palkkasihteerin, **Ari Huukin** pitämään tilastoon, jonka pohjana on tilastoyhteistyö alan työnantajajärjestön kanssa ja siinä verrataan leipomotyöntekijöiden keskituntiansioita koko teollisuuden keskiansioihin. Jokaista jaksoa on pyritty analysoimaan ammattiosaston ja liiton aineistojen avulla.

Kausi 1928-1973 (Kuvio 1.)

Kuviossa 1 helsinkiläisten leipomotyöntekijöiden palkkakehitystä on verrattu alueen koko elintarviketeollisuuden palkkoihin. Helsingin tilastolliset vuosikirjat kertovat, että kirjatyöläisillä oli leipureita ja makkaraväkeäkin paremmat palkat, mutta leipurit olivat melko hyvin palkattua ammattiväkeä moneen muuhun alaan verrattuna. Koko elintarviketeollisuuden sarja pitää sisällään leipureitakin paremmin ansainneet liha-alan työntekijät, ajoittain melko hyvin ansainneet tupakkatyöläiset, mutta myös ennen sotaa hyvin matalilla palkoilla työskennelleet elintarviketeollisuuden prosessityöntekijät, joista valtaosa oli naisia.

Tilastollisten vuosikirjojen tietojen perusteella on laskettu työntekijöiden keskiansio aina vuoteen 1948 saakka, ja se näyttäisi olleen lähellä ammattiosaston oman työehtosopimuksen taulukkopalkkoja, kun huomioidaan sukupuolijakauma ja työntekijöiden ammattirakenne. Tämä jo sinänsä hämmästyttävä tulos viittaisi siihen, että ammattiosaston omaa Helsinkiä kattavaa sopimusta todella noudatettiin. Sopimuksen pitävyyttä todistanee myös se, että 1930 laman aikana leipomon palkat suhteessa teollisuuteen nousivat, eikä palkanalennuksia ilmeisestikään tapahtunut samassa määrin kuin muilla elintarvikealoilla. Sota-aikana palkkataso heikkeni, kun huonommin palkatut naiset tulivat leipomoihin, miesten ollessa sodassa. Siihen nähden, että ammattiosasto lakkautettiin vuonna 1929 ja monet osaston johtavat kaaderit istuivat useita jaksoja vankilassakin, tulos on hämmentävä. Leipurien omaan ammattitaitoon perustuva neuvotteluasema on ollut ilmeisen hyvä. Ammattikunta on myös todennäköisesti

Kuvio 1:
Leipomoalan palkkojen suhde elintarviketeollisuuden palkkoihin Helsingissä 1962–1972

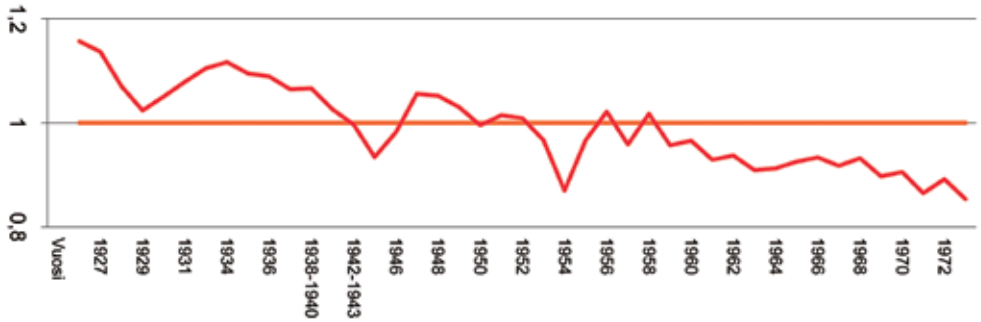

kyennyt vähentämään työvoiman ylitarjontaa ”kiinalaisjärjestelmän” eli kiertämisen avulla. Monet keskeiset aktiivitkin, kuten Heikki Joki lähtivät aika ajoin kiertämään ympäri Suomea ja helsinkiläisleipurit omine reseptikirjoineen olivat tervetulleita muiden paikkakuntien leipomoihin.

Suhteellisen palkkatason päälinja on kuitenkin laskeva. Leipomoalan erikoisluonne korostuu erityisesti 1950-luvulla, kun ruoan ja etenkin leivän osuus perheiden kulutusmenoissa on suuri, maatalousvaltaisen maan oman heikosti tuottavan maatalouden viljan hinta korkea ja leivän hinta muodosti merkittävän osan siinä indeksissä, jonka mukaan kaikkien palkkatyöläisten palkkojen korotukset laukesivat. Yhteiskunnan elinkeinopolitiikkana oli tukea teollistamista ja etenkin vientiteollisuutta. Leivän hintaan kohdistui suuri poliittinen paine myös työväenliikkeen ja SAK:n taholta. Kylmä sota ja puolueriidat kärjistyivät 1949 lakkoihin, joiden jälkeen ammattiosaston voima heikkeni. Juuri tähän ajanjaksoon osuu myös alueen leipomotoiminnan valtava laajeneminen, joka tuo alalle paljon uutta väkeä ja etenkin nuoria ja naisia, joita heikentynyt osasto ei enää saa mukaansa.

Sopimustoiminta siirtyy valtakunnan tasolle, eivätkä uudet palkkasopimukset mitenkään yllä helsinkiläisten palkkojen tasolle. Kerta toisensa jälkeen ammattiosaston kokouksessa todetaan, etteivät sopimuskorotukset tuo mitään lisää alan palkkoihin ja aktiivien väitteen näyttäisi vahvistavan Helsingin tilastollisten vuosikirjojen ja alan ohjepalkkojen vertailu. Alan tuotanto perustui vielä lähileipomiseen, eikä suurilla helsinkiläisleipomoilla ollut myöskään kiinnostusta ajaa helsinkiläisten tasoa kilpailusyistä muualle Suomeen. Omien alueellisten tariffien puutteessa palkkastrategiaksi vakiintui henkilökohtaisten liukumien haku, jossa kunkin työntekijän oma neuvotteluasema edisti eriarvoisuuden kasvua alan yrityksissä. Palkkataso suhteessa muuhun elintarviketeollisuuteen laski aina vuoden 1957 lakkoon, joka tuotti pienen kiinnioton muuhun elintarviketeollisuuteen.

1960-luvulla alamäki jatkui. Leipomotuotanto lisääntyi edelleen kaupungin kasvaessa ja toi alalle uutta nuorisoa, jonka muita matalampi palkkataso todennäköisesti osaltaan vaikutti palkkatilaston laskevaan suuntaukseen. Tällä vuosikymmenellä ammattiosaston tuli sovittaa omiin sopimuksiinsa uudet loma-, sairausvakuutus-, työajanlyhennys-, ja palkkojen tasa-arvouudistukset oloissa, joissa alueelle syntyi hajotusjärjestö. Syntyvän sosiaalivakuutuksen rahoitus sidottiin palkkoihin ja alan työvoimakustannukset kasvoivat enemmän kuin pääomavaltaisilla aloilla, koska työvoimakustannusten osuus nousi. Saman aikaisesti etenivät uudet tuotteiden säilyvyyttä parantavat menetelmät, muovikääre ja pakastaminen ja tämä muutti entisestään leipomoalan kilpailutilannetta isompien tuotantolaitosten hyväksi. Paraneva konekanta ja uusien menetelmien käyttöönotto vaati tuotannolta uutta reseptiikkaa ja sekin omalta osaltaan voimisti alueen suurempien leipomoyritysten kilpailuasemia. Samalla teknologian kehitys ja itsepalvelumyymälät lisäsivät heikommin palkatun työvoiman määrää leipomoissa. Vuosikymmenien kamppailun tulos vuonna 1964, naisten ja miesten erillisten palkkaryhmien poisto näkyy kuviossa sentään pienenä mutkana ylöspäin vuosina 1964-1966.

Vuodesta 1968 tapahtunut ay-liikkeen eheytyminen, ammattiosaston jäsenmäärän kasvu ja kaikki muu ajankohdan suuri optimismi näkyi leipomoalalla siten, että palkat laskivat aiempaa nopeammin suhteessa muihin Helsingin elintarviketyöläisiin. Liha- ja elintarvikealojen liukumaliikehdintä kasvoi suorastaan uskomattomiin mittoihin ja monet leipomoalan työntekijät vaihtoivat paremmin palkatuille aloille, kuten osaston jäsenkato ja tutkimukset ja muistelmat kuvaavat 1970-luvun alkuvuosia.

Kausi 1975-2003

Kun ammattiosasto käsitteli syntyneitä sopimuksia, todettiin 1990-luvulle saakka, etteivät ohjepalkan korotukset antaneet helsinkiläisille mitään. Myös vuonna 1987 tehty alueen työpaikkojen palkkakartoitus osoitti, että alueen keskimääräinen palkka oli noin kymmenen prosenttia taulukkopalkkoja parempi. 1990-luvun laman jälkeen pääkaupungin palkkatasokin alkoi lähestyä sopimusten tarjoamaa tasoa, koska yhä useampi uusi työntekijä palkattiin ohjepalkoille, eikä juuri missään saatu enää uusia työpaikkakohtaisia palkanlisiä.

1970-luvun alussa leipomoalan kokonaisansiot olivat vain noin 75 prosenttia teollisuus-

työläisten ansioista. Tupo-sopimusten matalat palkankorotukset herättivät suuttumusta ja elintarvikealalla tilanteeseen kypsyttiin vuonna 1976, jolloin jäsenistön valtaenemmistö hylkäsi jäsenäänestyksessä tupo-sopimuksen ja liitto kävi kovan lakkotaistelun. Vaikka helsinkiläiset kokivat, etteivät he saaneet lakkosopimuksesta kahden viikon lakonkaan jälkeen mitään, kaikki hyötyivät ainakin uusien palvelusvuosilisien annista. Oheinen kuvio kertoo, että elintarvikealan palkat nousivat selvästi suhteessa teollisuuteen, mutta nopeasti sopimuskorotusten ja käytännön ansioiden ero alkoi jälleen kasvaa.

Leipomoteknologian muutos lisäsi leipomoihin edelleen sekä koneenhoitajia että pakkaajia, ja ammattiosaston toiminnan vireytyminen veti myös osaston toimintaan mukaan paljon uusia työntekijäryhmiä. Monessa yrityksessä pakkaaja toimi pääluottamushenkilönäkin 1980-luvulla. Tämä suuntasi osaston toimintaa ohjepalkkatason parantamiseen ja pääkaupungin erityisolojen huomioimiseen työehtosopimusteitse, koska liukumaliikehdintä ei tuntunut onnistuvan etenkään pienissä naisvaltaisissa leipomoyrityksissä. Vilkas toimintapäivien, lakkouhkien ja muun toiminnallisuuden kasvu ja pääkaupunkilisä kenties selittänee osan siitä, että leipomon palkat alkoivat vuodesta 1984 uudenlaisen ja pitkään kestäneen kiinnioton. Vuosikymmenen lopulla leipomoalan työntekijöiden palkat olivat noin 82–84 prosenttia teollisuustyöväen palkoista. Alan tuotantomenetelmien kehittyminen oli mahdollistanut se, että leipomoiden keskinäinen kilpailu oli jo valtakunnallista.

Tästä syystä pääkaupungin suurilla leipomoyrityksilläkin oli intressi ajaa helsinkiläisten palkkatasoa kilpailijoille. Tämä selittänee osin 1980-lopun suurehkot ohjepalkkakorotukset. Elintarviketyöläisten liitto ja leipomotyöläiset siinä mukana kävivät myös koko 1990-luvun tiukkaa palkkakamppailua lamasta ja suurista yrityskuolemista huolimatta. Leipomon palkat jatkoivat kiinniottoa, ja 2003 palkat olivat jo noin 88 prosenttia teollisuuden ansioista.

Tätä vuodesta 1984 alkanutta palkkatason nousua suhteessa muihin selittänee pääosin kolme tekijää. Ensinnäkin, koska leipomon palkkatasoa oli saatu nousemaan 1980-luvulla ohjepalkkakorotuksilla, ne säilyivät laman oloissakin, kun taas miltei kaikilla aloilla teollisuuden aloilla liukumaliikehdintä hiljeni ja lähestyttäessä 2000-lukua osa ns. työehtosopimuksen ylittävistä palkanlisistä oli jo sulanut pois.

Toiseksi leipomon työaikalaki muuttui asteittain 1980-luvun puolivälistä eteenpäin,

Kuvio 2:
Elintarvikealojen vuosiansioit suhteessa koko teollisuuden vuosiansioihin 1975–2003

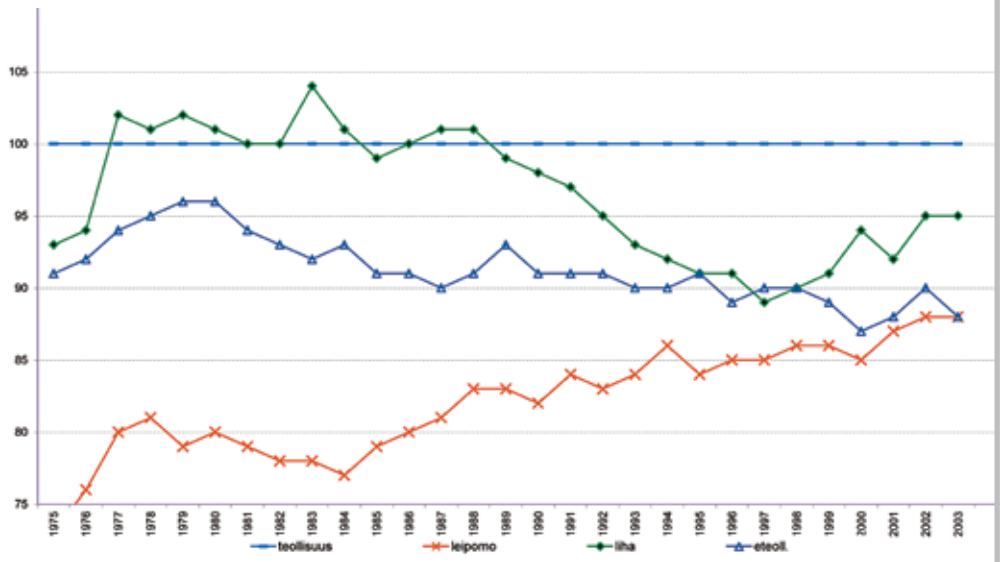

ja erilaisten vaiheiden jälkeen yötyö sallittiin käytännöllisesti kokonaan, mutta sadalla prosentilla korotetulla palkalla klo 21.00-06.00 välisenä aikana. Tämän sadan prosentin "aamutunti" oli tullut lakiin vuonna 1936, ja sen merkitys nousi arvoon arvaamattomaan, kun rankasti kilpailtu ala aloitti uuden taistelun myyntiosuuksista aamualoitusten varhentamisen avulla ja sai konekannan helpommin ympärivuorokautiseen käyttöön.

Kolmanneksi elintarvikealojen työntekijät suhtautuvat hyvin kielteisesti ns. työaikajoustoihin ja paikalliseen sopimiseen. Sekä vuosien 1994 lakko että vuoden 2010 lakko puhkesivat pääosin siksi, että työnantajat halusivat lisätä työaikajoustoja ja paikallista sopimista. Voidaan olettaa, että kiinnioton taustalla ovat muilla aloilla tapahtuneet paikallisen sopimisen ja työaikajoustojen seurauksena tapahtunut palkkatason lasku. (Kuvio 2.).

Jakso 2005-2017 (Kuvio 3.)

Tämä Ari Huukin tilastoinnin pohjalta tehty kuvio perustuu Elintarviketeollisuuden palkkatilastoihin. Tilastopohjana on vain EK:n jäsenjärjestöjen palkkatiedot, ei koko alaa. Leipomon tilastossa on mukana aamutunnit ja teollisuuden keskiansioissa vuorolisät. On huomattava, että sekä Helsingin tilastollisen vuosikirjan, että Ritva Pitkäsen tilastoissa on mukana kaikki ansiot, tässä vain keskituntiansiot.

Kuvio kertoo, että vuonna 2007 leipomoala oli jo miltei saavuttanut teollisuuden keskiansion ja samalla myös nykytilanteen karuuden. Koska merkittävä osuus ansioiden noususta tulee yötyökorvauksesta, kyseessä ei ole mikään saavutettu etu, johon voi turvallisesti nojata ja luottaa tilanteen jatkuvuuteen. Yötyön teettämisen kustannukset nähdään leipomoalalla rasitteena, josta päästään pois vähentämällä yötyön teettämistä. Työnantaja voi käytännössä parin viikon ilmoituksella siirtää ihmisen päivävuoroon, jolloin palkka saattaa vähentyä jopa puoleen. Liitto ei pysty auttamaan, jollei voida osoittaa tilanteen johtuneen syrjinnästä. Kaikissa leipomoissa pyritään vähentämään yötyötä, ja yksittäisten työntekijöiden palkat ovat saattaneet tippua jopa tuhat euroa kuukaudessa. Kuvio osoittaa, miten jyrkkä muutos oli etenkin vuodesta 2012 vuoteen 2013.

Muiden alojen keskiansiotaso nousi, leipomoalan laski.

Palkat leipomo- ja elintarviketeollisuuden aloilla ja vertailu koko teollisuuteen:, keskiansio euroa/tunti

	2012	2013
Koko teollisuus	16,56	16,89
Elintarviketeollisuus	15,11	15,37
Leipomon keskiansio	15,48	15,06

Vuonna 2017 leipomoalan palkat olivat noin 95 prosenttia teollisuuden palkoista. Alan

Kuvio 3:
Elintarviketeollisuuden ja leipomon palkat koko teollisuuden palkoista 2005–2017, prosenttia

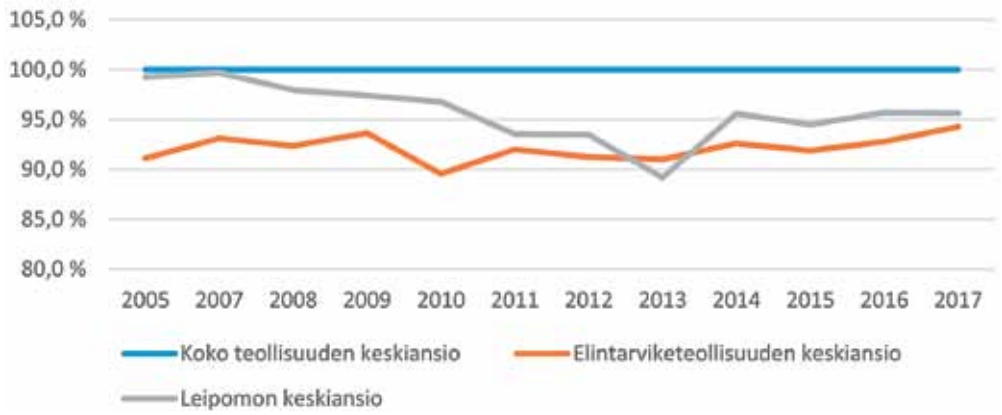

Kuvio 4:
Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston jäsenmäärä 1888–2017

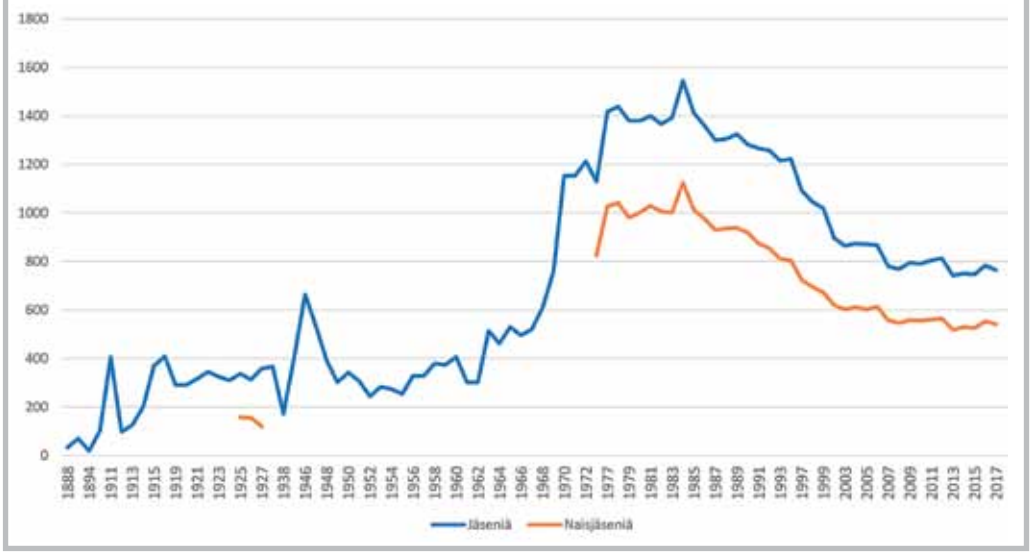

keskiansio oli 16,26 euroa, naisten keskiansio 15,43 ja miesten 17,47 euroa tunnille, eli naisten ansiot olivat noin 89 prosenttia miesten ansioista.

Ammattiosaston toimialueen ammattirakenne ja siinä tapahtuneet muutokset
(Kuvio 4.)

Ammattiosaston toiminnan alkuvuosina mukana olivat vain ammattikoulutetut miehet, mutta 1915 mukaan otettiin naisleipurien osasto ja pääosin 1920-luvulla kondiittorit liittyivät osastoon. Vuosisadan puolivälin aikoihin Elannon leivänlaskijat pyysivät päästä mukaan, ja heidät myös osastoon otettiin. Vähitellen esimiehet alkoivat järjestäytyä omiin ammattiosastoihinsa, eivätkä he enää nykyään voi kuulua leipomotyöntekijäin ammattiosastoihin. Vielä 1970-luvulla liiton tekemiin sopimuksiin sisältyivät autonkuljettajien, siivoojien ja laitosmiesten palkkataulukot ja palkat. Vähitellen nämä ammattiryhmä kuitenkin vähenivät tai poistuivat kokonaan Elintarviketyöläisten liiton toiminta-alueelta. Yritys kerrallaan ulkoisti jo kahdeksankymmenluvulla kuljetuksen ja lähinnä 1990-luvun aikana siivouksen ja laitoshuollon. Siivoojien asemaan ulkoistukset ovat vaikuttaneet, koska leipomon sopimuspalkat ja edut olivat parempia kuin silloisella Liikeliitolla. Koska siivoojat eivät enää kuulu yrityksen luottamushenkilöverkoston piiriin, heidän edunvalvontaansa ei enää tapahdu työpaikkatasolla.

Naisten osuus ammattiosaston jäsenistä on lisääntynyt vuosisadan alun noin 30 prosentista 70 prosenttiin. Ammattiosaston toiminnan alkuvuosina naisten palkat saattoivat olla jopa vain kolmannes miesten palkoista. Naisten palkkakysymys onkin puhuttanut alaa kenties enemmän kuin mikään muu asia. Vuoteen 1964 asti miehillä ja naisilla olivat eri taulukot, ja naisten palkat olivat jo siis sopimusteitse sovittu huonommiksi. Erillisten palkkataulukoiden poistaminen tasoitti tilannetta jonkin verran, mutta ei läheskään kokonaan. Ammattiosaston omissa tilastolaskelmissa tilannetta seurattiin aktiivisesti, ja esimerkiksi vuoden 1980-luvun tilastot kertoivat, että naisten keskiansiot olivat 89 prosenttia miesten ansioista. Tilanne ei ole juurikaan muuttunut vuosien 1980 ja 2017 välillä. Vaikka kaikki työntekijät tekisivät työtä samoilla ohjepalkoilla, miehet ovat yleisemmin edelleen taikinanteossa ja paistossa, joissa on hiukan parempi taulukkopalkka. Ilmiötä kuvanne hyvin Vaasan johtajan Jenni Hautalan toimittama palkkavertailu, jossa yrityksen tasa-arvosuunnitelman mukaisesti seurataan

naisten ja miesten palkkaeroja. Palkkaerot ovat hyvin vähäiset ryhmien sisällä.

Työntekijät, kuukausipalkkaiset, €/t

Palkka-ryhmä	Naiset	Miehet	%
3	-	1983,54	-
4	2102,07	2175,01	96,6 %
5	2145,68	2170,67	98,8 %
6	2303,83	2333,40	98,7 %

Palkkaryhmittelyn kehitys

Perinteisesti leipomoalalla ovat työskennelleet leipurit, kondiittorit, pakkaajat ja ns. aputyöntekijät. Vielä sodan jälkeen ammattiosasto edellytti, ettei raakataikinaan saa koskea kukaan muu kuin opinkäynyt leipuri. Koulutetut leipurit olivat joko taikinateossa, paistossa tai linjoilla, ylöslyönnissä tms. tehtävissä. Kondiittoreilla oli pisin oppiaika ja paras palkka. Taikinateko ja paisto vaativat yleensä suurta fyysistä voimaa, niissä työskenteli pääasiassa miehiä ja tälle ammattiryhmälle kuului parempi palkka kuin muille opinkäyneille leipureille. Lisäksi leipomoissa oli ns. aputyöntekijöitä, sittemmin leipomotyöntekijäksi kutsuttuja työntekijöitä ja lähettämöissä leivänlaskijoita ja pakkaajia. Koska muiden kuin koulutettujen leipureiden osuus kaikista työntekijöistä oli suurin, alan keskipalkka on ollut yleensä sama kuin tämän ryhmän työntekijöillä.

Ammattitaitoon pohjautuva palkkausjärjestelmä on monella tavoin käynyt ongelmalliseksi konekannan kehittymisen myötä. Kotisaaressa oli jo 1980-luvulla työntekijöistä yli 80 prosenttia ns. aputyöntekijöitä ja hyvää leipää tuli silti. Nykyinen ryhmittely näyttäisi jonkun verran parantaneen leipomotyöntekijöiden etenemismahdollisuuksia kuten seuraava kuvio osoittaa. Tilastossa on verrattu Helsingin leipomoista tehtyä vuoden 1987 tilaston palkkaryhmittelyä Vaasan leipomoiden nykyiseen tilanteeseen. Vaikkeivat tilastot ole sellaisenaan vertailukelpoisia, jonkinlaisia johtopäätöksiä voi niiden perusteella tehdä.

Kuvio 5:
Palkkaryhmittelyn muutos vuodesta 1986 vuoteen 2017

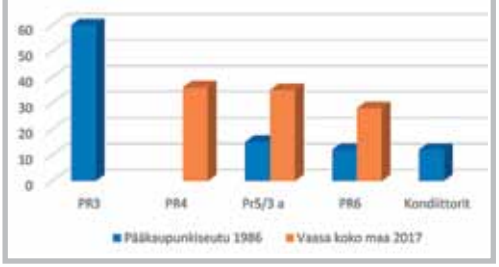

Jos vuonna 1987 kaikki leipomotyöntekijät jäivät kolmanteen palkkaryhmään muutaman alallaolovuoden jälkeen, nyt uutuutena on tullut 4 palkkaryhmä, johon siirrytään viiden alallaolovuoden jälkeen. Lisäksi, kuten kuviosta näkee palkkaryhmiin viisi ja kuusi kuuluvien osuus kaikista työntekijöistä on kasvanut. Niihin sisältyy myös nykyään vaativien koneiden hoito, vaikkei työntekijällä olisi alan ammattikoulutusta. Voidaan arvioida, että työntekijöiden keskinäinen palkkatasaarvo on hiukan lisääntynyt. (Kuvio 5.)

Hämmästyttävin mullistus on tapahtunut Fazerin myymäläleipomoissa. Muuan alan legendana tunnettu kondiittori närkästyi 1970-luvulla siitä, että esimies oli pyytänyt häntä pesemään padan, karjaisi etteivät kondiittorit pese patoja, repäisi esimiehen työtakin ja sanoi itsensä saman tien irti. Vaikka tämänkaltainen mielenosoittaminen ei toki ollut yleistä, varovasti voi sanoa, että alalla vallitsi jossain määrin hierarkkinen machokulttuuri. Nyt Fazerin myymäläleipomoissa jokainen työntekijä tekee kaikkea taikinanteosta siivoukseen, tiskaukseen ja pakkaukseen. Anu Walleniuksen arvion mukaan Fazerin lähimyymälöissä naisten ja miesten palkat eivät juuri enää eroa toisistaan. Kaikki työntekijät siirtyvät sisääntulovuosien jälkeen kuudenteen palkkaryhmään. Tämä on varmaan tehokkain tapa järjestää tuotanto pienessä leipomossa, mutta myös työntekijöille se tarjonnee ammattitaidon kehittymistä, monipuolisen työpäivän ja tasa-arvoisen ilmapiirin

Viikonloppuapulaiset ja osa-aikaiset työntekijät.

Leipomoalan työehtosopimus lähtee siitä, että alan työntekijällä on 40 tunnin työviikko ja normaalit työajanlyhennyspäivät ja vuosilomat. Pekkas-sopimuksiin tuli 1980-luvun lopulla myös sellainen sovellusmalli, että työntekijän viikkotyöaika voidaan sopia 35-tuntiseksi, jolloin työntekijälle ei kerry kokonaisia työajanlyhennyspäiviä.

Siirtyminen 5-päiväiseen työviikkoon ei tapahtunut 1960-luvulla helposti, vaan sopimus jäi hyvin tulkinnanvaraiseksi. Toisaalta siinä mahdollistettiin työnantajan oikeus antaa viikon toinen vapaapäivä muunakin kuin lauantaina, ja toisaalla sopimuksessa oli pykälä lauantaityön vapaaehtoisuudesta. Pääkaupungin suurten leipomoiden työhuonekunnat (Fazerin Herttoniemen leipomoa lukuun ottamatta) päättivät, etteivät työskentele lauantaisin. Lauantailisiä parannettiin, mutta tilanne pysyi ongelmana. Vihdoin työehtosopimukseen hyväksyttiin, että työnantaja sai käyttää viikonloppuisia osa-aikatyöntekijöitä. Kun ammattikunta huolestui viikonloppuapulaisten määrän lisääntymisestä, 1990-luvun lopulla hyväksyttiin sopimuksiin myös sellainen työaikamalli, että työntekijän on mahdollista työskennellä vain viikonloppuisin, jolloin viikonloppuna tehdään kaksi kahdentoista tunnin työpäivää.

Muilta osin osa-aikaisten työntekijöiden palkkaaminen leipomoon on sallittua vain pääluottamushenkilön kanssa sopien. Tämä sopimuspykälä on testattu oikeudessakin ja se pätee edelleen. Luottamushenkilöihin kohdistuu suuri paine, kun työnantajat haluaisivat palkata enemmän osa-aikatyöntekijöitä, ja luottamushenkilöiden valitsema linja vaihtelee eri yrityksissä. Ammattiosaston ja liiton kanta on se, ettei alalle haluta lisätä osa-aikaisuutta.

Kun velat muuttuvat saataviksi ja päinvastoin

Leipomotyöntekijät olivat ammattiosastojen alkuvuosina edelläkävijöitä ja onnistuivat työpaikkakohtaisilla ja kaupunkia kattavilla sopimuksillaan saamaan itselleen muita parempia etuja.1960-luvulla miltei jokainen uusi suuri saavutus, kuten sairausvakuutus, vuosilomapidennykset tai työajanlyhennys toivat mukanaan ongelmia siitä, miten aikaisemmin saavutetut edut säilytetään.

Ritva Pitkäsen tekemä tilasto, jossa vuosiansiot jaettiin tehdyillä työtunneilla, osoitti, miten paljon työpalkkaan sisältyi ns. näkymätöntä palkkaa. Tilastovertailussa tuli näkyviin sairausajan, loma-ajan jne. merkitys todellisessa palkanmuodostuksessa tehtyä työtuntia kohden. Työnantajan pyrkimys ulkoistaa töitä vuokrafirmoille ja osa-aikaisille on vastaus näihin vakituisten työntekijöiden työehtosopimusten takaamiin etuihin.

Pitkään vastustettu yötyö on turvannut ansioiden nousun, mutta yötyön terveydelle

Kuvio 6:
Työ- ja pääomatulojen suhde 1975–2017

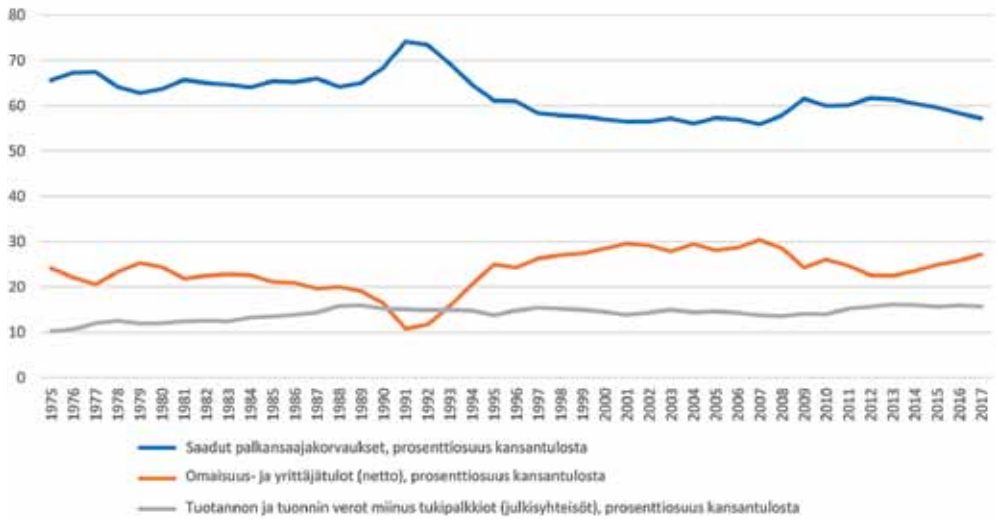

Lähde: Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito
https://findikaattori.fi/fi/38#_ga=2.16172022.1742132887.1550215037-2098066576.1550215037

aiheuttamat haitat tulevat monelle yötyöläiselle ennen pitkää maksuun.

Ja kun leipomotyöntekijät ovat miltei saavuttaneet vuosikymmenien tavoitteensa, teollisuustyöläisten palkkatason, kitkerää sivumakua saavutukseen tuo se, että työläisten palkkataso suhteessa työnantajien voittoihin on laskenut.

Funktionaalinen tulonjako ja työehtosopimustoiminnan uudet haasteet

Funktionaaliseksi tulonjaoksi kutsutaan sitä, minkälaisen osuuden työnantajat ja työntekijät saavat kansantulosta. Työntekijöiden osuus kasvoi 1970-luvulla ja laski 1990-luvun alkuvuosina. (Kuvio 6.)

Monet koti-, ja ulkomaiset tutkijat ovat arvioineet, että globalisaation, vapaakaupan ja työvoiman vapaan liikkumisen seurauksena syntynyt työttömyys on ollut se tekijä, jonka seurauksena vähemmän koulutetun työvoiman palkkataso on laskenut 1990-luvulta alkaen, USA:ssa vähemmän koulutetun työväestön palkat ovat 1970-luvun tasolla.

Pekka Sauramon artikkeli Tulopolitiikka, funktionaalinen tulonjako ja palkkamaltti Suomessa vuosina 1962–2014 käsittelee palkkamalttia ja ammattiyhdistysliikkeen linjaa eri vuosikymmeninä. Hänen erinomainen taulukkonsa kuvaa sopimuskorotusten ja käytännön ansiotason vaihteluita eri vuosikymmeninä. 1990-luvulla sekä sopimuskorotukset että käytännön ansiotaso ovat laskeneet ja Sauramo arvio syyksi sekä työttömyyden että myös ay-liikkeen omaksuman palkkamalttiajattelun. Palkkojen osuuden lasku on merkinnyt Suomessa eriarvoisuuden kasvua ja työnantajien äänivallan lisääntymistä. Pettymys ay-liikkeen saamattomuuteen kohdistuu maahanmuuttajiin ja nationalistiset liikkeet kukoistavat, kuten muissakin Länsi-Euroopan maissa ja USA:ssa.

Liukumaliikehdinnän hidastuminen on lähentänyt eri alojen palkkoja toisiinsa. Yhä useammalla alalla työehtosopimusten minimi on myös maksimi, ja useimmat työntekijät työskentelevät ohjepalkalla. Koko maan mitassa ja useimmilla aloilla on työehtosopimuksista tullut vihdoin sellainen kartelli, kuin mitä helsinkiläisten leipomotyöntekijöiden sopimus oli ennen sotia. Nykytilanne antaa myös koko ay-liikkeelle mahdollisuuden yhdessä hakea kaikille parempaa palkkatasoa, koska ”sopimuskartellin” luonne on näin

Kuvio 7:
Ansiotason ja sopimuspalkkojen muutokset (kaikki palkansaajat) sekä työvoimakustannusten muutokset tehdasteollisuudessa 1961–2014

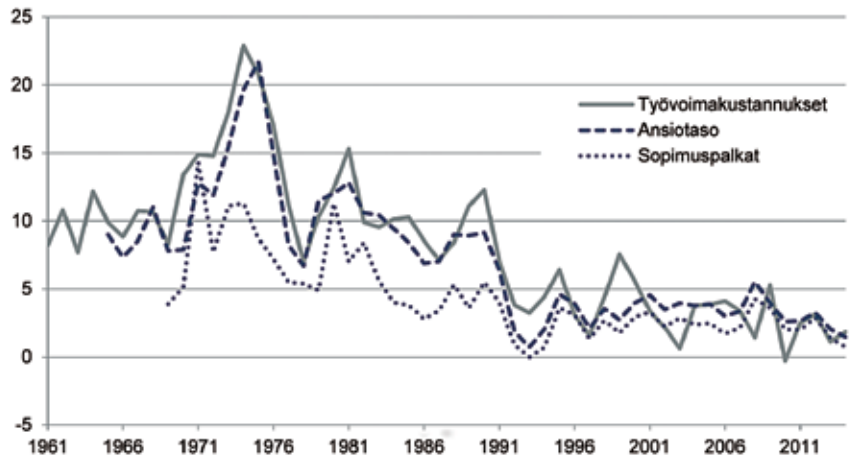

Huomautus: Ansiotasoindeksin muutokset ovat ajanjaksolta 1965–2014, sopimuspalkkaindeksin muutokset ajanjaksolta 1969–2014. Työvoimakustannukset kuvaavat palkansaajakorvauksia palkansaajan tekemää työtuntia kohti.

Lähde: Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito, Ansiotasoindeksi.

merkittävällä tavalla muuttunut valtakunnalliseksi ja liki kaikkia aloja yhdistäväksi tasoksi. Sen sijaan, että jotkut liitotkin katsovat sormien välitse ns. sopimusshoppailua, tulisi voimat koota kaikkien työehtosopimusten tason parantamiseksi.

Helsingin Leipomotyöntekijäin ammattiosaston juhlakirjan vetoomus onkin sekä muille ammattialoille että ay-liikkeen päättäjille, että palkkamalttiajattelun hyväksyminen ay-liikkeessä johtaa koko yhteiskunnan tuhon tielle. Kaikin voimin tulee pyrkiä nostamaan työntekijöiden palkkoja siten, että nykyistä suurempi osuus kansantulosta saadaan työntekijöiden ja koko yhteisön hyväksi. (Kuvio 7.)

Lähdeviitteet

Luku 1. Ammattikuntaleipureista ”vapaiksi” työläisiksi

1 Leipuri 5/1931
2 Änkö 1968
3 Emt., 19
4 Rajaharju 1984, 109
5 Emt, 113
6 Emt., 130
7 Emt., 219; Hels. kaup. tilastollinen vuosikirja 1905, 85
8 Änkö 1968, 30
9 Rajaharju 1984, 195
10 Rajaharju 1984, 161
11 emt, 196
12 Emt., 204
13 Emt., 196
14 emt., 219
15 emt., 214
16 emt, 215-233
17 emt., 57
18 Leipuri 7/1931
19 Oittinen 1954, 82
20 Rajaharju 1984, 61
21 Änkö 1968, 27
22 Rajaharju 1984, 98
23 Katra 1949, 127.
24 emt, 99
25 emt, 101.
26 emt., 80
27 Oinonen 1980,33
28 Rajaharju 1984, 103
29 Leipuri 9-10/1917, 10
30 Rajaharju 1984, 107
31 Tapio Bergholm: SAK 1800-luvun lopussa / http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&id=30766&location1=4&sl2=2&sl3=2&sl4=2&lang=fi
32 http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/maanjaot/lihasvoima.htm
33 Oinonen 1980, 20
34 Lehtimäki: 1922, 115-125
35 Joki 1960, 20.
36 Leipuri 4/1931
37 W.F.S. / Leipuri 5/1931
38 W.F.S./Leipuri 4-6/1931
39 Leipuri 2/1924
40 Leipuri 5/1931
41 Pelle /W.F. Salonen: Leipurimuistoja menneiltä ajoilta. Leipuri-lehti 9-10/1917, 9-12; 1-2/1918, 7-9; 3-4/1918, 13-15; 5-6/1918, 6-10; 1/1934.
42 Waris 1939, 16
43 Jutikkala 1968, 209
44 Mansner 2007, 17
45 KMAA 12/1879, § 34 /Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus elinkeinoista. Suomen suuriruh¬tinaanmaan asetuskokoelma 12/1879 § 34
46 Emt. § 44
47 Arno Forsius / http://www.saunalahti.fi/arnoldus/tyosuoje.htm
48 Parikka 1995
49 Helsingfors Tidningar 1859
50 Salmela-Järvinen 1965, 47
52 Yliaho 1991
53 Salmela-Järvinen 1965, 51
54 Snellman 1991, 151
55 Rehumäki 2008, 258
56 Peltonen 2003
57 Rehumäki 2008, 258
58 emt.
59 Kekkonen 1939, 79
60 Tuomisto 1984, 82
61 Emt., 76
62 Salomaa 1957, 30
63 https://www.dovesfarm.co.uk/hints-tips/bread-making/the-history-of-bread
64 https://suomisyojajuo.fi/2017/02/28/ruisleivan-pieni-historia/
65 https://fi.wikipedia.org/wiki/Leivinuuni
66 https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/03/06/ruisleipa-paistettu-suomalaisuuden-myyttisessa-uunissa
67 http://www.leipatiedotus.fi/tietoa-leivasta/leivan-historia

Luku 2. 1888–1918: Leipuri järjestyvät, saavuttavat päivätyön ja liittyvät luokkataisteluun

1 Leipuri 1/1923
2 Helsingin Työväen-yhdistyksen Leipuri-ammatti¬osaston Pöytäkirjat (Ao. ptk.) /331.88.664.61 (471)
3 Yliaho 1990, 89
4 Emt., 90
5 Änkö 1968, 112
6 Joki 1960, 18
7 Joki 1961, 16
9 8 Joki 1960, 16
9 Oinonen 1980, 24
10 Kertomus HTY:n toiminnasta 1890, 15.
11 Leipuri 2/1924
12 Yliaho 1991, 130
13 emt, 87
14 Heikkinen 1990
15 Tuomisto 1984
16 Salin 1909
17 Salomaa 1957, 38
18 Tuomisto 1984, 88

19 Oinonen 1980, 27
20 Oittinen 1999, 37
21 Työmies 4.7.1899
22 Joki 1961, 22
23 Työmies 22., 27, 28.7., 2.,3., 12., 16-17. 8. 1899
24 Oinonen 1980, 29-31
25 Joki 1961, 22
26 Oittinen 199, 40
27 Leipuri 2/1924
28 Ao. ptk. / Leipomo Ao. pöytäk. 11.9.1899
29 Leipuri 3/1903
30 Oinonen 1980
31 Leipuri, 2/1904
32 Ao. ptk. 11.9.1904, 116
33 Emt., 15.6.1904, 106
34 Ao. pöytäk., 124 /ylim. kok. 27.11.1904
35 emt.
36 Ao ptk., 141 / ylim. kok. 27.5.1905, 141
37 Selostus neuvotteluista. Suomen leipuri-työntekijäin liiton 10-vuotisjuhlajulkaisu 1915
38 Joki 1960, 23-27
39 Ao, ptk., 159
40 Leipuri 1/1904
41 Leipuri 6-7/1904
42 Yliaho 1991, 94-96
43 Ao. ptk.
44 Työtilasto III, sit. Oinonen 1980, 39-41
45 emt., 39-42
46 emt., 39-41
47 Ao. ptk., 156 / ylim. kokous 5.11.1905
48 Yliaho 1991, 37
49 Ao, ptk, 187
50 Tähkä, maaliskuu 1908, 11
51 Ao, ptk, 20
52 Oinonen 1980, 73.
53 Suomen Ammattijärjestö, perustava kokous 1907
54 Oinonen 1980, 61
55 Ao. ptk., 249
56 Salmela-Järvinen 1965
57 Tähkä 1/1911
58 Leipuri 5/1910
59 Oinonen1980, 99
58 Työmies 2.5.1912
59 Yliaho 1991, 230
60 Joki 1960, 33
61 Yliaho, 265
62 Yliaho 1991, 132-134
63 Leipuri 2/1913
64 Tähkä 1/1914
65 Helsingin historia IV/1 1955, 442-447
66 Leipuri 6/1913
67 Tähkä 1/1913
68 Emt. 3/1915
69 Leipuri 4/1916
70 Tähkä 2/1916, 28
71 Tähkä 1/1916
72 Työmies 18.3.1917
73 Nyström 2013, 142
74 emt., 189
75 Tähkä 3/1917, 3
76 Tähkä 2/1917
77 Leipuri 5/1917
78 Ao:n ylim. kokous 4.6. 1917, Sirola 1928, 167
80 http://www.uta.fi/suomi80/vko34.htm
81 http://www.uta.fi/suomi80/teema14.htm
82 http://www.uta.fi/suomi80/vko34.htm
83 Sirola et. al. 1928, 170
84 Martta Salmela-Järvinen 1965,120
85 Hyvönen 1977, 62
86 http://www.uta.fi/suomi80/vko47.htm
87 http://vvv.uta.fi/suomi80/vko48.htm
88 Hyvönen 1977, 88
89 Ylikangas 1993, 17
90 http://www.uta.fi/suomi80/vko50.htm
91 Manner 1928, 26. Teoksessa: Sirola 1928
92 Nyström 2013, 65
93 emt., 267
94 Ylikangas 1993, 50
95 emt., 50
96 Hyvönen 1977, 94
97 emt., 91
98 Työmies 26.10.1917, sit. Siltala 2009, 158
99 Ylikangas 1999, 187-190; Hoppu 2009, 121
100 Ylikangas 1993, 53, 58, 500
101 emt., 53, 208
102 Nieminen 2013, 334
103 emt., 309
104 Kekkonen 2009 / Jukka Kekkonen 2009: http://www.vhkk.fi/ukh/9321.htm
105 Kekkonen 2016, 166
106 Hoppu 2009, 209 ja 221 / Tuomas Hoppu: Valkois¬ten voitto. Teoksessa
107 Mansner 2007, 54
108 Hoppu 2009, 204
109 Jussi Tuominen, sit. Nyström 2013, 64
110 http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaha¬ku/input
111 Yliaho 1991, 62
112 Adam Malm, muistelmat
113 TMT: 2724/169/536 / Kalle E. Hummelin TA
114 Leipuri 1-2/1918
115 Leipuri 5-6/1918
116 Nieminen 2013, 389
117 emt., 506
118 Katri Lento ja & Pia Olsson 2011

119 Peltonen 2004 / Ulla-Maija Peltonen: Muistin paikkoja - Mäntymäki 1918 / http://www.hel2.fi/Tietokeskus/kaupunginarkisto/04_11_24_ullamai-ja_peltonen_luento.htm
120 Kaarninen 1917
121 Siltala 2009, 474
122 http://fi.wikipedia.org/wiki/Valkoinen_terrori#Kentt.C3.A4oikeudet

Luku 3. Läpi ankarien aikojen 1918–48

1 Salmela-Järvinen 1965, 152
2 Yliaho 1991, 71
3 http://www.genealogia.fi/hakem/tiedustelucs.htm
4 http://www.uta.fi/suomi80/v18v26.htm
5 Kivihalme 1928 / kronikka osaston 40-vuosijuhlassa 1928.
6 Louhikko 1937,195.
7 Oinonen 1980, 118
8 Lackman 2009, 214
9 Mansner 2007, 56
10 Emt., 56
11 Emt., 56
12 HS 9.11.1919, sit. Oinonen 1980, 157
13 Ao. ptk. 10.12.1920
14 Bergholm 2005, 2004
15 Ao. toimintakertomus vuodelta 1923
16 Tähkä 2/1928
17 Siltala 1985, 38
18 emt.
19 Lackman 2009, 224
20 Siltala 1985, 155-126
21 Oinonen 1980, 172
22 Valkonen 1987, 23-25
23 Valkonen 1987, 40-42
24 Wikipedia/ http://fi.wikipedia.org/wiki/Vihtori_Ko¬sola
25 https://fi.wikipedia.org/wiki/Palkkaty%C3%B6l%C3%A4inen
26 Valkonen1987
27 Valkonen 1987, 83
28 Valkonen 1987, 46
29 Leipuri 5/1930
30 Mansner 2007, 62
31 Häggman 2006, 155 ja 206–207
32 Lackman 2009, 228
33 Valkonen 1987,159
34 Valkonen 1985, 200-202
35 Yliaho 1991, 136-137
36 Jalas 2010
37 Leipuri 1/1926
38 Leipuri 5/1928
39 Leipuri 11/1924
40 Leipuri 10/1924
41 Yliaho 1991, 110-125
42 Yliaho 1991, 236
43 Tuomisto 1984, 310
44 Yliaho 1991
45 Valkonen 1987, 274
47 Manninen 2011, 2
48 Valkonen 1987, 286
49 Selin 2011, 27
50 emt. 2011, 108
51 http://suomenhistoriaa.blogspot.fi/2009/11/edella¬kavija.html
52 ao. ptk. 4.7.1940
53 Laine 2003, 706
54 Valkonen 1987, 334
55 Bergholm 2005, 160
56 Bergholm 2005, 213
57 Bergholm 2005, 222
58 Bergholm 2005, 222
59 Valkonen 1987, 322
59 Jalas 2010, 85
60 Tuomisto 1984, 300
61 Salmela-Järvinen 1966, 96
62 http://fi.wikipedia.org/wiki/SS_Herakles

Luku 4 Hyvinvointivaltion rakennusvuodet 1949-1988

1 Esim. Uljas Päivi, Hyvinvointi¬valtion läpimurto s. 158–160. Into Kustannus 2012
2 Helsingin Tilastolliset vuosikir¬jat, Helsingin kaupungin arkis¬to
3 Hentilä Marja-Liisa 1999
4 Leipuri 8/1957
5 Leipuri 8/1951 s. 154-155
6 Leipuri 3/1956 s. 66-67
7 Leipuri 2/1957
8 Leipuri 3/1957
9 Leipuri 8/1955
10 Leipuri 11/55
11 Leipuri 3/1958
12 Leipuri 1954
13 Leipuri 10/1955
14 Leipuri 12/1957
15 Rannikko 2004
16 Leipuri 3/1957
17 HS 3.2.1958; Tilastollinen pää¬toimisto 1950b, 8
18 Bergholm 2005, Uljas 2005
19 Leipuri 8/1949
20 Leipuri 12/1949
21 SEL:n vuosikirja 1945, 5
22 Leipuri nro 9/1949
23 Leipuri 10/1949
24 Ylimääräinen kokous 4.5.1950. Helsingin leipomotyöläisten ammattiosaston kokouspöytäkirjat

25 Helsingin tilastolliset vuosikir¬jat
26 Elintae 11/1949
27 Toimikunta 7.1.1951
28 Helsingin tilastolliset vuosikir¬jat, Suomen elintarviketyöläis¬ten liiton vuosikirjat
29 Bergholm 2005, 273-276
30 Kuukausikokous 14.4.1955 läsnä 35 jäsentä
31 Kuukausikokous 10.5.1951
32 Vuosikertomus 1953
33 Toimikunta 13.2.1952
34 Kuukausikokous 12.2.1953
35 Toimikunta 24.1.1954
36 Kuukausikokous 2.6.1954
37 Toimikunta 6.3. 1955
38 Leipuri 3/1955
39 Kuukausikokous 20.6.1955
40 Elintae 18/1955
41 Leipomoalan työehtosopimus vuonna 1955
42 Helsingin tilastollinen vuosikir¬ja 7
43 Valtiopäivien pöytäkirjat 1957 II, 29.6.–1.7.1957, 1306–1463
44 Elintae 18/1957
45 Leipuri 9/1957
46 Elintae 19/1957
47 Leipuri 7/1958
48 Leipuri 1/1958
49 Kuukausikokous 8.10.1953 läsnä 30 jäsentä
50 Kuukausikokous 11.2.1954
51 Kansan Uutiset 29.11.1957. Katso myös Helsingin raken¬nustyöläisten keskusjärjestön työvaliokunnan pöytäkirja 19.8.1957
52 Kansan Uutiset 21.2.1958. Helsingin rakennustyöläisten keskusjärjestön työvaliokunnan pöytäkirja 17.2.1958
53 Kuukausikokous 10.4.1958
54 Kansan Uutiset 16.4.1958.
55 Toimikunta 4.10.1953
56 Toimikunta 8.5.1955
57 Toimikunta 9.5.1954, aloitteet SAK:n valtuuston kokoukselle
58 Toimikunta 6.9.1953
59 Toimikunta 7.10.1956
60 Kuukausikokous 20.2.1958
61 Valmistava vuosikokous 9.12.1954
62 Toimikunta10.16.1954, Toimi¬kunta 5.9.1954, 14.4.1955, Toimikunnan kokous 6.11.1955, 8.3.1956 Valmistava vuosikokous 12.12.1957.Kuukausikokous 20.2.2958.
63 Leipuri 6/1952, Elintae 1955, Elintae 1957
64 Toimikunta 9.12.1951
65 Vuosikokous 20.1.1952
66 Leipuri 3/1960
67 Leipuri 1/1961
68 Leipuri 11/1962
69 Leipuri 6/1963
70 Leipuri 1/1963
71 Leipuri 10/1964
72 Leipuri 8/1964
73 Leipuri 1/1967
74 Leipuri 7/1960
75 Leipuri 8/1960
76 Leipuri 9/1960
77 Leipuri 9/1962
78 Leipuri 7/1964
79 Leipuri 6/1965
80 Leipuri 8/1965
81 Leipuri 9/1959
82 Leipuri 11/1962, Kuukausikokous 9.11.1967
83 Kansan Uutiset 24.6. 1960
84 Kansan Uutiset 21.5.1959 3
85 Kansan Uutiset 10.11. 1959
86 Leipuri 5/1963
87 Leipuri 8/1966
88 Leipuri 10/1966
89 Helsingin kaupungin tilastolliset vuosikirjat
90 Ammattiosaston kokous 12.9.1963
91 Ammattiosaston ko¬kous5.11.1963
92 Ammattiosaston kokous 10.12.1964
93 Johtokunta 8.6.1961
94 Leipuri 5/1960
95 Mansner Markku 1990, 460
96 Kansan Uutiset 15.5.1961
97 Elintae 16/1964
98 12.11.1964
99 Elintae 15.9.1967
100 Helsingin tilastollinen vuosikirja
101 Uljas 2005
102 Toimikunta 5.11.963
103 Kansan Uutiset 2.11. 1963
104 Elintae 2/1964
105 Elintae 4/ 21.2.1964
106 Leipuri 2/1964
107 Elintae 5/1964 6.3
108 Leipuri 1/1959 Pääkirjoi¬tus
109 Elintae 6/1960
110 Elintae 12/1961
111 Elintae 21/1962
112 Leipuri 11/1962
113 11.10.1962
114 19.2.1963
115 Elintae 5/1963
116 Bergholm 2007, 246–247
117 14.10.1965
118 Elintae 6/1966
119 Toimikunta 10.3.1966
120 Elintae 7/1966
121 Elintae 15/1962
122 Elintae 17/1967
123 Elintae 13/1966
124 Elintae 8/1968 Sosiaaliset suositukset Liinamaan paperissa.

125 Leipuri 7/1961
126 Leipuri 6/1961
127 Elintae 1967
129 Elintae 1.12.1967
130 Elintae 15.12.1967
131 Elintae 14/1966
132 Toimikunta 12.2.1967
133 Elintae 4/1967
134 Toimikunta 9.4.1959
135 Kansan Uutiset 28.9. 961
136 Ns. Vihreäkirja löytyy Kansan arkistosta.
137 Leipuri 9/1959
138 Leipuri 6/19621
139 Leipuri 11/1968
140 Toimikunta 18.4.1959
141 Elintae lehti 11/1967
142 Leipuri 1/1965
143 Mansner 1990
144 Gini-kerroin laski yli 30:stä alle 25. Tilastokeskuk¬sen tulonjakotilastot. https://www.stat.fi/til/tjkt/2016/01/tjkt_2016_01_2017-12-20_tie_001_fi.html
145 Eduskunnan pöytäkirja 1969 osa III s. 3433
146 Bergholm 2012 s.121-124
147 Pirjo Saarinen 2005, 229
148 Leipuri 2/1972
149 Kuisma Markku 2004
150 Elintae 3/1974
151 Elintae 4/1975
152 Elintae 10/1976
153 Katso Bergholm 2012
154 Elintae 3/1971
155 Elintae 15/1973
156 Katso esim. Elintae 10/1974 Postipankin mainos¬kampanja kaikissa lehdissä.
157 Leipuri 1/1969. Leipuri 5/1973. Leipuri 10/1973. Leipuri 5/1974
158 Leipuri 7/1975
159 Leipuri 4/1975
160 Leipuri 4/1975
161 Leipuri 5/1969
162 Leipuri 3/1978
163 Leipuri 11/1969
164 Leipuri 9/1971
165 Leipuri 6/1971
166 Leipuri 4/1977
167 Leipuri 11/1977
168 Leipuri 4/1972
169 Leipuri 5/1973
170 Elintae 3/1971
171 Elintae 7/1972
172 Elintae 8/1973
173 Elintae 10/1973
174 Elintae 4/1974
175 Elintae 6/1974
176 Elintae 8/1974 ja Elintae 9/1974
177 Elintae 4/1975
178 Elintae 22/1975
179 Elintae 24/1975
180 Elintae 2/1976
181 Elintae 3/1976
182 Elintae 5/1976
183 Elintae 7/1976
184 Elintae 8/1976
185 Leipuri 5/1976
186 Leipuri 8-9/1976
187 Elintae 11/1976
188 Elintae 12/1976
189 Elintae 13/1976
190 mm. Elintae 6/1977. Elintae 24/1977
191 Leipuri 4/1978
192 Ykköspulla 2/1978
193 Katso esim. Bergholm 2012
194 Elintae 2/1971
195 Elintae 21/1977
196 Elintae 18/1971
197 Ykköspulla
198 Ykköspulla 1/1978
199 Elintae 11/1973
200 Elintae 20/1983
201 Leipuri 6/1979
202 Leipuri 1/1987
203 Leipuri 1/1985
204 Ykköspulla 2/1983
205 Toimikunta 30.8.1983
206 Leipuri 5/1983
207 Toimikunta 3.9.1985
208 Toimikunta 5.3.1985 ja Ykköspulla 3/1986
209 Leipuri 4/1983
210 Leipuri 6-7/1985
211 Leipuri 1/1984
212 Leipuri 3/1980
213 Leipuri 10/1983
214 Elintae 10/1986
215 Leipuri 4/1987
216 Leipuri 10/1981
217 Leipuri 6/1982
218 Leipuri 7-8/1981
219 Leipuri 10/1983
220 Leipuri 4/1986
221 Leipuri 6/1982
222 Toimikunta 5.1.1982
223 Leipuri 1/1979
224 Leipuri 6/1980
225 Leipuri 6-7/1986
226 Leipuri 6-7/1985
227 Leipuri 11/1980
228 Ykköspulla 3/1980
229 Elintae 22/1985
249 Ykköspulla 1/1983

250 Ykköspulla 1/1981, Leipuri 2/1981 Tule ammatti¬kursseille
251 Ykköspulla 5/1980
252 Elintae 8/1981
253 Ykköspulla 2/1981
254 Kuukausikokous 23.9.1982
255 Kuukausikokous 11.11.1982
256 Toimikunta 7.2.1984, Kuukausikokous 14.11. 1983
257 Kevätkokous 10.3.1983
258 Elintae 6/1983
259 Toimikunta 28.2.1984
260 Esim. Elintae 6/1979. Sund Talvipäivillä..
261 Toimikunta 3.5.1983
262 Elintae 12/1983
263 Elintae 18/1983
264 Elintae 19/1983
265 Laajennettu toimikun¬ta 13.12.1983
266 Elintae 4. 21.2.1984.
267 Elintae 19/1981
268 Elintae 4/1983
269 Ykköspulla 3/1981
270 Elintae 10/1981
271 Elintae 14/1982
272 Elintae 20/1983
273 Elintae 6/1984
274 Elintae 6/1984
275 Elintae 18/1985
276 Kevätkokous 26.3.1985
277 Syyskokous 27.11.1985
278 Toimikunta 3.12.1985
279 Elintae 3/1986
280 Elintae 4/1986
281 Elintae 6/1986
282 Elintae 7/1986
283 Elintae 8/1986
284 Leipuri 9/1985
285 Ykköspulla 5/1986
286 Toimikunta 4.11.1986, Tässä luvussa on paljon myös Päivi Uljaksen omakohtaista muistamista.
287 Toimikunta 7.4.1987
288 Leipuri/1985
289 Ykköspulla 6/1980
290 Ykköspulla 5/1980
291 Toimikunta 6.1.1987
292 Toimikunta 2.9.1986
293 Ykköspulla 2/1987
294 Syyskokous 3.12.1987
295 Leipuri 9/1987
296 Leipuri 9/1988
297 Leipuri 11/1988
298 Leipuri 12/1988

Luku 5. ”Leipomoväki pitänyt sittenkin pintansa”

1 Elintae 5/1989
2 Kantola 2013
3 Kantola 2013, 251.
4 Leipuri 1/1988.
5 Leipuri 11/1991; 5/1992
6 Ykköspulla 4/1991
7 Liiketaloustieteellinen tutkimuslaitos
8 TEM Toimialaraportti 1994
9 Bergholm 2013 / /http://www.sak.fi/tama-on-sak/historia/aikajana?selectedPageIndex=25
10 Mansner 2007, n. 275
11 TEM; Toimialakatsaus 1996
12 Ykköspulla 1/1999.
13 Tilastokeskus: Teollisuustilasto 1998.
14 Kuluttajatutkimus 1999.
15 Ykköspulla 1/2011
16 Elintae 2/2008
17 Elintae 10/2011
18 TEM toimialakatsaus 2014
19 emt.
20 TEM/Toimialakatsaus 2017
21 Toimialaraportti 2017
22 Leipuri 4/2009
23 European Flour Millers 2017
24 Ruokatieto: Tietohaarukka 2014
25 Leipuri 1/2000
26 Toimialaraportti 2015
27 Elintae 3/1997
28 TTK / http://www.tuottavuustyo.f
29 Vaasan vuosi 2013
30 Fazer: toimintakertomus 2013
31 Elintae 3/2007
32 Vaasan vuosi 2013
33 EK Työaikakatsaus 2014
34 Jalas 2010
38 Elintae 4/2013
39 Jalas 2010

Luku 6. Leipomon kaari

1 Lindholm Henry (2005) SEL sopimustoiminnan kehitys ja uudet haasteet. Teoksesta Sata vuotta tuhat taistelua, toim. Risto Uljas. Suomen Elintarviketyöläisten liitto.
2 Kansantaloudellinen aikakauskirja s. 112. vsk. – 2/2016

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Adam Malmin muistelmat. Työväen Arkisto.

Fazer toimintakertomus 2013. Fazer.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1905-1972. Helsingin kaupungin arkisto.

Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosaston pöytäkirjat 1888-1930 ja 1933-1960 Työväen Arkisto.

Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosaston pöytäkirjat 1960-2016. Kansan Arkisto.

Helsingin rakennustyöläisten keskusjärjestön työvaliokunnan pöytäkirja 19.8.1957. Kansan Arkisto.

Helsingin Työväen-yhdistyksen Leipuri-ammattiosaston Pöytäkirjat. Työväen Arkisto.

Kalle E. Hummelin muistelmat. Työväen Arkisto.

Kertomus HTY:n toiminnasta 1890. Työväen Arkisto.

Kivihalme 1928 kronikka osaston 40-vuosijuhlassa 1928. Työväen Arkisto.

KMAA 12/1879, § 34 /Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus elinkeinoista. Suomen suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma 12/1879 § 34.

Kuluttajatutkimus 1999.

Leipomoalan työehtosopimus vuonna 1955. Suomen Elintarviketyöläisten liitto.

Liiketaloustieteellinen tutkimuslaitos.

Selostus neuvotteluista. Suomen leipurityöntekijäin liiton 10-vuotisjuhlajulkaisu 1915. Työväen Arkisto.

Suomen Ammattijärjestö, perustava kokous 1907. Työväen Arkisto

Suomen Elintarviketyöläisten liiton vuosikirjat. Suomen Elintarviketyöläisten liitto.

TEM Toimialakatsaus 1996 Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja.

TEM toimialakatsaus 2014, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja.

TEM Toimialakatsaus 2017 Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja.

TEM Toimialaraportti 1994 Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja.

TEM Toimialaraportti 2015 Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja.

Teollisuustilasto 1998. Tilastokeskus.

Tietohaarukka 2014. Ruokatietoyhdistys.

Työaikakatsaus 2014. Elinkeinoelämän keskusliitto.

Vaasan oy:n vuosikertomus 2013.

Valtiopäivien pöytäkirjat 1957 II, 29.6.–1.7.1957. Eduskunnan kirjasto.

Valtiopäivien pöytäkirjat 1969 osa III s. 3433. Eduskunnan kirjasto.

Valtiopäivien pöytäkirjat 1969 osa III s. 3433. Eduskunnan kirjasto.

Lehdistö

Elintae -lehti 1949-2018 Suomen Elintarviketyöläisten liitto.

Helsingfors Tidningar 1859.

Helsingin Sanomat 3.2.1958 Kansalliskirjasto.

Kansan Uutiset 1957-1963. Kansalliskirjasto.

Sauramo Pekka (2016) Tulopolitiikka, funktionaalinen tulonjako ja palkkamaltti Suomessa vuosina 1962–2014. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2016

Leipuri -lehti 1905-2018. Leipuriliitto.

Tiede 6/2003, Matti Peltonen 2003 Haastattelu.

Työmies -lehti 1895-1918. Suomen Sosialidemokraattinen puolue. Työväenliikkeen kirjasto.

Tähkä -lehti 1908-1918, Suomen leipurityöntekijäin liiton äänenkannattaja. Työväenliikkeen kirjasto

Tähkä -lehti 1925-1929. Suomen Ravinto- ja nautintoaineiden liitto. Työväenliikkeen kirjasto.

Ykköspulla lehti 1972-2010, Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosasto. Kansan Arkisto.

Kirjallisuus

Bergholm Tapio (2005) Sopimusyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1944-1956 Otava.

Bergholm Tapio (2007) Sopimusyhteiskunnan synty 2: hajaannuksesta tulopolitiikkaan. Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1957-1969 Otava.

Bergholm Tapio (2012) Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika 1. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö. 1969-1977, Otava.

Heikkinen Sakari (1990) Puseromiehet liikkeellä. Työttömien mielenosoitukset Helsingissä tammikuussa 1894. Matti Peltonen toim. Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta, SHS, Jyväskylä.

Helsingin historia IV/1 1955

Hentilä Marja-Liisa (1999) Keikkavaaka ja koussikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan, Edita.

Hoppu (2009) Valkoisten voitto. Sisällissodan pikku jättiläinen toim. Pertti Haapala. Werner-Söderström.

Hyvönen Antti (1977) Suurten tapahtumien vuodet 1917-1918. Kansankulttuuri.

Häggman (2006) Metsän tasavalta. Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoinnin ristiaallokossa 1920-1939, SKS. Jyväskylä

Jalas Aaro - Veijo Åberg (2010) Suomen Leipuriliitto 1900-2010: katsaus leipomoalan historiaan. Suomen leipuriliitto 2010.

Joki Heikki (1961) Helsingin leipurien a.o. 70 v. historia sekä lyhyt katsaus Suomen leipurien järjestäytymisvaiheisiin koko maatakäsittävässä mittakaavassa. Helsingin leipomotyöntekijäin ammattiosasto.

Jutikkala Eino (1968) Suomen teollistuminen. Teoksessa Eino Jutikkala (toim.): Suomen talous- ja sosiaalihistorian kehityslinjoja, WSOY, Helsinki.

Kaarninen Mervi (1917) Punaorvot 1918. Minerva-kustannus.

Kantola Raimo (2013) Tulokahinoiden kaprokkimies. Helsinki.

Katra Alarik (1949) Kahdeksankymmentä ajastaikaa Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistyksen toimintaa. Muistojulkaisu 1869-1949. Helsingin Kirjatyöntekijäin yhdistys. Helsinki.

Kekkonen Jalmari (1939) V.J. von Wright: Maamme käsityön ja teollisuuden murroskaudelta. Suomen Käsityö- ja teollisuusliitto.

Kekkonen Jukka (2016) Kun aseet puhuvat - poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa. Helsinki.

Kuisma Markku (2004) Kahlittu raha kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940-1995. Suomalaisen Kirjal-lisuuden Seuran Toimituksia 973. Karisto Oy Hämeenlinna

Lackman Matti (2009) Ensimmäisen tasavallan turvallisuuspoliisi. Teoksesta Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949-2009 toim. Simola Matti. WSOY.

Lehtimäki Konrad (1922) Taistelija 1. Elämän kourissa, Helsinki.

Lento Katri - Pia Olsson (2011) Muistamisen politiikka 1918–2008: Santahaminan punavankihautausmaa. SKS.

Lindholm Henry (2005) SEL sopimustoiminnan kehitys ja uudet haasteet. Teoksesta Sata vuotta tuhat taistelua, toim. Risto Uljas. Suomen Elintarviketyöläisten liitto.

Louhikko E. K. (1937) Ammattiyhdistystiedon perusteet. Suomen Ammattiyhdistysten keskusliitto.

Mansner Markku (2007) Suurlakosta Euroopan unioniin. Elinkeinoelämän keskusliitto, Helsinki 2007.

Nieminen Jarmo (2012) Santahamina: sinivalkoinen saari. Maanpuolustuskorkeakoulu.

Nyström Samu (2013) Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXIX. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Oinonen Teemu (1980) Me emme pyydä me vaadimme. Suomen elintarviketyöläisten liitto, SEL r.y.:n historia 1905-1980. Suomen Elintarviketyöläisten liitto.

Oittinen R.H (1954) Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Tammi Helsinki.

Oittinen R.H. (1999) Suomen työväenliikkeen synty. Wanhat toverit. Turku.

Parikka Raimo (1995) Sata vuotta naulan kantaan: Helsingin kirvesmiesten ammattiosasto 1895-1995. Helsingin kirvesmiesten ammattiosasto.

Peltonen Ulla-Maija (2003) Muistin paikat: vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. SKS

Rajaharju Olli (1987) Helsingin leipurien ammattikunta vuosina 1839-1860. Progradu.

Rehumäki Pekka (2008) Tasa-arvoa tanssilattialla: käsityöväen sivistysseurat 1840-luvulta 1870-luvun alkuun. Oulun yliopiston kirjasto.

Saarinen Pirjo (2005) Luottamusmiestoimintaa vuosien varrelta Teoksesta Sata vuotta, tuhat taistelua, toim. Risto Uljas. Suomen Elintarviketyöläisten liitto. Gummerus oy.

Salin Eetu (1909) Tyrmässä. Osuuskunta Kehitys, Pori.

Salmela-Järvinen Martta (1965) Alas lyötiin vanha maailma. Muistikuvia ja näkymiä 1906-1918. WSOY.

Salmela-Järvinen Martta (1965) Kun se parasta on ollut. Lapsuuden muistelmat. WSOY.

Salmela-Järvinen Martta (1966) Taipui vaan ei taittunut… WSOY.

Salomaa Erkki (1957) Helsingin Maalarien osaston vaiheita 1888-1957. Rakennustyöläisten liiton osasto n:ro 2. Helsinki.

Selin Sakari (2011) Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko: nuoret sodassa Hitleriä vastaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Siltala Juha (1985) Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava.

Siltala Juha 2009 Sisällissodan psykohistoria. Otava.

Sirola Yrjö (1928) Yrjö Sirola (toim.): Suomen työväen vallankumous. Arviota ja itsekritiikkiä. Kustannusosuuskunta. Leningrad.

Snellman Hanna (1991) Teoksesta Yliaho-Snellman: Tehtaalainen Helsingissä, Museovirasto, työväenkulttuuriprojektin julkaisu 6. Helsinki.

Tuomisto Tero (1984) Tienraivaajan osa: Sata vuotta Helsingin työväenyhdistyksen historiaa 1884-1984. Helsingin Työväenyhdistys.

Uljas Päivi (2005) Taistelu Sosiaaliturvasta, Like kustannus.

Uljas Päivi (2012) Hyvinvointivaltion läpimurto Into Kustannus.

Valkonen Marjaana (1984) Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö 1907-1982. SAK

Valkonen Marjaana (1989) Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK r.y. 1907-87. Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö.

Waris Heikki (1939) Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle. Helsinki

Yliaho Timo (1991) Teollistuva Helsinki. Teoksessa Yliaho Snellman (toim.): Tehtaalainen Helsingissä. Museovirasto. Helsinki.

Ylikangas Heikki (1993) Tie Tampereelle 1918: dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa. Werner Söderström, Porvoo.

Änkö Matti (1968) H:gin Käsityö- ja tehdasyhdistyksen varhaisvaiheet. Teoksessa: Laine-Juva & Änkö: Käsityön ja pienteollisuuden parissa. H:gin Käsityö- ja teollisuusyhdistys 1868-1968. HKTY, Helsinki

Änkö Matti: H:gin Käsityö- ja tehdasyhdistyksen varhaisvaiheet. HKTY, Helsinki 1968. Teoksessa: Laine-Juva & Änkö: Käsityön ja pienteollisuuden parissa. H:gin Käsityö- ja teollisuusyhdistys 1868-1968. HKTY, Helsinki

Nettijulkaisut

Arno Forsius/ http://www.saunalahti.fi/arnoldus/tyosuoje.htm

Bergholm 2013 / /http://www.sak.fi/tama-on-sak/historia/aikajana?selectedPageIndex=25

Bergholm Tapio: SAK 1800-luvun lopussa / http://www.sak.fi/suomi/tietoasaksta.jsp?ao=aikajana&id =30766&location1=4&sl2=2&sl3=2&sl4=2&lang=fi

http://fi.wikipedia.org/wiki/SS_Herakles

http://fi.wikipedia.org/wiki/Valkoinen_terrori#Kentt.C3.A4oikeudet

http://suomenhistoriaa.blogspot.fi/2009/11/edellakavija.html

http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/

http://www.flourmillers.eu/

http://www.genealogia.fi/hakem/tiedustelucs.htm

http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/maanjaot/lihasvoima.htm

http://www.leipatiedotus.fi/tietoa-leivasta/leivanhistoria.html

http://www.uta.fi/suomi80/teema14.htm

http://www.uta.fi/suomi80/v18v26.htm

http://www.uta.fi/suomi80/vko34.htm

http://www.uta.fi/suomi80/vko34.htm

http://www.uta.fi/suomi80/vko47.htm

http://vvv.uta.fi/suomi80/vko48.htm

http://www.uta.fi/suomi80/vko50.htm

https://fi.wikipedia.org/wiki/Palkkaty%C3%B6l%C3%A4inen

https://fi.wikipedia.org/wiki/Leivinuuni

https://suomisyojajuo.fi/2017/02/28/ruisleivanpienihistoria/

https://www.dovesfarm.co.uk/hints-tips/breadmaking/the-history-of-bread

https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/03/06/ruisleipapaistettu-suomalaisuuden-myyttisessa-uunissa

input

Manninen 2011, 2 / Ohto Manninen: Suomi saa menettämänsä alueet takaisin korkojen kera. Suomen sotahistoriallinen seura 26.10.2011

Peltonen Ulla-Maija (2004) Muistin paikkoja - Mäntymäki 1918 / http://www.hel2.fi/

Tietokes-kus/kaupunginarkisto/04_11_24_ullamaija_peltonen_luento.htm

Tilastokeskuksen tulonjakotilastot. https:// www.stat.fi/til/tjkt/2016/01/tjkt_2016_01_2017-12-20_tie_001_fi.html

Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito

https://findikaattori.fi/fi/38#_ga=2.16172022.1742132887.1550215037-2098066576.1550215037

Wikipedia/ http://fi.wikipedia.org/wiki/Vihtori_Kosola